

Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт III Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді „ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У ХХІ СТОЛІТТЯ” – Черкаси; Черкаський обласний Центр туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, – 2018, – 339 с.

Тези подано в авторській редакції

Відповідальні за випуск:

Неділько С. В.,

директор Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України

Фігура О. М.,

директор Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Упорядники збірника:

Коханчук В. П., заступник директора Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Турченко С. П.,

методист Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

*Дорогі юні друзі, шановні колеги-педагоги,
керівники учнівських колективів – учасників конференції!*

Пишу вам 20 лютого 2018 року слова привітання з найкращими і найщирішими побажаннями. Хочеться говорити про добрі, радісні, оптимізмом наповнені перспективи, а в душі біль і смуток від побаченої на Майдані Незалежності «Поминальної варті» нашим Українським ангелам – Небесній сотні. Був там о 13.30 уже після відкриття Фотомеморіалу між синьо-жовтих полотнищ, прихилених перед живими поглядами молодих і красивих хлопчаків і мужніх, деінде з сивиною на чолі чоловіків. Дивитися на фотографії вбитих у центрі європейської столиці дівчат і жінок просто немає сил...

Люди тримають у руках запалені «живі» свічки і в молитві віддають шану громадянській мужності українців – помолився і я разом з ними, були з нами і родичі героїв Небесної сотні – сьогодні четверта річниця масових вбивств на Майдані. Оце і є та наша з вами жива історія сьогоднішнього – історія звияжних державницьких зусиль українців, втрат і перемог, розчарувань і надії.

На Майдані не покидала думка про хлопців і дорослих бійців, які 100 років тому заспокоїли своїх мам і рідних та й поїхали до залізничної станції Крути, де таки добряче «пригостили» московських зайд, і звияжно пішли у вічність.

Життя диктує свої вимоги і шкодує, що не доведеться бути на Майдані сьогодні ввечері, адже там буде вся Україна, – та треба їхати до Харкова – там 21 лютого стартує перша цього річчя Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід».

Черкаська Всеукраїнська, наша з вами конференція, живе в періоді 100-річного ювілею Української революції. Основний темі нашого зібрання 100 років – це наша нова історія. Pozнайомтеся з книгою Мельниченка В. М. – професора-історика ЧНУ імені Богдана Хмельницького «Черкащина в добу української революції 1917-1921 рр.», в якій він добре описав Черкащину цього періоду. Дайте собі часу і порівняйте події 1917-1921 років з тими, що відбуваються у нас сьогодні. В книзі іде мова про духовний ренесанс українства, про наші втрачені можливості, але головне вона наповнена вірою у незламність волелюбного духу українців і надією, що цього разу ми не схибимо, адже нашу державність підтримує увесь світ, та виборювати її ми маємо самі.

Досліджувати свою історію, вивчати окремі її періоди, пізнавати рідний край і в сьогоднішній також вкрай важливо. Важливою є і наша з вами щоденна робота, наш неспокій, наша реальна громадянська дієва позиція в усіх складових нашого життя. Популяризуйте віднайдене і досліджене вами, поділіться своїми знаннями з рідними, вчителями, друзями, ровесниками, надрукуйте власні дослідження у регіональних засобах масової інформації і тоді про нашу спільну справу знатиме вся Україна.

Давайте спільною працею об'єднувати наші шкільні колективи, громади, всю Україну – тоді вистоїмо і матимемо кращі можливості творити сильну державу і щасливе майбутнє українського народу!

Щиро з вами Дмитро Омельченко, заступник директора Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, член Правління Національної спілки краєзнавців України.

ЗМІСТ

Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів. Особливості боротьби українців проти поневолення і національно-визвольні рухи

1	Емурлаєва Ельвіна РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ	8
2	Дмитренко Анна, Чередніченко Анжела ЖІНКИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	14
3	Симоненко Євген КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ ВІДНОСНО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ МІСТА СУМИ	17
4	Семенович Яна, Лисанець Христина, Тарасенко Ангеліна ПРОЩАЄМО І ПРОСИМО ПРОЩЕННЯ	21
5	Барей Дар'я ПЕРШІ КРОКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	25
6	Гончар Аліна ВИПРОБУВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	31
7	Чухліб Інна ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: СТОРІНКИ ГЕРОЇЧНОГО І ТРАГІЧНОГО МИНУЛОГО (БЕРЕЗЕНЬ 1917- СІЧЕНЬ 1918 рр.)	34
8	Чернова Олеся ЖІНОЧІ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	38
9	Сокирко Катерина «РУССКАЯ ВЕСНА» 2014 РОКУ В М. СЕВЕРОДОНЕЦЬК	43
10	Бублій Вікторія ЧЕРКАЩИНА - КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ	45
11	Євона Анна ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА В М. ЧИГИРИН	48
12	Громова Юлія У СВІТІ ВИЗНАВАЛИ, А ВДОМА КАТУВАЛИ... УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА	49
13	Марценюк Анастасія РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ (регіональний аспект)	52
14	Малінін Ілля, Савченко Микита ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В БАХМУТІ (1917 – 1921)	57
15	Стешенко Леонід ЗМІНИ В СИСТЕМІ ГОЛОВНИХ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ГЕТЬМАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІ СТ.	61
16	Могильна Вероніка УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ. КРОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	66
17	Трусов Артур УКРАЇНСЬКИЙ СПІВАК, ПИСЬМЕННИК, ТЕЛЕВЕДУЧИЙ, ПРОДЮСЕР, АКТОР. ЛІДЕР ГУРТУ «СКРЯБІН»	68
18	Лось Олександра ЧЕРКАЩИНА – В ЕПІЦЕНТРІ ПОДІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ПОВСТАННЯ 1768 РОКУ. ІСТОРІЯ ОДНОГО ІГУМЕНА –БОРЦЯ ЗА ПРАВОСЛАВНУ ВІРУ	71
19	Курілов Андрій ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ПОЛТАВЩИНІ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	75
20	Мінакова Олеся ОПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МІЖ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНОЮ ТА СРСР У 1945-1948 роках	79

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

1	Акімов Владислав ЖІНОЧІ ДОЛІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ	83
2	Цокур Руслана ІДЕЯ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО	86
3	Корольова Любов ОПАНАС КЕЛЕБЕРДА – МАЛОВІДОМИЙ ГЕРОЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ	91

4	Іщенко Юлія БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РІЧАРДА КАМЕНСЬКОГО	94
5	Кіт Олександр ВНЕСОК В'ЯЧЕСЛАВА МАКСИМОВИЧА ЧОРНОВОЛА УРОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ	98
6	Максименко Каріна МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ – ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО САМОСТІЙНИЦТВА	102
7	Товстик Сергій АПОСТОЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	105
8	Лагода Костянтин ГЕТЬМАНАТ СКОРОПАДСЬКОГО – ВТРАЧЕНИЙ ШАНС НА ШЛЯХУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	107
9	Селецький Денис СЕМЕН ГРИЗЛО – СПІВЗАСНОВНИК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА ТА ПОВСТАНСЬКИЙ ОТАМАН	110
10	Кавун Олександр ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	115
11	Остапець Ганна ОСТАННІЙ ЛИЦАР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО	119
12	Пристук Катерина СПІЛКА УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ: ЗАГУБЛЕНІ В ІСТОРІЇ	125
13	Липовецька Альона ОЛЕКСАНДР ЗАГРОДСЬКИЙ. ВОЯК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	127
14	Ворошан Владислава М.А.СУКОВКІН – ЗАБУТИЙ ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	129
15	Лозицький Олег НЕ ВИЗНАНИЙ ВКЛАД ІВАНА СІРКА	135
16	Мешко Ярослав В'ЯЧЕСЛАВ МАКСИМОВИЧ ЧОРНОВІЛ – ЛЮДИНА, ЯКА ПРОБУДИЛА УКРАЇНУ (до 80-ти річчя від дня народження)	138
17	Фесовець Валерія ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО ЗВЕНИГОРОДЩИНИ. КОШОВИЙ ОТАМАН СЕМЕН ГРИЗЛО	140
18	Гурток «Юний історик» «НІХТО НАМ НЕ ЗБУДУЄ ДЕРЖАВИ, КОЛИ МИ ЇЇ САМІ НЕ ЗБУДУЄМО, І НІХТО З НАС НЕ ЗРОБИТЬ НАЦІЇ, КОЛИ МИ САМІ НАЦІЄЮ НЕ СХОЧЕМО БУТИ» (В'ЯЧЕСЛАВ ЛІПІНСЬКИЙ)	145
19	Крохмалюк Анастасія ЯКІВ ВОДЯНИЙ – СМІЛЯНСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА	149
20	Чубенко Тетяна ЛЮДИНА НЕПОХИТНОЇ ВІРИ	152
21	Любич-Терещенко Анастасія ПОБОРНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПОГЛЯД З ПОЛТАВЩИНИ	158
22	Зелена Поліна ЯКБИ ВІН ПЕРЕМІГ – ІНАКШИМ БУВ БИ СВІТ	160
23	Абакумова Катерина АНТІН КУЩИНСЬКИЙ. ЛИЦАР НЕЗАЛЕЖНОСТІ	163
24	Хоруженко Дарія ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ	167
25	Закарлюка Єлизавета ІВАН БІЛЕНЬКИЙ – ПОВСТАНСЬКИЙ ОТАМАН З РЕШЕТИЛІВКИ	171
26	Батир Вікторія, Зозуля Яна УРОДЖЕНЕЦЬ ШЕВЧЕНКОВОГО КРАЮ	176
27	Копил Ілля ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ АРМІЇ УНР ВОЛОДИМИР СІКЕВИЧ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	178
28	Чумак Мирослава ЙОСИП ГЛАДКИЙ – ОТАМАН АЗОВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА	183

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

1	Сердюк Олександра СІРА УКРАЇНСЬКА ХУДОБА: ІСТОРІЯ, ФОЛЬКЛОР, СЬОГОДЕННЯ	187
2	Романенко Юлія ГЕНЕТИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ЗАКАРБОВАНА НА ПОЛОТНАХ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА УКРАЇНИ, АКАДЕМІКА ВІРИ ІВАНІВНИ БАРИНОВОЇ-КУЛЕБИ	192
3	Батир Тетяна ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	194
4	Юр'єв Євген В.І ВЕРНАДСЬКИЙ	200
5	Шкафенко Марина ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО НАЙКРАЩОГО ПАМ'ЯТНИКА КОБЗАРЕВІ	202
6	Паніна Дар'я ВІРТУОЗ-РЕВОЛЮЦІОНЕР ВАСИЛЬ ЄМЕЦЬ	205
7	Думчикова Дарина КОЗАЦЬКА СЛАВА У ПАМ'ЯТНИКАХ СЛОБОЖАНЩИНИ	207
8	Латушкіна Анастасія НАЦІОТВОРЧІ СТУДІЇ ГНАТА ХОТКЕВИЧА	209
9	Баняс Наталія, Ціпкал Анастасія ХУСТЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	213
10	Кичата Юлія МИХАЙЛО ЗАБОЧЕНЬ: ЛЮДИНА ЩАСЛИВОЇ ДОЛІ	216
11	Наконечна Яна ЯВИЩЕ ГОЛОДОМОРУ НА ТЕРИТОРІЇ С. МАТВІЙКА ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	218
12	Огіренко Інна ТРІУМФ: ІСТОРІЯ ДАРДАН ТАМАРИ ПАВЛІВНИ	219
13	Олійник Аліна ВОЛЯ І СВОБОДА ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ЄВРОМАЙДАНУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	221
14	Мінчукова Анастасія РЕЛІГІЙНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ В ДОБУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1920рр.)	225
15	Євтушенко Олена ТВОРЧА СПАДЩИНА ІВАНА ЛИСЯКА – РУДНИЦЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	229
16	Толочин Михайло УКРАЇНСЬКИЙ ГЕРЦЕН	232
17	Пелина Катерина ТА, ЩО СВІТЛО В ТЕМРЯВУ НЕСЛА...	237
18	Курява Марія ДОСЛІДНИК СВІТОВОГО МАСШТАБУ	239
19	Кабанець Андрій ЛУБЕНСЬКИЙ СЛІД АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСІЯ БЕКЕТОВА	243
20	Мишаченко Лілія СИН ЗЕМЛІ НАШОЇ: ВИДАТНИЙ ГАДЯЧАНИН ОЛЕКСІЙ ДОЛЯ	245
21	Баранова Юлія «ТИ – УКРАЇНИ ВІРНИЙ СИН!» (Олена Пчілка)	248
22	Золотарь Катерина В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ – МИСЛИТЕЛЬ СВІТОВОГО РІВНЯ	252
23	Кононенко Софія, Чопенко Карина НЕТЛІННА СПАДЩИНА КРАЄЗНАВЦЯ ОЛЕСІЯ КУЛИКА	255
24	Фоменок Алісія НАУКОВА ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО	258
25	Литвинова Марія, Тімофєєва Валерія, Правдзіва Вікторія, Котурова Аліна ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СТИЛЮ В АРХІТЕКТУРІ	260
26	Жигир Софія УКРАЇНСЬКЕ КІНО ЛЕОНІДА БИКОВА	266
27	Савельєва Ірина ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ АНАТОЛІЯ СОЛОВ'ЯНЕНКА	269
28	Якименко Вікторія ВЧЕНИЙ, ЯКИЙ ВИПЕРЕДИВ ЧАС НА СТОЛІТТЯ	273

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

1	Христенко Діана КЛИМЕНТІЙ СІЯНКО: БІЛЯ ВИТОКІВ ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»	279
2	Данилович Каріна ПАМ'ЯТЬ ХОЛОДНОГО ЯРУ	284
3	Лук'яненко Діана ОБОРОННІ ЛІНІЇ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ	287
4	Циганенко Софія НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЧИГИРИН»- КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	291
5	Юрчишин Микола МУЗЕЙ ПАМ'ЯТІ А. МАСЛАКОВА, ВИЗНАЧНОЇ ПОСТАТІ СУЧАСНОСТІ	292
6	Барна Іванна НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СИНЕВИР» – ПЕРЛИНА НАШОГО КРАЮ	297
7	Черненко Данило АДМІНІСТРАТИВНА МЕЖА	299
8	Кравченко Єлизавета МІСТ КРИЗЬ ВІКИ	304
9	Акімов Владислав ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОГЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСТРІВ БІРЮЧИЙ В МЕЖАХ ГЕНІЧЕСЬКОГО РАЙОНУ	307
10	Добровольська Марія ПАРК ІМ. ІВАНА ПРОХОРОВИЧА ЛИТВИНЕНКА (м.ЧИГИРИН)	311
11	Чикалова Евеліна ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	312
12	Фисуненко Костянтин, Сафаров Олександр РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «НИЖНЬОВОРСКЛЯНСЬКИЙ» – ПЕРЛИНА ПРИРОДИ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОДНІПРОВ'Я	316
13	Славінська Аліна СВІДКИ СИВОЇ ДАВНИНИ	320
14	Бубеляк Єлизавета ЗОСТЕРА – МОРСЬКА ТРАВА АЗОВСЬКОГО МОРЯ З УНІКАЛЬНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ	323
15	Гулідов Матвій СКІФСЬКИЙ ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД ЗА «ІСТОРІЄЮ» ГЕРОДОТА Й МАТЕРІАЛАМИ КУРГАННИХ ПОХОВАНЬ ДОНЕЧЧИНИ	327
16	Небрат Анастасія ПАМ'ЯТНИК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ДЕНДРОПАРК ТРОСТЯНЕЦЬ	331
17	Ярмоленко Дарина УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ 1917-1920 РОКІВ	333
18	Гутник Вікторія ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЧУДЕСА НЕРУКОТВОРНІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО ХРАМУ ОДЕСЬКОЇ ЄПАРХІЇ	337

***Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної
України від найдавніших часів до наших днів.
Особливості боротьби українців проти поневолення і
національно-визвольні рухи***

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

Емурласва Ельвіна, учениця 10 класу опорного закладу навчально-виховний комплекс Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району Херсонської області

Керівник: Ташкевич Людмила Леонідівна, вчитель опорного закладу навчально-виховний комплекс Асканія-Нова-гімназія

Пошукове дослідження присвячуємо темі Голокосту на «малій батьківщині» – селищі Асканія-Нова. Відомо, що на теренах Херсонщини до 1941 року проживало 18 тисяч єврейського населення, знищено євреїв у 1941-1944 роках – 18 тисяч [8,с.69]. Серед величезної кількості загиблих, безумовно, є представники єврейського народу, які проживали в Чаплинському районі. Історія Голокосту – це історія людських непорозумінь, відкритої агресії проти цілого народу, надзвичайної жорстокості по відношенню до людини. Історія Голокосту написана, пишеться, буде писатися і вивчатися наступними поколіннями, бо ще не зникли прецеденти, які можуть викликати подібні хибні жорстокі явища у взаємовідносинах між людьми. Тема дослідження невичерпна, вона об'єднує народи, країни і покоління. З часом треба акцентувати увагу на проблемі консолідації зусиль, бо неможливо повністю обійняти цю галузь досліджень – «наші знання сьогодні набагато більш багатосторонні й багатobarвні, ніж п'ятдесят років тому», - стверджує Дан Міхман [15,с.378]. Існує величезна історіографія Голокосту, для себе відкриваємо тему, починаючи з дослідження історії краю – тобто, розгляд подій, які відбувалися в невеличкому містечку, яке безперечно, мало свої особливості, але має людський вимір і складає частинку історії Катастрофи.

Відомий український історик Ярослав Грицак висловив думку, яка часто цитується: «Катастрофа як одна з найбільш досліджених та добре задокументованих подій» [3]. Це дійсно так, проте вислів не стосується окремих невеличких регіонів нашої країни, де протягом певного часу проблема залишалася або малодослідженою, або не досліджуваною на належному рівні, або добре замовчуваною ще за часів радянської влади. Більше писали та говорили про героїзм вояків на фронті, про жертвовність народу в тилу [6]. Встановлювали пам'ятники та обеліски героям, полководцям, забуваючи та замовчуючи масові злочини фашизму стосовно мирного населення та євреїв зокрема. Героїчна версія війни розглядала в якості головних акторів тих, хто брав безпосередню участь у бойових діях [6, с.76]. Архіви довго зберігали таємниці помилок військових, їх бездарність у керуванні та стратегії ведення оборони, визволення. Особливо довго та добре замовчувалося питання Голокосту. Наш маленький регіон не став виключенням. Хоча науковці помітили відмінність у підходах до вивчення історії Голокосту: зарубіжні автори за цілісний погляд на трагедію в Україні, українські – більше досліджують особливості на окремих територіях [6], проте, на нашу

думку, є регіони, де вкрай необхідно досліджувати місцеві події. До таких регіонів належить невеличке українське селище Асканія-Нова на Херсонщині.

Якщо в Книзі Пам'яті України, яка побачила світ у 1995 році відсутні будь-які відомості про події Голокосту [10, с.385], то в Довіднику про нацистські табори на окупованій території України [18, с.78], знаходимо наступну інформацію: «Немецко-фашистские захватчики за период оккупации Херсонщины (август 1941- март 1944) уничтожили 38 130 мирных жителей и 840 тысяч военнопленных, уничтожено граждан еврейской национальности более 16 тысяч человек. Только в гетто Херсона 2 сентября 1941 года расстреляно 3 тысячи граждан еврейской национальности, которых зарыли в 7 км от города на северо-восток левее железнодорожного пути из Херсона на Смигиревку, в противотанковом рву у села Земновка» [18, с.78], проте в ньому нема згадки про селище Асканія-Нова. За цифрами стоять людські долі, жакхливі історії загибелі тисяч мирних жителів, які бажали жити, мріяли, прагнули щастя.

З часом архіви почали говорити, стали з'являтися у більш вільному доступі свідчення учасників та очевидців подій Другої світової війни. На жаль, доступ до них довгий час був обмежений. Місцеві старожили неохоче ділилися спогадами про роки окупації. Ось що стало відомо з матеріалів надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів фашистів [1]: Науменко Євгенія Андріївна, 1890 року народження, мешканка селища Асканія-Нова: «З першого дня окупації потерпала від грабунку та знущань з боку окупантів. Сина Сергія, 1927 року народження побили за те, що він хотів йти до тітки в Мелітополь. У грудні місяці відправили на роботу до Німеччини двох моїх синів: Сергія, 1927 року народження та Андрія, 1917 року народження. Під час окупації бачила, як групами по 10-15 чоловік возили з тюрми на розстріл, який відбувався на відстані 700 метрів від селища в пісочних шахтах. Знаю, що в Асканії-Нова були розстріляні два хлопчика, учні ремісничького училища з міста Миколаєва. Жінки казали, що ті хлопчики були євреями, їх заарештували разом з військовополоненим».

Денисенко Іван Павлович, мешканець Асканія-Нова Новотроїцького району Херсонської області: «Німецька жандармерія під керівництвом обер-лейтенанта німця Шмідта заарештувала і розстріляла двох хлопчиків, вочевидь, їх звинуватили «в не русской национальности» (мова оригіналу). Німці привозили людей майже щодня і розстрілювали їх як євреїв. В цей період було розстріляно приблизно біля 50 чоловік» [1].

З акту (від 1 жовтня 1944 року) надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів фашистських загарбників за підписом голови комісії Савчука Л. І., Нестеренко А.К., членів комісії Баженова А.В., Лисогорова В.І., Барішпольця М.Ф.: «В 700 метрах юго-западнее Аскания-Нова, в районе добычи песка установлено, что немецко-фашистские захватчики производили расстрел мирных жителей, в том числе детей, женщин, стариков. Трупы расстрелянных сбрасывали в песочные шахты на глубину 35-40 метров, установлено, что в двух шахтах расстреляно свыше 200 стариков, женщин и детей» [1]. Звісно, що мова йде саме про представників єврейської національності. Проте, члени комісії не підкреслювали ці подробиці, хоча на представників єврейської національності вказували мешканці селища, які давали свідчення.

Наводимо наступні висновки комісії, яка склала остаточний акт на основі свідчень очевидців: «Кроме того, свидетельскими показаниями по заявленным потерпевших установлено, что немецкая жандармерия арестовала 15 человек жителей Аскании-Нова и 10 человек военнопленных, которые из под ареста не возвратились (расстреляны). Установлено, что расстрел 15 военнопленных производил находящийся в Аскании-Нова отряд. Аресты и расстрел мирных жителей производили начальник жандармерии оберлейтенант Шмидт и оберлейтенант Герман и весь другой состав немецкой жандармерии. По приказанию немецко-фашистских властей из Аскании-Нова насильственно угнано в немецкое рабство до 100 человек молодежи. Молодежь в немецкое рабство угонялась по приказанию директоров Аскании-Нова немцев Баумгартнер и Кельнер. Комиссия считает ответственными за злодеяния указанных выше лиц» [1].

Найбільш значущими відомостями в дослідженні вважаємо архівні матеріали, зібрані НДК 04.10.1944 року на території села Григорівка Херсонської області [1]: «Из акта опроса. В 1942 году в марте месяце приехал полицай (фамилия неизвестна) и потребовал подводу для отправки еврейских семей. Семья еврея Фридмана Михайла в составе : жена, сестра, четверо детей и он, а также вторая еврейская семья (фамилия неизвестна) – старуха и внучка, всего 8 человек были погружены на подводу в сопровождении полицая Смишенко направлены в Чаплинку, а оттуда в Асканию. И по заявлению подвозчика все были расстреляны. Расстреляли сначала детей, а отца с матерью заставили рыть для них яму и для себя. Потом их расстреляли. Имущество этих семей было забрано. Известны имена 5 человек: Михайлевский Василий, Витковская Юлия Ивановна, Горбаневич Ефросиния, Заборский Максим, Бальковская Татьяна. Полицай Смишенко попал потом в Красную армию. В селе Григорьевка был убит гражданин Лопушанский, его убил полицай выстрелом из винтовки» (ГАРФ, фонд Р -7021, опись 77, дело 456).

Ось так за допомогою архівів та спогадів місцевих жителів вдалося відкрити для себе жакливу сторінку історії нашого краю, пов'язану з подіями Голокосту. «Минуле, навіть найважче, аж ніяк не каліцтво, не те, чого варто соромитися. Минуле – це золота копальня життя» [2, с.166]. «Той, хто розмовляє мовою замучених, не тільки береже пам'ять про них в усьому світі, але й будує стіну, що відгороджує від зла, передає смолоскип їхньої віри від покоління до покоління», – вчить нас А.Аппельфельд [2, с.84].

Наводимо спогади О. Михальчевського з села Хрестівка, що розташоване неподалік селища Асканія-Нова. Безцінні матеріали були надруковані в районній газеті «Голос Таврії» у 1991 року: «Можливо, у цій розповіді не все буде так, як сталося насправді. Але хто сьогодні може сказати правду про ті дні? Тож розкажу так, як чув з дитинства від рідних, знайомих. Коли хтось знає більше, нехай поправить, доповнить. Було у нашому районі до і після війни невеличке село Арлам – 1-ий відділок радгоспу «Чаплинський». У тридцяти будиночках, загублених серед таврійського степу, жили і працювали люди. У 1939 році сюди прибула циганська кибитка. Цигану і трьом його дорослим дочкам надійшло блукати степами. І вони вирішили влаштуватися тут. Саїду Руденку знайшлася робота в кузні, а його дочкам – у полі. Наприкінці того ж року в село прийшла ще

одна циганка Киїмчудіва Анна з дорослим сином Аркадієм. Через якихось півроку село гуляло на весіллі Анни і Саїда. Веселив народ гармоніст Шекар, а невдовзі й сам перебрався в Арлам до гурту. А там і ще одна сім'я циган-молодят у селі з'явилася – Монтій та Маруся Мустафа. Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, на фронт відправився лише Аркадій Киїмчудів, решта залишилися збирати хліб. У середині вересня в селі з'явилися перші німці: забрали худобу, вивезли продукти. Так було аж до 19 травня 1942 року. Того дня на вулиці села з'явилося кілька автомобілів. Понад сотні головорізів з автоматами і кулеметами оточили Арлам. Люди у цей час працювали. Українців німці не чіпали, а почали хапати циган і тягли до силосної споруди. До дванадцятої дня там їх вже було 19 чоловік. На дно ями кинули трохи соломи, облили її бензином і підпалили. А потім почали зганяти туди циган. Кричали дорослі, плакали діти. Горіли, задихаючись люди. Соломи було замало, і вогонь швидко згас. До ями підійшов німець і почав стріляти. Через півгодини азрили землею і поїхали.

Люди, що залишилися у селі, кинулися відкопувати ще живих односельчан, адже бачили, що в окремих місцях земля ворушилася. Але спасти нікого не вдалося – через десять хвилин до місця трагедії під'їхала машина з фашистами. Два дні чергували вони біля силосної ями. Коли поїхали і прийшли люди щоб відкопати трупи, живих там нікого не було. Жителі Арламу вирили велику могилу і поховали всіх циган разом. Прізвища решти восьми чоловік мені невідомі. Це були цигани, які заїхали переночувати, запастися продуктами і далі рушити у дорогу. Загинула вся сім'я – двоє дорослих і шестеро дітей. А місці трагедії встановив пам'ятник із зірочкою, сталеву огорожу. Останніх років з десяти у цих місцях не з'являвся. Однак братська могила циган не залишається недоглянутою, напевно, тут бувають проїжджі цигани. І продовжує стояти у степу пам'ятник як спомин про те лихоліття». Один з жителів району підтвердив відомості про факти знищення ромів, проте, на жаль, додаткових свідчень не надав.

У часи Другої світової війни на теренах України відбувалися переслідування та вбивства ромів. На території Чаплинського району, а саме: в селі Павлівка 20 травня 1942 року було розстріляно 14 осіб ромів, в селі Преображенка 27 травня 1942 року було розстріляно 4 особи ромів, в Чаплинці у травні 1942 року розстріляно 19 осіб ромів, в селі Іванівка у травні 1942 року було розстріляно 22 особи ромів [19,с. 202]. Ці розстріли здійснювали підрозділи айнзацгрупи, мобільні поліцейські формування, призначені знищувати «ворогів Райху».

Як будь-яка подія, пов'язана з масовим насильством та спланованим убивством мирних людей, трагедія ромів України містить багато уроків. Не всі сторінки історії досліджені. Їх варто пам'ятати. Ці уроки можуть не лише пояснити історичні події минулого – вони здатні краще зрозуміти самих себе. Донині триває процес осягнення природи Третього Райху та ідеології створення нацистами «нового суспільства» на підкорених землях, викорінення «зайвих елементів» населення заради існування «вищої раси».

Науковці неодноразово вказували щодо найменш дослідженого питання нацистської антиромської політики – а саме становища ромів на окупованій

території СРСР, зокрема, на українських землях [19,с.7]. На питання «Чому у світі так багато займаються питанням вивчення Голокосту і дуже мало досліджень по знищенню циган?» Свідок і дослідник Катастрофи Арон Вайс відповів таким чином: «Дам такой дипломатичный ответ. Они очень слабая группа, они не имеют своей организации. Судьба цыган заслуживает исследований в целом мире» [9, с.4]. Згідно постанови Верховної Ради України № 2085-IV щорічно відзначається 2 серпня Міжнародний День пам'яті Голокосту ромів.

Друга світова війна – особливий, небачений у світі стан етнічної політики. Це стосується не лише євреїв, циган, а й слов'янських народів, зокрема, українців, поляків. У першу чергу вирішувалась доля євреїв. Людство вперше переживало те, що через роки назвуть Катастрофою європейського єврейства [11,с.150]. Цілий народ прирікався на винищення за наказом уряду, який добре організував, детально спланував, фінансував й контролював ці вбивства. Масштабно, масово, безжалісно, методично, цілеспрямовано. До речі, саме так чинила радянська влада, знищуючи куркулів, «ворогів народу», націоналістів. Більшовики на чолі зі Сталіним розв'язали руки нацистському уряду: показали ганебний приклад у знищенні народу та ще й тим, що не протестували проти нищення євреїв [11,с.151]. Для Сталіна не існували євреї як народ, як не існували українці, поляки, татари.

Як не згадати Агарона Апфельфельда та його книгу «Сторінки мого життя»: «Некладай свої сили у дрібниці, хай твій голос зазвучить на вулицях, зазвучить на всю силу. Про велику несправедливість не можна говорити пошепки. Все, що не розказано у свій час, в інший час звучить як вигадка» [2,с.198]. Саме тому так важливо зібрати будь-які відомості про факти злочинів нацистів, встановити пам'ятні знаки на честь загиблих, пам'ятати про події страшного минулого, щоб не повторювалися жахливі злочини, щоб людство в усі можливі засоби могли запобігти знищенню людей по національній приналежності, навчилися не бачити в іншому «чужого-ворога», а розуміти іншого.

Нещодавно селище Асканія-Нова відвідали представники асоціації «Яхад-ін Унум» [16]. Мета асоціації – виявлення місць розташування масових вбивств, пошук свідків злочинів, вчинених нацистами в Україні в роки Другої світової війни. Представники асоціації зустрічалися з місцевими старожилами, провели опитування та відеозйомку місця масового знищення євреїв на теренах селища. Анатолій Федорович Базилевський – чи не єдиний місцевий житель, хто зміг допомогти, розповів та показав місце злочину нацистів [16]. До речі, пошуковці-краєзнавці вже мають спогади та відео, яке надали до зацікавленого центру вивчення історії Голокосту – «Ткума» місто Дніпро. Зібрано певні архівні матеріали, які повинні стати відправною точкою у встановленні історичної справедливості – встановленню пам'ятного знаку на місце масової загибелі мирного населення представників єврейського народу. Безумовно, до цього треба долучитися не лише місцевим школярам та пошуковцям, а громаді селища, депутатам, які мають розглянути питання стосовно вшанування пам'яті загиблих. Тож, приїзд до селища представників асоціації «Yahad in Unum» надав поштовх до об'єднання зусиль пошуковців і громади. Цікаво, що керує асоціацією

французький католицький священник Патрік Дебуа. Онук француза, якого було заслано до концтабору в Раві-Руській, створив організацію у 2004 році.

Отже, трагічне минуле хвилює людство донині. Голокост – це не лише трагедія єврейського народу, це наша спільна світова історія і пам'ять про минуле. Упередженість, ксенофобія, негативні уявлення про етнопсихологію іншого народу не зникли, тому є актуальною проблема виховання толерантності, історичної емпатії та власної позиції щодо процесів історії. Розуміти іншу людину, поважати її права і свободи, поважати культуру інших народів, їх традиції, формувати відповідальний вибір у взаємостосунках – всі ці питання мають бути в колі зору прогресивного людства. Геноцид євреїв та ромів – прояв нетолерантного ставлення до людини. Головне – зробити висновки і не допускати повторення жакхливих подій.

На питання «Що для вас означає толерантність?» депутат Кнессета Фаїна Киршенбаум дала таку відповідь: «Это когда у нас есть способность слушать кого-то другого. Это когда мы можем принять в свои ряды что-то другое, причем как равное. Это очень важно, потому что это качество укрепляет отношения между людьми, укрепляет целый народ» [9, с.6].

Майже у всіх населених пунктах на теренах України є сліди пам'яті про Голокост. Невелике пошукове дослідження демонструє нам докази цього. Селище Асканія-Нова не є винятком, про що розповів пошуковцям Базилевський Анатолій Федорович [16]. На жаль, відсутній будь-який пам'ятний знак на місці масового знищення євреїв. Встановити який необхідно як донину пам'яті загиним. Історична пам'ять є показником моральності суспільства по відношенню до минулого. Необхідно пам'ятати, що Голокост мав місце тому, що люди його добре спланували, здійснили, замовчували. Жертвами Катастрофи стали 6 мільйонів євреїв Європи. Серед них і ті, хто проживав у нашій місцевості. У листах та посмертних записках під час Голокосту були прохання: «Пам'ятайте, що ми жили, що в нас були імена! Пам'ятайте!» Прімо Леві, італійський поет казав: «Важко і малоприємно занурюватися в цю безодню зла. Є спокуса, скривившись, відвернутися і відключити свідомість, але цього робити не можна» [12, с.15].

Сьогодні всім треба вчитися толерантності, виховувати і формувати в собі та інших це відчуття. «Толерантность – это ключ к пониманию истории других народов и своей собственной истории, ключ к успеху в современной жизни», – вказує Ігор Щупак [13,с.10]. На тлі формування толерантності, слід окремо виділити формування у людини почуття емпатії – термін, автором якого вважають психолога Е.Б.Тітченера. Емпатія – це здатність поставити себе на місце іншої людини, здатність до співпереживання, здатність розуміти і проникати в світ іншої людини, здатність до співчуття. Мимо страждань «красово неповноцінних» елементів у фашистській Німеччині і на окупованих нею територіях проходили, ймовірно, з тією ж байдужістю, з якою в сучасному світі проходять повз біженців, інвалідів або безпритульників. Механізм блокування в обох випадках ідентичний. Емпатія – не бездоганный, проте цінний засіб виховання, який повинен стати сьогодні визначальним у взаємовідносинах між націями.

Список використаних джерел

1. Государственный Архив Российской Федерации, фонд Р-7021, опись 77, дело 456
2. Аппельфельд А. Сторінки мого життя. – К.: Самміт-Книга, 2011. – 220 с.
3. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності. – К.: Грані-Т, 2008. – С.118
4. Декларация Стокгольмского Международного форума по Холокосту // Урядовий кур'єр. – № 22. – 5 лютого 2000 року
5. История городов и сел Украинской ССР. Херсонская область. – Киев, 1983. – 667 с.
6. Запорожские еврейские чтения: сборник статей и материалов научно-практической конференции 27-28 апреля 2012. – Днепропетровск: Институт «Ткума», 2013. – 384 с.
7. Інтерв'ю з Піщемохою Валентиною Василівною, 1930 р.н., жителькою селища Асканія-Нова, липень 2017 р.
8. Кабанчик І.Б. Історія скорботи та героїзму. Методичний посібник з історії Голокосту для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», Запоріжжя: Прем'єр 2004. – 96 с.
9. Киршенбаум Ф. Толерантність – способность слушать другого // Ткума. Вісник Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума». Спецвипуск № 114, 2012 р.
10. Книга Памяти Украины. Херсонская область, том 6. – Симферополь: «Таврида», 1995. – 352 с.
11. Ковба Ж.М. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання». – К., 2009. – 296 с.
12. Кучер О. Без минулого немає майбутнього. // Ткума, №141 жовтень 2015. – С.15
13. Митиков Ю.А. Взаимопонимание и толерантность. – Днепропетровск: Центр «Ткума», ПП «Лира ЛТД», 2010. – 140 с.
14. Щупак И.Я. Евреи в Украине: Вопросы истории и религии с древнейших времен до Холокоста. Учебное пособие для учащихся старших классов. – Днепропетровск: Центр «Ткума», 2009. – 148 с.
15. Михман Дан. Историография Катастрофы: Еврейский взгляд. – Днепропетровск: Центральный Украинский Фонд истории Холокоста «Ткума», 2005. – 448 с.
16. Ташкевич Л.Л. Минуле, що хвилює донині // Голос Таврії №28, 13 липня 2017 р., с.4.
17. Херсонская область в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Сборник документов и материалов. – Симферополь: Таврия, 1975. – С. 170-175
18. Справочник о нацистских лагерях военнопленных, действовавших на оккупированной территории Украины в годы Великой Отечественной войны и формах увековечения памяти погибших. Сост. С.П.Цакун. – К.: Компас, 2002. – 188 с.
19. Переслідування та вбивства ромів на теренах України у часи Другої світової війни: Збірник документів, матеріалів та спогадів. – К., 2013. – 208 с.

ЖІНКИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Дмитренко Анна, Череди́ченко Анжела, учениці 10-А класу Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №160 Харківської міської ради Харківської області

Керівник: **Лисенко Людмила Григорівна**, учитель історії Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. упенів №160, вчитель – методист

Жіноцтво у часи формування українського суспільства, становлення державності та національної свідомості і культури відігравало важливу роль. Втрата цих позицій може негативно вплинути на розвиток держави. Адже активна політична, культурно-громадська, благодійна діяльність жінок-визначна риса демократичного, громадянського суспільства, яке формується в Україні.

Жіночий рух і розповсюдження ідеї емансипації в Україні – явище унікальне, адже фемінізм в Україні, його розвиток і поширення відрізняється від загального стереотипного розуміння емансипації як боротьби жінок за

рівноправність, цілковите знищення традицій і споконвічного образу жінки-берегині сім'ї та родинного вогнища.

Жінки України не звикли вважати себе окремою частиною людської спільноти. Наприкінці XIX- початку XX століття перед національно свідомими громадянами України, передусім інтелігенцію, постала головна мета – здобуття прав людини і встановлення демократичного ладу. Потребу відокремлення, загострення уваги до боротьби за свої права жінки майже не відчували, вважаючи, що людські права включають і жінок.

Освіта жінок – одне з їх головних прагнень. У боротьбі за свої права, що в першу чергу повинні були спиратися на принципи рівноправ'я, жінки України ніколи у різкій формі протесту не вимагали поставити себе на один соціальний, суспільний і економічний рівень з чоловіками. Активістки феміністичного руху розуміли, що така позиція може призвести до негативних наслідків громадського обурення і непорозуміння серед самих жінок. Тому шлях здобуття освіти, як першого кроку до фінансової незалежності, а отже – реальної можливості зайняти гідне соціальне положення, був найбільш прийнятним.

Гендерне питання періодично постає у вітчизняній політиці. Навіть робилися спроби ввести обов'язкову 30% квоту за статевим принципом в органах влади, але це впровадити так і не вдалося.

Існує багато перешкод на шляху становлення і розвитку сучасного українського жіночого руху. Протягом останнього часу в Україні стався деякий прогрес у досягненні гендерної рівності, і українські жінки дедалі активніше реалізують себе в усіх сферах суспільної діяльності, ініціюють та впроваджують реформи в Україні.

Але участь жінок в українській політиці не достатня. Так, з цього питання Україна знаходиться на 145 місці із 193 країн. У нас – 12,3% жінок у політиці. Для порівняння: сусіди – білоруси – на 29 місці(34,5%), поляки-на 53, румуни - 88, росіяни -128.

Можна виділити кілька причин цього явища: суспільні стереотипи, небажання самих жінок займатися політикою, відсутність підтримки і ресурсів, недосконале законодавство та думка про те, що політика – це не жіноча справа. Для подолання перешкод у розвитку жіночого руху варто звернутися до досвіду попередніх поколінь, згадати визначні, часом несправедливо забуті, імена, все те, що мимохідь промайнуло у вирі століть. Отже, тема «Жінка в історії України» є і буде актуальною та важливою для сучасних і майбутніх поколінь.

Ідея емансипації жінки стала розвиватися в Україні в 30-х-40-х роках XIX століття. Виникнення нового ставлення до жінки в суспільстві, зародження нової жіночої свідомості, поява жінки нового типу-всі ці ознаки суспільної емансипації не залишилися непоміченими в Україні. В кінці 40-х- на початку 50-х років у вітчизняній пресі встановилася одностайна думка про існування жіночого питання, його важливість і необхідність вирішення.

У 80-х роках XIX століття українській жіночий рух оформився організаційно та став історичною реальією. У наступні роки зростає кількість жіночих організацій: «Клуб русинок», «Жіноча громада», «Союз українок». Виникали нові організації урізноманітнювались їх діяльність. Вони займаються доброчинністю,

культурно-освітньою, політичною діяльністю. Це засвідчує, що жіночий рух став складовою частиною громадсько-культурного життя України.

Участь жінок у політичному русі – важливий суспільний фактор. Саме патріотизм, людська гідність, відродження національної культури стали гаслами українського жіноцтва.

Жіночий рух Наддніпрянщини в цілому, і в Харківській губернії зокрема, накопичив багатий досвід боротьби за жіночі права і став важливим чинником формування громадянського суспільства.

На жаль, попри значні здобутки, Харків не став центром українського жіночого руху. Але не слід розцінювати цей факт як недолік, що свідчить про відсталість, обмеженість громадського життя і суспільної думки Слобожанщини. Адже, якщо порівняти становище жінки на двоєдиних державних теренах, можна зробити висновок, що масштабність, організованість жіночого руху на Галичині - необхідна умова активної діяльності і плідної праці на користь держави дійсно талановитих і національно свідомих громадян. Слобожанки мали перевагу над галичанками, бо зберегли сильнішу традицію жіночої незалежності. Вони могли розпоряджатися своїм майном і багато з них були фінансово самостійними.

Українські жінки боролись за право на освіту на всіх рівнях: їхні вимоги стосувались середньої освіти, допущення до університетів і відкриття шкіл для селян.

Ми зробили спробу по новому підійти до розгляду питання про становлення і розвиток жіночого руху в Україні. Також нами зроблена спроба порівняти жіночий рух на Слобожанщині і Західній Україні. Однією з найактивніших поборниць рівноправ'я жінок, набуття ними освіти, була засновниця Харківської недільної школи Христина Данилівна Алчевська. Наробки колективу вчителів школи: новий метод навчання дорослих, прищеплення українського народного мистецтва і, особливо, видання бібліографічного покажчика книг для народного і дитячого читання.

Посібник “Что читать народу?” викликав неабиякий резонанс не тільки на теренах Російської Імперії а й серед прогресивної світової громади. Долучивши до дослідження маловідомі факти суспільно-політичної діяльності видатного педагога і просвітительки Христини Данилівни Алчевської. Ми дійшли висновку про значущість активної громадської позиції в житті людини.

Художниця-просвітителька Марія Дмитрівна Раєвська-Іванова, покладаючи великі надії на мистецтво, вважала, що воно здатне відіграти важливу роль у розвитку суспільства.

У лютому 1869 року відкриває в Харкові приватну школу малювання. Вона була впевнена, що шляхом поширення художніх знань у народі можна досягти прогресу й поліпшення життя простих людей. У школі малювання М.Д.Раєвської-Іванової основний контингент складали представники непривілейованих прошарків. Діти бідних навчалися безкоштовно. Це несприятливо позначилось на слабкій матеріальній базі приватної школи, позбавленої державної субсидії, але все ж таки художниця не змінювала напрямку обраного курсу. Багато випускників школи згодом працювали театральними декораторами, іконописцями, креслярами, ілюстраторами. Таким чином, професія художника-прикладника стала основним джерелом їх нового існування.

Систему викладання М.Д. Раєвська-Іванова виробляла з урахуванням позитивного досвіду як вітчизняної, так і зарубіжної практики підготовки художників.

Суспільна діяльність цих видатних жінок, їхня наснага й сумління, жага до перемоги над стереотипами надихають нас на активні дії щодо подолання існуючих проблем на шляху українського державотворення через участь у молодіжних акціях та волонтерському русі.

Пропонуємо додати до шкільної програми курс «Роль жінок в історії України».

КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ ВІДНОСНО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ МІСТА СУМИ

Симоненко Євген, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Якун Олександр Сергійович, керівник гуртка Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Дослідити політику контролю цивільного населення під час німецької окупації міста Суми на основі періодичного видання «Сумський вісник» і архівних документів 1941-1943 років.

На початку війни в тиллових районах діючої армії формувалася мережа німецьких адміністративно-територіальних органів, що мала всю повноту влади. Схема військового керівництва мала такий вигляд: командувач військ оперативного тилового району (з кінця 1942 р. – VII відділ при штабі групи армій) – головні польові комендатури – польові комендатури (фельдкомендатури) – гарнізонні (міські комендатури і ортскомендатури). Польовій комендатурі підлягали 15–20 районів, місцевій – 4-5 районів. Комендатури виконували командні й управлінські функції. Перші спрямовувалися на організацію порядку й охорону тилу, а другі – на формування, керівництво і контроль місцевих органів влади. Районні, міські і сільські управи формувалися з приходом німецьких військ [2 с. 323,234].

Місто Суми було окуповано 10 жовтня 1941 року. Відразу було сформовано міську комендатуру та місцеві органи влади. Свої розпорядження і накази окупаційна влада повідомляла мешканцям через періодичне видання «Сумський вісник», що з травня 1942 року ставав офіційним органом німецького керівництва [12].

Для виконання адміністративних розпоряджень бургомістри й керівники районів могли накладати штрафи на громадян, які не виконували розпорядження, у розмірі 5000 крб або чотирьох тижнів примусових робіт. Грошові штрафи вносилися в районні чи міські каси. Списки оштрафованих подавалися в польову комендатуру (відділ VII).

Таке розпорядження не стосувалося громадян німецького походження [13].

З метою обліку населення комендатура і шуцполіція проводили численні реєстрації. Так, постановою від 10 листопада 1941 році міська управа повідомляла про те, що паспортний відділ здійснював облік будинкових книг, а також видачу, перереєстрацію і продовження паспортів громадян. Для отримання військових

квитків усі чоловіки віком 18–50 років мали пройти обов’язкову реєстрацію у військово-обліковому секторі міської міліції [5].

У цивільному відділі комендатури видавали особові посвідки, що мали бути продовжені після закінчення визначеного терміну [19].

Здійснювалися й термінові реєстрації паспортів, коли всі громадяни мали у триденний термін пройти переєстрацію [16].

Штрафи за несвоєчасну реєстрацію постійно збільшувалися [15].

Із листопада 1942 року реєстрації підлягали особи, які досягли віку 16 років [17]. Якщо паспорт було втрачено, накладався штраф у розмірі 3000 крб або особу ув’язнювали на 6 місяців. Видавали тимчасове посвідчення без права виїзду з міста. Нові паспорти отримували лише ті особи, які пред’являли свідоцтво чи довідку з біржі праці на одержання продовольчих карток [18].

Із квітня 1943 року реєстрації підлягали особи, яким виповнилося 15 років. Під час отримання нового паспорту громадяни мали представити документи, що засвідчували особу. Якщо їх не було, то мали бути представлені три свідки. У документах мала бути фотокартка [20].

Особи, які втратили метричні свідоцтва, паспорти, інші документи, зверталися до правового відділу при управі для встановлення особи шляхом опитування свідків. Потім юридичний відділ видавав свідоцтво, що було затверджено нотаріусом, на підставі якого міська поліція поновлювала документи [21].

Так, у зверненні до начальника міліції нотаріус Тарененко просив видати громадянці Лук’яновій тимчасове свідоцтво, бо не міг надати їй метричну довідку за браком свідків, які б підтвердили особу громадянки [3, с. 1].

Для обміну паспорта представляли фотокартку, старий паспорт і домову книгу.

Військовополонені для оформлення вищезазначених документів мали подати заяву з автобіографією та представити трьох осіб. Із червня 1943 року усі громадяни від 14 років отримували особисті посвідки [22].

Траплялися і непередбачувані документами випадки. Так, 6 червня 1943 року українська допоміжна поліція перевіряла паспорти громадян на базарі. Люди, які були присутні там, почали розбігатися, бо боялися що їх заберуть на примусові роботи. Після цього випадку міська управа запевнила населення, що перевірка паспортів не передбачає вивезення на примусові роботи [23].

Для з’ясування кількості населення в Сумській окрузі польова комендатура у розпорядженні від 25 квітня 1942 року зобов’язувала бургомістрів і старост Сумського, Краснопільського, Хотінського, Ульяновського, Недригайлівського і Штепівського районів скласти списки всіх мешканців їхніх районів. Окремо надавалися списки осіб, переселених до зазначених районів після 1 жовтня 1941 року. Списки необхідно було представити в ордкомендатуру до 20 травня 1942 року [11].

Німецьке командування прагнуло до абсолютного контролю за переміщенням населення. Тому із середини листопада 1941 р. у місті вводилась комендантська година. Німецькі патрулі часто повідомляли комендатуру про те, що населення ігнорувало комендантську годину. Влітку 1942 р. на порушників

накладали штраф у розмірі 300 крб або їх відправляли на примусові роботи протягом 3 днів [6,8,13].

Під час вуличного руху всі громадяни мали мати при собі документи.

Особи, які втекли з Червоної армії і не мали документів, повинні були з'явитися до комендатури [7].

Вуличний рух мав відповідати такому порядку: під час руху дотримуватися лише правого боку вулиці чи мосту, заборонялося ходити в один ряд більше ніж трьом особам [10].

До 1943 року питання приписування й виписування населення вирішував військово-обліковий сектор міської поліції. Приписування новоприбулих мешканців здійснювалося протягом двадцяти чотирьох годин. За невиконання цієї вимоги накладався штраф у розмірі 300 карбованців.

Із січня 1943 року такі функції належали міській управі, що встановила новий порядок, згідно з яким кожна особа мала зареєструватися у бургомістра. За реєстрацію осіб до 18 років відповідали батьки, а також домовласники і квартиронаймачі. Приписування й виписування реєструвалися в бургомістра, після якого громадяни отримували посвідчення про приписку і здавали посвідчення про виписку з попереднього місця мешкання. Після виписування надавалося посвідчення про право подорожі чи посвідчення про пересування на малу відстань із раніше одержаним посвідченням про приписку. Лише тоді бургомістр видавав посвідчення про виписку.

Для реєстрації надавалися такі дані: прізвище, ім'я, день і місце народження, професія, місце проживання, національність, підданство і віросповідання. Для приписки вказували день приписування і попередню адресу, а для виписки – день і майбутню адресу.

Під час зміни квартири в одній і тій же місцевості особи мали заявити про це бургомістрові у триденний термін. До обов'язків домовласників і квартиронаймачів входили контроль за припискою і випискою, ведення будинкових списків і таблиць. У списках мали бути записані всі мешканці із зазначенням місця і дня народження, номера особистого посвідчення і дня приписки. У будинкових таблицях, що вивішували на вході до будинку, зазначалися номер квартири, прізвище і вік мешканців квартир. Бургомістри відповідали за списки мешканців і в [9,19].

Жоден мешканець не мав права залишати місце проживання без дозволу. Якщо така потреба виникала, то особа мала отримати посвідку від ордкомендатури. За невиконання – примусові роботи [13]. Така посвідка була видана завхозу міської лікарні Дмитрієву Олексію, що дозволяла йому пересуватися в радіусі 30 км від м. Суми у справах лікарні.

Посвідка видавалася на незначний період і мала постійно подовжуватися в комендатурі. Вона була дійсна лише з пред'явленням паспорту [4, с. 38а, 28]

Лояльно адміністрація ставилася до громадян німецького походження. Вони реєструвалися в розрахунковому відділі комендатури, представивши докази своєї національності [17].

Бургомістри і старости Сумської округи мали представити районним бургомістрам списки осіб німецького походження – мешканців їх громад. У списках було зазначено відомості про професію, вік, стать, расу, місце мешкання,

адресу. Районні бургомістри мали передати списки до польової комендатури м. Суми [14]. Однак попри те, що у багатьох радянських німців існували підстави не любити радянську владу, головним мотивом реєстрації здебільшого було прагнення полегшити своє матеріальне забезпечення в суворих воєнних умовах [1, с. 215].

Зазначене вище дає підстави для твердження про те, що політика німецької адміністрації у військовій зоні (на прикладі міста Суми) спустошливої, руйнівної мети вона не переслідувала, скоріше нагадувала плани довгострокового господарювання з абсолютним контролем усіх сфер життя цивільного населення. На прикладах паспортизації, діяльності житлового сектору простежується, як шліфувались і вдосконалювались органи контролю.

Тема заслуговує подальшого дослідження для усвідомлення різних аспектів життя пересічного громадянина в умовах війни.

Список використаної літератури

1. Айсфельд, А. Етнічні німці України під час Другої світової війни і в повоєнні роки. / А. Айсфельд, В. Мартиненко // Україна в другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси: у 2-х кн. : историческая литература / Нац. акад. наук України, Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 595–644 .
2. Аркуша О.Г., Бородин С. І., Віднянський С. В. та ін.. Нариси історії державної служби в Україні / [О.Г. Аркуша, Є.І. Бородин, С.В. Віднянський та ін. ; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 536 с.
3. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). - Ф. Р-1853. - Оп. 1. - Спр. 12. – 36 с.
4. ДАСО. – Ф. Р- 1854. - Оп. 1. - Спр. 2. – 138 с.
5. Сумський Вісник (далі СВ). – 1941 р. – 13 листопада. – С. 2
6. СВ. – 1941 р. – 16 листопада. – С. 4
7. СВ. – 1941 р. – 30 листопада. – С. 2
8. СВ. – 1942 р. – 21 січня. – С. 2
9. СВ. – 1942 р. – 5 лютого. – С. 4
10. СВ. – 1942 р. – 15 квітня. – С. 4
11. СВ. – 1942 р. – 3 травня. – С. 4
12. СВ. – 1942 р. – 17 травня. – С. 4
13. СВ. – 1942 р. – 31 травня. – С. 4
14. СВ. – 1942 р. – 28 червня. – С. 4
15. СВ. – 1942 р. – 16 жовтня. – С. 4
16. СВ. – 1942 р. – 25 жовтня. – С. 4
17. СВ. – 1942 р. – 4 листопада. – С. 4
18. СВ. – 1943 р. – 10 січня. – С. 4
19. СВ. – 1943 р. – 13 січня. – С. 4
20. СВ. – 1943 р. – 31 березня. – С. 4
21. СВ. – 1943 р. – 16 квітня. – С. 2
22. СВ. – 1943 р. – 21 травня. – С. 2
23. СВ. – 1943 р. – 11 червня. – С. 2

ПРОЩАЄМО І ПРОСИМО ПРОЩЕННЯ

Семенович Яна, Лисанець Христина, Тарасенко Ангеліна, вихованки гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів» Рівненської обласної ради при Бистрицькому навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Березнівського району Рівненської області

Ткачук Степан Федорович – керівник гуртка комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів» Рівненської обласної ради, заступник директора Бистрицького навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад», директор шкільного музею на громадських засадах

Передумовою нашого дослідження стали події, коли в пресі, на телебаченні стали часто згадуватись події, які ввійшли в історію як Волинська трагедія.

Україна багата на дивовижні місця. Однією з таких є місцевість, що в Березнівському районі Рівненської області. Гранітні кам'янисті схили, ліси, чудесні води річки Случ – чим не “Швейцарія”, але “Надслучанська”? Проте, не лише унікальною природою відома Березнівщина. Район має багату і славу історію, насичену героїчними та трагічними подіями, які відбулися в роки ІІ світової війни на теренах сіл Бистричі, Липники, Немілля та Вілля.

Працюючи над матеріалами з даної теми ми намагалися зрозуміти, які ж цілі переслідувала кожна із воюючих сторін в роки війни, і з чого все почалося. З цією метою свою роботу ми зорієнтували за двома напрямками: опрацювання архівних матеріалів, що вже опубліковані і є у більш-менш у вільному доступі, і намагались дослідити вчинки та імена учасників з розповідей, переказів свідків.

Волинь на північному заході України, була лісистим тереном, добре придатним для партизанської війни. Тому вона стала театром концентрації восьми озброєних нелегальних сил у 1942-1943 роках.

Ми, сьогоднішнє покоління держави Україна, виходячи із принципу територіальної цілісності польської держави у її кордонах 1939 року, з розумінням ставимось до того, що поляки вважали західну частину України польською територією і, відповідно, бажали щоб вона знову належала Польщі після перемоги союзників над Німеччиною. Але ж Україна, як і Польща, також віковично вела боротьбу за свою незалежність, і ніхто ніколи українців не питав, чи мають вони бажання, забувши власну історію, стати поляками, росіянами, німцями, румунами. Отож, як народ древній, українці вважали ці території українськими, такими, що мають входити до складу України. Хотілося б пригадати слова депутата Дмитра Левицького, члена Українського націонал-демократичного об'єднання (УНДО), який склав перед польським сеймом 29 березня 1929 р. Заяву, у якій нагадав про те, що український народ є споконвічним автохтоном (представником корінного населення) на землях, які тепер увійшли до складу Польщі, і він, ніколи не зрікався ні своїх територій, ні боротьби за свою державність.

У передвоєнні роки стосунки між українцями і поляками були більш-менш лояльними. Проте права українців були обмежені в усіх без винятку сферах – мові, органах влади, господарській діяльності, доступі до фінансів, віросповіданні тощо. У селі Бистричі Березнівського району, наприклад, працювала польська школа, де заняття велось виключно польською мовою. «За розмову рідною

українською мовою, навіть на перерві, били дубовою лінійкою по долонях рук, та так, що і ложки до рота не піднесеш», - згадував слова матері, наш керівник гуртка, директор шкільного музею с. Бистричі Степан Федорович Ткачук. «Керовником» (директором) школи був польський офіцер, священиком місцевої церкви – польський офіцер.

Ось, що ми дізнались із записаних спогадів Комара Якова: «За вишиванку чи підперезаний козацький пояс порушників обов'язково викликали поляки до постерунку для профілактичної бесіди.

В Бистричах діяла підпільна організація Українське Національне Відродження, створена Бульбою – Боровцем. Через Бистричі, як прикордонне тоді село, пролягали маршрути перетину польсько - радянського кордону. І саме вищезгадані активісти на чолі із Бульбою-Боровцем приносили із сусідньої Житомирщини правду про голодомор, передавали до Ліги Націй зразки їхнього хліба із деревної кори, жолудів і всього іншого, несли світові правду про радянський колгоспний рай.

1943-й рік був найжорстокішим роком битв між українцями і поляками, роком взаємних убивств. Польські і українські народи стали заручниками як гітлерівської політики, так і радянської. Червоні внесли найбільше зла у розпалювання міжетнічної ворожнечі. Із розсекречених архівних матеріалів нам стало відомо про дії на Західній Україні 156 псевдооунівських груп. Досліджуючи архівні матеріали, ми звернули увагу на звернення прокурора Рівненської області аж у Москву з проханням не надсилати більше в область псевдооунівських груп, бо люди швидко їх розпізнають, через жорстокість, не зважаючи на мовну підготовку, і ще більше підтримують оунівців. Ще одним лихом для селян стали радянські загони, а саме з'єднання чекіста Миколи Наумова, яке активно співпрацювало з поляками. В серпні 1943 під впливом намовлянь поляків Наумов дає розпорядження своїм загонам: "Тряхнуть хорошененько бульбовцев в Быстричах". Це стверджує сам М. Наумов у своїй книзі "Западний рейд". Кінні загони червоної і польської партизанки раптово з'являлися і, поки бистричани встигали їх помітити, вони в лічені хвилини долали кількасотметрову відстань до села, ділилися на дві групи і за зразком монголо-татар, неслися у напрямку, куди бігли всі. Більше того, для утримання селян у покорі за Бистричами були закріплені три загони цього з'єднання, які робили постійні набіги на село. Німці теж, проводячи свої акції завжди використовували польських поліцаїв. Виходило, що українців на своїй землі вбивали поляки.

«Особливо великою бідою були оці «червоні», «білі» і Бог зна які ще,- дізнаємося зі спогадів Стахнюк Марії Іванівни. Кожної ночі приходили до нас якісь озброєні групи людей, одні і ті ж сьогодні говорили українською мовою, завтра – польською, російською. Ще мати не встигне помити кварти від молока одних, як уже ідуть інші... Одні і ті ж видавали себе то за червоних, то за упівців, то ще за когось. Та все випитували, чи був хтось перед ними. Відходячи забирали все, що потрапляло до рук: від худоби до чобіт покійника включно».

Як ми дізнались з архівних джерел все польське населення чоловічої статі було включене до власних загонів самооборони.

Перший такий загін був створений поляками у Липниках.

На Липниках жили не тільки поляки. Сьогодні говорять, що українських сімей було до 10, і всі вони були знищені поляками. Про це ми дізналися зі спогадів Симончук Олександра Савовича. Про пережиті жахіття того часу ми детально описали в своїй дослідницькій роботі. Я хочу познайомити з історією, яку переповів відомий краєзнавець з Березного, один із перших учасників Революції Гідності, а сьогодні вже учасник АТО Володимир Пастушок. Якось, під час перебування його у с.Білка, жінкою вже немолодих років із родини Марчуків розповіла наступне: «В ніч на 25 березня 1943 року Липники були оточені загонами повстанців. Ми із кулеметником стояли на одному із підвищень місцевості. Раптом ми помітили, що прямо на нас бігла якась постать із клунком за плечима. Кулеметник взяв її на приціл.

-Зачекай, це якась жінка, - шарпнувши його за руку, мовила я.

Кулеметник змінив приціл і вдарив кулеметною чергою по землі перед біженкою. Жінка впала на коліна, швидко повернула з плечей клунок до рук і відкинула його вбік. Стрільці підійшли до неї.

- Стій ! Ти звідки?!

-...з Липників... з Польщі я, ...- пробубніла розхристана, із переляком в очах незнайомка.

Стрільці перевірили згорток – там була дитина, яка продовжувала міцно спати. В ті роки, за потреби, на ніч малих діток поїли молоком із маком, щоб міцно спали...

- Ах, ти ж..., так ти ще і дитиною розкидаєшся! - металевим голосом закричав упівець. Біжи і не оглядайся до своєї задрипаної Польщі. Біжи і не вертайся, показуючи рукою на захід, гримів кулеметник.

Жінка схопила на ноги і кинулася бігти...

Трохи згодом, я нагадала:

- Вона повернеться, по дитину.

Приблизно через години 2 дитина почала плакати, а в кущах почулося легке потріскування зламаних гілок під чиймись ногами. Це поверталася, крадучись, по свою дитину мати. Ось вона підняла свій найдорожчий скарб, притисла до грудей і кинулась бігти назад.

Пройшли роки. Піднята з руїн, відроджена і об'єднана Польща вітала свого першого космонавта, Мирослава Гермашевського, світ вітав Польщу. В скорому часі перший космонавт країни білого орла їхав на свою першу Батьківщину – неіснуюче вже село Липники. Це було те саме колишнє немовля 1941 року народження, врятоване матір'ю і помилуване вояками УПА, що в мирному польоті до зірок прославило Польщу, нагадало світові про Україну.

Трагічні події пережило і село Немілля. “В селі Немілля жили в основному поляки. Старостою був поляк на прізвище Мисюна. Вечором до його двору прийшла група озброєних. Старший сказав:

- Хлопці їсти хочуть. Визнач із села, кому і що здати – корову, кабана... Із спогадів колишнього старости, які зберігаються в шкільному музеї, ми дізнаємось, що говорили вони на польській мові.

Поляк відповів:

- Я визначати не буду...

Тоді “гості” рушили до хліва старости. Все це бачили сини поляка, що сиділи із кулеметом на горищі. Один із них не витримав і дав чергу із кулемета. Зав’язався бій. В цій трагедії загинуло майже 170 жителів.

Опрацьовуючи серії книг «Реабілітовані історією», що вийшли ще у 1995 році, в яких розміщенні архівні документи, які ілюструють наслідки терору і насильства у Рівненській області, ми звернули увагу на польський документ в якому йде мова про спалення поляками польського села Неміле (Немілля). Ось тут ми і згадали про розмову «на польській мові». Проте в інтернетресурсі тепер “гуляють” аж два подібних документи – в одному із них - «село було спалене загонами УПА». То хто ж спалив Неміллю?

Не оминули трагічні події с. Вілля. Про подробиці неділі 29 травня 1943 року ми дізнались із спогадів селян: “Німці вели себе як диригенти. Найбільше старалися поляки. Вони палили і стріляли, металися за своїми жертвами всюди, не встигаючи всіх розстрілювати, силою зброї змушували лягати людей лицем до землі вздовж головної вулиці села. Кожного, хто насмівлювався підняти голову, стріляли без попередження.” Це немале поліське село, де чи не через кожну хату були мисливські знаряддя, не зробило ні одного пострілу у ворога.

Німці вже повністю оточили село. На шляху одного із них виявилася яма, в якій приречено лежали п’ятеро діток та дорослі, всього чоловік 12. Молодий чоловік, обнявши діток, ніби намагався їх закрити від біди, готовий був кинутися на будь кого, і в першу чергу на того, хто з піднятим автоматом уже стояв над ними. Обидва мовчки дивилися один на одного. Почулися крики поляків, що наближалися. Середнього віку німець, що стояв над ямою, різко розвернувся до них і наказав обійти вліво, іншим – вправо, а сам продовжував стояти. Коли все скінчилося, німець-рятівник, рухом автомата вказав на ліс. І кожен пішов своєю дорогою.

Судний день Віллі наближався до завершення. На виїзді із села дорога робить різкий вигин. По лівій її стороні знаходилося дві ями, вимиті давніми водами. Люди, шукаючи порятунку, заповнили спочатку більшу яму, а потім і малу. Серед них була і жінка із півторарічною дівчинкою. Дитині щось дуже не сподобалося у цій тіснязі і штовханині. Вона почала плакати все голосніше і голосніше і, нарешті, зайшлася безперервним криком. Люди, відчувши таку явну небезпеку, почали нервувати, заспокоювати дитину, слізно молити до матері заспокоїти її. А дитина кричала все дужче і дужче... Ось по сухій дорозі почулося таракотіння воза та чужа мова.

- Заспокой ! Заспокой дитину! Та заспокой ти її!, - просили люди...

Потяглися довгі миті очікування чогось невідомого і страшного. Підвода наближалася, а дитина продовжувала кричати. Озброєні зупинилися. На землю ступив офіцер та рушив до ями. Він ішов повільно, за декілька кроків зупинився, крик не вщухав. Позаду нього, важко дихаючи, хтось спішив. Офіцер різко повернувся і, так само повільно, рушив назад. Про цей випадок ми дізнались із спогадів Стасюк Уляни Лаврівни, які зберігаються в шкільному музеї с. Бистричі, і яка була однією із тих врятованих діток.

...Згодом, після узагальнення матеріалів про с.Вілля, ми припустили, що це був той самий німець, що вже врятував того дня десяток людей в т.ч. дітей.

Отже, побувавши в туристсько-краєзнавчій подорожі, ми дізналися нові, досі невідомі нам сторінки збройних протистоянь на теренах нашого краю; умови виживання на цих землях українського та польського народів того періоду; загарбницьку політику збройних формувань на українських землях державами-агресорами Польщею, Росією та Німеччиною. На основі архівних документів, спогадів свідків тих подій переконалися, що радянські та німецькі органи влади вміло використовували протиріччя між поляками та українцями. Польська комуністична влада впродовж довгих років висміювала українські прагнення до волі й незалежності, дискредитуючи українську національно-визвольну боротьбу та представляючи воїнів УПА як злочинців, перекручуючи сенс і мету їхньої боротьби. Злочинні дії Армії Крайової та інших збройних польських формувань проти українців ними замовчувалися, або трактуються, як "відплатні акції".

Практична цінність нашого краєзнавчого дослідження полягає в тому, що дослідженні матеріали використовуються для вивчення історії рідного краю на заняттях гуртка, виховних годинах, годинах мужності з метою формування в свідомості підростаючого покоління української національної ідеї на прикладах родин, громад, вчинків громадян інших національностей.

Саме тому, знаходження шляхів порозуміння між державами сьогодні є більш ніж актуальним. Ми однаково засуджуємо винищення як польського так і українського народу в роки Другої світової війни.

Своє краєзнавче дослідження хочемо завершити такими словами: «Прощаємо і просимо прощення»!

ПЕРШІ КРОКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Барей Дар'я, учениця 11 класу Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

Небесна Валентина Іванівна, вчитель історії Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

**Ніхто нам не збудує держави,
коли ми самі її собі не збудуємо,
і ніхто з нас не зробить нації,
коли ми самі нацією не схочемо бути!**

В.Липинський

Державотворчий процес – це процес формування вищих і місцевих органів влади, органів самоврядування, розподіл повноважень між ними, взаємодія та конституційне оформлення; визначення кордонів, державних інтересів та формування пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики тощо. України. Ніхто не хотів визнати Україну, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісною, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за свої громадянські права, за свою свободу, і незалежність про що свідчать події в Криму та на Сході України. Десятиріччями більшовицько-московська пропаганда втовкмачувала у свідомість нашого народу про нібито одностайне прагнення українців до єднання

з “братньою” Московщиною. Замовчувалися, або фальшувалися справжні історичні події.

Безумовно першу сходинку до формування державних інститутів було зроблено у середині XVII століття. Не даремно Тарас Григорович Шевченко згадуючи історичне минуле, ще 1839 році, звертався до нього, як до славного, вільного панування запорожців в Україні. Перші переможні походи гетьманів О.Дашкевича, Д.Байди - Вишневецького сприяли розвитку українського козацтва, підвищенню його авторитету серед народу. відтоді слово «козак» стало ще вищим символом вільної людини, борця за волю і свободу рідного народу, патріота Вітчизни. Лицарі Хортиці - запорожці стали гранітним ядром нації. Гордість сучасних українців пробуджує той історичний факт, що протягом століть Запорізька Січ була серед сусідніх деспотичних і тоталітарних державних режимів єдиним «островом» - козацькою державою народовладдя. Тут реалізовувалися найпередовіші на той час національно-січові цінності загальнолюдського змісту і характеру. Це - глибоко демократичні засади життя, принципи братерства і рівноправності, виборність гетьмана і козацької старшини, справедливе козацьке судочинство, республіканський лад.

Одного з апогеїв у своєму історичному розвитку наш народ досяг у часи гетьмана Богдана Хмельницького (1648-1657). В 1649 році, після блискучих перемог козацько-селянських військ над польськими загарбниками під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, виникла Українська козацька держава на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття стала переломним моментом в історії України, мала неабиякий вплив на країни не тільки Східної, але й Західної Європи. Тому ця тема завжди привертала і привертає увагу дослідників, привернула увагу і мене. Ця тема зацікавила мене не тільки тим, що на території України починає формуватися військово-адміністративна система влади та управління, судові установи та місцеві органи влади, а ще і тим, що вже в той час відроджувалися й набували нового змісту давні традиції, збережені народом від часів Київської Русі. А найголовніше – поширювалися демократичні надбання Запорізької Січі. Доцільність дослідження обумовлена сучасними проблемами творення української національної держави, соціальної організації суспільства, його демократизації та гуманізації суспільних відносин, відродження національно-культурного життя.

Для державності, що складалася на Україні у період Національно-визвольної війни, характерні ті ж самі риси, що й для інших державних формувань у класовому суспільстві. Чутки про намір козацтва визволити Україну з-під польсько-шляхетського гніту й утворити свою державу – «Руське князівство».

Микола Потоцький уже в березні 1648 р., як тільки прийшли перші звістки про повстання Запорізького війська, писав королеві, що козаки не тільки прагнуть усунути встановлену Річчю Посполитою владу, «але також хочуть необмежено панувати на Україні, складати договори з іноземними монархами і те все робити, що їм подобається». Маршалок польського сейму Лещинський у липні 1648 р. обурювався, що «невиданий козачок, ... Речі Посполитої, у своєму задумі хотів заснувати руську монархію». Ці різномірні відомості вказують, що вже на самому початку Визвольної війни на Україні ходили чутки про те, що запорожці хочуть

заснувати своє князівство. Військові перемоги Богдана Хмельницького призвели до суттєвих змін у політичному становищі на Україні. На звільненій території ліквідовувались органи державної влади Речі Посполитої і почала утворюватися нова політична система, формувалась українська національна держава. Українське козацтво мало свої символи-відзнаки – це клейноди. Безумовно і молода козацька держава мала свої атрибути. Державними клейнодами були гетьманська булава, державна печатка, гетьманський бунчук і корогви. В VI ст. до н. е. один арабський полководець, виряджаючи свої полки на битву, у зверненні до воїнів говорив: «Доля людей залежить від їх прапорів». Гинуть прапори – гинуть люди. Все ж таки наші прапори та інші реліквії не загинули, хоча вони сьогодні перебувають поза межами країни, але є на сьогодні всі можливості для того, щоб повернути їх в нашу наукову, культурну, музейну, мистецьку, творчу спадщину, до підручників. Зразком для політичного устрою всієї України був устрій Запорізької Січі. Формування української держави відбувалося в умовах війни, тому для виконання державних функцій використовувалася перевірена на практиці військово-адміністративна полково-сотенна організація козацтва. Правове оформлення українська державність отримала в Зборівському 1649 р. («Декларація його королівської милості війську запорізькому...») та Білоцерківському 1651 р. договорах Б. Хмельницького з Польщею. Уся територія (Київське, Брацлавське та Чернігівське воєводства) оголошувалася власністю Війська Запорізького. Населення поділялося на декілька станів, що мали своє самоврядування, але всі разом підпорядковувалися гетьманському уряду: селяни (виконували господарську повинність, тобто були підданими власника землі, але мали свою управу і свій суд – так званий копний суд); міщани, що розділялися на тих, хто мав магдебурзьке право (отже, мав свій магістрат і суд), і тих, що не мали (знаходилися під козацькою, тобто державною, юрисдикцією); духовенство (мало власне самоврядування і суд) і шляхта, що, у принципі, злилася зі старшинським козацьким прошарком. Влада належала військовому стану – козакам, що в мирний час ставали хліборобами і землевласниками, іноді займалися промислами, а відтак, входили в територіальні одиниці (сотня, полк), кожна з яких мала своє самоврядування і суд, але строго підпорядковувалася вищому органу. Уся система була виборною: селяни обирали своїх старших і членів копного суду, так само робили міщани і козаки. Духівництво також обиралося, зокрема священики приходів. Обиралися сотники, полковники і гетьман, але генеральна старшина формувалася гетьманом. Посполитий (селянин або міщанин) міг перейти в козаки і навпаки: козаки – в посполиті. Центральний уряд молоді держави очолював гетьман. Військовий штаб гетьмана займає місце кабінету міністрів. До уряду входили генеральні старшини: писар – керував Генеральною військовою канцелярією (займався закордонною політикою); суддя (один або двоє) – очолювали гетьманський суд; обозний – видав артилерію і військовим постачанням; підскарбій – видав фінансами, керував Військовим скарбом. При гетьмані були гетьманські ад'ютанти (генеральні старшини з особливих доручень): осавули (двоє) – у військовій сфері; хорунжий – хранитель військової корогви; бунчужний – хранитель гетьманського бунчука; наказний гетьман – командувач військ під час проведення певних бойових операцій.

Генеральні осавули виконували різні доручення гетьмана, вели судові розслідування і займались справами дипломатичного характеру. Іноді вони були наказними гетьманами у походах, в яких брав участь сам гетьман. Генеральний хорунжий був охоронцем загальновійськової короги (стягу), генеральний бунчужний – охоронцем гетьманського бунчука.

Генеральна військова канцелярія виникла ще за Богдана Хмельницького. Тоді очолював її генеральний писар, а безпосередньо керував гетьман. У Генеральній військовій канцелярії зосереджувалася військова, політична й міжнародна інформація з усієї України, а також з-за кордону. Канцелярія розглядала й вирішувала важливі адміністративні, військові, фінансові питання. Звідси відправлялися численні посольства й гінці. Тут складалися гетьманські універсали, проводилося дипломатичне листування, переписувалися й копіювалися документи, розглядалися судові та цивільні справи козаків, селян, міщан.

Влада гетьмана не поширювалася на Запорізьку Січ та Слобідську Україну, оскільки вони безпосередньо підлягали органам царської адміністрації. Гетьман офіційно репрезентував Україну у міжнародних відносинах. У 1654 – 1657 рр. при гетьмані були акредитовані послы від Австрії, Молдавії, Польщі, Туреччини, Швеції. Однак згодом Переяславські, Глухівські, Конотопські статті обмежують права гетьманів на зовнішні зносини.

Уряд Б. Хмельницького для утримання свого апарату та інших потреб ввів систему податків, яка складалася з трьох основних частин: подимне (від кожного «диму» – хати); стація – на війська; оренда – податок на різні промисли (млини, гуральні тощо). Крім того, міщани сплачували ще й внутрішнє мито за право торгувати. З тих, хто виробляв спиртні напої, стягувалася так звана показанщина. Податки збиралися лише з міщан та селян. Козаки та частина населення, яка знаходилася у збройних силах, звільнялися від податків. Згідно з деякими даними (на жовтень 1650 р.), Б. Хмельницький одержав 5 млн. злотих прибутку. Він робив спроби ввести в Україні свою грошову систему.

Нова українська держава створювалася на основі ідеології української козацької державності, де провідною верствою населення мало стати козацтво. Напередодні і в ході Національно-визвольної війни було сформульовано декілька концепцій можливого державно-політичного устрою України: 1) концепція «ягеллонського легітимізму», тобто збереження України у складі Польщі, але на правах автономії; 2) московфільська – орієнтація на Москву, московський протекторат над Україною; 3) протурецька – орієнтація на Туреччину, її протекторат над Україною; 4) утворення незалежної Української козацької держави. Ще 1649 року Б. Хмельницький висуває ідею створення незалежної, соборної (об'єднаної) козацької України в етнічних межах. Він справедливо вважає цю державу спадкоємицею Київської Русі. Державу Б. Хмельницького можна кваліфікувати як аристократичну республіку. Можна сказати, що у політичному розвитку України того часу йшла постійна боротьба двох основних тенденцій: демократично-охлократичної та монархічної (гетьманської). Автором і головним прибічником ідеї українського монархізму був сам Б. Хмельницький, який прагнув до самодержавної влади в Україні.

У 1650 р. її територія сягала 200 тис. км², а населення – 1,5 млн. осіб. Внаслідок війн Запорізька Січ втратила своє значення козацької столиці, козацького центру. В нових умовах центром українського життя стає гетьманська резиденція – Чигирин. Чигирин з 1648 р. до 1657 р. столиця українського гетьманату, резиденція гетьмана України Б. Хмельницького. Саме тут зосередилася вища козацька старшина, де вирішуються різні справи у військовому суді та в генеральній військової канцелярії. Не зважаючи на це полково-сотенний устрій української держави був унікальним явищем у світовому державному будівництві, притаманним лише Україні. Особливістю його в тому, що він означав здійснення не лише військової влади, але й адміністративної, і судової. Другою особливістю була виборність органів влади, значна роль колегіальних установ, чого на той час у Європі не було. Державний лад України того часу був прогресивнішим, ніж в інших країнах.

В роки Національно-визвольної війни в Україні формується своєрідна правова система. Хоча гетьман своїми універсалами неодноразово підтверджував дію Статуту 1588 р. та магдебурзького права на визволеній території, фактично вони тут майже не застосовувалися. Так, магдебурзьке право діяло тільки у великих містах (Київ, Переяслав, Чернігів, Ніжин), а норми III Статуту повернулися в правову систему після приєднання України до Московської держави. Повністю були скасовані правові норми, прийняті органами польської влади: «Устав на волоки» 1557 р., ординація козакам 1638 р. королівські і сеймові конституції тощо.

Серед джерел права, які використовувалися, на першому місці було звичаєве козацьке право. Воно регулювало широке коло стосунків, і перш за все, організацію державної влади та управління, систему судочинства, називало злочини та покарання за них. З часом великої ваги набувають нові джерела права. Мова йде, перш за все, про гетьманські універсали. Це були розпорядчі акти вищої влади, які носили загальнообов'язковий характер для всього населення України. Універсали регулювали державні, адміністративні, цивільні, кримінальні та процесуальні стосунки.

Джерелами права були також міжнародні угоди, які уклалися гетьманом, головним чином з сусідніми державами. В них стверджувався стан України як суб'єкта міжнародно-правових відносин. В угодах ми знаходимо норми цивільного та адміністративного права.

У договорі 1654 року («Березневі статті» або «Статті Війська Запорізького») була зафіксована вимога України «підтвердити усі права і вольності наші військові, які з віків мало Військо Запорізьке, що своїми правами судилося». Ці статті на довгий час визначили основні принципи державного устрою України, які залишалися основою усіх угод українських гетьманів з російськими царями у так званих «гетьманських статтях» (Переяславських статтях 1659 р., Батуринських статтях 1663 р., Московських статтях 1665 р., Глухівських статтях 1669 р., Конотопських статтях 1672 р., Переяславських статтях 1674 р., Коломацьких статтях 1687 р., Решетилівських статтях 1709 р. та інших).

Правосуддя в той час вважалося однією з головних функцій влади і Військо Запорізьке надавало йому великої ваги. Після створення Української держави судова система складалася з Генерального суду, полкових, сотенних та

громадських (сільських) судів. Вищим судовим органом був Генеральний суд. З часом він перетворюється у вищу апеляційну інстанцію. Як вища інстанція Генеральний суд здійснював нагляд за нижчими судами, посилав до них своїх представників для участі в судових засіданнях. Генеральний суд припинив своє існування у 1786 р. Більшу кількість справ розглядали полкові суди, їх очолювали полкові судді, проте головували тут полковники. Полкові суди розглядали кримінальні і цивільні справи. Полкові суди були судами другої інстанції по відношенню до сотенних судів, які очолювали сотники. До них входили також отаман, міський писар, осавул та хорунжий. Ці суди часто діяли разом з міськими (ратушними), але у 1730 році їх було відокремлено. Повністю вони були ліквідовані у 1763 році. Громадські або сільські суди були спільними для селян і козаків, але їхні справи розглядали окремо. До складу цих судів входили вїйт та представник від селян і козаків. Окрім названих судів, в Україні існували церковні, цехові, мирові, третейські, ярмаркові суди. Найвищою судовою інстанцією в Україні залишався Генеральний суд, до складу якого входили два генеральні судді і 10 вибраних депутатів від полків. З впевненістю можна сказати, що наявність системи права і судочинства на території Війська Запорозького, ще один доказ утворення та функціонування української держави.

Найважливіше досягнення Хмельницького полягало в тому, що в суспільстві, що не має ні твердої впевненості в собі, ні навіть ясної свідомості своєї самобутності, гетьман розбудив гордість, що дрімала, силу й волю до боротьби за свої інтереси. Однак більшість видних українських істориків на чолі з В'ячеславом Липинським дійдуть висновку, що Б. Хмельницький свідомо й послідовно намагався створити фундамент майбутньої української державності й що без його зусиль відновлення такого фундаменту в новітні часи виявилось б неможливим. Перший в історії сучасної України Президент Леонід Кравчук назвав його «геройною й водночас трагічною особистістю». У пам'яті сучасників гетьмана і їхнього далеких нащадків Хмельницький був і залишився тим героєм-визволителем, хто розбудив свою країну від багатовікового сну, вселив у неї надію, вивів на шлях рятунку від національного й соціально-економічного гніту. Саме Богдан Хмельницький, на мою думку, належить до тих великих людей без яких не можна уявити собі процес складання української державності.

Українська нація існуватиме доти, доки хоча б один українець буде готовий покласти своє життя в її обороні. Але наш обов'язок, усвідомити їх прорахунки й упущення і не допустити їх повтору в сучасному державо- і правотворенні. Зробити нинішнє національне державне будівництво ефективним, успішним, невідворотним і незламним. «Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути, тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучим ділом». Це є важлива засторога для нинішніх державників України, особливо для тих, хто знаходиться при владі.

ВИПРОБУВАННЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Гончар Аліна, учениця 8 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Богодухівського центру дитячої та юнацької творчості Богодухівської районної ради Харківської області
Керівник – Астапова Я. В., керівник гуртків Богодухівського центру дитячої та юнацької творчості

Вплив історії на розвиток суспільства важко переоцінити. Він виявляється, перш за все, у формуванні соціально значущих ідей, усвідомленні й утвердженні спільних морально-ціннісних орієнтирів, здатних об'єднати і мобілізувати соціум. Саме уявлення про минуле, а також його оцінка у категоріях загальнонаціонального безпосередньо впливає на визначення майбутнього для суспільства й держави. Тобто соціум, оцінюючи минуле, формує своє майбутнє. Особливе значення історичний фактор має для держав, що перебувають в умовах внутрішньо- або зовнішньополітичного конфлікту. Цей фактор володіє потенціалом для мобілізації суспільства, подолання внутрішніх суперечностей і посталих зовнішніх загроз. Від нього великою мірою залежить успішність процесу державотворення.

Однією зі спроб відновлення державності були події визвольних змагань в Україні на початку ХХ століття. Поштовхом до початку Української революції стала Лютнева революція в Російській імперії. Ці події призвели до краху імперії та послабили залежність національних окраїн від центру, чим і намагалася скористатись частина національно свідомої інтелігенції для створення незалежної держави. Боротьба за державність України відбувалася в умовах запеклої громадянської війни та іноземної інтервенції. На жаль, наприкінці 1920 р. – на початку 1921 р. процес національного державного відродження був перерваний перемогою об'єднаних радянських збройних сил, встановленням радянської влади на більшій частині України.

Протягом згаданих років були випробувані практикою визвольної боротьби різні форми національної державності – Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради, Українська Держава гетьмана Скоропадського, УНР доби Директорії та ЗУНР. Проте всі вони не змогли втримати державну незалежність і зліквідувалися. Ця поразка стала наслідком незгуртованості політичної еліти, незавершеності процесу формування нації, відмінностей між національними та соціальними завданнями визвольного руху, його зумовленості зовнішніми політичними та, насамперед, військовими факторами.

У багатьох країнах Європи день 11 листопада – скорботний. Його по-різному називають: у Великобританії – це День Ветеранів, у Франції та Бельгії – День перемир'я. Його відзначають неодмінно зі всіма належними почестями та шануванням героїв Першої світової війни... В Україні ця війна майже забута. Сьогодні мало кому відомо про дітей, які втікали на фронт, про дружин, які йшли до діючої армії услід за своїми чоловіками. Пам'ять просто стерлася під вагою наступних трагедій і випробувань, хоча слід усвідомити й нам, що саме ця війна спровокувала виступ українців по різні боки фронту.

Застосування модерних видів зброї зробили цей конфлікт тривалим і непередбачуваним, що надзвичайно трагічно позначилося на пересічній людині, яка волею долі опинилася в епіцентрі бойових дій. Для багатьох із них головним

бажанням було утекти від ворога, що наступав, від горя та невизначеності у майбутньому, від смертей рідних і близьких. Серед найбільш вразливих соціальних груп населення були біженці. Д. Дорошенко, відомий український історик, державний і політичний діяч, у своїх спогадах справедливо зазначив: «Біженство – це страшний злочин царської Росії супроти людей». Біженство стало випробуванням ментальності українців, яка довела здатність надати допомогу, притулок, зігріти добрим словом. На жаль, проблема біженства, породжена на початку ХХ ст., продовжує існувати й нині.

Біженство Першої світової війни можна зарахувати до ключових соціальних та морально-психологічних проблем, бо війна – не лише воєнні дії, стратегічні плани полководців, але й невідомі з попередніх воєн «великі трагедії маленької людини», вир-ваної зі звичного середовища проживання, водночас позбавленої всього, з стражданнями від невизначеності, непевності у майбутньому. Держава не в змозі була впоратися з організацією ефективної допомоги всім категоріям біженців власними силами і засобами, і тому перекладала турботи про їх опіку на громадські організації, але при цьому прагнула утримати за собою контроль за розподілом коштів і неохоче йшла на те, щоб у законодавчому порядку забезпечити роботу земств і міських дум у цьому напрямку.

Упродовж 1914-1918 рр. на українських землях офіційну політику щодо біженців формували МВС Російської імперії та Особлива нарада з улаштування біженців, у часи Української революції – Крайова нарада у справах біженців та біженецький департамент секретарства внутрішніх справ Української Центральної Ради, а згодом – Міністерство внутрішніх справ УНР, і нарешті – біженецький департамент Української Держави. Центральна Рада серйозно звернулася до цієї проблеми восени 1917 р., коли стало зрозуміло, що Тимчасовий уряд всіляко чинить перешкоди її внутрішній політиці та і загалом стоїть на порозі свого політичного краху, ініційованого більшовиками.

Справою опіки біженців на українських землях займалося духовенство. Православні священики були залучені до роботи у повітових та волосних комітетах допомоги біженців. На другу половину вересня 1915 р. священики Харківської єпархії організували більше двадцяти церковнопарафіяльних комітетів, головним завданням яких була організація допомоги біженцям, задоволення їх духовних потреб та ін. Крім іншого, духовенство Харківщини взяло активну участь в організації розселення біженців. Для цього були підготовлені монастирські приміщення, будівлі парафіяльних шкіл, господарських приміщень при церквах. Так, 13 серпня 1915 р. архієпископ направив листа харківському губернатору М.В. Протасьєву, в якому повідомлялося про готовність монастирів єпархії прийняти біженців. Серед 1070 підготовлених місць найбільше прибулих розмістилося у Святогорському монастирі (600 осіб), Ряснянському (200 осіб), Куряжському (100 осіб).

Із 1 серпня 1915 р. для задоволення духовних потреб біженців католиків до Харківської губернії були направлені ксьондз Ф.Бобніс із Віленської римо-католицької єпархії, Ф.Галабурда із Ситненської римо-католицької єпархії Сувальської губернії. У Куп'янську з 7 січня 1916 р. духовні відправи провадив ксьондз із Могилівської римо-католицької єпархії Ф.Жилинський. Задоволенням духовних потреб біженців-латишів займався направлений до Харкова пастор

Венденського повіту К.Ірбе. Невизначеність у майбутньому, втрачена робота, загублені члени родини призводили до відчаю біженців. Тому часто чи не єдиною розрадою давало їм спілкування із співвітчизниками, які, працюючи у благодійних польських комітетах, вселяли надію на краще своїм землякам.

Етнічні комітети, як правило, перебували на фінансуванні місцевих самоврядувань. Члени комітетів, здебільшого місцева національна інтелігенція, брали активну участь в організації розквартирування прибулих біженців, для чого були використані приміщення навчальних та медичних закладів, новозбудовані бараки. У повітах Харківської губернії у 1915 р. функціонувало п'ять відділень єврейського комітету допомоги жертвам війни та «товариства допомоги бідним євреям».

Окремі аспекти життя біженців регламентувалися низкою циркулярів. Так, важливою справою було налагодження залізничних перевезень, вироблення стандартів відповідних проїзних документів для біженців. Спеціальними циркулярами від 21 серпня, 2 листопада, 15 грудня 1915 р. були затверджені, пільгові тарифи перевезення біженців залізницями за кошти воєнного фонду та форми посвідчень, які давали біженцям право на такий проїзд, умови пільгового перевезення припасів та інвентарю для надання допомоги біженцям. На кошти, надані повітовими земствами, на території Харківської губернії діяли пункти харчування на станціях Ворожба, Ков'яги, Люботин, Ізюм, Богодухів та ін. Окрім того, у деяких пунктах харчування біженці, які проживали у певній місцевості, постійно отримували гарячу їжу. Умовою отримання продовольчого пайка для біженців, що мешкали у сільській місцевості, стала їх участь у сільськогосподарських роботах. А от у тогочасній Франції, біженці, незалежно від свого статусу, здатності працювати тощо, отримували державну та благодійну допомогу.

Керівництво біженськими справами в Україні протягом весни – літа 1917 р. (на початковому етапі революції, коли фактично йшов процес творення самої Української Центральної Ради) здійснювала Особлива нарада з улаштування біженців як складова Міністерства внутрішніх справ Тимчасового уряду.

Діяльність УЦР у сфері соціального захисту біженців і становлення власне української системи допомоги жертвам Першої світової війни – це не тільки коли Центральна Рада, а згодом і проголошена нею Українська Народна Республіка визнали себе відповідальними за долю біженців, а й їх намагання робити все можливе у тих складних умовах.

Розбудова незалежної держави України – тривалий і складний процес, сповнений протиріч та труднощів. Сьогодні ми розуміємо, що недостатньо проголосити незалежність, сформувати такі атрибути державності як кордони, структури влади, армію тощо, щоб мати міцну розвинену державу, необхідно, щоб всі ці складові працювали на суспільство, громадян, кожну конкретну людину.

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: СТОРІНКИ ГЕРОЇЧНОГО І ТРАГІЧНОГО МИНУЛОГО (БЕРЕЗЕНЬ 1917- СІЧЕНЬ 1918 рр.)

Чухліб Інна, 10 клас Лисянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 Лисянської районної ради Черкаської області, Лисянський районний будинок дитячої та юнацької творчості, гурток «Красзнавець»

Любчик Тетяна Борисівна, керівник гуртка Лисянського районного будинку дитячої та юнацької творчості

Мета роботи полягає у дослідженні основних етапів боротьби українців за відродження незалежності України в період із березня 1917 по січень 1918 року.

Завдання:

- встановити, якими були передумови відродження національної державності;
- охарактеризувати основні етапи боротьби за державність;
- визначити суть Універсалів ЦР з огляду на вирішення питання про статус України;
- сформулювати головні уроки державотворчих змагань.

Актуальність роботи визначається як важливістю даного періоду в історії України, так і реаліями сьогодення – намаганнями Росії війною на сході України утвердити «руський мир», завдати удару незалежності, суверенітету України, підірвати її міжнародний авторитет, зашкодити просуванню нашої держави по шляху євроінтеграції.

Структура роботи: вступ, основна частина (Розділ 1. Українська реальність початку ХХ століття. Розділ 2. Процес відродження державності на Україні. Розділ 3. Уроки боротьби за відродження української незалежності: досягнення та прорахунки), висновки, список використаної літератури, додатки.

Вступ. 2018 рік – знаковий в історії українського народу, його трагічної і водночас героїчної боротьби за утвердження своєї незалежності. Саме цьогогоріч минає сто років з часу відродження національної державності нашого народу.

Українство здавна мріяло і прагнуло до суверенної незалежності. Сотні років, перебуваючи в складі різних країн, чи, навіть імперій, українці не полишали надії вибороти для себе право самостійно розпоряджатися своєю долею: мати власні закони, утвердити державний статус української мови, користуватися надбаннями національної культури та багатством і щедрістю природи.

На початок ХХ століття склалися передумови до відродження української державності. Хоча були і певні труднощі, пов'язані із знищенням соціальної структури українського народу.

Революційні події лютого 1917 р. в Російській імперії спричинили зміни і у настроях українського суспільства. Розгорнувся національно-визвольний рух, що переріс в Українську революцію. Був створений всеукраїнський центр – Українська Центральна Рада на чолі з М.Грушевським. Революційні події розворушили українське суспільство, активізували громадське життя в місті й на селі. Перший Універсал ЦР проголосив, що українці є і будуть господарями на своїй землі. Але в ньому не було вказано, де ця земля і в яких межах. Другий Універсал – перша перемога, коли федеративна Російська республіка визнала крайовий уряд. Ці Універсали стали значними кроками вперед по шляху творення національної державності.

Україна заявила про свої наміри, але поки що в статусі автономної частини федеративної Росії. Та з встановленням більшовицької влади у жовтні 1917 р., майбутня доля України опинилася під загрозою.

Своїм Третім Універсалом ЦР заявила про створення Української Народної Республіки, що фактично знаменувало відродження української державності в XX столітті.

Реалії кінця 1917 початку 1918 рр. змусили керівництво ЦР переглянути свої погляди на статус України. Відмовившись від гасел автономії у складі федерації народів, вона стали на шлях оголошення (IV Універсалом) повної незалежності та самостійності України.

Розділ 1. Усі українські землі до 1917 р. входили до складу двох імперій: Російської та Австро-Угорської. Дві третини території України – була підросійська колонія, яка відчувала непосильний тягар великодержавного деспотичного режиму. Соціальний гніт доповнювався тут ще й національним.

Революційні події в лютому 1917 р. в Росії призвели до зміни старого державного устрою. Загальний процес демократизації суспільного життя сприяв швидкому піднесенню національно-визвольного руху, в ході якого було створено єдиний загальноукраїнський центр – Українську Центральну Раду. В основу її діяльності було покладено автономно-федералістський принцип.

Переважна частина населення України підтримала ЦР. Так, Уманський повітовий селянський з'їзд повідомляв ЦР, що він визнає її за вищий урядовий орган і просив негайного дозволу на формування українських військових частин.

Революційні події пробудили українське суспільство, яке, щоб досягти успіхів у боротьбі за самовизначення, повинне було об'єднатися, згуртувавшись навколо єдиного центру - ЦР. Проте цей процес не був однозначним. На шляху об'єднання було чимало перешкод.

Перший Універсал було оприлюднено 10 червня 1917 року на II Всеукраїнському військовому з'їзді у Києві. Цим історичним актом ЦР визнала автономію України. З його проголошенням вона брала на себе державні функції. Це фактично був перший крок на шляху до відродження державності.

II Універсал було проголошено 3 липня 1917 року. Російський уряд намагався обмежити національно-визвольний рух на Україні. ЦР вимушена була зробити поступки. Для громадян України цей документ втрачав цінність через неузгодженість питання про територію, на яку буде поширюватися влада ЦР та її Генерального секретаріату, його повноваження та інше.

Розділ 2. Поступки українських політичних сил перед російськими були для українців дійсно дуже болючими, але, на думку деяких істориків, не являлися фатальними і не мали для національного державотворення пагубних наслідків. Проте існує й інша думка.

Наслідки повалення ТУ для неросійських народів імперії були дуже важливі. Це прискорило політичну дезінтеграцію Росії. На її території утворилися регіональні уряди, які проголосили 11 автономних утворень. Не стояла осторонь цих значущих процесів і Україна.

До влади в Росії прийшли більшовики – нова революційна влада. Проблема автономного устрою України залишалася в невизначеному становищі. До Києва

25 жовтня 1917 р. надійшло повідомлення про більшовицький державний переворот в Петрограді.

Об'єктивна ситуація в Україні восени 1917 року: роз'єднаність політичних сил, відсутність рішучих заходів щодо налагодження правопорядку, забезпечення населення міст продуктами харчування, невирішеність земельних питань, створення регулярної дієздатної армії, відсутність тісного зв'язку з селом, значне посилення ідеологічної пропаганди партії більшовиків.

Керівництво ЦР відчувало небезпеку, яка виникла із спробами більшовиків узурпувати владу. Потрібні були рішучі кроки для утвердження українським народом державних прав. Історичне засідання Малої Ради почалося пізно ввечері 6 листопада. М. Грушевський представив III Універсал, який проголосив утворення УНР.

Третій Універсал задекларував демократичні права і свободи: свободу слова, друку, віросповідання, страйків, зборів, демонстрацій, недоторканість особи, скасування смертної кари, проведення амністії, заборону приватної власності на землю, яка згідно закону ставала власністю народу і передавалась йому без будь-якого викупу. Серед соціально-економічних заходів важливими були такі: запровадження 8-годинного робочого дня, закріплення права контролю робітниками за промисловістю. III Універсал оголосив загальні програму і принципи змін, які невдовзі були закріплені законами УНР, зокрема у сфері верховної державної влади, адміністрації та суду.

III Універсал УЦР став визначною історичною подією, яка ознаменувала відродження української державності у XX столітті. Керівництво ЦР прагнуло «дружного великого будівництва, нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній республіці Росії, здоров'я, силу і нову будучність».

Взявши на себе основну відповідальність за перетворення Росії на федеративну, демократичну республіку, УЦР, на думку відомого історика і члена ЦР Д. Дорошенка, «звалила на себе дуже нелегке, непосильне і не потрібне завдання». А мала всі можливості вже тоді відділитися від Росії, щоб уникнути не просто проблем, а тяжких трагічних моментів у майбутньому нашої багатостраждальної України.

Кінець грудня 1917 р. виявився дуже несприятливим для України. Уже в перших зіткненнях з російськими військами українські підрозділи виявилися не боєздатними, розпорошеними і «навіть» деморалізованими. Тому радянські війська за короткий проміжок часу (з 25 грудня до початку січня 1918 р.) захопили ряд українських міст: Катеринослав, Олександрівськ, Чернігів, Полтаву.

Саме невтішні реалії змусили керівництво ЦР все ж переглянути свої погляди на статус України: тепер вони бачили її не автономною у складі федерації народів, а незалежною, суверенною державою. На засіданні Малої ради 9(22) січня 1918 р. було затверджено IV Універсал. Він відкинув статус автономії та проголосив повну державну незалежність. Це вперше в українській історії офіційно й легітимно була створена і проголошена держава.

На середину січня 1918 року майже на всій Правобережній Україні було захоплено владу більшовиками.

Відстоювати своє право на незалежність УНР довелося і під Крутами. Армія Єгорова зустріла на цій залізничній станції героїчний опір трьохсот молодих,

необстріляних хлопців студентів і гімназистів. Володіючи багаторазовою чисельною перевагою, ворог просто зім'яв оборону і безжально винищив багатьох. Ті, хто дивом врятувався, спромоглися розібрати залізничну колію і на декілька днів затримати більшовицькі війська.

Розділ 3. В ході революції відбулося незвичайне національне пробудження українського народу, який протягом століть російського визиску не втратив почуття гідності, національної свідомості. Кращі сини і дочки козацьких нащадків (переважно із селянських мас, де сильно проявлялися самостійницькі настрої) підтримали ЦР енергійно, морально і фінансово.

За той час, протягом якого ЦР виступала основним політичним центром на Україні, вона досягла значних успіхів. Оскільки українська інтелігенція була слабкою і дискримінованою, політично недосвідченою, створення і зміцнення ЦР було важливим здобутком. Своєю діяльністю як Всеукраїнського органу вона нарешті відкрито заявила про факт існування великого українського народу.

До причин невдач ЦР належала відсутність двох дуже важливих опор державності - боєздатної армії та адміністративного апарату. Упущений був момент по організації Збройних Сил, які до того ж створювалися з нуля. Лише одиниці військових свідомо ставали під жовто-блакитні прапори.

Українська революція почалася в умовах нерозвиненості національного руху. ЦР почала будівництво держави фактично ще до завершення процесу формування нації.

У суспільно-політичній думці нерозвиненість національно-визвольного руху пояснюється переважаючою ідеєю соціалізму та реформізму.

Соціальної база Української революції була не стійка. Мали місце відсутність національної єдності і згоди між партіями, організаціями та діячами.

Негативну роль зіграли антиукраїнські сили, проросійськи налаштована більшість населення міст України сприяла більшовицькій агітації і пропаганді, диверсіям, організації збройних виступів і повстань проти ЦР.

Прийнятий 22 січня 1918 р. IV Універсал завершив складний і суперечливий процес українського руху до відновлення національної держави. З його проголошенням боротьба за українську державність вступила в новий етап – крім суто внутрішнього, вона здобула ще й зовнішнє продовження.

Висновки.

1. Відродження сучасної України було б неможливе без досвіду, набутого в тяжкій боротьбі, яка почалася в далекому 1917 р. під час Української революції.

2. Два взаємопов'язаних елементи, характерні для Української революції: запровадження української державності та найширша демократизація суспільства.

3. Перший та Другий Універсали ЦР свідчать про позиції її лідерів, щодо автономії України в межах нової післяреволюційної Росії.

4. Третій Універсал проголосив УНР, що знаменувало відродження української державності у XX столітті.

5. IV Універсал ЦР - необхідне, але запізніле її рішення, що не врятувало Україну від зовнішньої агресії, до відсічі якої вона не була готова.

6. Крути – символ героїчної і водночас трагічної сторінки української історії, коли за прорахунки влади народ заплатив велику ціну.

7. До важливих прорахунків ЦР можна віднести: відсутність боездатної армії, ефективного адміністративного апарату, не сформованість національної ідеї, суперечливість політичного процесу, суперечки між лідерами ЦР, протидія антиукраїнських сил в Україні, нестійка соціальна база.

8. Найбільшої шкоди загальноукраїнському рухові завдала відсутність національної єдності і згоди, доповнена несприятливим зовнішнім чинником.

9. Набутий великий практичний досвід боротьби за відродження української державності, має і сьогодні неоціненне значення. Щоб йти вперед, роблячи якнайменше помилок, необхідно добре засвоїти уроки минулого, його героїчні та трагічні сторінки. Коли нині окремі політичні сили майстерно оперують різними популістськими гаслами, обіцяючи швидке та легке вирішення наших проблем, ми повинні знати: насправді все може бути зовсім не так. Тому обов'язок влади і кожного із нас – вчитися на помилках.

Результати дослідницької роботи

- Опрацьовано вісім наукових видань;
- вивчено матеріали архіву Лисянського районного історичного музею по темі: «Українська революція 1917-1921р.р. в нашому краї»;
- використано історичні дані та фото з експозиції музею, які раніше не публікувались в наукових розвідках;
- підготовлено матеріал, присвячений 100-річчю проголошення IV Універсалу Центральної Ради, для публікації в місцевій газеті «Понад Тікичем»;
- зібрано та систематизовано фотоматеріал для учнівської виставки «Відродження української державності: сторінки героїчного і трагічного минулого (березень 1917- січень 1918 рр.).

ЖІНОЧІ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Чернова Олеся, учениця 11 класу Радісенської загальноосвітньої школи I-III ступенів Красилівської районної ради Хмельницької області
Керівник роботи: **Олійник Любов Михайлівна**, вчитель Радісенської загальноосвітньої школи I-III ступенів Красилівське районне учнівське наукове товариство «УСПІХ»

Основною ознакою розвитку громадянського суспільства, проявів демократизації сучасної України є забезпечення гендерної рівності в усіх його сферах. Саме тому історичний досвід становлення жіночого рівноправ'я та ролі жінок, особливо протягом переломних періодів розбудови української державності, якими були революційні події 1917 р., залишаються актуальними, оскільки, як і сьогодні, у важкі для країни часи, так і сто років назад, жінки поруч з чоловіками стали до побудови нового суспільства, нових політичних органів влади. і залишили вагомий слід на багатовіковому шляху українців до власної держави.

Актуальність дослідження обумовлена незначною кількістю спеціальних праць, присвячених ролі жінок у часи революційних подій, а тому виникає потреба висвітлити маловідомі факти жіночої історії нашої країни, повернути забуті імена для більш повного відтворення історичного минулого.

Мета дослідження: з'ясувати роль жіноцтва України в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., а також, ким були ті українки, які все-таки лишили по собі помітний слід в історії.

Об'єктом вивчення є жінки – дружини очільників держави, жінки – члени Української Центральної Ради та жінки - учасниці національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., діяльність яких в тій чи іншій мірі пов'язана з історією Поділля.

Предмет дослідження – громадсько-політична діяльність жінок, зміна їх соціального статусу за умов піднесення українського національно-визвольного руху в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Наприкінці XIX – на початку XX століття сталася важлива подія: жінки здобули виборче право, чим забезпечили собі підґрунтя для свободи, рівноправ'я з чоловіками та незалежності. Розгортання революційних подій 1917 р. значно розширили можливості реалізації жіночого потенціалу.

Одержавши більше прав, найсвідоміші жінки України різного віку, соціального стану, національності стали активними учасницями подій, а революційні зміни призвели до збільшення ролі жінок у різних сферах суспільного життя, особливо політичного: участь в українському національно-визвольному русі, в національному державотворенні (робота в Центральній Раді, в комісіях та відділах створених державних установ). Згідно списку персонального складу Української Центральної Ради, затвердженого мандатною комісією шостих загальних зборів від 8 серпня 1917 р., членами Ради була 21 особа жіночої статі.

Як не прикро, окрім Марії Грушевської та Софії Русової більшість прізвищ жінок - членів Центральної Ради відома лише науковцям. Отже, повернувшись на сто років назад, спробуємо з'ясувати у чому ж загадковість і велич жіночих постатей. Кого приховує історія під цими іменами?

Берегинєю української національної школи називають Софію Федорівну Русову - члена Центральної Ради, члена першого українського уряду, члена Комісії по підготовці Статуту автономії України, очільницю двох відділів позашкільної освіти та дошкільного виховання при Міністерстві освіти УНР. Окремою сторінкою суспільної діяльності Софії Русової є її перебування на Поділлі після евакуації у березні 1919 р. Міністерства народної освіти до Кам'янця-Подільського, де вона продовжує роботу із розробки «Проекту єдиної школи на Україні», розпочату ще у серпні 1917 р., налагоджує тісні контакти з різними демократичними організаціями Кам'янця-Подільського, зокрема з Товариством ім. Песталотці, стає першим викладачем педагогіки в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1920 р.), продовжує викладати педагогічні дисципліни і в новоутвореному Інституті народної освіти (1921 р.).

Однак після остаточного приходу до влади більшовиків, зневірившись в тому, що заходи Наркому України сприятимуть відродженню української системи виховання, Софія Федорівна виходить зі складу Міністерства освіти та емігрує за кордон, де до останнього подиху свою освітню діяльність поєднує з громадською.

Зінаїда Мірна - одна із активісток Київського товариства оборони жінок, яке головним напрямком діяльності визначало боротьбу з торгівлею жінками та

проституцією (1910 – 1917 рр.), член Української партії соціалістів-федералістів, з 1917 року - член Української Центральної Ради, входила до складу Комітету Національного фонду, створеного 28 квітня 1917 р., була головою Виконавчого комітету у справах біженців, очолювала Комітет при «Товаристві допомоги населенню України, що постраждало від війни». У 1919 році, перебуваючи в Кам'янці-Подільському, Зінаїда Мірна стала співзасновницею та заступником голови Української жіночої національної ради на чолі з Софією Русовою. Їй належить вагома роль в об'єднанні українського жіноцтва в еміграції: очолювала філію УНЖР в Берліні, налагодила відносини з німецькою Національною Радою та німецькою Лігою Миру і Свободи; була головою Українського жіночого союзу в Празі, організувала Комітет допомоги голодуючим України. З 1937 року З. Мірна стала членом ради Світового союзу українок і навіть в еміграції залишилася вірною тим принципам єдності жінок, які були закладені ще в Кам'янці-Подільському. Вона увійшла в нашу історію і як відома журналістка.

Людмила Старицька-Черняхівська член Центральної Ради із моменту її створення, з квітня 1917 р. - член Малої Ради. Брала найактивнішу участь у створенні українських установ, підготовці та написанні постанов, розпоряджень, відозв Центральної Ради, проголошенні її перших універсалів. В часи Української держави П. Скоропадського очолювала Український клуб, а в період Директорії стала співзасновницею й заступником голови Національної ради українських жінок у Кам'янці-Подільському.

Творчість та життя Л. Старицької-Черняхівської залишили помітний слід в історії вітчизняної культури, літератури, театру. Вона написала один із найперших нарисів з історії нового українського театру «Двадцять п'ять років українського театру». Разом з батьком Людмила Михайлівна створила трилогію «Богдан Хмельницький», історичні твори «Останні шуліки», «Червоний диявол», а також широко відомі – «Останні орли», «Розбійник Кармалюк» і майже невідомі – «Руїна», «Молодість Мазепи».

Із цілого ряду жінок-революціонерок, що на них так багата українська революція, варто присвятити увагу Олімπίаді Михайлівні Пашенко – одній із найпомітніших постатей в історії Поділля ХХ століття, члену Центральної Ради першого скликання, депутату Трудового Конгресу України, голові Кам'янець-Подільської повітової народної управи, педагогу, активному громадсько-політичному діячу 1917-1920 рр., яка багато зробила для розвитку національної освіти від початкових її ланок до заснування державного українського університету у Кам'янці-Подільському.

О.М.Пашенко з особливим піднесенням зустріла революцію 1917 року. Вона делегат різних Всеукраїнських з'їздів: учительського, міського самоврядування, делегатів земств. На Всеукраїнському національному конгресі була обрана до складу Центральної Ради від учительства, пізніше депутатом Трудового конгресу від селянства Кам'янець-Подільського повіту, очолювала українську фракцію у міській думі, була головою управи повітового земства.

Саме Олімпіада Михайлівна стала ініціатором заснування у місті Кам'янець-Подільського національного державного університету (1918 р.).

За свою діяльність її неодноразово притягували до суду ревтрибуналу.

У 1920 році з приходом більшовиків Олімпіада Михайлівна, щоб уникнути чергового арешту, покидає місто, згодом у пошуках безпеки О.Пашенко емігрує за кордон до чоловіка з надією, що й для неї знайдеться відповідна робота, але аж до 1939 року залишається домогосподаркою. Саме у цей час вона працює над двома ґрунтовними працями, присвяченими подіям Української революції та розбудові університету.

Двері школи знову відкрилися перед Олімпіадою Михайлівною з початком Другої світової, коли Червона армія перейшла кордони Збруча. Шістдесятирічна О.Пашенко працює вчителькою української мови у Дубнівській середній школі № 1. Під час нацистської окупації, коли функціонування шкіл припинилося, виступає ініціатором створення місцевого товариства Червоного Хреста, організовує допомогу полоненим, бідним верствам населення. Результатом став арешт та розстріл її соратників. Сама вона дивом залишилась живою.

Закінчення війни спокою не принесло. Під час визволення Дубно загинув чоловік, не змогла знайти сина Юрія. Після таких поневірянь, із підірваним здоров'ям Олімпіада Михайлівна у 1949 році потрапляє до будинку пристарілих у Львові, починає активно займатись літературною діяльністю, приділяючи велику увагу постаті Великого Кобзаря, творчість якого супроводжувала її усе свідоме життя. 10 березня 1957 року завершує працю «Жіноча доля у творах Шевченка», в якій аналізує довгий і тернистий шлях жінки у боротьбі за свої права.

Упродовж 1961-1964 рр. з нагоди 100-річчя смерті та 150-річчя народження Т.Шевченка створює ряд матеріалів, присвячених його творчості, п'єси, в яких описуються різні періоди життя письменника, виступає на літературних вечорах, докладає багато зусиль аби ці п'єси вийшли у світ. Але це питання у владних кабінетах позитивно не вирішується. Наприкінці 1966 р. О.М.Пашенко пише до Канівського музею-заповідника «Могила Т.Г.Шевченка» і пропонує передати йому підготовлені нею матеріали. На жаль, у той час жоден із матеріалів опублікувати не вдалося, але інтелектуальний доробок Олімпіади Михайлівни зберігся для сучасників.

Одною з найбільших патріоток сучасності є дружина колишнього міністра освіти Української Народної Республіки, професора, доктора філософії, фундатора, організатора й першого ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету Івана Огієнка - Домініка Данилівна. Революційна доба в Україні поставила її чоловіка ректором Українського державного університету у Кам'янці-Подільському. 14 жовтня 1918 року Домініка з дітьми переїжджає на постійне проживання в Кам'янець-Подільський. З призначенням професора Огієнка міністром освіти і віросповідань становище його дружини стало ще більш відповідальним. Кожного дня у своєму домі вони приймали гостей. З гостями говорила лише українською мовою, яку за свідченням Огієнка, «знала найдокладніше. Цим своїм глибоким знанням рідної мови допомагала чоловікові у виданні часопису «Рідна мова» (1933-1939 рр.).

Про гарячий патріотизм Д. Огієнко свідчить той факт, що коли влітку 1919 року до міста наближалися більшовики, вона висловила протест щодо обміну українських карбованців на іноземну валюту. «Українському міністрові не пристало збувати своїх рідних грошей...», - говорила вона. Тому й емігрували бідніші від бідних.

У тяжкі роки еміграції взяла на себе всі турботи ведення господарства. Важкі матеріальні умови, нервові потрясіння, викликане несправедливим ставленням до чоловіка, спричинили тяжку хворобу - рак хребта. Хвора, прикута до ліжка (17 місяців), допомагала чоловікові у його наукових і мовознавчих працях, у редагуванні «Рідної Мови» і журналу «Наша Культура», збирала до них матеріали.

Домініка Данилівна завжди старалася бути гідною чоловіка. Один із лідерів української наукової еміграції сказав: «Життя Домініки не охопити датами. Нічого не друкувала. Не мала титулів. Обрала шлях - ще донедавна такий нелюдний, осміяний - родину. Родина - найменша клітинка нації. Здоров'я цієї клітинки - здоров'я всього організму».

Історики стверджують, що кількість жінок учасниць збройної боротьби періоду визвольних змагань була незначною, а ще менше було тих, хто мав високе походження.

Однією із них є княгиня Христина Довгорука (уроджена Трубецька) - учасниця двох світових війн і Української революції.

Її чоловік, князь Довгорукий, загинув на фронтах першої світової. На початку 1918 р. Христина Довгорука вступає медсестрою до лав Січових стрільців Євгена Коновальця, у боях під Старокостянтиновим вона знайомиться із полковником Романом Сушко, одружується з ним і бере його прізвище.

Христина Довгорука стала служити в Українській армії, у корпусі полковника Євгена Коновальця медсестрою. У статті Н.Слобожана, що була надрукована у виданні «Трибуни» з нагоди 65-річчя відновлення Української армії в 1982 р. написано: «Христина Сушко вступила до українського війська на початку 1918 р. і до останнього моменту не покидала його. Вона була не лише лікарем, при потребі брала в руки зброю. У бою під с. Малою Салихою 5 червня 1919 року вона врятувала кулемет, але сама потрапила у полон. З полону втекла на даху переповненого більшовиками вагона і добралася до Чорного Острова, де дала владі відомості про розташування ворожих частин. 10 липня 1919 р. була поранена двома кулеметними кулями в руку, але залишилася в строю, за що отримала подяку в наказі по армії. У серпні того ж року була контужена, до того ж захворіла на плямистий тиф. Після одужання попала в польську інтеграцію в Луцьку, а в 1920 р. – у 6-у Стрілецьку дивізію Української армії. У бою під Пергою була тяжко поранена у живіт і легеню, знепритомніла і впала в річку. П'ять разів її оперували у Варшаві».

Війну вона закінчила у чині поручика, бригадним лікарем у бригаді свого чоловіка, генерал-хорунжого УНР Романа Сушка.

Таким чином, громадсько-політична діяльність жіноцтва в українському визвольному русі насамперед виявилася в активній участі жінок у процесі творення власної держави. Жінки-члени Центральної Ради, жінки-воїни УНР, члени політичних партій, секретарки, референти, друкарки, перекладачки, стенографістки, телефоністки і просто дружини очільників держави – всі вони зробили власний внесок у спільну справу – справу побудови української держави.

Дане дослідження дає змогу доповнити загальну картину подій періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., виявити жіночу складову цього

періоду в усіх її різноманітних проявах, зробити певний внесок до сфери гендерних досліджень в історичній науці.

Ми вважаємо, що в революції кожного народу жінки відігравали й відіграють дуже велику роль, хоча б тому, що жінка вміє зберегти на дні своєї істоти жіноче серце, що надає революційному рухові релігійного запалу, фанатизму.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Берегиня української національної школи. До 140-річчя від дня народження С.Ф.Русової. 1856-1940 // Календар знаменних і пам'ятних дат на 1 кв. 1996 р. - с. 82.
2. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради / Верстюк В., Осташко Т. Бібліографічний довідник. – Київ 1998. – с.258.
3. Кучабський В. Корпус січових стрільців / Василь Кучабський Воєнно-історичний нарис; редакційна колегія: д-р. Олесь Бабій, Володимир Зарицький, Дмитро Герчанівський і інж. Богдан Білинський. – Чикаго, 1969. – 679
4. Лавринчук В. Брала участь у двох світових війнах / Віталій Лавринчук // Красилівський вісник. – 2017. – 2 березня.
5. Пашенко О. Матеріали до життєпису / Олімпіада Пашенко; упорядник, автор передмови В.Адамський.-Хмельницький: ІПП Мельник А.А., 2012. – 469 с., іл.
6. Пашенко-Шульмінська О.М. Моя Шевченкіана / Олімпіада Михайлівна Пашенко-Шульмінська; упорядник, автор передмови В.Адамський. - Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. – 248 с.
7. Сохацька Є. Пам'ять про високий обов'язок. Дружини державників: Ольга Петлюра і Домініка Огієнко / Євгенія Сохацька // День. – 2012. – №41-42. – 7 березня.

«РУССКАЯ ВЕСНА» 2014 РОЦІ В М. СЕВЕРОДОНЕЦЬКУ

Сокирко Катерина, учениця 9-А класу Середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 міста Северодонецька Луганської області
Науковий керівник: Негматов Валерій Джурабайович, вчитель історії та права Середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 міста Северодонецька Луганської області

Актуальність даної теми полягає в тому, що події весни 2014 року є важливим уроком історії не тільки для нашого міста, а й для України. Єдиний спосіб уникнути їх повторення в майбутньому – збирати інформацію, доносити її якомога більшої кількості людей, зберігати пам'ять про ці події. Тим самим протидіяти різноманітним спробам російської пропаганди.

Мета нашої роботи – визначити особливості подій в місті Северодонецьк навесні 2014 року, як вони впливали на життя людей і міста.

Відповідно маємо наступні завдання: по-перше, з'ясувати сутність такого явища, як «русская весна»; по-друге, визначити алгоритм подій, які відбувалися в місті навесні 2014 року; по-третє, дізнатися про ці події в очевидців.

Особистим внеском автора є наступне: 1. Зібрана, опрацьована та впорядкована наявна текстова та відео інформація щодо «русской весны» в м.Северодонецьку; 2. Організовані спогади з очевидцями «русской весны» у вигляді інтерв'ю.

Маємо наступні результати: 1) ми з'ясували, як починалась «русская весна» в місті; 2) отримали інформацію про події в Северодонецьку від очевидців та з відеоресурсу YouTube; 3) розглянули хронологічно події, які відбувалися в 2014 році та визначили їх алгоритм.

1. Прихід «русской весны» в місто.

Про дії сепаратистів на території міста в березні-травні 2014 року ми будемо розповідати, використовуючи алгоритм, запропонований О.Осипенко, але доповнений нами.

Перша дія: спроби «захистити» пам'ятник В. Леніну на площі після провокації із бюстом, який облили фарбою. Це призвело до чергування біля пам'ятника деяких громадян, які побоювались його зносу.

Друга дія: створення бригад з «охорони» міста. Людей, яких набирали в них, психологічно обробляли. Як згадує Вікторія Нікольська: «Спочатку ці радянські міфи, антиукраїнські. І ви знаєте, що передавали: «Вот сюда приедет «Правий Сектор» и вот здесь, сейчас вообще начнётся...».

Третя дія: організація і проведення сепаратистських мітингів. За цей час в місті відбулося чотири мітинги. Перший мітинг, 1 березня, один з велелюдних, відбувся біля Палацу культури Хіміків. В той час люди, які закликали до відділення регіону від України, відчували себе героями і сміливо називали прізвища. Другий мітинг, 9 березня, відбувся на цей раз на площі Перемоги. На початку відбулася панahiда за загиблими в Києві бійцям «Беркута», після чого за справу взялися оратори. Третій мітинг, 6 квітня, відбувся під гаслами щодо входження Донбасу до Росії. На завершення – розправа над українськими патріотами. Останній мітинг, 1 травня, супроводжувався незрозуміlostями із прапором над міськвиконкомом; люди йшли по вулицям міста та кричали: «НАТО нет», «Фашизм не пройдет», «Референдум», «Россия». «Спочатку на проросійські мітинги приходило небагато людей, місцевих. Потім все більше і більше, потім стало явним, що велика частина серед них – завезені», - згадує Вікторія Нікольська. Це підтверджує й Галина Вербицька: «Автобуси з Ростова, Белгорода привозили провокаторів...». В організації тих мітингів активну участь брали комуністи і Партія Регіонів.

Четверта дія: зміна прапорів в місті. 1 травня відбувся мітинг на площі Перемоги з подальшою ходою на площу Радянську. Учасники мітингу наблизилися до будівлі міськради, з якої проросійські активісти домовилися про зняття державного прапора. Спочатку вони захотіли повісити прапор Северодонецька, але з подивом виявили, що він повторює кольори державного прапора. В результаті був повішений прапор так званої «Донецької республіки». 7 травня працівники виконкому замінили його червоним прапором.

П'ята дія: силовий розгін флешмобу «Україна в серці». Організацією розгону займалися представники місцевого осередку компартії, найактивнішу участь брало середовище так званих «баб», є такі крикливі, активні, які вішали «георгіївські стрічки» на міліціонерів та кричали: «Міліція з народом!», - як згадує Галина Вербицька.

Шоста дія: цькування проукраїнських активістів і журналістів, яке відбувалось за допомогою соціальної мережі «ВКонтакте».

Сьома дія: тиск на ТВ-провайдерів. З 8 травня в Северодонецьку було відключено всі українські канали.

Восьма дія: тиск на журналістів інтернет - сайтів і пропаганда сепаратизму в інтернеті. Крім соціальних мереж, на місцевих інтернет - сайтах була розгорнута активна пропаганда сепаратизму. Особливо помітним був «Форум 911».

Дев'ять дія: пограбування підприємців, обстріли таксі, викрадення людей. «7 травня починалося захоплення Северодонецька, це обстріл прокуратури й пограбування підприємців, й обстріл таксі, люди ходили і казали, що це приїхав «Правий Сектор». Ви уявляєте, це такий абсурд був, тобто приїхали бандити, терористи з так званого ЛНР, а люди поширювали чутки, що це «Правий Сектор», ось такий нонсенс, тобто настільки забили людям голову» - розповідала Вікторія Никольська. У багатьох бізнесменів відбирали гроші, а в одного навіть викрали 16-річну дитину – з метою викупу.

2.Спроби опору «русской весне».

Ми нарахували на сьогоднішній день наступні акції. По-перше, автопробіг під гаслами «Україна - єдина і неподільна» і «Україна повинна жити в світі і без війни», в якому взяли участь представники політичних та громадських організацій Северодонецька, а так само небайдужі жителі міста.

По-друге, патріотичний флешмоб «Україна в серці» 6 квітня 2014 р. Власне, планувалося розгорнути синьо-жовтий прапор, заспівати гімн. Оскільки інформація про акцію була у відкритому доступі, про неї швидко дізналися проросійські активісти і вирішили завадити. Місцем проведення була площа біля міського Палацу культури. До того, як акція мала початися, підійшов натовп з російськими прапорами та колорадськими стрічками. І серед них точно були не місцеві, бо вони вважали, що в Палаці культури сидить мер. Тоді було сильно побито шість осіб. По-третє, круглий стіл 16 квітня 2014 р. на тему «Забезпечення безпеки на території м Северодонецька», ініційований громадською радою при Северодонецькій міській раді. На круглому столі обговорили події 6 квітня 2014 року, засудили хуліганські дії щодо учасників флеш-мобу «З Україною в серці» агресивно налаштованим населенням. Учасники круглого столу висловили надію на ретельне розслідування цієї ситуації з боку правоохоронних органів.

За словами українського активіста С., місцеві патріоти на той момент в основному придивлялись до подій, тому що їхні сили були надзвичайно нечисленними та розпорошеними. Тільки після трагічних подій «русской весны», окупації патріоти Северодонецька почали об'єднуватись.

Ми можемо рекомендувати результати дослідження для подальшого наукового використання в рамках досліджень з історії, а також як матеріал для просвітницької діяльності в навчальних та культурницьких закладах. Сьогодні в Україні потребує створення і реалізації державної програми, яка забезпечувала б якісне ознайомлення молоді з темою «русской весны». Сподіваюся, що наше дослідження допоможе привернути увагу до цього питання.

ЧЕРКАЩИНА - КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ

Бублій Вікторія, 8 клас Хлипнівська загальноосвітня школа
II ступенів Звенигородської районної ради

I-

Ткаченко Тетяна Михайлівна, вчитель історії Хлипнівська
загальноосвітня школа I-II ступенів Звенигородської районної ради

«Тої слави козацької повік не забудем.»

Т. Шевченко

Історії козацтва присвячено багато наукових праць. У запеклій боротьбі проти іноземних поневолювачів відроджувалась державність спадкоємців

Київської Русі – України. Кращі сторінки історії є предметом гордості мешканців краю. Історично склалося, що Запорозька Січ асоціюється в українців із Запоріжжям, гетьман Богдан Хмельницький – із Черкащиною, Гетьманщина – із Лівобережжям.

...Монголо-татарське нашествя, постійні походи кримських орд привели до спустошення Центральної України. Але «той спустошений край, вабив до себе людей сміливих». Колискою козацтва стали землі, які відігравали роль буфера між Кримським ханством та володіннями польських і литовських правителів. Ці землі були поза будь-яким політичним контролем і не мали постійного населення. Перші згадки про козаків на українських землях відносяться до 1489 і 1492 років. «Козаки – люди, які жили на свій власний страх і ризик по промислових угодях та хуторах, схованих від татар у лісах та вибалках. Вони нічого не одержували від держави.

Важливим завданням у боротьбі запорожців за свої землі був релігійний чинник. Козаки не карали злочинців у Великий піст, починали важливі справи після молитви, носили хрестики із зображенням Покрови Пресвятої Богородиці, Миколи Чудотворця. Особливою повагою у козаків користувалось свято Покрови. Під Покровом Богоматері вони перемагали ворогів, боролись із природною стихією. Зберігаючи чистоту рідної віри козаки приймали у своє середовище тільки християн, виступали проти поселення у їх вольностях іновірців. Нерідко хоробрі дозорці гинули від списів чи стріл нападників. Найтяжче доводилося тим козакам, які чатували у степах.

За часів Речі Посполитої різко посилювся економічний, національний гніт на загарбаних територіях. Після низки збройних виступів у 1648 році почалася Національно – визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Як видно з перепису 1654 року, у Звенигородці було 513 козаків. Звенигородська козацька сотня воювала у складі Корсунського полку.

Історик Іван Крип'якевич, особливо наголошує на тому, що «Хмельницький став керівником Визвольної війни завдяки тому, що здобув довір'я народних мас. Він жив серед козацтва, розумів його прагнення й інтереси. Народні маси зустріли Хмельницького з цілковитим довір'ям, розуміючи, що він є справжнім захисником їх інтересів».

Венеціанський дипломат залишив нам такий відгук про Богдана Хмельницького: «Зріст він мав високий, широкої кістки і міцної статури. Його мова і спосіб правління показують, що наділений зрілими судженнями і глибоким розумом... У спілкуванні він м'який і простий, чим приваблює до себе любов воїнів, але, з другого боку, підтримує серед них дисципліну суворими покараннями...»

Українська козацька держава виникла в ході Визвольної війни. Вона займала значну територію сучасної України, яка окреслювалась такими містами і містечками: Ямпіль – Мурава – Красне – Вінниця – Пилявці – Овруч – Чернігів – Стародуб – Новгород – Сіверський – Глухів – Конотоп – Ромни – Гадяч – Полтава – Кременчук – Чигирин. Місто Чигирин за часів Б.Хмельницького виконувало функції столиці.

Через певні військові, економічні, політичні труднощі Хмельницький пішов на зближення з Росією. У 1654 році Україна і Росія об'єдналися на

конфедеративній основі. Гетьман розглядав Переяславську угоду як дипломатичний маневр, що прискорить побудову Української держави і дасть можливість у союзі з Росією перемогти Річ Посполиту. Раптова смерть Хмельницького 27.07.1657 року не дала йому змоги до кінця реалізувати свої плани.

Закінчилось усе тим, що Москва і Річ Посполита уклали Андрусівське перемир'я : Україну поділили вздовж Дніпра –Лівобережжя та тимчасово Київ (на два роки) відійшло до Московії, Правобережжя - (без Києва) до Польщі.

Ліквідація Гетьманства 1764 р. і Запорозької Січі 1775 р. стали найважливішими подіями української історії. Для українського народу козаки були й залишаться уособленням кращих людських якостей.

Пам'ятна сторінка в нашій історії - Коліївщина. Це грандіозне народне повстання, спалахнуло на Правобережній Україні в травні 1768 р. Повстання очолив Максим Залізняк та Іван Гонта. Повстанці прагнули знищити шляхту, католицьке духовенство, ділили панське майно. Наяккана польська шляхта звернулася до царських генералів з проханням придушити повстання. І в червні 1768 року М. Залізняк та І. Гонта були зрадницьки захоплені царськими військами. Залізняка засудили на довічну каторгу, а Гонту - до страти.

Отже, в пам'яті мешканців Черкащини живуть їх предки - захисники. Слава козацька зберігається у фольклорі, пам'ятках історії і культури. Вивчає матеріал про боротьбу за рідну Україну молоде покоління, яке народилося в незалежній Україні. Йому й продовжувати славу великих попередників, берегти козацькі традиції. 14 жовтня Україна вкотре відзначає козацьке свято на Покрову. Ім'я Богдана Хмельницького носять вулиця в Черкасах, парк. Пам'ятники Б. Хмельницькому знаходяться в Чигирині та в селі Суботів.

Життя народу без усяких прикрас відображала усна народна творчість. Найголовніші події війни відбивались у переказах, піснях, думах, легендах. Народні твори оспівували героїв цих подій: Богдана Хмельницького, Данила Нечая, Івана Богуна, Нестора Морозенка. Найбільш відомими є історичні думи «Хмельницький і Барабаш», «Корсунська перемога», «Іван Богун», історичні пісні, «Розлилися круті бережки», «Засвистали козаченьки». Набули поширення картини із зображенням образу козака, їх називали «Козак Мамай». Обряди і звичаї українців склалися на основі відповідних загальнослов'янських традицій, великий вплив на розвиток національної культури також справила Запорозька Січ.

Забули ясні зорі
Козацький хоровод,
Бої на Чорнім морі,
Гармати Жовтих Вод.
Забула вже Європа
Ту силу молоду,
Що біля Конотопа
Розбила вщент орду.
А ми заспіваймо,
Забути не дамо.
А ми запам'ятаймо

І всім нагадаймо,
Що слава козацька - жива!

(Д. Павличко)

Література

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993.
2. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. - К., 1993.
3. Степові лицарі. Бібліотека учителя.
4. Н. Свідерська, Ю. Свідерський. Історія України.
5. Крип'якевич І., Бутич І. Документи Б. Хмельницького. – К., 1961

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА В М. ЧИГИРИН

Євона Анна, учениця 11 класу, Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2» Чигиринської районної ради

Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович**, учитель історії та основ правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2» Чигиринської районної ради

Історія кожної країни має своїх героїв, свої визначні події, проте якби не було, а у кожного з нас є свої асоціації пов'язані з численними країнами можливо більшість з них навіяні історією, можливо деякі з них нагадують про певні національні страви. Так як Німеччина відома своєю культурною та політичною системою, так само і Україна асоціюється з «козаками», «Гетьманщиною», Богданом Хмельницьким. Адже, коли кожен чує слово «козак» то напевно знає, що мова йде про Україну та її велику історію.

Чигирин – козацька столиця України. Дане місто відоме не тільки своїми мальовничими краєвидами, а й своєю невичерпною історією. Адже тут Богдан Хмельницький призначив місто Чигирин столицею козаків, тому більшість революційних подій та і в цілому героїв походить саме з Чигиринщини. Такі особистості як: Б. Хмельницький, С. Грушевський, С. Коцур, А. Яковлів, К. Ющенко і т.д. всі вони народилися в м. Чигирин і насправді їхні біографічні довідки та наслідки для України є феноменальними. Тому й не дивно, що більшість жителів Чигиринщини завжди проявляли протистояння іншим режимам та утискам. Доказом цього безперечно слугує Холодноярська організація, яка утворилася в найтяжчі для України часи.

Тож і не дивно, що на початку 1917 року, коли на землях панувала «Українська революція», в Чигирині відбулася подія, яка змінила весь подальший хід в історії. Даною подією був «Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва», який мав великі наслідки, як на Чигирин так і на всю Україну, тому дана подія заслуговує її широкого висвітлення в історії.

Об'єктом дослідження є Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва в м. Чигирин

Предметом дослідження є опис подій Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва в м. Чигирин та його вплив на подальші події в Україні.

Мета дослідження - висвітлення Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва в м. Чигирин в роки «Української революції», його місце у історії України та

значення для формування суспільно-політичного та громадського життя українців.

Хронологічні рамки дослідження включають в себе період проведення Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва на території м. Чигирин.

Територіальні межі: територія Чигиринщини та України.

Завдання дослідження:

- вивчити діяльність численних лідерів та основоположників даного з'їзду, що проходив у м. Чигирин;
- проаналізувати джерельну базу по темі дослідження;
- висвітлити дану подію у становленні державотворчих процесах України, окреслити внесок у її розвиток;
- систематизувати досліджений матеріал;
- проаналізувати передумови проведення Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва;

Практичне значення: роботу можна використовувати в подальших дослідницьких практиках та під час написання узагальнювальних робіт із історіографії, університетських та шкільних підручників, створення синтетичних праць про революційні події на території Чигиринщини та «Українську революцію».

Методологічна основа: для вирішення поставлених завдань використано аналітичний, порівняльний, хронологічний та критичний методи.

Наукова новизна роботи полягає в систематизації інформації та висвітлення Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва як невід'ємної сторінки в історії становлення України як окремої держави.

У СВІТІ ВИЗНАВАЛИ, А ВДОМА КАТУВАЛИ... УКРАЇНЬСКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА

Громова Юлія, учениця 11 класу Костянтинівської спеціалізованої школи I-III ступенів Смілянської районної ради Черкаської області, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Берест» Центру дитячої та юнацької творчості Смілянської районної ради Черкаської області
Керівник: **Громовий Андрій Анатолійович**, вчитель історії Костянтинівської спеціалізованої школи I-III ступенів, керівник історико-краєзнавчого гуртка «Берест», Центру дитячої та юнацької творчості Смілянської районної ради

Тема нашого дослідження: «У світі визнавали, а вдома катували...Історія Української Гельсінської Групи»

Найбільша трагедія народу – втрата своєї державної незалежності. Боротьба за національне визволення, відновлення й побудову власної незалежної держави – завжди священна. А тому тема нашого дослідження є досить актуальною.

В ході дослідження нами опрацьовано наукову та художню літературу, архівні матеріалами, спогади учасників Української Гельсінської Групи. Результат проведеної роботи дане дослідження.

У 1960-70-х роках у Радянському Союзі виникло явище, коли політику уряду стала відкрито критикувати невелика, але дедалі більша кількість людей,

яких звичайно називали дисидентами й які вимагали ширших громадянських, релігійних і національних прав.

На початку 1970-х рр. дисидентство стало впливовим чинником політичного життя. Активні дії правозахисників стали відомі на Заході, повідомлення про них потрапили на сторінки іноземної преси.

1 серпня 1975 року 32 країни Європи, США, Канада та СРСР після тривалих переговорів в місті Гельсінкі підписали Прикінцевий акт Наради з безпеки та співробітництва у Європі. Гельсінським актом було остаточно закріплено кордони, які склалися в Європі внаслідок Другої світової війни. Крім того, СРСР забезпечив собі статус партнера у торгівлі із Заходом. Однак в обмін на це СРСР зобов'язався дотримуватися гуманітарної частини Прикінцевого акта, зокрема, прав людини в межах Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 року, її статті 19: “Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”. Його підписання Радянським Союзом відкривало юридичні підстави легально і цілком законно боротися з порушеннями прав людини в умовах тоталітарного режиму.

Першими такі можливості збагнули московські правозахисники – однодумці академіка Андрія Сахарова. 12 травня 1976 року створили Московську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод.

Другою стала Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод. Надалі, 25 листопада 1976 року Гельсінську групу створено в Литві, 14 січня 1977 року – в Грузії, 1 квітня 1977 року – у Вірменії. З вересня 1976 року в Польщі відкрито діяло незалежне громадське угруповання – Комітет захисту робітників, перетворений пізніше на Комітет громадського захисту. У січні 1977 року в Чехословаччині започатковано правозахисне товариство “Хартія-77”. Таким чином, гельсінський правозахисний рух швидко став міжнародним.

9 листопада 1976 “Зухвалою десяткою” до якої входили письменник і філософ Микола Руденко, генерал радянської армії Петро Григоренко (Москва), хімік Оксана Мешко, письменник-фантаст Олесь Бердник, юрист Левко Лук’яненко, мікробіолог Ніна Строката, інженер Мирослав Маринович, історик Микола Матусевич, учитель Олекса Тихий, юрист Іван Кандиба підписали Декларацію Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод і Меморандум №1. Саме цей день символічно вважається датою заснування Української Гельсінської групи. Її керівником став письменник Микола Руденко, а секретарем групи стала Раїса Руденко.

Декларацією було проголошено створення правозахисної організації та оприлюднено її мету і завдання, головне серед яких – ознайомлення урядів країн-учасниць Гельсінської Наради та світової громадськості з фактами порушення прав людини в Україні та прав українців, які мешкають в інших республіках Радянського Союзу. У програмному Меморандумі № 1 викривалися злочини комуністичного режиму: геноцид та етноцид, розкуркулення, Голодомор 1932-1933 років, політичні репресії 1930-х років, ліквідація УПА, винищення мирного населення, зокрема, “чекістами”, переодягненими у “повстанців”, тотальна

русифікація, переслідування шістдесятників. Відзначалася конституційна правомірність виходу України із складу СРСР.

У Меморандумі №5 “Україна літа 1977-го” зазначалося, що неодмінним атрибутом цивілізованої держави є наявність опозиції, а основним принципом має бути “Не людина для держави, а держава для людини”. Діячі вимагали вільний виїзд з країни та в’їзд до неї, безперешкодне поширення ідей та думок, ліквідацію цензури, дозволу на створення неконтрольованих державою об’єднань і спілок, звільнення політв’язнів, скасування смертної кари.

Вона стала найбільшою правозахисною організацією в республіці. УГГ відрізняло від попередніх правозахисних організацій те, що вона була відкритою громадською організацією, яка хоч і не була визнана владою, вважала, що має законне право на існування.

У листопаді 1976 р. за ініціативою Інформаційної служби “Смолоскип” у Вашингтоні створено Комітет гельсінських гарантій для України під керівництвом доктора філософії Андрія Зваруна.

Особливу ненависть викликали у КГБ поширювані на Заході меморандуми про незаконні арешти, списки політичних в’язнів, їхнє становище у таборах.

У відповідь на діяльність опозиційного руху офіційна влада вдалася до масових репресій. Уже через 3 місяці після організації УГГ, у лютому 1977 р., було заарештовано її керівників – Миколу Руденка та Олексу Тихого за “антирадянську агітацію і пропаганду” і “незаконне зберігання вогнепальної зброї”. Незабаром їх було засуджено відповідно на 12 і 15 років позбавлення волі. Після його арешту групу очолив Олесь Бердник. Протягом 1977 року заарештовано й засуджено до тривалих термінів ув’язнення, Мирослава Мариновича, Миколу Матусевича, Левка Лук’яненка. Деякі з членів - Григоренко, Строката-Караванська, Надія Світлична - емігрували з СРСР, тим самим доставши можливість представляти УГГ за кордоном.

Незважаючи на постійні арешти, склад групи продовжував збільшуватися. На їх місце приходили все нові борці. В Українську Гельсінську Групу впродовж 1977-1978 року всупили Василь Овсієнко, Ольга Гейко-Матусевич, Петро Вінс, Віталій Калиниченко, Василь Стрільців, Василь Січко, Петро Січко, Юрій Литвин, Надія Світлична, Володимир Малинкович, Михайло Мельник.

Вже 1979-го внаслідок широкомасштабних репресивних заходів більшість діячів групи опинилися в ув’язненні. Причому тоталітарний режим фабрикував справи проти них не лише за політичними, а й кримінальними статтями.

Попри шалений тиск і масові арешти, група не просто не саморозпустилася, а й продовжувала поповнювати свої лави новими учасниками навіть із таборів і заслання. В лютому 1979 року членами групи, перебуваючи в ув’язненні або на засланні, стали Святослав Караванський, Оксана Попович, Богдан Ребрик, Ірина Сенік, Стефанія Шабатура, Данило Шумук, Юрій Шухевич, В’ячеслав Чорновіл. В березні 1979 року керівником Групи стає Оксана Мешко, а жовтні цього ж року до групи всупають Йосип Зісельс, Ярослав Лесів, Василь Романюк, Зіновій Красівський, Петро Розумний і Василь Стус. У березні 1981 року Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських Угод у повному складі опинилася в таборах або на засланні.

Крім того, з усіх гельсінських груп в СРСР тільки українська продовжувала діяти у таборах. У неволі виходили її документи. Закордонне представництво Гельсінської групи видавало щомісячний бюлетень “Вісник репресій в Україні”, діяв вашингтонський Комітет гельсінських гарантій для України, Українське видавництво “Смолоскип” імені Василя Симоненка видавало її документи українською й англійською мовами, інформаційні повідомлення лунали на Радіо “Свобода”. Причому у 1982 році у таборі в Кучині групу поповнили Михайло Горинь, естонець Март-Олав Ніклус, литовець Вікторас Пяткус, а в кінці 1987-го – ще шість представників інших національностей.

Протягом 1984 року у в'язничній лікарні в Пермі помер Олекса Тихий, у карцері Кучинського табору (Пермська область) помер Василь Стус, у в'язничній лікарні міста Чусова (Пермська область) помер Юрій Литвин, а у тюремній лікарні в Ленінграді помер Валерій Марченко. І лише 19 листопада 1989 рік прах Олекси Тихого, Василя Стуса, Юрія Литвина перепоховано на Байковому кладовищі в Києві.

У період “гласності” й “перебудови” активісти Гельсінської групи, опинившись на волі, відновили правозахисну діяльність. 7 липня 1988 року Група трансформувалася в Українську гельсінську спілку, яка дала поштовх створенню першої політичної партії в Україні.

За коротку історію свого існування 49 осіб входило в її склад, 5 життів правозахисників віддали у протистоянні із радянською тоталітарною системою, 550 років сукупно провели діячі групи в таборах, колоніях, в'язницях, засланнях, психіатричних лікарнях, оприлюднила 30 меморандумів, декларацій, маніфестів, звернень та інформаційних бюлетенів.

Велич українських правозахисників над тоталітарним режимом полягала в тому, що вони не стали підпілниками, а підписували документи своїми іменами, відкрито демонстрували позицію та вимоги, апелюючи до радянського закону. Вони заслужили належної поваги в світі.

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод посідає в історії українського визвольного і правозахисного руху визначне місце. Її діяльність разом із іншими чинниками привела Україну до незалежності, сприяла розбудові правової держави і розвитку громадянського суспільства.

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПІЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ (регіональний аспект)

Марценюк Анастасія, учениця 10 класу Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради, вихованка гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Керівник: Кріт Сергій Юрійович, вчитель Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради, керівник гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Аграрна за своїми ознаками Україна уже кільканадцять років не може хоча б частково подолати відставання сільського господарства, не спроможна знайти оптимальних шляхів його розвитку, а головне створити справжнього господаря на селі. У таких умовах неминуче зростає інтерес до історії селянства. Скасування кріпосного права 1861 року істотно прискорили триваючу у Російській імперії ще з першої половини XIX ст. ринкову еволюцію аграрних відносин.

Капіталізація селянських господарств України в другій половині XIX ст. позначалася локальністю, однобічністю. Через загальну убогість, історично сформовану обмеженість підприємницьких якостей, а почасти через нерозвиненість інфраструктури, недостатню фінансову підтримку з боку держави український селянський загал виявився неспроможним сповна використовувати плодючість навіть наявних земель [3, 77].

Реформа 1861 р. відкривала широкі можливості для приватновласницького недворянського підприємництва. Після її проведення виключне право дворян на землю було остаточно підірване. І вже у 1877 р. у приватній власності осіб недворянського стану українських губерній перебувало понад 3,6 млн. дес. землі. Дворянське землеволодіння загалом в Україні за цей час зменшилося до 16,8 млн. дес. або на 37,6%. Таким чином, у результаті реформи були створені необхідні умови для зростання безстанового землеволодіння, для створення приватної власності на землю [8, 353].

Долаючи пережитки кріпосництва (поміщицькі латифундії, відробітки, викупні платежі, становість), капіталістичні відносини поширювалися на всі галузі сільського господарства, викликаючи зміни як в формах земельної власності, засобах виробництва, так і у взаємовідносинах різноманітних соціальних груп [10, 97].

Особливої уваги заслуговують зміни у землеволодінні та землекористуванні у Наддніпрянській Україні. Так, з 1863 р. до 1902 р. у ринковий обіг в Україні потрапило більше 25,6 млн. десятин приватновласницької землі. За період з 1877 р. до 1907 р. поміщики українських губерній продали особам недворянського походження майже 6 млн. десятин землі, що складало більше третини загальної площі дворянського землеволодіння.

Більшу частину своїх земель (49,9% загальної площі) продали представникам інших прошарків дворян Південної України, де пережитки кріпосництва були найменш поширені, а капіталістичні відносини у сільському господарстві у пореформені роки розвивалися інтенсивно. Зосередження земель у руках міської і сільської буржуазії у даному регіоні в значній мірі сприяла значна нестача робочої сили, що змушувало дворян-поміщиків збувати свої землі [8, 334].

Землевласники-дворяни Лівобережної України, де панували змішана і відробіткова системи ведення поміщицького господарства і, тому, тут були значно поширені пережитки кріпосництва, було продано близько 2/5 своїх володінь. Це було обумовлене головним чином переважанням у цьому регіоні дрібнопомісних, економічно слабких господарств, власники яких не витримували конкуренції з більш міцними капіталістичними господарствами і, розорюючись, змушені були продавати свої землі представникам інших станів. За офіційними даними на 1905 р. майже весь земельний фонд Лівобережжя

знаходився у приватному та надільному землекористуванні. Господарства колишніх поміщицьких, державних та удільних селян становили 92% усіх господарств Лівобережжя і мали у своєму розпорядженні всього 55% земельної площі. Майже третина всієї надільної землі зосереджувалася у руках заможної частини селянства. У той же час 62% господарств, що належали до найбільшої частини селянства, мали у своєму розпорядженні 39,7% надільної землі [5, 33].

Найменше всього угідь втратили поміщики Правобережної України. Вони у вказані роки продали лише 1/4 всієї землі. Це пояснюється, по-перше, наявністю на Правобережжі великих поміщицьких латифундій, власники яких зосереджували у своїх руках значні капітали, мали змогу без особливих труднощів перейти до нового капіталістичного землеволодіння; по-друге, інтенсивний розвиток тут цукрової промисловості і, по-третє, втручання у процес розподілення земельної власності царського уряду, який був вкрай зацікавлений у зменшенні польського і збільшенні питомої ваги землеволодіння російського дворянства на Правобережжі [8, 334].

Російський царизм у 1861 р. визнавав за вчорашніми кріпаками Правобережної України повну власність житла, рухомого майна, худоби без винагороди [15, 58], а також надав їм у постійне користування (за повинності, а згодом за викуп) садибу, польові наділи, ряд додаткових угідь.

У губерніях Правобережжя, на відміну від Лівобережжя та Півдня України, селяни мали отримати землі, затверджені інвентарними правилами, які тепер, згідно з актом від 19 лютого 1861 р., визнавалися „незмінними, недоторканими, в колишніх їх розмірах”.

У Київській губернії до середини 90-х рр. фактично чисельність селянських господарств більше ніж подвоїлася. Деякі двори розділялися на 5-6 частин і такі сім'ї становили близько 70%. В цілому на кожний двір надільної приданої землі стало вдвічі менше [4, 43].

У той же час відбувалися суттєві зміни у землекористуванні. Орендатори поміщицьких маєтків або вели власне капіталістичне господарство, або здавали землю на умовах половинщини, або за відробітки. В ряді міст оренда поміщицьких маєтків носила лихварський характер. Найбільше поширення цей вид оренди отримав на Правобережній Україні і Чернігівщині, де селяни нерідко орендували землю з четвертих рук, переплачуючи за неї лихварям у 2-3 рази [6, 57].

Багато поміщиків заставляли свої землі у банках, і вже в кінці XIX ст. більше 3/4 всієї площі приватновласницької землі на Україні знаходилося під заставою.

Створення земельної власності як нової форми землеволодіння і основи розвитку аграрного капіталізму невідворотно вело до суттєвих змін у матеріально-технічній базі сільського господарства. Знаряддя праці модернізувалися протягом всього пореформеного періоду. Вже в перші пореформені роки майже у всіх поміщицьких маєтках Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній були кінні, а у деяких великих економія і парові молотилки. Ці сільськогосподарські машини отримали значне поширення і на Правобережній Україні. З розвитком цукрового виробництва тут повсюдно почали використовувати на цукрових плантаціях сіялки, кінні граблі,

багатолемішні плуги та інші вдосконалені знаряддя. Тоді ж вперше неподалік Одеси було проведено випробування парового плуга. Більшість машин та інших знарядь праці надходило у поміщицькі і заможні селянські господарства.

Заможні селянські господарства все ширше застосовували агротехнічні нововведення. У багатьох місцевостях України у сівозміні включалися кормові культури, використовувалися органічні і неорганічні добрива, відбувався перехід від трипільної до багатопільної системи землеробства. Однак раціоналізація землеробства не набула повсюдного поширення, і торкнулася головним чином господарств Південної і Правобережної України. На жаль, всі нововведення були недоступні для незаможного селянства, відсутність коштів унеможливлювало поширення нових, інтенсивних форм господарювання. Внаслідок цього урожайність була дуже низькою у більшості дрібних господарств [1, 157].

Поряд з виробництвом зерна збільшувалися площі посіву технічних культур. З них на Україні більше всього вирощувалося цукрового буряка. Кількість цукрового буряка, що перероблявся на Україні з 1862/63 до 1894/95 р. збільшилася у 14 разів.

Розширювалося вирощування картоплі – важливого продукту харчування і сировини для винокурної та інших галузей промисловості. З 1870 до 1900 р. площі під цією культурою збільшилися у 3 рази [9, 372].

Інтенсивно розвивалося вирощування тютюну, лише протягом 1886-1888 рр. площа зайнята цією культурою збільшилася майже у 2,5 рази. Розширилися посіви олійних культур, розвивалося травосіяння, огородництво, виноградарство, садівництво та інші види інтенсивного землеробства. Помітно розширилися на Півдні України посіви льону кучерявого. У кінці XIX ст. посіви льону значно скоротилися, поступаючись місцем такій масляній культурі як соняшник. У ряді мастків Правобережної України почали культивувати мак.

Значне розширення посівних площ, викликане швидким зростанням виробництва зерна для продажу, привело до різкого скорочення пасовищ в усіх районах України. З 1860 до 1887 рр. площа сіножатей в Україні зменшилась у 5 разів. Одночасно скоротилися площі чагарників, вигонів та інших угідь, які раніше використовувалися як пасовища для худоби. Різке зменшення площ пасовищ супроводжувалося неухильним зростанням орендних цін на ці угіддя і збільшенням плати за випасання скоту на пасовищах поміщицьких економій.

Значні зміни відбулися у вівчарстві. У п'яти губерніях України його поголів'я зменшилося за 1866-1900 рр. з 11,8 млн. до 7,2 млн. голів. Це, крім вказаних вище причин, пояснюється збільшенням експорту вовни із Австралії і падінням цін на неї на світовому ринку.

У той же час відносно скорочувалося поголів'я великої рогатої худоби. Це пояснюється з одного боку, повсюдним зменшенням пасовищ, з другої – застосування у сільському господарстві машин і різноманітних покращених знарядь, для приведення у дію яких кінь був набагато зручніший ніж віл. Процес заміни вола конем – у загальному позитивне явище, безпосередньо пов'язане з подальшим розвитком продуктивних сил у сільському господарстві, але воно негативно відбилося на становищі селянства, яке із-за обмеженості своїх засобів не могло забезпечити свої господарства високопродуктивними кінями і змушене було перейти до обробітку своїх земель переважно низькоякісною тяговою силою

– слабкими кіньми [7, 339]. Однак селяни Правобережжя, на відміну від мешканців сіл Лівобережжя, мали в середньому на один двір дещо більше худоби, так у цьому регіоні на один двір у середньому припадало 0,94 коней. Разом з тим, вже з середини 70-х рр. майже половина селянських господарств регіону була безкінною, а у 1890-х рр. її частка перевищила 50% [2, 76].

Тваринництво України в пореформений період все більше набувало товарного характеру. Значного розвитку досягнуло вирощування високопородистих коней для продажу. Цим промислом займалися кінні заводи, яких в Україні на 1882 р. нараховувалося 1016, що складало майже третину всіх кінних заводів Європейської Росії. Поряд з випасним м'ясним тваринництвом в Україні, розвивалося молочне тваринництво. Масло-молочні продукти виводилися на ринки збуту. За 1886-1900 рр. експорт масла в Україні збільшився з 2,6 млн. до 13,5 млн. руб. [1, 159].

Отже, реформа 1861 р. поряд зі своєю незавершеністю, принесла поживлення у розвиток сільського господарства. Перш за все одним з позитивних моментів було те, що було порушено монопольне право поміщиків на землю і селянський загал отримав право проявити свої господарські здібності, хоча цьому на перешкоді була маса явищ. Однак ринкові умови, в яких опинився аграрний сектор, потребували застосування новітніх явищ агротехніки, землекористування, машинного обладнання. Звичайно дані нововведення застосовувалися тільки у поміщицьких і заможних селянських господарствах, для основної маси селянства ці новітні технології були недоступні. Поряд з традиційними культурами з розвитком ринку впроваджувалися нові технічні культури, які користувалися попитом. Тобто тепер розвиток сільського господарства диктувався кон'юнктурою ринку, попитом і пропозицією.

Список опрацьованих джерел та літератури

1. Анфимов А. М. Крупное помещичье хозяйство Европейской России. – М.: Просвещение, 1970. – 276 с.
2. Горенко Л. М., Присяжнюк Ю. П. До аграрної історії України. – Черкаси. – 1996. – 141 с.
3. Грицак Я. Соціально-економічні зміни у під російській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. // Нарис історії України: формування модерної нації XIX-XX ст. – К.: Основи, 1996. – С.58-64.
4. Грон В.В. Капіталістичні перетворення в аграрному секторі економіки Наддніпрянської України у контексті національного розвитку II половини XIX ст. // Український селянин. – Черкаси: Вид-во ЧДУ. – 2002. – №5. – С.44-48.
5. Гросу В.Я. Истоки трех революций // Отечественная история. – 1997. – №2. – С. 34-54.
6. Гурій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60-90-х рр. XIX ст. – К., Вид-во АМУРСР. – 1968. – 241 с.
7. Історія народного господарства Української РСР: в 3-х. томах. /АН УРСР. Інститут економіки. – К.: Наукова думка, 1983. – Т.1: Економіка до соціалістичних формацій. – 463 с.
8. Історія Української РСР: в 10-х томах. / АН УРСР Інститут історії. – К.: Наукова думка, 1983. – Т.4: Украина в период кризиса и разложения феодально-крепостной системы (XIX в.). – 695 с.
9. Казанська Т. І. Реформа 1861 та її соціально-економічні наслідки // Історія України: в 2-х книгах. –К.: Наукова думка, 1991. – кн. 1. – 446 с.
10. Теплицький В. П. Реформа 1861 і аграрні відносини на Україні. К., 1959. – 313 с.

ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В БАХМУТІ (1917 – 1921)

Малінін Ілля, Савченко Микита, Бахмутська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 18 ім. Д. Чернявського, 11 клас, Донецький обласний центр та краєзнавства учнівської молоді, гурток «Археологічне краєзнавство», Бахмутський міський центр дітей та юнацтва, секція МАН «Історичне краєзнавство», м. Бахмут Донецької області

Керівники: **Корняцький Ігор Аркадійович**, керівник гуртка «Археологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, секції МАН «Історичне краєзнавство» Бахмутського міського центру дітей та юнацтва

Кучерук Ірина Михайлівна, учитель історії Бахмутської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 18 ім. Д. Чернявського

Історія Бахмутського краю в 1917-1921 роках має чимало недосліджених та штучно замовчуваних сторінок. У радянських дослідженнях усе розмаїття політичного життя в регіоні після повалення царату зводилося до боротьби трудящих під керівництвом партії більшовиків за встановлення радянської влади, якій чинили опір різноманітні вороги – представники дрібнобуржуазних партій, українські націоналісти, австро-німецькі окупанти, білокозаки й денікінці. З історичної науки було усунуте тлумачення подій 1917-1921 років у нашому краї як складової частини національно-визвольних змагань українського народу.

Втім, навіть у тогочасній «Історії міст і сіл Української РСР» можна знайти згадки про наявність у Бахмуті в 1917 році місцевих організацій українських партій соціалістів-федералістів, соціал-демократів, соціалістів-революціонерів, про діяльність осередків «Просвіти» та Вільного козацтва, їх вплив на настрої частини солдатів розташованого тут 25-го запасного полку. Коротко згадується про заколот проти радянської влади націоналістично настроєних солдат 25-го полку в листопаді та їх роззброєння робітниками Краматорська, Дружківки та інших міст у грудні 1917 року [10, с. 156-157].

Такі уривчасті відомості, звісно, не дають повної картини українського національного руху в Бахмуті й повіті в 1917 й подальших роках. Значний поступ зроблено в краєзнавчих дослідженнях останніх років. Втім, чимало архівних та опублікованих документів містять факти й імена, ще не введені в науковий обіг у місцевому краєзнавчому контексті. Мета цієї роботи – розкрити маловідомі сторінки історії нашого краю, пов'язані з діяльністю на його території українських політичних сил та військових частин, оприлюднити деякі факти про участь бахмутян у національно-визвольних змаганнях 1917 – 1921 років.

Серед документів українського національно-визвольного руху восени 1917 року звертають на себе увагу постанови Українського з'їзду Бахмутського повіту, що відбувся 3 вересня. Представники політичних і військових організацій та сіл повіту висловили протест проти відокремлення Катеринославщини від України й обмеження прав української автономії «Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату». Вони домагалися поповнення складу Генерального Секретаріату секретарями залізниць, пошти й телеграфів, війська, суду, продовольчих справ та іншими, зголосилися підтримувати Центральну Раду в її боротьбі за повну автономію України в складі федеративної республіки.

З'їзд засудив виступ генерала Корнілова як реакційний, постановив про необхідність навчання в школах рідною мовою й скликання з'їзду вчителів Бахмутського повіту, висловив побажання виділити в 25-му пішому полку

українців у окремий батальйон. Бахмутській українській повітовій раді було доручено звернутися до українських організацій з метою якнайширшої участі українства у виборах до волосних земств. Були обрані два представники до Центральної Ради: Роман Ільяшенко (голова з'їзду) і В. Павленко, та один кандидат на прізвище Король [10, с. 741-742]. Постанови з'їзду зачіпали найгостріші на той час для українства питання відносин з Тимчасовим урядом і боротьби проти корніловського заклоту, зміцнення української автономії, українізації війська та шкільної освіти. Знаменною рисою була підтримка, висловлена з'їздом у цих питаннях Центральної Раді.

У роботі губернського селянського з'їзду в Катеринославі 8-10 жовтня 1917 року теж брали участь представники Бахмутського повіту. На з'їзді був укладений виборчий блок і спільний список кандидатів від УПСР, УСДРП та Селянської Спілки (за підтримки УПСФ) до виборів в Установчі Збори. Серед кандидатів зустрічаємо прізвища: Мицюк Іван Корнійович (український есер, від Селянської Спілки), учитель с. Комишоваха Бахмутського повіту; Лисов Семен Васильович, селянин Бахмутського повіту, безпартійний, «но заявивши, що буде стояти «за землю, волю і Україну» [10, с. 863-865].

Бурхливий розвиток політичних подій наприкінці жовтня – на початку листопада викликав до життя резолюції повітового з'їзду УСДРП в Бахмуті, опубліковані в «Робітничій газеті» 5 листопада 1917 року. З'їзд виступав за якнайскоріше скликання Всеросійських Установчих Зборів, а також і суверенних Українських Установчих Зборів, за поширення компетенції Центральної Ради з її Генеральним Секретаріатом на анексовані Тимчасовим урядом губернії (Харківську, Катеринославську, Херсонську й Таврійську), негайне проголошення Української демократичної Республіки в федеративному зв'язку з Росією. Серед вимог, висунутих з'їздом, були найактуальніші на той час: негайне припинення війни, демократичний мир без анексій і контрибуцій і самовизначення народів, передача землі в руки трудовому народу, робітничий контроль над виробництвом і розподілом продуктів, максимальне оподаткування великого капіталу й конфіскація військових прибутків [10, с. 921-922].

У листопаді 1917 року, коли Центральна Рада своїм III Універсалом проголосила утворення Української Народної Республіки, жовто-сині національні прапори було піднято і над Бахмутською повітовою земською управою (нині будинок Артемівського технікуму залізничного транспорту).

Цікавою постаттю серед бахмутян-українців 1917-1918 років був Валентин Костенко, що про нього подано біографічні відомості в праці Р. Ковалю «Багряні жвава української революції». Він народився 11 лютого 1898 року на хуторі Весела Гора Бахмутського повіту (тепер належить до Самарської сільради Олександрівського району Донецької області). У 1919 році закінчив Бахмутське реальне училище й поступив до Катеринославського гірничого інституту. В 1917 році Валентин Костенко був організатором Вільного козацтва в Бахмуті, а на початку 1918 року стояв на чолі організації середньошкільників-українців міста. У квітні 1918 року втік від більшовицьких репресій та вступив до української армії. В серпні 1918 року демобілізувався як учень. Брав участь у повстанні проти денікінщини в складі різних повстанських загонів. Згодом перебував в еміграції в

Болгарії та в Чехословаччині, де скінчив Українську господарську академію. Помер після 1927 року, залишивши спогади «Анархічна республіка» [3., розд. 21].

У ході війни Радянської Росії проти Центральної Ради в грудні 1917 – січні 1918 року більша частина українських земель, насамперед промислові регіони – Донбас і Криворіжжя, були відірвані від УНР. Удруге українські прапори з'явилися над містом у квітні 1918 року, коли армія УНР за підтримки німецьких військ витіснила більшовиків з усієї території України.

Війська Слов'янської групи під командуванням полковника Володимира Сікевича 15 квітня зайняли Барвінкове, згодом здобули Слов'янськ, Бахмут, Микитівку (до 26 квітня). «Таким чином, україно-німецькі частини вдерлися в самий осередок земляно-вугільного району і заволоділи пунктами, які мають величезне стратегічне і промислове значення», – пишеться в брошурі «Позбавлення України від більшовиків», виданій у Києві в друкарні Генерального штабу в тому ж 1918 році [5, с.155].

Згадка про бої українських і німецьких військ із більшовиками на території Бахмутського повіту в квітні 1918 року знаходиться і в документальному виданні радянських часів. Через територію Бахмутського повіту українські та німецькі частини просувалися залізницею на Луганськ через станцію Ниркове. 23 квітня 1918 року радянські війська, готуючись до відступу, підірвали мости біля Бахмута, того ж дня німці та війська УНР зайняли станцію Часів Яр у 13 верстах від повітового центру [1, с.59].

По закінченні бойових дій війська Слов'янської групи розташувалися в Донецькому басейні: 1-й Запорізький полк імені гетьмана П. Дорошенка – в Бахмуті, 3-й Гайдамацький – у Слов'янську та на станції Микитівка, 4-й Запорізький імені гетьмана Б. Хмельницького – у Дебальцевому, панцирний дивізіон – у Краматорську [8].

Українська держава гетьмана Павла Скоропадського теж намагалася створити в нашому краї свої військові формування. Так у складі 8-го Катеринославського корпусу та його 16-ї пішої дивізії з'явився 62-й (потім – 46-й) піший Бахмутський полк. Для його формування були використані кадри 506-го піхотного Почаївського полку російської армії, створеного в лютому – березні 1916 року. Основу кадрів полку складали офіцери 134-го піхотного Феодосійського полку, що до війни був розташований у Катеринославі, а також молоді прапорщики й підпоручики з катеринославських мешканців.

Після прибуття 506-го полку на Катеринославщину навесні 1918 року його офіцерський склад не розпався, а перейшов до складу армії УНР. Від 3 червня 1918 року полк називався 62-м Бахмутським, а з 18 вересня – 46-м Бахмутським. Базувався полк у Бахмуті, його командиром був полковник Леонід Каширенінов. Старшини (офіцери) полку були за своїми поглядами далекі від українства, хоч частина з них і була українцями за походженням.

Сотник С. Левченко разом зі своїм товаришем Т. Зайком прибув у червні 1918 року з Інструкторської школи на поповнення цього полку. Пізніше він згадував: «Після обіду, коли всі розійшлися, прийшов до нас один старшина і, відрекомендувавшись поручиком Левицьким, запросив нас до свого покою... З'явилась і традиційна чарка, і за нею симпатичний господар познайомив нас з формацією, до якої закинула нас доля. Виходило, що в полку зі старшини він

один самостійник, т. зв. українець. Решта – Петрови, Гончарови, Іванови з Каширеніновим на чолі. Один полковник, правда, з прізвища українець, бо Гудима, але малорос... Козаки стройової сотні, за виїмком чотирьох-п'ятьох, місцевий московський або змосковщений елемент» [9, с. 303]. Усього в полку на той час налічувалось 12 старшин і 30-35 козаків. Пізніше до Бахмута прибули ще троє випускників Інструкторської школи старшин: Я. Вовкогін, Т. Нетреба і Банюк, що підсилили «українське» крило полку.

Наприкінці листопада 1918 року з 46-го полку було виділено кадри для формування 1-го Бахмутського українського куреня під командуванням хорунжого Мережка, з місцевих мешканців. До складу куреня ввійшли всі старшини полку – українці за переконаннями: сотник С. Левченко, поручик Т. Зайко, хорунжі Я. Вовкогін, Т. Нетреба і Банюк. Решта офіцerstва виїхала до Луганська, де вступила до Збройних Сил Півдня Росії генерала Денікіна. Наприкінці грудня 1918 р. 1-й Бахмутський курінь виїхав до Києва, де 1 січня 1919 р. увійшов до складу 1-го пішого Синього полку Дієвої армії УНР.

Серед інших українських військових формувань 1918 року в нашому краї варто згадати охоронні сотні й кінні команди, підпорядковані місцевим військовим начальникам. Повітові сотні виконували завдання з охорони ладу та спокою на місцях, патрулювання вулиць, складів, шляхів та державних об'єктів, збирання зброї, залишеної демобілізованими російськими військами. У раз потреби вони мали брати участь у ліквідації антидержавних виступів [9, с. 349-350].

На території Бахмутського повіту діяли охоронна сотня (7 козаків, 1 кулемет) та кінна команда в складі 15 козаків [9, с. 353]. Молодий Володимир Сосюра в травні – червні 1918 року служив добровольцем у Бахмутській повітовій охоронній сотні [7, с. 340-341].

У листопаді 1918 року під час повстання проти гетьмана Павла Скоропадського розташований у Донбасі 3-й Гайдамацький полк перейшов на бік Директорії. Донбасівцями були майже повністю укомплектовані 2-й та 3-й курені гайдамаків. Серед інших до 3-го Гайдамацького полку вступив і Володимир Сосюра. Згодом він докладно описав свою службу в гайдамаках на сторінках автобіографічного роману «Третя рота» [8].

Бахмутяни були й серед учасників останньої відчайдушної військової спроби доби національно-визвольних змагань – Листопадового рейду 1921 року. У збірці документів із Державного архіву СБУ серед анкет засуджених до розстрілу 359 козаків і старшин знаходимо прізвища бахмутян, які загинули під Базаром 22 листопада 1921 року.

Микола Євдокимович Козаченко, українець, народився 21 червня 1885 року в селі Клинівка Бахмутського повіту Катеринославської губернії. Отримавши робітничу професію слюсаря, працював на лісопильному заводі у Шепетівці. В листопаді 1920 року разом з українсько-польським військом відійшов до Польщі. Був інтернований у таборі міста Александров Куявський. Під час Другого Зимового походу – слюсар господарчої частини при штабі Київської дивізії. Розстріляний у містечку Базар 22 листопада 1921 року, він був реабілітований 25 березня 1998 року [6, док. 34].

Ще один селянин, українець Семен Антонович Шепель народився 1898 року в Бахмутському повіті. Закінчив сільську двохкласну школу. В Армії УНР перебував із 1919 року, служив у 29-му курені 10-ї бригади 4-ї Київської дивізії. Він теж був розстріляний під Базаром і реабілітований лише 27 квітня 1998 року [6, док. 336].

Таким чином, документальні дані засвідчують значну інтенсивність українського політичного життя в Бахмутському краї впродовж 1917-1921 років, активну участь бахмутян у подіях національно-визвольних змагань на всіх їх етапах. Заслугують великої уваги факти створення й діяльності українських військових формувань тієї доби в нашому краї. Відновлюючи призабуті або заборонені в радянські часи сторінки історії, варто пам'ятати ці перші спроби утвердження української державності на нашій землі.

Список джерел та літератури

1. Документи о разгромае германских оккупантов на Украине в 1918 году / под ред. И.И. Минца и Е.Н. Городецкого. – М.: ОГИЗ, Госполитиздат, 1942. – 240 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область / гол. ред. кол. : П.Т. Тронько та ін.; ред. кол. тому : П.О. Пономарьов та ін. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1970. – 992 с.
3. Коваль Р.М. Багрянні жнива Української революції : 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань : воєн.-іст. нариси / Роман Коваль. – К.: Діокор, 2006. – 404 с.
4. Коваль Р.М. За волю і честь : воєнно-історичні нариси / Роман Коваль; вступ. слово І. Драча. – К.: Діокор, 2005. – 404 с.
5. Крути. Січень 1918 року : док., матеріали, дослідження, кіносценарій / упоряд. Я. Гаврилук. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. – 840 с.
6. Рейд у вічність / під заг. ред. Р.М. Ковалю; упоряд.: Р.М. Коваль, В.О. Рог, П.А. Стегній. – К.: Діокор, 2002. – 128 с.
7. Сосюра В.М. Вибрані твори : в 2 т. / Володимир Сосюра. – К.: Наук. думка, 2000. – Т. 2 : поеми; роман. – 552 с.
8. Тинченко Я. Гайдамаки з Донбасу. Як «донецькі» придушили повстання на «Арсеналі» / Ярослав Тинченко // Історична правда: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/4/21857/> Дата відвідування : 22.01.2018.
9. Тинченко Я. Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Ярослав Тинченко. – К.: Темпора, 2009. – 480 с.
10. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: док. і матеріали / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – 1024 с.

ЗМІНИ В СИСТЕМІ ГОЛОВНИХ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ГЕТЬМАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Стещенко Леонід, Краматорська українська гімназія, 11-а клас, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Науковий керівник: **Стещенко Наталія Леонідівна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільно-політичних наук ДДМА, методист Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Одним із наслідків національно-визвольних змагань сер. XVII ст. було заснування власної держави, яка базувалась, насамперед, на козацьких традиціях. Про її життєздатність говорить той факт, що в обмежених формах вона проіснувала майже до кінця XVIII ст. Не всі етнічні українські території входили до її складу, інтереси далеко не всіх категорій населення вона в повній мірі відстоювала. До того ж, ця держава не була наділена реальним суверенітетом,

оскільки тодішні політичні еліти змушені були шукати зовнішньої підтримки з боку сусідніх держав, насамперед, Московії, Речі Посполитої, Османської імперії. В намірах керівництва цих країн простежується намагання обмежити українську державність і збільшити власний вплив на якомога більші території. Розглядаючи події української історії другої половини XVII ст. саме під таким кутом зору, стає зрозумілою зворотна сторона багатьох процесів, що відбувалися в цей час, зокрема, у трансформації головних державних інститутів.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що проблема еволюції українських державних інститутів на сьогодні залишається предметом дискусії і не знайшла одностайної оцінки. В численних дослідженнях, присвячених цій тематиці, зокрема, Д. Дорошенка, В. Антоновича, В. Смолія, В. Степанкова, Т. Чухліб, Н. Яковенко та ін. розглянуто окремі аспекти питань, пов'язаних з генезою української козацької державності. Мета роботи полягає в тому, щоб, спираючись на наявний фактичний матеріал та аналізуючи різні точки зору дослідників, простежити вплив різних чинників на еволюцію головних інституцій козацької держави: адміністративно-територіального устрою, органів державної влади, політичного режиму та форми правління, війська, фінансово-податкової та судової системи в другій половині XVII ст. та результати цього процесу.

Ключову роль в процесах, що відбувалися на території України в цей час, мали зміни в територіально-адміністративному устрої, які слід розглядати в двох вимірах: територіальному та в залежності від суб'єкта владних повноважень. Зокрема, несприятлива зовнішня ситуація змушувала гетьманів дбати не про подальше розширення суверенних прав держави, а бодай збереження тих, що були закріплені угодою 1654 року. Крім того, серед правлячої української політичної еліти стався розкол щодо подальшої зовнішньої орієнтації. Представники одного з провладних таборів, попри існуючі проблеми у відносинах з Московською державою, залишались прихильниками союзу з нею. Частина козацької старшини вважала, що лише в умовах парламентської Речі Посполитої можна гарантувати збереження державних суверенних прав. Найбільш рішучий крок у цьому напрямку був зроблений І. Виговським, який у пошуках шляху для легітимізації Української держави укладає з Річчю Посполитою договір у Гадячі. Тим самим він здійснює спробу змінити державний устрій у напрямі до шляхетської демократії. Проте з цілого ряду причин «...Гадяцький договір виявився мертвонародженням і не був реалізований» [1, 179].

Надалі практично усі ключові питання територіально-адміністративного та політичного устрою, функціонування органів державної влади та інші визначалися відповідними договірними статтями між гетьманом та монархом певної держави, або взагалі напряму угодами між зацікавленими країнами.

Найбільш показову роль відіграла угода з Юрієм Хмельницьким. Московія нав'язала новому гетьману сфабриковану підробку оригіналу угоди 1654 року, яка передбачала обмеження автономних прав, повноважень гетьмана та старшини, розміщення московських залог в крупних містах тощо. Трагедія була в тому, що згодом цей документ був єдиним офіційним текстом статей, на який згодом орієнтувалися усі наступні гетьмани [2, 118].

Ще одну знакову роль у визначенні статусу українських земель відіграла Чуднівська угода (або Слободищенський трактат) 1660 р., за умовами якої був покладений початок територіальному розподілу українських земель між Московією та Річчю Посполитою. Цей розкол було закріплено майже одночасним обранням в 1663 році на посаду гетьмана: на Лівобережній частині – І. Брюховецького, на Правобережжі – П. Тетері. Практично відразу вони розпочинають міжусобну війну, що призвела до поглиблення хаосу та анархії.

Спроби об'єднати дві частини українських земель, здійснені П. Дорошенком та І. Самойловичем були приречені на невдачу, бо передбачали втручання третьої сторони (відповідно Османської імперії та Московії). Піком руйнації існуючого статусу українських земель, насамперед Правобережжя, стало чергове гетьманство Ю. Хмельницького та його участь в так званих «чигиринських походах» 1677-1678 років, результатом яких став захват та знищення турками легендарної столиці гетьманської держави його батька. «Упадок і зруйнування Чигирини були... символом загибелі правобережної козацької України» [3, 324].

Багаторічна боротьба за українські землі виснажила усі сторони протистояння і змусила укласти мирні угоди, за якими закріплювався територіальний розкол. Гетьманщина, що знаходилась у складі Московської держави, залишалась єдиною українською територією з визначенням і закріпленням законодавчо автономним статусом, яка адміністративно поділялась на десять полків [4, 26].

Система органів публічної влади, загалом, зберігала свою структуру, поділяючись на три рівні – генеральний, полковий та сотенний, проте тут відбулись суттєві зміни. Вищий орган в системі управління - Військова (Генеральна) рада продовжує втрачати свій вплив і до кінця століття її функції підмінюються старшинськими радами та генеральним урядом. Відродити діяльність цього виду ради, хоча і марно, намагались гетьмани, що виступали за республіканські засади розвитку держави (зокрема, І. Виговський, П. Дорошенко).

Натомість, підвищення ролі старшинських рад в системі управління підтримувалось прихильниками укріплення гетьманської влади. Загалом, спостерігається тенденція перетворення старшинських рад в український двопалатний парламент, де вищою палатою були збори генеральної старшини, а нижньою – з'їзд усієї старшини.

В другій половині XVII ст. спостерігаються деякі зміни в ієрархії представників ще одного вищого органу влади - генерального уряду: значно посилюються позиції генерального обозного, який стає другою за рангом політичною фігурою після гетьмана. Далі у владній ієрархії розмістились генеральний суддя та генеральний підскарбій. І лише на наступний рівень переміщується донедавна ключова посада генерального писаря.

Не обійшов процес трансформацій і ключову посаду – гетьмана. Ще з часів Б. Хмельницького триває протистояння між прихильниками спадкового (І. Самойлович, І Мазепа) та виборного гетьманства. Виборна система була збережена, але попри її видиму демократичність, була досить недосконалою: термін обрання гетьмана не регламентувався, усунути його від влади могла козацька чи старшинська рада, у вибори часто втручалися зовнішні сили.

Поступово обмежується влада гетьмана, яка не поширювалася на Запорізьку Січ та Слобідську Україну, оскільки вони напряму управлялися царським урядом. За умовами «Переяславських статей» 1659 р. гетьманові не дозволялося приймати послів, брати участь у воєнних походах без дозволу царського уряду. «Глухівські статті» 1669 р. заборонили гетьману безпосередні дипломатичні зв'язки з іноземними державами. При обранні І. Самойловича обмежувались повноваження гетьмана щодо старшини. За умовами «Московських статей» гетьман втрачав право надавати містам магдебурзьке право тощо.

В системі місцевих органів влади ключовою залишалась посада полковника, традиція виборів якого полковою козацькою радою поступово скасовується, а в деяких випадках стає спадковою. Спочатку рішення про обрання на посаду приймав гетьман, а згодом цю функцію перебирають на себе російські урядовці.

З часів національно-визвольної війни в Україні йде постійне протистояння двох основних форм правління: республіканської і монархічної, а також демократичних та авторитарних начал. Традиційні для козацтва республіканські засади управління проявлялися наразі в діяльності рад різних рівнів, виборності посадових осіб тощо. Монархічні принципи управління залучалися тими гетьманами та представниками старшини, які прагнули управляти без козацьких рад та мали намір передавати свої посади у спадщину.

В діяльності більшості гетьманів переважали республіканські засади, що базувались на принципах споконвічної козацької демократії і відображали тим самим прагнення значної частини населення. Щоправда, така політична форма, на думку дослідників, виявилася не зовсім адекватною часу. Адже тільки в Україні сповідувались ідеали республіканської демократії, в той час, як інші держави Європи були монархіями. Як результат, ранні паростки демократичних традицій були подавлені переважаючими і більш сталими монархічними засадами.

Одним з базових гарантів збереження державності було військо, але й воно зазнає переформатування (насамперед, чисельного) в дусі тенденцій цього періоду. Вже за умовами «Переяславських статей» з Ю. Хмельницьким реєстр скорочувався до 40 тисяч та обмежувалися функції війська. Проте одним з пріоритетних напрямів у діяльності майже всіх наступних гетьманів стає завдання не тільки зберегти існуючу чисельність війська, а й утворити нові підрозділи. Так, І. Виговський значну увагу приділяє формуванню найманих військових підрозділів, тим самим фактично створюючи власну гвардію. А в подальших планах – утворити з цих частин постійні збройні сили України [5, 219].

П. Дорошенко, задля обмеження впливу козацької старшини, створює наймане військо – так званий корпус сердюків, який підпорядковувався лише йому. «Глухівські статті» дозволяли Д. Многогрішному створювати додатковий полк у 1000 козаків під назвою «компанійських» або «охотних» для несення охорони. За часів правління І. Самойловича було засновано підрозділ під назвою «бунчукові товариші», що являв, по суті, елітну гетьманську гвардію. І. Мазепа «ще більше, ніж його попередники, протегував наймані відділи... хотів мати залежне від себе військо, яке можна було сильніше тримати в руках і краще вишколювати» [5, 225].

Важливе місце в структурі державних інститутів відігравала фінансово-податкова система. На той час для більшості гетьманів було вкрай важливо

зберігати самостійність в цьому питанні. Так, однією з ключових умов Гадяцького договору було визнання за Українською державою права мати власну скарбницю та монетний двір у Києві [6, 179].

Тим не менш, уникнути втручання Московії в цю сферу не вдалося. Вже Ю. Хмельницький змушений був визнати впровадження додаткових податків з населення. Надалі ця тенденція лише підсилюється. За умовами «Московських статей», укладених з І. Брюховецьким, усі податки, зібрані в Україні « повинні йти до царського скарбу », а фінансове управління та функція збирання податків за цією угодою фактично передавалась царським представникам [2, 120].

Лише Д. Многогрішному вдалося добитися передачі функції збору податків до компетенції гетьманської адміністрації, хоча і він не зміг зняти з українського населення тягар їхньої сплати на потреби Московської держави.

Найменших обмежень в цей період зазнала власна система судочинства, але це можна пояснити тим, що вона поки не являла загрози планам зовнішніх сил на обмеження прав Української держави.

Аналізуючи причини поступового занепаду української держави та її головних інститутів в другій половині XVII ст., можна звернутися до думки відомих дослідників. Так, В. Антонович вважає, що корні Руїни «залежать дуже помітно від малого розвою народу: у нього було доволі енергії, але не було ідеалів» [7, 171].

Близькими до цього є висновки, зроблені Д. Дорошенком, який головну проблему вбачає в політичній незрілості українського народу: «...цей народ не виявив політичної дозрілості й витривалості настільки, щоб зрозуміти змагання своїх власних далекозорих провідників...» [3, 358].

Більш ширше дивиться на цю проблему О. Субтельний, який до причин, що призвели до занедбання української державності відносить: внутрішні протиріччя в козацькому суспільстві, зовнішній тиск на ще не сформоване козацьке суспільство з боку сусідніх держав, відсутність чітко окреслених політичних цілей, а також відповідних інститутів ефективного управління всіма верствами українського суспільства [8, 144].

Розділяючи зазначені аргументи дослідників, в контексті того, які з уроків «Руїни» є актуальними для сьогодення, хочеться зауважити, що на нашу думку одним з ключових факторів поступового занепаду державних інститутів була не лише їхня недостатня сформованість, адже вони не існують самі по собі, не політична незрілість населення та відсутність ідеалів, оскільки ще з часів Хмельниччини вимальовується спільна загальнонаціональна ідея – створення єдиної незалежної держави, а, насамперед, відсутність єдності в українському суспільстві та його політичній еліті. Остання замість того, щоб зменшити до мінімуму всі негативні чинники, що заважали побудові єдиної держави, практично весь час дбала про особисті корисні інтереси. Навіть цієї високої мети прагнули досягти не для блага народу, а задля власних потреб.

Список джерел та літератури

1. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставлянін, Л. Шкляр. – К. : Генеза, 1995. – 608 с.
2. Дешинський Л.Є., Гаврилін І.О., Зінкевич Р.Д. Історія України та її державності. Видання 3-є перероблене і доповнене. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. – 368 с.
3. Дорошенко Д. І. Нариси історії України / передмова І.О. Денисюка. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.

4. Заруба В. М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007. – 380 с.
5. Історія українського війська. Книга в двох частинах. Частина 1. Репринтне видання – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. – 288 с.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; редкол. Ю.І. Римаренко (відп. ред.). – К.: Довіра: Генеза, 1996 – 942 с.
7. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991. – 240 с.
8. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1991 – 512 с.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ. КРОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Могильна Вероніка, учениця 6-Б клас Петриківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Петриківського району Дніпропетровської області, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Дніпропетровський дитячо-юнацький центр міжнародного співробітництва» Дніпропетровської обласної ради
Керівник: **Решетняк Людмила Миколаївна**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Дніпропетровський дитячо-юнацький центр міжнародного співробітництва» Дніпропетровської обласної ради, вчитель історії та правознавства, Заслужений вчитель України

Минуло 100 років відтоді, коли розпочалася Українська революція 1917-1921 років. Під час цієї революції українці створили власну державу, втілюючи споконвічну мрію мільйонів співвітчизників. Актуальність теми полягає у необхідності якнайкраще проаналізувати події 100 – літньої давнини, щоб в умовах війни з російським агресором наша держава уникала колишніх помилок. Оригінальність полягає у висвітленні даної теми крізь розгляд питань Української революції під час екскурсій Україною та проведення навчальних експедиційних практик. Побачене та почуте допомагає нам краще зрозуміти події Української революції, побачити відгомін тих подій у сьогоденні, визначити важливість історичних постатей.

Знаковими постатями революції були і залишаються Михайло Сергійович Грушевський, Володимир Кирилович Винниченко, Симон Васильович Петлюра, Павло Скоропадський.

Коли Україна новітнього часу здійснювала перші кроки до здобуття незалежності, ці кроки були вдалими завдячуючи, в тому числі, негативному досвіду і урокам Української революції 1917-1921 років. Величезне значення мали 4 Універсали та Конституція УНР, Акт злуки УНР та ЗУНР. Поставивши перед собою мету дослідити історію державотворення вивчаємо події нашої минувшини.

Вихованці гуртка „Історичне краєзнавство”, який працює на базі КЗ „ДДЮЦМС” ДОР з 2012 року, цікавляться історією становлення і розвитку державності, тож всі ці питання досліджуються під час наших експедицій Україною (м. Вінниця, м. Кобеляки Полтавської області, міста Київ, Львів, Кам’янське, Полтава).

Новостворена незалежна держава не може існувати без державних символів. Головним атрибутом незалежності є малий герб В. Кричевського. Під час проведення краєзнавчих експедицій ми намагалися почерпнути якомога більше

інформації про символи української державності, звертали увагу на експозиції музеїв, в яких були представлені рідкісні факти української історії. Це Національний історичний музей, Дніпровський національний історичний музей імені Д.І. Яворницького, Полтавський краєзнавчий музей імені В.Г. Кричевського, Музей історії міста Кам'янське, Музей історії єврейського народу та Голокосту в Україні (м. Дніпро) та інші.

22 січня ми святкували 100-річчя від дня проголошення Українською Центральною Радою IV Універсалу повної Незалежності УНР. Цим універсалом Українська Центральна Рада остаточно відмовилася від ідеї автономії України в складі Росії, і здобула міжнародне визнання. Українці вперше оголосили себе „нацією, що відроджується”, ставши пліч-о-пліч з національними меншинами держави. Після проведеного дослідження з-поміж **здобутків Української революції** зазначаємо такі: важливість національно-культурного розвитку; продовження державотворчих традицій українського народу; створення національно-територіальних автономій; здобуття досвіду політичної боротьби великою кількістю українців; демократизацію політичного життя; початок соціально-економічні перетворень; закладання основ зовнішньої політики. **Прорахунками революції стали:** надмірна захопленість ідеєю автономії; непослідовність; нерішучість; відсутність єдиного фронту серед керівників держави тощо.

25 лютого 1918 року в Коростені Українська Центральна Рада прийняла Тризуб за герб УНР. На це рішення вплинуло, зокрема те, що тризуб набув популярності в країні, оскільки його було зображено на нововведених у грудні 1917 року карбованцях. 22 березня 1918 було встановлено малюнки великого та малого державних гербів, за проектом Василя Кричевського. Детальніше цікаві події дослідили в Полтавському краєзнавчому музеї, який носить ім'я відомого архітектора, художника, графіка, полум'яного патріота Василя Кричевського. Особливо зацікавив факт введення державної грошової одиниці, до якого також причетний В.Кричевський. Спершу грошова одиниця УНР отримала назву «карбованець», вартість якого дорівнювала 17,424 долі щирого золота (1 доля = 0,044 г золота). Ухвалою Центральної Ради було видруковано перший грошовий знак Української Народної Республіки – купюру вартістю у 100 карбованців. Автором оформлення грошового знака був визначний український художник-графік Георгій Іванович Нарбут. Оформлюючи свою купюру, Нарбут застосував вишукані орнаменти в дусі українського бароко XVII-XVIII століть, декоративні шрифти, зображення тризуба (родового знаку князя Володимира Великого) та куші (самострілу, герба Київського магістрату XVI-XVIII століть). Напис „100 карбованців” подавався на купюрі мовами чотирьох найчисленніших націй, що живуть на території України, – українською, російською, польською та єврейською (ідиш). Банкноти друкували в одній з найкращих з тогочасних київських друкарень, власником якої був С. В. Кульженко. З випуском нарбутівської сто карбованцевої купюри пов'язаний вибір тризуба, розробленого В.Кричевським як державного герба України.

Павло Скоропадський був керманічем Української Держави лише півроку, та зміг налагодити випуск гривні. Введення гривні у 1996 році як національної грошової одиниці стало вже третім в історії України. Справжнім відродженням

для гривні став період Української революції 1917-1921 рр. День соборності, який цього рік ми відзначили в 99-те, це нагадування про те, що сила нашої держави у єдності українських земель. Поняття соборності з'явилося у нашому лексиконі порівняно недавно. Це загальна, органічна ознака нації, неодмінна умова її розвитку та процвітання. Вона означає, по-перше, єднання в одне державне ціле всіх земель, де на суцільній території мешкають українці. Соборність передбачає духовну консолідацію всього населення країни, єдність усіх її громадян, незалежно від національності. Також, соборність – невід'ємна складова справжнього суверенітету та незалежності держави, в якій панує демократія. Впродовж віків ідеєю соборності займалися славні українські гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко, Пилип Орлик.

1 грудня 1918 р у Фастові був підписаний „Передвступний договір” між УНР та ЗУНР. У Станіславі (Івано-Франківськ) Національна Рада УНР схвалила закон про об'єднання ЗУНР та УНР. Урочиста подія Злуки відбулася 22 січня 1919 року у Києві на Софіївському майдані.

Під час екскурсій гуртківців до Києва ми звернули особливу увагу на об'єкти, які пов'язані з подіями Української революції. Це Київський міський будинок вчителя, пам'ятник М.С. Грушевському, Софіївський майдан, Михайлівський золотоверхий собор та інші. До Дня захисника України на Софіївському майдані була розгорнута виставка „Україна. 100 років боротьби за незалежність”, яка візуально відтворює події державної ваги. Побачене нами ще раз наштовхнуло на думку про важливість та значущість подій, фактів, постатей Української революції 1917-1921 років та необхідність продовження пошуково-дослідницької роботи з даного напрямку.

Література:

1. Українська революція 1917-1921 рр. на Придніпров'ї (збірник документів і матеріалів). Дніпро, „Ліра”, 2016.
2. Збірка методичних рекомендацій до відзначення пам'ятних дат у загальноосвітніх навчальних закладах (Український інститут національної пам'яті). Дніпро, „Ліра”, 2017.
3. В.М. Мельченко „Черкащина в добу Української революції 1917-1921 рр.” Черкаси, „Вертикаль”, 2016.
4. Ю. Митрофаненко „Українська отаманщина 1918-1919 років” (науково-популярне видання). Кіровоград, „Умекс-ЛТД”, 2016.

УКРАЇНСЬКИЙ СПІВАК, ПИСЬМЕННИК, ТЕЛЕВЕДУЧИЙ, ПРОДЮСЕР, АКТОР. ЛІДЕР ГУРТУ «СКРЯБІН»

Трусов Артур, учень 9-го класу Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Шепетівської районної ради, вихованець гуртка «Видатні історичні постаті»

Керівник: **Сібагатов Сергій Сагітович**, вчитель суспільних дисциплін вищої категорії Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Шепетівської районної ради

У статті розглядається творчість українського співака, письменника, телеведучого, продюсера, актора, лідера гурту «Скрябін» Андрія Кузьменка та його внесок в історію української музики.

Ключові слова: Андрій Кузьменко, співак, гурт "Скрябін", продюсер .

Кузьменко Андрій Вікторович (Кузьма Скрябін) – музикант, актор, шоумен і автор кількох книжок. Найбільше відомий завдяки гурту "Скрябін", в якому він виступав чверть століття. За цей час гурт змінював свій музичний стиль від бунтівного пост-панку і тужливої неоромантики до м'якого, але пронизливого поп-року. Метою роботи є дослідження життя та творчості українського співака Андрія Кузьменка.

Андрій народився в 1968 році у Самборі на Львівщині. Був єдиною дитиною в родині інженера і вчительки музики. Дитинство провів у містечку Новояворівськ. Завдяки мамі майбутня зірка стала займатися музикою, закінчивши музичну школу по класу фортепіано.

У 80-х Андрій Кузьменко вирішив поширювати панк серед молоді. Прихованого панка в ньому розбудили шотландці The Exploited. "Панк включив у мене зовсім іншу людину", - задував потім Кузьма. А британські гурти Depeche Mode і The Cure відкрили для українського хлопця глибини неоромантики. Пізніше раннього "Скрябіна" називатимуть першими українськими неоромантиками і порівнюватимуть з самими Depeche Mode[1].

Андрій закінчив школу і після служби в армії намагався вивчитися на стоматолога у Львівському медінституті. Але ця діяльність цікавила його менше, ніж музика. Коли спробував себе в кількох місцевих групах, Кузьма разом з друзями Ростиславом Домішевським (Рой) і Сергієм Герою (Шура) в 1989 засновують гурт "Скрябін". Перші альбоми в стилі техно називалися "Чуєш біль", "Мова риб" і "Технофайт". У той час групі було ще далеко до популярності. Початок 90-х Кузьма з друзями провів у подорожах старою "Победою" між Україною і Німеччиною, про що потім написав пісню і книжку. Згодом одружився зі своєю шкільною любов'ю Світланою і поїхав культурно освоювати Київ, назавжди забувши про кар'єру дантиста[2].

Першим сигналом успіху гурту став альбом "Птахи", випущений в 1995 році. Але справжня популярність прийшла через два роки з виходом альбому "Казки", який продавався на двох касетах. "Тікай, бо скоро буде війна, холодна і мокра, довга і зла. Квадратні на круглих будуть іти за те, що ти рівні, як їх не крути", – співав на всю країну з телевізійних екранів Андрій Кузьменко. Для цього вперше в житті знявся у професійному музичному відеокліпі.

Багато відданих фанатів "Скрябіна" вважають період – 1997-2000 роки – золотою ерою гурту. Альбоми "Хробак", "Еутерпа", "Птахи повернулись" цілком можуть збити з пантелику тих, хто полюбив Андрія Кузьменка і "Скрябіна" за їхні пісні, гламурніші й веселіші пісні[3].

На початку нового тисячоліття "Скрябін" у старому складі розпався: Шура і Рой пішли з гурту, а Андрій Кузьменко набрав нових музикантів і заснував фактично зовсім іншу команду з тією ж назвою. Музичний критик Олександр Євтушенко писав про гурт: "Схильні до новачій, вони ніколи не тупцювали на місці, рухались в різні боки, підстрибуючи догори — цікаво, що там за обрієм. Їм вдалося із безлічі впливів виробити свій, ні на що не схожий стиль"[4]. Паралельно співак працював телеведучим у програмах "Шанс" і "Шейканемо", знімався в комедіях, писав художні книжки і опікувався кількома панківськими проектами. Загалом майстерне володіння лайкою і манера говорити відверто й

дотепно були особливостями співака, які цінували навіть ті, хто не слухав його музику.

Через конфлікти в середині колективу «Скрябіна», в 2002 році гурт покинули Ростислав Домішевський та Сергій Гера. З тих пір Кузьма стає одноосібним керівником проекту та починає створювати якісно нову музику.

В 2004 році, під час Помаранчевої революції, Андрій публічно виступив на підтримку Віктора Януковича. Потім він пошкодував про це, оскільки викликав не себе гнів значної кількості українців. Як пояснював співак, йому пригрозили розірванням контракту з телеканалом «Інтер» у випадку відмови публічно підтримати провладного кандидата. Тоді Андрій вибрав гроші. Пізніше він назвав цю подію досвідом і травмою, після якої його в житті вже ніхто не перекупить. Всі ці події сприяли серйозному особистісному зростанню музиканта який переносився на тексти його пісень. В 2006 році Андрій видає свою першу автобіографічну книгу «Я, победа і Берлін».

Оскільки бурхлива творча енергія Кузьми не поміщалася в проєкті «Скрябін», в 2009 році він стає творцем нового гурту «Пающіє труси». Також не обійшлося без його участі у формуванні мега популярного в Україні музичного колективу «Дзідзьо». Музичне відео на пісню «Добряк» було відзнято у Вінниці 2012 року. Ця пісня з надзвичайною силою пронизує свідомість кожного. Зйомки проходили у дворіку поблизу «Книжки» та на одній із багатопверхівок в районі «Урожаю». Оператори, які працювали над зйомками Андрій Макаренко, Олександра Харькова і Сергій Пироговський – також вінничани. Вони згадують, що коли монтували другу версію кліпу, то чомусь здалось, що ця пісня перекликалася з тим, що було в душі співака. Він був справжнім, не таким як усі, сильною особистістю, без лицемірства[5].

З початком Революції гідності Андрій Кузьменко активно підтримував протести, а в 2014 році навіть записав пісню присвячену Євромайдану. Після початку бойових дій на сході України Кузьма прийняв ці події близько до серця та активно допомагав бійцям АТО.

2 лютого 2015 року життя кумира мільйонів українців трагічно обірвалося. Андрій Кузьменко загинув в автомобільній катастрофі неподалік села Лозуватка на Дніпропетровщині.

Напередодні трагедії Кузьма представив новий кліп «Дельфіни» та взяв участь в телевізійному шоу «Співай як зірка» на телеканалі «Україна».

20 травня та 21 червня 2014 року в Київському палаці спорту та Арені Львів відбулися концерти пам'яті Кузьми. Під музику гурту «Скрябін» пісні Кузьменка виконали провідні зірки українського шоу бізнесу.

Висновки

Андрій Кузьменко, лідер гурту «Скрябін» залишив по собі слід в історії української музики через свої пісні, в яких намагався достукатися до кожного з нас. Скрябін за час свого життя змінив свій музичний стиль до непізнаваності: від бунтівного пост-панку і тужливої неоромантики до м'якого, але пронизливого поп-року. Став взірцем простоти, щирості, людяності, відвертості, чого зараз так не вистачає багатьом сучасним зіркам. Він відкривав людям очі на такі прості і в той же час наповнені глибоким змістом речі, про які боялися говорити інші. Пісня – важлива складова виховання та психокорегуючого впливу на людину та

культурно-духовне виховання. Сучасна українська пісня становить науковий інтерес як явище національної масової культури й актуальна як культурологічний феномен. Молодь зазнає значного впливу від своїх кумирів. Тому Андрій Кузьменко намагався прищепити молоді любов до рідної землі, патріотизм. «На твоїх джинсах – американський прапор, на твоїй майці – канадське кленове листя. У твоїх очах видно тільки одне питання: хто мені скаже: чому я тут народився?». Співак закликав «стати для батька нормальним сином», бо це твоя земля – рідна Україна.

Після загибелі співака відбуваються вечори та концерти пам'яті Кузьми Скрябіна. Пісні Андрія Кузьменка лунають у виконанні інших співаків та гуртів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біографія «Скрябіна», ікони українського року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lovelylylife.in.ua/zirky/biografiya-skryabina-ikony-ukrayinskogo-roku.html>

2. Моя дорога птаха. Мамина книжка.// Кузьменко О.М. - Львів: Видавництво Старого Лева 2015 – 48с.

3. Україна in Rock: статті та есеї // Олександр Свтушенко. – К.: Грані-Т, 2011. – 240 с. іл.

4. Документальний фільм «Скрябін. Постскрипtum» 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=gMJMojAwil4>

5. Стаття в електронній газеті «20хв Вінниця»././ Вадим Павлов. – 4.02.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vn.20minut.ua/lyudi/pro-kuz-mu-skryabina-u-vinnici-vip-znimav-klip-i-piv-pivo-na-sverdllova-10434563.html>

ЧЕРКАЩИНА – В ЕПІЦЕНТРІ ПОДІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО ПОВСТАННЯ 1768 РОКУ. ІСТОРІЯ ОДНОГО ПУМЕНА – БОРЦЯ ЗА ПРАВОСЛАВНУ ВІРУ

Лось Олександра, вихованка гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, учениця 10-А класу Черкаського колегіуму «Берегиня» Черкаської міської ради

Керівник: **Коханчук В. П.**, керівник гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

250 років тому, у 1768 році, на Правобережжі вибухнуло найгрізніше народно-визвольне повстання - Коліївщина. Головними діючими особами Коліївщини стали гайдамаки та й взагалі весь гайдамацький рух.

Гайдамаки – (від турецького *hajdatak* – бродник, кочівник, розбійник) – самоназва народних повстанців на Правобережній Україні, що залишалася до кінця XVIII століття під владою Речі Посполитої.

Гайдамацький рух – це насамперед широкий соціальний рух селянства, спрямований проти гніту польських і українських феодалів. Але оскільки феодалами на Правобережжі були переважно польські або полонізовані українські шляхтичі, вони виступали носіями й національно-релігійного гніту. Тому класова боротьба селянства проти кріпосництва набирала тут національно-релігійного забарвлення. Разом з тим, гайдамаки боролися й за возз'єднання Правобережжя з Лівобережжям в єдине ціле.

Перша згадка в історичних джерелах про гайдамак відноситься до 1715 року. Але найбільшого розмаху цей селянський рух досяг у 1734, 1750 і 1768 роках.

Так, у 1734 році повстанський рух охопив Київщину, Брацлавщину, Поділля й поширився аж до Східної Галичини. На Брацлавщині, яка стала центром боротьби, гайдамацькі загони очолив старшина надвірних козаків князів Любомирських – Верлан.

Його півтора-тисячний загін став основною силою повстання. Крім Верлана діяло багато інших загонів – Чалого, Гриви, Медведя, Писаренка та ін.

Гайдамаки звільнили Вінницю, Броди, Жванець, Збараж та інші міста, обложили Кам'янець-Подільський. Царські війська, повертаючись з Польщі через Правобережну Україну, разом з польськими військами розгромили і розсіяли гайдамацькі загони. Але вони швидко організовувались знову й продовжували нападати на польську шляхту.

З цієї причини підкреслимо, що вже в 1750 році численні гайдамацькі загони знову діяли по всій правобережній Україні. Повстанці розгромили багато панських маєтків, захопили ряд міст і містечок, у тому числі Вінницю, Умань, Чигирин, Радомишль, Фастів, Корсунь та ін.

Але, як і раніше, повстанські загони діяли роз'єднано, не мали єдиного керівництва, тому польська шляхта і царські війська спільними зусиллями придушили повстання. Проте рух не припинився.

Найбільшого розмаху гайдамацький рух набрав у 1768 р. Це повстання увійшло в історію під назвою «Коліївщина» (від слів – кіл, колоти).

Коли і хто вжив вперше назву «Коліївщина» для повстання українського народу проти польських окупантів у 1768 році й чому саме таку назву – невідомо.

Ймовірно, що така назва для повстання була вжита вже у закликів до повстання, відчитаному в Мотронинському монастирі, а тому й поширилася вона Україною під час повстання.

Серед дослідників Коліївщини був загально прийнятим погляд, що ця назва походить від слова «кіл» тому, що, нібито, перші загони повстанців були озброєні колами, до яких були прив'язані ножі або коси. Та це погляд помилковий. На збережених портретах коліїв ніде не видно якогось кола з ножем, чи косою, прив'язаними до нього, або звичайного кола. Навпаки, характеристичною зброєю на рисунках є – довгі, залізні списи. Тими залізними списами повстанці кололи ворогів і власне від слова «колоти», у значінню вбивати, й походить назва Коліївщина, тобто повстання, цілтю якого поставили собі учасники повстання винищення всіх ворогів, що гнобили український народ.

Г. Ю. Храбан, аналізуючи назву «Коліївщина» в окремій статті, думає, що така назва «являє собою термін не тільки невдалий, але навіть образливий для пам'яті учасників народного повстання». Вислів «колоти», каже він, вживають скрізь українські селяни в окресленні «колоти свиню» і тому асоціація з цим надає немилостивого враження назві «Коліївщина».

Центром збору повстанців стало урочище Холодний Яр поблизу Мотронинського монастиря (Чигиринщина, Черкаська обл.). Загін козаків і селян очолив Максим Залізняк.

У другій половині травня 1768 року повстанське військо під проводом Залізняка вирушило у похід Правобережжям. Повстанські сили безперервно зростали. Залізняк та його отамани оголосили звільнення селян від влади польської шляхти, скасування панщини та інших феодалських повинностей.

Повстанці знищували феодалів, орендарів, лихварів, захоплювали і спалювали панські маєтки і замки, ділили шляхетське майно.

Червень 1768 року – гайдамаки наблизились до Умані, яка належала магнатові С. Потоцькому і була одним із центрів польсько-шляхетського панування і поширення католицизму та уніатства на Правобережній Україні.

Коліївщина викликала неабиякий страх у феодалів і правлячих кіл не тільки шляхетської Польщі, а й сусідніх країн, де за прикладом українських селян народні маси стали підійматися на боротьбу.

Російський уряд спочатку підтримував гайдамацький рух, для того, щоб ослабити сили Польщі, але потім, побачивши, що до нього приєднуються широкі народні маси, почав виступати проти гайдамаків.

Для боротьби проти конфедератів царизм направив на Правобережжя військо. Місцеве українське населення сприйняло появу російських збройних формувань як допомогу у боротьбі проти офіційної польської влади. Блискавично рознеслася чутка про те, що нібито Катерина II видала «Золоту грамоту», в якій закликала селян до боротьби з польською шляхтою. Російські війська позрадницькому захопили ватажків гайдамаків Залізняка і Гонту, запросивши їх на банкет. І вони прийшли нічого не підозрюючи, де і були заарештовані. Далі російські війська кинулися на гайдамацький табір. В кінці липня 1768 року повстанці без своїх ватажків потерпіли поразку.

Протягом липня-серпня 1768 року була розгромлена більшість повстанських загонів. Польсько-шляхетський уряд запровадив на Правобережній Україні режим кривавого терору. Каральні команди вішали гайдамаків, відтинали їм голови, садовили на палі.

Народно-визвольне повстання 1768 року потрясло польсько-шляхетський політичний устрій на Правобережній Україні та надовго збереглося у народній пам'яті як таке, що відіграло велику роль у формуванні визвольних традицій українського народу.

Равіта-Гавронський, каже про боротьбу гайдамаків: «Вона була не так приводом свідомо відчутих кривд і ясних вимог, як наслідком свавільних інстинктів напівдикої суспільності, яка, користуючись з ослаблення державної сили та з того, що Польща вплуталася у війну із Швецією, а в кордони Польщі ввійшли московські війська, знайшла собі поле для безкарної сваволі.

Мала вона бунтарів, талановитих агітаторів, але не мала ані одного провідника; мала знаменитих, відважних і зухвалих партизанів, але ані одного чоловіка, який вдихнув би у ті розбурхані маси якусь ідею державництва. Єдиним бажанням, що оживляло людські маси, була або жадова особистої помсти, або низька жадова грабежу, або інколи релігійний фанатизм людей простих і диких від народження.

Як висновок можна сказати, що Коліївщина була настільки, або й менше жорстока, як жорстокою буває кожна визвольна війна поневоленого народу.

Українські повстанці – боролися за величні ідеї національної свободи й соціальної справедливості і якщо б у боротьбі за них колії й поповнили були якісь жорстокості, то велична ціль освячувала б засоби. Поляки ж і москалі боролися проти коліїв за гидкі цілі національного поневолення українського народу та

соціального визиску й за збереження zdeгенерованого ладу шляхетчини й тому їхні ганебні жорстокості стають ще більше ганебними.

Духовним батьком, засновником Коліївщини вважають архимандрита Мельхіседека Значка-Яворського. Його ім'я було добре відоме як у Москві, так й у Варшаві. Він був завзятим захисником православної віри, тож саме на нього поляки покладали відповідальність за повстання коліїв. До сих пір невідомо про справжню роль архимандрита у повстанні, але щоб хоч трошки розібратися в цьому питанні для початку треба ознайомитися з загальновідомими фактами про цю історичну особу.

Мельхіседек (до прийняття постригу його звали Михайлом), син лубенського полкового осавула Карпа Значка, народився на Лівобережжі, у Лубнах між 1716-м та 1720 роком, точну дату назвати неможливо. Юнак навчався у Києво-Могилянській академії, найбільш авторитетному учбовому закладі України. Він здобув майже енциклопедичну освіту: окрім теологічних наук вивчав математику та навіть медицину, до того ж знав чимало мов – російську, німецьку, польську, латинську і грецьку. Відомо, що у двадцять два роки цей блискуче освічений юнак за власним бажанням пішов у православний монастир. З 1753 року – ігумен цього монастиря. В 1761 році, з санкції єпископа Гервасія, призначений управителем православних монастирів і церков Гетьманщини. Розгорнув активну антиуніатську діяльність.

Сприяв розгортанню гайдамацького руху у Правобережній Україні, підтримував зв'язки з Максимом Залізняком. Після придушення Коліївщини у 1768 році усунений російським урядом від церковних справ. Був заарештований, але суд не зміг довести його причетності до повстання. Деякий час був настоятелем монастирів у м. Переяславі, пізніше – у м. Глухові.

Мельхіседек і його боротьба стала відомою всім тодішнім полякам. Але боровся він за релігійні питання, права православної віри. Неодноразово звертався до польського сейму про утиски православних та знущання над ними.

От тому то власне його, архимандрита Мельхіседека Значка-Яворського визнали всі поляки причетним до коліївського повстання, а репрезентовану ним справу релігійних переслідувань православних українців, якщо не єдиною, то основною й найважливішою причиною того «хлопського бунту».

Як релігійно-церковний зверхник всіх православних українців під Польщею, архимандрит Мельхіседек розвинув надзвичайно енергійну акцію в обороні православ'я. В 1765 році уніатський декан Корсуня вислав до переяславського православного єпископа Лінцевського скаргу проти архимандрита Мельхіседека, – писалося у скарзі – уніатські селяни масово йдуть на прощу до Мотронинського монастиря, щоб там перед православними священниками відбутися свою великодушну сповідь.

Та найважливіше – Мельхіседек звернувся із проханням про підтримку в його боротьбі за православ'я до московської цариці. Цариця Катерина спішно й радо прихилилася до його прохання й доручила московському представникові у Варшаві інтервеніювати в цій справі перед польським королем і польським сеймом. Мельхіседек особисто побував у Петербурзі, був прийнятий царицею на особистій аудієнції і за її інтервенцією побував у Варшаві, де передав королеві

матеріали, дуже ретельно опрацьовані і зведені у 60 пунктах різного роду кривди, заподіяні поляками православним священикам.

Після цих дій Мельхіседек став сіллю в оці всім полякам. На нього посипалися з усіх сторін переслідування. Поляки раз-по-раз арештовували його, над арештованим по-варварському знущалися, робили збройні наскоки на монастир і забирали всю його кореспонденцію. Весною 1767 року Мельхіседек утік з польської тюрми на Лівобережжя.

Можливо, що певною мірою при підкреслюванні релігійної ворожості українців-православних до поляків-католиків, Мельхіседек розбурхував політично-національні почуття народу, скеровуючи їх практично в підготовку збройного повстання. Воно так було, але – без свідомого наміру Мельхіседека робите це.

Отже, факти не залишають сумніву, що ігумен Мельхіседек Значко-Яворський, дуже активний в обороні православ'я на Правобережній Україні, не був ані організатором, ані ініціатором коліївського повстання. Саме активна релігійна позиція ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека Значка-Яворського у захисті православної віри перетворила його на особистісного ворога багатьох представників польської шляхти, католицького та уніатського духовенства не лише в межах Київського воєводства, а й усієї Речі Посполитої.

Можна змиритися з історичними фактами, керуватися висловлюваннями різних дослідників чи цитувати їхні гіпотези про події, які відбулися 250 років тому, але така наша історія.

ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ПОЛТАВЩИНІ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Курілов Андрій, учень 10 класу комунального закладу «Полтавська гімназія №6 Полтавської міської ради Полтавської області»

Керівник: **Гайдук Сергій Михайлович**, комунального закладу «Полтавська гімназія №6 Полтавської міської ради Полтавської області»

У наш час, час технологій, наукових відкриттів, комп'ютеризованого світу, здавалось би ніщо не може зацікавити молодь. Одного разу в мої руки потрапила цікава знахідка. Мені подарували монету, як пізніше я дізнався, це був Трояк Сигізмунда 1622 року, з цього моменту моя цікавість тільки зростала. Я почав цікавитись не лише даною монетою, а й монетами різних періодів номіналів, моя увага та уява все далі рухалася сторінками історії. Згодом мене зацікавив один період історії, а саме період становлення Української Центральної Ради, а так як я захоплююсь нумізматику, мене зацікавив грошовий обіг на Полтавщині цього періоду.

Економічна ситуація та господарське життя в Україні та Росії на березень 1917 року була дуже складною, я б сказав, катастрофічною, оскільки це був період коли Росія активно приймала участь у першій світовій війні. Колосальні кошти йшли на фронт, протягом 1914 та 1915 років лише з України було направлено 5.3 млрд. карбованців, а за 1916 рік майже 290 млн. карбованців, за 1917 рік 423 млн. карбованців і це лише за першу половину цього року. З українського села було мобілізовано до армії майже 4 мільйони чоловік, це були

кваліфіковані робітники заводів, фабрик, підприємств, як результат відчувалась нестача робочих рук, багато підприємств почали просто закривати, все це супроводжувалося безробіттям.

Українська Центральна Рада постала в дуже тяжкий час. В перші місяці своєї діяльності вона займалась лише політичними питаннями, мітингами та формуванням різних державних органів та апарату. Вся економіка, а особливо фінансове питання відходило на задній план.

З іншого боку, з ініціативи Садовського та Ковалевського, Центральна Рада намагалась провести реформу в сфері фінансів. Створювався національний фонд, на травень 1917 року проголошувався перший громадський податок на українську справу, всі гроші мали піти на закупку книг українською мовою.

Починаючи з літа 1917 р., коли грошей на Україні не вистачало катастрофічно, Центральна Рада створює спеціальну комісію, яка починає займатися проблемою випуску власних українських грошей. Результатом її роботи став випуск у кінці грудня 1917 р. (за іншими даними 5 або 7 січня 1918 р.), тобто менш ніж за місяць до проголошення незалежності УНР (24 січня 1918 р.), перших власне українських грошей – Державних кредитових білетів УНР номіналом в 100 карбованців. Вони ділилися на 200 шагів і забезпечувалися всім майном УНР. При цьому, як на Полтавщині, так і на Україні взагалі, продовжували курсувати російські кредитні білети. Співвідношення у курсі між українськими карбованцями і російським рублем було 1:1, трохи згодом було випущено чеки Держбанку номіналами у 100, 200, 400, 500 та 1000 карб..

У кінці січня 1918 р. під натиском більшовицьких військ, війська Центральної Ради залишили Полтавщину. Нарівні з українськими грошовими знаками у 100 карб., які були оголошені „ненадійними”, на Полтавщині ходили дозволені урядом РРФСР від 3 лютого 1918 р. грошові сурогати. Серед них 5 % короткотермінові зобов'язання Державного казначейства, білети Державного казначейства, облігації “Займа свободи” (до 100 руб. включно) і купони від усіх державних позичок. Загалом кількість різновидів цих грошових сурогатів була більше 150.

Повернувшись разом з німецькими військами у березні 1918 р., Центральна Рада оголошує основною грошовою одиницею гривню, курс якої відносно карбованця був 2:1. Але за часів Центральної Ради гривні не були випущені. Центральна Рада спромоглася лише на випуск грошових знаків номіналами у 25 та 50 карбованців. Крім українських грошей, обов'язковими до прийому були оголошені російські кредитні білети за курсом 1 рубль = 1 карбованцю.

Стосовно стабільності всіх цих грошей можна сказати, що інфляція прогресувала дуже швидкими темпами. У полтавських газетах того часу зустрічаємо багато міркувань стосовно шляхів подолання інфляції, з чого видно, що ця проблема дійсно набула великих розмірів.

Продовжувалися місцеві випуски грошей. Ми знову маємо велику кількість бон без дати випуску. Ймовірно, що деякі з них належать до цього періоду. Є бони на яких проставлена дата випуску – 1918 р.. Сюди відносяться міські кредитні бони м. Кременчука вартістю в 1, 3, 5 та 10 карбованців. Але і тут ми не можемо з впевненістю сказати, що ці бони відносяться до періоду правління Центральної Ради. Адже 29 квітня 1918 р. утворилася Українська Держава (уряд

гетьмана П. Скоропадського за підтримки німецьких окупаційних військ). Крім цього, ми ще маємо згадку про можливий випуск “Позики спасіння України”: “Деякі земства звертаються до Генерального секретаріату з пропозицією, щоб він випустив “Позику спасіння України”. Генеральний секретаріат цієї справи ще не розглядав”. Ми не можемо сказати чи був здійснений випуск “Позики спасіння України” внаслідок відсутності джерел з цього приводу.

Загалом же, що стосується грошового обігу на Полтавщині в даний період, маємо кілька можливих випусків 1918 р., але не можна сказати, що всі ці випуски були здійснені за часів Центральної Ради, внаслідок відсутності достатньої кількості джерел.

29 квітня була проголошена Українська Держава на чолі з П.Скоропадським. У цей період продовжували випускати гроші Центральної Ради номіналом у 25 та 50 карбованців. Було здійснено емісію розмінних марок вартістю 10, 20, 30, 40 та 50 шагів, а також державних кредитових білетів номіналами у 2, 10, 100 та 500 гривень, які були замовлені Центральною Радою. У грошовий обіг надійшли ще й 3,6 % білети Державної скарбниці номіналами в 50, 100, 200 та 1000 гривень, і купони від них вартістю у 90 шагів, 1 гр. 80 шагів, 3 гр. 60 шагів та 18 гривень.

На 5-му місяці існування уряду П. Скоропадського були виготовлені власні гроші гетьманського уряду з написом “Українська Держава” вартістю в 1000 та 2000 гривень. 3 листопада 1918 р. основною грошовою одиницею знову стає карбованець. В цей же час була здійснена емісія Знаку Державної скарбниці номіналом у 1000 карб.. Крім усіх вищезазначених грошових знаків на території Полтавщини курсували проштемпельовані 5 % кредитові зобов’язання Державного Казначейства.

Ще на Полтавщині курсували німецькі окупаційні гроші (як загальнонімецькі, так і спеціальні окупаційні). До загальнонімецьких грошей відносять Державні касові білети номіналами в 5 та 10 марок, а також Державні банкноти вартістю 20, 50, 100 та 1000 марок. До окупаційних грошових знаків належать перш за все “ост-рублі” та “ост-марки”, які були заборонені українським урядом, але все ж могли курсувати по території Полтавщини (зокрема, при залізничних перевезеннях).

Хоча Полтавщина входила у сферу німецького впливу, на її території курсували ще й австро-угорські гроші, тому що у полтавських газетах зустрічаються згадки як про німецькі марки, так і про австро-угорські крони.

Стосовно особливостей обігу марок і крон на Полтавщині можна сказати, що “прийом марок та крон приватними особами ніколи не був обов’язковим, і не був встановлений будь-якими угодами”. У полтавському відділенні Державного банку крони приймали по 49 коп. (не більше 150 крон від однієї особи), а марки приймали по 75 коп. (не більше 300 марок від однієї особи).

Курсували потроху і російські гроші, не дивлячись на намагання гетьманського уряду заборонити їхній обіг на території України. Так, у нас є відомості, що на Полтавщині курсували “керенки”. Причому часто траплялися випадки фальшування “керенок”.

Стосовно цін, які були в цей час, то вони, як і раніше були дуже високими. Звичайно, держава прагнула регулювати ціни. Якщо бути точним, накази на Полтавщині щодо цін видавало начальство 92-ї піхотної дивізії. Регулювалися як

зарплата робітників, так і ціни на продукти. За порушення наказів (наприклад, за більшу зарплату робітникам, ніж встановлювалося у наказах) роботодавців могли засудити до 1 року ув'язнення, або до штрафу у розмірі 20000 марок. За спекуляцію товарами могли засудити до 5 років ув'язнення. Взагалі, складалася враження, що української влади не було – усім командували німецькі війська. У розподілі зарплат між містом та селом спостерігалася певна дискримінація. Так, у розпал жнив праця дорослих чоловіків спочатку коштувала 15 карб. за день. Але німецьке командування зменшило платню дорослим чоловікам до 6 карб. дорослі жінки і хлопці підлітки отримували 4 карб. за день, молоді дівчата ще менше – 3 карб.. І це все при тому, що жнива були основним джерелом доходу селян протягом року! В цей же час люди у містах отримували в середньому 10-15 карб. в день залежно від спеціалізації.

Люди на Полтавщині жили перед страхом голоду. У тогочасній газеті зустрічаємо таке судження: “Зараз у нас помічається не хватка хліба ... і тому всі погляди звернені на поля... Зараз безземельні не хочуть великих заробітків, а прагнуть працювати за продукти, що перш за все потрібен хліб, а не гроші, тому що і з грошима приходиться голодувати”. Звідси бачимо, що люди мало довіряли грошам, які постійно знецінювалися.

Полтавщина стояла ще й перед квартирною кризою. Так, ціни найму квартир у Полтаві до 1 липня становили 15-20 карбованців, а після 1 липня відразу піднялися до 150-200 карб. за місяць. Загальна вартість квартир становила 100 – 200 тис. карб., при тому, що до війни квартири у Полтаві коштували приблизно 30 тис. рублів.

Ціни на продукти на початку грудня 1918 р. у Полтаві становили: буряк 1 шт. – 15 коп.; гуска – 20 – 30 карб.; горох за 1 фунт – 70 – 80 коп.; картопля дрібна за пуд – 8 карб.; капуста – 80 коп. – 1 карб. 20 коп.; олія за пуд – 130 – 340 карб.; борошно пшеничне за 1 пуд – 26 карб.; молоко за глечик – 3 карб. 50 коп.; риба свіжа дрібна за фунт – 4 – 6 карб.; яйця за десяток – 6 карб. Бачимо, що ціни на продукти майже не відповідали зарплатам.

Продовжувалися в цей період на Полтавщині місцеві емісії грошей. Очевидно, що багато місцевих бон були без дати випуску. Окрім них маємо згадку від 20 липня 1918 р. про випуск “Займу на побудову каналізації”. Міська дума затвердила цю позичку на наступних умовах: займ визначений в сумі 2 000 000 карб. з 7% річних. Відсотки начисляються з часу надходження внесків і оплачуються без утримання 5% податку. Форма знайома – вексельна, терміном від одного до трьох років. Прийом внесків проводиться у міському Банку та інших кредитових установах м. Полтави. У прийомі внесків видаються тимчасові квитанції, замість яких згодом будуть дані векселі міської управи. Стабільна виплата капіталу та відсотка забезпечується усіма доходами та нерухомим майном, які належать громадському управлінню М. Полтави”. Дуже вірогідно, що ця позика курсувала в цей час у Полтаві.

Загалом на території Полтавщини в цей період курсувало багато грошових знаків: російські, німецькі, австро-угорські, гроші Центральної Ради, гроші Української Держави та місцеві бони. Майже всі ці гроші випускалися без забезпечення, швидко знецінювалися, і тому, люди прагнули працювати не за гроші, а за продукти харчування.

Слід відзначити хоча б намагання Гетьманського уряду регулювати товарно-грошові відносини, оскільки при наступному уряді – Директорії, – казна країни швидко залишилася пустою, у зв'язку з початком військових дій і проти більшовицьких, і білогвардійських, і польських, і румунських військ, і англо-франко-грецького десанту в Причорноморських містах. Директорія продовжувала випускати гроші попередніх українських урядів. Власних грошей уряду Директорії Полтавщина не побачила.

Провівши дослідження грошового обігу на Полтавщині під час правління Центральної Ради та Української Держави ми бачимо наскільки складною була ситуація з грошима в цей період. На Полтавщині змінилося багато різних урядів, кожен з яких випускав власні гроші.

Зі зміною урядів, кардинально змінювалась ситуація у грошовому обігу. Для того, щоб якимось прилаштуватись до постійних змін, населення Полтавщини користувалося власними грошовими знаками, які хоч і були невисокої якості виготовлення, проте діяли незалежно від змін урядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зварич В. В. Нумизматический словарь. – Львов: Вища школа. – 1980, – 224 с.
2. Полтавська громада. – 1918. – 11 грудня.
3. Полтавские новости. – 1918. – 9 листопада.
4. Родной край. – 1918. – 4 липня.
5. Родной край. – 1918. – 28 липня.
6. Тхоржевський Р. Й. Нариси історії грошей в Україні. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 1999. – 238 с.;

ОПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МІЖ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНОЮ ТА СРСР У 1945-1948 роках

Мінакова Оlesia, учениця 10-го класу Рівненського навчально-виховного комплексу «Колегіум», член гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів»

Мінакова Наталія Георгіївна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Рівненська обласна станція юних туристів»

Метою нашої роботи є висвітлення політичних та пов'язаних з ними оптаційних процесів на Волині в контексті чехословацько-радянських відносин у 1945-1948 роках та їх вплив на самоідентифікацію русинів.

Відповідно до поставленої мети, були визначені наступні **завдання** цієї роботи:

- проаналізувати становище національних меншин у Чехословаччині в період народної демократії 1945-1948 років;
- відобразити хід оптаційних процесів під час «волинської акції» 1947-1948 рр.;
- розкрити проблеми адаптації словацьких українців на території Волині в повоєнні роки;
- дослідити процес реоптації словацьких українців Волині в 1960-80-х роках;
- дослідити окремі долі словацьких русинів в історичній круговерті часу.

Опція населення Закарпаття і Східної Словаччини в 1945-1947 роках, як складова частина широкомасштабних процесів «великого політичного переселення народів» перших післявоєнних років у Європі, є суперечливою за наслідками, залишивши в спадок сучасності чимало проблем, насамперед, етнополітичних.

Відродження Чехословацької республіки, формування уряду Національного фронту та проголошення Кошицької програми в 1945 році спричинили значне обмеження демократичних принципів у новоствореній державі. Великого резонансу в післявоєнні роки набули ідеї створення «слов'янської держави», розправи над колабораціоністами та утиски національних меншин. Підтвердження цього стали декрет Президента Чехословацької республіки від 19 червня 1945 року про покарання німців, колабораціоністів та зрадників і відповідної постанова Словацької Національної ради (СНР) №33 від 15 травня 1945 року. Реалізація цих положень передбачалася протягом року, однак на практиці тривало два роки. За цей період було засуджено 29 864 осіб, з них до смертної кари 778 осіб. В чеських землях ретрибуція завершилася 4 травня 1947 року, а в Словаччині аж наприкінці грудня того ж року. З засуджених 53,2% становили німці, чехи і словаки – 29,9%.

Іншою проблемою у процесі розбудови нової Чехословаччини була угорська. Угорські репресії проти словаків та чехів у Південній Словаччині в 1939–1944 роках лише посилили міжнаціональну ворожнечу, котра, в свою чергу, призвела до масових утисків представників угорського етносу в Словаччині наприкінці та одразу по закінченні Другої світової війни. Вирішення «проблеми угорської меншини» часто набувало характеру етнічних чисток, політичних переслідувань, насильницького переселення та примусової праці.

Третьою кількісно значною національною меншиною Чехословаччини, чия доля зазнала відчутних змін у повоєнні роки, була українська. Після включення Закарпатської України до складу Чехословаччини у 1918 році кількість підкарпатських українців (русинів) у державі становила 569 тис. осіб, що складало 3,9% від усього населення. Українське населення ЧСР можна було поділити на три умовні частини:

- мешканці власне Підкарпатської України (нинішня Закарпатська область), близько 460 тис. чол.;
- автохтонні українці, що проживали компактними групами у Північно-Східній Словаччині (Пряшівський край), близько 90 тис. чол.;
- українці, що проживали в Чехії та Моравії (біля 20 тис. чол.), передусім емігранти з колишньої УНР, після входження її до складу СРСР як Української радянської республіки.

Відповідно до згаданого вище плану Е. Бенеша «Трансфер населення в ЧСР», Чехословаччина мала стати «державою чехів, словаків і карпатських українців... державою національною і слов'янською». Здавалось, що українцям та русинам у ЧСР нічого не загрожує. Проте, як свідчать дані статистики, кількість їх тут у 1950 році скоротилась до 67 тис. осіб.

Опція громадянства ЧСР і СРСР була зумовлена, по-перше, входженням Закарпаття до складу України (СРСР) та необхідністю визначення громадянства окремих груп його багатонаціонального населення; по-друге, прагненням

чехословацької влади повернути на батьківщину етнічну групу «волинських чехів», які переселилися в Україну ще в XIX столітті.

Оптаційні процеси в Закарпатті були першим етапом оптації населення між Чехословаччиною та СРСР у другій половині 40-х років. Правомірно стверджувати, що це була окрема, принципово відмінна від дещо пізнішої оптації на Волині, акція. По-перше, на Закарпатті (до кінця червня 1945 року де-юре - складовій частині ЧСР) чехословацьке чи радянське громадянство обирали донедавна громадяни ЧСР. По-друге, оптація окремих груп жителів Закарпаття мала специфічну міжнародно-правову базу. По-третє, з оптацією переплелися процеси репатріації, іміграції чи еміграції та й нелегальної втечі за кордон чимало жителів Закарпаття. По-четверте, вибір громадянства ЧСР не завжди був жорстко регламентований національною приналежністю оптантів.

Переїзд на Волинь переселенців із Словаччини в лютому-березні 1947 року був важким. Перші місяці і роки на Волині показали прямишівцям, що їх приїзд на Волинську землю був щонайменше небажаним.

Сталінський режим жорстко ошукав українців-оптантів із Східної Словаччини, які у 1947 році переселилися на Волинь. Тисячі людей наївно повірили московським комісарам-агітаторам, які роз'їжджали по східнословачьких селах і розповідали байки про Радянський Союз і «щасливе» життя трудящих у ньому. Оптанти від'їжджали в СРСР урочисто - під державними чехословацьким і радянським прапорами, портретами Леніна і Сталіна. Не тільки бідні, але й заможні селяни-українці покинули родинні будинки, землю та інше майно в ЧСР і зголосилися до переселення в Україну. Найвідоміший дослідник історії українців у Словаччині І.Ванат дає чергову детальну статистику родин і чисельності оптантів-переселенців по округах Східної Словаччини (Пряшівщини): Бардіївський - 1281 сім'я (5904 чол.), Гуменський - 238 (1051 чол.), Міжлабірський - 706 (3088 чол.), Пряшівський - 440 (1972 чол.). Всього по Пряшівщині - 2665 родин або 1205 чол.

Розчарування переселенців було настільки великим, що значна частина їх, об'єднуючись у громади, зажадала повернення у Словаччину. Проте було вже пізно, адже радянські чиновники такої згоди не давали, а найбільш активних «бунтарів» чекали довгі роки ГУЛАГу. Лише у 1960-тих роках і особливо в період Празької весни ненадовго відкрився коридор для бажаючих повернутися до Чехословаччини.

Українці-оптанти із Східної Словаччини, які у 1947 році переселилися на Волинь, у більшості своїй були розчаровані реаліями життя на Україні. Недоброзичливе ставлення волинян, боротьба УПА, різний устрій життя, створення колгоспів – все це сприяло прагненню русинів повернутися на рідну землю. Проте, небагатьом це вдалося. Більшість переселенців залишилася на Україні, працювала в колгоспах, на промисловості, асимілювалися серед українського населення. Однак, ради справедливості варто зазначити, що великим плюсом оптації стала можливість для переселенців та їх дітей отримати вищу освіту. Саме завдячуючи цьому, в 60-их роках, коли пішла перша хвиля реоптантів, Чехословаччина поповнилася висококваліфікованими спеціалістами.

Варто ще також зазначити, що від самого початку в середовищі оптантів з'явилися активісти, котрі закликали до повернення на Пряшівщину.

Починаючи з 1964 року, до чехословацького посольства почали надходити чисельні подання від оптантів про повернення. На диво, як не з першого, то з другого чи третього разу власті Чехословаччини дозволяли переїзд. Поступово із переселенців на Волинь, які повернулися до Чехословаччини, у Східній Словаччині склалася своєрідна, якщо - не феноменальна група так званих реоптантів. У другій половині 90-х років на території Словацької Республіки вона нараховує близько 20 тис. чол. і включає колишніх оптантів, членів їх сімей та нащадків, осіб, з якими переселенці поріднилися вже в Україні. Реопанти у більшості свій втратили, чи, точніше, в результаті свого гіркого життєвого досвіду перебування за сталінських часів в Україні - самовідмовилися від української національної ідентичності.

Волинські оптанти другої половини 40-х років перетворилися у переважній більшості в словацьких реоптантів другої половини 90-х років. Ця специфічна група має, базуючись на власному життєвому досвіді, не найкращі спогади про Україну, яка, однак, навряд чи завинила перед одноплемінниками-переселенцями з ЧСР у 40-50-ті роки чимось, сама знаходячись під московським диктатом.

Таким чином, післявоєнний обмін населенням між СРСР та Чехословаччиною призвів до різкого зменшення чисельності української національної меншини в Словаччині, на території споконвічних українських земель Пряшівщини. Це було наслідком дій влади Чехословацької республіки, яка намагалася позбутися присутності української національної меншини та території республіки.

Оптация засвідчила, що шляхом переселення іншоетнічних масивів з одної держави в іншу будь-якій країні не вдається досягнути стабільності ні у внутрішньому, ні у міжнародному вимірі. Навпаки, з'являється додатковий комплекс етноісторичних кривд, які негативно спрацьовують у майбутньому.

Переселене з політичних мотивів автохтонне населення може перетворитися в етнічних маргіналів.

Абсолютно непродуктивними є спроби створити мононаціональні держави шляхом виселення іншоетнічних спільнот.

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

ЖІНОЧІ ДОЛІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ

Акімов Владислав, вихованець гуртка пішохідного туризму «Меридіан» Палацу творчості дітей та юнацтва Генічеської районної ради Херсонської області, учень навчально-виховного комплексу «Гімназія – спеціалізована школа I ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов» Генічеської районної ради Херсонської області
Керівник: **Акімова О.Л.**, керівник гуртка пішохідного туризму «Меридіан» Палацу творчості дітей та юнацтва Генічеської районної ради Херсонської області, педагог-організатор навчально-виховного комплексу «Гімназія – спеціалізована школа I ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов» Генічеської районної ради Херсонської області

От, що Ви не кажіть, а руки медсестри,
Це руки янгола, це руки особливі,
Що вмінють «честь мундира» берегти,
Не раз людей спасали від могили.

Віталій Назарук

Дійсно, слова Віталія Назарука підтверджують, що жінка, медична сестра, краще за все вміщується в одне єдине слово «милосердя». Є і інші слова – сестра, дружина, друг і найвище – мати... Жінка дає життя, жінка оберігає його. Жінка і життя – синоніми. У нашому уявленні вона – ніжна, крихка, нешкідлива істота, яка сама потребує захисту.

Жінки, як ніхто інші, розуміють: людству ніщо не повинне загрожувати, тому що найсвятіше право людей – це право на життя. Адже жінки ніколи не стояли осторонь захисту Батьківщини від ворога. Хоча тут немає, напевно, нічого незвичайного. Якщо згадати всі війни, то можна знайти безліч прикладів, що підтверджують цю істину.

«Солдат в білому халаті», так на війні називають медиків - лікарів, сестричок, санітарів. Під свист куль на передовій, під гул снарядів, які рвуться поруч з санбатами, вони вершать свою святу справу – рятують людські життя. Сьогодні – як і десятки років тому – якимось по-особливому сприймається висота їх подвигу, безцінність вкладу в загальну справу, яка вела і веде до Перемоги.

Ми майже нічого не знаємо про участь жінок у війнах. А насправді вони є не меншими героями, ніж ті, кого вони врятували і продовжують робити це сьогодні. Саме тому наша пошукова група, вирішила дізнатися про долі жінок, які допомагали та рятували життя воїнів у найстрашніші хвилини, коли вони знаходилися між життям та смертю.

Пошукова група познайомилась із цікавими та захоплюючими матеріалами з біографії Грищенко Ніни Никанорівни, учителя російської мови та літератури, яка відпрацювала в середній школі №2 25 років. Вона стала учасницею Великої

Вітчизняної війни, пройшла її медсестрою від самого початку до перемоги. Ми переглянули відеоролик «Крізь віки, крізь роки пам'ятайте.»

Дізналися, що робота зроблена на матеріалах сайту «Подвиг народу» Інтернет мережі, спогадах Грищенко Ніни Никанорівни, її синів - Грищенко Валентина Анатолійовича та Стешенка Олександра Миколайовича, статті місцевої газети «Призовська правда»

Народилась Ніна Никанорівна у 1925 році у селі Шотовка Іванівського району Херсонської області.

А їй було тоді лише шістнадцять, вона любила свою Батьківщину і готова була віддати за неї життя. Зовсім юна, тендітна стала медчною сестрою у шпиталі при штабі 44-ї армії.

Це вона, вчорашня школярка, яка змінила легку білу сукню та черевики на чоботи та гімнастерку. Це вона, така тендітна та тонесенька виносила на своїх плечах пораниених з поля бою, рятувала їх, допомагала вижити, переживала їх біль та страждання, як свої. Ніна Никанорівна пам'ятає все до дрібниці. Вона вважає, що людина може померти двічі: там, на полі бою, коли наздожене куля, а другий раз – у пам'яті народній. Другий раз помирати страшніше. Другий раз людина повинна жити.

Повернувшись з війни, працювала у Генічеському місцевому дитбудинку. Вступила до Сімферопольського педагогічного інституту, за проханням брата, та стала вчителькою російської мови та літератури.

Згодом її запросили працювати до середньої школи № 2 м. Генічеська (нині НВК «Гімназія – спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов» Генічеської районної ради Херсонської області). Учні школи часто відвідували її, так як постійно діє акція «Учитель не повинен бути самотнім», «Операція вчитель».

На жаль, 31 січня 2016 року обірвалося життя жінки-легенди.

А зараз пропонуємо зовсім іншу історію, але вже про сучасну жінку-медсестру, Кондакчан (Мурашак, Донську) Яну Вікторівну, яка разом зі своїм чоловіком Кондакчаном Русланом Володимировичем захищають кордони нашої незалежної Батьківщини), проходячи службу в 37 окремому мотопіхотному батальоні, який створений 4 вересня 2014 року на базі обласної громадської організації “Ніхто крім нас”.

А познайомились ми з нею, коли відвідували військову частину, де дізналися як бійці діють у випадку надзвичайних ситуацій, як проводять своє дозвілля. А ще змогли потримати в руках справжню зброю, спробували зібрати та розібрати її. Вражень було дуже багато, а дехто з гуртківців уже подумки уявив себе майбутнім військовим.

Яна Вікторівна продемонструвала нам, як правильно надавати першу медичну допомогу, як накладати джгут, розповіла про аптечку кожного воїна.

Усе це нас дуже зацікавило та навело на думку, що нам слід більше дізнатися про долю цієї дівчини-медика.

Ніжна та тендітна Яна народилася 20 серпня 1983 року в Маріуполі, у місті, яке вважається - колискою «Руху Патріотів України», адже в їхніх серцях «Україна понад усе».

Родина у Яни невелика, але міцна. Її батько, Мурашак Віктор Іванович, зараз пенсіонер, працював на металургійному заводі «Азовсталь», а мати, Марушак Ніна Вікторівна, домогосподарка, та сестра – Ярослава, яка на 6 років старша за неї.

Навчалась у Маріупольській загальноосвітній школі №54, зараз Комунальний заклад "Маріупольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 54 Маріупольської міської ради Донецької області", яка заснована у 1965 році.

Теплими та лагідними словами згадує свою першу вчительку Вакуленко Марію Матвіївну та класного керівника Зеленську Ірину Валентинівну, учителя хімії та біології. Більш за все у школі подобалось спілкування з найкращою подругою – Логутіною Лілією.

Найулюбленішими предметами у школі стали: алгебра, історія та креслення.

У вільний від навчання час полюбляла баскетбол, плавання (яким займалась 9 років), та кінним спортом у селищі «Зірка», яке вже зникло разом із конюшнею.

У 1999 році Яна вступає до Маріупольського ПТУ-74 за спеціальністю кравець ІV розряду. А у 2003 році вступає до Маріупольського медичного училища та здобуває кваліфікацію медичної сестри.

У мирний час працює медичною сестрою у Маріупольській міській лікарні №4 у відділенні ендокринології.

У 2016 році – вона одружується з Русланом Володимировичем та готується до служби в Збройних силах України. Мати, Ніна Вікторівна, була дуже шокована рішенням своєї доньки, довго плакала та навіть відмовляла, побоюючись за життя доньки, але все ж таки підтримала. А батько наказував, щоб частіше дзвонила додому.

Кондакчан Яна згадує, що спочатку все починалось з навчання. Під час «учебки» їх тренували на рівні з чоловіками, навіть вчили стріляти. Переважно готували для участі в АТО: вчили, як правильно витягувати поранених і надавати їм першу медичну допомогу, як поводитися під час обстрілів тощо. Це її зовсім не відлякало від служби. Вона бачила багато молодих дівчат, котрі йшли на війну добровольцями і готова, у разі потреби, йти на територію ведення бойових дій, аби допомагати нашим хлопцям. Адже робота медика – рятувати людські життя.

Але війна це не жарти. АТО – це війна без правил, адже там ніколи не можна давати слабину і ніколи не можна показувати слабкість духу. Ця молода жінка розказувала зі слезами на обличчі про жахи війни. Розпечена земля була всіяна тілами вбитих та поранених.

«Я не мужня, я – хоробра», – такий лозунг нашої військової медичної сестри.

Ось така історія нашої Кондакчан Яни Вікторівни, яка вже має свої нагороди у цій сучасній війні:

- Подяка справжній патріотці України за величезний вклад у справу підвищення боєздатності 37 ОМПБ та неодноразову, невідкладну допомогу нашому підрозділу;
- Грамота за сумлінне виконання службових обов'язків, проявлену бойову майстерність при виконанні бойового завдання по захисту рубежів Української держави;
- Пам'ятна медаль «За безкорисне служіння Батьківщині».

Заповітна мрія Яни, щоб усі її товарищі по службі повернулися живими додому, до своїх родин.

ІДЕЯ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО

Покур Руслана, учениця 10 класу Коврайського навчально-виховного комплексу імені Г.С. Сковороди Золотоніської районної ради
Науковий керівник: **Різник Людмила Леонідівна**, вчитель історії Коврайського навчально-виховного комплексу імені Г.С. Сковороди Золотоніської районної ради

Особливе місце в історії державотворення України посідають події Української революції 1917-1921 рр. Досвід державотворчих процесів національно-демократичної революції послужить сучасним політикам впроваджувати в життя нації об'єднана ідею.

Героїчна діяльність борців за незалежність є надзвичайно актуальною темою в умовах сучасних реалій і привертає особливу увагу громадськості України. Серед уродженців Золотоніщини – міністр закордонних справ і міністр юстиції, голова уряду УНР, заступник голови Директорії, президент УНР в екзилі А.М. Лівіцький.

Мета роботи: обґрунтувати реалізацію ідеї консолідації української нації в політичній діяльності А. Лівіцького та його родини в еміграції з метою збереження державності України.

Відповідно до поставленої мети, ми маємо вирішити наступні *дослідницькі завдання*: простежити становлення політичних поглядів А. Лівіцького, формування патріотичних державницьких поглядів на майбутнє України; встановити основні етапи політичної боротьби, ідейні засади революційної та державотворчої діяльності; визначити внесок А. Лівіцького у розвиток української революції, збереження національної ідеї та державності в еміграції.

Андрій Миколайович Лівіцький (1879-1954 рр.) – Голова Ради міністрів, третій президент УНР, правонаступник Симона Петлюри, розпочинав свою політичну кар'єру у Золотоніші на посаді мирового судді Золотоніського повіту, а згодом – повітовим комісаром, головою земства та співзасновником золотоніської “Просвіти”.

У процесі його подальшого національного усвідомлення важливу роль відіграла Колегія Павла Галагана, до якої він вступив після закінчення чотирьох класів Прилуцької гімназії та Київський університет святого Володимира

Активна громадська та політична діяльність в юнацькому віці заклала основи політичного лідерства. Андрій Лівіцький – учасник українського національного руху, очолював студентську громаду у Києві. За свою політичну діяльність переслідувався царським урядом, два рази за судовим вироком ув'язнювався до Лук'янівської тюрми. Але політичну діяльність не припиняв. У 1901 р. виступав одним із фундаторів Революційної української партії, у 1902-1903 рр. разом із В. Винниченком, Д. Антоновичем, М. Ткаченком входив до Київського комітету РУП.

У 1903-1904 рр. у Лубнах була організована і працювала Вільна громада РУП, до якої входили і Андрій та Марія Лівіцькі. У наступні роки молодий

революціонер керував осередком РУП у м. Лубни. У 1905 р. очолював у цьому місті Коаліційний комітет українських, російських і єврейських організацій, “Громаду самооборони” з шести бойових дружин. Був одним із творців так званої “Лубенської республіки”.

У 1905 р. А. Лівницький увійшов до УСДРП (Українська соціал-демократична робітничка партія). За участь у революційних подіях 3 січня 1906 р. його заарештовано, але втік з-під варти. 7 жовтня 1907 р. знову був затриманий у Лубнах і відбув півтора роки ув’язнення.

Події Лютневої революції 1917 р. А. Лівницький зустрів у Золотоноші і поринув у вир політичного життя. 16 березня 1917 р. його обрано Золотоніським повітовим комісаром. 4 – 5 квітня брав участь у конференції УСДРП у Києві, яка фактично відродила діяльність партії і визнала її головну мету – домагання автономії України. За сприяння Андрія Лівницького у Золотоніському повіті було засноване товариство “Просвіта”, налагоджено видання газети “Вісти з Просвіти”. На початку червня на I-му Всеукраїнському селянському з’їзді увійшов до Тимчасового ЦК Української селянської спілки і став членом Центральної Ради з правом вирішального голосу.

Не підтримував режим гетьмана П. Скоропадського. З утворенням Української Держави його усунуто з посади губернського комісара. Певний час працював юрисконсультком Центрального українського кооперативного комітету. У 1918 р. увійшов до Українського Національного Союзу, став одним із організаторів Трудового конгресу. За доби Директорії А. Лівницький брав участь у скликанні й роботі наприкінці січня 1919 р. Конгресу трудового народу. 5 лютого 1919 р. його призначено тимчасово виконуючим обов’язки міністра внутрішніх справ, з 19 лютого міністра юстиції, з 1 квітня – тимчасово керуючого міністерством.

2 вересня 1919 р. Кабінет міністрів прийняв рішення “про необхідність у зв’язку з політичним станом” доручити йому керівництво міністерством закордонних справ. У жовтні 1919 р. А. Лівницький очолив Українську дипломатичну місію у Варшаві. Завдання місії полягало у підготовці підписання українсько-польського договору. С. Петлюра 12 грудня 1919 р., призначив А. Лівницького виконуючим обов’язки голови Ради народних міністрів УНР. Отже, у Варшаві фактично почав діяти паралельний кабінет міністрів. Андрій Лівницький з перших днів виявив велику активність на новій посаді. З 18 жовтня 1920 р. йому доручено очолити новий уряд із залишенням за ним посади міністра юстиції.

Таким чином, політична позиція А. Лівницького передбачала розбудову УНР як самостійної держави. Проте 1919 – 1921 рр. – надзвичайно складні та суперечливі у житті України. Війна, розруха, епідемії, зміни органів влади та управління гостро відбивалися на становищі трудових мас. Уряд Директорії виявився нездатним розв’язати їх до кінця, втратив свою територію, опинився за межами України.

Уряд УНР в екзилі своєю діяльністю сприяв об’єднання українських самостійницьких політичних сил за кордоном. 26 травня 1926 р. Голову Директорії УНР й Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюру було вбито, “його мученицька постать стала для всіх українців непохитним дороговказом і

вогненним гаслом завершити розпочате ним діло". Після смерті С. Петлюри А. Лівницький очолив Директорію і отримав посаду Головного отамана військ УНР в екзилі. З 1926 р. під постійним наглядом польської поліції керував Державним центром УНР, який діяв у Варшаві.

Головою Директорії Симоном Петлюрою 12 листопада 1920 р. створено Державний центр Української Народної Республіки в екзилі. Це був повноправний представницький орган українського народу в його боротьбі за свободу та за державну самостійність і незалежність Соборної України.

Фінансовою основою діяльності Державного Центру після його створення певний час були фонди УНР, що перебували у закордонних банках, а також окремих країн (переважно тих, що ставились вороже до більшовицької Росії).

У м. Бухарест 14-16 вересня 1928 р. відбулася 5-та з черги конференція української політичної еміграції в Румунії. Весь тягар міжнародної діяльності Уряду УНР Лівницький сконцентровує на форумі Ліги Націй.

У цей же час Андрій Лівницький стає одним із ініціаторів створення та активним членом Прометеївського руху – міжнародного руху поневолених радянським режимом народів за національне звільнення.

Під час Другої світової війни А. Лівницький проживав у Варшаві. Нова світова війна, як і попередня, давала шанс українцям на відновлення та об'єднання єдиної держави. В еміграції діяли екзильний Державний центр, політичні, національні, культурні, наукові організації та установи, які стояли на незалежницьких державницьких позиціях. Але прагнення українців не співпадали із стратегічними планами світових лідерів. Однією із структур, яка уособлювала прагнення українців до незалежності, був Державний центр УНР в еміграції.

З вступом військ Німеччини до Парижа тимчасово припинилась діяльність ДЦ УНР. А. Лівницький в цей час перебуває у Варшаві під наглядом поліції, але знаходить можливість здійснити поїздки до Холму і Кракова. Тут він організовує зустрічі з українськими політиками, зокрема з представником ОУН М.Лебедем. Рішення про створення Української повстанської армії (УПА) прийняв Президент УНР в екзилі Андрій Лівницький.

На початку 1942 р. була здійснена спільна акція Президента УНР А. Лівницького та лідера одного з напрямів ОУН А.Мельника. Вони звернулися з нотою протесту до Гітлера щодо ситуації на окупованій німцями Україною. Президент в 1944 р. разом з політичним оточенням перебирається до містечка Грос Обрінген, поблизу Веймара. Була утворена нова структура – Всеукраїнський громадський комітет, головною ціллю якого було згуртування емігрантів із Східної України, які дотримувалися засад ДЦ. 5 квітня 1945 р. А. Лівницький підписує декрет про створення уряду у складі п'яти міністрів.

У 1945 р. з метою активізації діяльності уряду УНР в екзилі А. Лівницький запропонував оновити його склад, запросивши до участі представників нової радянської та західноукраїнської еміграції. Вже з 1946 р. діяв Координаційний Український Комітет, утворений з усіх партій на еміграції за ініціативою канадських українців. Ідея консолідації почала виразніше реалізовуватися, коли А. Лівницький створив у 1947 р. підготовчу комісію на чолі з І. Мазепою для реорганізації державного центру й утворення УНРади. Українська Національна Рада (УНРада) – передпарламент державного центру Української Народної

Республіки (УНР) в екзилі на чолі з А. Лівичьким як президентом, була створена навесні 1947 р. в результаті компромісу українських партій.

До повноважень УНРади належали обрання президента УНР в екзилі, призначення уряду на чолі з прем'єр-міністром, прийняття законів. Робота Ради проводилася сесійно, термін каденції складав п'ять років. У період між сесіями частину функцій УНРади виконувала президія, яка обиралася з членів Ради на першому засіданні. Протягом 1948-1992 рр. відбулося 10 сесій УНРади. Слід зазначити, що за період свого існування Українська Національна Рада як структура Державного Центру УНР часто переживала кризові періоди, причиною яких був спротив різних кіл української еміграції об'єднанню навколо єдиного політичного центру.

ДЦ УНР в екзилі 22 січня кожного року, в день проголошення незалежності УНР 4 Універсалом, закликав до вияву консолідації та єдності українців за кордоном, які були однастайні в тому, що треба докласти всіх зусиль, щоб Україна стала знову незалежною державою. При активній підтримці української спільноти ці дні стали відомими в цілому світі. Уряди і парламенти багатьох країн відзначали цей день української державності – вивішували жовто-блакитні прапори. 70 років діяльності Державного Центру в екзилі були потрібні Україні, бо устами українців ДЦ говорив всьому світові правду, що український народ хоче мати власну, незалежну, демократичну державу.

Здобута українським народом незалежність підтвердила, що в один ритм бились і б'ються серця українців, де б доля їх не розкинула, по всіх континентах світу. Вони всі разом виконали святий обов'язок перед українською нацією. Особливий внесок у збереження української державності в еміграції зробила родина Лівичьких Микола Лівичький продовжив справу батька і очолював патріотично налаштованих політичних емігрантів.

М. Лівичький був одним із засновників і керівників Українського національного державного союзу. У 1948 – 1950 рр. очолював Спільку українських журналістів на чужині, згодом перебрав керівництво Українським Національно-Державним Союзом. З 1957 р. – голова виконавчого органу і міністр закордонних справ. Упродовж 1967 – 1989 рр. – Президент УНР в екзилі. Склад Виконавчого Органу зазвичай був коаліційний, він складався з 3 партій, що входили до УНРади. З ініціативи Виконавчого Органу УНРади створено 1953 р. Лігу визволення Народів ЄСРП (Паризький Блок). Інформаційну службу виконували бюлетені Українського Інформаційного Бюро. Напівофіційним виданням президента УНР в екзилі й УНРади з 1972 р. стала газета “Мета”. Фінансові засоби для діяльності УНРади і державного центру в екзилі збиралися серед української еміграції, головним чином його збирали через мережу Товариств прихильників УНР, які існували в більшості осередках на Заході і, крім збирання фондів, популяризували ідею відновлення української держави.

У квітні 1978 М. Лівичький розпустив УНРаду і односторонньо видав новий закон про її реорганізацію, включивши до неї половину ним призначених членів. На посту президента УНР проявив себе більше як авторитарний діяч, що й спровокувало конфлікт між партіями, які входили до УНРади. Конфлікт вдалося погасити після прийняття “Тимчасового закону”, який дещо демократизував Державний центр УНР в екзилі. Написав низку праць, у тому числі “Захід – Схід і

проблематика поневолених Москвою націй” (1975 р.), “ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками” (1984 р.)

Родина Лівіцьких – справжні патріоти, які залишивши українські землі наприкінці 1920-го р. Вони виконували непосильне завдання – діяти всіма доступними методами за повернення державності Україні. Вони не визнали насильне включення її до СРСР. Вони вірили, що український народ ніколи не погодиться відвернути колесо історії назад.

Таким чином, послідовна політична діяльність ДЦ УНР в міжвоєнний період сприяла консолідації української еміграції, згуртуванню і утворенню процесу безперервності державотворення в екзилі. По закінченню бойових дій у Європі перед Президентом А. Лівіцьким, всіма українцями еміграції постало питання консолідації східних і західноукраїнських патріотичних сил для розгортання подальшої політичної боротьби.

Отже, Таким чином, Андрій Лівіцький та його родина відносяться до тих видатних уродженців Черкащини, які внесли помітний внесок у становлення, розвиток та збереження української державності. Ім'я Президента А. Лівіцького нерозривно пов'язане з цілим етапом національно-державницького будівництва першої половини ХХ ст.

Проголошення незалежності УНР в січні 1918 року відбулося в надзвичайно несприятливих умовах. Наслідки століть поневолення нашого народу та загарбницькі плани сусідніх держав довели до повної втрати державності України. Така складна ситуація змусила Голову Директорії УНР С. Петлюру та її Уряд, залишити Україну наприкінці 1920 року. Як справжні патріоти, вони беруть на себе складне завдання – продовжувати всіма доступними їм засобами справу за повернення Україні державної незалежності. Вони вважали ганебним і неприпустимим насильне включення України в склад СРСР в 1922 році, не могли змиритися з включенням українських земель у склад польської, чехословацької і румунської держав. Такі обставини в Україні накладали значну відповідальність на Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі під керівництвом А. Лівіцького, згодом і М. Лівіцького.

У своїй діяльності ДЦ УНР під керівництвом А. Лівіцького застосовує різноманітні форми і методи боротьби за відновлення незалежності України: затверджує перший уряд УНР в екзилі, створює Державний центр УНР, зосереджує пропагандистську роботу на форумі Ліги Націй, проводить конференції української політичної еміграції. Зусиллями А. Лівіцького було створено Пресове бюро, прийняте рішення про створення Української повстанської армії (УПА), утворення УНРади – передпарламенту державного центру Української Народної Республіки (УНР) в екзилі, організовується щорічне відзначення 22 січня як дня проголошення незалежності УНР IV Універсалом, засновується Ліга визволення Народів СРСР, видається газета “Мета”. ДЦ УНР діяв безперервно від 1920 року за кордоном впродовж 70 років. Як легітимний речник і оборонець інтересів українського народу, ДЦ УНР в екзилі зберіг на довгі роки посольства і місії УНР в столицях прихильних до України держав, майже в усіх важливих країнах світу діяли Представництва ДЦ УНР, які здійснили величезну дипломатичну, політичну й інформаційну роботу. Своєю самовідданою працею вони сприяли консолідації української нації, збереженню

державності та самобутності українського народу, доводили їх непересічність на тлі світової історії.

ОПАНАС КЕЛЕБЕРДА – МАЛОВІДОМИЙ ГЕРОЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Корольова Любов, 10 клас, вихованка історико-краєзнавчого гуртка при Максимівському навчально-виховному комплексі Недогарківської сільської ради Кременчуцького району, Полтавської області
Керівник: **Пилипенко Н.Ф.**, керівник історико-краєзнавчого гуртка при Максимівському навчально-виховному комплексі Недогарківської сільської ради Кременчуцького району, Полтавської області

Людина є творцем історії. Ця на перший погляд проста аксіома часто опускається на другий план під вивчення окремих тем макроісторії. Ми часто забуваємо про те, що за всіма політичними, соціальними та економічними процесами стоять звичайні люди, які творять їх. Тому завжди важливо повертатися до дослідження персоналій як невід’ємної частини історичного процесу.

В дослідженнях з історії рідного краю персоналії відіграють особливу роль. Вони складають основу історичної пам’яті малої батьківщини. Їхні імена викарбовуються в назвах вулиць, площ, скверів, населених пунктів. Але нажаль часто під тиском ідеологічних обставин імена героїв потрапляють під заборону, що стає причиною їхнього забуття на довгі роки.

Так сталося із багатьма діячами Національної революції 1917-21 років, які будучи в опозиції до більшовиків вели активну боротьбу за утворення незалежної України. Опанас (Охтанась) Келеберда був одним із таких героїв, які несправедливо були залишені за ширмою історичного забуття.

Останніми проявами боротьби за українську незалежність, в роки Національної революції, стали бойові дії отаманів УНР. У околицях села Максимівки особливою активністю відзначився загін під проводом Опанаса (Охтанася) Келеберди.

Панас (Охтанась) Келеберда народився в лютому 1888 року в с. Вереміївка Золотоніського повіту Полтавської губернії.

За спогадами, Охтанась був високого зросту і міцної статури. Мав веселу вдачу, був задержуватий і хвалькуватий. Мав величезну фізичну силу, місцеві люди говорили, що він без жодних проблем ламав кінські підкови він ламав.

1912 року на призовному пункті в Золотоноші Опанас був зарахований до команди артилеристів. Тут сталася цікава історія, що підтверджувала його силу і вдачу. Оскільки після зарахування потрібно було чекати кілька годин до відправлення на місце служби, Панас для розваги домовився з кількома хлопцями поборотись на поясах. Лише сьомий за ліком суперник не був здоланий О. Келебердою. Виявилося, що Опанас боровся із хлопцем, який вже був зарахованим на флот. Той почав усіляко умовляти Вереміївського богатиря скласти йому там компанію. Імя цього хлопця не збереглося. Але відомо, що на призовному пункті в нього були знайомі, які посприяли пере зарахуванню О. Келеберди на флот.

Служив спочатку в Одесі, брав участь у революційних подіях 1917 року. Очевидно, був помітною фігурою, оскільки навіть увійшов у літературу, ставши прототипом “негативного” літературного образу – боцмана-українця Кобзи у драмі радянського письменника Олександра Корнійчука “Загибель ескадри”. Панас під час служби справді мав прізвище Кобза.

Показовим з точки зору майбутньої діяльності О. Келеберди є діалог із зазначеного твору, який показує суспільно-політичні погляди майбутнього месника із мічманом на судні де проходила служба веремівця. Мічман дорікнув Кобзі, що він «хитрий, як справжній хахол», боцман із гонором відповів: «Я – українець, пане мічмане, позаяк хахлів уже немає. Є наш уряд – Центральна Рада, що завтра матиме флот».

Покинувши службу на флоті, Панас Келеберда повернувся у рідне село. Привіз із собою дружинку Пашу, родом з Одеси. Відомо, що вона була грамотною, бо допомагала селянам писати скарги чи листи. Сім’я Охтанася та й односельці поважали її.

Зараз точно не відомо, коли Панас створив свій перший відділ одчайдухів. Швидше за все, це сталося під час протигетьманського повстання – наприкінці 1918 року. На той час Директорія, яка закликала до повстання проти гетьмана Павла Скоропадського, перебувала у союзницьких стосунках із більшовиками. Келеберда якийсь час виступав під советськими гаслами, що були популярними серед селянства, навіть прихильного до Центральної Ради.

Спочатку бойові операції Келеберда розгорнув на Лівобережжі: від міста Золотоноші до села Жовнини і від Жовнина аж до Лубен і Хорола.

На Хорольщині він зажив слави, бо декілька разів визволяв повітовий центр і встановлював у ньому українську владу. Воював він і проти “кітілів”. Хто це були такі, так і не вдалося вияснити. Відомо лише, що так веремівці називали загони, війство яких було одягнуте у кітелі та шапки-кубанки з червоним дном і китицями.

Коли Келеберда на чолі сотні входив до рідного села, то завжди сповіщав про відновлення своєї влади стрільбою з гармат – чи із Сивинського, чи з Нагірного узвозу. Хоч гармаш стріляв холостими снарядами по глухих місцях, психологічне враження досягалося значне – прихильники більшовиків тікали на деякий час із населеного пункту, а більшість селян, навпаки, розпрямляли з радістю зустрічали загони повстанців.

Згодом отаман переніс театр бойових дій на Правобережну Україну, де у складі Середньодніпровської групи Костя Степового-Пестушка командував загоном силою у тисячу козаків. Мав на озброєнні 5 кулеметів. Оскільки територіями дій Середньодніпровської групи, яка вела боротьбу проти денікінців, були Черкаси, Чигирин, Кременчук, Олександрія, станції Бобринська і Знам’янка, Чорний ліс, то зрозумілим стає, що з осені 1919 року Максимівка входить в стратегічні інтереси келебердинців.

Щоправда, перші наскоки повстанців О. Келеберди на Максимівку датуються весною 1919 року, коли вони неодноразово наводили страх на місцевих активістів більшовицького руху. Але перші візити повстанців мали нерегулярний та хаотичний характер.

Найвищою точкою антибільшовицького повстання був період весни-літа 1920 року, коли під вплив келенбердинців потрапила вся південна Полтавщина. Відповідно до звітів більшовиків, радянський загін під тиском повстанців змушений був відступати від Сули до Дніпра. Останнім форпостам для них стали Градизьк і Максимівка. Немає відомостей про зв'язки максимівчан із повстанцями, адже в ці часи селяни були змучені змінами режимів і намагалися відсторонитися від цих конфліктів.

Оскільки Келеберда мав загін чисельністю 300-400 чоловік, то вести постійні бойові дії не міг. Улюбленою тактикою отамана була партизанська війна. Ось кілька більшовицьких повідомлень про діяльність Келебердинців зазначеного періоду:

«В районе Еремеевской, Жовнинской, В-Буромской и Лялинской волостей оперирует Келеберда. 20 августа банда произвела налет на Жовнино, разбила Советский отряд... Бандитами выпускаются воззвания, что коммунисты продают Украину... Мобилизация прошла скверно... Разверстка тормозится бандитизмом... Милиция, терроризированная частыми бандитскими налетами, почти бездействует».

Діяльність повстанців продовжувалася і у наступні роки. Але доля отамана овіяна загадками.

Повернувшись з-під Максимівки наприкінці серпня 1920 року, його загін розпочав партизанську діяльність під хутором Гузирі неподалік від рідної отаману Вереміївки. Під час однієї із перестрілок із більшовицькими загонами з'явилася звістка про те, що отаман був смертельно поранений зрадником на прізвисько (прізвище) Динька.

Були й інші версії його смерті. З цього часу по лісах і селах від Максимівки і аж до сули почали з'являтися "могили Келеберди". Представники радянської адміністрації почали пошук тіла такого ненависного отамана, але ці пошуки щоразу закінчувалися нічим. У цих могилах знаходили речі отамана, глузливі записки: «Ангели вкрали» тощо.

Правда про поховання Келеберди і сьогодні залишається загадкою. Є версія, що його поховали біля родича на цвинтарі у Градизьку. За іншими даними він залишився живим, бо його дружина Паша неодноразово отримувала листи від "загиблого" про зустріч, але на ці зустрічі так ніхто і не приходив, після одної з них вона пропала безвісти. Це викликало чутки про від'їзд Паші й Опанаса на проживання в інші краї під іншими іменами.

Життєвий шлях О. Келеберди – це яскравий приклад українського героя, який не зважаючи на обставини та безвихідь поклав своє життя за ідею. Він боровся за визволення рідного краю не розкидаючись глобальними лозунгами. Розпочавши боротьбу з свого рідного села, розгорнув її на всю округу. Для нас історія життя О. Келеберди має особливу цінність, адже О. Келеберда є героєм максимівських країв.

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РІЧАРДА КАМЕНСЬКОГО

Іщенко Юлія, 9 клас, вихованка гуртка «Євроклуб» при Максимівському навчально-виховному комплексі Недогарківської сільської ради Кременчуцького району, Полтавської області

Керівник: **Пилипенко В.В.**, керівник гуртка «Євроклуб» при Максимівському навчально-виховному комплексі Недогарківської сільської ради Кременчуцького району, Полтавської області

На сьогоднішній день надзвичайно важливим є проведення досліджень історичного досвіду життя та діяльності непересічних громадських діячів, що, не зважаючи на всі складнощі реалій політичного та економічного життя, брали на себе відповідальність за формування нового типу взаємовідносин між людиною та суспільством, розгортаючи благодійну діяльність з метою поширення освіти серед населення.

Довгий час діяльність меценатів та благодійників замовчувалася або перебувала поза межами наукового інтересу дослідників. В радянські часи більшість з них вважалися класовими ворогами, оскільки належали до буржуазії. За сучасних умов відкрилися можливості об'єктивного аналізу їхньої діяльності та відновлення історичної справедливості в даному питанні.

Саме до них належить громадський діяч, підприємець та меценат Річард Каетанович Каменський (1843-1919 роки), який зміг розгорнути широкомасштабну благодійницьку діяльність у галузі народної освіти міста Полтави.

Р. Каменський народився 3 квітня 1843 року в селі Монастирище Брацлавського повіту, Подільської губернії. Отримавши високоякісну домашню освіту, він був направлений для здобуття середньої освіти до Немирівської гімназії. Це був один із найпрестижніших середніх навчальних закладів того часу. Після закінчення гімназії Р. Каменський продовжив навчання у Київському університеті. В ті часи популярними серед молоді були таємні гуртки, які часто мали радикальний характер. Цей період життя Р. Каменського мало висвітлений в історичних джерелах. Щоправда, саме з ним пов'язаний поворотний випадок в житті та кар'єрі майбутнього громадського діяча. У часи польського повстання 1863-64 років Річарда Каетановича виключили із університету за малозрозумілими та заплутаними звинуваченнями та відправили відбувати покарання до Полтави.

Вийшовши на свободу, Р. Каменський вирішив не продовжувати навчання та залишився у Полтаві, де він зміг повноцінно реалізуватися в професійному плані. Його діяльність поширювалася на низку сфер господарського та економічного життя регіону, але він отримав найбільшу славу як прогресивний та активний благодійний діяч.

Помітивши в молодому чоловікові управлінський хист, Р. Каменського беруть на державну службу в якості помічника секретаря в губернській земській управі. На цій посаді він відпрацював сім років (1865-1872 роки). Річард Каетанович сумлінно виконував свої обов'язки, хоча ще зі студентських років його приваблювала економічна діяльність. Тому, 1872 року він переходить на посаду бухгалтера Організації Взаємного Кредиту. Річард Каетанович проявив себе сумлінним співробітником. Неодноразово виступав з ініціативами поліпшення діяльності організації, залучення нових активів для розвитку

полтавського підприємництва. Така активність швидко дала свої результати. 1881 року Річарда Каєтановича було обрано на посаду Голови Ради Організації Взаємного Кредиту, яку він займав до 1909 року. Початковий етап роботи був достатньо складним. Організацію постійно лихоманило, вона фактично боролася за своє існування. Потрібно було комусь брати на себе відповідальність за її майбутній розвиток. Р. Каменський вирішив взяти ініціативу на себе та розпочав значне реформування в середині закладу. Завдяки неабияким здібностям у фінансовій галузі він вирішив, не полишаючи основної посади, зайняти ще й пост казначея. За цю діяльність громадський діяч не отримував заробітної плати, а, як згадували сучасники, займав її «для душі». Ініціативи Р. Каменського дали свій позитивний результат і Організація почала поступово розвиватися.

В цей час Р. Каменський вже мав непересічний авторитет серед полтавської інтелігенції та жителів міста. Не дивно, що в тому ж 1881 році він стає членом правління Полтавського Земельного Банку. Ця організація була закритою для посторонніх. Її внутрішній розвиток та стосунки між співробітниками мало описані в джерелах. Але ці уривчасті повідомлення майже завжди пов'язані з інтригами та серйозною внутрішньою боротьбою між співробітниками. Не дивлячись на це, Р. Каменський зміг там успішно пропрацювати понад двадцять років. Щоправда його відхід від діяльності в даній установі був малозрозумілим для більшості полтавчан, але характерним для банку. На початку ХХ століття містом поширювалися слухи про відверту неприязнь між головою правління Земельного банку С. Хрульовим та двома його найактивнішими діячами Р. Каменським та І. Болубашем. Вони не погоджувалися із новими ініціативами голови правління. Суть цих нововведень також не розголошувалася. Зрештою, Р. Каєтанович відійшов від діяльності в банку, що викликало шквал критики на адресу С. Хрульова. Саме з цим відходом сучасники пов'язували наступну втрату авторитету цієї банківської установи у середовищі полтавських підприємців.

Нечувана працездатність Р. Каменського поєднувалася з високим професіоналізмом та самовіддачею обраній справі. Він не полишав жодної розпочатої справи та вважав своїм обов'язком її успішне завершення. Така енергійність та відповідальність притягувала до нього місцевих підприємців. Він користувався надзвичайною повагою як серед чиновників, та і серед культурних діячів. Річард Каєтанович уміло використовував такі зв'язки для розвитку очолюваних установ та свого кар'єрного росту.

Кар'єрне зростання полтавського кооператора не зіпсувало в ньому загальнолюдських рис. Така різнопрофільна та широка громадська та адміністративна діяльність лише стимулювала Річарда Каєтановича до відкриття нових можливостей налагодження взаємодії між підприємцями та простими жителями Полтави. Оскільки Р. Каменський завжди мав статус інтелектуала, то не дивно, що одним із найважливіших напрямів суспільно корисної діяльності він вважав народну освіту. Тому використовував кожен можливість для підтримки цієї галузі суспільного життя Полтави.

Щойно посівши посаду Голови Правління Організації Взаємного Кредиту, він відразу ініціював створення в Полтаві Товариства допомоги учням. Ця організація задумувалася як фонд матеріального сприяння навчальним закладам міста. Р. Каменський намагався залучити в це товариство як можна більшу

кількість міської інтелігенції, щоб з їхніх ініціатив використати свої налагоджені зв'язки з місцевими меценатами.

Побачивши перспективність такої взаємодії, члени Полтавського товариства допомоги учням обрали Річарда Каетановича головою своєї організації. З цього часу розпочався етап бурхливої взаємодії полтавських підприємців із освітніми закладами міста. Слід наголосити на тому, що Р. Каменський був саме «обраний» на цю посаду, а не «призначений» чи самовільно поставлений. Він не узурпував своєю персоною як засновника діяльність установи.

Щоправда, використовуючи свої професійні якості, Р. Каменський швидко став ключовою особистістю в товаристві. Він мав безпосередній вплив на всіх його членів. З його ініціативи кілька разів змінювали статут. Поступово товариство трансформувалося, стало виключно колегіальним органом. Але не дивлячись на останнє, слово Р. Каменського мало незаперечний авторитет. Його неодноразово перебирало головою товариства, надавали почесні звання. Так, 23 лютого 1892 року він був удостоєний новоствореної посади Товариши голова; 21 вересня 1895 року одноголосно обраний Головою правління товариства, а з 15 грудня 1902 року став почесним та довічним членом Товариства.

Не дивлячись на такі високі звання та надзвичайний рівень довіри, Р. Каменський намагався не зловживати своїм авторитетом. Він неодноразово наголошував на тому, що основним управлінським органом товариства були Загальні збори його членів, і основні рішення мали закріплюватися саме на них. До того ж він наголошував на своїй виключно виконавчій ролі.

Річард Каетанович з усією серйозністю поставився до цієї неприбуткової діяльності. Його підприємницький хист став у пригоді й в благодійницькій діяльності. Він почав залучати до підтримки освіти усіх небайдужих меценатів Полтави та округи. Тому бюджет товариства швидко почав збільшуватися. За нових умов Р. Каменський із власної ініціативи став його головним скарбником.

Вклад Р. Каменського у розвиток Товариства допомоги учням важко переоцінити. Він зумів перетворити колись збиткову та малоперспективну організацію в нечуваний для кінця XIX – початку XX століть проект. Вперше організація такого типу стала незалежною від свої безпосередніх фінансових постачальників та їхнього майнового стану.

Р. Каменський мав грандіозний досвід роботи з фінансами. Він досконало знав, як ними розпоряджатися. Багатьох дивувало, коли він відмовлявся розподіляти всі отримані від меценатів кошти. Як згодом виявилось, він сформував капітал Товариства, який почав працювати на нього. З ініціативи Р. Каменського дані кошти переводилися до інших банків і починали приносити прибутки. На початку XX століття Товариство володіло сумою капіталу понад 40 тисяч рублів, які приносили відсотки з інших фінансових установ. Ці відсотки і розподілялися між навчальними закладами Полтави.

Підконтрольні товариству кошти розподілялися як за їхньою ініціативою, так і за особливими проханнями окремих закладів. За роки діяльності Р. Каменського благодійну підтримку неодноразово отримували полтавське міське трикласне училище, Перша чоловіча гімназія, Маріїнська жіноча гімназія тощо. Про важливість такої допомоги говорять суми, що перераховувалися на

рахунки цих навчальних закладів (Перша чоловіча гімназія з 1881 року по 1906 рік отримала допомогу на суму понад 25 тисяч рублів).

Окрім цього Товариство тісно взаємодіяло з іншими громадськими та благодійними організаціями міста. Зокрема, відомі випадки надання матеріальної допомоги Полтавської організації сестер милосердя Російського товариства Червоного Хреста.

Благодійна діяльність Р. Каменського стала його візитною карткою в місті. Він отримав славу свідомого попечителя та поборника прав місцевої освіти. Не дарма відомий радянський фізик Д. Іваненко називав Річарда Каєтановича «Другом молоді». Він згадував у своїх мемуарах, що полтавський благодійник завдяки своїй діяльності та неабиякій людяності викликав неймовірну любов у гімназистів. Одного разу на гімназичному вечері Р. Каменського оточили учні та довгий час щось із гамором обговорювали, жартуючи з благодійником. Після цього частина хлопців почали його розштовувати, не припиняючи жартувати. Р. Каменський був досить кремезною людиною, а тому стояв непорушно. Така імпровізована боротьба викликала взаємний сміх як у попечителя так і у вихованців. Зрештою, учні не змогли зрушити з місця Р. Каменського та почали йому голосно кричати: «Ура! Ура!». Такі стосунки були символом відкритості Річарда Каєтановича та його неймовірного захоплення питаннями освіти молоді.

Присвятивши двадцять вісім років свого життя освітній благодійницькій діяльності, Р. Каменський вимушений був за станом здоров'я скласти повноваження голови товариства. За роки активної роботи він здобув надзвичайний авторитет як серед колег-підприємців, так і серед кількох поколінь полтавців, що змогли отримати якісну освіту завдяки його непосильній праці.

Після відходу від активної освітньо-громадської діяльності ім'я Р. Каменського стало символом прогресивного розвитку освіти губернії. Місцеві діячі галузей освіти та економіки не забували закладених Річардом Каєтановичем традицій. Зокрема, 1907 року в Полтаві була відкрита школа, якій присвоїли ім'я Р. Каменського. Розчулений меценат виділив на її розвиток п'ять тисяч рублів із власних заощаджень. Такий крок був унікальним не тільки для Полтави, а і всієї України, адже школа отримала ім'я на той час ще живого громадського діяча.

В Організації Взаємного кредиту також віддавали належну пошану сорокарічній професійній діяльності Р. Каменського. Було вирішено розмістити його портрет в центральній залі приміщення засідань організації. Згодом на загальних зборах організації постановили призначити стипендію Р. Каменського для середніх навчальних закладів з капіталом у дві тисячі рублів. Ця стипендія нараховувалася кращим за успішністю учням за рік навчання й становила 100 рублів на одного вихованця. Це був хороший матеріальний стимул для учнів. За ці кошти можна було забезпечити благополучне життя гімназиста протягом року. Для підтвердження зазначеного можна привести ціни на продукти харчування та розваги на початку XX століття. Зокрема, в ті часи ціна кілограму картоплі коливалася від 5 до 15 копійок, одна хлібина коштувала 4-8 копійок, одна літра молока – 14 копійок, хороший обід у середньостатистичному трактирі міг коштувати до 10 копійок, проїзд з кучером – 20 копійок. Ще більш відчутною здається така стипендія, коли дізнаємося, що за 100 рублів можна було купити тяглогового коня, а за 60 – корову. Тобто, стипендія Р. Каменського була хорошим

матеріальним доповненням для учнів та стимулювала їх до покращення результатів навчання.

Після відходу від активної професійної діяльності життя Р. Каменського отримало стриманий ритм. Йому надокучали хвороби, через, які він і був вимушений відійти від справ.

Р. Каменський кілька разів намагався повернутися до активної громадської та освітньої діяльності. Зокрема, у 1913 році Річарда Каетановича обрали гласним Полтавської міської думи, де він активно боровся за підтримку місцевою владою освітніх закладів міста. У його обов'язки входили доповіді та професійні консультації з актуальних питань. Цілком зрозуміло, що Р. Каменський більшість із них присвятив саме фінансуванню освіти.

На початку революції стан здоров'я освітнього мецената значно погіршився. Тому він не брав активної участі в подіях 1917-1918 років. 1919 року після затяжної хвороби Р. Каменський помер. Оскільки ця подія сталася в часи революції та громадянської війни, то не залишилося жодних матеріалів навіть щодо дати смерті громадського діяча. Відомо лише, що помирав він у своєму приватному будинку, що знаково знаходився напроти Дворянсько-селянського банку (таку назву мав у 1919 році колишній Селянський банк).

В цьому будинку залишилися вдова Р. Каменського – Варвара Олександрівна та дві його доньки. Через кілька місяців після смерті Річарда Каетановича їх примусово було виселено. Дружина та доньки громадського діяча були вимушені працювати покоївками та жити в найманій квартирі на вулиці Монастирській.

Громадська діяльність Р. Каменського стала унікальним прикладом реалізації освітньо-благодійницького проекту. Непересічний суспільний авторитет та професіоналізм Річарда Каетановича стали основою успішності всіх його починань. Засноване ним Товариство допомоги нужденним учням змінило усталені уявлення про освітнє благодійництво. Замість традиційного перерахування та розподілу меценатських коштів, Р. Каменський створив самодостатню установу, що змогла використавши отриманий стартовий капітал перевестися на режим самозабезпечення. Таким чином значна частина навчальних закладів міста отримали гарантоване матеріальне забезпечення свого існування, незалежно від допомоги окремих меценатів та держави.

ВНЕСОК В'ЯЧЕСЛАВА МАКСИМОВИЧА ЧОРНОВОЛА У РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Кіт Олександр, учень 10 класу Подібнянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради

Керівник: **Мандюк Надія Іванівна**, учитель історії Подібнянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради

Структура роботи. Дана робота присвячена В'ячеславу Максимовичу Чорноволу, історичній постаті в процесі державотворення сучасної України; розкрито його роль і місце в боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності.

Актуальність роботи обумовлена тим, що розкриває особливості, неповторні риси яскравого патріота і державотворця України В.Чорновола, який

був твердо переконаним, що самостійна українська держава матиме політично зрілу націю, яку утворюватимуть усі, хто населяє Україну, незалежно від етнічного походження; вірив у силу патріотизму, коли всі почуватимуться дітьми України й усі добровільно візьмуть на себе відповідальність за неї.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичний шлях В'ячеслава Чорновола.

Матеріалом для дослідження є перекази, статті, документи, історичні джерела та книги про видатну особистість.

Мета роботи формування у підростаючого покоління поваги, людської гідності та любові до України на зразках видатних особистостей.

Мета дослідження

Робота містить в собі аналіз поглядів різних дослідників.

Здійснено спробу зробити відповідні висновки для пошуку шляхів подолання теперішніх проблем щодо зміцнення Української держави, піднесення її авторитету та духовної складової державотворення.

Висновок Це дослідження буде корисним для фахівців з історії, для керівників гуртків, для старшокласників, які цікавляться політичною історією України.

У сучасних умовах українського державотворення неухильно зростає науковий та суспільний інтерес до різноманітних подій та історичних персонажів, подекуди і до тих, що неоднозначно наразі оцінюються в суспільстві. Серед таких історичних постатей, що невтомно працювали на українське національне відродження, розбудову і становлення Української держави, помітне місце належить і В'ячеславу Максимовичу Чорноволу – активному борцеві з тоталітарним режимом, лідеру Народного Руху України, журналісту, публіцисту і літературознавцю. Отож висвітлення діяльності та творчості В.М. Чорновола має неабияку наукову цінність, пізнавально-виховне та практичне значення для багатьох поколінь українського народу. Водночас різне ставлення до нього в сучасному українському суспільстві, від сприйняття до заперечення, на жаль, є наслідком-рудиментом не тільки не такої вже й далекої комуністичної епохи, але й широкого їх використання в гострій політичній боротьбі в Україні, насамперед в ході багатьох політичних кампаній дуже частих передвиборчих перегонів і баталій. До того ж водночас це сприяє осмисленню його як людини, громадянина, лідера, політика, державного діяча. Діяльність В.Чорновола як шістдесятника, дисидента, пов'язана з відстоюванням прав особистості в державі і національній спільноті. Разом із дисидентами-одномудцями він виступав за корінні зміни у суспільстві та в духовній сфері, а саме – демократизацію суспільства, підняття авторитету рідної мови, що в першу чергу означало її збереження, охорону всієї культурної спадщини. Свою незгоду з незаконними діями радянської влади, що виявилися у переслідуваннях, арештах та репресіях представників інтелігенції, В.Чорновіл висловлював у підготовлених ним збірках «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)». Без найменшого перебільшення, вони сколихнули світову громадську думку, показали, що в Україні відновився опір тоталітаризму. За свої праці удостоєний міжнародної журналістської премії імені Ніколаса Томаліна, водночас – тюремного ув'язнення з боку влади. З його творів чітко і зрозуміло випливало, що об'єктом репресій в

Україні ставали всі, хто відкрито висловлював стурбованість станом української мови, літератури, культури, мистецтва, а передусім – «інженери людських душ: письменники, поети, науковці». Ініціює видання підпільного, суспільно-політичного часопису «Український вісник», яке у січні 1972 р. після арешту Чорновола було призупинено. Задля поборення або хоча б угамування В.М. Чорновола, інших таких, як він, влада використовувала увесь можливий і неможливий арсенал тиску, властивий тоталітарному режимові, проти своїх же громадян. Всупереч букві і духові радянських законів, В.М. Чорновола заарештували, брутально допитували, позбавили можливості захищатися в суді, користуватися тогочасними правами ув'язнених. Проте швидко виявилось, що владі не допоміг навіть спеціально створений режим проживання у «малій зоні», в ув'язненні, та у «великій зоні» – на волі. Виявилось, що влада безсила не так через цю «специфіку», як проти зброї нескорених – слова, гідності, мужності, самопожертви. А протизаконні її карні дії аж ніяк не принесли очікуваного результату та наслідків. Більше того, вони загартували дисидентів, посилили їх стійкість і незламність. В умовах таборово-тюремних університетів В.М. Чорновіл швидко перетворився з журналіста й науковця у непримиренного і невтомного борця за незалежність України. В.Чорновіл прагнув незалежної політичної позиції, сповідував ідею подолання беззаконня сталінських часів, відстоював національну гідність та національну думку, виступав за оборону людських, національних прав і народну самобутність. Усе своє життя він відстоював думку соборності Української держави. В. Чорновіл бачив Україну незалежною, суверенною, демократичною, правовою, багатопартійною державою у колі європейських держав, де панують гармонійні соціальні і міжнаціональні стосунки, діє багатокладна економіка. Він теоретично обґрунтував необхідність і закономірність входження України до сім'ї європейських народів. Вагомим був внесок В.Чорновола в суспільно-політичну думку України. Це засвідчила його яскрава як практична, так і теоретично - публіцистична діяльність. Остання дістала широке висвітлення у багатотомному виданні його праць. Кожен з томів десяти томника В.Чорновола розкриває не лише окремий проміжок його життя та діяльності, а й висвітлює ті події, що відбувалися у суспільстві.

В.М. Чорновіл завжди і в усьому спирався на народ. Звідти черпав силу і насагу, вірив у нього і вбачав у ньому силу Народного Руху України. Після ув'язнення й заслання В.М.Чорновіл знову у вирі громадсько-політичних подій, спрямував зусилля на активізацію українського національного руху, відновлення економічної незалежності та політичної самостійності України. Одним із перших таких кроків було відновлення ним видання позацензурного самвидавського часопису «Український вісник». В.Чорновіл був одним з ініціаторів створення Української Гельсінської Спілки – першої української політичної організації 1980-х років, брав активну участь у діяльності інших громадських та політичних об'єднань. У 1990 р. на перших демократичних виборах до центральних і місцевих Рад став головою Львівської обласної Ради народних депутатів, а згодом – народним депутатом Верховної Ради України. 1991 рік відзначений у житті В.Чорновола президентськими виборами. Будучи представником від Народного Руху України, завзято боровся в цих перегонах і виборів друге місце. Діяльність В.Чорновола на посаді голови Народного Руху починаючи з 1992 р. мала велике

значення для державного та національного відродження України. Чорновіл отримав великі можливості для практичної реалізації своїх державотворчих задумів. Він наголошував на потребі здійснення реформ у аграрному секторі, фінансової реформи, вдосконалення податкового законодавства, обмеження депутатської недоторканності, скорочення видатків на законодавчу і виконавчу владу, активно виступав на захист національної безпеки і територіальної цілісності України та ін. Як відомо, процесу реалізації усього зазначеного завадила низка помилок, прорахунків й упущень. В.М. Чорновіл нерідко апелював до своїх земляків за їх надмірну толерантність, байдужість, низьку політичну культуру, безвідповідальність тощо, які властиві будь-якому людському суспільству. Його опоненти намагалися скористатися і цим, «грали» на його зауваженнях щодо особливостей ментальності українців, їх бездержавності. Чорноволу, мовляв, не підходить цей народ, нехай шукає іншого і т.д. На всі ці несправедливі закиди він давав переконливі відповіді. Будучи народним депутатом України, з березня 1990 р., проводив активну державотворчу політику, був одним із ініціаторів прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) й Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), автором десятків законопроектів, постанов з проблеми державотворення. Ці та інші факти ще раз підкреслили прагнення Чорновола до незалежності Української держави. У 1992 р. він брав участь у доопрацюванні та редагуванні Концепції державотворення в Україні та розробці низки інших державотворчих актів. Чітко стояв на позиціях необхідності вступу України до Ради Європи, НАТО, ЄС, СОТ та ін. Він вбачав політичне майбутнє України у Європейському Союзі, наголошував на потребі європейської інтеграції. Бачення України у перспективі в НАТО було одним із головних завдань політика. Водночас він стояв на позиції добросусідських відносин між Україною та Росією, всіляко вітав Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, відстоював рівноправні стосунки двох країн. Так сталося, що Черкащина – земля Богдана і Тараса – породила ще одного звитяжця за справи і долю народу, його волю і незалежність. Роль В.М. Чорновола з позиції сьогодишнього дня можна оцінити наступним чином. Працюючи народним депутатом у Верховній Раді, В. Чорновіл сприяв утвердженню дієвої позиції. Все життя він твердо і неухильно сповідував загальновідомий принцип: «Не збудуєш словом, коли руйнуєш ділом». Увесь його життєвий шлях був наповнений романтизмом і оптимізмом, ідеалізмом, переоцінкою ідеалів, драматизмом, вірою й надією, любов'ю до людей, стражданнями і муками, незламністю, шляхетністю, динамізмом, постійним і цілеспрямованим рухом як до успіхів, так і невдач.

В.Чорновіл був людиною, яка цінувала в своєму житті передусім суверенітет та соборність Української держави. Будучи духовно сильним, настирливим у досягненні мети, цілеспрямованим борцем, він був людиною, яка усе життя стояла на державотворчих позиціях, як ніхто, могла довести справу до кінця, не боячись ні ув'язнень, ні політичних протистоянь. В.Чорновіл залишився вірним високим ідеям та цілям до кінця свого життя.

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ – ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО САМОСТІЙНИЦТВА

Максименко Каріна, учениця 10 класу Буцької загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради

Керівник: Колісник Олександр Олексійович, учитель історії Буцької загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради

Структура роботи Ця робота присвячена Миколі Міхновському, історичній постаті ідеологу українського націоналізму, одному з творців української державності; розкрито його роль і місце в боротьбі за створення самостійної, незалежної України.

Актуальність роботи обумовлена тим, що розкриває особливості, неповторності яскравого патріота і державо творця України Миколи Івановича Міхновського, який був твердо переконаний, що політично зріла українська нація може існувати лише в у власній самостійній державі.

Об'єктом дослідження є життєвий шлях та державницька діяльність Миколи Міхновського.

Матеріалом для дослідження є статті, документи, історичні джерела та книги про цю видатну постать.

Мета роботи формування у підростаючого покоління національно-патріотичних почуттів, людської та громадянської гідності, любові до своєї держави на зразках видатних особистостей.

Мета дослідження

- Робота містить в собі аналіз поглядів різних дослідників.
- Обґрунтовано ідею самостійної України з республіканською формою правління.
- Здійснено спробу зробити відповідні висновки для пошуку шляхів подолання теперішніх проблем щодо зміцнення Української держави, піднесення її авторитету та духовної складової державотворення.

Висновок Це дослідження буде корисним для фахівців з історії української державності, для керівників гуртків, для учнів старших класів, які цікавляться політичною історією України.

*Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна
Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі*

*Микола
Міхновський*

Не буде мабуть перебільшенням стверджувати, що з усіх видатних українців –державотворців був Микола Іванович Міхновський. Він був першим, хто відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії та право її народу на самовизначення.

1900 року він видав у Львові брошуру «Самостійна Україна». Проблеми взаємовідносин України та Росії вперше в новітній історії розглядалися в ній з позицій державності. «Українська мрія» у вигляді питання про звільнення нації з'явилася світові. І хоча публікація містила в собі більше запитань, ніж відповідей щодо того, якими шляхами мусить іти Україна до незалежності, сама постановка проблеми висунула її автора на одне з чільних місць на українському політичному небосхилі.

Міхновський в емоційній формі характеризує утиски українського народу в царській Росії.

«Яким правом, – пише він, – російське царське правительство поводить ся з нами на нашій власній території, наче з своїми рабами?.. На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно росіян (москалів) або змоскалізованих ренегатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові? Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительство російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації, плекаючи і підтримуючи її науку, літературу, промисловість і т.д.? І, нарешті, найголовніше, чи має право царське правительство взагалі видавати для нас закони, універсали та адміністративні засади?».

Окреслюючи першочергові завдання нової української інтелігенції, яку М.Міхновський вважав рушійною силою національної революції, він констатував: «Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться... Українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок...».

Головним ворогом України М.Міхновський вважав Росію. Він застерігав захоплених соціалістичними ідеями земляків, що навіть у разі повалення самодержавства Україна залишиться в колоніальному стані, якщо не вийде зі складу імперії під час революції. М.Міхновський пропонував йти до незалежності протореними шляхами західних країн, використовуючи творчі потенціали націоналізму європейського типу.

Проте він не брав до уваги того, що, скажімо, у Німеччині та Італії XIX століття націоналізм взагалі поєднувався з боротьбою за загальнолюдські права і свободи, які ставилися на перше місце. До того ж населення цих країн було переважно мононаціональним. Ці суттєві чинники були проігноровані і національна ідея у викладі М.Міхновського не знайшла на початку XX століття широкого визнання серед українства.

Переходячи до оцінки історичної ролі нашої інтелігенції, Міхновський стверджує, що «в історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й сороміцьку роль. Зраджувала, ворогобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не ототожнювала своїх інтересів з інтересами цілої нації».

Захоплений величавим образом самостійної України, розігрітий і натхненний фактом заснування першої активної української організації, Революційної Української партії (РУП) автор починає далі надмірно ідеалізувати тих, хто, як йому тоді здавалося, має очолити боротьбу української нації за здобуття самостійної української держави. Саме членів РУП Микола Міхновський називав «цвітом нації», «третьою генерацією інтелігенції». Надії ідеаліста-самостійника на цю третю генерацію української інтелігенції, як ми всі вже тепер знаємо, не справдилися; видно це не цвіт нації був, а пустоцвіт.

Розчарований діяльністю тодішньої «третьої генерації інтелігенції» він разом з Олександром Макаренком засновує нову організацію: «Українську

Народну Партію». Головний пункт програми: Самостійна Українська Національна Держава.

Основну свою націоналістично-самостійницьку тенденцію Міхновський ще з більшим завзяттям проводить і через «УНП». Яскравим виразником цієї тенденції були «Десять Заповідей», написаних Міхновським і виданих у Львові «Українською Народною Партією» в 1903 р.

В цей період Міхновський вже став усвідомлювати думку, що держави будуються не тільки інтелігенцією – а, в першу чергу, продукуючими класами і тими, хто в даній країні продукцію організує.

Почалась всесвітня війна. Покликаний до служби Міхновський служить спочатку в північній армії, а на передодні революції дістає, як юрист, призначення до Київського Військового Суду.

Після початку української революції в березні 1917 року Міхновський розпочинає агітацію в армійських колах про необхідність створення української армії. Для цього він особисто ішов до казарм і там проповідував не бунт, не порушення дисципліни, не самовільство, а потребу творити дисципліновану військову силу тільки в новій, національній формі. Він кликав служити своїй національній державі, і служити краще, з більшим завзяттям, з більшою відданістю і при більш суворій дисципліні, якій, заради свого національного і державного обов'язку, кожен повинен добровільно себе підпорядкувати.

Його тодішня діяльність розпадається на два періоди: перший – це національно-усвідомлююча пропаганда серед військової маси; другий – це спроба з вже національно-роздагатованої військової маси організувати регулярні військові частини.

Організувати свою українську регулярну армію, проголосити вслід за тим самостійність Української Держави, укласти сепаратний мир з Центральними Державами – ось була програма Міхновського вже в першій добі революції.

Але ідеї Міхновського для керівництва Української Центральної Ради, основу якого становили представники соціалістичної партії ця програма здавалась чимось абсурдним.

Але справжньою нашою національною трагедією було те, що діячі Центральної Ради, в руках котрих під ту пору опинилося керівництво нацією, зовсім не хотіли відродження української військової сили, боялися його і всіма своїми силами цьому відродженню противилися. Це було наслідком і доказом того, що цілий український національний рух був рухом недержавним. В колах Центральної Ради панували такі думки, що Міхновський має партійні «реакційні замисли», що взагалі регулярні армії непотрібні, бо революція проголосила принцип «самовизначення націй», що на крайній випадок сам народ збиратиметься в «народну міліцію», яка боронитиме край.

У Міхновського вже в червні 17-го року повстає план проголосити державну самостійність України, спираючись на сили двох перших українських військових формувань:

Полку імені Павла Полуботка та імені Богдана Хмельницького, одним з організаторів яких він був. Закінчуються ці ідеї Міхновського на тому, що, завдяки закулісним заходам петлюрівсько-соціалістичної більшості Українського

Військового Комітету, з наказу всеросійського військового міністра Керенського, його засилають на румунський фронт.

Після розвалу Східного фронту Міхновський повертається на свою рідну Полтавщину де згодом стає одним з організаторів Української партії хліборобів - демократів (УП ХД).

Це було велике серце, в ньому палав такий вогонь любові до України, що в другій країні він запалив би мільйони сердець бажанням патріотичного подвигу, а в безкисневій атмосфері нашої інтелігенції запалилися цим вогнем тільки одиниці. Міхновському почесне місце в історії України навіки. Питання політичної тактики залишилися у нього нерозроблені і в цих питаннях були у нього помилки і хитання. Однак і в цих помилках і хитаннях намічався вже виразний шлях, по якому його розум йшов до здійснення заповітів його серця. Від соціально-революційної націоналістичної демагогії з часів молодості, Міхновський все більше схиляється до ідеології державницької в другій половині свого життя. Він все ясніше усвідомлює собі, що як в житті одиниці, так і в житті громади-нації, нінащо не здається найбільший порив серця, коли його не взяти під міцне керівництво волі і розуму.

Найбільшою його заслугою було надання великого творчого розмаху українським національним почуттям. Малесеньку любов до пісень, вишивок і соціалістичних брошурок він розпалив серед Українців в полум'я любові до Великої, Вільної, Самостійної України.

АПОСТОЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Товстик Сергій, учень 11 класу Молодецької загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради

Керівник: **Глодовська Людмила Олександрівна**, учитель історії Молодецької загальноосвітньої школи I-III ступенів Маньківської районної ради

Дана робота присвячена уродженцю села Молодецьке, що на Черкащині, Хрисанфу Петровичу Яшуржинському, представникові духовної еліти, який невтомною працею, талантом, власним прикладом служив справі духовного вдосконалення суспільства, чиї творчі доробки, наукові дослідження пронизані любов'ю до отчого краю, рідного народу, матеріальної та духовної культури, звичаїв і традицій, якого, як і багатьох поціновувачів та проповідників української історії, народної творчості, рідного слова, радянська система прирекла на цілеспрямоване забуття.

Актуальність роботи обумовлена тим, що розбудова незалежної України, становлення української нації вимагає повернення із забуття імен людей, які своєю освітою, своєю вродженою духовністю та інтелігентністю справляли неабиякий вплив на суспільне життя. Адже саме на прикладі таких непересічних, багатограних осіб необхідно формувати у підрастаючого покоління історичну свідомість, яка стане підґрунтям й головним джерелом її самоусвідомлення в сучасному світі, базисом національної самоідентифікації, допоможе інтегрувати і зберегти цілісність українського народу, забезпечить взаємозв'язок, спадкоємність поколінь, стане своєрідним наріжним каменем глибокого

взаєморозуміння й співробітництва людей у справі побудови незалежної, демократичної, соціальної української держави.

Об'єктом дослідження є життєвий шлях, наукова і громадська діяльність Хрисанфа Ящуржинського.

Мета і завдання:

- з'ясувати місце і роль представника національної еліти, патріота, просвітителя Х.П.Ящуржинського у націотворенні та держаному будівництві;
- узагальнити і поглибити відомості про видатного діяча, ознайомитись із його інтелектуальною спадщиною;
- обґрунтувати актуальність і важливість історичної пам'яті та духовності у подальшій консолідації української нації.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку джерел і літератури, додатків.

У першому розділі простежується становлення особистості Хрисанфа Петровича, період навчання, педагогічна, дослідницька та наукова діяльність. Велика увага приділяється поверненню Ящуржинського в отчий край.

Другий розділ присвячується інтелектуальній спадщині вченого, його внеску у розвиток Уманського краєзнавчого музею. У процесі досліджень матеріалів, які були використані при створенні розділу, вимальовується уся грандіозність наукового доробку Хрисанфа Петровича, все чіткіше окреслюється масштабність, потужність його багатогранного таланту.

Джерельною базою дослідження стали свідчення та перекази жителів с.Молодецьке, статті, архівні документи, історичні джерела.

Висновки. Під час виконання роботи зроблено аналіз життєвого шляху та діяльності Х.П.Ящуржинського, який засвідчив, що наш земляк був не лише видатним діячем, а й патріотом, який понад усе любив свій рідний край.

Науковець зробив вагомий внесок у розвиток етнографії, археології, історії, фольклористики, музейної справи.

Дослідження наукових доробків, етнографічних розвідок, листування Хрисанфа Петровича та спогадів односельчан допомогло краще зрозуміти науковий інтерес та громадську позицію нашого співвітчизника. Поза сумнівом, багаторічна інтелектуальна спадщина славного сина Черкащини ще чекає на ґрунтовне дослідження. А досліджувати потрібно для того щоб довести і собі і світові – ми народ, який має прадавню історію, прадавню культуру, який має і силу, і славу, і волю! Як зазначав Йосиф Сліпий: «...нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами умирає і зникає із землі».

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали можуть бути використані при написанні історії села, в лекціях і публічних виступах на краєзнавчу тематику, також це дослідження буде корисним для фахівців з історії, етнографії, краєзнавців, керівників гуртків, старшокласників, які цікавляться історією України та її видатними діячами.

Непересічною особою увійшов в українську культуру Хрисанф Петрович Ящуржинський – український етнограф, фольклорист, дослідник археолог, співробітник «Киевской старины» та «Известий Таврийської ученої археологической комісії», який щиро переймався долею рідного краю.

Народився Х.П. Ящуржинський 19 березня 1852 року у селі Молодецьке Уманського повіту Київської губернії (нині Маньківський район Черкаської області) у родині місцевого священика.

Хрисанф Петрович був людиною винятково світлою та винятково скромною, затаврований тоталітарною владою як націоналіст, постать, яку система прирекла на цілеспрямоване забуття, але наш співвітчизник своєю просвітницькою діяльністю прославив родинне прізвище далеко поза межами рідного краю. Знаний у колі науковців – спеціалістів із археології, фольклористики та етнографії, відмічений пошануванням Івана Франка, був автором багатьох публікацій. Палка дослідниця діяльності вченого кандидат педагогічних наук, член Національної спілки письменників України Марія Павленко аналізуючи творчі доробки нашого земляка пише: «Записи та публікації Х.Ящуржинського, які з'являються в різних виданнях, передовсім у «Киевской старине», є не тільки блискучим зразком органічної любові автора до народної творчості тонкого творчого підходу позначеного педагогічним даром, і вдумливого наукового аналізу, а й – тісного зв'язку з рідною землею, насамперед – з селом, у якому народився й провів дитинство. Адже, навіть перебуваючи далеко від Молодецького Хрисанф Ящуржинський у своїх статтях нерідко посиляється на фольклорно-етнографічні записи, зроблені саме в ньому!»

Для односельчан Хрисанф Петрович був водночас і учителем, і суддею, і добрим порадиником. Як людина інтелігентна з простою, відкритою вдачею, він викликав симпатію простого люду і був у центрі громадського та культурного життя.

ГЕТЬМАНАТ СКОРОПАДСЬКОГО – ВТРАЧЕНИЙ ШАНС НА ШЛЯХУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Лагода Костянтин, 10 клас, Ватутінська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №6 Ватутінської міської ради

Керівник: **Лігіченко Тетяна Павлівна**, вчитель історії Ватутінська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №6 Ватутінської міської ради

Українці на своєму історичному шляху пройшли довгий процес державотворення. Він тривав на наших землях не тільки протягом минулого століття, а майже тисячу років. Ці державотворчі процеси супроводжувалися здобутками і втратами, перемогами та поразками. То чим є сучасна Україна – спадкоємицею УНР, Гетьманщини Богдана Хмельницького, чи навіть Київської Русі? Довгий час українців переконували, що ми бездержавний народ, вбиваючи в голови комплекс неповноцінності. То де ж витoki нашої державності? Це питання багатогранне, воно потребує кропіткої роботи у дослідженні нашого минулого, часом дуже гіркого і болючого.

Шляхом державотворення разом зі своїм народом і попереду його йшло багато історичних діячів. Про одних з них ми згадуємо часто, імена їх широко відомі і шановані, а деякі з них згадуються тільки на уроках історії, або в колах вчених – науковців, інколи про них говорять ЗМІ. Саме до таких постатей належить Павло Скоропадський – Гетьман Української Держави.

Досліджуючи діяльність Павла Скоропадського, можна прослідкувати закономірність, яка супроводжувала процеси створення української держави, а

саме – невміння і небажання українських політичних сил і української еліти об'єднатися, поступитися власними амбіціями задля досягнення найголовнішого – створення власної держави та її розбудови. Саме в таких умовах закладав основи нової держави Павло Скоропадський.

Тема дослідницької роботи, щодо діяльності Павла Скоропадського, була обрана з метою ґрунтовнішого вивчення уроків державотворчих процесів періоду Української революції 1917-1920-х років. Адже, досліджуючи ці події, в деяких моментах можна провести аналогію із сучасністю. Починаючи з моменту проголошення незалежності, Україна стикається з проблемами, обумовленими сучасними реаліями, але дуже схожими з тими, що мав справу Гетьман.

На позиції Гетьмана, на його задуми та дії чинився системний та потужний наступ певних політичних сил: українські соціалісти вважали його уряд «реакційним», «зрадницьким», «право буржуазним», саме вони підняли повстання, через яке Скоропадський відрікся від влади і залишив Україну; німецька окупаційна влада, (яка власне до України була запрошена не Гетьманом, а соціалістичною Центральною Радою) постійно втручалася в справи Гетьманського Уряду, диктувала призначення на військові та й цивільні посади; підживна робота більшовиків та їх прихильників в Україні 1918 року; ворожа діяльність білого офіцерства, якого в Україні було чимало.

Павло Скоропадський - нащадок давнього роду козацької старшини, належав до найбільших на Україні землевласників. За царського режиму Павло Скоропадський мав високий статус – служив військовим ад'ютантом Миколи II. В роки Першої світової війни був авторитетним військовим генералом. У січні 1917 року був призначений командуючим 34-м армійським корпусом, що розташовувався на території України. Виконуючи обов'язки командувача цього корпусу, Павло Петрович вперше зустрівся із українським революційним рухом.

Будучи військовою людиною, Павло Скоропадський своє служіння українській ідеї вбачав попервах у військовій сфері. Державотворчий аспект власного війська на той час стояв надзвичайно гостро. Україна перебувала в оточенні вороже настроєних до української ідеї політичних та військових сил, представники ж Центральної Ради не вважали першочерговим завданням створення своєї армії. Замість творення національного війська Центральна Рада стояла на позиції українізації певних військових частин і то тільки в суто культурницькій роботі. Скоропадський мав своє бачення цього питання. Саме очолюваний ним 34 –й армійський корпус набуває чітких національних рис і зберігає бойову міцність.

У квітні 1917 року, з утворення першого коша у Звенигородському повіті на Київщині, розпочинається процес формування Вільного козацтва - своєрідної національної військової організації. Спочатку Вільне козацтво виконувало чисто міліцейські функції: охорона порядку в краї, боротьба з бандитизмом і дезертирством. 3-7 жовтня в Чигирині відбувся перший Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва. Було прийнято Статут і обрано Генеральну раду на чолі з Павлом Скоропадським. Серед козаків особа нащадка гетьманського роду, бойового генерала Скоропадського мала не аби яку популярність.

«Я завжди вважав, що український рух є позитивним вже тим, що він просякнутий сильним національним почуттям, що, граючи на цих струнах, можна

найлегше врятувати народ від більшовизму. Я, наприклад хотів створити козацтво з хліборобів, але у відповідь на це, які тільки палиці в колеса не встромляли мені російські діячі.» Керуючись цим намірами Павло Скоропадський стає на важкий шлях побудови української держави.

Представники Центральної Ради з побоюванням віднесли до факту обрання Скоропадського очільником Вільного козацтва. Генерал ще до цього зустрівся з холодним ставленням до себе з боку Генерального секретаріату. Зокрема, ще з літа 1917 року уряд Центральної Ради, занепокоєний великою популярністю аристократа – землевласника генерала Скоропадського, чинив йому перешкоди в керівництві корпусом. Наприкінці року генерал Скоропадський іде у відставку.

Події 1917 року спричинили тяжкі наслідки для всіх верств населення: розруха, втрати на фронтах, економічний занепад. Революція та хаос до весни 1918 року набридли широким верствам населення України. Зрозуміло, що ці настрої переважали серед заможних селян, дрібних підприємців, власників фабрик, великих землевласників, вищого чиновництва. В таких обставинах майбутній гетьман став уважно вивчати весь спектр політичних рухів, що діяли в Україні, у пошуках не більшовицької альтернативи Центральній Раді. Відставний корпусний отаман зустрічався із самостійниками (Д. Донцов), хліборобами – демократами (В. Липинський, М. Міхновський)

Свої дії Гетьман пояснює так. «Я сам не йшов свідомо до гетьманства, до якого мене підштовхували швидкоплинні події. Я не кажу, що не припускав, аби в Україні в майбутньому не було гетьмана, навпаки, я був переконаний, що таке станеться, але я вважав, що попередньо буде створена партія, яка бачитиме порятунок Батьківщини в необхідності створення сильної влади в особі диктатора – гетьмана, і що це диктатор проводитиме ті принципи, які лягли б наріжним каменем в основу партії; згодом ця партія, поширюючись і збільшуючись чисельно, створила б свої відділи по всій Україні, які б у свою чергу підтримали ідею гетьманства та його починання.»

Створювати свою партію в умовах 1918 року за планом, який уявляв Павло Скоропадський було неможливо. Наприкінці квітня 1918 року відставний корпусний отаман війська УНР самим ходом подій був примушений стати до керма незалежної України, яке майже добровільно випустила з рук українська соціалістична партія. Напевно гетьман, отримавши найвищу державну владу, навряд чи мав готовий план порятунку країни. Проте він бачив, чого не слід робити, розумів, що його попередники повністю скомпрометували себе в очах громадськості. Державний переворот 29 квітня 1918 року й відновлення старовинної національної форми правління – гетьманату – на чолі з нащадком гетьманського роду П. Скоропадським стали єдиним шляхом подолання системної суспільної кризи.

Проголошення Української Держави 29 квітня 1918 року не викликало спротиву суспільства, за винятком мітингово-анархічних заходів, спровокованих українськими есерами. Навколо гетьмана об'єдналися практично всі політичні рухи, правіші за соціалістів: самостійники, хлібороби-демократи, представники російських політичних партій та союзів, польські громадські сили, впливові ділові кола, а також широкі непартійні маси землевласницького населення. Він

користувався також зовнішньою підтримкою, причому як центральних держав, так і таємних представників Антанти. При всіх мінусах Гетьманату, його «недостатній українськості» він виявився більш ефективним щодо державотворення ніж УНР.

У надзвичайно складних умовах Скоропадському вдалося стабілізувати економічну ситуацію в Україні. Звичайно, про економічні успіхи говорити немає підстав, але порівняно з іншими територіями колишньої Російської імперії, які перебували в стані цілковитої розрухи, Україна була островцем достатку.

Почалася розбудова державних структур, судової системи, створювалася регулярна армія. Було взято курс на українізацію державного апарату.

Найбільше було зроблено для розвитку української культури – створено низку українських початкових шкіл, Всеукраїнську академію наук, відкрито близько сотні українських гімназій, два українських університети (в Києві та Кам'янці-Подільському), Український державний театр в Києві, було засновано національний архів та бібліотеку.

У своїй діяльності гетьман допустив ряд серйозних помилок. Найголовніші з них – питання соціально-економічної реформи та національної незалежності. У історії немає слова «якби», у історії є слово - «було». Ми не можемо змінити події сторічної давнини, але знаючи помилки минулого ми не повинні допускати їх сьогодні.

СЕМЕН ГРИЗЛО – СПІВЗАСНОВНИК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА ТА ПОВСТАНСЬКИЙ ОТАМАН

Селецький Денис, учень 10 класу комунального закладу «Катеринопільський навчально-виховний комплекс №2 «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Керівник роботи: **Коваленко Василь Володимирович**, вчитель історії, КЗ «Катеринопільський навчально-виховний комплекс №2 «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад»

Актуальність теми дослідження. З розпадом Радянського Союзу і проголошенням Незалежності України український народ відкрив нову віху в своїй історії. Але навіть після здобуття омріяної державності над нами довгий час тяжили міфи радянської пропаганди та викривлення історії. В 2017 році році Україна відзначає 100 років Української революції 1917-1921 років. Сьогодні український народ переживає схожі події. Агресія Росії, окупація нею українських земель, а отже українці повинні не повторити помилок столітньої давнини, засвоїти уроки історії і вистояти в боротьбі за власне майбутнє.

Об'єктом дослідження наукової роботи є історична постать – Семен Гризло, як один з перших організаторів Вільного Козацтва і повстанський отаман.

Предметом дослідження є життєвий шлях та роль, яку відіграв Гризло в подіях Української революції 1917-1921 років.

Хронологічні межі дослідження – 1887(?) – 1922 рр. Нижня межа відповідає можливій даті народження Семена Гризла. Верхньою межею автор вважає дату загибелі отамана.

Метою дослідження є висвітлення діяльності полковника вільних козаків та його роль в українському повстанстві.

Результатом нашої роботи є намагання уточнити факти з біографії Семена Гризла, вяснити справжній рік загибелі отамана та прослідкувати долю його родини.

Історія України – це літопис боротьби нашого народу за право вільно жити на своїй, Богом даній землі. Героїчні і трагічні епізоди тісно переплелися між собою, вказуючи правильний шлях нинішнім та наступним поколінням українців, як потрібно захищати свою державу і свій народ. На сучасному етапі існування Україна зіткнулася з новими викликами. Як і сотні років тому доводиться зі зброєю в руках захищати свою державність та територіальну цілісність від споконвічного нашого ворога – російського окупанта, який ніяк не змириться з тим, що Українська Держава рухається своїм власним шляхом розвитку.

2017 рік став роком відзначення 100-річчя Української Національної Революції. Це символічно, адже сьогодні Україна переживає схожі процеси: в суспільстві немає єдності, зовнішня агресія, окупація ворогом наших етнічних територій. 100 років тому, в квітні 1917 року утворилася формація, яка пробудила в українцях дух козаччини. Цією формацією було Вільне Козацтво. Здавалося б, що зі знищенням Запорозької Січі, Російська імперія назавжди запанувала на козацьких землях і над козацькими нащадками. Та для Росії це виявилося ілюзією.

Вільне Козацтво зародилося на Звенигородщині, в Гусаково та Катеринополі. Як і в далекому XVI столітті Черкащина стала епіцентром козацького руху. Засновниками першої вільнокозачої організації стали волосний суддя з села Гусаково - Никодим Смоктьї та вчитель з Катеринополя – Семен Гризло. Саме останньому присвячена наша праця.

Постать Семена Гризла є досить цікавою та актуальною в контексті подій Української Національної Революції. Про нього згадують в своїх спогадах його сучасники (Юрко Тютюнник, Володимир Оскілко та інші), постать отамана досліджував історик Роман Коваль, Гризло є одним з героїв роману письменника, батька українського бестселлера, Василя Шкляра «Чорний Ворон».

Саме Юрко Тютюнник відмітив високі організаторські здібності Семена Гризла, а побратим Семена, Іван Тримайло, підкреслює хоробрість отамана, називає його «правдивим козарлюгою». То хто ж він, Семен Гризло? Яку роль відіграв у створенні Вільного Козацтва, в боротьбі проти «червоної» більшовицької навали? Як склалася його доля та доля його рідних? З'ясувати це і стало нашим завданням.

Народився Семен Григорович Гризло в містечку Катеринопіль, тодішнього Звенигородського повіту, Київської губернії. До цих пір нез'ясовано залишається дата народження майбутнього отамана. Дослідники називають дві дати 1887 і 1889 роки. Під час революції 1905-1907 років в Російській імперії, брав участь у повстанні на броненосці «Потоємкін». Маючи ці дані, можемо припустити, що Семен Гризло був дещо старший від наведених вище дат народження, адже до війська тоді брали чоловіків, які досягли 21-го року. Але відомі випадки, коли щоб піти на службу дехто дописував собі роки. Так, наприклад, зробив відомий учасник повстанського руху в Холодному Яру і автор твору «Холодний Яр», Юрій Горліс-Горський. Він дописав собі аж 2 роки щоб піти до війська і взяти участь в боях на фронтах Першої світової війни.

Враховуючи, що середній вік повстанських отаманів складав в діапазоні 22-25 років, остання версія виглядає досить правдоподібною. Був вчителем в початковій школі, волосним писарем, відбував заслання на каторзі. Часто бував у Гусаковому де діяла «Просвіта» і місцевий драматичний гурток.

Лютнева революція пробудила український народ від більш, як вікового сну. Українцям знову дістався шанс здобути незалежність і відновити свою державу. Однак, політична верхівка діяла занадто повільно в плані відродження самостійної держави, а головне - армії. Ініціативу перехопили національно свідомі громадяни з військовим досвідом, що мали чітку програму дій. Щоб захиститись від банд мародерів і дезертирів з фронтів Першої світової на Звенигородщині утворюється військова організація напівполіцейського типу – Вільне Козацтво. Ініціатором був Никодим Смоктьї, який заснував гусаківський курінь. Семен Гризло заснував калниболотський (катеринопільський) курінь, а далі вільно козачі курені почали створюватися по всій Звенигородщині та в інших повітах. Першим кошовим звенигородських куренів став Гризло. Вільні козаки захищали власність селян від грабіжницьких банд, що виростали тоді, як гриби після дощу. Було створено устрій за взірцем козацького, що існував у XVI-XVIII ст. Були введені старшинські звання: курінний, хорунжий, бунчужний, сотник, полковник. Відданість козацьким традиціям сповідувався навіть в одязі та в зовнішньому вигляді. Коли в жовтні 1917 року в Чигирині відбувся Перший з'їзд Вільного Козацтва, за свідченням учасників, представники від Звенигородщини, дід Шаповал та Семен Гризло з'явилися з оселедцями на головах, в жупанах та широких шароварах, з козацькими шаблями при боці.

Пройшло небагато часу і вільним козакам випав шанс на ділі довести відданість своїм ідеалам. Більшовицькі орди Муравйова посунули на Україну. Більшовицьке керівництво не хотіло втрачати житницю колишньої Російської імперії – багату на вугілля, залізну руду, а головне, хліб – Україну. В боях на станції Бобринська вільні козаки роззброїли російські військові ешелони і дістали багаті трофеї: зброю, коней, сідла. Муравйов пізніше згадував, що на Звенигородщині він зустрівся з унікальної і міцної військовою організацією вільних козаків і жалкував, що не втопив їх в крові. Перемога української зброї і духу болюче вдарила по більшовицьких окупантах. Після цього Вільне козацтво брало участь не лише в боях проти комуністів, а й проти німців у Звенигородському збройному повстанні. Але, як завжди «ахілесовою п'ятою» українців були заздрість і незгоди між собою. На певний час Звенигородський Кіш очолив Юрко Тютюнник, який змістив Гризла.

В 1919 році Семен Гризло влився до діючої армії УНР. Там він бере участь в невдалій спробі військового перевороту Володимира Оскілка проти Симона Петлюри. Після цього Гризло подався в рідні краї де створив повстанський загін. З цього часу об'єктом його боротьби стають більшовики. За свідченнями Івана Тримайла, отаман ніколи не питав, яка кількість ворога, а лише його місцезнаходження. Більшовики ж перед вступом в села питали, чи нема там Гризла. Дослідники повстанських рухів 1917-1922 років відзначають, що в рядах отаманів і повстанців мав місце антисемітизм, проводились єврейські погроми. Але це не стосується катеринопільського отамана. Він налагодив співпрацю з

єврейською громадою Мокрої Калигірки. Євреї шили одяг повстанцям, а ті платили їм цукром, який на той час був найкращою валютою.

Йшов 1920 рік. «Червоний терор» ширився українською землею. Палали непокірні комуні села, тисячами розстрілювались українці. Більшовики після відступу з України поляків та військ Петлюри приводили до порядку тили. Не оминули карателі і Мокрої Калигірки. Під час нападу, червона дивізія розстріляла кожного десятого селянина і 5 євреїв, які шили повстанцям одяг. У відповідь об'єднаний загін Гризла і отамана Гонти (Івана Лютого-Лютенка) ударом з Сухой Калигірки розбили червоноармійців.

Дослідник біографій повстанських отаманів, Роман Коваль, зазначає, що у різний час Семен Гризло співпрацював з отаманами Гонтою, Яблочком, головою уманського повстанкому Петром Дерешуком, Цвітковським. Територія його оперування охоплювали Кіровоградщину, Шполянщину, Уманщину, Чигиринщину. Підлягав холодноярській повстанській організації. Був одним з отаманів Холодного Яру. Входив разом з Дерешуком до об'єднаної дивізії під керівництвом Андрія Гулого-Гуленка.

1920 і 1921 роки чекісти називали «розквітом повстанства». Селяни громили продзагони, ухилялися від примусової мобілізації до Червоної Армії, повстанці пускали під укіс більшовицькі паротяги та знищували комуністів. Але все жорстокіші акції проти українців здійснювала радянська влада. Враховуючи, що Україна вкрилася численними великими та дрібними партизанськими загонами, ганятися за якими просто фізично було неможливо, чекісти запровадили інститут відповідачів з числа селян, які користувалися авторитетом в односельчан. За кожний наліт повстанців, знищену залізничну колію, перервану телеграфну лінію розстрілювалась за жеребом певна кількість відповідачів. Така політика підірвала силу партизанських загонів. Вони почали втрачати свою головну опору – село. Інший підступний хід чекістів – це амністія. Повстанці втомлювалися від війни і частина з них повірила, що якщо прийдуть до органів влади з повинною, то їм все буде пробачено. І вони йшли і здавались для того, щоб поживши кілька місяців мирним життям закінчити його в льохах ЧК кулею в потилицю. Радянська влада нікому ніколи нічого на прощала!

Однак Семен Гризло продовжував боротьбу. За одним зі зводів Кременчуцької ГубЧК є свідчення, що ще в грудні 1920 року його загін нараховував 300 повстанців при 4-х кулеметах і рухається він в південному напрямку. За словами Івана Тримайла, коли червона навала затопила Звенигородщину, Гризло подався на Уманщину. Можливо він зробив це через вже згаданий інститут відповідачів щоб не підставляти під кулі своїх земляків.

Що ж до загибелі отамана, то більшість дослідників називають дату 3 березня 1921 року. На нашу думку вона є неточною. Спробуємо навести такі аргументи. Насамперед звернемося до спогадів сподвижника Гризла, козака його загону, Івана Тримайла, який вирвавшись з лабет більшовиків осів в США. В журналі «Українське козацтво» за жовтень-грудень 1971 року, який вийшов в Чикаго, є його стаття «Геройська смерть Семена Гризла». У ній Тримайло згадує, що отаман загинув в лютому 1922 чи 1923 року. Звичайно, можна говорити, що автор статті був уже в поважному віці і міг просто забути, коли це відбулося. Повстанець Дмитро Дорошенко, який також емігрував до Сполучених Штатів

Америки, в своїй книзі «Стежками холодноряськими», згадує отаманів Гонту і Гризла, які в 1921 році спільно тримають оборону проти більшовиків. Але вище вже було згадано, що стежки отаманів розійшлися восени 1920 року. Другий факт стосується хрещеника Семена Гризла, Михайла Іванченка, сина гусаківського сотника Григорія Іванченка. Тобто, в даному випадку якщо Гризло загинув в березні 1921 р. то він аж ніяк не міг хрестити Михайла Іванченка. І, нарешті, останній факт. В ЦДАО є документ, який вказує прізвища повстанських отаманів, їхню політичну політичну орієнтацію, чисельність загонів і час, коли вони діяли. Документ датується весною 1921 року і в ньому вказується прізвище Гризла, чисельність в 300 вояків. Ці статистичні дані були складені явно не в березні 1921 року, а як мінімум в квітні. Співставивши всі ці факти можна дійти висновку, що отаман продовжував боротьбу принаймні до початку 1922 року. Звідкіля ж взялася дата 3 березня 1921 року? Очевидно вона взята з книги «Історія міст і сіл УРСР» де міститься інформація, що 3 березня 1921 року поблизу Катеринополя ліквідовано залишки банди. Якої банди – не вказано, а отже не можна стверджувати стовідсотково, що це був загін Гризла. Щодо обставин загибелі отамана теж є 3 версії. Першу описав уже згаданий Іван Тримайло: недалеко Новоселиці, на хуторі Гисаї, повстанців наздогнав більшовицький загін. При прориві Семен Григорович отримав тяжке поранення ноги, відпустив козаків йти далі, а сам звів рахунки з життям, застреливши перед цим трьох ворогів. Друга: був убитий міліціонером Мовчаном. Третя: тяжкопораненого отамана привезли в Звенигородку, по-звірячому закатували і закопали тіло на підвір'ї теперішньої музичної школи. Трагічно склалася й доля родини Семена Гризла. За спогадами черниці Лебединського монастиря, 1908 року народження, дружину отамана і 8 повстанців було вбито неподалік монастиря і поховано між ним і трьома криницями. Черниця згадувала, що отаманша завжди супроводжувала Гризла на марші і їздила на коні завжди в білому одязі. Григорія Гризла, батька повстанського ватажка, комуністи вбили. Дочка залишилася живою, жила в Росії й дожила до незалежності України. Хату отамана розвалили катеринопільські комуністи.

Самому ж Семену Гризлу, в рідному Катеринополі, «причепили ярлик» бандита і розбійника. Така «слава» закріпилася за ним на довгі десятиліття існування радянської влади в Україні і навіть в роки незалежності. Але як не старалася Москва зтерти з пам'яті українського народу такі ненависні їй імена борців за волю і державу, їй це не вдалося. Нашій нації, як, мабуть, ніякій іншій довелося пережити страшні війни, голодомори, репресії, що здавалося вона ніколи більше не відродиться і для ворогів України нарешті настане «золотий спокій». Але українці, як міфічний птах Фенікс, щоразу постає з попелу назло своїм поневолювачам.

Пройшли десятиліття і імена тих кому проголошували анафеми, таврували бандитами і зрадниками знову постають перед нами в справжньому, правдивому історичному обличчі. Сьогодні, в центрі Катеринополя, звідки в 1917 році з піснями виступав в похід калниболотський курінь вільних козаків, стоїть пам'ятний знак тому, хто не пожалів свого життя заради волі України й українського народу. Це пам'ятник полковнику Вільного Козацтва – Семену

Григоровичу Гризлу, від нащадків, як символ незборимості козачого духу і відновлення історичної справедливості.

ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Кавун Олександр, Токмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 ім.В.Н.Нерез, Токмацький відділ туризму, історико-краєзнавчий гурток
Грищенко Анна Миколаївна, вчитель історії, Токмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 ім.В.Н.Нерез, керівник історико-краєзнавчого гуртка

На сучасному етапі політичного та соціально-економічного розвитку України актуальним стає підвищення рівня державно-правової свідомості як частини самосвідомості народу. Без осмислення минулого, яким би важким і суперечливим воно не було, неможливо творити нову державу.

На сучасному етапі розвитку історичної науки важливим є розгляд історичних особливостей формування і розвитку української державності, а саме історичних постатей козацької доби, їхню роль та місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, що вплинули на подальше формування української держави.

1. Виникнення козацтва та Запорізької Січі

Запорізька Січ – військово-політична, територіальна організація українського козацтва. Виникла внаслідок стихійної колонізації земель Середнього та Нижнього Подніпров'я. Дістала назву від способу захисту козацьких поселень від ворогу – «засіки», «січі» – невеликих укріплених поселень у плавнях та на островах басейну Дніпра.

Козацькі володіння називалися Вольності Війська Запорізького, а центральне поселення – Кіш. Перша Січ була заснована Дмитром Вишневецьким на о. Мала Хортиця в 1556 році. Протягом свого існування вона розташовувалася в різних місцях (Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янецька, Олешківська, Підпільницька, Задунайська). Із часом Січ стала оплотом соціального захисту для пригноблених, військовою перешкодою для турецько-татарської агресії. Це була військово-демократична республіка з власним військом, територією, урядом, судом і символікою. Вищим органом влади була Козацька рада. Там вирішувалися найважливіші питання. Очолював Запорізьку Січ кошовий отаман або виборний гетьманно Усі посади були виборними. Тут не було кріпацтва, лише вільнонаймана праця. Але в 1775 році Січ була зруйнована за наказом Катерини II.

Українська козацька держава включала територію Київського, Чернігівського, Брацлавського та частину Волинського воєводств Білої Русі. Вищим органом влади вважалися загальнокозацькі збори. Головою вквонавчої влади був гетьман, який очолював адміністрацію, військо, вів переговори, видавав універсали, скликав Козацьку раду. Столицею держави було місто Чигирин. Замість воєводств і повітів були створені полки й сотні. Було запроваджено власну монету. Держава мала військо.

2. Доба героїчних походів на чолі з Петром Сагайдачним

Доба героїчних походів – період вдалих морських походів козаків на володіння султанської Туреччини та її васала – Кримського ханства – протягом

перших двох десятиліть XVII століття. Під проводом українського полководця Петра Сагайдачного влітку 1606 року від козацьких нападів запалало все турецьке узбережжя Чорного моря. Козаки завдали удару відразу по трьох найпотужніших турецьких фортецях – Акерману, Кілії та Варні. Восени 1608 року запорожці здобули Перикоп, а невдовзі – Ізмаїл, Кілію та Акерман. 1616 рік – найпотужніший удар козаків. Вони здобули Кафу – найбільший невільничий ринок у Криму. Визволено кілька тисяч бранців.

Наслідки політичної, військової та просвітницької діяльності Сагайдачного:

- упорядкував козацьке військо, створивши дисципліновану, озброєну до останнього козака вогнепальною зброєю армію;
- став авторитетним козацьким ватажком, з яким поляки легко вели переговори і який умів тримати в покорі козацьку стихію;
- підтримував православну церкву (ініціатор відновлення 1620 року вищої ієрархії православної церкви, фактично втраченої після Берестейської унії).

3. Козацько-селянські повстання під проводом Косинського і Наливайка, Трясили та Сулими

Повстання – форма збройного виступу на захист власних інтересів, що носить локальний характер, відзначається слабкою організованістю та не ставить за мету ліквідацію існуючої соціальної структури й захоплення політичної влади.

Причини повстань 90-х років XVI ст.:

- несвоєчасна видача платні реєстровцям і порушення майнових прав козаків спричинили невдоволення реєстровців;
- до загострення відносин між урядом Речі Посполитої та Запоріжжям призвела ухвала польського сейму 1590 р., за якою король отримував право роздавати шляхті й магнатам «українські пустки» за Білою Церквою, з-поміж яких і землі, котрими здавна користувалися козаки;
- поширення фільваркової системи господарювання.

Повстання Кришторфа Косинського і Северина Наливайка

Привід до збройного виступу – суперечка Косинського з Костянтином Острозьким за землю. На початку осені 1591 р козаки зайняли Пиків, згодом - Білгородку, Чуднів, Білу Церкву, Переяслав. Коли до Білої Церкви підійшов 5-тисячний загін на чолі з Косинським, білоцерківці присягнули йому як гетьманові (тоді ж склали присягу мешканці Канева, Черкас, Богуслава, Корсуня й Переяслава). Київщина та Брацлавщина опинилися в руках повстанців.

У битві під П'яткою 1593 р. повстанці зазнали поразки й уклали компромісну угоду, за якою повстання припинилося, а козаки повинні визнати владу короля, а Косинського зняти з посади гетьмана. Однак повстання не припинилося і у травні 1593 року Косинський у спробі оволодіти Черкасами загинув.

Другий етап повстання розпочався з 1595 року. Визначну роль у керівництві відігравав С. Наливайко. Йому передували події, пов'язані із загостренням відносин між Річчю Посполитою й Туреччиною. Повстання охопило Брацлавщину, згодом – Волинь, а на початку 1596 р. поширилося на більшу частину України і на Білорусь.

23 березня 1596 р. відбулася битва біля урочища Гострий Камінь. Обидві сторони зазнали серйозних втрат, а вирішальна битва відбулася у травні того ж року в урочищі Солониці під Лубнами. Облога табору тривала два тижні. Оборона табору на Солониці закінчилася кривавою розправою над повстанцями. Тисячі забитих, у тому числі жінок і дітей, публічна страта Наливайка у Варшаві 11 квітня 1597 р. мали на меті посилити страх і тим утримати козаків від нових збройних виступів. Повстання Семена Наливайка також було придушене.

Повстання під проводом Трясила

Причини: Куруківська угода посилила суперечності між реєстровими козаками та нереєстровцями; конфлікти на релігійному ґрунті. Щоб утримати населення в покорі, польський уряд відправив значну частину коронного війська на Київщину. Ці дії погіршили становище і спричинили нове повстання.

Нереєстровці обрали за гетьмана Тараса Федоровича (Трясила). У березні 1630 р. він із військом підійшов до Чигирину, звідти до Корсуня, після здобуття якого на його бік перейшла більшість реєстровців. З метою придушення повстання польський уряд відправив у каральний похід коронне військо. 20 травня козаки влаштували карателям «Тарасову ніч», знищивши представників найшляхетніших польських родів. У результаті була підписана Переяславська угода, яка підтверджувала умови Куруківської, але реєстр збільшили до 8 тисяч і надавалося право самостійно обирати собі гетьмана.

Повстання на чолі з Іваном Сулимою.

З метою контролю над козаками передбачено збудувати фортецю в низинях Дніпра, близько до Запорізької Січі, в якій постійно перебувала б польська залога. Фортецю «Кодак» збудували на правому березі Дніпра, але це обурило запорожців і вони обирають за гетьмана Івана Сулиму.

На початку серпня 1635 року козацьке військо виступило з Січі. Сулима скористався відсутністю коронного війська й частини реєстровців, які тоді воювали в Прибалтиці. Запорожці зруйнували фортецю. Наприкінці серпня було здійснено похід проти запорожців. Щоб зламати опір повстанців, польське командування під виглядом утікачів від татар підслало до їхнього табору реєстровців, які повинні були розпалити суперечки між козаками. Скориставшись поганими погодними умовами, браком харчів та палива зрадники схопили ватажка з його помічниками та видали їх полякам. У листопаді 1635 р. справу Сулими та його сподвижників було розглянуто на надзвичайному сеймі. Не допомогло й те, що Сулима свого часу був нагороджений папою римським срібним медальйоном за успіхи у боротьбі проти Османської імперії. Івана Сулиму засудили до страти й четвертували.

4. Гетьманщина: державна влада, адміністративно-територіальний устрій, збройні сили, соціально-економічне життя.

Офіційна назва Української козацької держави – Військо Запорозьке. Неофіційно її називали Гетьманщиною (на чолі держави знаходився гетьман). Сучасні історики називають її Українською козацькою державою та Гетьманською державою. Столиця – місто Чигирин. Територія держави становила 200 тис. кв.км. На території мешкало 1,6 – 2 млн. жителів. Кордони “Війська запорозького” були встановлені: на заході – з Молдовою та Польщею; на півночі

– з Великим князівством Литовським; на півдні – з Османською імперією та Кримським ханством.

Найвищим органом законодавчої влади була Загальна (Генеральна) військова Рада, яка скликала для схвалення заздалегідь підготовлених ключових питань розвитку держави. На чолі Генерального уряду стояв гетьман. Він обирався пожиттєво на козацькій раді загальним, відкритим голосуванням. Гетьман уособлював військову, адміністративну і судову владу, був керівником центрального апарату, головою усіх станів. Роль виконавчої влади виконувала Генеральна старшина. До складу Генеральної старшини генеральний обозний, входили: генеральний писар, який очолював Генеральну канцелярію (вів усе діловодство), два генеральні осавули (командували збройними силами), два генеральні судді (здійснювали судочинство, стояли на охороні норм і права), генеральний підскарбій (стежив за охороною клейнод), генеральний хорунжий а також генеральний бунчужний (відповідали за найвищі державні атрибути). Адміністративні, правові, господарські питання, а також питання війни та миру розглядали полковники генеральної старшини, що входили до складу Старшинської ради.

Збройні сили нараховували понад 100 тис. досвідчених воїнів та 50 тис. селян та міщан. Основою організації збройних сил був полково – сотенний територіальний принцип. Ядром збройних сил стало реєстрове та запорозьке козацтво. Ударну силу армії становила піхота. Створено кінноту та артилерію, підрозділи – розвідки, фортифікаційної та прикордонної служб, загони варті. Забезпеченням армії займалися спеціальні підрозділи.

У соціально-економічному житті Гетьманщини постійно відбувалися зміни, а саме: було ліквідоване кріпацтво, магнатське та шляхетське землеволодіння, фільварково – панщинна система господарювання; зміцнене гетьманське та старшинське землеволодіння; сформоване господарство фермерського типу; шляхетсько – магнатський стан був скасований; козацтво стало привілейованим станом українського суспільства; продовжився процес покозачення населення; державною релігією стало православ'я; було запроваджено звичаєве, а в містах магдебурзького право.

5. Хмельниччина. Повстання та воєнні дії Богдана Хмельницького

Становище українських земель у середині XVII ст. було вкрай сумним: упродовж тривалого терміну була відсутня практика державного будівництва, українські землі входили до складу іноземних держав, еліта була спольщена і втратила роль носія національної ідеї. За таких обставин у лютому 1648 року повстала Січ і обрала за гетьмана Богдана Хмельницького.

29 квітня у битві під Жовтими Водами реєстровці переходять на бік Хмельницького і 15 травня польська армія зазнає остаточної поразки. Але розгорнути наступ у таких умовах Хмельницький не зміг і активна фаза протистояння відновилася лише восени.

21-22 вересня 1648 р у битві під Пилявцями польська армія вдруге зазнає поразки. Хмельницький розриває наступ і бере в облогу Львів. Але в листопаді повертається до Києва і взимку веде переговори з польським урядом.

18 серпня украдається Зборівський мир: територія козацької України була в межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств; 40 тисяч ресстровців, решта населення повертається до повоєнного стану.

Отже, зовнішня політика Богдана Хмельницького була надзвичайно вдалою і тактовною. Він вживав всіх дипломатичних заходів з однією головною метою – знищити найгіршого ворога українського народу, шляхетську Польщу. Він частково досягнув її ізоляції і ввійшов у добрі відносини з багатьма країнами. Водночас забезпечив Україні допомогу Криму, добився прихильної нейтральності Туреччини, підготував союз із Швецією, ввійшов в дружні відносини з Венецією. Головне завдання, яке все ж таки ставив перед собою Хмельницький, було увійти в близькі і тісні зв'язки з Російською державою. Виконуючи волю українського народу, він зробив перший крок до возз'єднання України з Росією.

Висновки

Зараз Україна переживає важкі часи, гинуть ні в чому невинні люди, ніхто не хоче робити перший крок до миру. Усі вищезгадані історичні постаті намагалися зберегти цілісність держави не для того, щоб через віки знову зруйнувати державу. Але я сподіваюся, що в майбутньому ми будемо вільними й не від кого незалежними, закінчиться війна, покращиться політичне, економічне й соціальне становище, адже за всю свою історію ми ніколи не здавалися.

ОСТАННІЙ ЛИЦАР ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО

Остапещь Ганна, учениця 9-А класу, комунального закладу «Новоайдарська обласна загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІІ ступенів»

Керівник: **Гречишкін В.І.**, вчитель географії вищої категорії, комунального закладу «Новоайдарська обласна загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІІ ступенів»

Наприкінці XVII-го століття в Україні розпочалася боротьба між козацько-старшинськими угрупованнями. Безкінечна міжусобна гризота виснажувала народ і ставила під загрозу саме існування Української держави. Цим скористалися сусідні держави - Московія, Річ Посполита та Кримське ханство. За царювання Петра I Москва перейшла у відвертий наступ на незалежність українського народу. Україна, украй спустошена за роки Руїни (1657-1687 рр.), опору чинити не могла, була умовно поділена по Дніпру на Лівобережну та Правобережну. На Правобережній частині України відбувався розпад української державності та занепад українського життя, а на Лівобережній частині України – зміцнювалася московська влада. Єдиним у той час осередком незалежності України залишалася Запорозька Січ. [2]

Дослідження ролі Гетьмана Лівобережної України І. Мазепи та кошового отамана Запорозької Січі К. Гордієнка у боротьбі з Російською імперією за незалежність України наприкінці XVII-го століття, на сьогодні ця тема є дуже **актуальною**.

Мета дослідження полягає у відтворенні, переважно із історичних джерел, найбільш повної картини історичних процесів, що відбувалися на Правобережній і Лівобережній Україні в 1687-1733 роках. Подібний підхід здійснюється вперше.

Результатами пошуково-дослідницької роботи є порівняння двох українських видатних військових і політичних діячів XVII-го століття і з'ясування наслідків їх діяльності щодо здобуття Україною незалежності.

У 1687 році після усунення Петром I гетьмана Івана Самойловича від влади, гетьманом Лівобережної України став Іван Мазепа, якого вибирали не «вільними голосами» всього козацтва, а голосами козацької старшини, котрій загадав обрати Мазепу начальник московського війська Василій Голіцин [4]. За своє обрання Мазепа подарував князеві Голіцину 11 тисяч карбованців червінцями, три пуди всякого срібного посуду, на 5 тисяч карбованців усяких інших коштовних речей та трьох арабських коней. Російський уряд Мазепа теж задовбив тим, що без відома Запорозького коша надав згоду будувати на запорозьких землях російські фортеці і тим назавжди порушив державні права Війська Запорозького на ці землі. [3] На протязі 20-річного гетьманування І. Мазепа проводив проросійську політику. Як свідчить історик О. Бойко: «У 1689 році добившись аудієнції Петра I. Мазепа щедрими дарами, демонстрацією покорі (стояв навколішки перед царем, доки його силою не підвели), і завойовував прихильність російського царя». [8]

А в цей час на Лівобережній Україні Військо Запорозьке одвоювало свої луки і степи у татар. Не тільки татари, а і поляки у 1634 році порушували права запорожців, збудувавши Кодацьку фортецю (нині с. Старі Кодаци Дніпропетровської області), то запорожці на другий рік її зруйнували, а коли поляки поновили її знову, то у 1648 році Б. Хмельницький зруйнував її вдруге. У 1686 році московські стрільці почали будувати на лівому березі Дніпра, проти самої Запорозької Січі, фортецю Кам'яний Затон, цим дійством російські урядовці не визнавали за Військом Запорозьким державних прав на цю землю, кажучи, що, запорожці піддані московського царя, то й землі їхні повинні бути власністю Московської держави. [4] У 1688 році російські урядники скористувавшись зговором із Мазепою, збудували біля устя річки Самар Новобогородську фортецю (нині місто Дніпро), причому сам Мазепа з двадцяти тисячами гетьманських козаків та десяти тисячами московських стрільців стояв біля фортеці, захищаючи нову будову від запорожців, щоб вони її не пошкодили. У 1689 році російські стрільці з наказу В. Голіцина почали будувати другу Новосергіївську фортецю (нині с. Вільне Дніпропетровської області). По тих фортецях були посаджені московські залоги, а околиці їх залюднені всякими поселенцями, котрі разом зі стрільцями рубали на будову запорозькі ліси, забирали собі їхні пасіки і чинили всякі інші шкоди. Таке ставлення царя до Війська Запорозького викликало на Січі велике обурення. Запорожці упевнились у тому, що московська зверхність загрожує їхньому існуванню.

На початку 1702 року Рада Запорозької Січі обирає кошовим отаманом козака Платнірівського куреня Костю Гордієнка. К. Гордієнко народився на Полтавщині, його прізвище походить з давнього українського аристократичного роду Гординських. Немає сумнівів й в тому, що освіту він здобув у Києво-Могилянській академії. Адже є загальновідома подія, коли запорозьке військо приєднувалось до армії Карла XII, К. Гордієнко, на подив усього шведського офіцерства, вітав короля промовою, складеною за всіма канонами добірної латини. Так само відомо й те, що він є співавтором і приймав участь в укладенні

першої української «Конституції Пилипа Орлика». [5] Порівнюючи політичну орієнтацію двох українських політиків, гетьмана І Мазепи і кошового отамана К. Гордієнка, ми прийшли до висновку, що політична орієнтація І. Мазепи довго була невизначеною, а коли визначилась, то від усіх була прихованою, то орієнтація К. Гордієнка ні для кого не була загадкою. Із обранням його кошовим, він зайняв рішучу антиросійську позицію, у цьому питанні всі історики, як ніколи, одностайні: «справжній лицар і запеклий ворог Москви» (М. Аркас); «Одвертий ворог московської зверхності» (А. Кашенко); «Висловлював свою нехоть до Москви й відверто діяв у цьому плані» (Д. Яворницький). [4]

Перед обранням Гордієнка кошовим, з'явився наказ Петра І спорудити в Кам'яному Затоні поблизу Січі фортецю, в якій мав стояти російський гарнізон. Дізнавшись про це, кошовий пише листа російському цареві: «Військо Запорозьке наказу про будування містечка в Кам'яному Затоні слухати не буде, ламати камінь на будівництво того містечка на землях Запоріжжя не дозволить, а як хто прибуде з московськими людьми те містечко будувати, то запорожці будуть дружно їх бити». [1] На другий день після обрання кошовим, Гордієнко почав руйнувати із козаками всі російські укріплення на Січі, і це був виклик Російської імперії. Ще дужче утвердився кошовий в антиросійських настроях, коли стало відомо, що Петро І у переговорах із кримським ханом по-зрадницькому віддав українські козацькі землі в пониззі річок Інгулу, Висуні та Інгульця кримським татарам. Зробив це російський цар не з потреби, як то буває, коли волю диктують переможці. Татари не перемогли росіян і не могли навіть мріяти про перемогу над козаками. Але він землі віддав і у запорожців гнівові не було межі. Ці землі запорожці століттями відстоювали в кривавих боях, ці землі споконвіку, ще з часів Київської Русі, були українськими. А тут раптом московський цар ними торгує, хоче таким чином, послабити українське козацтво і собі його підпорядкувати. [4]

Такими вчинками російська влада украї загострила взаємовідносини із запорожцями. Наприкінці 1707 року на Січі з'явився майбутній керівник повстання на Дону Кіндрат Булавін. Він приїхав до запорожців прохати «себе вспоможение», тому що Російська імперія почала здійснювати наступ на вольності і привілеї Війська Донського. На Сіверському Донцю та на Дону почали з'являтися царські чиновники, які переписували населення і вели розшук втікачів із Центральних губерній Росії. Крім цього між донськими і ізюмськими козаками виникли серйозні сутички за місця виварювання солі в містечку Бахмут (нині місто Артемівськ Донецької області). Ізюмський полковник Ф. Шидловський прибрав солеварні до своїх рук, вигнав звідти донських козаків, а по Бахмуту землі з наказу Петра І були передані до Ізюмського слобідського полку. [8] Кость Гордієнко дозволив усім охочим запорожцям приєднатися до К. Булавіна, який обіцяв їм за це по 7000 червінців. Проте, більш вагомої підтримки донський отаман від запорозького кошового не отримав. Кошовий відмовив йому, заявивши, що «в поход идти невозможно, Днепр и иные реки не замерзли». [2] Ось ще один парадокс історії: два козацькі ватажки, що люто ненавиділи російську імперію й відкрито виступили проти неї, не знайшли спільної мови для боротьби з московською деспотією. [2] Росіяни в цей час силоміць стали захоплювати українські містечка по річці Орелі і ще перед

Полтавою розпочали українсько-російську війну. Цікаво, що Гордієнка абсолютно не жахала могутність війська Російської імперії. Всі його дії показують, що він прийняв рішення вибити й витіснити росіян з української землі. Гордієнко зібрав біля містечка Перевалочної розпорошені загони козаків і провів раду. Рада одностайно ухвалила: йти на з'єднання зі шведами і разом з ними виступити проти росіян. Кошовому не забракло мужності, не з любові до шведів, а з ненависті до політики Московії, він зібрав понад тисячу козаків й вирушив на з'єднання з шведським військом Карла XII.

У цей час Мазепа і Гордієнко між собою ворогували. Отож можна уявити собі, як здивувався кошовий, коли в листопаді 1708 року раптом отримав листа від Мазеви, який пропонував «урятувати Україну від російської неволі, приєднавшись разом із ним до військ шведського короля Карла XII». За своєю вдачею Гордієнко був повною протилежністю Мазепі. Мазепа був пан і весь вік проводив поділ людності на панство та холопство; роздавав українські землі козацькій старшині, наближаючи тим становище українського люду до московського кріпацтва. Гордієнко ж обстоював рівність прав усього українського люду і через те був ворогом всякого панства і поневолення людей. Мазепа був хитрий і потайний, і майже до останнього часу поєднання з Карлом XII прикидався щирим прихильником московської зверхності. Він зі вступом Росії у Північну війну надіслав на допомогу російському царю Петру I близько десяти тисяч українських козаків на чолі з ніжинським полковником І. Обидовським. У серпні 1708 року було відправлено на білоруські землі близько семи тисяч козаків, під Смоленськ - близько трьох тисяч козаків. Полки Гадяцький і Київський (близько двох тисяч козаків) на чолі з полковником П. Кожуховським були направлені на придушення повстання донських козаків. Отже, на момент входження до України шведських військ, підрозділи українського козацького війська були розкидані на величезному театрі бойових дій – від Смоленська й Білої Церкви до Дону. [7] Із сімдесяти тисяч козаків Гетьманщини на заклик Мазеви відгукнулися тільки вірна йому старшина та чотири тисячі козаків Лубенського, Миргородського та Прилуцького полків. [2] Перед ними І. Мазепа виголосив промову, в якій пояснив причини переходу на бік шведського короля: «Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями, готовими нас пожерти, коли не виберемо шляху для себе надійного, щоб їх обминути. Воюючи між собою монархи, що зблизили театр війни до границь наших, до того розлучені один на одного, що підвладні їм народи терплять уже і ще перетерплять безодню лиха незмірного, а ми між ними є точка або ціль всього нещастя. Отже, зостається нам, братіє, з відомих зол, які нас спіткали, вибрати менше». [8] Більшість присутніх стояла, ніби громом вражена, не вірячи, що гетьман міг зважитися на такий крок. Надвечір 28 жовтня 1708 року гетьман І. Мазепа прибув до шведського табору.

Гордієнко, на відміну від Мазеви, не став чекати, поки підійдуть шведи, він навалюю вдарив на Царичанку. І хоч сил під своїм командуванням мав небагато, зате склались вони з досвідчених вояків-запорожців, – тож доценту розбив тритисячний загін російських драгунів, понад сто з них захопив у полон. Командувач російських військ фельдмаршал Меншиков аж знегамився від цієї перемоги і заходивсь у негайному порядку зміцнювати гарнізони в містечках по

Орелі. Гордієнко розгромив росіян також під Келебердою, і скориставшись страхом та розгубленістю російських генералів, почав вбивати їхні війська з містечок не тільки по Орелі, а й по Ворсклі. Тобто, йдучи на з'єднання з Карлом XII, кошовий Гордієнко вже, по суті, очистив значну територію Лівобережної України від російських військ. Скрізь, де він з'являвся, до нього приєднувались загони місцевих повстанців, які вже самі громили окремі російські підрозділи та обози. Єдина проблема, що поставала перед козаками, - вони були погано озброєні, не мали достатньої кількості гармат і рушниць.

Зустріч Гордієнко з Мазепою відбулася у його ставці в містечку Диканька. Кошовий прибув туди уже зі славою багатьох перемог, прибув як полководець. І згідно зі своїм чином повівся, поцілував за традицією, гетьманський бунчук, підкреслюючи цим свою повагу, але відверто заявив у вічі: «Буду з тобою гетьмане лише в тому разі, якщо ти приєднається до Карла XII не з персональної користі, а задля визволення українських козацьких земель від московської влади». [5] Після цього вони вирушили до Великих Будищ на зустріч із королем Швеції. І тут дало про себе знати підступна заздрість Мазепи, його ревниве ставлення до Гордієнка як до сильної особистості, на якого Мазепа постійно писав доноси до московського царя Петра I. Можна не сумніватися, що якби гетьманом України в описуваний час був не Мазепа, а Кость Гордієнко, то він спромігся б згуртувати навколо себе гетьманських і запорозьких козаків, переважну більшість українського населення, й Україна мала б шанс здобути собі незалежність ще тоді, під Полтавою у 1709 році. Мазепа ж, як ми знаємо, про таке згуртування не дбав, і виступив проти росіян лише з невеликим загоном прихильників. Отже, роль гетьмана Правобережної України Мазепи в процесах визволення українських земель, була, скажемо відверто, ганебною.

Під час Полтавської битви Гордієнко очолював лівий фланг шведської армії. Запорозжці міцно утримували позиції ще дві години після того, як закінчився основний бій, і стали відходити тільки після того, коли до них пробився гонець від короля Карла XII. Козаки допомогли шведам переправитись через Дніпро. Після поразки під Полтавою Кость Гордієнко і всі запорозькі козаки пішли на Січ, а із Мазепою пішла жменька козаків на Бендери (нині місто в Молдові). Гордієнкові не лишилося нічого іншого, як податися до Кам'янської Січі. Це дуже підбадьорило козаків, і на весні 1711 року він знову стає кошовим отаманом. Запорозжці почали готуватися до нових збройних виступів проти росіян. Тим паче, що й нагода трапилася: гетьман Орлик перейшов з військами Дністер і взяв напрямом на Білу Церкву. Як і під час російсько-шведської війни, Гордієнко пішов на з'єднання з військами Орлика, він громив окремі російські підрозділи, нападав на обози, а головне – підіймав населення Правобережжя на боротьбу проти росіян. У 1711 році Гордієнко із запорозжцями й Орлик із тисячами козаків і татарами зробили відчайдушну спробу перемогти зло і визволити рідну землю від російської імперії. В своєму універсалі Орлик закликав визволяти рідну землю від загарбників і до своїх лав приєднав сорок тисяч повстанців. Об'єднані війська Орлика і Гордієнка вели бої з росіянами під Лисянкою, Каневом та Богуславом, і тут отаман Гордієнко знову показав свій талант полководця. Запорозжці готувалися брати в облогу Білу Церкву. Можливо й тут було б усе гаразд, якби не зрада татар, які за звичаєм, почали грабувати й полонити навколишні села. Козаки

полишали Орлика і стали боронити свої оселі. Бій був програний, Орлик з Гордієнком відступили за Дністер. На допомогу гарнізонів Білої Церкви поспішала набагато чисельніша російська армія. Опинившись на правому березі Дністра, в Молдові, козаки Гордієнка не припиняли боротьби проти росіян, діючи на всіх напрямках.

Гордієнко з вірними йому козаками опанував пониззя південного Бугу і навіть почав призначати своїх полковників на Правобережжі Дніпра, його загони підступили аж до Корсуня та Чигирина, тут він опинився між трьох імперій – турецькою, російською і польською. Він уже не мав сили відродити незалежність хоча б якоїсь частини України, та повернути до життя Запорозьку козацьку республіку. Майже вся Правобережна Україна підтримала Гордієнка. Олешковська Січ стала центром по боротьбі за визволення України. Тривалий час Гордієнко був не тільки командувачем Війська Запорозького Низового, а фактично був Президентом козацької держави, яка, за територією й населенням, переважала не одну сучасну європейську державу. Із Гордієнком рахувались і шведські та польські королі, і кримські хани та турецькі султани. Він рішуче відстоював права, вольності та землі Запоріжжя, увесь цей час він перебував в епіцентрі подій. Запоріжці знали його як українського патріота, прихильника державної незалежності України, він мав авторитет через неабиякі організаторські здібності, військовий та дипломатичний хист, такі риси, як абсолютна чесність і невідступність, любов до освіти та особливу повагу до високоосвічених людей. З 1702 по 1730 роки його обирали Кошовим 12 разів, висока ж освіченість Кості Гордієнка зафіксована в історичних джерелах багатьох європейських країн.

Кость Гордієнко – «останній лицар війська Запорозького» помер 14 травня 1733 року і запорожці урочисто його поховали і над його домовиною було насипало курган, на могилі встановили великий кам'яний хрест із козацькою символікою та особистою лицарською геральдикой. [6]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безотосний М. Останній лицар Запоріжжя. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://cossackland.org.ua/2012/05/14/ostannij-lytsar-zaporizhzhya>.
2. Гейко С. Життя і смерть Костя Гордієнка // Нариси з історії Бериславщини: Випуск 4. - К. Херсон - Берислав: Просвіта, 2005. - С. 103-115.
3. Костомаров М. Іван Мазепа. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/k/kostomarov-mikola/1658-mikola-kostomarov-ivan-mazepa>.
4. Кащенко А. Кость Гордієнко - останній лицар Війська Запорізького. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KaschenkoA/Popular/KostGordijenko.html>.
5. Кость Гордієнко, кошовий отаман запорізького козацтва. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pidruchniki.com/15950210/istoriya/kost_gordiyenko_koshoviy_otaman_zaporizkogo_kozatstva.
6. Сасенко І. Перше руйнування Січі. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kozatskavarta.com.ua>.
7. Сліпенька А.В. Полтавська битва 1709р.: Причини, хід та історичне значення для України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uchitelska.at.ua/publ/shhob_urok_buv_cikavim/istorija/poltavska_bitva_1709_r_prichini_khid_ta_istorichne_znachennja_dlja_ukrajini.
8. Українська держава за гетьманування Івана Мазепи. (1687-1708 pp.). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3489>.

СПІЛКА УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ: ЗАГУБЛЕНІ В ІСТОРІЇ

Пристюк Катерина, учениця 11 класу Харківської гімназії №12 Харківської міської ради, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
Керівники – **Смірнова Л. В.**, учитель зарубіжної літератури Харківської гімназії №12, **Пристюк Н. П.**, методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

У складному процесі боротьби за державну незалежність багато патріотів України були знищені, інформація про їх боротьбу, була знищена каральними органами, в історії залишилися невідомими велика кількість справжніх героїв та патріотів.

Із літа 1945 року до 1947 року у місті Вовчанську Харківської області діяла підпільна група патріотів України. Це була організація, створена з ініціативи братів Журавльових: Василя та Івана. Старший, Василь, працював учителем у місцевій школі, викладав українську мову та літературу. Влітку 1945 року він був у Харкові на курсах підвищення кваліфікації, де спілкувався з педагогами із різних областей України. Повернувся звідти стурбований і поділився думками із молодшим братом. Як згадує Іван Сергійович, брат розповів, що почув там про якийсь закон, відповідно до якого будуть депортовані народи, які жили на окупованих територіях: чеченці, кримські татари, українці. Запальний молодший Іван прохопився: «Оце так нахабство! Шукають причину, щоб виселити нас з нашої благодатної землі, а сюди переселять... Та знайдуть, кого переселити».

Того ж вечора у будинку зібралося четверо найкращих друзів: брати Журавльови, Грабар Василь та Голоденко Петро. Це були молоді люди, які не уявляли собі життя без рідного краю, земляків, материнської мови. Вони довго і бурхливо обговорювали новину. Що робити? Чекати, поки вивезуть, вони точно не будуть! Коли емоції стихли, хлопці зрозуміли, що треба діяти. Ось тоді і виник план створити організацію, щоб мати змогу захистити людей від Сибіру. Юнаки абсолютно чітко усвідомлювали, що чекає їх у випадку провалу, але жоден не вагався. Петро запропонував назвати організацію «Спілка українських козаків», а коротко СУК. Хлопцям назва сподобалась: з одного боку вона була пов'язана із героїчним минулим України, а з іншого – сук, за академічним тлумачним словником, – «частина зрубаной, зломленої, всохлої і т.ін. гілки, що залишилася на дереві», ось юнаки і вирішили, що це буде той сук, на якому висітимуть вороги українського народу.

Наступним стало питання про членство в організації. Звичайно, це мали бути тільки перевірені надійні люди, які б не зрадили, вірні Батьківщині і народу. В першу чергу, розрахунок робився на друзів. І ось у будинку братів Журавльових зібралися 12 однодумців. До цих чотирьох додалися Бова Едуард, Глущенко Костя, Глущенко Іван, Могилюк (ім'я дізнатися не вдалось). Ще три прізвища респондент не повідомив: родичі членів СУК попросили не називати їх, бо боялися переслідувань з боку влади. Це були молоді люди, фронтовики, які знали ціну життю. На цих перших зборах було затверджено назву організації, складено і прийнято присягу. Керівником СУКу був обраний Грабар Василь Федорович. Тут же було розроблено план діяльності і структуру самого підпілля. Було вирішено, що кожен командир набере групу для подальшої діяльності. Ці групи мали контакт тільки з організатором – старшим групи і не знали один

одного. У похідні групи входило 5-6 юнаків, тобто всього в підпіллі було задіяно близько 60 учасників. Встановити точну кількість підпільників немає можливості. Як згадує Іван Сергійович Журавльов, вони навіть зі старшим братом не ділились інформацією про членів своїх похідних груп. Зрозуміло, все це були заходи конспірації та на випадок провалу.

Кожної неділі збирались голови груп для координації роботи. У першу чергу командири вирішили сповістити жителів міста про плани Москви щодо українців. Хлопці написали листівки, у яких закликали не коритися, збирати зброю на випадок, якщо дійсно плани з переселення будуть виконані. Підпільники розраховували, що земляки підтримають їх у збройному повстанні, бо знали, що у місті після війни є досить багато зброї.

І ось СУК вирішила заявити про своє створення. У кінці червня 1945 року організація розпочала активні дії. Одні групи отримали завдання розклеїти листівки у місті, а інші у трьох місцях заклали вибухівки (біля крейдяних гір, у районі стадіону та спиртзаводу). Рівно опівночі з інтервалом у одну хвилину три вибухи розірвали тишу сонного міста. Таким чином підпільники сповістили, що вони готові боротися за свою землю.

Основним завданням юнаки вбачали захист мешканців міста від депортації. З цього приводу вони розробили детальний план захоплення поїзда. В урочищі за містом зібрали цілий арсенал: вибухівка, близько 500 гвинтівок, 3 кулемети системи Дегтярьова, 2 протитанкові рушниці, гранати. Кожна група знала про свій план дій. Одні повинні були заблокувати потяг біля паровоза і першого вагону, інші – в кінці останнього вагону. Ще одна група – роззброїти охорону, друга - вивести людей у призначене місце. Була визначена група, яка прикриватиме вихід людей. Підпільники мали намір озброїти людей і захопити владу у місті Вовчанськ. Юнаки інформували населення про несправедливість влади щодо селян, розповідають у листівках про безчинства Сталіна. Навесні 1946 року група Івана Журавльова розклеювала листівки по Вовчанську. Сам Іван вирішив повісити листівку на будівлі НКВД. Ось як згадує про це: «Тільки намазав клеєм і підняв руки, щоб прикріпити листівку, як відчиняються двері, і бачу навпроти людину у формі. На хвилину двері завмерли. Той, у формі, теж завмер, він не міг, мабуть, зрозуміти, що відбувається. За листівкою, яку я тримав, обличчя не було видно. Так ми стояли декілька секунд, першим оговтався НКВДист, поліз до кобури, тоді я жбурнув йому в обличчя листівку і кинувся тікати. Іванові у той вечір пощастило врятуватись.

Така діяльність викликала обурення з боку влади і, звичайно, почалися чергування і стеження за підозрілими. Члени СУКу вирішили не припиняти діяльність, а навпаки – активізуватись. На черговому засіданні командирів було вирішено шукати зв'язки з іншими антирадянськими організаціями. У центрі міста на місці знищеного храму була пустка. І хоча там уже росли лише бур'яни, більшість містян за звичкою, проходячи повз, хрестилися у той бік. Комуністи вирішили поставити тут погрудний пам'ятник Сталіну, цим самим підкреслюючи остаточну перемогу над релігією. Підпільників це обурило, і вони терміново зібралися на своє позачергове засідання. Іван Сергійович Журавльов склав текст: «Що за країна? Чия сторона? Де церква стояла – стоїть сатана!»

Текст був схвалений, і в одну з ночей четвірка відчайдухів: брати Журавльови, голова СУКУ Василь Грабар та Петро Голоденко на пам'ятнику жовто-коричневою фарбою написали віршовані слова. Наступного ранку пам'ятник оточили щільним кільцем НКВДисти, щоб ніхто не зміг прочитати ті рядки, але дехто встиг їх побачити. І ці ж рядки були продубльовані в листівці, тому пошепки їх передавали один одному сусіди, друзі, колеги. Комусь із юнаків вдалось роздобути жовтої та синьої тканини. Мати Журавльових, Євдокія Семенівна, пошила з неї невеличкі прапорці. Члени похідних груп розвішували по Вовчанську (в основному на деревах) ці національні символи України. Наступного дня зранку, люди у цивільному, лазили по деревах і знімали прапорці, а там, де не могли дістати, спилювали цілу гілку. Фронтовики (члени СУК) писали: «Ми перемогли фашизм, але не перемогли комунізм, від якого страждали і будемо страждати»

Підпільники відчували, що стеження посилюється. У серпні 1947 року прямо на роботі, у школі, першим був арештований Василь Журавльов. Почалась облава. Молодший Журавльов разом з Петром Голоденком заховалися у кущах на городі. Звідти вони бачили, як ретельно проводяться обшуки у будинках, солдати шукали на підвір'ї, виходили навіть на город, але не помітили юнаків. Так тривало кілька годин. Іван Журавльов запропонував чекати, бо думав, що вдома – засідки. Але коли стемніло, Петро вирішив повернутись до хати. Там на нього вже чекали й відразу схопили. Того ж дня арештували Глуценка Костянтина, Бову Едуарда і Грабаря Василя. Десять через місяць відбувся суд. Почали читати вирок: «...засудити до позбавлення волі за ст.54 частини 1 до 15 років, за ст.54, частина 2 – 10 років і 3 роки безправ'я». Стаття 54 кримінального кодексу передбачала відповідальність за «контрреволюційну діяльність», «зраду батьківщини». Введена до Кримінального Кодексу УРСР 1927 р. в редакції від 20.07.1934 була аналогом Статті 58 Кримінального кодексу РРФСР. Стаття 54-1, за якою були засуджені члени СУК, – контрреволюція (всяка дія, спрямована на повалення, підлив або послаблення влади). Покарання – розстріл або позбавлення волі на строк 10 років з конфіскацією всього майна.

Отже, антирадянський рух опору існував і на Сході України. Діяльність Спілки українських козаків на Вовчанщині Харківської області є тому доказом.

ОЛЕКСАНДР ЗАГРОДСЬКИЙ. ВОЯК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Липовецька Альона, учениця 11 класу Кобринівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Тальнівської районної ради

Науковий керівник: **Любіченко Людмила Василівна**, учитель історії Кобринівського навчально – виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Тальнівської районної ради

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом до процесу українського державотворення, до ролі окремих історичних постатей в розвитку української національної ідеї в контексті 100-річчя подій Української революції. З огляду на це, логічним є вивчення життєвого шляху генерала Армії УНР О.О.Загородського, його участі в боротьбі за українську державність в 1917-1921-х

пр., прагнень в згуртуванні українців ідеєю української незалежності. Це дасть змогу адекватно відновити перебіг історичних подій, досягнути правонаступництво сучасної України від Української Народної Республіки, осмислити російську агресію в Україні сьогодні.

Мета роботи – дослідити біографію визначного воєначальника доби Української революції, уродженця Тальнівщини Олександра Олександровича Загородського, його внесок в становлення української державності, в історію українського війська XX століття.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

виявити джерела, що свідчать про життя та діяльність О.О.Загородського;

проаналізувати вплив революційної доби на формування національної свідомості О.Загородського та становлення його як воїна;

дослідити військову та громадсько - політичну діяльність О.Загородського в різні періоди життя;

розглянути один із аспектів збройної боротьби за українську державність початку XX століття – участь у Першому Зимовому поході Волинської групи армії УНР отамана О.Загородського;

визначити важливість діяльності О.Загородського для української ідеї серед українських емігрантів.

Новизна дослідження полягає у висвітленні окремих фактів, що пов’язують О.Загородського і Тальнівщину. Розвивається твердження про те, що сьогодні суспільство потребує повернення в свідомість і пам’ять правди про таких вояків української незалежності як О.Загородський; військо, як і сто років тому, є гарантом державності.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в аналізі окремих фактів життя та діяльності О.О.Загородського, що вказують на його вірність ідеї української державності.

1. У час революційних потрясінь О.Загородський змінив духовну освіту на військову службу. Доба Української революції сформувала національну свідомість Олександра Загородського, прищепила йому на все життя віру в українську ідею.

2. Молодий офіцер Загородський в 1917 році активно долучився до створення українського війська. Маючи достатній військовий досвід служби в російській армії, він свідомо запропонував свої послуги Українському Генеральному Військовому Комітету. У боротьбі проти більшовицької агресії розкрився військовий талант воєначальника О.Загородського, який належав, за висловом З.Стефаніва, до «нового, своєрідного типу командира, що витворився в українсько-російській війні».

3. Волинська група О.Загородського під час Першого Зимового походу (6 грудня 1919 р. – 6 травня 1920 р.) вела успішну партизанську війну проти денікінської та більшовицької окупації на українських землях. Похід Волинської групи охопив територію Черкащини. «Волинці» боролись із загарбниками на Тальнівщині, біля рідного О.Загородському села Зеленькова. За свідченням далекої родички Загородських Тетяни Дерев’янка, навесні 1920 року Олександр Загородський лікувався від тифу в Зеленькові, а потім продовжив похід.

4. Армія, вище державне і військове керівництво УНР після поразки в осінній військовій кампанії 1920 року, що призвела до втрати території, вимушені були емігрувати. О.Загородський, як і тисячі інтернованих вояків, жив у вигнанні вірою в українську державність. Всю свою громадсько-політичну діяльність він спрямовував, насамперед, на підтримку вояків УНР: керував роботою Великої Ради ордена Залізного хреста, Української спілки військових інвалідів Армії УНР, Українського допомогового комітету, ініціативної групи Об'єднання бувших Вояків Української Армії в Америці. Емігрант О.Загородський поширював українську ідею: ініціював перевидання праць з історії українського визвольного руху Армії УНР, вечори пам'яті С.Петлюри, брав участь в Українському воєнно-історичному товаристві.

Українці-емігранти з шаною висловились про О.Загородського: «віддано працював для української ідеї, гідно репрезентував Українського Вояка, що до останніх хвилин свого життя гордо тримав прапор УНР».

5. В незалежній Україні розпочалося відродження історичної пам'яті. Правда про генерала Олександра Загородського, як захисника української державності доби Української революції 1917-1921р.р., українському суспільству повертається. Вояки Армії УНР за Законом України визнані тими, завдяки яким стала можливою та постала незалежність у 1991 році.

Ім'я Олександра Загородського пов'язане із українським військом, що є важливою складовою процесу державотворення. Генерал О.Загородський пройшов бойовий шлях героїчних перемог і болючих поразок, підтримки і зради, тому, як ніхто інший, усвідомлював значення війська для захисту державності. Досвід військової боротьби Армії УНР допомагає осмисленню закономірностей становлення української нації.

«Є високовольтна лінія духу, яка проходить через усі віки: от до неї ми й повинні підключитись» (за Л.Костенко), щоб сьогодні відстояти свою незалежність, як століття тому вояки Армії УНР виявили непохитну віру і незламну силу духу.

М.А.СУКОВКІН – ЗАБУТИЙ ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Ворошан Владислава, учениця 11 класу Литвинецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Канівської районної ради, член туристсько-краєзнавчого клубу «Вік»

Баранник Володимир Васильович, учитель історії, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Вік» Литвинецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Канівської районної ради

Українська революція – один із найбільш важливих і складних періодів буття українського народу ХХ століття. Події 1917-1921 рр. стали вершиною в розвитку національно-визвольного руху, відродження нації та створення власної державності.

Помітний внесок у формування національної самосвідомості українського народу та розвиток української державності в початковий період Української революції вніс і власник землі та маєтку в селі Ковалі, що нині входить до складу Литвинецької сільської ради Канівського району, Київський губернський комісар Михайло Акінфійович Суковкін.

Український державний діяч Д.Дорошенко згадував, що в *«першій тижні й місяці революції М. Суковкін був дуже популярною особою серед українського громадянства.»*

Свого часу високо цинив діяльність М.А.Суковкіна і Голова Української Центральної Ради М.С.Грушевський, який бажання Суковкіна *«йти за українцями записав у серці своїм»* і неодноразово заявляв, що *«Україна ніколи не забуде його заслуг»..*

Та поступово Михайло Акінфійович Суковкін, як діяч більш поміркованих соціальних поглядів, відійшов від активної державницької діяльності і через деякий час його внесок у розвиток Української революції було забуто.

Метою дослідження «М.Суковкін – забутий лідер Української революції» стало відтворення, переважно з історичних джерел, життєвого шляху та державотворчої діяльності М.А.Суковкіна; оцінення його взаємовідносин з українським суспільством у початковий період Української революції та його внесок у розвиток Української державності.

М.А. Суковкін народився 7 листопада 1857 року в родині представників старовинних російських дворянських родів Акінфія Петровича та Анастасії Федорівни Суковкіних.

Закінчивши в 1877 році навчання у Імператорському Царськосельсько-Олександрівському ліцеї він поступає на службу до Міністерства внутрішніх справ, і служить, спочатку, при канцелярії Комітету Міністрів, пізніше, при канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора.

У 1886 році його причислено до Міністерства державного майна, де він працює чиновником для особливих доручень при Степовому генерал-губернаторі та Командуючому військами Омського військового округу в Акмолинській області.

У 1890 році Суковкін поступає на службу в Міністерство фінансів і працює членом-оцінником Московського відділення Державного Дворянського Земельного банку.

З 1898 по 1908 рік Михайло Акінфійович обіймає посаду предводителя дворянства Канівського повіту і разом із своєю родиною проживає у власному маєтку в селі Ковалі, яке як свідчить запис у Клірових відомостях Покровської церкви с.Литвинець за 1893 р., належало матері його дружини Ольги, Надії Семенівні *«вдові дійсного статського радника Костянтина Ушинського»*.

У 1906-1911 рр. М.А.Суковкін займає посаду голови Губернського управління по справах Земського господарства, а з 1911 р. до 1917 р. є головою Київської Губернської Земської управи.

З початком революційних подій 1917 року Михайло Акінфійович Суковкін отримав усю повноту влади на Київщині.

Як новий київський губернський комісар М.А.Суковкін був представлений народу на грандіозній маніфестації, що відбулася 7 березня 1917 р. і на якій він звернувся до народу з промовою: *«Громадяни, нова влада може діяти лише спираючись на народ. Я прошу вас допомогти виконати покладені на мене завдання по управлінню губернією. Без вас, без вашої підтримки я працювати не можу. Тільки при довірі народу можлива будь-яка робота»* .

У своїй діяльності губернського комісара Михайло Суковкін спирався на допомогу колегіального органу, головою якого він був – Виконавчого Губернського Комітету, до складу якого входило багато українців, у тому числі і М.Грушевський та Д.Дорошенко.

Суковкін, який раніше зовсім байдуже ставився до українського національного руху, тепер почав дружно співпрацювати з українцями і відразу став на територіально-автономному ґрунті.

У квітні 1917 року він взяв участь у роботі Всеукраїнського Національного Конгресу. Його виступ викликав великий резонанс. Вибачившись перед делегатами, що не підготовлений говорити українською мовою, цим *«прекрасным певучим языком»*, Михайло Акіфійович виступив із промовою. У ній він заявив: *«Украинский народ, столь долгие годы не имевший возможности поднять свой голос для выражения своих нужд и предъявления своих требований, теперь не только может, но должен высказать твердо и определенно, как он мыслит местное самоуправление, какого он желает политического устройства для всей Украины. В этом вопросе украинскому народу и только одному ему принадлежит первое слово»* і підтримав резолюцію про автономію України у складі федеративної демократичної Росії. За такий вияв співчуття до прагнень українського народу, як засвідчив В.К.Винниченко, *«голова Конгресу професор М.С.Грушевський поцілував представника Тимчасового уряду д.Суковкіна»* і запросив його до президії. З цього часу Михайло Акіфійович став активно співробітничати з Центральною Радою у всіх питаннях і перебував у добрих стосунках з українськими національними колами.

Конгрес завершив національно-культурницький період Української революції і розпочав період національно-політичної боротьби. Саме на цей момент вказував М.А.Суковкін у своїй телеграмі Тимчасовому уряду. *«Національний Український Конгрес висловив вдовolenня з приводу зложеної мною заяви, що в справі створення нового ладу на Українській Землі тимчасове правительство буде вважати першим голосом голос зорганізованого українського громадянства», і що зорганізоване українське громадянство, в особі Конгресу, вже і подало такий голос, «висловившись за необхідність утворення в Києві крайової ради та крайового виконавчого комітету»»*.

І саме його, М.А.Суковкіна, як свідчить *«Протокол засідання комітету Центральної Ради №1 від 9 квітня 1917 року»*, було namічено *«Краєвим Комісаром на Українські губернії»* та *«Головою Краєвої Ради, представником Центрального Уряду на Україні і заступником інтересів України перед Центральним Урядом»*.

Важливого значення в історії Української революції набули події червня 1917 року

М. С. Грушевський, оцінюючи ті події, констатував, що *«...Крива українського руху по високих прямовісних скоках під час першої української маніфестації в березні, під час національного з'їзду в квітні втретє піднялась різко високо, так, як, здається, вже потім ні разу не піднімалась. Червень [...] І і 2 декади, був, можливо, апогеєм українського руху, в кожному разі його тріумфальним місяцем.»*

Активним учасником тих тріумфальних подій став і М. А. Суковкін.

У своїй привітальній промові до I Всеукраїнського селянського з'їзду він зазначив: *«Український народ скаже своє слово, і цього слова мусять послухати і задовольнити»*. А в телеграмі до товариша міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду Дмитра Щепкіна від 8 червня 1917 р. М.А.Суковкін заявив, що *«поступитися українській суспільній думці вкрай необхідно в найближчий час»*.

Наступні події підтвердили його слова.

10 червня 1917 року У.Ц.Р. прийняла I Універсал, що став початком відродження державного життя на Україні.

Та у переддень його прийняття Центральна Рада, хоча вже і вирішила піти шляхом так званого «самочинного» оголошення автономії України спробувала, через нашого земляка, ще раз, востаннє, звернутися до розуму Тимчасового уряду з проханням і порадою переглянути рішення в українській справі. В його телеграмі говорилося *«...Для збереження на Україні і надалі спокійного життя...Губернський Виконавчий Комітет вважає необхідним, аби Тимчасове Правительство як найскоріше вжило рішучих заходів, щоб заспокоїти населення України. Український рух набрав великої сили, яка безперервно розвивається, тому цілком не можна допустити його дальшого ігнорування»*.

Однак Тимчасовий уряд все ще вважав, що момент для угоди не настав, і тому не поспішав з відповіддю, а закликав Суковкіна приїхати до Петербурга для в'яснення справ. *«Його представлення, очевидно, переконали уряд в неможливості ігнорувати далі київський український осередок»*.

Повернувшись до Києва, М.А.Суковкін став учасником історичної *«політичної прогулки по Дніпрі»*, під час якої було покладено *«перший камінь порозуміння між українською й неукраїнською демократіями в справі творення державних форм України»*.

Завершилася прогулянка обіймами й поцілунками М.Грушевського та М. Суковкіна.

З 28 червня до 1 липня 1917 року у Києві перебувала делегація Тимчасового уряду. Спочатку, представники губернського комітету, який очолював М.А.Суковкін, не були запрошені на зустріч з міністрами, оскільки комітет, стояв у порозумінні з У.Ц.Р. Та Суковкін добився, щоб члени комітету отримали доступ на зустріч і домігся пояснень міністрів, щодо цієї пікантної ситуації. Як результат, міністр А.Керенський прибув на засідання комітету, на якому був *«змушений гукати славу Україні й українському народові»*.

Підсумками візиту міністрів до Києва став II Універсал.

На початку серпня М.А.Суковкін взяв активну участь у з'їзді губернських комісарів усієї Росії, і *«...при всяких нагодах, як авторитетний інформатор з місця, з українського центру, підносить авторитет і вагу українського руху й старався настроїти урядові сфери до можливо уважного й сприятливого трактування українських домагань...»*.

У період роботи з'їзду Тимчасовий уряд видав Інструкцію Генеральному секретаріату УЦР. Михайло Суковкін критично віднісся до Інструкції і в своїй телеграмі до уряду від 7 серпня 1917 року заявив, що *«...єдиним органом, що має достатню моральну силу, щоб перетворитися на тверду владу на Україні, може бути лише Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, для нього*

межі влади повинні бути значно розширеними у порівнянні з останньою інструкцією...»

Та поступово, з поглибленням революції, «загостренням відносин із Тимчасовим урядом і загостренням національних відносин - Михайло Акінфійович Суковкін, як діяч більш поміркованих соціальних поглядів – усунувся від політичного життя, а 9(22) вересня 1917 року склав із себе обов'язки київського губерньського комісара».

Причин такого вчинку М.А.Суковкіна могло бути декілька.

По-перше, будучи великим землевласником (для прикладу, лише в селі Ковалі Канівського повіту його родина володіла 756 десятинами землі), він навряд-чи позитивно сприймав ідеї націоналізації землі, які були головним питанням у вирішенні соціального конфлікту Української революції.

По-друге, будучи «типовим бюрократом, готовим іти разом з якими-будь панамі ситуації, аби вони відповідно його цінили – себто давали відповідні позиції», він не безпідставно міг розраховувати на посаду уповноваженого Тимчасового уряду при УЦР, адже його кандидатуру висував і підтримував М.Грушевський. Але для Тимчасового уряду Суковкін мав «репутацію людини занадто податної на українські домагання». «А з другого боку, і в українських кругах, які не слідили ближче за роботою губерньського комітету і ролю в ній Суковкіна, його діяльність також не знаходила признання». Тому у складі Генерального Секретаріату, який було сформовано на початку вересня 1917 року, посаду Комісара при Тимчасовому уряді для справ України отримав Петро Стебницький.

Михайло Грушевський відверто жалкував про непризначення Суковкіна на цю посаду. В своїх «Споминах» він писав: *«Було се мені жаль, бо я бачив його охоту йти з українством і знав його здібності і досвід, що міг би нам придатись, але нічого не можна було поробити. Він був занадто людиною минулого, і його демарши в новім стилі не були досить яскраві, щоб ширші круги його оцінили як свого попутчика. Мені навіть ставили потім в вину, що я його висунув. Але я вважав і вважаю й тепер, що він заслуговував того. »*

Більше року М.А.Суковкін не займався ніякою політичною діяльністю. Та у жовтні 1918 року його було призначено першим послом Української держави в Туреччині.

Сам гетьман Павло Скоропадський визнавав: *«Суковкіна я не знаю. Я нічого не можу сказати про нього ні доброго, ні поганого. Це вибір міністра Дорошенка».*

Дмитро Дорошенко обґрунтовував свій вибір тим, що *«Суковкін був старий досвідчений громадський діяч, з доброю товариською оглядою, знав декілька мов, був знайомий з закордонним життям...»*

А радник посольства, колишній член Української Центральної Ради, Люцій Кобилянський у своїх мемуарах згадував: *«наші громадські діячі, з якими доводилось мені розмовляти, вихвалювали мені Суковкіна, кажучи, що то великий прихильник українського національного руху та української справи взагалі; дарма, що не знає української мови. Кращого, мовляли, посла до Царгороду, як Суковкін, важко було б і знайти.»*

Однак дії Суковкіна на посаді посла були неоднозначними. Він, як істинний представник гетьманської держави П.Скоропадського, діяв більше не в інтересах незалежної України, а в інтересах майбутньої об'єднаної (федеративної) Росії.

Благословення таким його діям надала «Грамота гетьмана всієї України до всіх українських громадян і козаків України» від 14 листопада 1918 року, в якій зазначалося, що Україні *«першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення Великої Росії»*. Свою позицію М.А.Суковкін висловив у розмові з представником Азербайджану Алі Мерданом Бей Топуба, заявивши, що *«Україна не буде заперечувати проти федерального об'єднання держав, які народилися з розпадом Російської імперії»*. За його словами, така *«федерація могла бути аналогічною Сполученим Штатам Америки, але єдина російська держава, як це було раніше, була б немислимою»*.

Та разом із тим, 26 листопада 1917 року, Михайло Суковкін зумів виконати одну важливу справу – організувати визнання Українського Чорноморського Флоту, підписавши у зв'язку з цим спеціальну угоду з головним представником Військово-Морських Сил Антанти на Сході віце-адміралом Аметом.

Після падіння Гетьманату М. Суковкін поширював серед дипломатичних кіл інформацію, що повстання Директорії було ультра-націоналістичним і більшовицьким, і закликав сили Антанти втрутитися, щоб допомогти Гетьманату. Він також запевняв іноземних дипломатів, що в Україні не існувало руху за незалежність, крім більшовицьких інтриг і революційного хаосу, і всі його дії були направлені на дискредитацію діяльності уряду Директорії.

Після приїзду до Туреччини, у квітні 1919 року, нового посла О.Лотоцького, Михайло Суковкін назавжди зникає з українського обрію.

З цього часу для нього та членів його родини настають важкі часи еміграції у Франції.

Про складність і неоднозначність того періоду життя родини Суковкіних можна судити з щоденникових записів їхнього товариша Петра Ковалевського. *«27.09.22. Воздвиження животворящего хреста Господня... Обід був святковий: курячий суп, курка з рисом і меренги», «14.10.22. Покрова Пресвятої Богородиці... Пригощання у протодиякона було пречудове, домашнє печиво і малинове варення, пиріг»*.

Помер М. А. Суковкін, як свідчать всі відомі джерела, в тому числі і багатотомна «Енциклопедія історії України», 11 листопада 1938 року в місті Ментон, де він і був похований на місцевому цвинтарі. Та напис на надмогильній плиті родини Суковкіних засвідчує, що датою його смерті є 11 жовтня 1938 року.

Сьогодні по-різному можна підходити до оцінки подій столітньої давнини, але потрібно добре пам'ятати, що жодна сторінка історії не може бути забутою чи проігнорованою, інакше ми втратимо суть, втратимо правду.

Історія не вибачає випадковостей і не терпить білих плям.

Історію треба шанувати і зберігати, щоб пам'ять про історичне минуле не згасала, адже пам'ять – частина духовного життя народу, його найсвятіша істина. Недарма віщував древній філософ, що загине та країна, яка втратить пам'ять про предків своїх, не буде мати майбутнього народ, що зневажає своє минуле.

НЕ ВИЗНАНИЙ ВКЛАД ІВАНА СІРКА

Лозицький Олег, II курс, ДІПТНЗ Покровського ЦППРК
Дніпропетровської області

Керівник роботи: Дерій Зоя Вікторівна, старший викладач історії
ДІПТНЗ Покровського ЦППРК Дніпропетровської області

Період XVI-XVIII ст. вважається найважливішим і водночас важким і суперечливим в історії України. У XVII на початку XVIII ст. (1652-1709р.р.) тут знаходилась Чортомлицька Січ – найвідоміша з восьми січей – столиць Запорізького козацтва.

Актуальність теми дослідження: Багато хто знає Івана Сірка як отамана з козацького роду. Але мало хто знає, що як доводять нам українські історіографи XX століття, що Сірко брав участь у Тридцятирічній війні (1618 – 1648). Також Сірко брав участь у боях проти Іспанії і Фландрії під командуванням Людовика II де Бурбона, а 1646 року, спільно з армією принца Конде, взяв «ключ від Ла-Маншу» - неприступну фортецю Дюнкерк.

В історичних документах також зафіксована участь Івана Сірка у визвольній війні українського народу проти Речі Посполитої, зокрема в битві під Жванцем 1653 р. Проте дослідження сучасних істориків доводять, що в джерелах, які присвячені Тридцятирічній війні, ім'я Івана Сірка не згадують.

Актуальність теми додає те що на сьогоднішній день Український народ теж проходить крізь воєнні події, як і в ті часи війна залишається тяжким тягарем для кожного народу.

Для дослідження мети були поставлені такі завдання:

1. З'ясувати головні віхи його життя.
2. Показати його роль у історичних подіях пов'язаних з його життям.
3. Могила Кошового отамана Сірка, історична пам'ятка нашого краю.

Об'єктом дослідження є: Іван Дмитрович Сірко

Предметно ж охоплено різне коло питань: Перш за все не визнаний вклад діяльності Івана Сірка, його головні віхи життя, історична спадщина.

Хронологічні роки дослідження: Охоплюють (1618-1653)рр.

Територіально робота зосереджена на території Слобожанщини.

Джерелами роботи є: Науково-популярні статті, окремі свідчення сучасників, та ін.

1. Саме з Чортомлицькою Січю пов'язане ім'я легендарного кошового отамана Івана Дмитровича Сірка.

Крізь життя та діяльність Івана Сірка пов'язані з першими трьома десятиріччями існування Чортомлицької Січі. Вісім разів січовики обрали його кошовим отаманом. За всі часи існування Запорізької січі, яке охоплює приблизно два с половиною століття, жоден кошовий отаман не нажив такої любові та шани, серед січового товариства. І навіть тоді, коли Іван Сірко не посідав цієї найвищої посади, він залишався неформальним лідером і користувався незаперечним авторитетом і не тільки в Запоріжжі. Вся Україна-Лівобережна, Правобережна - у 50-70-і роки XVII ст.. не знала іншої такої людини, яка могла б зрівнятися з популярністю Івана Сірка.

Загальне визнання й безмежну вдячність сучасників здобула очолена тоді Іваном Сірком, героїчна боротьба козацтва проти турецько-татарських агресорів,

що безперервно загрожували геноцидом українському народові. Іван Сірко вважав найпершою і найголовнішою метою кожного походу - врятувати бранців полону, визволення невільників, що знемагали в тяжкому рабстві султанській Туреччині та Кримському ханстві. У цьому полягав гуманний характер діяльності запорізького рицаря. Великий талант полководця, особиста хоробрість, мужність і відвага поєднувалися в ньому з безмежною відданістю справі народу.

2. Іван Сірко був відомий у Європі та Азії, про нього писали в Польщі, Німеччині, Швейцарії та інших країнах. За його дії в боротьбі проти турецької та татарської навали скрізь уважно стежили. Сірко листувався та був особисто знайомий з багатьма титулованими й шановними особами – царями, королями, ханами, гетьманами, полководцями.

Основною справою свого життя він вважав «боротьбу з бусурманами» - захист України від Кримського ханства, ногайських орд та Османської імперії. Провів проти них близько 50 великих битв і понад 100 малих, не зазнавши жодної поразки. Вороги звали його «Урус Шайтан» - руський чорт, боялися навіть його імені.

Івана Сірка цілком можна вважати харизматичною особистістю. Ще за життя Івана Сірка і після його смерті про нього складалися думи, пісні, перекази і легенди. Серед них була й така: Сірко заповідав запорожцям відрізати йому правицю, сім років брати її з собою в походи. Запорожці так і робили. Під час бою її виставляли перед ворогом і завжди перемагали.

Кошовий отаман Іван Сірко помер 1 серпня 1860 року на пасіці в с. Грушівка за (10 км на схід від с. Томаківка). Його тіло на козацькій чайці привезли до Запорізької Січі, а 2 серпня козаки поховали Івана Сірка на цвинтарі Чортомлицької Січі «з превеликою грамотою та мушкетною стрільбою і з великим жалем цього низового Війська...насіпав над ним значну могилу і поставили на ній кам'яного хреста із належним описом його імені і справ».

Восени 1709 року коли Російські війська штурмом взяли і зруйнували Чортомлицьку Січ останки Івана Сірка козаки вивезли в Олешківську Січ, а коли козаки Запорізького низового під протекторат Російської імперії і заснували нову січ на річці Підпільній, переховали останки Івана, а замість хреста на могилі установили камінь з пам'ятним написом, де вказали датою смерті 4 травня. Цей камінь зберігся до наших днів.

3. Часто бував на могилі Івана Сірка відомий історик запорізького козацтва професор Д.І. Яворницький.

Він написав книжку «Іван Дмитрович Сірко – славний кошовий отаман войска Запорожских низових козаков» (Д.И.Эварницкий, Санкт-Петербург, 1894)

На цей час могила Івана Сірка знаходилась біля хати селянина Миколи Олексійовича Мазасват. Про це співається в історичній пісні:

В Капулівці на городі
В Мазая старого
Є могила отамана
Сірка кошового.
І казали старі люди
Ще в далекі годи,
Що отаман невмирущий

Деся по світу ходить.

В 1909 році з ініціативи Д.І. Яворницького було куплено для Катеринославського музею імені О.М.Поля (де Яворницький був директором) в селянки Є.Ю. Мазаєвої (дружини М.О.Мазаєва) з села Капулівка ділянку землі, де поховано кошового Сірка. Це був перший крок для створення в селі Капулівці меморіального музею І.Д. Сірка. На жаль, під час громадянської війни цей музей був розгромлений, всі експонати знищені. Під час Великої Відчизняної війни був значно пошкоджений і пам'ятник. По кам'яній нагробній плиті стріляли фашисти, вона розкололася навпіл. Біля підніжжя могли, обнесеною ажурною огорожею, влітку було багато квітів. Під задумливими акаціями на гранітному п'єдесталі був поставлений великий чавунний бюст Івана Сірка. Як живий, ледь нахилившись вперед, отаман уважно дивиться в степову далечинь. З-під навислих брів дивляться проникливі розумні очі, розкішні запорозькі вуса, вольове підборіддя, на багаторських плечах жупан., Біля могили встановлено охоронний знак на якому написано: «Тут похований кошовий отаман війська запорізького Іван Дмитрович Сірко-І.VIII.1680р. ».А на гранітному постаменті написано: «На цій місцевості знаходилась Запорозька Січ, яка була центром запорозького козацтва і відігравала прогресивну роль в історії українського народу».

Авторами бюста були скульптори – дніпропетровці - О.Ситник, А.Білик, С.Духовенко. Скульптори взяли фігуру з картини І.Ю.Рєпіна «Запорожці». А відлили бюст ливарники з Дніпропетровського заводу ім. В.І. Леніна товариші Шишманов, Тишкін, Заливахін в травні 1956 року. А в Капулівці він був встановлений в червні в 1956 році.

Однак у зв'язку зі спорудженням Каховського водоймища, інтенсивне розмивання берегів загрожувало могилі руйнуванням. Отже могилу І. Сірка треба було рятувати. Тому в листопаді 1957 року виконком районної Ради депутатів трудящих було прийнято рішення про перенесення останків кошового отамана І. Сірка та всіх нагробних споруд у безпечне місце.

Розкопку могили було доручено спеціальній комісії, затвердженій райвиконкомом, до складу якої входила науковий співробітник Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького археолог Л.П. Крилова.

23 листопада 1967 року о 12-й годині дня були розпочаті роботи по розкопуванні могили. В центрі кургану, в материковому шарі на глибині 1 м 30 см були виявленні контури труни із дошок осокори довжиною 2 м 30 см і товщиною до 70 см. При реальному дослідженні було знайдено майже повністю збережень людський скелет біля 1,75-1,80 м. Черепна коробка виявилась дещо деформованою труною під тягарем землі. В труні, а також навколо неї – ніяких сторонніх предметів не виявлено, крім незначних лишків одягу, виготовленої із шерстяної тканини, головного вбрання з хутора соболя.

Скелет, залишки одягу і зруйнована труна були вміщені в домовину, виготовлену із сосни довжиною 180 см, перевезені на нове місце поховання. Біля дороги, що веде з Нікополя, поблизу села Капулівки на скіфському кургані, де була розміщена сторожова козацька вежа під час існування Чортотмицької Січі, в урочистій обстановці 24 листопада 1967 року об 11 годині дня був перехований легендарний отаман І. Д. Сірко. Навколо кургану був розбитий парк.

Напередодні проголошення незалежності України питання здійснення повного поховання останків Сірка знову постало на порядку денному. У 1990 році на могилі І. Сірка відбулося велелюдне відзначення 500-річчя українського козацтва.

Під час якого було чітко визначено вимогу національно свідомого українства здійснити негайне повне поховання кістяка і продовжити розбудову меморіального комплексу.

Та минуло ще 10 років, поки не сталися перші зрушення.

У 1999 році могила Сірка отримала статус пам'ятки національного значення. 26.06.2000 року було підписано розпорядження голови Дніпропетровської облдержадміністрації «Про проведення заходів щодо реконструкції меморіального комплексу та проведення ритуалу до захоронення на могилі кошового отамана І. Сірка».

Відповідне розпорядження ухвалив і голова райдержадміністрації 14 серпня 2000 року, вилучені череп та кістки Сірка знову повернулися на Нікопольщину, 17 серпня викладені в анатомічному порядку в труну археологом В. Ромашкою. 21 серпня відбулася скорботна церемонія повного поховання останків кошового.

Зусиллями місцевих підприємств здійснено роботи з благоустрою меморіалу.

Розбудова історичного комплексу триває і сьогодні. Уже існують проекти відновлення вітряка, знищеного на початку 90-х років, обговорюється і розроблюється напрямок подальшого будівництва комплексу.

В'ЯЧЕСЛАВ МАКСИМОВИЧ ЧОРНОВІЛ – ЛЮДИНА, ЯКА ПРОБУДИЛА УКРАЇНУ

(до 80-ти річчя від дня народження)

Мешко Ярослав, учень 8 класу навчально-виховного комплексу Смологвицької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Закарпатської області

Керівник: **Глеба Ярослав Федорович**, вчитель географії навчально-виховного комплексу Смологвицької загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Закарпатської області

24 грудня 2017 року минає 80 років від дня народження сподвижника української нації, дисидента, журналіста, прозаїка, Героя України - В'ячеслава Максимовича Чорновола. При згадці імені цієї людини перед очима з'являється велична сторінка історії створення незалежної української держави та її розбудови. Та власне він сам в певній мірі, і асоціюється з незалежністю. Однак, крім важливої ролі цієї особистості в новітній історії України, з'являється перед очима також дивне відчуття того, що ця людина дуже багато не встигла зробити. Це відчуття породжує порожнечу, пустоту, вакуум, яку важко кимось, або ж чимось заповнити. Ця порожнечка існує ось уже 18 років, які минули від тієї страшної автокатастрофи 25 березня 1999 року.

Метою роботи є прагнення показати внесок особистості В'ячеслава Чорновола у створенні незалежної української держави та її розбудову в перші роки існування.

Актуальність теми у самій особистості, роль якої важко переоцінити в новітній історії України та з нагоди його 80-ти річчя від дня народження.

Особистий внесок автора: здійснено огляд та дослідження історичних джерел різних етапів життя історичного діяча; на основі історичних джерел сформований власний погляд на особистість, що викладено в тезах та презентаційному матеріалі; зроблені припущення стосовно можливості розвитку нашої держави вразі того, якби особистість В.М. Чорновола та його однопартійці реально прийшли до влади 1991 році; спрогнозований можливий зворотній розвиток подій в Україні, якби В.М.Чорновіл «випадково» не загинув.

Постать В'ячеслава Максимовича Чорновола являється взірцевою в сучасному суспільно-політичному житті. Особистість Чорновола асоціюється з ширістю думок та вічної боротьби за ідею в ім'я суверенної держави України. Він за не боровся, він за неї і помер. Виникає відчуття, що він дуже багато не встиг зробити. Дивлячись на сучасну геополітичну ситуацію навколо України мимоволі ловиш себе на думці, а чи допустив би до такого в свій час В'ячеслав Максимович Чорновіл. Мабуть не допустив би. Однак ствердної відповіді на це питання ми так ніколи і не отримаємо.

1969-1970 рр. В'ячеслав Чорновіл працював на метеорологічній станції „Плай”, яка знаходиться на Воловеччині (Закарпатська область). Високогірний об'єкт тут відкрили ще у липні 1968 року як метеостанцію. 10 років по тому, у листопаді 1978-го, його перепрофілювали у сніголавинну станцію «Плай». Певна ізоляція в природніх умовах дозволили В'ячеславу Максимовичу плідно працювати. На робочому місці в нього знаходився друкарський верстат на якому він працював над текстами самвидаву. Робота проходила плідно, однак з гіркого попереднього досвіду Чорновіл зробив важливий висновок, тому працював постійно за надійно зачиненими дверима. Він розумів, що за ним стежать навіть тут в горах та рано чи пізно до нього навідаються. Так з часом і сталося. Одного дня два кагебісти піднялися до метеостанції на тягачі, а два лишилися у Волівці. Вони тихо, без шуму взяли Чорновола і разом із преземіною спустилися вниз з гори. Всі навіть не помітили, що то були кагебісти. З часом на його місце призначили іншу людину. Коли після обіду в Волівці колега запитав В'ячеслава: «Славку, коли ти повернешся?», а він відповів: «О! Не скоро!». Він вже тоді, мабуть розумів, що може ніколи і не повернеться. Все стало зрозуміло, коли в березні 1970 року всіх працівників метеостанції почали тягати на допит в КГБ до Ужгорода. «Що робив Чорновіл? Що друкував? Чи мав радіостанцію?».

Відстоювати національну ідею в суверенній державі виявилось життєво небезпечно. Хто б міг уявити, що пройшовши нестерпні муки заслання ГУЛАГУ, катівні та постійні переслідування в радянський час, Чорновіл загине вже в незалежній Україні.

Про В'ячеслава Чорновола та про його феномен ще напишуть десятки книжок. Вийдуть друком його статті, політичні звернення, есе та монографії, унікальне листування. Створено Фонд В'ячеслава Чорновола, президентом якого обрано його дружину й соратницю – відому українську поетесу Атену Пашко. Фонд розпочав роботу над підготовкою зібрання творів, а це десяток томів.

Його талант шліфували мордовські табори. Там він став філософом і стратегом. І все одно найважливіше: він був не з бронзи і не з мармуру. Він був

весела й жива людина, з усіма рисами живої людини; вони лише відтіняли його масштаб, його дар схоплювати проблему зразу і в цілому, його вміння передбачати й вести...

Читаймо його, читаймо уважно, з олівцем, - і ми, сьогоднішні, багато що переосмислимо.

І в багатьох випадках знайдемо відповідь на те, як жити далі, куди прямувати, чого стерегтися. У нього про це сказано, треба тільки хотіти це побачити.

Чорновіл ніколи не співав з чужого голосу, нікому не підспівував; говорив, що думав, - думав, що говорив. Він був і залишився опозиціонером до всього, що гальмувало шлях до незалежності України, до Моральної Людини, до Бога; і там, у таборах, і тут, у новій і ще не оформленій реальності.

Отож, нехай Бог допоможе і нам з вами, славні наші побратими, - допоможе зрозуміти В'ячеслава Чорновола. Тобто зробити те, що нам не вдалося зробити за його життя.

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО ЗВЕНИГОРОДЩИНИ. КОШОВИЙ ОТАМАН СЕМЕН ГРИЗЛО

Фесовець Валерія, 10-а клас, Звенигородської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів ім. Т. Г. Шевченка

Керівник: **Остапенко Галина Іванівна**, вчитель історії Звенигородської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів ім. Т. Г. Шевченка

Невід'ємною складовою історії Української революції є діяльність Вільного козацтва. Це була своєрідна національна військово-міліційна організація, тісно пов'язана із революційно налаштованим селянським середовищем. Створювані осередки Вільного козацтва насамперед переймалися проблемами відродження демократичних козацьких традицій, сповідували державницьку ідеологію, хоча соціально-політичні суперечності помітно впливали на настрої та суспільну активність козацьких мас. Відтак, любов до історичної науки в цілому та великий інтерес до вивчення історії свого рідного краю поставили переді мною завдання з'ясувати витоки та причини виникнення вільнокозачого руху, його організаційної структури, ідейне спрямування та роль у революційних подіях 1917-1918 рр., адже на батьківщині зародження Українського Вільного козацтва я народилася і живу. Це земля вільнокозачого духу моїх прадідів, нащадків нестримним духом вольностей і свободи для свого народу отаманів Вільного козацтва Семена Гризла, Никодима Смоктія, Юрія Тютюнника, славного "діда Шаповала"... Зокрема, я хочу дослідити і висвітлити роль в національно - визвольній боротьбі 1917-1921 рр. кошового отамана Семена Гризла, інтерес до постаті якого в мене з'явився після недавньої зустрічі в нашій школі з нашим славним земляком, журналістом і письменником Євгеном Стеблівським, який написав книгу "Звенигора. Повстанці. Шабля на комісара", і який з невідступною гордістю розповідав про роль козаків Звенигородщини у зародженні та становленні вільнокозачого руху.

Також до висвітлення цієї теми мене підштовхнуло переконання багатьох дослідників, особливо зараз, коли до 100-річчя Української революції з'явилося чимало праць, досліджень, статей про цю сторінку нашої історії, що без

всебічного і глибокого вивчення історії Вільного козацтва не можна відтворити цілісну і об'єктивну картину національно-визвольної боротьби українського народу у період Української революції, оскільки проблеми в діяльності вільнокозацьких товариств тісно перерпліталися з більшістю проблем та суперечностей, характерних для національно-державного будівництва 1917-1921 рр.

Актуальність теми мого дослідження полягає в наступному:

Українська революція 1917-1921 рр. займає особливе місце в новітній історії України, адже вона значною мірою визначила подальшу долю українського народу. Хоча національно - визвольні змагання 1917-1921 рр. і не досягли своєї головної мети - утвердження "самостійної, ні від кого не залежної, вільної, суверенної держави українського народу", що проголошувала Центральна Рада в своєму IV Універсалі, проте прискорили перетворення українського етносу на модерну політичну націю. З проголошенням незалежності України у 1991 р. цей процес набув незворотного характеру. Саме тому зріс інтерес до дослідження і вивчення справжньої української історії, величезну кількість сторінок якої було приховано в радянських архівах. Ретельно приховувалися правдиві сторінки цих національно - визвольних змагань. Події революційної доби 1917-1921рр. є свідченням не лише привабливості проблеми, а й підкреслює велич і значимість явищ початку і кінця XX ст.

Епоха національно - визвольних змагань 1917-1921 рр. дала потужний поштовх для відродження українського козацтва. Відродження українського козацтва почалося вже за кілька днів після зречення з престолу царя Миколи II. Саме в нас, на батьківщині великого Кобзаря, виникли перші загони Вільного козацтва. Витоки Вільного козацтва почалися з села Гусакового, саме там проснувся козацький дух. Першим сотником Вільного козацтва став Грицько Іванченко, і вже дуже швидко гусаківська сотня зросла до 240 чоловік.

Кількість сотень Вільного козацтва стрімко збільшувалась. Сотня земляків великого поета - Кобзаря вже налічувала 1000 козаків. Моринська сотня налічувала понад 500 чоловік. Швидке зростання чисельності Вільного козацтва сприяло формуванню військових одиниць цього угруповування, яке мало чіткі ознаки організованого руху.

У березні 1917 року у Звенигородці було проведено повітовий з'їзд Вільного козацтва. Кошовим отаманом Звенигородського повіту (коша) було обрано Семена Гризла. Ідея організації Вільного козацтва з метою боротьби за власну українську державність швидко розповсюджувалась по українських землях. Сотні організовувалися в Києві, Одесі, на Чернігівщині, Херсонщині, Катеринославщині, Полтавщині, Поділлі, Київщині, на Кубані

Рішучі настрої Вільного козацтва проявилися і під час Другого всеукраїнського з'їзду військових, на який від Звенигородщини було відправлено делегацію, очолювану Семеном Гризлом. В липні 1917 року козаки Звенигородщини на чолі з отаманом Семеном Гризлом без зволікань відгукнулись на заклик полуботківців скинути владу російського Тимчасового уряду в Україні.

Хвиля козацького вільного духу охоплює все більшу територію України. В жовтні 1917 року відбувся Перший з'їзд Вільного козацтва в Чигирині. 200 делегатів цього з'їзду представляли 60 тисяч вільних козаків Київщини,

Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини, Кубані. З'їзд відкрито продемонстрував силу козацтва, їхні наміри і настрої та національні почуття. На цьому з'їзді військовим отаманом Вільного козацтва було обрано генерал - лейтенанта Павла Скоропадського.

Бойове хрещення Вільного козацтва під проводом Павла Скоропадського відбулося наприкінці грудня 1917 року в районі Шепетівки - Козятина - Вапнярки, куди для підтримки фронту прибули декілька сотень із Звенигородщини, Черкащини і Смілянщини, щоб стримати наступ більшовиків на Київ. Значні успіхи в боротьбі за Українську державність Вільне козацтво Звенигородщини мало в лютому-березні 1918 року, після чого Центральна рада все більше розуміє наміри і значимість Вільного козацтва в боротьбі за українську державність і ухвалює рішення про переведення Українського Вільного козацтва в статус козацького реєстрового війська.

Та, побачивши як швидко більшовики відступають до Росії, керівництво ЦР відвертається від козаків і приймає рішення про припинення фінансування Вільного козацтва, а кошти, що були виділені на утримання Вільного козацтва, передаються в розпорядження Міністерства внутрішніх справ на організацію народної міліції. Діяльність Вільного козацтва на території УНР було припинено. Сотні підлягали роззброєнню, всю зброю і боєприпаси змушували здавати на військові склади. Та козацтво не підкорялося цим наказам і розпорядженням. Вони ховали зброю, надіючись на продовження боротьби за волю рідної країни. Надія на підтримку козацтва з'явилася в них з приходом до влади військового отамана Вільного козацтва Павла Скоропадського, адже він проголосив про відновлення козацтва як окремого стану та творення Української держави як держави козацької. Боротьба національно налаштованих українських козаків продовжувалась. У 1918 році і наступних роках козацтво поповнило ряди армії УНР, яка на початку свого створення була формацією козацькою.

У добу національно - визвольних змагань 1917-1921 років українці остаточно сформувались як політична нація, хоч і на короткий час. Пробудившись від багатовікового сну, ми вийшли на світову арену, гучно заявили про своє право жити власним державним життям. Усвідомивши себе українцями, ми врешті зрозуміли, що за свободу треба боротися. Величезну роль в цій визвольній боротьбі належить особистостям, які стають лідерами, за якими йшли маси народу. В нашому краї в період національно - визвольної революції 1917-1921 років, період створення Вільного козацтва, відродження козацького духу такого особистістю став легендарний повстанський отаман, перший кошовий відродженого українського козацтва Семен Гризло.

В червні 1905 року Семен Гризло був одним із учасників повстання на броненосці "Потьомкін". Повстання зазнало поразки. Довелося Семену відбувати покарання в далекому Сибіру. Під час Першої світової війни Семен Гризло служив у 138-му вільнонайманому транспорті 28-го додаткового вільнонайманого обозного батальйону 5-ї Діючої російської армії. Лютневу революцію Семен Гризло зустрів на рідній Звенигородщині. Разом з Никодимом Смоктьєм взявся за справу відродження українського козацтва. Він розумів, що саме козаки з їхнім вільним духом, відчайдушністю і національною свідомістю мають захищати самостійність і незалежність України. Спочатку Семен був

козаком Гусаківської сотні, а згодом на повітовому з'їзді Вільного козацтва у Звенигородці вже виступав як катеринопільський курінний. На цьому з'їзді його обрали кошовим отаманом Звенигородщини.

Семен Гризло разом з Андрієм Чоловським були делеговані в Київ для участі в роботі Українського національного конгресу 19(6) квітня 1917 року. Згодом кошовий Звенигородського Вільного козацтва взяв участь у Другому Всеукраїнському військовому з'їзді, підтримав ідею українізації армії.

Український вільнокозацький рух заповнював міста і села, і це був рух не анархічний, а впорядкований і свідомий. Кожна сотня Вільного козацтва мала козацьку старшину: сотника, хорунжого, писаря, скарбника, санітара. А кошовий Семен Гризло наказав ввести ще посаду бібліотекаря та організувати похідну бібліотеку з метою просвіти козаків. Кошовий отаман Гризло прагнув надати козацькому руху всеукраїнського масштабу, а тому Звенигородський кіш виступив з ініціативою проведення Першого Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва у Чигирині. За його сприяння було забезпечено організацію і проведення цього з'їзду, що перетворився на потужну маніфестацію українських національних сил, почуттів та демонстрацію згуртованої української сили. На цьому з'їзді Семена Гризла було обрано Другим генеральним осавулом, тобто третьою особою після Павла Скоропадського та Івана Полтавця-Остряниці.

На грудень 1917 року Звенигородський кіш Вільного козацтва уже перевищував 20000 козаків. Можна сказати, що це була дивізія повного складу - з кінними та гарматними частинами. Таке швидке зростання чисельності українського козацтва свідчила про його авторитет та велику силу, а, головне, про організаторські здібності та авторитет полковника Гризла. У ці тяжкі для України часи, на відміну від керівників Центральної ради, він не марнував часу, а талановито оформляв «стихийний рух українських мас до організації українських збройних сил як єдиної запоруки національних прав».

Звенигородщина стає військовим центром українського Вільного козацтва. Штаб Звенигородського коша Вільного козацтва перетворився на штаб об'єднаного Вільного козацтва південних повітів Київщини та північної Херсонщини до якого звідусіль тяглися зв'язки. Вільні козаки роззброювали частини російської армії, що поверталися з фронту, здобувши для себе багато зброї, майна, коней та сідел. В лютому 1918 року вільні козаки Звенигородщини організовано, мужньо і героїчно проявили себе у видатній операції Вільного козацтва проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринська. Вільне козацтво Звенигородщини, організоване і згуртоване Семеном Гризлом, перемогло «непереможного» Муравйова.

5 квітня 1918 року наказом міністра УНР розформувалися усі загони Вільного козацтва. Але Гризло не покидає боротьбу, з кінця 1918 воює на Волині у складі армії УНР, входить до складу Північного фронту Армії УНР під командуванням отаман Володимира Оскілка, здобуває звання сотника армії УНР.

Після невдалої спроби державного перевороту в квітні 1919 року, організованого Володимиром Оскілком, Семен Гризло повернувся на Черкащину. Бере активну участь у збройній боротьбі за вільну Україну проти більшовицької навали. В 1919 командує одним із повстанських загонів Вільного козацтва у Звенигородському повіті. Його загони беруть участь у військових операціях в

районі Холодного Яру, Уманщини, Звенигородщини, Мокрої Калигірки. с Він активно співпрацює з іншими польовими командирами.

Наприкінці 1920 року об'єднався із загонами отаманів Цвітковського (Квітковського) та Петра Дерещука під загальним командуванням отамана Андрія Гулого-Гуленка. Об'єднана частина (3000 багнетів та 600 шабель) вела бої проти 45-ї і 47-ї піших радянських дивізій, частин Першої кінної армії, бригади Григорія Котовського.

На кінець 1920 р. його загін (спільно із відділом Цвітковського) нараховував до 4000 бійців.

Загинув легендарний отаман 3 березня 1921 біля с. Новоселиця Звенигородського повіту, потрапивши в оточення, внаслідок проведення підрозділами Червоної армії каральної операції.

Отаман Гризло, згуртувавши навколо себе людей, сповнених вільним козацьким духом і бажанням боротися за волю України, віддав своє життя цій боротьбі. Перший кошовий отаман Вільного козацтва загинув так, як і прожив усе життя, - в боротьбі за волю. Подвиг нашого земляка, першого отамана Семена Гризла, моє молоде покоління, яке живе нині в знову тяжкий для України час виборювання і утвердження її цілісності і незалежності, пам'ятає з шаною і вдячністю. Вічна слава великому Отаману, який від перших і до останніх днів Української революції був на гребені української збройної стихії і оформлював її в організаційні форми.

Результатом моєї пошуково-дослідницької роботи є:

- дослідження причин, витоків та історичних передумов зародження Вільного козацтва на Звенигородщині, з'ясування особливостей його організаційної структури;

- визначення політичної спрямованості вільнокозачого руху;

- також я намагалась простежити за розвитком Вільного козацтва у 1917-1918 рр. та з'ясувати причини посилення у ньому внутрішніх суперечностей, визначити їх роль у боротьбі проти більшовицької агресії взимку 1917-1918 рр. та розгортанні селянсько-повстанського руху влітку 1918р., проаналізувати спроби відродження козацтва за часів Української Держави П. Скоропадського, визначити причини невдачі козацьких проектів Гетьманату;

- в ході роботи над розкриттям обраної мною теми я намагалась зрозуміти особливості державотворчих процесів у досліджуваній період і, зокрема, в моєму регіоні, визначити вплив історичних постатей на процеси державотворення, їх роль і місце у формуванні основ державності.

Простеживши і висвітливши героїчний життєвий шлях мого видатного земляка Семена Гризла, я зрозуміла, яка велика роль історичних особистостей в історичних процесах.

Отаман Гризло, військовий і громадський діяч часів УНР, організатор Вільного козацтва, Генеральний осавул Вільного козацтва, повстанський отаман, що мав військове звання сотника Армії УНР та полковника Вільного козацтва, згуртувавши навколо себе людей, сповнених вільним козацьким духом і бажанням боротися за волю України, віддав своє життя цій боротьбі.

За більш як півстоліття втопленого в крові спокою українці заплатили надто великою ціною. Ціною забуття - себе, своїх предків, своїх героїв, в свідомості

мільйонів людей, оброблених радянською комуністичною ідеологією. Нам не дають жити звички вічного рабства, насаджені віками почуття великого страху і самовбивства свободи. Щоб ми і наші нащадки відчували себе великою і вільною нацією, ми повинні знати, якими сильними були наші предки. Для цього комусь треба бути сильним сьогодні!

**НІХТО НАМ НЕ ЗБУДУЄ ДЕРЖАВИ, КОЛИ МИ ЇЇ САМІ НЕ ЗБУДУЄМО,
І НІХТО З НАС НЕ ЗРОБИТЬ НАЦІЇ, КОЛИ МИ САМІ НАЦІЄЮ НЕ
СХОЧЕМО БУТИ» (В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ)**

Підготували члени історичного гуртка «Юний історик» Степівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Чорнобаївської районної ради
Харсун Світлана Іванівна, керівник гуртка «Юний історик», вчитель історії Степівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Чорнобаївської районної ради

Члени історичного гуртка Степівського НВК, під керівництвом вчителя історії, вирішили взяти участь у ІІІ Всеукраїнській історико - краєзнавчій конференції учнівської молоді «Державотворчі процеси в Україні: через віки у ХХІ століття» на тему: «НІХТО НАМ НЕ ЗБУДУЄ ДЕРЖАВИ, КОЛИ МИ ЇЇ САМІ НЕ ЗБУДУЄМО, І НІХТО З НАС НЕ ЗРОБИТЬ НАЦІЇ, КОЛИ МИ САМІ НАЦІЄЮ НЕ СХОЧЕМО БУТИ (В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ)».

Свою дослідницьку роботу ми спрямували на вивчення діяльності відомих особистостей Черкащини, які вплинули на розвиток і становлення української держави у різні часи її творення, а також здійснили вагомий внесок у розвиток державної культури. Розпочали ми своє дослідження з вивчення діяльності нашого земляка, непересічної особистості – В'ячеслава Чорновола. Саме він один з перших будівничих незалежної держави Україна.

Державна незалежність України – це закономірність історичного процесу, результат тривалого поступального розвитку українського народу. Такий шлях пройшли, проходять чи пройдуть й інші народи світу. Він природний. Цілком закономірно на уламках Російської імперії на початку ХХ ст. виникли народні республіки, в тому більшовицько-російська сила, яка зуміла встановити диктатуру й ще понад 70 років стримувала державницькі потуги народів. Більшовицька система, як штучна і неприродна, неминуче мала розвалитися, адже вона базувалася на хибній соціально-економічній, політичній і національній доктрині. На кінець 1980-х рр. вона остаточно вичерпала свої можливості. Історичну приреченість російської і радянської імперій розуміли й усвідомлювали борці за незалежність України як у 1917-1921 рр., так і впродовж 1920-1980-х рр. Змінювалися форми боротьби, але мета залишалася незмінною. Усвідомленому вибору українського народу в 1991 р. передувала патріотична діяльність сотень і тисяч борців за національну справу. До них по праву належить В'ячеслав Максимович Чорновіл (1937-1999 рр.). Саме він, як і інші шістдесятники і дисиденти, постав «зв'язковим» між поколіннями борців за свободу. Постать В'ячеслава Чорновола ввібрала життя покоління українців 1940-1990-х рр., яке пережило сталінські репресії, скрутні часи війни, хрущовську «відлигу»,

переоцінку поглядів, нові репресії і епоху національного відродження, здобуття незалежності України та непростий початковий період розбудови власної держави. В молоді роки він був типовим представником свого часу, який виховувався під впливом комуністичних міфів та ідеологем, одним із репрезентантів покоління, котрому батьки боялися сказати правду про минуле й тодішні реалії життя, оберігаючи від можливих репресій. Тому в сім'ї В'ячеслава наполегливо спрямовували на успішне навчання і самовдосконалення. Позбавлений можливості дістати об'єктивну інформацію про радянську дійсність, він щиро вірив у правильність і законність радянського ладу в Україні. На «відмінно» навчався у школі, був активним громадянином, очолював піонерську та комсомольську організації, стежив за рівнем навчання учнів у школі, брав участь у діяльності різних гуртків, видавав шкільну газету, організовував молодіжні бригади для допомоги колгоспу в збиранні врожаю, проводив політико-виховну роботу в комсомольській організації колгоспу свого села тощо. Все це сприяло виробленню його характеру, стилю та ритму життя.

Вже саме походження В'ячеслава Чорновола пророкувало йому непросту долю. Народився на Шевченковій землі, зростав у інтелігентній, вчительській сім'ї, де значне місце надавали історичній пам'яті та національним обов'язкам. Народився 24 грудня 1937 року в селі Єрки Катеринопільського району, тоді Київської області в сім'ї вчителів. Батько – Максим Йосипович – походив з давнього козацького роду Чорноволів. Хоча в сільській місцевості не надавали особливого значення родоводам, історична пам'ять сім'ї сягала кількох поколінь – до часів остаточного закріпачення козаків, коли уярмлене село Вільхivecь покинув бунтівний Стратін Чорновіл і, пройшовши життєвий шлях аналогічний до Миколи Джері з повісті Нечуя-Левицького, осів у вільній Юрківці (обидва села на Шевченковій Звенигородщині). Мати – Килина Харитонівна Терещенко належала до одного з відгалужень славного роду цукрозаводчиків і меценатів Терещенків.

Талановитий юнак обрав фах журналіста, де пріоритетом є слово, важливість донести правду до людей (тогочасні реалії зводили це право до грані нереального). Під час навчання у Київському університеті політизується його думка, формуються переконання, загострюється почуття справедливості. Саме під час випускного вечора в університеті В'ячеслав на Володимирській гірці дав клятву, що все життя буде боротися за Україну.

Маючи непересічні здібності, В'ячеслав Чорновіл міг побудувати кар'єру, стати успішним науковцем, але він обрав інший шлях: шлях мученика, борця за волю, демократію України. Фактично він став початком відродження українства у другій половині XX століття: започаткував рух шістдесятництва, дисидентства, як нові форми протесту, ініціював створення УГС.

«Дай Боже нам любити Україну понад усе сьогодні – маючи, щоб не довелося гірко любити її, втративши. Настав час великого вибору: або єдність і перемога та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога до волі» В'ячеслав Чорновіл

У радянських тюрмах та таборах Чорновіл провів близько 10 років. Засуджений 4 рази. В один із років витримав 83 допити і ніколи не свідчив

супроти друзів. Його так боялася влада, що під Олімпіаду-1980 ініціювала кримінальну справу, звинувативши у замаху на згвалтування.

У житті В'ячеслава Чорновола була одна подія, яка фактично вирішила його подальшу долю – 4 вересня 1965 року В'ячеслав Чорновіл виступив разом із Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Параджанова «Тіні забутих предків» з протестом проти арештів української інтелігенції.

Цю демонстрацію розглядають як першу акцію відкритого протистояння тоталітарній владі, хоча ще 8 серпня Чорновіл виголосив гостру антикомуністичну промову на відкритті пам'ятника Шевченкові в с. Шешори на Гуцульщині.

Після виступу його звільняють з роботи, не дають навчатися в аспірантурі, куди він вступив за конкурсом, на нього всіляко тиснуть КДБшні інформатори.

Також Чорновіл видає збірку на захист арештованих українських інтелігентів «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)». У збірці містилися біографії і зразки творів, за які й було людей засуджено, тобто фактично Чорновіл передруковував заборонену з точки зору радянської каральної системи літературу, яку він і направив до державних органів. Багатьом може бути цікаво звідки така назва твору – «Лихо з розуму», це питання зацікавило і слідчого, Чорновіл відповів: "Ідея такого заголовку виникла у зв'язку з допитом мене особисто та інших обвинувачених і свідків під час попереднього слідства у 1965-1966 роках. Мені особисто капітан Львівського КДБ Клименко заявив, що я дуже розумний і що мені цей розум трохи збавлять. Від Світличного Івана я чув, що йому відразу після арешту заявили, що в нього засмічений мозок і йому його прочистять."

Уже наприкінці 1980-х рр. В.Чорновіл брав активну участь у виборах вищих та регіональних представницьких органів влади. Під час виборів до Верховної Ради СРСР у 1989 р. сприяв обранню опозиційних кандидатів, а на виборах 1990 р. до Верховної Ради УРСР та Львівської обласної ради проводив власну виборчу кампанію. На його переконання, це був один із найбільш дієвих методів посилення опозиційних сил, демократизації представницьких органів, зміни сутності влади і наближення часу відновлення незалежності України.

25 березня 1999 року Чорновіл загинув у автокатастрофі, коли повертався з поїздки у Кіровоградську філію Руху. Під Борисполем автомобіль політика врізався у навантажений зерном «КамАЗ» із причепом, який здійснював розворот посеред траси

Похорон В'ячеслава Чорновола став однією з наймасовіших акцій часів Незалежності – за різними оцінками у процесії взяли участь 150-250 тисяч людей. Тільки мізерна частина з них за спеціальними перепустками могла попрощатися з В'ячеславом Максимовичем, труна з тілом якого була виставлена в Київському будинку вчителя (колишня резиденція Центральної Ради). Черга бажаючих тяглася аж до Хрещатика. Труну з тілом від Будинку вчителя до Володимирського собору несли на руках. Панахиду відслужив Патріарх всієї України-Руси Філарет. Після цього сумна процесія рушила до пам'ятника Тарасові Шевченкові, і вже звідти на Байкове кладовище. За труною рухалася жалобна процесія протяжністю до півтора кілометра. Серед промовців були

політичні й громадські діячі України та представники зарубіжних делегацій. Поховали В'ячеслава Чорновола на центральній алеї. На могилі спочатку було встановлено справжній козацький хрест. Пізніше встановлено нинішній пам'ятник.

До загибелі залишавсь одним із найактивніших політичних діячів, лідером впливової партії, Вартовим української держави. Тому В'ячеслав Чорновіл як особистість є моральним авторитетом нині й прикладом для наступних поколінь. Чорновіл – це уособлення незламного духу. Він жив тим, у що вірив. Попри складні обставини його життя він не зрадив тому, що було для нього по-справжньому важливе. Саме цьому нам треба навчитися у нього. Жити тими високими ідеалами, тою високою метою, до якої варто прагнути. Це приклад для молодих людей. Бо саме в молодості формуються справжні високі ідеали.

Зважаючи на те, що В.Чорновіл був одним із тих, хто зробив значний внесок в утвердження демократичних принципів парламентаризму в Україні, необхідно ретельно вивчити його діяльність. Розгляд цієї теми дозволить виявити нові особливості становлення багатомірної картини української політичної дійсності, а також відкрити новий аспект життєдіяльності цієї непересічної постаті.

Для здійснення дослідження члени гуртка об'єдналися в чотири творчі групи. Перша група досліджувала питання «Славетний син Шевченкової землі». Друга група – «Шлях мученика, борця за волю України». Третя група – «Життя і безсмертя в світилах». Четверта група – «Хроніка останнього десятиліття життя В. Чорновола. Вічна пам'ять герою». Багато книжок довелося перечитати, познайомитися з невідомими ще нам працями. Знайти та переглянути документальні фільми. Пошукати інформацію в мережі Інтернет. Але наша праця була цікава та результативна. Ми отримали задоволення від спільної колективної роботи.

Використана література

- 1.Бурій В. В'ячеслав Чорновіл // Бурій, В. Ватутінезнавство: події, факти, персоналії [Текст] / В. Бурій. – Черкаси: Вертикаль, 2015. – С. 205-211.
- 2.Бурій В. В'ячеслав Чорновіл / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). – 2007. 7 груд. – С. 4; 28 груд. – С. 4.
- 3.Бурій В. Маловідомі штрихи до біографії В'ячеслава Чорновола / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). – 2012. – 21 груд. – С. 4.
- 4.Бурій В. Герой України – наш земляк / Валерій Бурій // Катеринопільський вісник. – 2005. – 23 груд. – С. 2.
- 5.Бурій В. Герой України – наш земляк В'ячеслав Чорновіл / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). – 2002. – 27 груд. – С. 4; Те саме // Катеринопільський вісник. – 2002. – 24 груд. – С. 3.
- 6.Бурій В. В'ячеславові Чорноволу – 60 / Валерій Бурій // Шевченків край (Звенигородка). – 1997. – 27 груд. – С. 2.
7. Наталія Мусяк У мене мистецька душа / Діалог з В'ячеславом Чорноволом // Політика і культура. –2000. - № 34.
8. Кривдіна І. Б. Основні напрями журналістської діяльності В'ячеслава Чорновола // Вісник Одеського національного політехнічного університету. – Одеса, 2004.
9. Чорновіл Т. В. В'ячеслав Чорновіл. Спогади. – Львів, 2005.
- 10.Чорновіл В. У Новий рік – з новим ділом і новим словом! // Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора. – К.: Либідь, 2000. – С. 19,

ЯКІВ ВОДЯНИЙ – СМІЛЯНСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

Крохмалюк Анастасія, учениця 9 класу Березняківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради
Керівник: **Купець Ольга Дмитрівна**, вчитель історії та правознавства Березняківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради

Сьогодні Україна переживає складні часи. Як і сто років назад вона продовжує виборювати своє право на існування. Події нашого часу і події 1917-1922 років перекликаються. Україна доти буде жити, доки будуть жити люди, готові віддати своє життя за її волю і незалежність. Одним з таких людей і був полковник Яків Михайлович Водяний, який очолив рух по створенню Вільного козацтва на Смілянщині.

З початку революції 1917 року Смілянщина стала колискою Вільного козацтва. Ще не забулася Богданова справа, ще зберігав пам'ять про подвиги Залізняка темний праліс, а в нетрях Холодного Яру бралися за зброю нові борці за волю і незалежність України. Патріотів України зібрала навколо себе Холоднороська республіка. І Яків Водяний буде одним з її отаманів.

Все своє свідоме життя Водяний боровся з жорстокою Москвою. Шість раз був арештований. Двічі потрапив до Сибіру і двічі звідти втік. Жив у Японії і Австралії, але знову повертався на Україну. Підприємець і письменник, але знехтував усіма матеріальними цінностями заради революційних ідеалів. Людина, про яку ходили чутки, що він може бути отаманом Вільного козацтва замість Скоропадського. Він був чи не єдиним отаманом з Холодного Яру, який мав власні візитки. На них він міг написати будь-що: «Отаман. Письменник. Підприємець». Проте Водяний, який в останні роки свого життя був офіцером розвідки УНР, написав просто: «Яків Водяний».

В перші роки відновлення української державності Якова Михайловича було реабілітовано. Але в нашій час про нього знає лише вузьке коло дослідників. Навіть після декомунізації ні у Смілі, ні у Черкасах немає вулиці, яка б носила його ім'я. Наче й не боролася ця людина за українське діло, наче й не проливав своєї крові за національну свободу.

Мета дослідження полягає у тому, щоб шляхом залучення наявних джерел наукової та мемуарної літератури комплексно осмислити і показати роль українського революційного діяча та письменника Якова Водяного у складних подіях Української революції 1917-1922 років. А також простежити його внесок у відродження національно-визвольного руху на Черкащині у революційний та післяреволюційний періоди.

Об'єктом дослідження є історія розбудови Української держави в період Української революції.

Предмет дослідження - державотворча та революційна діяльність очільника Вільного козацтва на Смілянщині та холоднороського отамана Якова Михайловича Водяного.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:
прослідкувати шлях становлення революційних поглядів Якова Водяного;
визначити, яку роль відігравав Водяний у відродженні Вільного козацтва на Смілянщині;
розкрити участь Якова Водяного в історії Холоднороської республіки;
розкрити причини й особливості конфлікту Якова Водяного з радянською владою;

простежити особливості життя та боротьби Якова Михайловича в еміграції.

Методи дослідження: історичний метод; науково – дослідницький.

Перший розділ «Революціонер зі Сміли» присвячений становленню революційних поглядів Водяного Якова Михайловича. Він – активний учасник подій 1905-1907 років. Як людина безжальна і рішуча, входить до верхівки революційної партії есерів. За таку діяльність Водяного чотири рази арештовувала царська влада, але йому постійно вдавалося втікати з-під арешту. Навіть перебуваючи у засланні революціонер продовжує свою роботу – у Владивостоці він налагодив діяльність україномовного театру, забезпечив українську діаспору газетами та журналами. Влада це розцінила як загрозу російській державності, тому Водяний змушений певний час провести у Японії та Австралії. В еміграції він проявив себе як непоганий підприємець, створивши торгівельну компанію «Імпорт - Експорт» і отримував від цього достатні прибутки. В цей період Водяним була написана п'єса «Право Сваволі», в якій він критикує дії російського царизму проти українського опозиційного руху. Але події революції 1917 року покликали Якова Водяного на Батьківщину і він проминяв заможне європейське життя на невизначеність революційної України.

Другий розділ роботи розкриває роль Якова Водяного у створенні загонів Вільного козацтва на Смілянщині. Водяного, як людину авторитетну, обізану у військовій справі, активного революціонера подій 1905 року, одноголосно обрали полковником козацтва у місті Смілі. Саме завдяки Водяному місцеве населення активно об'єднувалося в сотні. Водяний представляв інтереси смілянських козаків на Всеукраїнському з'їзді Вільного козацтва у Чигирині. Тут було обрано отаманом Скоропадського і єдиним депутатом, який не підтримав цю кандидатуру був смілянський полковник. Можливо через це Скоропадський дуже прохолодно буде ставитися до Водяного, називаючи його «темною особистістю».

У другій половині лютого 1918 року козаки смілянського полковника роззброїли в селі Білозір'ї Другий кавалерійський російський полк, тим самим не зберігши спокій у повіті. Не менш важливою була операція Вільного козацтва проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринської. Майже цілодобовий бій закінчився поразкою російського війська. Леде не попав в полон комендант російських військ на Україні Муравйов. Тут вперше Водяний зустрівся з самим Симоном Петлюрою. Він користувався великою популярністю і ходили чутки про те, що Водяний може зайняти посаду отамана Вільного козацтва замість самого Скоропадського.

Третій розділ даної роботи присвячений боротьбі Водяного у лавах холодноярських повстанців. Відстоюючи ідеали української державності, смілянський полковник, після падіння режиму Скоропадського, прибуває до Холодного Яру. В своїх поглядах Водяний не визнавав компромісів, виступав за необхідність згуртування і підняття масового повстання проти тих, хто підтримував московську політику. Через це у Водяного виникають конфлікти з соратниками і Яків Михайлович змушений перебратися на Західну Україну, а потім і у Польщу.

Четвертий розділ роботи розкриває особливості життя Водяного в еміграції. Хист до підприємництва допоміг отримати прибуткову роботу на чужині. Він пробував виїхати з Польщі до Австралії або Великобританії, але не зміг залишити країну. Товариші запрошують свого побратима повернутися на Україну. Проте Яків Михайлович сумнівається, що саме зараз на Батьківщині настав час для відродження національного життя.

Перебуваючи в еміграції, Водяний організовує підпільну групу у містечку Гусятин. В цей час були налагоджені відносини з українськими еміграційними діячами, а колишній смілянський полковник розпочинає свою діяльність у відділі розвідки УНР під командуванням генерал – хорунжого Всеволода Змієнка. Йому вдалося навіть декілька раз зустрітися з головою уряду Української Народної Республіки Андрієм Лівичем.

Саме в еміграції Водяний розпочав роботу над своєю п'єсою «Холодний Яр», в якій втілює спогади про перебування в колі холодноярських отаманів та описав особливості життя повстанців. У своєму творі він зобразив себе під ім'ям відважного отамана Вихора і зробив наголос на своїй винятковій ролі у національно – визвольній боротьбі. Таке художнє осмислення подій спричинило доволі різку критику з боку українського письменника, учасника революційних подій в Холодному Яру, Юрія Горліс – Горського, адже більшість отаманів поруч з Вихором виглядають фігурами другого плану.

Але революційний дух покликав від спокійного і усталеного життя до кривавих подій у яких опинилася рідна країна. І смілянський полковник знову повернувся на Україну. Це повернення коштувало йому життя. Водяного було арештовано вшосте. Більшовицькі комісари звинуватили Якова Михайловича в шпигунській діяльності на користь УНР та в тому, що він, нібито, надавав підтримку польській шляхті і буржуазії у її боротьбі з радянською владою. 10 травня 1940 року вирок Київського військового округу було виконано – Водяного було розстріляно.

Місце поховання смілянського отамана до цього часу невідоме. Найвірогідніше, що тіло поховали у Биківні. Посмертно Водяного нагороджено хрестом Симона Петлюри. Так загинув один з отаманів Холодного Яру, а для населення Смілянщини він став генієм відродженого козацького руху, покликаного захищати кордони рідної землі від більшовицької навали.

Отже, наша рідна Смілянська земля вписала вагому сторінку в історію національно – визвольної революції 1917-1922 років. У період, коли національна ідея заповонила думки і серця мільйонного українського народу, на Смілянщині, як і по всій Україні, процвітало Вільне козацтво, яке боролось за незалежність України та звільнення її території від загарбників. І у його витоків саме на нашій

землі стояв революціонер Яків Водяний. Дякуючи попередньому досвіду революції 1905 року, Водяний активно взявся за формування козацьких загонів. Йому це вдалося. І вдячне населення на загальному козацькому з'їзді одноголосно обрало Водяного своїм полковником. А він достойно представив інтереси своїх виборців на Всеукраїнському з'їзді у Чигирині. І навіть не побоявся не підтримати кандидатуру Павла Скоропадського на посаді гетьмана.

Довгий час для радянської розвідки Яків Водяний був головною ціллю. В роки революції він громив загони Червоної Армії, боровся за національне життя на Україні, і що головне – користувався великим авторитетом серед українського населення. Водяному навіть закидали, що він міг би бути гетьманом Вільного Козацтва замість Скоропадського. Він багато знав і не йшов ні на який контакт з радянською владою. Тому коли Водяного схопили, вирок був лише один – розстріляти. Так і загинув ще один з борців за українську державність. Нажаль місце поховання Водяного до цього часу невідоме.

Революційний період став надзвичайно важливим для України. Хоч на короткий час, але наша держава вийшла на світову арену, як могутня і повноцінна нація. Заявивши, що ми маємо повне право на власну державність. Лише в жорстоких подіях початку ХХ століття наш народ усвідомив себе українцями і зрозумів, що лише боротьба принесе довгоочікувану свободу. І нашим завданням на сьогодні є збереження пам'яті про тих людей, які очолили боротьбу українського народу за право бути нацією.

Герої Української революції, серед яких достойне місце займає Яків Михайлович Водяний, слугують гідним прикладом майбутнім поколінням, надихаючи їх на нову боротьбу. Полеглі борці – воскресають в нових, а їх могили показують дорогу до поставленої мети.

Ми живемо в час, коли відкрився доступ до радянських архівів, і тому необхідно скористатися можливістю висвітлити історію ще однієї надзвичайної людини.

ЛЮДИНА НЕПОХИТНОЇ ВІРИ

Чубенко Тетяна, учениця 10 класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство»

Керівник: **Посмітна С.В.**, учитель історії Полтавської гімназії №21

Щедра Полтавська земля на великих людей. Багатьма іменами визначних політичних, військових, культурних і церковних діячів прославилася вона Україні. Серед них є люди, чиє життя позначене особливим духовним горінням. Часто такими були й родини. Так, із сім'ї Петлюр вийшов не тільки голова Директорії та Головний отаман військ УНР Симон Петлюра. Тісними родинними узами пов'язаний із ним Першоієрарх Української православної церкви в США, перший патріарх Київський і всієї України Мстислав, у миру – Степан Скрипник. Це складна, суперечлива, але, без сумніву, видатна постать в історії України.

Про нього сформовано декілька стійких міфів советською пропагандою, церковними істориками, іноземними дослідниками. Ще кілька десятиліть тому С.Скрипника характеризували як «петлюрівсько-шляхетсько-гестапівського годованця» і буржуазно-націоналістичного зрадника. Сьогодні його називають

«Божим помазаником для України... духовним лідером нації», «однією з найвизначніших постатей ХХ століття, Великим Сином України, який усе своє життя присвятив служінню українському народові та його Церкві».[1]

Мета дослідження висвітлити життєвий шлях та внесок Патріарха Мстислава у розвиток української державності. Степан Іванович Скрипник народився 10 квітня 1898 року в Полтаві у глибоко релігійній сім'ї нащадків козацького роду. Батько його - Іван Скрипник, походив із козаків Миргородського полку, а мати - Маріамна, з дому Петлюр - рідна сестра Симона Петлюри. У формуванні світогляду Степана велику роль відіграли православні традиції. Таїнство хрещення його здійснив у Всесвятській церкві о.Федір Булдовський, майбутній митрополит. Серед його найближчих родичів було чимало духовних осіб: двоюрідний дядько-священномученик Сильвестр (Ольшевський) став архієпископом Омським, прадід Олексій (у чернецтві Аркадій) був фундатором Іонинського скиту в Києві, бабуса матері ігумена Антонія та її внучка Гавриїла заснували Покровський монастир біля Феодосії.

Крім того, дід і батько були в Полтаві старостами цвинтарної й Воскресенської церков відповідно.

Як згадував патріарх, у його родині було «сім дядьків священиків по материній лінії». Разом із тітками Маріаною і Феодосією Степан відвідував церкви і монастирі Полтавщини. Сам Мстислав згадує: «На літо нам давали, дякуючи дядьку Сильвестру, дві кімнати монастирські, там дуже гарна околиця, і туди забирали дітей на все літо. Там тітка Марина та тітка Феня ціле літо були з дітьми, пильнували нас. Щодня ходили в монастир. Вже о 6-й ранку мусили бути на ногах, йшли до церкви правити службу Божу. Я носив свічку на архієрейську службу Божу...» Отже, його церковно-релігійний стрижень був закладений ще у ранньому дитинстві, що свідчило про тверду й непохитну віру, глибоке духовне виховання в родині Скрипників.

Освіту Степан розпочав у приватній підготовчій прогімназії В.Шевелєва, де навчалися діти свідомих українців. Після закриття владою школи за участь учнів у святкуванні відкриття пам'ятника І.Котляревському продовжив навчання у Полтавській першій класичній чоловічій гімназії. Перебуваючи в гімназії, Степан Скрипник вступає в таємний «Гурток українських середньошкілників у Полтаві», який під керівництвом П.Чижевського, П.Ризенка та Ф.Попадича проводив патріотичну роботу серед учнівської молоді. Певний вплив на формування свідомості гімназиста Скрипника мав його хрещений батько Пилип Іваненко, який був директором епархіальних свічних заводів, членом українських організацій Полтави.

Прикладом для наслідування завжди був дядько Симон Петлюра, який змалку прищепляв йому любов до української історії, культури, літератури. В одному з інтерв'ю на запитання: «Які постаті на Вашому віку були найвидатнішими?» Мстислав відповів: «Симон Петлюра. Я був пущвірком. Влітку він приїхав із Кубані і був два тижні, навчив мене одного вірша - «Пани, пани...» А то було якраз на Різдво, і він хотів, щоб я той вірш декламував. Від цього пішло дуже багато... Мама була вдоволена, обняла мене, розчулилася, тато зрадів, але мама каже, я боюся, що цей Патріарх із любов'ю згадував свої роки навчання в гімназії, людей, з якими йому доводилося спілкуватися: Павла Чижевського -

«надзвичайно цікава була людина, він був фінансистом»; М.Дмитрієва - адвоката; Ф.Попадича, який «відроджував кобзарство, виховував любов до української пісні»; Г.Коваленка - письменника; Панаса Мирного - «цей дядько з бородою нам цукерки роздавав. А їздив він на вузькому візку, сам конем правив. Їздив до судової палати. Вже тоді був відомим письменником, пам'ятаю, мама чи[тала його твори]».

Будучи гімназистом, Степан Скрипник систематично відвідував церкву, співав у церковному хорі, прислужував владі Сильвестру. Існує легенда, що під час молебні владика дав Степану поцілувати не панагію (як водиться), а орден - Зірку святого Станіслава. Тітка Маріана сказала: «Ось побачите, зі Стьопи тепер будуть люди!» [2]

Закінчити гімназію Степану Скрипнику не вдалося. Обставини виключення його з навчального закладу залишаються загадковими. У своїх спогадах владика Мстислав пояснює це призовним віком - 18 років. Хай там як, але навчання в Полтавській гімназії - це була важлива віха в житті юнака, що мала значний вплив на формування його поглядів. Ці роки озброїли його знаннями, націлили на патріотичну діяльність, посилили відчуття національної свідомості, були головною передумовою для суспільного зростання.

На зорі дитинства Степан, очевидно, не мріяв про духовний сан. Дотримуючись традицій свого козацького роду, він обрав військову кар'єру. Після навчання у гімназії він вступив до військової школи прапорщиків у Оренбурзі. Революційні події 1917 року і відродження України захопили його у свій вир. Він служить вояком у Першому кінному полку гайдамаків ім. К.Гордієнка. Про це нам відомо з листа Івана Скрипника до Симона Петлюри, в якому він повідомляє, що Степан добровільно вступив до полку гайдамаків, і водночас просить влаштувати сина у військове училище. 1917-1921 роки Степан Скрипник провів переважно в діючих частинах Української армії, в 1918 році він бере участь у поході Запорізької дивізії в Крим. У липні 1918 року арештований німцями разом із С.Петлюрою, просидів у Київській Лук'янівській в'язниці понад чотири місяці. Після звільнення знову бачимо його у фронтових частинах, аж до поранення в березні 1919 року. Після шпиталю хорунжий С.Скрипник переходить до Похідної канцелярії Головного отамана військ УНР і перебуває там аж до 1921 року, коли й закінчив свою службу в Українській армії.

Після війни потрапив до табору інтернованих у м. Каліш, де займався культурно-освітньою роботою. Звільнившись із табору, осідає в Луцьку, бажаючи жити і працювати серед свого народу, але восени 1922 року польська поліція заарештовує його за громадсько-просвітницьку діяльність й виселяє з Волині. С.Скрипник переїздить до Галичини і працює там в системі кооперації.

Травневий переворот 1926 року в Польщі й прихід до влади Ю. Пілсудського українці сприйняли з надією. Вони сподівалися, що Пілсудський, який 1920 року підтримав Петлюру у війні з більшовиками, зможе відновити попередню політику, сприятливішу для українського населення Польщі. С.Скрипник знову повертається до Волині, де проводить активну культурно-масову роботу серед селян. В тому ж році вступає до Вищої школи політичних наук у Варшаві, яку успішно закінчує в 1930 році. Одночасно в 1929 році він закінчив курси у Вільному університеті Варшави. Тоді ж

С.Скрипник одружився з галичанкою Іванною Вітковицькою; в його родині було троє дітей - син Ярослав, доньки Тамара і Маріана.

У 1930 році С.Скрипника обрали депутатом Польського Сейму від Волині й Полісся (ця частина України до 1939 року була під владою Польщі). В сеймі він палко відстоював інтереси православного населення Волині, яке польська влада намагалася насильно ополячити, руйнуючи православні храми і всіляко утискуючи православних віруючих. Він захищав соціальні, національні, освітні права своїх виборців, набув слави визначного парламентарія. Відповідальне становище в польському парламенті не перешкоджало Скрипникові бути активним в українському громадському житті. Він був членом президії Товариства ім. митрополита Петра Могили в Луцьку і головою товариства «Українська школа» в Рівному, а також членом інших українських культурно-громадських організацій. Скрипник допоміг у збереженні українського шкільництва і преси та стимулював українське національне відродження на Волині. В той же час С.Скрипник брав активну участь у церковних з'їздах духовенства і мирян на Волині, був організатором масових маніфестацій, що відбулися 10 вересня 1933 року в Почаївській лаврі, які поклали край московським впливам у Православній церкві.

Пізніше, в 1991 році, в інтерв'ю журналу «Українське Православне Слово» владика Мстислав згадував ті дні: «Ми за Почаїв боролися, бо він і за польських часів був під крилом московським. Націоналістичні польські кола скоріше підтримували московські чорносотенні кола. Я був у Рівному. Мене там прекрасно зустрічали. Там я жив 16 років, водив по дві, по три тисячі, одного разу шість тисяч на прощу до Почаєва. А зараз мене до Почаєва не пускають...» У 1938 році Скрипник виголосив промову в польському Сеймі, в якій виступив із протестом проти примусового окатоличування православних українців. Під час вибуху німецько-польської війни Скрипник мав відвагу заявити, що українці не мають підстав проливати кров за Польщу, яка була впродовж 20 років для українців мачухою. За дев'ять років роботи в парламенті С.Скрипник виголосив близько 20 промов, які стосувались українського питання, розвитку освіти, церковних проблем тощо. За цей час він став зрілим, досвідченим політиком, що згодом допомогло йому в боротьбі за відродження та розвиток помісної Української церкви.

Після вступу радянських військ до Львова загинула при нез'ясованих обставинах дружина Мстислава - Іванна Скрипник. Степан вирішив удруге не одружуватися, сам піклувався про дітей, а відтак постригся в ченці. Висвячений на ієрея у квітні 1942 року, згодом пострижений у ченці з ім'ям Мстислав, 14 травня 1942 року він був хіротонізований на єпископа Переяславського в Андріївському соборі в Києві. Для організаційного об'єднання системою УАПЦ всієї української території, звільненої від більшовицької окупації, єпископ Мстислав відвідує найважливіші осередки: насамперед на Переяславщині, потім рідну Полтаву, Кременчук, Лубни, Хорол, Харків та інші центри Лівобережжя. Всюди знаходить священнослужителів, так потрібних після більшовицького спустошення, відправляє урочисті богослужіння, на яких виголошує патріотичні проповіді. В Харкові під час Надзвичайного великого з'їзду відправляє в Св. Покровському монастирі урочисту Службу Божу й приєднує до УПЦ

митрополита Феофіла Будовського, який дивом вижив під час більшовицького панування. Але активність, запальні проповіді й зростаюча популярність молодого та енергійного єпископа не подобалися німецькій владі. 24 серпня 1942 року С.Скрипник одержує повідомлення про заборону перебувати на теренах Київщини, і він мусив, щоб уникнути арешту, виїхати на Волинь.[3]

Тут у жовтні 1942 року єпископ Мстислав взяв участь у соборі єпископів УАПЦ у Луцьку, який, через заборону німецької влади, проходив нелегально. На цьому соборі було підписано «Акт поєднання» між представниками Автокефальної та Автономної церков. Цей акт - важливе досягнення УАПЦ під німецькою окупацією, а одним із його творців був владика Мстислав. Однак це об'єднання не сподобалося німцям, і вони почали репресії проти ініціаторів цього акта. Найбільший гнів німецької влади звалився на єпископа Мстислава, якого вважали ініціатором поєднання церков. 12 жовтня 1942 року його заарештували. Тримали в ув'язненні у Чернігові, у Прилуках, у Києві, й навіть погрожували смертю. Пізніше в одному з інтерв'ю на запитання: «Що було найстрашніше на Вашому віку?» Владика відповів: «Нічого страшного не було на моєму віку. Був момент, коли я в 1943 році сидів у камері смертників у Києві. В коридорі зустрів голову Всеукраїнської кооперативної спілки, мене вели в одному напрямку, його – в іншому, і він мені сказав: «Мене ведуть на розстріл». А коли я увійшов у камеру, мені сказали, що сьогодні той день, коли виводять на розстріл. А поза тим таких моментів страху не мав. Я вірив у те, що все приходить від Бога».

Завдяки клопотанню духовенства у квітні 1943 року єпископа Мстислава було звільнено з в'язниці київського гестапо з умовою, що він не буде відправляти Службу Божу і не буде проповідувати. З наступом радянських військ єпископ Мстислав виїжджає до Галичини, а згодом до Польщі, де пробув до весни 1944 року. В Польщі за дорученням митрополита Полікарпа в червні 1944 року єпископ Мстислав організовує евакуацію українського духовенства та їх родин у Західну Європу. Йшлося про значну групу українців, близько 700 біженців, у тому числі 10 православних єпископів, 150 священників, із них 30 греко-католицьких. Разом із ними Мстислав 1944 року емігрував на Захід. Його подальша архіпастирська діяльність у 1944 - 1950 роках пов'язана з організацією церковного життя православних українців діаспори в Німеччині, Франції й Канаді. 1950 року він переїхав із Канади до США, очолив УПЦ в цій країні - спочатку як архієпископ при митрополиті Іванові Теодоровичу, а після упокоєння 1971 року владики Івана - як митрополит УПЦ у США, з приєднаними до неї єпархіями в інших країнах української діаспори.

Найбільшим досягненням Мстислава в ті часи вважається побудова «Українського Єрусалима», або «Українського пантеону», в Баунд-Бруці біля Нью-Йорка. Відтоді тут постав осередок усього життя Української православної церкви США. Сюди перенесено консисторію та інші духовні установи. У 1950-х роках у Баунд-Бруці постав величний храм - Церква-пам'ятник, а біля нього відкрито православний цвинтар, на якому знайшли вічний спочинок визначні українські діячі, у тому числі з Полтавщини: А.Левицький, Н.Городовенко, М.Степаненко, С.Лазуренко. До комплексу також увійшли музей, бібліотека, архів, видавництво з друкарнею, українська православна семінарія.[4]

З відродженням української державності в 1990 році митрополит Мстислав спрямовує всі свої сили та досвід на відновлення УАПЦ в Україні. 1990 року на Помісному соборі УАПЦ в Києві 92-річний митрополит Мстислав був обраний першим патріархом Київським і всієї України. Доля судила саме цій, немічній фізично, але сильній духовно людині, очолити перше в історії України патріарше управління Православною церквою. Дивовижною була енергія, з якою патріарх Мстислав на десятому десятку свого життя брався за справу відродження Української Православної церкви в нашій державі. Вже сам факт, що за три роки свого патріаршества Патріарх вісім раз відвідував Україну і подовгу тут працював - говорить сам за себе.

Патріарх двічі відвідав рідне місто. Через десятиліття розлуки Полтава зустріла вірного сина у травні 1991 року та у грудні 1992-го. У перший приїзд Владика завітав у родинний будинок, побував там, де була Всесвятська церква, в якій його хрестили, відвідав місце зруйнованого цвинтаря, де упокоїлися його батьки. З усіх цінностей його життя Полтава дивом зберегла лише батьківський будинок. У цьому напівзруйнованому аварійному будинку, якому понад 200 років, 24 грудня 1994 року було відкрито Меморіальний музей святого патріарха УАПЦ Мстислава Скрипника. З того часу Сестринство Святої княгині Ольги самотужки частково відбудувало меморіальну садибу. Але й зараз будинок потребує негайного ремонту. 29 липня 1994 року на будинку було встановлено меморіальну дошку. 2008 році музей було переоформлено в Історичний культурно-духовний центр на основі меморіального будинку. Влада обіцяє розробити проект меморіального будинку, і як тільки з'явиться можливість (надійде державне фінансування), збудувати музей наново із сучасних будівельних матеріалів. А поки що стоїть родинний будиночок Мстислава на вулиці, яка носить ім'я Карла Лібкнехта, й чекає своєї долі.

Помер Святійший Патріарх 11 червня 1993 року на 96-му році життя. Величезна і незламна духом постать цього вірного сина нашого народу повинна посісти належне місце серед плеяди видатних українців, яких подарувала Україні й світові Полтава.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоусько О. А. Новітня історія Полтавщини (II половина XX століття): Підручник для 11 класу загальноосвітньої школи / О. А. Білоусько, П. В. Киридон, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревегук – Полтава: «Оріяна», 2007. – 312 с.
2. Полтавщина: Енциклопедичний довідник \ за редакцією А. Б. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – 1024с., іл.
3. Святійший Патріарх Київський і всієї України Мстислав // Людина і світ. – 1990. – № 12. – С. 10-14.
4. Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч. 1930-1944: Монографія. – К.: Смолоскип, 2008. – 326 с.

ПОБОРНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПОГЛЯД З ПОЛТАВЩИНИ

Любич-Терещенко Анастасія, учениця 10 класу
Полтавської гімназії. №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство»
Керівник: Посмітна Світлана Василівна, учитель історії
Полтавської гімназії. №21

«Історію творить народ», - не раз ви чули ці крилаті слова, але тільки тепер вони почали набувати конкретного змісту. Зараз кожен із нас стає не лише простим очевидцем, але й учасником народження і побудови нової України – насправді незалежної, насправді вільної, справедливої та демократичної європейської держави.

Україна – багатостраждальна земля. На жаль, як і сотні років тому, свобода українців знову скроплюється людської кров'ю, сумом та болем. І першими приміряли терновий вінець мучеників Герої Небесної сотні. Саме вони стали першими жертвами новітньої історії України ХХІ століття. Події трирічної давнини назавжди залишаться в пам'яті мільйонів українців та людей усього світу. Саме тому, ми вважаємо, що тема нашого дослідження, безперечно, є актуальною.

Мета нашого дослідження – аналіз життєвих шляхів поборників незалежності родом з Полтавщини та їх внесок у розвиток українського державотворення.

У великій плеяді будівничих держави на першому місці видніються постаті і наших земляків: Симон Петлюра, Борис Мартос, Іван Стешенко, Андрій Макаренко, Федір Швець та ін.

Борис Мартос – Голова Ради міністрів Української народної республіки, досвідчений діяч кооперативного руху народився 20 травня 1879 року у місті Градизьк Полтавської губернії. Походив зі старого козацького роду. По закінченні гімназії в Лубнах продовжив навчання на математичному факультеті Харківського університету, де вступив до Української студентської громади і став членом Революційної Української партії (РУП). [7, с.45].

Після Лютневої революції 1917 року включився у розбудову Української держави. На I Всеукраїнському селянському з'їзді обраний до складу УЦР, член Малої Ради від фракції УСДРП, член і заступник голови ЦК Селянської Спільки, редактор тижневика УСДРП «Воля». У першому українському уряді посідав пост генерального секретаря земельних справ. Був одним із авторів земельного закону УЦР. За гетьманату очолював управу Українського кооперативного комітету, викладав у Київському комерційному інституті, був одним із засновників Кооперативного інституту ім. М. Туган-Барановського у Києві, членом ради директорів «Дніпросоюзу» і «Українбанку». Після утворення Директорії у грудні 1918 р. призначений міністром продовольчих справ в уряді В. Чехівського; з 9 квітня по 27 серпня 1919 р. очолював Раду Народних Міністрів УНР і водночас обіймав посаду міністра фінансів. Сприяв упровадженню української грошової одиниці – гривні. [2, с.39]

У 1920 р. емігрував до Німеччини, згодом – до ЧСР. Займався науковою роботою та підготовкою фахівців для української кооперації. Був одним із організаторів та професором (з 1924) Української господарської академії в Подебрадах. З 1958 р. жив у США. Незважаючи на похилий вік, брав посильну

участь у роботі Української Вільної академії та Наукового товариства імені Т. Шевченка. Помер на 98-му році життя. [3]

Іван Стешенко – Генеральний секретар освіти УЦР, письменник і педагог

Історія становлення сучасної системи освіти, відродження національних традицій у процесі навчання та виховання нерозривно пов'язані з діяльністю відомого діяча освіти й культури, першого міністра освіти України Івана Матвійовича Стешенка. Він народився в с. Великих Будищах Зіньківського повіту на Полтавщині (за нинішніми даними – у м. Полтаві). Закінчивши гімназію в Полтаві, 1892 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, після закінчення якого вчителював у Києві. [5, с.522] Найповніше багатогранний таланти Івана Матвійовича розкрився на освітній ниві. Повернувшись до педагогічної діяльності у 1906 р., він працював учителем у Луцьку, Києві. За бездоганну роботу й визначні організаційські здібності був нагороджений орденами Св. Станіслава та Св. Анни III ступенів.

На час Української революції 1917 р. обіймав посади голови Товариства шкільної освіти, директора Київської гімназії для біженців, депутата міської думи. Великий авторитет та вагомий внесок Івана Матвійовича в національну справу зумовили його призначення в 1917 р. першим в історії України Генеральним секретарем, а потім і міністром народної освіти в уряді В. Винниченка. За безпосередньою участю І. Стешенка було створено національну систему освіти, розроблено план єдиної школи, на належний рівень піднесено рідне слово. З його ім'ям пов'язані введення предметів українознавства до навчальних планів, організація Всеукраїнських учительських з'їздів, відкриття шкіл нового типу, Київського народного університету, Української педагогічної академії, Української академії мистецтв тощо. [2, с.27]

Після відставки кабінету В. Винниченка І. Стешенко працював головним інструктором Міністерства освіти. На цій посаді залишався і за часів Української Держави. На пропозицію міністра освіти гетьманського уряду М. Василенка погодився обійняти кафедру українського письменства у Кам'янець-Подільському Українському державному університеті, що мав відкритись у серпні 1918 р.. Для підготовки курсу одержав відпустку і виїхав на батьківщину. 29 липня 1918 р. життя І. Стешенка трагічно обірвалося в Полтаві. Похований на Байковому кладовищі у Києві. З приходом до влади більшовиків І. Стешенка записали до «українських буржуазних націоналістів» і викреслили його ім'я з історії. [6, с.20]

Діяльність Івана Матвійовича Стешенка була спрямована передусім на розвиток вітчизняної культури, педагогічної думки і школи та сприяла піднесенню свідомості українського народу, відродженню національних надбань.[4]

Трагічно закінчилися визвольні змагання 1917-1920 рр. за волю України, в яких найактивнішу участь брали і полтавці. Але народна боротьба не пропала марно. Вона піднесла національну свідомість українського народу, його прагнення мати власну державу і бути господарем на своїй землі.

Життя й діяльність наших земляків – видатних діячів Української революції було віддане боротьбі за єдність і самостійність українського народу. Це забезпечило їм видатне місце у нетлінній пам'яті нащадків.

Боротьба за незалежність триває і до сьогодні. Наш випускник, Микола Чепіга віддав своє життя за територіальну цілісність України. Він був вірний військовій присязі і йому було лише 37 років.

Сьогодні від нашого покоління в цілому і кожного з нас зокрема, залежить чи звучатиме гордо і могутньо ім'я Україна і Український народ в третьому тисячолітті на вершинах людської цивілізації, чи піде у забуття, зазнавши духовної і фізичної смерті. Україна заплатила велику ціну за свій європейський вибір на Майдані і продовжує платити у війні на Сході. Україна – наш спільний дім, ми – нащадки її славного минулого, нам продовжувати будувати разом з представниками усіх етносів спільну українську державу. Почуттям глибокої вдячності та пошани до славних синів і дочок нашої землі, які віддали найдорожче – своє життя – заради нашого майбутнього, сповнюються наші серця. Ми схилиємо голови перед творцями Української революції. Ми вдячні своїм землякам за те, що вони зробили для нас.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аганова Н. В. Поборники Української Незалежності / Н. В. Аганова, М. П. Кузнецова. – К.: Смерека, 2007. – 64с.
2. Білоусько О. А., Єрмак О. П., Ревегук В. Я. Новітня історія Полтавщина (І половина ХХ століття): Підручник для 10 класу загальноосвітньої школи. - Полтава: Оріяна, 2005. -312с., іл., карти.
3. Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для серед. нагальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – 1136с.
4. Дубровія І. В. Особистості Незалежної України / І. В. Дубровіна, Т. В. Фесь. – К.: Сфера, 2000. – 49с.
5. Лісіна М. І. Видатні діячі Полтавщини / Майя Іванівна Лісіна. – К.: Смерека, 2007. – 67с.
6. Мельничук, Георгій. 1000 незабутніх імен України / худ. Ю. А. Демидьонук. – К.: Школа, 2005. – 288с.
7. Остапенко П. В. Усі видатні постаті історії України. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 352с.

ЯКБИ ВІН ПЕРЕМІГ-ІНАКШИМ БУВ БИ СВІТ...

Зелена Поліна, учениця 10 класу Полтавської гімназії №21

Керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель з історії Полтавської гімназії №21

Симон Петлюра був великим українцем, громадсько-політичним і державним діячем, журналістом, членом Центральної та Малої рад, головою УГВК, генеральним секретарем військових справ, Головним Отаманом Армії УНР, головою Директорії УНР. Був блискучим літератором, публіцистом, промовцем, який не тільки майстерно володів словом, але й чудово розумів важливість соціальної функції саме цього роду своєї діяльності. Він був великим українцем: «Своє життя Симон Петлюра рано й беззастережно поклав на олтар служіння українській Самостійності та Соборності. Хіба може бути чистіше діло, ніж те, що стосується долі, честі й життя свого народу» [1, с. 34].

Ідеї Петлюри на часі і в наші дні в контексті сучасної внутрішньої, зовнішньої інформаційної політики, єднання нації довкола ідеї незалежності й будівництва міцної суверенної держави, а також з огляду на відновлення історичної пам'яті українського народу. Саме тому ми вважаємо, що наше

дослідження є актуальним. Це дає змогу глибше зрозуміти наше історичне минуле, визначитися у теперішньому, передбачити майбутнє.

Мета нашого дослідження – показати самотність, велич таланту Петлюри як журналіста, талановитого публіциста, у контексті пробудження національної свідомості українського народу та розв’язання «українського питання» та довести, що його твори не втратили своєї цінності і є актуальними і в наш час.

Нам би хотілося дослідити умови формування світогляду Симона Петлюри та тернистий життєвий шлях, з’ясувати значення джерельно-інформаційного потенціалу праць, присвячених «українському питанню».

Історія доручала вирішувати великі справи тим, хто виростав із народної стихії боротьби за виживання нашої нації.

До таких належав звичайний, як багатьом здавалося, журналіст Симон Петлюра. Але то українцям так здавалося, бо російський академік Федір Корш задовго до революційних подій 1917-го пророче заявить, що Петлюра – з породи вождів, і стане він провідником народних мас, коли надійде слушна година. І справді, ідея Самостійної України, яка покликала до державницького чину Петлюру, з його іменем творила і національно-державницьку свідомість, і стихійне бажання йти до остаточної перемоги, до повного тріумфу національних ідеалів.

Він був великим українцем: «Своє життя Петлюра рано й беззастережно поклав на оltар служіння українській Самостійності та Соборності. Хіба може бути чистіше діло, ніж те, що стосується долі, честі й життя свого народу». Сьогодні для України ця людина залишається легендою, символом, національним сумлінням.

Підраховано, що Симон був дописувачем, співробітником, співзасновником та редактором 22 періодичних друкованих видань. Доведено, що першого вагомого редакторського досвіду молодий журналіст набув у київському тижневику «Слово», в якому він за нетривалий відтинок часу пройшов шлях від співробітника, співзасновника до головного редактора.

Коли ж ідеться про добу Української національної революції, то в ній Петлюра був вождем, який «щомиті будував вимріяну ним майбутню Україну. І прагнув здобути її не тільки як організатор збройної сили, а й як майстер слова»[2, с.11].

Наразі можемо говорити, що особа Симона Васильовича Петлюри -політика з державним національним мисленням і його творчість як публіциста, журналіста, редактора, є відбитком подій, суспільної думки, моральних і світоглядних цінностей.

Статті Петлюри були формою боротьби політично активного громадянина за соціальне і національне самосвідомлення, а значить, і визволення свого народу.

Перебуваючи далеко на чужині, Симон Петлюра розумів, що українська військова журналістика покликана працювати на перспективу вітчизняної армії.

Його постать невід’ємна від найсвятіших прагнень українського народу до волі, щастя і справедливості.

В еміграції Петлюра глибоко вірив у відродження незалежної України. За півмісяця до трагічної смерті Симон Петлюра в листі до Ю. Гуменюка писав: «Я

вірю і певний, що Україна як держава – буде. Може, не зразу такою великою, як нам хотілось би, але буде» [3, с.119].

Ідея України стала домінантою в його спадщині. На засадах україноцентризму Петлюра вивів особливе поняття «рідного», в яке включав: Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття – поняття «українська ідея» і є осередком внутрішнього духовного життя людини.

Великий син України особливо гостро відчував, що відродження нашої державності неможливе без відродження національної душі українця.

Вірив, що нарешті настане час, коли всі роз'єднані сили Української землі радісно обіймуться і, об'єднані в одне національне тіло і душу, скажуть: «ВІД КУБАНИ ПО СЯН – ЛИШ ОДИН БУДЕ ЛАН; А ВЛАСНИКОМ ЙОГО ЦІЛИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД».[6, с.5].

Завдання преси, на думку Петлюри, – «обслуговувати і політичні, і національні інтереси всього українського громадянства»..

Він спрямував зусилля на розбудову українського війська. Співпрацюючи з журналом «Книгарь», Петлюра привертав увагу громадськості до важливих питань національного військового будівництва. Симон також пише низку рецензій на видання військово-історичного характеру, у яких виклав свої роздуми про армію та її місце в житті нації і держави.

А про найбільшу свою заслугу Петлюра сказав сам у промові на політичній нараді 26 листопада 1919 року: «Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за свою державну незалежність».

Наразі можемо говорити, що особа Симона Васильовича Петлюри -політика з державним національним мисленням і його творчість як публіциста, журналіста, редактора, є відбитком подій, суспільної думки, моральних і світоглядних цінностей.

Статті Петлюри були формою боротьби політично активного громадянина за соціальне і національне самоусвідомлення, а значить, і визволення свого народу.

Перебуваючи далеко на чужині, Симон Петлюра розумів, що українська військова журналістика покликана працювати на перспективу вітчизняної армії.

Його постать невід'ємна від найсвятіших прагнень українського народу до волі, щастя і справедливості.

У першому номері часопису «ТРИЗУБ» оприлюднив своє політичне кредо: «В українську державність віримо, українську державність визнаємо, про її неминучість ми переконані».

Акцентовано увагу, що усе життя Симона Петлюри до останньої миті було віддане боротьбі за єдність і самостійність українського народу.

Симон Петлюра не просто закликав українців боротися за вільну Україну. Він показував приклад, як це робити, бо завжди був там, де свистіли кулі й розривалися снаряди.

Що ж давало сили вистояти і творити? З яких джерел черпав сили й упевненість у правильності обраного шляху, у нагальній потребі бути саме будителем народу? Відповідь певною мірою може видатися несподіваною – у

невичерпаності свого народу [5, с. 94], своєї України. Настав час, у який так свято вірив Петлюра. Для нього він жив і творив.

Підтвердженням цього є слова українського мислителя В'ячеслава Липинського: «Україна – це не рай земний – бо раю на землі не може бути, – а найкраще виконаний обов'язок. Тільки так можна створити Україну»[4, с. 9].

І сьогодні ці пророчі слова суголосні діяльності Петлюри, звернені до кожного з нас.

Ми вважаємо, що повинні пам'ятати нашого славетного земляка і пам'ятати тих, хто йшов тим самим шляхом, тих, хто перед ним і після нього поклали своє життя в ім'я Незалежності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісаєва Ксенія Симон Петлюра: «Іван Франко – поет національної чести» / Ксенія Ісаєва // Дзвони Підгір'я. – 2014. – 20 червня. – С.6
2. Литвин С.Х. Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела: Монографія / С. Х. Литвин. – К.: "Аквілон - Прес", 2000. – 464 с.
3. Литвин С.Х. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С. Х. Литвин. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001, – 940 с.
4. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Український письменник, 1993. – 413 с.
5. Петлюра Симон. Статті / Упорядник та автор передмови О. Климук / О. Климук. – К: Дніпро, 1993. – 341 с.
6. Симон Петлюра: література VS політика <http://vsiknygy.net.ua/neformat/4391/>.

АНТІН КУЩИНСЬКИЙ. ЛИЦАР НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Абакумова Катерина, учениця 9 класу Заводська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Лохвицької районної ради
Керівник: **Войтенко Інна Григорівна**, учитель історії, Заводської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Лохвицької районної ради Полтавської області

«...Я всією істотою відчував і усвідомлював в ті хвилини, що коли навіть з Богом вже говоримо своєю мовою, то ми справді стаємо дійсно вільним народом, незалежним у психіці від Росії, робимося синами дійсно вільної України...» (Антін Кущинський)

Дослідження присвячене видатному землякові, лохвичанину, підполковнику Армії УНР Кущинському Антіну Андрійовичу, який прожив довге й складне життя, сповнене героїчної звитяги, перемог і трагічних поразок, осяяних святою боротьбою за незалежність Батьківщини.

Завданням дослідження є спроба вивчити та зібрати документальні свідчення про життєвий шлях Антіна Кущинського, підполковника Армії УНР, нащадка давнього козацько-священницького роду, Генерального значкового УВК, одного з організаторів Українського Вільного Козацтва на Полтавщині, дорадника Гетьмана Павла Скоропадського, Військового і Кошового отамана УВК, редактора часопису «Українське Козацтво» у США, письменника, історика та публіциста.

Вивчення історичної постаті борця за Українську незалежність початку ХХ століття Антіна Кущинського є важливим й актуальним завданням на сьогодні, що має на меті героїзацію, популяризацію, наслідування, повернення до власної правдивої історії та витоків героїчного минулого.

Проблемою даного дослідження є брак інформації, фактів, документів, майже повна відсутність історіографії, та, й, взагалі, особливий статус офіцерів-незалежників, згодом емігрантів, початку XX століття, які не змогли стати національною гордістю й прикладом для наслідування через програні національно-визвольні змагання й багаторічну радянську кабалу, в яку потрапила Україна.

Під час роботи над даною темою було використано історичний метод дослідження, інтернет-джерела, праці наукових дослідників.

Найяскравішою сторінкою української історії періоду XX століття була боротьба за власну державу в 1917-1921 рр. Однак, слід зауважити, що її уможливили майже 300 попередніх років, під час яких українці служили в арміях інших країн. В іншому разі Україна не мала б десятків тисяч професійно підготовлених воєнків, насамперед офіцерів, здатних вибороти її незалежність і захистити від зовнішніх зазіхань.

Старшинський, тобто офіцерський, склад армії Української Народної Республіки 1917-1921 рр. більш як на 90 % становили колишні офіцери російської імператорської армії. Таку саму частку в Українській Галицькій армії налічували вихідці з австро-угорського офіцерського корпусу.

Кушинський Антін Андрійович (14 лютого 1897 року, м. Лохвиця, Полтавська область - 22 травня 1992 року, м. Чикаго, США). Військовий, громадський і кооперативний діяч, науковець, публіцист, інженер-економіст, просвітянин, педагог; начальник команди розвідки та навчальної команди 240-го Ваврського полку російської (царської) армії, старший ад'ютант оперативної частини штабу 60-ї піхотної дивізії (до 12.1917), старшина Українського полку ім. гетьмана Пилипа Орлика (1917), старшина 47-го Кременчуцького полку (1918), 35-го Кременчуцького полку (1918 – 1919), член управи Кременчуцького т-ва “Просвіта” і Кременчуцького українського гуртка шкільної молоді (1919), голова Українського гуртка в м. Ямболі (1922, Болгарія), учасник Студентського хору УГА в Подєбрадах (1924), член Управи Товариства українських кооператорів при УГА в Подєбрадах, професорський стипендіат УГА в Подєбрадах (17.12.1927), секретар Українського Вільного Університету та асистент правничого факультету УВУ (1930-ті), комендант Гуцульського коша Карпатської Січі (1939), адміністратор гетьманських видань і співредактор тижневика “Українська дійсність” (1940 – 1945), член Вищого проводу Гетьманського руху, голова військової референтури штабу гетьмана П. Скоропадського (до 1945), головний редактор журналу “Українське козацтво” (7.01.1968 – 1982), кошовий Вільного козацтва (на еміграції), член управи Українського національного музею в США; звання – штабс-капітан рос. (царської) армії, сотник Вільного козацтва (12.1917), сотник Армії Української Держави (1918), старшина Донської армії (1919 – 1921), підполковник Армії УНР (на еміграції), підполковник Братства Карпатських січовиків.

Під час Першої світової війни Антін Кушинський був начальником команди розвідки, а після третього поранення – начальником навчальної команди 240-го Ваврського полку, пізніше у чині штабс-капітана став старшим ад'ютантом оперативної частини штабу 60-тої пішої дивізії, на базі українізованих частин якої

пізніше було створено Український полк імені гетьмана Пилипа Орлика, тобто сердюцький.

Після повернення на Полтавщину у грудні 1917 р. Антін Кушинський записався до Кременчуцької «летючої сотні» Вільного козацтва, а згодом став командиром сотні 47-го Кременчуцького полку.

Після 1921 р., коли Армія УНР остаточно відійшла за кордони України, проживав у Закарпатській Україні. Навчався в Українській господарській академії (УГА) - українська вища («висока») технічна школа в Подєбрадах (Чехословаччина), згодом працював учителем у школах Рахівського району Закарпатської області, де брав активну участь у діяльності товариства «Просвіта».

Під час подій в Карпатській Україні в 1939 році сотник Антін Кушинський виявився на чолі Гуцульського коша, а, згодом потрапив у румунську неволю та опинився в німецькому концтаборі Міттенвальд.

Завдяки клопотанню П.Скоропадського перед угорською владою за його долю, А.А.Кушинський був звільнений. У 1940-1945 рр. Антін Кушинський працював адміністратором гетьманських видань на еміграції, був членом Вищого проводу Гетьманського Руху, очолював військову референтуру Гетьмана Павла Скоропадського на еміграції.

Антін Кушинський був організатором Спілки української молоді в Парагваї, Уругваї та Аргентині, згодом, в Бельгії, Англії, США, Канаді, Австралії, Аргентині, Венесуелі, Парагваї, Бразилії, Франції, Іспанії, Швеції та Тунісі. Майбутня організація мала стати запорукою порятунку українства від асиміляції. У 1952 році в СУМі налічувалося загалом понад 8 тисяч осіб. Спілка української молоді стала найчисленнішою молодіжною організацією діаспори.

У 1958 р. Антін Кушинський переїхав до Чикаго (США), продовжив там свою діяльність як вихователь Спілки української молоді, у цей час в СУМі налічувалося загалом понад 8 тисяч осіб. Спілка української молоді стала найчисленнішою молодіжною організацією діаспори. А.кушинський був головним редактором часопису «Українське Козацтво», ілюстрованого квартальника, органу Українського Вільного Козацтва (УВК), що виходив у Чикаго у 1964-1980 рр. (до 1970 р. неперіодично), 1982 - відновлений у Торонто. Часопис містив історичні та літературні матеріали з козацької та спорідненої тематики, козацького фольклору тощо. Ставлячи за головне завдання популяризувати і відновлювати традиції та козацьку ідею, редакція «Українського Козацтва» звертала увагу передусім на молодіжну аудиторію, що, до речі, було зазначено і в Статуті УВК: «Приймаємо до козацького стану всякого віку молодь..., а отже – «козацькому роду нема переводу». Тому наша організація не підлягає природньому вимиранню...». Найбільший внесок у наповнення журналу статтями, присвяченими проблемам відродження та плекання української військової традиції, зробив відповідальний редактор «Українського Козацтва» А. Кушинський своїми історичними розвідками: «Бо ми браття козацького роду», «Ідеологічні та організаційні особливості УВК», «На герць до праці (програма праці)», «Традиційна національна державницька сила», «Парамілітарність, єдність і соборність».

Антін Кушинський - автор історичних досліджень з минулого українського козацтва, розвідок і спогадів про діяльність Вільного козацтва в Україні доби

української революції 1917-1921 рр. та гетьманського руху в Україні та в еміграції. Також, автор книжок з історії козацтва та гетьманського руху в Україні та в еміграції: «Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські» (Чикаго, 1968), «Вояцькі заслуги і лицарські чесноти Гетьмана всієї України Павла Скоропадського» (Чикаго, 1973), «Патріот і державний муж України» (Чикаго, 1974), а також збірника спогадів з часів Карпатської України «Закарпаття у боротьбі» (Буенос-Айрес, 1981). Цікавою є робота А.Кушинського «Як правильно провести Страсний тиждень та зустріти Великдень: стародавні звичаї українського народу», яка надрукована за матеріалами часопису «Українське Козацтво», в якій автор зібрав багато зразків українського фольклору.

У 1917 році колишнім офіцерам царської армії випала нагода підняти зброю за власну державу - Українську Народну Республіку. Із лав денационалізованого та деполітизованого російського офіцерства виокремилися тисячі старшин, що вирішили служити під українським прапором до кінця свого життя, розділяючи з ним долю та долю. І тепер, коли Україна мирним, цивілізованим шляхом здобула свою незалежність, ми можемо гордо стверджувати, що в нас були свої герої, які гідно боролися, вмирали та перемагали в ім'я власної вільної держави, - старшини та офіцери Армії УНР.

Лишилось тільки одне – віднайти з небуття їхні імена, дослідити славний і, водночас, трагічний життєпис, взяти за приклад їхню незламність, сильнодоухість та віру переконань.

Нашадки не забули свого славного земляка. Наприкінці 2008 р. на центральній вулиці м. Лохвиці на Полтавщині було встановлено пропам'ятну дошку Антіну Кушинському, публіцисту, редакторові часопису «Українське Козацтво», визначному військовикові, церковному діячеві УАПЦ й великому патріотові України та своєї малі батьківщини – Полтавщини. Також, було засновано Інститут Українського Вільного Козацтва імені Антона Кушинського, як організацію, яка має на меті з-поміж інших статутних завдань – передрук і видавництво творів свого незабутнього земляка.

Результатом пошуково-дослідницької роботи є спроба цілісно зібрати та систематизувати хронологічні матеріали щодо життєпису, громадянської, державницької та наукової діяльності видатного земляка Антіна Кушинського.

Науково-дослідницьку роботу «Антін Кушинський. Лицар незалежності» зі світлинами, списком використаних джерел передано в архів Інституту Українського Вільного Козацтва ім. Антона Кушинського та в експозицію Лохвицького краєзнавчого музею ім. Григорія Сковороди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антін Кушинський. ПАТРІОТ І ДЕРЖАВНИЙ МУЖ УКРАЇНИ. У 100-річчя з дня народження Гетьмана усієї України і Військ Козацьких ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО та 55-ї річниці відновлення УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Чикаго 1974р.
2. Куций А.Ф. Становлення та функціонування старшинських кадрів української армії у роки національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): Історіографія проблеми.
3. Історія українського війська. Видання Івана Тиктора. Частина II. С.306.
4. Олександр Панченко. Наддніпрянець Антін Кушинський в гущі подій в Карпатській Україні.

<http://old.ukrnationalism.com/articles/?action=viewArticle&articleId=1522>

5. Олександр Панченко. Лохвиччина. Мала енциклопедія. Видавництво «Гадяч» Полтавської області – 2008.С.659.

6. О.В.Богуславський..КУЩИНСЬКИЙ Антін [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-тут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2008. - 568 с.

7. О.В.Богуславський. ЖУРНАЛ "УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО" ЯК РЕЧНИК ВІЙСЬКОВОЇ ДУМКИ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ//Ж-л «Поліграфія і видавнича справа» №39.2002.

8. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) Книга II.

9. Як правильно провести Страсний тиждень та зустріти Великдень: стародавні звичаї українського народу. За матеріалами часопису „Українське Козацтво”, рік XIX, травень-серпень 1983 рік, ч.2 (69), подав директор Інституту Українського Вільного Козацтва ім.Антоня Кущинського – адвокат д-р Олександр Панченко, квітень, 2009 року Божого, м.Лохвиця.

10. <http://narodna.pravda.com.ua/nation/4f3a1652e0860/> Підполковник Армії УНР Кущинський Антін учасник боротьби за незалежність України у XX столітті. Анатолій Грива | 14.02.2012 10:07

11. <https://uk.wikipedia.org/wiki/> Українська господарська академія.

12. <http://ounuis.info/archive/library/Journals/ukrainske-kozatstvo.html> Архів ОУН. Українська Інформаційна Служба – Лондон.

13. <https://reibert.info/threads/vilne-kozactvo.186756/> . Вільне Козацтво.

14.http://www.history.org.ua/?encyclp&termin=Kuschinskii_A Енциклопедія історії України (ЕІУ).

ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

Хоруженко Дарія, учениця II класу, член шкільного наукового товариства «Я У всеСВІТ!» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Сергі Полтавської міської ради»

Керівник: **Сорочан В.С.**, учитель зарубіжної літератури Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Сергі Полтавської міської ради»

Одні вважають його народним героєм, славним лицарем національно-визвольної революції. Інші вживають його прізвище як лайку або ж прокльон. Так розпорядилася наша суперечлива і трагічна історія. Однак немає в Україні людини, яка б не знала його імені, - Симон Петлюра. Історична постать Симона Петлюри повертається до свого народу. Повертається державними справами, талановитою публіцистикою. Повертається в наукових дослідженнях, в спогадах сучасників, в художніх образах, у музиці.

Три великі постаті породила українська революція 1917-1921 рр. Це М. Грушевський, В. Винниченко і С. Петлюра. Але М. Грушевський відійшов від політичної діяльності разом з Центральною Радою, а В. Винниченко залишив Україну у найбільш трагічний для неї час. І лише С. Петлюра разом з іншими патріотами пройшов увесь хресний шлях боротьби за свободу і незалежність свого народу. Тому національно-визвольні змагання 1917-1921 рр. нерозривно пов'язані з іменем Головного Отамана Української Народної Республіки.

Типовий інтелігент, рішучий противник воєн, вихований на ідеях драгоманівського федералізму, прихильник автономії України в складі демократичної Росії, С. Петлюра в період російської революції 1917 р. пережив

стрімку світоглядну еволюцію, перейшовши від літературної критики до активної політичної діяльності.

Симон Петлюра як історик і літературознавець, дав настанови для своїх колег у листі до М.Удовиченка: «Завдання авторів – подати найбільше фактів». І не просто подати, а «пояснити – освітити» їх. А це вже залежить від поглядів кожного автора «на нашу державну справу». Петлюра закликав і радив дослідникам «бути вірними правді, своїй власній совісті». Ці настанови актуальні і для сьогодишніх авторів, які ставлять своїм завданням правдиво, об'єктивно висвітлювати все, що стосується життя і діяльності С. Петлюри та його сподвижників. При цьому він застерігав: «очевидна річ, що в оцінці моєї особи ви повинні бути правдивими: що було чи є в моїй особі, в моїй діяльності негативне, те треба так і освітити, не замазувати, а на світло денне витягти».[1] Лише через правду повернеться до свідомості людей реальний образ Симона Петлюри.

Симон Васильович Петлюра народився 10 травня 1879 року у передмісті Полтави. Зараз це майже центральна частина сучасного міста. Рід Петлюр був козацький, але батько Симона Васильовича був приписаний до міщан міста Полтави. Мати, Ольга Олександрівна уроджена Марченко, теж була козацького роду. Як з боку батька, так і з боку матері, Симон Васильович мав багато родичів духовного сану. Початкову освіту Симон Петлюра одержав у церковно – приходській школі рідного передмістя, вчився потім у Полтавській бурсі. Від 1895 року він продовжив навчання у Полтавській семінарії, а із 1898 року належав до української семінарської громади. Іще під час перебування у семінарії він вступив до заснованої в 1900 році Революційної Української Партії. 1901 року Симон Петлюра брав участь у конференції РУП та Всеукраїнському студентському з'їзді делегатом від української семінарської громади, хоч тоді вже не був у семінарії. На початку 1901 року його було виключено з останнього класу за вияв революційно – національних настроїв. Безпосередньою причиною виключення був інцидент у зв'язку з запрошенням до семінарії композитора Миколи Лисенка. У січні 1901 року Лисенко з хором вдруге давав концерт у Полтаві й на запрошення місцевої духовної семінарії, хором якої диригував уродженець Полтави Симон Васильович Петлюра, що прибув до цієї семінарії прослухати свою кантату «Б'ють пороги» у виконанні семінаристів. Ректор Полтавської семінарії дорікнув Лисенку «мазепинською інтригою». Проти цього рішуче виступив Симон Петлюра, твердо заявивши, що нікому не дозволить ображати Лисенка. Цей виступ на захист корифея української музики коштував Петлюрі, хоча він добре вчився, вигнання з семінарії.

В 1902 році, співпрацюючи в Літературно – Науковому Віснику, почалася журналістська діяльність Симона Петлюри. Тієї ж весни прокотилися великі селянські бунти, в яких полтавські семінаристи відіграли поважну роль. Симонові Васильовичу загрожував арешт, а тому восени цього року він виїхав на Кубань і короткий час був учителем міської школи в Катеринодарі. Внаслідок нелегальної діяльності у виданнях РУП він в середині грудня 1903 року був заарештований і просидів у в'язниці коло трьох місяців. Випущений «на поруки», виїхав до Києва, а далі восени 1904 року за кордон, до Львова. У Львові Симон Петлюра віддається політичній та журналістській праці. У грудні 1904 року там

відбувалася конференція РУП, на якій обговорювалася справа об'єднання з Російською Соціал – Демократичною Робітничою Партією. Петлюра належав до течії, що не пішла на об'єднання. Повернувшись після амністії в кінці 1905 року до Києва, Симон Васильович ще раз їде до Львова на з'їзд галицької української соціал – демократії, де виступає під псевдонімом Святослав Тагон від Української Соціал – Демократичної Робітничої Партії, яка стала називатися РУП.

В січні 1906 року Симон Петлюра виїхав до Петербургу для реагування партійного органу «Вільна Україна». Але незабаром повернувся до Києва. Вже в липні 1906 року став секретарем щоденника «Рада», а від літа 1907 року до 1908 співредактором легального соціал – демократичного часопису «Слово». Увесь цей час Симон Петлюра містить статті в різних українських часописах та журналах. В кінці 1908 року Петлюра виїхав до Петербургу для заробітку, працював там як бухгалтер, але скоро переїхав до Москви. Там він одружився з Ольгою Опанасівною Більською і там же народилася його єдина дочка Леся.

В Москві з 1912 року Симон Петлюра редагував «Украинскую жизнь», журнал про Україну і українців російською мовою для інформування росіян про українські справи.

Під час першої Світової війни Симон Петлюра працевлаштувався до «Союза Земств и Городов». Лютнева революція застала його в Мінську і він зразу ж став головою Українського Військового Комітету Західного фронту. Як представник Комітету Петлюра прибув на перший Всеукраїнський Військовий З'їзд, що відбувся 22 травня 1917 року в Києві. На цьому з'їзді його було обрано головою Українського Військового Генерального Комітету. С. Петлюра дуже швидко позбувся ілюзій щодо можливостей побудови мирним шляхом незалежної України в оточенні імпералістичних держав і докладав багато сил для створення національних військових формувань. З цього приводу він мав чимало гострих конфліктів з Центральною Радою, значна частина членів якої не була позбавлена соціалістичних ілюзій і вірила в добру волю «російської демократії». 18-го червня того ж року відбувся другий Всеукраїнський військовий З'їзд, на якому Петлюра головував.

Після створення в червні 1917 року Генерального Секретаріату, Симон Петлюра став першим секретарем військових справ. Не погоджуючись з політикою голови секретаріату Володимира Винниченка, він у кінці 1917 року залишив це становище і виїхав на Лівобережжя. Там він сформував Гайдамацький Кіш Слобідської України, що складався з червоних та чорних гайдамаків. Коли російський більшовицький уряд оголосив Україні війну, Кіш Слобідської України з Петлюрою на чолі відзначився в боях, але був відкликаний до Києва, де в кінці січня 1918 року вибухло більшовицьке повстання. Симон Петлюра особисто керував бойовими операціями для звільнення Києва від комуністів, здобув арсенал, де засіли головні їх сили, і зайняв центр міста. Але перемога була недовготривалою. Під Київ уже підступила армія Муравйова, і після завзятих, але нерівних боїв, українське військо мусило відступити на Житомир. Після Берестейського Договору Симон Петлюра перший своїми частинами зайняв Київ 1-го березня 1918 року.

Під час уряду гетьмана Скоропадського Симон Петлюра став на чолі Київського Губернського Земства і Всеукраїнського Союзу Земств. Проте справі українського війська він не перестав служити, публікуючи протягом 1918 року в «Книгарі» статті і замітки на військові теми.

Літом 1918 року, після виступу на зборах Сільського Господарського Товариства проти збереження великої земельної власності, Петлюра був заарештований і пробув у в'язниці до листопада 1918 року. З вибухом повстання проти гетьмана. Петлюру обрано до складу Директорії Української народної Республіки. Одночасно він очолив українську армію як Головний Отаман. 14-го грудня 1918 року на чолі війська Симон Петлюра вступив до Києва, на початку січня 1919 року вона вже налічувала 66500 багнетів, 6350 шабель, 160 гармат та 5 бронепойздів, але вже в лютому 1919 року з боями відійшов з столиці, уступаючи перед більшовицькою навалюю.

Після ухвали Центрального Комітету Української Соціал – Демократичної Робітничої Партії про відкликання її членів з складу Директорії та Ради Міністрів С. Петлюра, ставлячи обов'язок перед Державою понад партійні інтереси, вийшов з партії.

11-го лютого 1919 року, після від'їзду за кордон Володимира Винниченка, Симон Петлюра став головою Директорії і всю енергію звернув на організацію армії та на здобуття допомоги з боку держав Атланти.

30 серпня 1919 року злучені армії Української Народної Республіки і Західної Української Народної Республіки здобули Київ. Ворожа постава Денікіна до української незалежності змусила уряд УНР розпочати проти нього війну. Відсутність аmunіції і медикаментів, пошесть тифу, перехід Української Галицької армії до Денікіна спричинилися до повної катастрофи. 1-го грудня 1919 року армія УНР з Головним Отаманом Симоном Петлюрою і урядом опиняється в районі Любар – Чорторія, оточена з усіх боків ворогами. 4-го грудня на нараді уряду й штабу та представників війська під головуванням Симона Петлюри, постановлено вислати армію в запілля ворога у відомий Зимовий Похід. 5-го грудня уряд виніс ухвалу про від'їзд Головного Отamana за кордон для шуканини підтримки і союзників.

22-го квітня 1920 року, після довгих переговорів, було підписано між українським та польським урядами договір та військову конвенцію для спільної боротьби проти Росії.

Внаслідок цього союзу Симон Петлюра ще раз вступив на чолі українського війська до звільненої столиці України 8-го травня 1920 року. Але вже 10-го червня Київ знов було залишено. В листопаді 1920 року, після припинення воєнних дій між Польщею і Росією і упертої самотньої боротьби, армія УНР з Головним Отаманом та урядом, не бажаючи капітулювати, перейшла Збруч і опинилась у таборах для інтернованих. Але Симон Петлюра не припинив боротьби. З-за кордону він утримував зв'язки з Україною. Він керував роботою екзильного уряду УНР та інформаційною діяльністю українців у міжнародних колах. Він організовував українську еміграцію і під псевдонімами друкував статті в українській еміграційній пресі. Псевдоніми і криптоніми Симона Петлюри (за даними бібліотеки ім. С. Петлюри і А. Жука): В.М., В.Марченко, Н.Салевський,

Г.Рокитний, О.Ряст, О.Р., О. Р-ний, Святослав Тагон, Сито, СТ., Зілот, Симон, С. П-ра, С.Торитон, П., П.С.[2]

31-го грудня 1923 року Симон Петлюра виїхав з Польщі і перебував в Австрії, Угорщині, Швейцарії. Восени 1924 року оселився в Парижі і організував видання тижневика «Тризуб». Його невтомна діяльність призвела до того, що більшовики видали на нього смертний вирок. Цей вирок було виконано на вулиці Расіна у Парижі 25-го травня 1926 року.

Тільки в 1991 р. справа, за яку боровся і поклав життя С. Петлюра, стала реальністю, і Україна здобула незалежність. Збулися його пророчі слова: «В урочистих актах законодавчих, у війні за волю і в повстаннях міцно виявляв наш народ свою волю непохитно жити незалежним державним життям. Боротьба за це не припиняється і не припиниться. Нехай вона буде довга і уперта, нехай вона бере нові і нові жертви, але Україна незалежна – хоче чи не хоче того Європа, - таки буде».[3] Сьогодні питання про незалежність України для Європи вирішене: Україна визнана Євросоюзом як незалежна самостійна держава. Те, про що у свій час мріяв наш земляк, здійснилося.

Симон Петлюра не потребує реабілітації. Перед своїм народом він нічим не завинив. Він увійшов в українську історію як борець за визволення, як український національний герой. І сьогодні С. Петлюра є взірцем того, як треба любити свій народ і боротися за його незалежність, за його волю.

Література

1. Петлюра. Симон. Статті. –К.: Дніпро.-1993.-с.22
2. Петлюра С.В. Народі Український: вибрані статті, листи, документи. – Харків: «Лівий берег»,1992. –с.10
3. Ревегук В. Постать С. Петлюри на тлі української революції 1917-1921рр. Матеріали II Петлюрівських читань «Полтавська Петлюріана». – Полтава.: ОДІВ «Полтавський літератор», 1993. – с.12
4. Інтернет – ресурс . Вікіпедія. Петлюра Симон

ІВАН БІЛЕНЬКИЙ – ПОВСТАНСЬКИЙ ОТАМАН З РЕШЕТИЛІВКИ

Закарлюка Єлизавета, учениця 9-Б класу Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника Решетилівської міської ради Полтавської області
Керівник: **Купенко Ігор Андрійович**, учитель Решетилівської гімназії імені І.Л.Олійника, методист Центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Решетилівської міської ради

Протягом 1920-1921 років на території, яку нині займає Решетилівський район Полтавської області (*район утворений у 1923 році, у сучасних межах існує з 1966 року - авт.*), на теренах Решетилівської, Демидівської, Площанської, Братешківської волостей Полтавського повіту, Куликівської волості Кобеляцького повіту та Калениківської волості Хорольського повіту діяли повстанські загони Андрія Левченка, Данила Оверченка, Івана Біленького, О.Молчанова, Мальованого, Кузьменка, Щербака та інших [5, с.36].

Основними джерелами поповнення рядів повстанських загонів була селянська молодь. Це засвідчують списки розстріляних більшовиками повстанців, які радянською владою кваліфікувалися як «злісні дезертири» та «бандити». Серед них жителі Решетилівської волості: Григорій Ребрик (20 років), Григорій Осаул (21 рік), Яків Дмитренко (22 роки), Ілля Каленчук (22 роки), Іван

Закарлюка (22 роки), Іван Колісник (20 років) та багато інших. За соціальним складом, як вказували в офіційних радянських документах, повстанці були «здебільшого бідняками та середняками» [6, с.84].

Серед когорти незаслужено забутих решетилиян, які поклали своє життя на горнило боротьби за волю України і решетилинин Іван Біленький.

Майбутній повстанський отаман Іван Біленький народився 1894 року у волосному центрі – містечку Решетилівка Полтавського повіту Полтавської губернії у родині місцевого селянина середнього достатку.

У Решетилівці Іван закінчив вище початкове училище і займався хліборобством та чинбарством (обробітком шкіри). Під час Першої світової війни був мобілізований до російської армії, воював на російсько-австрійському фронті, де і зустрів повалення самодержавства у Росії.

Під час Української революції Іван Біленький був у Решетилівці членом Решетилівського волосного осередку Української партії соціалістів-революціонерів (партії есерів, що пізніше перейняла назву «партії українських комуністів-боротьбистів», які виступали за радянську форму влади, але в незалежній Українській державі). Осередок очолювали решетилівські активісти Іван Яременко та Пилип Коваленко.

Спочатку Іван Біленький був рядовим членом повстанських загонів, які на Полтавщині боролися проти гетьмана Павла Скоропадського, генерала Денікіна, а потім і проти Директорії. Але не відомо, яку посаду він обіймав у повстанських загонах, і в яких регіонах Полтавщини діяв. Після розгрому Денікінщини Іван Біленький ймовірно очолював Решетилівську волосну міліцію [2].

На шлях боротьби з радянською владою Іван Біленький став навесні 1920 року. Саме у цей час після третього приходу Червоної армії в Україну почалося роззброєння повстанських загонів, які хоч і боролися проти Денікіна, але водночас не визнавали більшовицького режиму, тривала насильницька мобілізація українських юнаків до Червоної армії, запроваджувалася продовольча розкладка і була ліквідована Українська партія комуністів-боротьбистів, до якої належав майбутній отаман.

Навесні 1920 року у Булановому лісі поблизу Полтави, зібралися за радянськими даними, від однієї до трьох тисяч повстанців, які мали на озброєнні дві гармати, але без снарядів, два кулемети, але без набоїв, мало гвинтівок і мисливських рушниць. Більшість повстанців була озброєна холодною зброєю: сокирами, косою, вилами і саморобними піками. Переважно це були селяни Полтавського повіту, які піднялися на боротьбу, щоб захистити свої сім'ї та нажити тяжкою працею майно від грабежів продовольчих загонів, і юнаки, які не бажали брати участь у розв'язаній більшовиками братовбивчій війні за примарні комуністичні ідеали [3, с. 84].

Навесні 1920 року Полтава була переповнена насильно мобілізованими до Червоної армії українськими юнаками. Але місцева більшовицька влада через ненадійність боялася використовувати їх у боротьбі з повстанцями. Основною каральною силою в її руках стали надіслані з Росії червоноармійські частини.

Повстанці під проводом Івана Біленького спочатку діяли у Булановому лісі, а потім у приворсклянських лісах від Полтави до Нових Санжар.

Біленький також установив контакт з іншими повстанськими загонами, що діяли на Полтавщині, зокрема в околицях Полтави. У районі Зінькова діяли отаман Шуба, у Василівській волості – В.Вовк, у Диканській – Борис Кутовий, у селі Гора – Макар Портнов. На північ від Полтави, обабіч Ворскли, боротьбу вів Прокіп Тацій – уродженець села Березівка Василівської волості, який після ліквідації боротьбистів порвав із більшовиками і пішов до лісу. Повстанці планували звільнити Полтаву, яку фактично блокували з усіх сторін повсталі селяни. Влада червоної орди трималася лише в містах.

У самій Полтаві розповсюджувалися відозви зі закликом до повстання проти більшовицького режиму. Всенародний рух Опору навіть змусив губернську Чека звернутися до Полтавського архієпископа з проханням умовити населення припинити збройну боротьбу проти радянської влади.

У Булановому лісі поступово склалося єдине командування. Головою ради старшин (кошовим отаманом) було обрано Івана Біленького, начальником штабу – колишнього штабс-капітана російської армії, уродженця Малої Перещепини Рудявського, помічниками кошового отамана були також уродженці Малої Перещепини осавули Семен Носенко і Дмитро Олексенко, начальником розвідки – Пилип Литвиненко, а начальником тилу – Прокойда з Нікольської волості. Контррозвідку очолив Іван Третьяльський, а кавалерію – Йосип Сподарів. Ад'ютантами у кошового отамана були Підпригора і Перекотиполе.

За словами Біленького, повстанці мало переймалися майбутнім політичним устроєм та системою державної влади в Україні. Їх головною метою було звільнення України від московсько-більшовицьких окупантів і побудова вільної, ні від кого незалежної держави [3, с. 87].

На початку червня 1920 року члени полтавського підпільного комітету в лісі на дачі Старожове скликали нараду отаманів повстанських загонів Полтавського повіту, на якій були присутні М.Гаврилко, В.Вовк, Василь Мізін, Іван Штефан, Андрій Дьяконенко, брати Іван та Андрій Бажули, керівник полтавського підпілля Юрченко, а також представник І.Біленького з Руновщанської волості. Учасники наради розглянули питання підготовки загального наступу повстанських загонів на Полтаву з метою звільнення з ув'язнення українських патріотів-підпільників. В.Вовк та І.Штефан пропонували зачекати з наступом, але решта висловилися за якомога швидший штурм міста. На тому й порішили.

Коли ж настала пора атакувати Полтаву, на визначене місце – урочище Ясенове між станціями Кочубеївка і Божкове – з'явилося всього два повстанських загони отаманів Горбася і Калабали, які привели з собою 250 озброєних повстанців та кілька представників від інших отаманів. Отаман В.Вовк не підтримував повстанців, а Іван Біленький конкретної відповіді не дав, і своїх людей не прислав. Атакувати малими силами повстанці не відважилися. Тому присутні вирішили мобілізувати більше повстанців і зібратися в урочищі Ясенове знову. Проте наступного дня з'явилися лише 50 чоловік. План визволення Полтави провалився [3, с.92].

Незабаром з диканських лісів до Біленького прибув загін отамана Черноти (Константина Чапліна), але довго з ними не пробув. Відсутність належної дисципліни та вишколу простих сільських хлопців стали тому причиною. Однак Чернота пішов ненадовго. Вже за тиждень він повернувся, порівнявши загін

Біленького з повстанцями отамана Люльки (Диканька). Влилися до повстанців отамана Біленького й поріділі загони отаманів Шуби та Новохацького. Повстанці Біленького були обмежені в зброї та набоях. Вони не змінювали місця дислокації в Булановському лісі, тому їхнє оточення більшовиками було справою часу.

На початку червня 1920 р. повстанці Біленького розгромили Абазівський, Байрацький і Балясенський волосні виконкоми, знищивши більшовицьку залогоу. 10 червня, в ході захоплення станції Мала Перещепина повстанці захопили в полон 12 червоноармійців. Згодом їх, обеззброєних, відпустили, наказавши не воювати і забиратися геть з України. Слідом за цією операцією повстанці здійснили кілька нападів на залізничні станції. Активність повстанців привернула увагу більшовиків. Червоні спланували широку каральну операцію проти повсталих селян. Вони задіяли 220 червоноармійців 49-ї бригади ВОХР, що базувалася у Полтаві, роту курсантів Полтавських піхотних курсів червоних командирів (150 вояків), 50 кавалеристів, 75 піших і 13 кінних міліціонерів. Червоні наступали правим берегом Ворскли. З лівого, повстанців блокували з'єднані загони міліції, а зі станції Головач карателів підтримував бронепотяг № 83 «Красный казак».

Операцію почали в ніч на 11 червня 1920 року. Наступали з двох боків: від Нижніх Млинів та від Малої Перещепини. Червоні прагнули оточити повстанців, притиснути їх до Ворскли й знищити вщент. Попервах більшовикам таланило: вони легко здолали заслони повстанців й провалилися до Буланового лісу, але розвинути успіх не вдалося. З настанням темряви курсанти випадково зіткнулися з червонцями 30-батальйону ВОХР і кілька годин воювали між собою. Решта більшовицького війська таки дійшла до табору повстанців, проте селяни дали їм рішучу відсіч. Виходячи з рапорту радянського командування «бандити відбивалися і відстрілювалися до останнього набою». Коли ж у повстанців закінчилися набої - червоні пішли в штикову атаку. Почалося побоїще. Більшовики полонених не брали. За даними червоного командування за час операції вбито майже 200 повстанців, захоплено кулемет, гвинтівки, обрізи, 20 коней і дві тачанки та друкарська машинка на якій повстанці друкували свої відозви. Відчутних втрат зазнали й більшовики. За спогадами Чапліна (Чорноти) червоні швидко пішли з Буланового лісу. Священники з навколишніх сіл поховали вбитих повстанців у спільній могилі. Після бою в Біленького залишилося не більше 35 погано озброєних повстанців, решта розійшлися хто куди.

Після поразки в Булановому лісі отаман Біленький повів свій загін на Кобеляччину. У селі Буняківці Кобеляцького повіту, де знаходився штаб отамана Скирди, відбулася нарада отаманів повстанських загонів, на якій були присутні також Мошенський, Авдієнко, і О.Молчанов. Біленького супроводжував Чернота. Учасники наради радили Біленькому приєднуватися до них, але той вагався. Вирішальну роль зіграв Чернота переконавши отамана повертатися до рідних країв, мотивуючи своє рішення тим, що потрібно повертатися в околиці Полтави, де легше дістати зброю і де повстанці мають підтримку місцевого населення та «своїх людей» в органах радянської влади [3, с.97, 98] .

По поверненню відбулась ще одна нарада. Було вирішено створити Головний штаб повстанських військ губернії, щоб об'єднати розрізнені загони та сприяти узгодженню дій. Та через зраду цей штаб не виконав свого завдання.

Біленький продовжував докучати червоним, відновивши табір в Булановому лісі. До нього навіть прибула білогвардійська делегація, пропонуючи воювати за «неделіму», але повстанці у відповідь мало не вбили посланців барона Врангеля [3, с.101].

06 серпня 1920 року до села Тростянець із лісу приїхало 9 повстанців (селяни говорили "добродіїв", а не «товарищей») з синьо-жовтим стягом, із написом «Заплакала Україна - усміхнеться мати» та зі співом «Ще не вмерла Україна» на устах. Провели сход, прийняли новобранців. Невдовзі атакували Мачушанський волосний виконком, та в село випадково забрів великий загін червоних й потіснив повстанців.

Протягом осені повстанці Біленького атакували поїзди та станції в межах Полтавського та Кобеляцького повітів. Виловлювали сексотів та били дрібні більшовицькі загони. Боротьба не припинялася й взимку 1920-21 років. Так 20 грудня близько півтори сотні селян озброєних вилами, кілками та обрізами напали на станцію Руденківка на курсантів, котрих прислали для проведення продрозкладки. Після розправи повсталі зникли в напрямку с. Мала Перещепина [2].

Зневірившись у спробах знищити повстанський рух в Україні силою зброї та репресій, комуністичний уряд УРСР на початку березня 1921 року оголосив політичну амністію учасникам національно-визвольних змагань з тим, щоб розколоти їхні ряди, посяяти розбрат між отаманами і рядовими.

08 квітня 1921 року отаман Біленький разом зі штабом свого загону, повіривши оголошеній Радянським урядом політичній амністії, склав зброю.

Аналізуючи причини невдач і поразок повстанців І.Біленького можемо виокремити такі, як неузгодженість дій повстанців, відсутність єдності, особисті амбіції та політичні розбіжності отаманів, зневіра у можливість перемоги над більшовиками; нестача зброї і набоїв; активна протидія московсько-більшовицької влади; втома від багаторічної виснажливої боротьби з жорстоким і підступним ворогом та політична амністія [4].

Після проголошення амністії Іван Біленький проживав у селі Мала Перещепина на Новосанжарщині, потім перебрався у Решетилівку, де разом із дружиною займався вичинкою шкір і торгівлею рибкою. У 1924 році із родиною переїхав у містечко Карлівку, але щороку влітку приїжджав у Решетилівку абсолютно уникаючи будь-яких розмов на політичні теми. З 1922 року відвідував у Решетилівці зібрання євангельських християн-баптистів, хоча офіційно до громади не вступав.

23 березня 1928 року Біленький був заарештований Полтавським окружним відділенням ГПУ. Йому пригадали повстанське минуле і звинуватили у намірі «створити банду під час відкриття внутрішніх фронтів». Слідство у Полтаві не змогло підтвердити безглузди звинувачень, і тоді Полтавський окружний відділ ГПУ направив подання до ОГПУ в Харкові. Там Івана засудили до трьох років ув'язнення, а потім у 1931 році – до трьох років вислання до Мордовії, які пізніше замінили безстроковим висланням.

Перша дружина отамана Олена померла (рік смерті невідомий). Від шлюбу з нею Іван Біленький мав сина Петра та доньку Наталію. Згодом одружився вдруге з сільською дівчиною Марією, яка разом з дітьми поїхала в Мордовію та

розділила з Біленьким долю політичного засланця. Під час радянсько-німецької війни сліди дітей загубилися.

У 1937 році, попри заборону, колишній отаман нелегально приїжджав на Полтавщину подивитися на рідні місця (зокрема був у селі Мала Перещепина) та показати матері і тещі фотографії внуків. Це йому не пробачили і після повернення у Мордовію він безслідно зник у одному із таборів ГУЛАГу [2].

Лише у 1994 році Іван Біленький був повністю реабілітований як жертва політичних репресій [1].

Література.

1. Іван Біленький // Вікіпедія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іван_Біленький
2. Іван Біленький – отаман «добродіїв» з Буланового лісу // Український простір – твій журнал. 07 серпня 2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/uarevo/posts/1222312124459655:0>
3. Ревергук В. Отамани Полтавського краю - борці за волю України. Нариси з історії. - Полтава: "Дивосвіт", 2011. - 260с.
4. Ревергук В. Полтавщина в огні Української революції (1917-1921 рр.). – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2014. – 408с.
5. Решетилівщина: історія і сучасність. Краєзнавчий нарис. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2002. – 96с.
6. Решетилівщина – мій рідний край: історико-краєзнавчі нариси (за заг. ред. І.В.Козюри). – Полтава: ТОВ «Асмі», 2017. – 198с.

УРОДЖЕНЕЦЬ ШЕВЧЕНКОВОГО КРАЮ

Батир Вікторія, Зозуля Яна, учениці 9 класу Франківського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІ ступенів» Чорнобаївської районної ради

Вишнівський С.О., вчитель історії Франківського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІ ступенів» Чорнобаївської районної ради

Відродження сучасної України було б немислимим без національного чину 1917-1920-х років - звідси походить майбутнє джерело нашої національної стійкості. Сьогодні ми віддаємо найвищу шану всім провідникам і творцям української державності початку ХХ століття. З їхньої мрії постала наша держава. Пам'ять про них є святою і вічною для нас.

Тема українських національно-визвольних змагань на Черкащині в широкому спектрі не досліджувалась.

Черкаська область багата на видажних захисників України. Після падіння царату культ козацької героїки розбудив у них приспані вояцькі чесноти, сприяв формуванню патріотичних почуттів. Щирі й віддані святій справі, вони вірили, що Батьківщина має право на існування, як незалежна від гнобителів держава. Ця віра і покликала їх у ряди борців за волю України.

Наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі зброї боротьби за українську державність 1917-1920-х років, буде найкращою пошаною до світлої пам'яті її, до великого чину їхнього життя.

Українська революція 1917-1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей

політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності.

Діяльність українського антибільшовицького повстанства 20-х років ХХ століття і досі залишається маловідомою сторінкою вітчизняної історії. Радянська історіографія цю тему ігнорувала, а пропаганда, як могла, спотворювала в масовій свідомості образ селянина- повстанця. Внаслідок подібних перекирчунів повстанства на довгі роки отримало визначення «бандитизму», його соціальна база, селянська по суті була штучно обмежена купкою «куркулів», всіляких антирадянських «елементів» і «відщепенців».

В контексті дослідження українського повстанського руху значну увагу слід приділяти його діячам, які або загинули в боротьбі з переважаючими військовими силами білогвардійців чи більшовиків, або були в подальшому репресованими. Значення особистості в історичному процесі завжди буде об'єктом досліджень вчених, особливо коли це стосується періоду української національної революції, іноземної інтервенції та громадянської війни. Імена повстанських отаманів того часу овіяні легендами, які «народилися» в бурхливі роки. Чимало стереотипів збереглися й донині, оскільки більшість документів тривалий час лишалися поза увагою дослідників.

Однією з найлегендарніших особистостей українського національно-визвольного та повстанського руху була діяльність генерал-хорунжого Юрка Йосиповича Тютюнника. Вказану історичну постать можна розглядати в різних ракурсах. Ми ж зупинимось лише на деяких сторінках з життя- людини трагічної долі, керівника повстанського руху.

Одним із таких запеклих борців і був, наш земляк, Юрій Тютюнник. Уродженець села Будище Звенигородського району. Після Лютневої революції 1917 року молодий прапорщик Юрко Тютюнник обирається заступником голови гарнізонної ради солдатських депутатів Сімферопольського гарнізону. Маючи широкі повноваження, був призначений ад'ютантом начальника гарнізону. Як національно свідомий українець долучився до створення майже всіх українських інституцій Сімферополя, а особливо – формування основ майбутньої української армії. Був одним із організаторів окремого українського полку, який було сформовано з солдат - українців Сімферопольського гарнізону. Для цього роти, в яких більшість становлять українці, оголошують себе українськими сотнями й вибирають собі сотників із офіцерів – українців.

10 червня, у день проголошення 1-го Універсалу Центральної Ради, прапорщика Юрія Тютюнника обирають до Всеукраїнської ради військових депутатів та членом Центральної Ради . Про роботу Тютюнника- державотворця в першому українському багатопартійному парламенті даних обмаль.

Державотворення – це не лише столичні мітинги, з'їзди та засідання а й життя віддалених сіл і повітів. Як вправного організатора його обрали командиром Звенигородського коша Вільного Козацтва.

«Тепер настає нова хвиля життя, треба знову будувати свою Українську Державу .Будемо ж іти новим, більш правдивим шляхом! До праці, до, організації, товариші козаки! Нехай історія не запламує нас. Між козацтвом національний дух продрився – там він і повинен зрости».

Підполковник Армії УНР Михайло Серeda назвав Юрка Тютюнника “черствим немилосердним егоїстом”, який “для задоволення свого хворобливого честолюбства не жалкував ні козацької крові, ні людських сліз”. “Однак його палка любов до України, його національне “вірую”, – продовжував Михайло Серeda, – його широкі плани і проекти звільнення території від ворога, його незвичайна енергія і залізна воля, з якими він силкувався побороти всі труднощі для досягнення наміченої мети, примушували навіть ворогів забувати про негативні риси його характеру і вважати його за справжнього героя. Він мав певні ознаки авантюриста, але розумного, з неабиякою головою і великого знавця козацької душі”.

Отаман мав ще один небуденний талant, який виявився у добу Визвольної війни у його відозвах до українського населення. То були шедеври пропаганди й контрпропаганди! Чіткі та ясні інструкції – зрозумілі грамотному і малограмотному – що, коли і як робити. Написані вони з магічним імперативом. Прочитавши звернення Тютюнника, селянин чи козак не просто брав до відома інформацію і чухав потилицю, а виконував настанови отамана.

Форми відозв отамана нагадували звернення Наполеона: такі ж “короткі, енергійні, змістовні речення, просякнуті глибоким почуттям і непереможною вірою у свої сили”.

Юрка Тютюнника не змалюєш вичерпно навіть усіма барвами веселки. Не впевнений, чи перо геніального Шекспіра було б гідне такої життєвої драматургії, в якій вміщувався і безприкладний героїзм, і ганебне боягузтво, шляхетність і хвороблива самозакоханість. Справді, як зобразити цю величню і водночас не надто симпатичну постать; як оцінити шлях видатного козацького полководця, творця збройної сили Української держави, переможця “непереможної Антанти”, улюбленого вождя козацтва Першого зимового походу; шлях, який через вершини подвигу і слави привів у провалля зради – до Харківської школи червоних командирів, де Юрко Тютюнник навчав ворогів стратегії і тактики партизанської війни. Тобто напучував окупантів та їхніх поплічників ефективно нищити українських партизанів, які, зіпівши зуби, продовжували боротьбу.

Вірно, що наші спадкоємці, шануючи глибоко пам’ять і героїчні вчинки за світлі ідеї державності України, будуть готові з не меншим героїзмом продовжувати і завершити велику, спільну мету – визволення України. Спільними зусиллями багатьох поколінь Україна таки виборолa незалежність.

ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ АРМІЇ УНР ВОЛОДИМИР СІКЕВИЧ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Копил Ілля, Краматорська українська гімназія, 11-а клас, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Савчук Олег Анатолійович**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

У квітні 2018 року виповнюється 100-ліття від знаменної події в житті Донецького краю – визволення Донеччини військами армії УНР від російсько-більшовицької окупації. Зокрема, 21 квітня 1918 року був звільнений мій рідний

Краматорськ. І зробив це 3-й Гайдамацький полк на чолі з полковником армії УНР Володимиром Сікевичем, який, за сумісництвом, одночасно командував всією групою українських військ, яка тоді, у квітні 1918 року, в напружених боях з російсько-більшовицькими окупантами визволила весь Донецький край. Після тривалого періоду облудної радянської пропаганди українська Донеччина сьогодні наново відкриває для себе правду про ті історичні події, звикає дивитися на них саме українським поглядом, саме з точки зору української державності.

Метою роботи є дослідити життєвий шлях Володимира Сікевича, який активно виборював незалежну українську державу в 1917-1924 рр. і залишався незламним українським патріотом, перебуваючи в еміграції, зокрема, розкрити непересічну роль Володимира Сікевича у визволенні української Донеччини від російсько-більшовицьких загарбників військами УНР та утвердженні державної території УНР на східних кордонах. Джерельну базу дослідження склали, насамперед, наративні джерела – спогади Володимира Сікевича в 7-ми томах «Сторінки із Записної Книжки», мемуари Олександра Удовиченка, Ярослава Штендери та інших активних учасників Української революції 1917-1921 рр. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що вона є недостатньо дослідженою проблемою в історії України.

Володимир Васильович Сікевич (1870-1952 рр.) не належить до ключових дійових осіб історії українського державотворення. Однак доля визначила його присутність у той час і в тих місцях, де й коли його вчинки активно впливали на перебіг історичних подій (добы визвольних змагань, діяльності української еміграції в Канаді).

Література не надто багата згадками про цю особистість. До спеціальних можна віднести хіба що невеличку публікацію Ярослава Тинченка «Український військовий аташе» у його ж збірнику «Українське офіцerstvo: шляхи скорботи та забуття: 1917-1921 роки» (К., 1995), короткий життєпис В. Сікевича в історичному нарисі О. Г. Бондаренка Протистояння (К., 2013) та інформацію довідкового характеру з мережі Інтернету.

Народився Володимир Васильович Сікевич 23 серпня 1870 року в Таращі Київської губернії в родині статського радника. Його батьки походили із давніх шляхетських родин. Батько Василь Мелентійович Сікевич був головою мирових суддів і головою дворянських зборів Таращі. Мати Наталія Данилівна походила з роду Смолодовичів, була донькою професора Київської Духовної академії.

Закінчивши 3-ю Київську класичну гімназію 15 жовтня 1888 року, він навчався у Київському Володимирському кадетському корпусі та Київському піхотному юнкерському училищі, яке закінчив за 2-м розрядом 1892 року. У чині підпоручика його було направлено до 16-го Ладозького полку. За 30 років служби в російській імперській армії, В. Сікевич пройшов шлях від командира роти до командира полку.

За заслуги в російсько-японській війні нагороджений орденом Станіслава III класу.

Зрілим та бойовим офіцером в чині капітана та на посаді командира батальйону зустрів Володимир Сікевич *Першу Світову війну*. На фронті отримав контузію і двічі був поранений. 15 травня 1915 року його було підвищено до звання підполковника, а 27 вересня 1916 року – до звання полковника.

За бойові заслуги нагороджений орденами Святої Анни II класу з мечем, Святого Володимира IV класу з мечем та стрічкою, а також орденом Святої Анни IV класу «За хоробрість». В цілому, як талановитий, бойовий офіцер російської армії, В. Сікевич був нагороджений п'ятьма орденами і Золотою Георгіївською зброєю і на початку 1917 року перебував вже на генеральській посаді. Але події після Лютневої Революції в Петрограді стають поворотними в біографії В. Сікевича.

3 травня 1917 року він очолив 6-й запасний полк, що базувався в Україні в районі Хмільника та Ізяслава на Поділлі. Але до цього часу Сікевич уже був непохитним у своїх патріотичних поглядах. Натхненний Українською революцією березня 1917 року будувати незалежність України, він бере участь у I, II та III Всеукраїнських військових з'їздах 1917 року.

Після жовтневого перевороту більшовиків в Петрограді Володимир Сікевич взяв курс на українізацію 6-го запасного полку. Уже 27 листопада 1917 року, здійснивши свій задум, Сікевич перейменував 6-й запасний піхотний полк на 2-й Український запасний полк. Тобто, з листопада 1917 р. В. Сікевич добровільно поступив на службу в українську армію. Один з його побратимів згадував: «Коли вибухнула революція, то він кинув царську службу, українізував своє військо і пішов на службу українському народові та його владі, Українській Центральній Раді».

На посаді командира 2-го Українського запасного полку Володимир Сікевич залишався упродовж всього періоду від початку першої комуно-московської навали на Україну в грудні 1917 р. і до звільнення Києва від загарбників українськими та німецькими військами 1 березня 1918 р. Увесь цей час козаки його полку дуже ефективно боролися з дезертирами російської армії, які масово залишали фронт під впливом більшовицької агітації та, як згадував Сікевич, «йшли блукати теренами України як найжорстокіша банда на світі, залишаючи на своєму шляху руїни, вогонь, попіл і трупи».

Коли український уряд, після заключення Брестського миру повернувся до Києва, то розгорнув шалену активність по реорганізації українських військових частин в регулярну українську армію. Першою була сформована 1-а Запорозька Окрема дивізія під командуванням генерала Олександра Натієва у складі 4-х полків піхоти, полку кінноти, гарматного полку, 2-х автопанцерних дивізіонів, 5-ти бронепотягів та різних допоміжних частин. Одним із її піхотних полків був 3-й Гайдамацький полк, який формував з куренів Гайдамацького Кошу Слобідської України підполковник Олександр Удовиченко. Та коли його відкликали до Генерального штабу армії УНР, то, з 25 березня 1918 року цей полк очолив і закінчив його формування полковник В. Сікевич та з ним 28 березня вже вирушив на українсько-російський фронт. Перед 1-ю Запорозькою Окремою дивізією тоді була поставлена задача визволити, за підтримки союзних німецьких військ, Лівобережжя, Слобожанщину, Крим і Донецький край від російсько-більшовицьких окупантів.

До складу 3-го Гайдамацького полку входили офіцери та добровольці, які переважно походили з Харківщини та Донецького регіону, і значну частину його особового складу становили донецькі шахтарі, а самі гайдамаки зовнішньо

вирізнялися смушковими шапками з червоними шликами та виголеними головами з довгими чорними оселедцями, закладеними за вуха.

Після звільнення Полтави генерал Натієв, за наказом генштабу, сформував із частин Окремої Запорізької дивізії дві групи військ: Харківську (Кримську) групу – для визволення Слобожанщини та Криму (її очолив підполковник Петро Болбочан) та Слов'янську (Донецьку) групу – для визволення Донецького басейну (її очолив полковник В. Сікевич).

Бойовий шлях Кримської групи українських військ під командуванням полковника Петра Болбочана висвітлені в ряді наукових праць різних авторів. Та на сьогодні, на наш погляд, у вітчизняній історіографії несправедливо недостатньо уваги приділено висвітленню бойового шляху Слов'янської групи українських військ Окремої Запорізької дивізії, яку з 3-го квітня 1918 року очолював за сумісництвом командир 3-го Гайдамацького полку полковник Володимир Сікевич.

Як він згадував, 3-го квітня надійшов наказ Натієва йти «на Лозову-Слов'янськ, в донецький район, щоби захопити там вугілля і вислати до Києва, пустити в рух всі копальні і урухомити залізничний шлях по всіх лініях». Термінове звільнення «вугільного району» України було потрібне УНР для того, щоб «наладити там порядок і комунікацію по перевозу вугілля у всі частини України, де його було так дуже потрібно, щоб дати можливість працювати заводам і фабрикам, потягам, кораблям та електровиям».

Сили Слов'янської (Донецької) групи військ у визвольному поході складали три полки піхоти, дві батареї легких та важких гармат, розвідувальна кінна сотня, автопанцерний дивізіон (12 машин) і три бронепотяги.

Уперті бої українські війська вели при підтримці бронепотягів і автопанцерників, адже в основному військові зіткнення відбувалися на залізничних магістралях, вузлових станціях, вздовж залізниць, якими рухалися наступаючі, тобто продовжувалася «ешелонна» війна, розпочата російськими більшовиками проти УНР ще в січні 1918 року.

Хронологія визвольного походу «Слов'янської групи» Сікевича на Донбас у квітні 1918 р. виглядає наступним чином: 6 квітня – звільнення ст. Лозової, 15 квітня – м. Барвінкове (після 3 - денних боїв), 17 квітня – м. Слов'янськ, 18 квітня – м. Бахмут, 21 квітня – ст. Краматорська, м. Дружківка, ст. Дебальцево, 22 квітня – м. Костянтинівка та м. Юзівка, ст. Дебальцево, 23 квітня – м. Горлівка та ст. Микитівка (після 2-денних боїв), 24 квітня – ст. Ковпаково (на кордоні з Військом Донським, тобто з Росією).

Як згадував повідомляв в своїй телеграмі урядові УНР полковник В. Сікевич: «24 квітня, 1918 року, в 3 години 26 хвилин, війська слов'янської групи зайняли станцію Колпаково, що на кордоні України і земель війська Дону, вигнали ворогів далеко за кордон. З того дня жовто-блакитний прапор на кордоні цих земель давав знати цілому світу, що український народ має свою державу вільною і незалежною. Слава українському народу, який скинув зі своєї матері ланцюги, які вона носила триста років. Союзники наші в двох переходах за нами». Після цього війська В. Сікевича взяли під свою охорону весь Донецький регіон та українсько-російський кордон на південному сході УНР.

За часів Української держави гетьмана П. Скоропадського, з кінця травня по кінець червня 1918 року Запорозька Окрема дивізія на чолі з генералом В. Сікевичем охороняла східний кордон України вже на Харківщині.

Згодом, за часів Директорії УНР, В. Сікевич був призначений заступником голови Військово-санітарної місії у справах українців-військовополонених у Європі. З 02 лютого 1919 року генерал Сікевич виїхав до Австрії, де як військовий аташе очолював репатріаційну комісію та водночас формував з колишніх військовополонених підрозділи для Армії УНР. З 25 лютого 1919 р. – представник Українського Червоного Хреста та комісії у справах військовополонених в Угорщині. З 02 грудня 1920 року – офіційний і повноважний посол УНР в Угорщині.

Наказом по Війську УНР від 28 серпня 1922 р. його підвищено до рангу генерал-хорунжого.

01 травня 1924 р., після ліквідації українського дипломатичного представництва в Угорщині, з наказу С. Петлюри виїхав делегатом УНР до Канади, оселився у Торонто. Був організатором і керівником управ ветеранських організацій вояків Армії УНР, головою Ради Хреста Симона Петлюри. В Канаді очолював потужний антибільшовицький рух. Був видатним політичним діячем, його називали «Український Лев».

27 липня 1952 р. 82-річний генерал Сікевич пішов із життя. За поховання свого Почесного голови взялася Українська стрілецька громада, на похорони прибуло 3,5 тисячі людей, похорони тривали п'ять днів. «Це був без сумніву найбільший український похорон, якого м. Торонто взагалі колись бачило. Заслуженому і популярному генералові прийшли віддати останню пошану всі українські громади, без розділу релігійного і партійного, чи територіального походження», – писала газета «Свобода».

Підсумовуючи дослідження життєвого шляху генерал-хорунжого Володимира Сікевича (1870-1952 рр.), можна ще раз наголосити, що ця людина дійсно заслуговує на нашу вдячність і велику пошану. Він був дієвою особою українського державотворення. Доля визначила його присутність у той час і в тих місцях, де й коли його вчинки активно впливали на перебіг історичних подій. Зокрема, полковник Сікевич був одним із творців регулярної української армії часів УНР та Гетьманату, він спричинився до створення державної території незалежної України доби Української революції 1917-1921 рр., визволяючи Донецький край та охороняючи Донбас і Слобожанщину, репрезентував Україну на дипломатичній арені, власним прикладом учив земляків шанувати й зберігати в собі українця далеко за океаном, на теренах Канади та США, перебуваючи в еміграції.

Для сучасних мешканців української Донеччини, жителів Краматорська, Слов'янська, Бахмуту та інших великих і малих міст, Володимир Сікевич – це наш герой часів УНР, герой-визволитель, вартий вдячної пам'яті та увічнення в назвах вулиць, площ та скверів, пам'ятниках і меморіальних дошках. Бо він, і такі як він, українські патріоти в квітні 1918 року жертвували собою заради нашої свободи, прагнучи захистити нас від чужоземної влади, від майбутніх масових розстрілів та в'язниць для інакодумців, націоналізацій і колективізацій, голодоморів, терору і репресій. Вони цього прагнули понад усе і робили це, не

зважаючи ні на що, виконуючи до останнього свій священний обов'язок перед своєю Батьківщиною – Україною.

ЙОСИП ГЛАДКИЙ – ОТАМАН АЗОВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

Чумак Мирослава, учениця 10 класу загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 33 Краматорської міської ради Донецької області, вихованка гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Аксенкова Елла Володимирівна**, учитель хімії та біології загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 33, керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Йосип Гладкий є водночас значущою і суперечливою особистістю в історії України, тому не випадково, що його життя цікавило багатьох істориків та краєзнавців. Йосип Михайлович – останній кошовий отаман Задунайської Січі, відомий завдяки бойовим діям між турками та грецькими повстанцями, і Російсько-турецькій війні 1828-1829 рр.. З оглядом на це, авторка не ставить собі за мету розкрити подробиці життя отамана, а лише акцентує увагу на основних напрямках його діяльності, яка залишила глибокий слід у вітчизняній історії.

На початку XIX ст. українське козацтво існувало на території Османської імперії і підпорядковувалося безпосередньо турецькому султанові. Осередком була Задунайська Січ в північному регіоні країни. На території Російської імперії українське козацтво було повністю ліквідовано [1]. Не випадково, що козаки після ліквідації Запорізької Січі стали підданими саме турецької держави, адже на той час османи постійно ворогували з Російською імперією.

Щоб повністю визначити причини дій отамана, які вплинули на подальшу історію і стосунки між двома імперіями, слід звернутися до його біографії. Думки багатьох дослідників збігаються у тому, що місце народження Йосипа Гладкого – це с. Мельники Золотоніського повіту Полтавської губернії [2, с. 242; 3, с. 3; 4, с. 103]. Рік його народження точно невідомий, але ймовірніше за все, що Гладкий Й. М. народився в 1789 р., тому що за даними військового формуляру в 1828 р., йому виповнилося 39 років. [2, с. 241; 5, с. 458]. За допомоги авторів «Російського біографічного словника» відомо, що батько Йосипа – Михайло Григорович Гладкий, який походить з козацького роду XVII ст., значився понад 30 років старостою села Мельники. Він був нащадком реєстрового козака армії Богдана Хмельницького. Предком Гладкого М. Г. міг бути козак Бужинської сотні Чигиринського полку Іван Гладкий і козак Медведівської сотні Чернігівського полку Іван Гладкий [6, с. 247; 7].

За даними Л. Маленко, в 1813 р. Йосип отримав спадок і одружився з Федосією Андріївною Мазур. У 1820 р. покинув с. Мельники через брак коштів і спробував щастя в м. Одесі [3, с. 3-4; 8, с. 50; 2, с. 242]. Там він познайомився з делегацією запорожців, після чого вступив до Платнірівського куреня Задунайського війська, де отримав козацьке прізвище Бондар [8, с. 50; 3, с. 1; 4, с. 103].

Відомо, що Гладкий за Дунаєм брав участь у придушенні повстання греків в 1821 р., на боці турків. Він також був учасником боїв за м. Миссолунги [9, с. 277; 4, с. 103].

У результаті успішного походу проти греків Гладкого Й. М. обирають отаманом Платнівського куреня. Цю посаду Йосип Михайлович займав до 1827 р., після чого був обраним кошовим отаманом Задунайської Січі та отримав звання двохбунчужного паші (генерал-лейтенанта) [4, с. 103; 10, с. 520]. Згідно з дослідженнями Ільяшенко В. і Ковальчука Г., Гладкий І. М. у 1828 р. під час російсько-турецької війни встановив зв'язок з комендантом російської фортеці Ізмаїл генерал-майором Сергієм Тучковим. Він почав готуватися до переходу на територію Росії, в умовах цілковитої таємності, усунувши найближчих опонентів за допомогою військової хитрості [9, с. 278; 11, с. 27].

За даними Маленко Л. М. та інших дослідників 9-10 травня 1828 р. човен з отаманом і 218 січовиками перетнув російсько-турецький кордон [2, с. 8; 11, с. 27]. Як наслідок, Задунайська Січ була зруйнована за наказом турецького султана [10, с. 521; 5, с. 458]. Після прибуття на територію Росії задунайці вступили у війну на боці Миколи I, і 27 травня 1828 р. взяли турецьку фортецю Ісакча на Нижньому Дунаї [4, с. 103; 5, с. 458].

Відомий історичний епізод переїзду Миколи I через Дунай під стіни Ісакчі на запорозькому човні Й. Гладкого. Російський імператор цим вчинком показав свою довіру і повагу до задунайських козаків [5, с. 458].

4 серпня 1829 р. наказом Імператора отаман був зарахований до дворянства Катеринославської губернії. Разом з титулом йому був наданий дворянський герб, на якому був зображений човен між двома берегами з піднятим царським прапором і гербом [4, с. 103; 5, с. 458].

У 1830 р. Гладкого Й. М. нагороджено діамантовим перснем та орденом Святого Георгія 4-го ступеня. 19 лютого 1831 р. – орденом Святої Анни 2-го ступеня, 20 липня 1840 р. - орденом Святого Володимира 3-го ступеня. 11 квітня 1843 р. Гладкий Й. М. отримав звання генерал-майора, а в 1853 р. йому була призначена особиста пенсія [2, с. 19; 8, с. 53; 5, с. 458].

Й. М. Гладкий жив у межах військових земель у Новоспасівській станиці, потім у хуторі Ново – Петриківка [2, с. 22; 4, с. 103]. За офіційною версією, 5 липня 1866 р. Гладкий помер від холери у м. Олександрівську (Запоріжжя). Він та дружина були поховані там на козацькому Філіпповському цвинтарі [10, с. 521; 5, с. 459].

Перехід Йосипа Гладкого на службу до Російської корони – вчинок неоднозначний. З одного боку, одним з головних мотивів вчинку отамана і його прихильників було бажання зберегти свою належність до козацького стану, повернутися на рідну землю та отримати матеріальну допомогу. З іншого боку, своїми діями Гладкий підставив під удар козаків, що залишилися в Туреччині, прирік їх на загибель [13, с. 52 -56].

Микола I не обдурив запорожців. З 28 липня 1828 р. Й. Гладкий вів пошуки вільної ділянки землі для переселення і через три роки виявив Бердянську пустку на території Катеринославської губернії, що на той час була не заселена [14, с. 4]. Наказом Миколи I від 27 травня 1832 р. на території Приазов'я було створено Азовське козацьке військо [15].

Наказний отаман розробив проект поселення козаків Окремого Запорозького війська і клопотав про створення регулярного формування. На думку Гладкого Й. М., посади повинні були займати виключно козацькі чиновники, а козацьке формування – підкорятися новоросійському генерал-губернатору і відповідним судовим установам. Й. Гладкий сподівався забезпечити самостійне управління козацьким військом. Нова посада обіцяла Гладкому успішну кар'єру і добрий матеріальний статок. Головним завданням Азовського війська було морське прикордонне патрулювання і боротьба з турецькими контрабандистами [16]. Краснавець Коваль Т. в статті «Повернення на батьківщину» підкреслює значення створення районних центрів Приазов'я та роль в цьому Й. М. Гладкого і азовських козаків [17, с. 4].

У 1851 р. наказний отаман Азовського козацького війська Й. Гладкий вийшов у відставку. Велика частина азовського козацтва відреагувала на цю звістку негативно, сприймаючи його вихід на пенсію як втечу від відповідальності за майбутнє козацького формування [3; 2, с. 18-19]. 31 липня 1866 р. було розформовано Азовське козацьке військо, а залишки задунайців і азовців перевели до Кубані і Кавказу [2, с.22]. За іншими даними, військо було ліквідовано 11 жовтня 1864 р. [5, с. 459].

Більшість дослідників ставляться до діяльності отамана негативно, а самого Йосипа Гладкого вважають зрадником. На думку авторки, не можна роздивлятися історичну постать лише з одного боку. В наш час ми не можемо сказати, що було причиною так званого «кроку назад» Йосипа Михайловича. Можливо, Гладкий все ж прагнув повернутися на батьківщину або був зацікавлений вигідними умовами російського імператора. На жаль, ми не можемо однозначно відповісти на це питання. Якщо ж розглядати постать Гладкого з точки зору героя та захисника прав українців, то чому ж він не протистояв прагненню царя ліквідувати Азовське козацьке військо? Можливо, саме через те, що Гладкий, розуміючи свою безпорадність, вийшов у відставку. А можливо, причиною цього вчинку став страх через те, що саме йому, як людині, яка сприяла поверненню до Російської імперії, довелося б нести відповідальність. Як і в будь-якої історичної особистості у Йосипа Михайловича були і прихильники, і вороги. Виходячи з того, що на той час в колах козацької старшини панувала ворожнеча за право бути отаманом, можна зробити висновок: якщо Гладкий зміг протриматися довгий час на цій посаді, то він мав глибоку підтримку рядових козаків та російського імператора.

Отже, згідно з проведеними дослідженнями, авторка дійшла висновку, що Йосип Гладкий – видатний козацький військовий діяч, який зіграв важливу роль у створенні Азовського козацького війська. Він був учасником російсько-турецької війни, мав безліч нагород, чинив значний вплив на сучасників, мав непохитний авторитет у колі вищих військових станів. Створене ним Азовське козацьке військо, сприяло заселенню Приазов'я та освоєнню регіону. Козаки посилювали військову міць на кордоні імперії. Й. Гладкий був у колі наближених до царської родини, зростав і по кар'єрних сходах завдяки дружнім стосункам з імператором Миколою I. Він клопотав перед імператором про створення бойового формування з колишніх задунайців з метою забезпечити існування козацького стану на

Україні, що є підтвердженням військової далекоглядності і патріотизму Йосипа Михайловича Гладкого.

Список джерел та літератури

1. Маленко Л.М. Азовське козацьке військо (1828-1866). – Запоріжжя, 2000.
2. Маленко Л.М. Йосип Гладкий: людина та діяч // Південна Україна XVIII-XIX століття: Зап. наук.-дослід. лаб. історії Південної України ЗДУ. - Запоріжжя, 1999. - Вип.4 (5).
3. Маленко Л.М. Гріхи козака у дворянстві. // Йосип Гладкий та Окреме Запорозьке (Азовське) козацьке військо в матеріалах і документах. - Запоріжжя: М.: БАТ «Мотор Січ», 2010. - 195 с., іл., карти.
4. Українське козацтво / Мала енциклопедія. – К.: «Гнеза», Запоріжжя, «Прем'єр», 2002. – С. 103.
5. Гуржий А.І., Чухліб Т.В. Сто великих личностей и событий казачьей Украины. – К.:Київ, ТОВ «Арій», 2010. – 463 с.
6. Русский биографический словарь. –М., 1916. – Т.V С.246-247
7. Гладкий Осип Михайлович. [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://nado.znate.ru/>.
8. Иваницкий А.А. Забытые страницы истории (Трансформация личности и семьи) // Культурна спадщина Слобожанщини. Історія родин та генеалогія. – Харьков, 2005. - С. 49-57.
9. Ілляшенко В. Отаман із Золотоноші // Україна. - 1988. - № 26. - С. 277-278.
10. Сушинський Б. Козацькі вожді України: Історія України в образах її вождів та полководців. у 2-х кн. .- Кн.2. – К.: Одеса, 2004. – 526 с.
11. Ковальчук Г.П. Азовское казачье войско // Летопись Донбасса: Краеведческий сборник. Выпуск IV-V. Часть I. - Донецк: - 1997. – С. 26-28.
12. История Санкт-Петербурга: Императорский Царскосельский лицей [Электронный ресурс. Режим доступа: http://family-history.ru/material/history/spb/spb_49.html].
13. Бойко А.В., Маленко Л.М. Матеріали до історії Азовського козачого війська. – Запоріжжя. - 1995. С.52-56.
14. Кутняков С. Азовские казаки //Азовский моряк -1994.-№81. - С.4.
15. Дунайское и азовское войска. [Электронный ресурс. Режим доступа: http://telenir.net/istorija/kazachestvo_istorija_volnoi_rusi/p50.php].
16. Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашенко Н.Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XIX века. – Мариуполь: Издательство «Рената», - 2006. – 356 с.
17. Коваль Т. Возвращение на Родину// Зоря Приазов'я. – 1994. - №81. - С.4

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

СІРА УКРАЇНЬСЬКА ХУДОБА: ІСТОРІЯ, ФОЛЬКЛОР, СЬОГОДЕННЯ

Сердюк Олександра, учениця 10 класу опорний заклад навчально-виховного комплексу Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району Херсонської області

Керівник: Ташкевич Л.Л., учитель опорного закладу навчально-виховного комплексу Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району Херсонської області

Актуальність теми полягає у необхідності дослідження історії давньої української породи тварин, які сьогодні опинилися майже на межі зникнення. Багата фольклорна спадщина, пов'язана з цією худобою, підтверджує нерозривність та єдність з культурним надбанням українського народу протягом віків. Сьогодення вимагає найскоріших кроків по збереженню породи. Тож дослідження має за мету привернути увагу широких кіл науковців, громадськості, зацікавлених тваринників до проблем збереження сірої української худоби. Автор роботи відвідала ферму по утриманню тварин, спілкувалася з науковцями, які опікуються питанням розведення та занепокоєні зменшенням кількості представників унікальної породи. Як результат – створення інформаційних буклетів про сіру українську худобу та невеличке дослідження, викладене у статті. Що вдалося встановити?

Воли – представники сірої української худоби, були основною тягловою силою чумацтва. Це одна з найдревніших порід, що походить від дикого бика тура, від якого успадкував масивну статуру, темно-сірий окрас самців [16,с.270]. Відзначається стійкістю до екстремальних погодних умов, високою життєздатністю, витривалістю. Воли менш перебірливі в кормах ніж коні, сильніші. Їх легко було привчити до оранки, до перевезення вантажів. Коли в дорозі чумаки помирав від хвороб чи ворожих ран, його ховали при дорозі. Клади в яму головою додому. Кожен чумаки приносив зі своєї мажі жменю солі і нею обсилав покійника. Роги волам покійного чумака фарбували в чорний колір – намазували дьогтем і посипали попелом. Коли ж чумаки гинув, проливши кров у боротьбі з ворогами, між рогами вісімоку причіпляли стрічку червоного кольору. Коли валка їхала селами, люди знали яким чином загинув чумаки і віддавали йому траурні почесті: вставали на коліна, співали заупокійні молитви [16]. Щороку чумаки продавали близько 6 млн. пудів солі, 3 млн. пудів риби, перевозили до Одеси за сезон близько 50 млн. пудів хліба [2,с.50]. «Подумать лишень, - пише Богдан Леськів, - 1000 років наші предки на волах здійснювали багатоденні походи!». «Проходячи з величезними вантажами неозорі степи, під проводом свого хазяїна-чумака, вони щипають засохлу від спеки траву, яка росте на самому шляху, і більше не потребують кормів», - дивувався професор Київського університету С.М. Ходецький ще в 1851 році [2,с.50].

Відомо, що чумацтво, як соціокультурне явище, виникло в XIV столітті, найбільшого розквіту досягло у XVII-XVIII столітті, але у зв'язку з розвитком

транспорту припинило своє існування наприкінці XIX століття [16]. Чумацький шлях проходив по лівому берегу Дніпра, йшов до Криму, перетинаючись з іншими торговельними та поштовими трактами. Таврійські степи були місцем найбільшої концентрації чумаків. Ідучи до Криму, до солоних Сиваських озер, чумаки не минали таврійських степів, де вони пасли волів, зупинялися на ночівлю біля рідкісних у цих краях колодязів. Великий Чумацький шлях проходив в нашій місцевості повз Великий Чапельський під, а також через присиваські аули ногайців: Чокрак («джерело») – с. Першокостянтинівка, Тугарек («круг») – с. Володимирівка, Аірча («розвилка») – с. Громівка, Сарабулат – смт. Новотроїцьке, урочище Кара-кую («Чорний колодязь») та інші. Про наявність чумацького шляху згадується в різних джерелах: «Щорічно довгими караванами проїжджають сотні тисяч возів чумаків. Вони мають право пасти волів в межах шляху, напувати їх в казенних колодязях біля дорог. Як сходить сніг, як ревли воли, чумаки збиралися на майдан у валки. Попереду віз, запряжений лискучими найкращими волами» (Д.Яворницький) [16,с.270].

На території сучасного заповідника «Асканія-Нова» знаходилася чумацька стоянка, донині утримується унікальна порода – сіра українська худоба, в заповідному степу зростають лікарські рослини, що використовувалися чумаками, а пам'ять місцевих жителів зберегла старовинні рецепти чумацьких страв та напоїв. За часів чумацтва склалися певні звичаї та традиції, які вплинули на ментальність українського народу [5,20]. Такі риси характеру як витривалість, мужність, самовідданість, працелюбність, винахідливість, дотепність – відповідають образу пересічного українця. Не може загинути те, що тисячоліттями кристалізувало характер нації. Адже чумацтво – це не тільки торговельна організація великого економічного значення, а й одна з моральних форм у вияві української духовності. Чумацькі валки перестали існувати, але надбання чумацтва актуальні і сьогодні. Існує безліч прислів'їв про волів [5,10,15]:

- Вола в'яжуть мотуззям, а людину словом
- Що вимовиш язиком, то не витягнеш і волом
- Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема
- Волом зайця не доженеш
- Гриць за волами, Гриць і за дровами
- Поки зайця вб'ють, то вола з'їдять
- З одного вола двох шкур не деруть, а з бідного і сім шкур знімуть
- Затявся у волову шкуру

В давнину із волячої шкіри шилося взуття, шкіри використовували для оздоблення верхнього одягу. Кушнір – спеціаліст, що займався вичинкою шкур. Волячу шкіру узолювали сумішню вапна та попелу, потім здирали шерсть і вишкрібалася міздря, шкура “дубилася” у хлібному квасі з дубовою корою від 1 до 5 місяців; після дубіння – просушувалася, фарбувалася і змащувалася дьогтем [20,с.125]. Транспорт чумаків – мажі, вози спеціальної конструкції, пристосовані до бездоріжжя, степових пісків і великої спеки [16]. Вони були великого розміру: пара волів - вантажністю 60 пудів, чотириволові – 90 пудів, шестиволові - 120 пудів. Мажі застеляли воловими шкурами, насипали сіль у лантухи, мажу

зверху вкривали воловими шкурами як захист від дощу та пилу, адже дорога була довгою, треба було щоб сіль не зіпсувалася. У дорозі шкури запряжених волів змашували дьогтем, щоб відганяти надокучливих мух та степових комах. Тому, вкриті пилом воли і чумаки справді мали вигляд, який найкраще передає російське слова «чумазий» [20].

Є така приказка «Ото велике цабе». Щоб зрозуміти, треба знати, що цоб – вигук, яким повертають волів ліворуч, цабе – вигук, яким повертають волів праворуч [16,с.211]. Гумор та мудрість народу зберегла усмішка, яка не втратила актуальності донині [11,с.32]:«Іде селянин волами. По дорозі підсів до нього панок, що подорожував. - А ви чим займаєтесь, пане? – питає його селянин.

- Політикою! – хвалиться панок. – Це дуже важке заняття. Треба знати, що коли сказати, треба зрозуміти в політиці цілого світу. Це не те, що гречку сіяти або волами поганяти. -Добре, пане, - каже спокійно селянин. – А чи знаєте, що означає “цоб”, а що значить “цабе”? - Не знаю. - Бачите! А віл знає! – відрізав селянин» [11,с.32].

Щоб зрозуміти українську приказку «Цоб, тпру, до ярма! – оглянувся – вже нема» треба знати, що ярмо – це дерев'яний нашійник для великої рогатої худоби, у переносному сенсі ярмо – панування, зв'язане з гнітом, гнобленням [8,с.296]. Народний фольклор залишив нам кілька прикмет, які пов'язані з волами: Не можна бити волів коромислом, бо воли ревітимуть та бігатимуть; Не слід палицею проводити хреста на землі, не годиться бити сапою землю: якщо ступить на таке місце віл, то буде кульгати; Якщо загублених волів ніхто не нагляне, то вони можуть прожити у степу декілька днів неушкодженими, тобто їх не займе вовк [9] .

Чумацькі пісні, де згадується сіра українська худоба, зібрані фольклористами у численні збірки [5,19]. Ось кілька назв відомих чумацьких пісень: «Ой воли ж мої, сиві та й рябії», «Ой ревнули воли», «Чумаче, чумаче, чого зажурився». Рядки з останньої пісні:«Чумаче, чумаче, чого зажурився, чи воли пристали, чи з дороги збився? - Воли не пристали, ні з дороги збився, того зажурився – без долі вродився, як в будень, так в свято одно тільки знаю: ярма нариваю, воли запрягаю, в далеку дорогу вічно поспішаю» [5].

Воли, як головні герої, згадуються у народних казках: Крадений віл, Про чоловіка, що проміняв волів на калитку, Казка про одного чоловіка, який давав на Боже вола, щоб Бог дав йому сторицею [13].

З давніх-давен в Асканії-Нова сіра українська худоба розводилась виключно для отримання волів як робочої сили [14, с.219]. Корів зазвичай не доїли. Три сезони поспіль худоба користувалася пасовиськами, взимку тварин годували соломом і сіном. Зимувала худоба здебільшого під відкритим небом. Під назвою «фейнівська» худоба була широко відома на півдні України протягом ХІХ століття [18, с.148]. З 1913 року була заведена племінна книга сірої української худоби [14, с.220]. Вже тоді, відомі «королі вівчарства» Таврійського краю - Фальц-Фейни, добре розуміли значення збереження унікальної породи [18, с.147]. Витривалість худоби була надзвичайна, адже віл відрізнявся особливою тямучістю, легко правувався, був працездатним до 15 років. Як приклад: два воли на випробовуванні перевозили вантаж у 400 пудів, це майже – 6 тон [2, с.50]. Представники сірої української худоби з мастків Фальц-Фейнів в різні часи

неодноразово ставали переможцями на різних сільськогосподарських виставках, відзначалися найвищими нагородами – золотими та срібними медалями [14, с. 220].

Вважається, що велика рогата худоба була однією з перших приручених тварин на території України в VII – VI ст. до нашої ери [2, с.50]. Сіру українську породу вивчали багато вчених і фахівців, відзначаючи її древність, зовнішній вигляд, продуктивність та робочі якості [2, 3, 12, 14]. З плином часу порода, яка була найчисленнішою в Україні, стала неперспективною і опинилась на межі зникнення [3, 14]. Ситуація в останні роки дещо змінюється на краще [12]. В дослідному господарстві «Маркеєво» утримується майже понад 200 голів сірої української худоби [12, с.158]. Вчені виступають на захист національної породи [2, 3, 12].

Нині в інституті тваринництва степових районів «Асканія-Нова» ґрунтовно досліджено стан збереження природного вітчизняного генофонду сірої української худоби [12, с.158]. Визначено рівень продуктивності, плідючості, розвитку екстер'єру корів цієї породи в умовах екстремального спекотного клімату південного степу України. Адже збереження генофонду підпадає під виконання основних завдань Конвенції про біологічну різноманітність, яку в місті Ріо-де-Жанейро у 1982 році підписали 167 країн, а 27 листопада 1994 року її було ратифіковано Верховною Радою України [7]. Національною Аграрною академією України розроблено і затверджено Програму збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року (Київ, 2009) [17]. Генофондові стада вітчизняних порід признані елементом біорізноманіття навколишнього середовища. Тому важливість збереження популяцій аборигенних порід дорівнюється збереженню цілісності та збалансованості біосфери [12, с.164]. Сіра українська порода – це природний вітчизняний генофондовий об'єкт, що перебуває на грані зникнення, йому присвоєно статус першої категорії охорони [17, с.8].

Таким чином, асканійська популяція цієї породи – це еколого-виробничий тип сірої худоби, який формувался в умовах спекотного клімату асканійських степів під впливом науково-обґрунтованої селекції інституту степових районів «Асканія-Нова» протягом більше 60 років чистопородного розведення [3]. Таврійський край має всі підстави пишатися не лише історією формування породи, широким використанням тварин в минулому, багатою фольклорною спадщиною, але й певними успіхами по розведенню породи сьогодні. Треба розуміти всю важливість збереження сірої української худоби, адже це – національне надбання українського народу. «Ні одна західноєвропейська порода не винесе й половини тих труднощів і бідувань, які винесла наша сіра українська порода, яка становить собою істинний скарб степових губерній і важливу частку багатства нашої батьківщини», – писав ще у 1900 році науковець О.В.Советов [2, с.50]. Що сьогодні потрібно для збереження породи? Мабуть, небагато. Дати сірій українській худобі вільно жити, пастися, дбати про її добре утримання і відтворення. Безумовно і держава повинна подбати про свою сіру українську худобу, «бо вона до нас прийшла на Україну, щоб ми землі рабами не були, щоб ми самі собі назвали ціну і на землі священній ожили» (Л. Горлач) [2, с.53]. Провідний спеціаліст інституту тваринництва «Асканія-Нова» Н.М. Фурса [3, 12]

багато уваги приділяє питанню збереження породи, проте зусиль декількох спеціалістів не вистачає для повномасштабної роботи зі збереження рідкісної худоби. В своїх працях науковець доводить до відома широкого колу зацікавлених осіб необхідність збереження та важливість її розведення: «Продуктивний генетичний потенціал асканійської популяції сірої української худоби знаходиться на рівні світових провідних порід» [12, с.164].

Тож, треба не лише пишатися своїм українським надбанням, а ретельно пізнавати, вивчати, досліджувати, примножувати, зберігати окрасу і гордість Таврійського краю – сіру українську худобу – складову частину національного надбання вітчизняної природної, наукової, історичної, культурної спадщини України.

Генетичні ресурси тварин є коштовним багатством держави. Одними закликами не врятуєш породу, треба запровадити масштабний підхід до збереження унікальної худоби. Вчені доводять необхідність створення нових господарств з утримання тварин, не в двох регіонах, як сьогодні, а значно ширше. Пропонувалось, ще у 2008 році створення національного природного парку в Дніпропетровській області, розробити туристичний маршрут із оглядом стада Дослідного господарства «Поліванівка». Було б доречно і в Таврійському краї створити туристичний маршрут на ферму села Маркєєво, працювати у напрямку створення музею історії породи. Та на все необхідно кошти. Чи держава спроможна серед багатьох інших нагальних потреб розгледіти і таку важливу, як збереження національного надбання України?

Список використаних джерел

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад Івана Огієнка. – Видавництво «Східноєвропейська місія», 2008. – 1336 с.
2. Бондар А.А. З історії сірої української худоби / Вісник аграрної науки, №7, 1997. – Видавництво «Аграрна наука», 1997. – С.50-53
3. Васильківський С.Б. Асканійська популяція сірої української породи / Гринько П.М., Кононенко Г.З., Долгоброд М.А., Чуй Р.Ф., Фурса Н.М./ Науково-технічні розробки в галузі тваринництва ІТСТ «Асканія-Нова». Каталог до 75-річчя з дня заснування, 2006. – С.91-92
4. Дереш Любо. Остання любов Асури Махараджа. – К.: Нора-друк, 2013. – 226 с.
5. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. – К.: Веселка, 1989. – 606 с.
6. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. - К.: Вища школа, 1975. – 335 с.
7. Конвенция о биологическом разнообразии (Рио-де-жанейро, 3-14 июня 1992 года). Режим доступа: www/biosafety.ru/index
8. Короткий тлумачний словник української мови. – К.: Рад.школа, 1978. – 296 с.
9. Міфи України. За кн. Георгія Булашева “Укр. народ у своїх легендах, реліг. поглядах та віруваннях”. – К.: Довіра, 2003. – 383 с.
10. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. – К.: Веселка, 1973. – 228 с.
11. Народні усмішки. / Упоряд. П.Ф.Гальченко. – К.: Дніпро, 1986. – 310 с.
12. Науковий вісник “Асканія-Нова”. Випуск 5, частина II, 2012. – 350 с. / Фурса Н.М. Збереження генофонду сірої української породи худоби на півдні України, С.158-164
13. Соціально-побутова казка. / Упоряд., передм. О.Бриціної. Б-ка укр. усної народної творчості. – К.: Дніпро, 1987. – 282 с.
14. Степной заповедник Чапли – Аскания Нова. Сборник статей под ред. М.Н.Колодько и Б. К. Фортунатова. – М., 1928. – 271 с.
15. Українські прислів'я та приказки. / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983. – 390 с.

16. Потапенко О.І., Кузьменко В.І. Шкільний словник з українознавства. – К.: Укр.письменник, 1995. – 291 с.
17. Програма збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року. – К.: Арістей, 2008. – С.8
18. Фальц-Фейн В.Е. Асканія-Нова. – К.: Аграрна наука, 1997. – 347 с.
19. Чамаров Н.В. 232 найпопулярніші українські пісні. – Донецьк, 2008 – 400 с.
20. Ярещенко А.П. Під чаром рідної землі: Посібник з українознавства. – К. Шанс, 2008. – 344 с.

ГЕНЕТИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗАКАРБОВАНА НА ПОЛОТНАХ НАРОДНОГО ХУДОЖИКА УКРАЇНИ, АКАДЕМІКА ВІРИ БАРИНОВОЇ-КУЛЕБИ

Романенко Юлія, учениця 9 класу Хитцівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Гадяцької районної ради Полтавської області
Керівник: **Зубко Людмила Василівна**, учитель історії Хитцівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів Гадяцької районної ради

Серед багатьох різноманітних виявів української культури образотворчому мистецтву належить одне провідних місць, воно має глибокі історичні корені, традиції; воно відшліфоване віками. Сучасне українське образотворче мистецтво – складне багатогранне явище. Зберігає духовний зв'язок з минулим і доводить, що народне мистецтво, як і українська народна пісня – велике надбання нашої культури.

Об'єктом дослідження є творчість Заслуженого діяча мистецтв України, члена спілки художників України, Віри Баринової-Кулеби, яка мало відома нашому загалу. Дуже мала джерельна база про творчість мисткині спонукає нас до вивчення, дослідження великого пласту високого мистецтва. З'явилася необхідність систематизувати і узагальнити творчий доробок Віри Баринової-Кулеби

Предметом дослідження є техніки, в яких працює художниця спочатку добутою з печі вуглинкою, олівцем, пензликами відкривають світ небаченої краси. Потім полотно, олія, графіт відтворюють основні моральні та матеріальні цінності її світобачення та історії державотворення України. Художниця виявила себе майстром в жанрі портрета, пейзажу, натюрморту.

Не земля, взагалі, а край де світять зорі дитинства, є ближчим і зрозумілішим нам. Завдання педагогів навчити учнів любити свій рідний край, а за тим і всю Україну, знайомлячи їх з історією, природою, культурою рідного краю, з талановитими і працьовитими людьми – людьми, які примножують славу України. До таких особистостей можна віднести і художницю Віру Баринову - Кулебу.

Український народ, чи не єдиний у світі, завжди і скрізь повинен доводити свою ідентичність і самобутність. Впродовж століть, не маючи власної держави, будучи під зверхністю поляків, росіян, угорців чи румун, переживши 70 років тоталітарного геноциду Радянської влади, українська держава та її народ є справжнім феноменом світової цивілізації. Постає питання: завдяки чому український народ не зник, не злився в масі своїх сусідів і недругів? Що об'єднувало і тримало вкупі українців в особливо важкі моменти історії? Відповідь проста – оригінальна і глибока культура, система знань і уявлень про себе і оточуючий світ, світогляд, який почав формуватися у глибині тисячоліть,

задовго до приходу на цю землю чужорідного християнства, яке прагнуло затаврувати і знищити неповторні риси давньої культури. Але те, що формувалось впродовж століть, не могло зникнути безслідно.

Упродовж багатьох століть український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве духовне середовище, наповнюючи його своєрідними обрядами, ритуалами. Фактично формувавши внутрішній світ українців, осягався весь навколишній простір, закладалися засади історичної пам'яті.

Відомий знавець традиційно – культурної спадщини українського народу Олекса Воропай вирізняв народні традиції в унікальне явище, наділивши їх неповторною народознавчою силою. Він говорив: "Звичаї народу – це ті прикмети, по яким розпізнають народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому... Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя і розвитку кожного народу". Так поступово формувався ланцюг взаємопов'язаних і взаємодіючих процесів суспільної свідомості – історичної пам'яті, Л.Дробіжева вважає своєрідним духовним потенціалом народу. Але у будь-якому випадку цілком зрозуміло, що до пам'яті потрапляє далеко не все історичне знання, а лише найбільш цінне, продуктивне, придатне до подальшого "вжитку". У цьому сенсі історичну пам'ять можна розглядати як своєрідне психологічне оснащення спільноти чи окремої особи, як матрицю – решето, що слугує для просіювання потоку історичних подій, явищ, традицій. Обрій історичної пам'яті є рухливою межею усвідомленого спільнотою власного історичного досвіду. Натомість простір історичного досвіду є об'єктивним явищем, він презентований найвагомішою частиною всього історичного процесу. Можна навіть говорити про певну нескінченність простору історичного досвіду, оскільки нескінченною є сама історія. Охоплений історичною пам'яттю у межах її обрію, простір історичного досвіду становить історичну традицію. Остання виступає духовним світоглядним оснащенням спільноти, яка намагається себе усвідомити та ідентифікувати.

Серед багатьох різноманітних виявів української культури образотворчому мистецтву належить одне з провідних місць, воно має глибокі історичні корені, традиції; воно відшліфоване віками.

Для малювання не потрібно було складних пристосувань та створення особливих умов праці. Паличка, камінець загострений, крейда, вуглина, рівна поверхня кам'яної брили, дерев'яна дошка, уміння і бажання намалювати, відобразити те красиве, що вразило, запам'яталось. Але не кожному вдалося точно намалювати побачене, тому малювання було менш поширеним заняттям ніж вишивка. Та й пізніший період розвитку духовності вимагав кращого, міцнішого та привабливішого матеріалу для виготовлення картин (тканини, папір). Сучасне українське образотворче мистецтво – складне багатогранне явище. Воно розвивається у якості самодіяльного мистецтва та творчості художників професіоналів. Образотворче мистецтво зберігає духовний зв'язок з минулим і доводить, що народне мистецтво, як і українська народна пісня – велике надбання нашої культури.

Гадяцька земля славиться іменами Лесі Українки, М.Драгоманова, Олени Пчілки, Панаса Мирного. Поряд з цими іменами можна з гордістю поставити ім'я професора Київської Академії Мистецтв Віри Баринової – Кулеби.

Творчість Заслуженого діяча мистецтв України, члена спілки художників України, професора, члена – кореспондента Академії Мистецтв України, а від недавня академіка Віри Баринової – Кулеби мало відоме нашому загалу. Бо творчість художниці ніхто не досліджував. Тому сьогодні перед нами постало питання всебічного дослідження творчості нашої землячки – жительки села Красної Луки, сучасного його стану та рівня розвитку, виховання в учнівській молоді національної самосвідомості, почуття гордості за Україну.

"Як щось найрідніше, зберігаю у своїй майстерні Києва на 16 поверсі колиску на пам'ять з хутора. Його уже немає. Кропива та пеньки зрівнялись з могилами хуторян. А я малюю. Малюю ту Пам'ять, яка вросла в мене з народження. Називаю свої картини серією "Давність і тепер..."- говорить художниця.

Роботи художниці Віри Баринової – Кулеби, що пов'язані з різними періодами розвитку історії України: «Софіївський Собор», «Голодомор в Україні 1932-1933рр.», «А мені сниться», «Портрет Чорновола»; з традиційно – побутовою культурою українців, розвиток якої відображає особливості історичного, соціального, економічного та культурного життя нашого народу: «Завтра неділя», «Не цілуй мене, Іванку, гуси побачуть...», «Ой на Івана, ой на купала».

На основі залучення відповідного кола джерел та наукової літератури вперше узагальнено відомості про художню творчість Віри Баринової – Кулеби. До джерел відносимо полотна та їх репродукції, каталоги картин, особисті архіви художниці і авторів роботи, особисте знайомство.

У роботі доведено необхідність популяризації творчості Віри Іванівни Баринової-Кулеби з метою виховання в учнів поваги та цікавості до історико – культурної спадщини українського народу, формування в них почуття національної свідомості та гордості.

На мою думку, робота буде корисна класним керівникам, вчителям образотворчого мистецтва, керівникам туристсько – краєзнавчих гуртків, учням старших класів.

ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Батир Тетяна, учениця 11 класу Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» ім. М.О. Максимовича Золотоніської районної ради. Керівник: **Москаленко Тетяна Миколаївна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель історії Богуславецького навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» ім. М.О. Максимовича Золотоніської районної ради

Сьогодні, коли в Україні набирають темпів державотворчі процеси, є потреба звертатися до досвіду тих, хто мав талант любити Батьківщину, вірити в народ та будувати Україну. Україну незалежну, соборну і демократичну.

Доля судила Черкащині бути відомою всьому світові. Бо це край, де формувався звияжний дух нашого народу, поруч козацька вольниця – Запорізька Січ, тут і гетьманська столиця Чигирин, де зібрав під свої прапори цвіт українського козацтва славетний гетьман Богдан Хмельницький і звідки світле полум'я визвольної війни розпросторилося по всій Україні, звідси вели на ворога свої полки Петро Дорошенко і Іван Виговський, тут піднесли за народ голос і шаблю відважні гайдамацькі ватажки Залізняк і Гонта. Коли ж говоримо про високу духовність нашого народу, то перш за все уявляємо собі генія Черкащини і всієї України Тараса Шевченка – пророка нації [13, с.10].

Черкащина – батьківщина видатного вченого-енциклопедиста, фундатора наук, першого ректора Київського університету Михайла Максимовича. Черкаський край неможливо уявити без ключової постаті шістдесятників – Василя Симоненка – життєво важливого поета. В'ячеслав Чорновіл із села Вільхivecь Звенигородського району – видатний борець за державність, утвердження демократичного устрою та розбудови громадянського суспільства. Наш край збагатив долю України життєвими зверненнями великої плеяди історичних, державних, політичних діячів, які своєю багатогранною діяльністю вплинули на становлення української Держави у різні часи її творення.

Метою даної розвідки є дослідження життєвого та мистецького шляху заслуженого діяча мистецтв УРСР (1960 р.), лауреата Державної премії ім. Т.Г.Шевченка (1989 р.), народного художника України (1991 р.), скульптора, художника Івана Макаровича Гончара, нашого видатного земляка з села Лип'янки Шполянського району [9, с.442]. Своїм страдницьким життям, цілковито покладеним на вівтар України, безприкладним подвигом, який він здійснив, урятувавши від спланованої погибелі тисячі шедеврів генотипів української вишивки, ткацтва, гончарства, різьблення, писанкарства, наївного малярства, іконопису, традиційного народного одягу, своєю незламною волею в обороні національних святинь від смертоносних посягань тодішнього компартійного режиму, своєю вірою у відродження України і безперервною жертвовою працею, що провістила і наблизила державну незалежність, Іван Гончар став на повен зріст у сонмі духовних світочів нації.

Є в старовинному селі Лип'янці Шполянського району куток, який здавна називають Морозівкою. Тут і понині стоїть хатина, в якій 27 січня 1911 року в хліборобській родині Гончарів народився син Іван. Про своє рідне село в душі художника Івана Гончара назавжди залишилися найтепліші спогади. Це про нього на схилі літ митець написав ніжні рядки: «Колиско моя, Лип'яно! Бачу тебе в яблуневому цвіті, чую голос твій з минулих літ дівочими веснянками і величальними великодніми дзвонами. То гукає мене дитинство, кличе вернутися назад через терновища часу...» [8, с.4].

З-поміж братів, сестер та однолітків Івана вирізняла не лише непосидюча вдача, а особливе, поетичне та образне сприйняття навколишнього світу, як наслідок – величезний потяг до малювання й ліплення. Найбільшою цінністю для хлопця був олівець і папір чи обривок газети: все це Іванко використовував для малювання. А в пошуках придатної для ліплення глини хлопчак ще малим сховався своїми босими ногами навколишні кутки села: Заярівку, Ясівку, Гадомщину, Чехурщину, Перегонівку, Цапівку. Творив Іван по-дитячому, безпосередньо:

ліпив, малював, вирізував з буряків, картоплі, паперу коників, овечок, пташок, людей в той час, коли довгими зимовими вечорами мама засиджувалася за прядкою. Своїми творами хлопець обліплював стіни на печі та й по всій хаті, на комині розставляв скульптурки, виліплені з глини. Піч для нього була і першою майстернею, і першою художньою виставкою. Дитячі роки Івана Гончара стали плацдармом у його монументалістику. Крім дрібного ліплення – різноманітних жанрових скульптурок – він почав ліпити хати, вітряки, церкви.

У 1919 році Іван Гончар пішов до першого класу Лип'янської школи. Це була церковно-приходська школа, в ній на стінах висіли образи, перед якими горіла лампадка, а посередині стіни – великий портрет Тараса Шевченка у вінку з барвінку і калини. У четвертому класі Іван Гончар відзначився на районній художній виставці першим місцем, проте для робочої селянської родини це мало що значило: «Батько гнівався за те, що я весь час рився, мов кріт, у землі та в глині, і не раз докоряв мені, що я з ліпки не буду їсти хліба», - пригадував Іван Гончар [4].

Мистецький хист хлопця був яскраво вираженим, і тодішній директор Лип'янської школи Кузьма Снігур настійливо радив Івану далі продовжувати навчання в художньому закладі. 1927 року відбувається несподіване знайомство здібного учня з українським етнографом, фольклористом та музикознавцем, земляком Максимом Коросташем. Саме Максим Борисович і поселив юного студента Київської художньо-індустріальної школи у своїй квартирі на вулиці Гоголівській у Києві поряд зі школою.

Після іспитів Івана Гончара зарахували на скульптурний відділ, його виріб був найкращим. У здібного юнака з'являється можливість працювати в майстернях скульптурної фабрики. Та, як і кожен тогочасний випускник, Іван Гончар після закінчення навчання мав відпрацювати за направленням певний час учителем. Так 1930 року він потрапляє в село Васильків Шполянського району викладати малювання в початковій школі. «Не минуло й тижня, як зжився зі своїми «жайворонками», полюбив їх, а вони мене...» [1, с.60-61].

У нелегкий час випало вчителювати Іванові: село заганяли на рейки сталінської колективізації, по навколишніх селах тривало масове закриття і грабунок церковних споруд, їх руйнування. Боляче все це сприймала чутлива душа юного вчителя. Іван вирішує повернутися до Києва й продовжити навчання. 1931 року Іван Гончар став студентом Київського інституту агрохімії і ґрунтознавства. «З дому я одержував все сумніші та тривожніші листи, які писав мені мій найменший брат Сеня, учень п'ятого класу. В одному з листів Сеня написав: в селі моторошно, вулиці позаростали бур'янами, люди ходять як привиди, багато з них опухло від голоду. Вечори і ночі глухі, не чути пісень...» [16, с.2].

Студент Іван Гончар занотовує у свій записник народні новотвори – календарні назви, од яких віє смертним холодом. Пустень – місяць, коли в селянській родині спустошувались усі харчові запаси. Чебречень – цієї пори люди харчувалися різноманітними зіллями та неїстівними злаками, випікаючи з того, що надбували, так звані «чебрики». В пухлень опухали з голоду, а там наставав капутень...

1938 року його зараховують на посаду скульптора в Київський республіканський історичний музей. «Шевченківська тема в скульптурі мене завжди приваблювала. Я задумав на цю тему створити цілу серію образів Великого Кобзаря. Наближалася видатна дата від дня народження Тараса, яка мала урочисто відзначатися в майбутньому 1939 р... Отже, я вже восени 1938 р. виношую образ в скульптурі малого Тараса в науці у дядька, яка потім вилилася в образі «Тараса-водоноші» [8, с.4].

Відтоді образ Шевченка заповнився скульптора Івана Гончара на все життя. Він приніс йому перший мистецький успіх і перше широке визнання. Скульптура «Тарас-водоноша» на художній виставці, присвяченій Шевченківському ювілеєві, здобула високу оцінку Художньої ради. До речі, цей один з найперших скульптурних творів нашого земляка відтоді й понині є окрасою Кобзаревому музею в Шевченківському національному заповіднику в Каневі. Чудові скульптури Великого Кобзаря, викарбувані в металі чи камені Іваном Гончаром, встановлено в багатьох містах і селах України. Так, пам'ятники-погруддя Тараса Шевченка прикрашають знамените мистецьке село Шешори на Івано-Франківщині і батьківщину Івана Гончара – його рідну Лип'янку. Статую «Молодий Шевченко», висічену митцем з мармурової брили, в 1949 році придбала Третьяковська галерея. Копію з цієї роботи встановлено в місті Яготині на Київщині.

Навіть в нелегких фронтових умовах Другої світової війни офіцер-з'язківець Іван Гончар не розлучався з олівцем. Вінцем його фронтової творчості стала виставка у Відні «Шлях І Українського фронту», яка відкрилась у липні 1945 року. «Побувавши поза межами нашої Вітчизни, я на власні очі побачив, як там свято бережуть пам'ятки своєї культури національної, і пригадувалося, як по-варварськи знищувались подібні на Україні» [11].

Післявоєнні роки – період великого злету творчого генія українського скульптора Івана Гончара. Його невтомні руки створили бюст тричі Героя Радянського Союзу льотчика Івана Кожедуба, ряд пам'ятників та скульптурних портретів діячів української культури. 1962 року він презентує пам'ятник народній художниці Катерині Білокур на її батьківщині, в селі Богданівці колишнього Шрамківського району на Черкащині. Через рік у майстерні Івана Гончара народжується портрет Євгена Адамцевича – українського кобзаря, автора знаменитого «Запорізького маршу». 1964 року з'являється пам'ятник Григорію Сковороді у Переяслав-Хмельницькому. Талановиті руки митця творять диво, і оживають в глині, граніті й бронзі легендарний Іван Підкова, ватажки Коліївщини Максим Залізняк та Іван Гонта. 1960 року Гончару присвоєно високе звання заслуженого діяча мистецтв УРСР.

Водночас з мистецькою творчістю Іван Гончар проводить велику народознавчу роботу. Він багато подорожує Україною і з кожної мандрівки привозить не лише нові ескізи чи замальовки для майбутніх своїх робіт, а й зразки народної картини, рушники, килими, народний одяг, писанки, кераміку, музичні інструменти, ікони.

«В мистецькій спадщині народу, – записує Іван Гончар після поповнення своєї колекції кількома «Мамаями», – є неоціннімі пам'ятки творчості, які

відображують наших лицарів-запорожців... Народ наш тужив за козачиною, яка відстоювала волю і незалежність» [15].

Про цей період згадує завідувача фондами музею Івана Гончара Галина Чорновіл: «Це був справжній громадянський подвиг – зібрати у ті часи таку колосальну (близько 15 тис. експонатів!) колекцію. Він збирав те, що було в українській хаті, що оточувало українців у повсякденному побуті... Є, зокрема, парчеві очіпки з Драбівщини, Золотоніщини, Чернобаївщини» [8, с.4]. І все це збирала одна людина: не було помічників у Івана Гончара. Завжди вирізнявся від інших – сорочкою-вишиванкою, яку носив і в будень, і у свято. І ніхто не міг примусити його її зняти. Навіть коли він їхав на Всесоюзний з'їзд художників у Москву: українська делегація налічувала 70 художників, але лише один, Іван Гончар, був зодягнутий у вишиванку.

Є спогади П. Германа, засновника й колишнього директора Гельмязівського музею в Золотоніському районі: «Коли ми взялися за створення музею в Гельмязеві, напутнє слово одержали від Івана Макаровича. Нам хотілося хоч у чомусь наслідувати його пристрасть до великої справи, любов до свого народу...» [2, с.2].

Син митця Петро Гончар розповідає: «Батькова колекція була не лише його творчою лабораторією, а водночас і громадським музеєм, добре знаним в Україні й за кордоном. Його роль у суспільно-політичному житті Києва в 60-90-х роках ХХ століття важко переоцінити» [8, с.5]. Справді, музей став у ті роки знакового покоління одним із основних осередків руху шістдесятників. Про них В. Стус напише в листі сину: «Мені подобаються люди, що, як кажуть, «пруть буром», тобто мають свій норів. Ці люди – нещасливі у житті, зазнають страждань. У житті доводиться обирати: або цікаву муку, або нецікаве щастя...» [10, с.10].

Під впливом побаченого й почутого в хаті І. Гончара сформувалася ціла плеяда діячів культури, що виявляли спротив «формуванню однієї історичної спільності»: Іван Дзюба, Валерій Марченко, Алла Горська, Іван та Надія Світличні, Валентин Мороз, В'ячеслав Чорновіл. З 1969 року розпочалися переслідування. Через три роки Івана Гончара, який отримав партійний квиток після одного з кривавих боїв на Курській дузі, виключили з партії. Сталося це 1972 року, коли майже всіх тих, хто був гостем його «вуліка» і кого пізніше називатимуть шістдесятниками, було кинуто за ґрати, в табори ГУЛАГу. У цьому ж році заборонили діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, бо «в роботі цієї громадської організації мають місце факти захоплення старовиною, її ідеалізації, некритичного ставлення до архаїчних форм у побуті і звичаях» [7, с.655].

Влада вдалася до переслідувань української інтелігенції, що робила намагання донести до свого народу багатство історичного минулого. Садибу неугодного системі Івана Гончара оточили глухою стіною хули, а майстра оголосили ідейним «ізгоєм», позбавили заробітку. «Націоналіста» Гончара поливали брудом на зібраннях творчих спілок. На думку сина Петра, батька знав увесь світ, і це врятувало його від мордовських і пермських таборів. Але стеження КДБ були систематичними й ретельними. Партійні органи вимагали, щоб усі експонати Гончар передав у державний музей. Митцю погрожували: якщо не віддасть – це може коштувати йому навіть життя. Іван Макарович відмовився:

«Буду стояти до останнього» [6]. «Бувало, приходили і казали, що зараз запустять бульдозер і зрівняють музей з землею. Гончар відповідав: «Приходьте, рівняйте разом зі мною» [12]. Щоб витримати такий неймовірний моральний та психічний тиск – Іван Гончар титанічно працював. Музей діяв і поповнювався новими експонатами, а сам його невтомний творець і ревний хранитель упорядкував на основі своїх колекцій, давніх фото та ілюстрацій 18 томів історико-етнографічного альбому «Україна і Українці».

У 1978 році створив пам'ятник С. Васильченку в м. Ічня на Чернігівщині. Пізніше – композиції «Берегині», «Ярило», портрети Л. Курбаса, Б. Олійника, Н. Матвієнко; серії живописних історико-етнографічних картин, народних типажів, краєвидів [5, с.51].

З другої половини 80-х років музей Івана Гончара став духовною основою для визрівання національно-визвольного руху і формування ідеології української державності. Нарешті було пошановано митця. У 1989 році Іван Макарович Гончар стає лауреатом Державної премії імені Т.Г. Шевченка, а в 1991 році йому присвоюється високе звання народного художника України. Як видатна особистість, що відіграла помітну роль в історії Черкащини, ім'я Івана Гончара внесено до когорти Славних Імен Черкащини [14, с.2].

18 червня 1993 року перестало битися серце Івана Гончара. Поховали митця на Байковому цвинтарі. Професор Михайло Гуць пригадує: «Тяжко розлучатися з близькою людиною, що покидає цей світ, а ще важче розлучатися з великим сином рідної землі» [3].

Після смерті митця багатюще зібрання здобуло підтримку держави й стало «Українським центром народної культури «Музей Івана Гончара».

Унікальне створіння людини титанічної праці, справжнього патріота, провісника українського відродження й державності відвідала і я. Тут панує особливе, родинне тепло. Почуття рідного, непідробного посилюється правичним деревом життя на рушнику і калиною на тарілці, розмальованим глечиком на миснику і благословенним ликом святого образу. Тут має побувати кожен, хто відчуває себе українцем, громадянином. Тут «ростуть крила» віри у пробудження нашої держави, тут закладено ґрунт для національного єднання, тут увіковічено фундамент – незнищенне українське коріння.

Список використаних джерел і літератури

1. Гончар І. Спогади / Іван Гончар // Пам'ятки України. – 1992. – № 1. – С. 60-61.
2. Герман П. Слово про Гончара-скульптора / П.Герман // Прапор Леніна. – 1989. – № 23. – 21 лютого. – С. 3.
3. Гуць М. В останню путь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/v-ostannyu-put-2/>
4. Дмитренко Н. Гончарове коло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/honcharove-kolo/>
5. Жадько В. Байковий некрополь. [Історичний фотоілюстрований довідник] / Віктор Жадько. – К.: «СПД Жадько В.О.», 2004. – 240 с.
6. Забашта В. Мої духовні побратими й учителі з «Товариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/moji-duhovni-pobratymy-j-uchyteli-z-tovarystva/>
7. Литвин В. Історія України. [Підручник] / Володимир Литвин. – К.: «Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2008. – 814 с.
8. Марченко В. «За три роки життя в цій хаті я стала україною...» / В.Марченко // Нова доба. – 2001. - № 7. – 23 січня.

9. Міста і села України. Черкащина. – К.: «Український видавничий консорціум», 2009. – 472 с.
10. Недашківська Я., Олійник В. Інтегрований урок «Опозиційний рух в Україні у 60-80-х рр. XX ст. Василь Стус» / Я.Недашківська, В.Олійник // Історія та правознавство. – 2014. - № 33. – листопад.
11. Пошивайло І. Оберігати перлини народного генія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/oberihaty-perlyny-narodnoho-heniya-2/>
12. Прокопенко М. 5 вимірів Івана Гончара [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/5-vymiriv-ivana-honchara/>
13. Черкаський край – земля Богдана і Тараса. [Культурологічний збірник] / За редакцією Б.В. Губського, В.М. Литвина, В.А. Смоля. – К.: «Українські пропілеї», 2003. – 778 с.
14. Черкащини Славетні Імена. Історичні сторінки «Нової доби» // Нова доба. – 2001. - № 56. – 17 липня.
15. Фугаль Т. Краща діяльність Івана Гончара [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://honchar.org.ua/p/krajeznavcha-diyalnist-ivana-honchar/>
16. Ясиновський В. Провісник / В.Ясиновський // Сільські вісті. – 2006. - № 20. – 17 лютого.

В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ

Юр'єв Євген, учень 10 класу, Комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №63 Харківської міської ради Харківської області»

Керівник: **Доценко Людмила Леонтівна**, учитель історії Комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №63 Харківської міської ради Харківської області»

Український народ по праву пишається славою героїв своєї історії - подвигами козацтва, великими вчинками державних мужів й творців культури. Але якось дуже рідко називають у цій «незабутній шерензі» ім'я Вернадського. Адже цей найвидатніший натураліст ХХ століття був нащадком славного роду запорізьких козаків, завжди вважав Україну рідною для себе землею.

Вернадський В. І. – один із небагатьох учених-універсалів ХХ сторіччя. Він був мислителем і природознавцем найширшого профілю, одним із засновників геохімії і радіогеології, творцем біогеохімії, вчення про біосферу і ноосферу. Його внесок у науку відзначений численними преміями й обранням дійсним членом ряду світових академій наук і наукових товариств. Саме він був одним із творців і першим президентом Української академії наук.

Неперевершеною, звичайно, є наукова спадщина Володимира Вернадського. Вона – унікальна, фундаментальна, багатогранна, адже В. Вернадський належить до вчених широкого профілю: почавши з кристалографії і мінералогії наприкінці життя створив концепцію ноосфери, у якій сформулював принципи взаємодії природи й суспільства. Науки і наукові концепції, які розробляв В. Вернадський, охоплюють 25 напрямів.

Серед найважливіших заслуг В. Вернадського можна виділити:

- ✓ перетворення мінералогії описової в генетичну;
- ✓ перетворення генетичної мінералогії в геохімію;
- ✓ створення в середині 20-х років ХХ ст. нової науки біогеохімії;
- ✓ створення нової науки радіогеології;
- ✓ створення вчення про ноосферу.

Чільне місце посідають також праці, присвячені освіті, організації науки та освіти, історії науки.

У суспільному житті країни Вернадський завжди займав принципову громадянську позицію. Відомий професор був прибічником вільнодумства і демократії. Перебіг революційних подій спонукає його до праці в Тимчасовому уряді, а з приходом до влади гетьмана Скоропадського (1918 р.) і проголошенням Української держави, Вернадський очолює у Києві Комісію з організації Академії наук, організації Української національної бібліотеки, а також комісію з питань вищої школи. У жовтні 1918 року вченого обирають першим президентом Української академії наук. Він працює над створенням біохімічної лабораторії, яка згодом подарує людству багато відкриттів.

Життя Володимира Івановича Вернадського завжди було пов'язане з Україною. Тут пройшли його дитячі роки. В селі Великі Шишаки на Полтавщині Вернадські мали садибу, куди майже щороку на літо приїздили всією родиною, історія якої пов'язана із знатним українським родом. Прадід Володимира по батьківській лінії належав до запорізької старшини, брав участь у війні проти Польщі у війську Богдана Хмельницького. Дід, Василь Іванович, закінчив медичний факультет Московського університету і служив військовим лікарем. Батько Володимира - Іван Васильович народився у Києві, закінчив Київський університет Св. Володимира, тут же завідував кафедрою політекономії, а згодом викладав цей предмет і статистику в Московському університеті. У сім'ї надзвичайно любили українські пісні, їх чудово виконували батько і мати Володимира Івановича. Тісні зв'язки підтримував Вернадський із багатьма відомими діячами української культури, зокрема Агатангелом Кримським, Михайлом Драгомановим, який познайомив його з Михайлом Павликом та Іваном Франком.

У 1880 р. В.І. Вернадський написав вірш про Україну:

Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаешь...
Но борешься, бьешься, бедняжка, одна
И в этой борьбе изнываешь...
В минуту гибели крайней твоей
Детей твоих дух пробуждался,
Старались свободу найти от цепей
И ум их тобой восхищался...

В історії науки важко знайти вченого, який би зробив так багато для людства, як Вернадський. Його праці мають неоціненне світоглядне значення, оскільки доповнюють такі фундаментальні поняття науки і філософії, як матерія, енергія, простір, час та Всесвіт. Вони спонукають нас задуматись над одвічним питанням: хто ми є і чого хочемо досягти для себе і своїх дітей?

Мета роботи полягає у спробі показати Вернадського не тільки як вченого, науковця, але й як Людину, Сім'янина, великого патріота України, щоб усвідомити звідки він черпав силу, насагу для своїх геніальних наукових розробок, що улавили його на віки й улавили на весь світ Україну, вірним сином якої він був усе своє життя. Це потрібно знати молоді, школярам,

прийдешнім поколінням, як приклад для наслідування. Результати дослідження можуть також стати основою для Вікіпедії.

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО НАЙКРАЩОГО ПАМ'ЯТНИКА КОБЗАРЕВІ

Шкафенко Марина, учениця 9 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Керівник – **Астапова Т. М.**, керівник гуртків-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Тарас Шевченко жодного разу не був у Харкові, хоча й висловлював таке бажання. Суспільні погляди Кобзаря, його літературний і мистецький хист завжди мали прихильників на Слобожанщині. Відомі творчі зв'язки Тараса Шевченка з Г. Ф. Квіткою-Основ'яненком, твори якого увійшли до скарбниці української літератури. У чугуївському уланському полку служив друг Т. Г. Шевченка, офіцер Я. П. де Бальмен (1813–1845) – художник, який ілюстрував твори поета. Саме йому Т. Г. Шевченко присвятив поему «Кавказ» (1845). Бальмен загинув у бою на Кавказі, куди був засланий за вільнодумство. Відоме листування Т. Г. Шевченка з учителем однієї з харківських гімназій П. М. Корольовим (1821–1894). 14 серпня 1846 року Т. Г. Шевченко відвідав Охтирку Харківської губернії, про що свідчить поштовий штемпель на конверті його листа до П. М. Корольова в містечко Горки Могильовської губернії. З 1844 року П. М. Корольов працював у сільськогосподарському інституті (сучасна Білоруська сільськогосподарська академія). У червні 1859 року Т. Г. Шевченко відвідав хутір Лихвин (нині с. Лифине) Лебединського повіту Харківської губернії та повітові міста Суми та Лебедин.

Харків'яни Д. П. Пильчиков і М. В. Жученко сприяли заснуванню у Львові товариства імені Т. Г. Шевченка (1873). У Люботині на Харківщині народився український скульптор Ф. П. Балавенський (1865–1943) – автор понад 20 скульптурних портретів Т. Г. Шевченка. У 1875–1878 роках у Харкові навчався скульптор В. О. Беклемішев (1861–1920), з 1893 року – дійсний член Петербурзької Академії мистецтв. Саме він у 1898 році створив мармурове погруддя Т. Г. Шевченка, встановлене пізніше на садибі Алчевських у Харкові. Це був перший пам'ятник Тарасові Шевченку в Україні. Поширена у Харкові думка, що цей пам'ятник Т. Г. Шевченку є першим у світі, не відповідає дійсності, бо ще 1881 року погруддя поета було встановлене на півострові Мангизшак.

Харківська родина Алчевських відома своєю патріотичною просвітницькою діяльністю. Письменниця Х. Д. Алчевська заснувала Харківську приватну недільну школу (1862–1919). Х. Д. Алчевська відома також як популяризатор творчості Т. Г. Шевченка. Освітні заклади та культурницькі заходи письменниці утримував її чоловік, О. К. Алчевський – підприємець, який розпочав розробку вугілля на Донбасі. Мабуть, з його ініціативи й було встановлено першого пам'ятника Тарасові Шевченку в Україні. У Державному архіві Харківської області збереглися нотатки Х. О. Алчевської (доньки меценатів) «Історія

нелегального пам'ятника Т. Г. Шевченко в Харкові (1898)». Цей документ відображає особливості українського правопису та вимову слобожан початку минулого століття: «Був час у Росії, коли не дозволялося не тільки збирати жертв на пам. Шевченко, але й становити по великих містах, як Харків, монумента йому. Затвердити такого проекту не можна було офіційно. Тоді харківський поет-українець, банкір, Олексій Алчевський задумав ствердити для Харкова шевченківський п-к через духовну свою та дарственну на ім'я жінки з умовою, що жінка повинна віддати се гор. Харкову, як Шевченковский садок з монументом у вічне городське володінне. Нотаріально се довелося затвердити. Однак по ділових непорозуміннях промисловця й банкіра Алчевського з графом Вітте, Алчевський заподіяв собі смерть, а жінка його (Х. Д. Алчевська) мусила, не виповнивши заповіту про пам'ятник, віддати кредиторам сквер імені Шевченка. Сю землю купив Шабельський; мармуровий Шевченк. бюст, скульптури акад. Беклемішова взяли собі Алчевські, а цегловий монумент, на котрому стояв сей бюст, і досі дрімає одиноко середь садочку, закинутий і забутий там, де був раніше. (Року 1910, Харків)». У рукописі пам'ятник датований 1898 роком.

Журнал «Киевская старина» повідомляв, що бюст Т. Г. Шевченка був присланий до Харкова з Петербурга 1900 року (том 71, грудень, с. 156). Збанкрутувавши, підприємець О. К. Алчевський прохав про виділення кредиту у міністра фінансів, графа С. Ю. Вітте. Прохання О. К. Алчевського не було задоволене, а у травні 1901 підприємець кинувся під потяг. А пам'ятник було демонтовано, бо Харківська міська дума, залежна від державної влади, не прийняла подарунка Алчевських. Як зазначається в «Шевченківському словнику», на початку 30-х років ХХ ст. викладач Харківського юридичного інституту М. Алчевський передав бюст поета до Галереї картин Т. Шевченка в Харкові (відкрита 1934 року), пізніше бюст потрапив до Державного музею Т. Г. Шевченка. Після зняття погруддя Т. Г. Шевченка з постаменту на Мироносицькому провулку ідея встановлення монумента поетові не була забута, знайшла прихильників у Харківській міській думі.

У Державному архіві Харківської області зберігся лист одеського скульптора Б. В. Едуардса від 17 квітня 1906 р., в якому він пропонував Харківській управі послуги з виготовлення бюстів Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка та інших представників української літератури, пам'ять про яких міська влада планувала увічнити. У 1910–1912 рр. за проектом харківського міського архітектора Б. М. Корнієнка в стилі українського архітектурного модерну було зведено Дім земства («Селянський Будинок») на Павлівській площі (вона ж у різні роки Народна, Торгова, Лобна, Рози Люксембург). У невеликій ніші на фронтоні вміщено бюст Т. Г. Шевченка. Ім'я автора цього монументального бюста достеменно невідоме. Є думки, що ним могли бути В. О. Беклемішев, Г. І. Ріха або М. М. Сабо. Бюст, як і сам будинок, зберігся до сьогодні дещо пошкодженим. У 1911 р. міська комісія ухвалила відкрити пам'ятник Т. Г. Шевченку у Миколаївському сквері (на території сучасного майдану Конституції). У 1912 р. з'явився проект пам'ятника Тарасові Шевченку, оприлюднений у додатку до газети «Южный край». 6 листопада 1912 р. начальник губернського жандармського управління повідомив губернатору про наміри українців спорудити пам'ятник за проектом скульптора М. М. Сабо. При

цьому зазначалося, що боротьба з українським рухом була вкрай важкою, оскільки він мав культурний характер, однак, як відзначав жандармський генерал-майор, призводив до прихованого сепаратизму. Повідомлення було надіслане під грифами «особисто» та «цілком секретно». Однак, судячи з повідомлення українського часопису «Сніп», такі занепокоєння були передчасними: проект М. М. Сабо виявився для гласних міської думи, які ініціювали спорудження пам'ятника, несподіванкою, його охарактеризували як «нікчемність і профанацію штуки». Як відзначали у 1913 р. харківські газети «Утро» та «Южный край», київський часопис «Сяйво», М. Ф. Сумцов, В. М. Пономаренко, І. В. Кулинич і М. І. Міхновський акцентували увагу Харківської міської думи на тому, що її постанови про встановлення пам'ятників Т. Г. Шевченку та Г. Ф. Квітці-Основ'яненку все ще не були здійснені.

Пропонувалося «призначити у згоді з комісією місцем для пам'ятника Т. Г. Шевченку площину на північній частині Миколаївського скверу з тою умовою, щоб пам'ятник було висунуто вперед, у середину скверу і щоб вздовж північної частини огорожі скверу було посаджено відповідне дерево, яке могло б служити фоном для пам'ятника» («Сяйво»). Однак тимчасовий пам'ятник Тарасові Шевченку встановили у Харкові лише 1921 року. У 1924 р. у Богодухові було встановлено двометровий пам'ятник Т. Г. Шевченку самодіяльного автора Булаги-Грипича.

2 червня 1929 р. Харківська міська рада ухвалила збудувати новий пам'ятник Т. Г. Шевченку, й у 1930–1933 рр. було проведено міжнародний конкурс на його проект. Пам'ятник заклали в березні 1934 р., а роботи зі спорудження п'єдесталу розгорнулися у квітні. У 1934–1935 рр. було зведено монумент на Сумській вулиці (автори – скульптор М. Г. Манізер, архітектор І. Г. Лангбард). 24 березня 1935 року пам'ятник урочисто відкрили. Міському саду було присвоєне ім'я Т. Г. Шевченка. Постаць поета та інші шістнадцять фігур, що оточують п'єдестал, відлиті з бронзи в Ленінграді. Скульпторові позували актори театру «Березіль» Н. Ужвій, А. Бучма, І. Мар'яненко, О. Сердюк. Під керівництвом М. Г. Манізера над створенням фігур працювали М. Астаф'єв, М. Дидикін, М. Турандін, Є. Янсон-Манізер. Висота монумента – 16,5 м, фігури Т. Г. Шевченка – 5,5 м.

Цим монументом Харків пишається і нині, оскільки високі мистецькі якості пам'ятника незаперечні. З погляду історії монумент є пам'яткою своєї доби – бурхливої і трагічної. За результатами конкурсу на проект пам'ятника державною комісією будуть відзначені також роботи А. Й. Страхова (Браславського) та Л. А. Блох. За проектом останньої було встановлено пам'ятник у Богодухові. У різні роки пам'ятники Т. Г. Шевченку встановлювалися у Змієві, Золочеві, Шевченковому, Краснограді, Південному, Малій Данилівці.

ВІРТУОЗ-РЕВОЛЮЦІОНЕР ВАСИЛЬ ЄМЕЦЬ

Паніна Дар'я, учениця 9 класу Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради
Керівник – **Астапова Т. М.**, керівник гуртків-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Він народився на Харківщині, а помер у Лос-Анжелесі. Він єдиний, хто грав на бандурі в Імператорському театрі. Його відправив у еміграцію Іван Огієнко – щоб зберегти для України талант. Він співав «Вже воскресла Україна...», а створена ним у Києві капела бандуристів стала сьогодні Національного заслуженою... Василь Костьович Ємець (15 (27) грудня 1890, с. Шарівка, тепер Богодухівського району Харківської області – 6 січня 1982, Лос-Анджелес, США) – бандурист-віртуоз, бандурний майстер, історик, письменник.

Народився у козацькій родині – Костя та Марії Курахович. Музичні здібності, любов до української пісні передалися Василю від батька й матері. У їхній родинній оселі навіть стояв фонограф (з 1899 р.), на якому записували народні пісні. У домі Костя та Марії Ємців часто зупинялися перепочити з дороги кобзарі, і малий Василько був їх найпершим та найвдячнішим слухачем. У 1908 р. почав вивчати гру на бандурі у кобзаря Івана Кучугури-Кучеренка. Перший його публічний виступ відбувся 6 грудня 1911 року в Охтирці (сучасна Сумська область). Цей виступ мав надзвичайний резонанс і ледь не завершився виключенням Василя з гімназії, бо він співав «Розриту могилу» Тараса Шевченка. Від виключення з гімназії врятувало те, що на вчительську раду, де розглядався цей «скандальний інцидент», він представив «Кобзаря» Т. Шевченка – з позначкою «Дозволено цензурою».

У 1911 році Василь Ємець вступає до Харківського університету на природничий відділ фізико-математичного факультету. У вільний від навчань час створює кобзарську групу і навчає гру на бандурі студентів. 1914 року, після участі в демонстрації проти заборони вшанування пам'яті Тараса Шевченка, В.Ємець змушений був виїхати з України до Москви, де продовжив навчання в університеті. Там він бере активну участь у товаристві «Кобзар» та спілкується з українськими бандуристами, які гуртувалися в Москві. Закінчивши Московський університет 1917 року, він повернувся в Україну, де вчителював у м. Сосниці (тепер Чернігівська область). У січні 1918 р., у складі Бойового куреня військового міністерства УНР, брав участь в обороні Києва від червоних військ Михайла Муравйова. У березні-квітні 1918 р. служив у полку імені гетьмана Петра Дорошенка Першої козацької дивізії УНР. 1918 року за сприяння гетьмана Павла Скоропадського організував колектив бандуристів, який називався Кобзарський хор. Цей колектив став основою Київської капели бандуристів. 3 листопада 1918 року в Києві в театрі Бергоньє (тепер театр ім. Лесі Українки) відбувся перший концерт Кобзарського хору. Потім були виступи в Українському робітничому домі, Купецькому зібранні, «Молодому театрі» Леся Курбаса.

1920 року Ємець емігрує до Берліна, де ремонтує свою бандуру, студіює музику в Берлінській консерваторії та пише працю про кобзарів. У видавництві «Українське слово» (1922 р., Берлін) була видана його розвідка «Кобза та

кобзарі» з бібліографічним додатком З. Кузелі (репринтне перевидання – видавництво «Музична Україна», 1993, Київ). Це найвідоміша, але не єдина його публікація – загалом їх понад 20 (деякі – іноземними мовами). 1923 року на запрошення Українського Громадського Комітету переїжджає в Чехословаччину. В Празі організував школу гри на бандурі, де навчалось майже 100 студентів. Багато концертував у Бельгії, Франції. У 1930-32 рр. під час концертних гастролей Північною Америкою записав платівку «В степах України» та історичну пісню «Максим, козак Залізняк». 1934 року Василь Ємець переселився до Франції і на довгий час зупинився в Парижі, де брав участь у концертах французьких музичних товариств. 1937 р. переїжджає до Канади, потім до США. 1945 року зробив першу хроматичну концертну бандуру на 56 струн. Створює новий репертуар для неї та застосовує свою техніку до гри на інструменті, грає на ній «Місячну сонату» Бетховена на концерті у Філадельфії. Згодом визнані професіонали не вірили, що таку бандуру міг зробити аматор. На своїй бандурі виконував транскрипції творів Бетховена, Чайковського, Дворжака, і мріяв поставити її поруч арфи, скрипки, піаніно.

«Професор Ємець був першим бандуристом, який виступав у знаменитому Голлівуді – світовій столиці кіно. Голлівудська фірма «Capital» видала його 15-хвилинну платівку «В горах України», де звучала музика гуцульського танцю «Аркан», мелодія пісні «Вівчар на сопілці тужно вигравас», теми коломийок і козацьких дум», – писала історик Валентина Коротя-Ковальська. А у американського поета і художника Девіда Ноултона можна прочитати: «Треба мати геніальність Гомера і красномовність Сапфони, щоб висловити те задоволення, яке ми маємо від дружності з Василем Ємцем та від його музики». На цей час репертуар Василя Ємця налічує більше 200 творів. Окрім українських народних пісень, він виконує твори Петра Чайковського, Антоніна Дворжака, Ференца Ліста, Людвіга Бетховена. В поважному віці працював над завершенням видання своїх спогадів про концертні подорожі Закарпаттям у 1929 р. та про громадське життя в Празі в середині 1920-их років та готував до видання свою платівку інструментальних творів.

«Усе, що я робив в своєму житті, було присвячено Україні і тільки їй», – напише Василь Ємець. Він не зрадив ніколи їй. Як і своїй вірній подрузі – кобзі-бандурі. Доля його інструменту – це струна української душі. Зроблена у 1912 році майстром бандур Антонієм Паплинським у Києві, вона пережила війни, була під московськими і польськими кулями. В одній з книг Василя Ємця читаємо: «Козаки-бандуристи офірно (жертвовно) служили Україні не лише козацькими шаблями й рушницями. Вони, далекі, вміли не лише співати та в бандури грати, але вміли вони й життя своє віддавати, щоб тільки жила невимруща слава України».

КОЗАЦЬКА СЛАВА У ПАМ'ЯТНИКАХ СЛОБОЖАНЩИНИ

Думчикова Дарина, учениця 8 класу Яковенківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Балаклійської районної ради Харківської області
Керівник – Астапова Т.М., керівник гуртків-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Культурна політика, як складова процесу державотворення України, базується на принципах статті 11 Конституції. Ця стаття проголошує, що держава підтримує консолідацію та розвиток нації, її історичну ідентичність, традиції та культуру, а також розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності всіх національностей та етнічних меншин України. Україна, як член Ради Європи, підтримує всі принципи Європейської культурної конвенції і, незважаючи на труднощі періоду реформ, приймає відповідні заходи для забезпечення та збільшення свого національного внеску в загальну культурну спадщину Європи.

Одним із складників цього внеску є пам'ятники історії та культури. 90-і роки нашого століття ознаменувались відкриттям на Україні, і зокрема на Харківщині, багатьох нових пам'ятників. Серед них як такі, що увіковічують давно знані постаті діячів історії та культури, так і такі, що вперше віддали данину пам'яті особам, замовчуваним раніше.

Перший пам'ятник козацькому отаману на Харківщині було відкрито 24 серпня 1992 у центрі м. Барвінкове Харківської обл. Автори пам'ятника: скульптор М.Ф.Овсянкін, архітектор О.В.Топол. Кошовий отаман Запорізького війська Іван Барвінок – хоробрий і мужній воїн, борець за визволення українського народу, сподвижник Богдана Хмельницького, засновник слободи Барвінкове на Харківщині. За переказами, водному з тяжких нерівних боїв поляки заманули частину козаків у пастку і, схопивши Барвінка, котрий своєю бойовою завзятістю дошкуляв їм якнайбільше, спалили його живцем на вогнищі.

Ще у середині ХІХ століття у Барвінковому було проведено опитування старожилів, які розповіли про перекази своїх пращурів про те, що місто було засновано козаком Барвінком з подробицями з його життя. Багато для дослідження як самого Івана Барвінка так і Барвінкового зробив краєзнавець та художник Плис Іван Олексійович (1906 - 1982), саме він у 1950-х роках відшукав в Полтаві стародавній портрет козака Івана Барвінка роботи невідомо художника ХVІІ століття. Життєпис Івана Барвінка досліджував історик Барвінківщини — Зелений Микола Володимирович. Активісти Товариства охорони пам'яток історії та культури старанно збирали щонайменші відомості про Барвінка. Вдалося розшукати навіть давні керамічні парсуни із зображенням козака. І тоді народилась ідея встановити йому пам'ятник в центрі Барвінкового. Першим відгукнувся на цю ідею харківський скульптор М.Ф. Овсянкін, який, користуючись парсунами, створив скульптурний образ Барвінка, а потім спроектував кілька варіантів пам'ятника. Привезли граніт для п'єдесталу, виготовили бетонну скульптуру і почали зводити пам'ятник. Роботи велися з дозволу районної влади. Та будівництво довелося припинити через “вказівку зверху”. Незакінчений пам'ятник було безжально зруйновано буквально протягом однієї ночі.

У 70-х роках до ідеї спорудження пам'ятника повертаються знову. Та лише у 90-і роки за ініціативою Харківської молодіжно-патріотичної організації “Сокіл” пам'ятник Барвінкові нарешті було споруджено. Скульптор М.Ф. Овсянкін – тепер заслужений діяч мистецтв України, лауреат Державної премії ім. Т.Г. Шевченка – відновив один з своїх 60-х років, котрий випадково вцілів з тих часів. Архітектор пам'ятника – головний архітектор Барвінківського району О.В. Топал.

Урочисте відкриття пам'ятника Іванові Барвінку відбулося на центральній площі м.Барвінкове у першу річницю проголошення незалежності України – 24 серпня 1992 року.

Пам'ятник засновникам Харкова (козаку Харьку, на честь 350-річчя заснування Харкова) – монументальна споруда засновникам Харкова подарована Юрієм Лужковим до дня міста. Встановлений 22 серпня 2004 року до 350-річчя з дня заснування міста. Розташований на початку проспекту Науки на розі з проспектом Незалежності. Пам'ятник виготовлений відомим скульптором Зурабом Церетелі. Вершник, який сидить на коні і тримає у руці спис, щит, за плечима лук і сагайдак зі стрілами. Висота п'єдесталу (червоний граніт) – 8,5 м, кінної статуї (бронза) – близько 4 м, вага монумента понад 700 т.

22 серпня 2015 у Харкові відбулося урочисте відкриття пам'ятника гетьману війська запорізького Петру Конашевичу-Сагайдачному. Бронзовий монумент розмістився в одному зі скверів міста біля річки. На перетині Московського проспекту і Гімназійної набережної. Історія цього пам'ятника, - за словами керівництва Харкова, досить непроста. Він був встановлений в Севастополі, але коли сталася анексія Криму, окупанти 25 квітня 2014 його демонтували. Пам'ятник хотіли знищити. Але за ініціативою Харківського міського голови Геннадія Кернеса монумент вдалося врятувати. Були проведені переговори, в результаті яких пам'ятник передали до першої столиці. У день святкування трьохсот шістдесятої річниці Харкова, Г.А. Кернес на місці майбутнього пам'ятника заклав у його основу капсулу з пам'ятним текстом.

З нагоди 330-річчя обрання гетьманом Івана Мазепи в містечку Коломак на Харківщині, де, власне, і відбулося у 1687 році це обрання, відкрили пам'ятник Мазепі, який незмінно тримав гетьманську булаву протягом майже 22 років – цього не вдавалося жодному українському гетьману.

Пам'ятник Івану Мазепі у селищі Коломак відкрили 22 липня 2017 року в рамках фестивалю «Гетьманська слава». Ідея встановлення пам'ятника виникла ще у 90-ті роки, у 2006 році за ініціативи місцевої влади було закладено монументальний камінь на місці встановлення пам'ятника й оголошено, що пам'ятник Івану Мазепі буде встановлено до 320-ї річниці обрання гетьманом улітку 2007 року. Однак пам'ятник встановили через 10 років, у 2017-му. Кошти на пам'ятник гетьману збирали Коломацька селищна рада та громадська рада з відзначення 330-річчя з часу обрання Івана Мазепи гетьманом України.

Автор пам'ятника – народний художник України Сейфаддін Гурбанов.

Цікавою є історія встановлення пам'ятника Іванові Сірку – видатному політичному діячеві і козацькому полководцю, полковнику, кошовому отаману Запорізької Січі. Будучи отаманом провів 54 бої, при цьому, жодного разу не програв. Згідно з однією з легенд, був родом з Мерефи (Харківський район).

Історичні відомості ж підтверджують, що в 1664 році він разом з сім'єю оселився в двох верстах від Мерефи, а в 1664-1665, 1667 роках був полковником Харківського полку. Образ кошового Івана Сірка став центральним у картині І.Ю. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Отже, життя Івана Дмитровича Сірка було тісно пов'язане із Слобожанщиною.

Ще у 70-х роках ХХ століття небайдужі мереш'яни створили раду краєзнавчого музею, одним з напрямів роботи якої був пошук матеріалів про життя кошового Івана Сірка у Мерефі. Згодом домоглися того, що одну з вулиць у місті назвали іменем Сірка та порушили клопотання про встановлення пам'ятника славетному земляку. Скульптор з Нікополя В. Шконда виготовив бронзове погруддя і воно ще довгий час стояло на подвір'ї мереш'янського краєзнавця К. Романова, до якого приїздили багато істориків. Побував тут і письменник Ю. Мушкетик, стараннями якого почали з'являтися публікації і за сприяння голови Фонду культури Б. Олійника та академіка П. Тронька все-таки домоглися встановлення пам'ятника у 1993 році. Отак, через віки, символічно повернувся кошовий на батьківщину.

А напередодні Дня незалежності у 2017 році, тепер уже в Харкові встановили пам'ятник кошовому отаману Запорізької війська. Пам'ятник встановлено на Бурсацькому узвозі, біля входу в станцію метро Історичний музей. Висота постаменту – 1,7 м, скульптури – 5,1 м. Пам'ятник відлитий з бронзи і важить близько чотирьох тон. Облицювання постаменту з сірого граніту повторює оформлення виходу зі станції метро. Біля отамана встановлена гармата на дерев'яному лафеті.

«У цьому місці, за легендою, був вал Харківської фортеці. І ось Іван Сірко стоїть на валу, тримає прапор зі своїм родовим гербом – першим гербом Харкова. Тобто, зовні історична правда дотримана з деякими коригуваннями на образ, виразність», – зазначив скульптор прекут Олександр Рідний. Цікава деталь пам'ятника – гармата, що стоїть на дерев'яному лафеті. Була задумка, щоб в Харкові були пізнавані історико-культурні європейські маркери. Одна з подібних «відміток» – гармата. У Харкові такий елемент в скульптурах використовується вперше. Крім Олександра Рідного, творцями пам'ятника можна назвати скульптора Анну Іванову, архітекторів Сергія Чечельницького та Тетяну Поливанову, а також цілу бригаду ливарників та інших майстрів.

Пам'ятники – це нагадування про козацьку славу Слобожанщини і символ того, що Харків – українське місто.

НАЦІОТВОРЧІ СТУДІЇ ГНАТА ХОТКЕВИЧА

Латушкіна Анастасія, учениця 7 класу, Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області
Керівник – **Міхневич О. М.**, учитель української мови та літератури Ульянівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області

Гнат Мартинович Хоткевич – одна з найдинамічніших постатей, творчість якого стала яскравим спалахом на тлі мистецьких та літературних пошуків і досягнень в Україні першої третини ХХ століття. А разом з тим – людина надзвичайної працьовитості, обізнана з різними сферами життя й науки.

Непересічне обдарування творчої особистості Хоткевича виявилось, зокрема, в українському музичному мистецтві. Майстер постає перед нащадками в багатьох іпостасях: як музикознавець, чії інструментознавчі концепції знаходять втілення в сучасній науці; як віртуоз-бандурист, хто тлумачить особу музиканта, зіставляючи аспекти виконавської діяльності; як педагог, чії методики викладання розвиваються в школу гри на бандурі та впроваджуються в життя його учнями протягом багатьох десятиліть; нарешті, як композитор, який професійно творить репертуар музики, збагачуючи палітру прийомів і засобів виконавської майстерності бандуристів, зосереджує свою увагу на традиційному виконавстві, синтезуючи його в світову музичну культуру.

Гнат Мартинович був принциповою людиною, за що він брався – мусило бути доведено до успішного кінця. Водночас з викладанням у Дергачівському зоотехнікумі займався він літературою. Але найбільш яскравою точкою його діяльності було повернення до бандури. 1907-го Хоткевич уклав «Підручник гри на бандурі», створив концертний репертуар, відмінний від старосвітського. За життя написав понад 600 романсів, хорів, струнних квартетів й інших творів для бандури й оркестру бандур. Зокрема, «Поєму про Байду», «Буря на Чорному морі», «Невільничий ринок у Кафі». Вів курси гри на бандурі за новою методикою. Хоткевичу вдалося, хоч і не в повну силу, здійснити свою давню мрію – піднести бандуру до рівня своєрідного, повноцінного інструменту, показати всі її незвідані можливості.

Як літератор, музичний і театральний діяч Г.М.Хоткевич багато в чому виявив себе новатором. За своє життя письменник написав понад 300 літературних творів: романи, поеми, повісті, нариси, літературно-критичні і мистецтвознавчі статті, учбові посібники. Він був чудовим музикантом і композитором. Музична спадщина митця включає хорів та вокальні твори в супроводі фортепіано, бандури (скрипки) або інструментального ансамблю. Його загальний композиторський доробок налічує майже 400 творів, яких за життя автора було видано тільки 28. Був одним із визначних майстрів бандурної справи, невтомним організатором народних театрів й здібним художником. Наприклад, йому належить біля трьохсот пейзажних замальовок олійною фарбою.

Як практик театру Г.М. Хоткевич був організатором двох унікальних колективів – першого в Україні Робітничого театру (1903-1905) в Харкові який протягом 3 років дав понад 50 вистав, переважно української класики, українською мовою та першого Гуцульського театру (1909-1912) в Галичині. Діяльність колективів під його керівництвом розглядається як відображення ідеї цілого покоління митців про створення «народного театру».

Мистецтвом Гуцульського театру цікавився імператор Австро-Угорщини Карл Габсбург та багато інших визначних діячів. Складаючи свій мистецький та цивілізаційний іспит перед багатонаціональною аудиторією Австро-Угорської імперії, Гуцульський театр вписував себе таким чином в історію європейського театрального процесу. Феномен Гуцульського театру буде неповним без згадки про успішну гастрольну подорож наприкінці березня 1914 року концертної групи театру на чолі з Г. Хоткевичем до другої столиці Російської імперії Москви, а також блискучі виступи гуцулів цього ж року у Харкові та Одесі. Вибагливий московський глядач захоплено сприйняв виступи гуцульських артистів. «Фурор –

надзвичайний», – писав про ці виступи Г. Хоткевич. Гуцулами зацікавились вчені, провідні діячі культури. На вулицях другої столиці імперії барвистий одяг гуцулів привертав увагу, їх фотографували, з ними спілкувалися. «Вся Москва збіглася дивитися на гуцулів», – згадував Г. Хоткевич.

Гуцульський театр – безприкладне явище в історії світового театрального мистецтва. Він кинув виклик часові, зловісній системі гноблення окупаційною владою галицьких та буковинських українців і став їх політичною трибуною, Гуцульщини, основними функціями якої були естетична, дидактична, репрезентативна, охоронна, націотворча.

Але трагічно склалася доля засновника Гуцульського театру, обвинуваченого у зв'язках з контрреволюційною українською військовою організацією (УВО) та «шпійонській діяльності на користь Німеччини», і як політично неблагонадійного його було вислано спочатку до Курської губернії, а потім у Воронеж. До рідного міста Гнат Мартинович повернувся тільки після революції 1917 року...

За досить короткий час, від 1926 до початку 1928 року, Хоткевич був керівником новоствореного курсу бандури при Харківському музично-драматичному інституті. Для нього це було другим, після виступу кобзарів на XII археологічному і з'їзді, важливим «поворотним пунктом» в історії кобзарського мистецтва. Взявшись за викладацьку справу, Хоткевич знав, що всі труднощі – різноманітність бандур, нестача музичних творів, методичних підручників, адміністративні та інші перепони – це все впаде на нього самого. Вже весною 1928 року вперше виступає по радіо квартет бандуристів, хоткевичевих учнів. Грали О. Гаращенко, Л. Гайдамака, Г. Олешко та І. Гаєвський. Успіх був великий. Після виступу голова Музичного комітету П.О. Козицький підняв питання про організацію «центральної зразкової капели бандуристів». Довелось «вбивати» гроші для капели, навчання, аби студіювати бандуру і вчитися на ній так, щоб потім можна було довести ділом, що бандура не лише інструмент минулого. Був створений однорічний курс. Викладачем запросили знов-таки Хоткевича.

Хоткевич не міг щоденно приїздити на заняття з Харкова в Полтаву, а тому розробляв навчальну програму на кожен тиждень і давав усі потрібні інструкції. Членів капели, по черзі, в кінці кожного тижня (переважно в суботу чи неділю) приїжджали до Хоткевича в Харків, звітували за пророблену тижневу роботу і одержували завдання на наступний тиждень і таким способом мав нагоду персонально та й індивідуально позайматися з кожним учасником студії. Хоткевич крім цього приїжджав у Полтаву один раз на місяць, щоб самому наочно перевірити успіхи й недоліки засвоєння студійцями програмного матеріалу і все, що треба, тут же на місці виправити. От за таких умов працювалося на полтавській студії. Але ж були у студійців дві провідні ниточки, що вели їх через усі знегоди, – це любов до музики та Гнат Хоткевич. За якийсь рік вони опанували техніку гри Хоткевича (так звався тоді його новітній спосіб, а після арешту, коли Хоткевича перейменовували на «ворога народу», то перейменовували і його техніку гри на «харківський спосіб»). Вивчили весь доступний репертуар як з творів та обробок Хоткевича, так і з творів нових

композиторів. Студія успішно здала іспит і отримала звання «Першої зразкової капели Наркомосу УРСР».

Окремих композиційних творів у Хоткевича було понад 180. З них сольних, оркестрових та обробок для бандури – 69, знаних на цей час. Все це створювалося у вільний час, писалося та розписувалося на голоси від руки. Більша частина цих композицій передавалася для вивчення та виконання полтавській капелі бандуристів. Розділивши долю капели, рукописні ноти Хоткевича попали до Америки, Канади. Галина Хоткевич, дочка, згадувала у своїх листах: «У 1989-му в Києві, нібито випадково Федір Погребеник запросив гостей на співанку хору. Після вправ всі познайомилися. Запрошений був теж австралійсько-канадський українець Мішалов з трьома бандурами. Він з запалом оповів нам усім про історію розвитку бандурного мистецтва, про його нинішній стан на Україні і поза її межами. Та й про Хоткевича, про його шляхи піднесення гри на бандурі до вершини мистецтва, до розкриття невичерпних можливостей цього інструменту».

Ще встигли вийти в світ книжка «Музичні інструменти українського народу» (1930), «Підручник гри на бандурі» (1929-31), кілька статей в «Музиці масам» – і почалися страшні тридцять роки. Викорінювалося все, що можна було пристосувати до «буржуазного націоналізму», тобто всі прояви української свідомості та культури. Хоткевича виключили зі Спілки письменників, заборонили друкуватися, викладати – взагалі десь працювати. Обурений Хоткевич пішов до наркома освіти Скрипника і отримав від нього напис «Ці твори дозволяються до виконання».

Зважаючи на таку «високу» підтримку, хоч якийсь час на Хоткевича не дуже нападали. 30-ті роки ще тільки починалися. Далі пішло страшніше. Над усією Україною смертельною хмарию нависав чорний голод... Доля не була милостивою до Гната Хоткевича. Маючи визначний літературний та мистецький доробок, він не отримав від нової влади нічого, що мало б полегшити існування йому та його родині.

Тридцять роки були наповнені поневіряннь. та увійшли в історію України, як Розстріляне відродження. Книжки Хоткевича не перевидавалися, нові твори, художні та літературознавчі, безнадійно лежали у видавництвах, із спілки письменників виключили, здоров'я було підірване, родина вела напівголодне існування. Тим часом за ним пильно слідкували органи НКВС. 1932 року він уже був у списках ворогів народу. Особливою трійкою УНКВС по Харківській області 29 вересня 1938 засуджений до розстрілу «Участь у контрреволюційній організації» і шпигунство на користь Німеччини. Вирок виконаний 8 жовтня 1938 року.

Феномен Хоткевича викристалізувався за жорстоких умов особистого і громадського життя, переслідувань з боку провладних структур, заборони друкувати власні твори. Перспективність його наукових розвідок і творчого доробку незаперечні, оскільки є актуальними в еволюційному процесі української культури вже упродовж багатьох років.

ХУСТЬСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Баняс Наталія, Ціпкал Анастасія, учениці 9-А класу Хустської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 ім. А. Волошина Закарпатської області

Керівник: Алексик Олена Юрївна, вчитель історії Хустської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 ім. А. Волошина Закарпатської області

З давніх давен жителі Закарпаття були відірвані від українських земель. Прагнення до об'єднання проявляється протягом всієї історії краю. Хустський з'їзд 21 січня 1919 року приймає рішення про об'єднання з Україною.

Долю краю було вирішено на Паризькій мирній конференції, коли великі держави Європи прийняли рішення про включення Закарпаття до складу новоствореної Чехословаччини на умовах надання краю автономії. Перший автономний уряд було створено тільки в жовтні 1938 року, після підписання Мюнхенської угоди. Через деякий час були проведені вибори до Сойму, а 15 березня 1939 року в приміщенні тодішньої Хустської гімназії відбулося і саме зібрання. На його історичних засіданнях приймається рішення проголосити незалежну державу - Карпатську Україну. Вона проіснувала всього декілька днів. Хортиська Угорщина, з відома інших європейських держав окупувала територію краю.

Пройде декілька років окупації. Радянська армія визволить Закарпаття від поневолення, але принесе нові, не завжди позитивні зміни. Різні історики по-різному оцінюють цей період. Треба відмітити, що змін на краще було більше.

Документи тих часів зберігалися в закритих архівах, і тільки в часи незалежності стали доступними. Хустський міський архів містить матеріали післявоєнних років. Сучасні дослідники поки що не займалися детальним вивченням історії цього навчального закладу. Серед видань, присвячених цій тематиці лише книга спогадів «Хустська гімназія», альманах «Місто над Тисою», а також окремі публікації, статті у місцевій пресі та мережі Інтернет. Матеріалами для даного дослідження послужили документи, збережені у приватних архівах, спогади учнів та вчителів школи №1 міста Хуста.

Метою даної роботи є вивчення та розповсюдження цікавих фактів з історії Хустської реальної гімназії, спроба пояснити ставлення влади до розвитку освіти і вплив на неї, використання школи у політичних і не тільки справах.

Девізом нашої роботи стали слова з книги відгуків Музею історії школи, які залишив отець Йосафат Хайник ЧСВВ: «Історія – знання набуте досвідом. Бути істориком – це не просто бути мудрецем, суддею, свідком, але передусім правдивим філософом життя, який розповідає історію/історії, щоб вона/вони продовжувались у сьогоденні».

За рішенням Паризької мирної конференції 1919 року і після підписання Сен-Жерменського та Тріанонського договорів Закарпаття (тоді його називали Підкарпатська Русь) було включене до складу новоутвореної Чехословаччини. Внаслідок виконання умов цих документів значна частина нашого краю залишилася без гімназії, тому що місто Сигот відійшло до Румунії. Саме там знаходилися два навчальні заклади, де можна було отримати середню освіту. Дві інші гімназії були в Ужгороді та Мукачеві. Міністерство шкільництва і народної

освіти Чехословаччини, враховуючи ці факти, 12 жовтня 1921 року рішенням №85547 дало згоду на відкриття гімназії у місті Хусті.

Так починалися перші роки життя реальної гімназії, як її тоді називали. Перші заняття розпочалися 17 жовтня в приміщенні тодішньої горожанської школи (тепер це спеціальна школа-інтернат). Були набрані два класи – перший і п'ятий, до яких записалися 67 учнів. У гімназії нараховувалося 5 викладачів. Організатором та першим директором школи був призначений Василь Сулінчак. Наступного року у гімназії вже було чотири класи та навчалося 108 учнів.

Наприкінці 1924-1925 навчального року 15 абітурієнтів отримали атестат зрілості. З наступного року перший і другий класи перейшли на викладання курсу і програми реальних гімназій. Це відкривало перед її випускниками значно кращі перспективи і у плані навчання, так і працевлаштування. Чехословаччина була молодою державою, на Закарпатті не вистачало місцевих кадрів. Випускники школи поповнювали адміністративний корпус, працювали в сільських урядах, ставали вчителями початкових шкіл.

Друга Світова війна розпочалася 1 вересня 1939 року, але для однієї з країн Європи - Чехословаччини вона розпочалася набагато раніше.

Мюнхенська угода поклала початок кінця цієї демократичної держави. Закарпаття або Підкарпатська Русь восени 1938 року отримала автономію, створила свій уряд, а в лютому-березні 1939 року його жителі провели свій перший Сойм і проголосили незалежну державу - Карпатську Україну.

Сойм Карпатської України 15 березня 1939 року проходив під звуки артилерійських канонад і пострілів. Делегати зібралися у просторному спортивному залі гімназії, який був святково прикрашений для зустрічі гостей, журналістів, політиків. Після закінчення засідань новообраний уряд покинув Закарпаття.

У листопаді 1938 року за Першим Віденським арбітражем, угорські війська захопили частину краю з містами Ужгород, Мукачево, Берегово і довколишніми селами. А в березні 1939 року все Закарпаття потрапило під владу Хортиської Угорщини.

З перших днів окупації в галузі освіти йшов процес скорочення народних і горожанських шкіл, гімназій та семінарій. В той же час відкривалися школи з угорською мовою навчання навіть у селах, де не проживали угорці або було лише кілька угорських сімей.

Рух Опору на Закарпатті мав різні напрями, різні форми як активні, так і пасивні, починаючи від читання забороненої літератури і завершуючи діяльністю у підпільних організаціях і партизанських загонах.

Як же жила Хустська гімназія в цей час? Як капелька має властивість води в цілому, так і життя цього навчального закладу відображало становище краю в цілому.

15 березня 1939 року в приміщенні Хустської гімназії засідав Сойм Карпатської України, і в цей же час значна частина гімназистів, разом з вчителем Я. Голотою на Красному полі між Хустом і с. Рокосово вела нерівний бій з наступаючими угорськими військами. Боротьба була жорстокою і кровопролитною, але ще страшнішими були події після бою. У щоденнику Василя Гренджі-Донського описані ці події. Наскільки важко повірити в

реальність цих подій, настільки й жорсткою була поведінка окупантів. Історія зберегла імена лише кількох гімназистів, які назавжди залишилися на цьому полі, це І. Білова, В. Вайда із села Велика Копаня. Декілька студентів поховано у Рокосові, більше двох десятків – у безіменній могилі на Замковій горі у Хусті.

У цей час при Хустській гімназії діє літературний гурток. Про діяльність цього гуртка залишив спогади його учасник - Іван Чендей.

15 березня 1941 року сталася подія, яка сколихнула не тільки школу, а й все місто. Прокинувшись вранці, хустяни помітили, що на Замковій горі майорить не угорський, а український жовто-блакитний прапор. Це був відчайдушний вчинок молодих людей, студентів Хустської гімназії та випускників Мукачівської торгівельної академії. Тієї ж ночі жителі села Велика Копаня Андрій Шеверя та Юрій Неймет, які вчилися в Хустській гімназії, на Копанському полі поставили п'ятиметровий дубовий хрест із написом: «Борцям за волю України».

Осінню 1944 року Радянська Армія розпочала визволення Закарпаття. Хуст зайняли передові частини радянських військ 24 жовтня. У місті знаходилося багато поранених. Приміщення гімназії використовувалося і як госпіталь, і як казарму. Про навчання в майже фронтових умовах довелося забути. Пройде трохи часу і на базі гімназії буде відкрито дві середні школи №1 з українською мовою навчання і №2 з російською.

Багато сторінок історії гімназії є не вивченими; про них збереглося небагато документів, значна частина учасників тих подій загинула або не прагнула афішувати своє минуле.

У роки війни школа не завжди працювала, не було належного рівня викладання. Тому після її закінчення в одному класі опинялися учні з різницею у віці три і більше років. Нелегкі часи випали для гімназії і в радянський період.

З проголошенням незалежності України знову відбуваються зміни. Підручники, програми, методика оновлюються. З 1992 року по 2003 рік колишня гімназія працює як загальноосвітня школа І-ІІІ ст. з поглибленим вивченням французької мови. Розпорядженням Кабінету Міністрів України №520 від 20 березня 2003 року школі присвоєно ім'я Августина Волошина - Першого Президента Карпатської України.

З 2007 року назва знову змінюється і зараз - спеціалізована школа І-ІІІ ст. №1 імені Августина Волошина.

У березні 2009 року, під час святкування 70-ої річниці з дня проголошення Карпатської України, на першому поверсі школи відкрито бюст Августина Волошину.

У листопаді 2011 року Хустська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №1 ім. Августина Волошина відзначала 90- річчя з часу заснування. До рідної школи зібралися представники різних поколінь, випускники гімназії, радянської школи, учні років незалежності. З ніжністю, з трепетом вони згадували про минулі часи, своїх вчителів, умови навчання. Історія школи як віддзеркалення епохи – саме так можна було об'єднати всі ці виступи. Заснована в далекому 1921 році, школа повсякчас опинялася на перехресті історичних подій, саме тому і наш музей – це музей рідної школи. Він був відкритий 20 вересня 2007 року. На 2016 рік його зібрання складається з 350 експонатів, з яких 247 оригінальних.

Місто Хуст має багату та славну історію. Спочатку як оборонець соляного шляху, пізніше коронне місто і центр торгівлі, але найвідоміші історичні події відбувалися у XX ст. Протягом цього періоду п'ять разів змінювалася державна приналежність краю: Австро-Угорщина, Чехо-Словаччина, Угорщина, УРСР та незалежна Україна. З приходом кожної нової влади відбувалися зміни. Це не могло не вплинути і на життя та діяльність школи. Незважаючи на всі негаразди, традиції гімназії, той особливий дух знань живе у школі й на протязі всієї її історії.

Історія школи продовжується...

МИХАЙЛО ЗАБОЧЕНЬ: ЛЮДИНА ЩАСЛИВОЇ ДОЛІ

Кичата Юлія, учениця 10 класу Звенигородської спеціалізованої школи I-III ступенів №3

Семеріч Ірина Анатоліївна, учитель історії Звенигородської спеціалізованої школи I-III ступенів №3

Актуальність теми конкурсної роботи мотивована потребою вивчити історичне минуле школи і видатних особистостей рідного краю. Пам'ять про минуле допомагає людям глибше зрозуміти сучасність, усвідомити своє місце у світі, більш ясно прогнозувати своє майбутнє. Людині дається досвід, здобутий тяжкою працею і кров'ю його предків, з тим, аби можна було не повторювати своїх та чужих помилок. І людина цим нехтувати не повинна.

Досліджуючи історію рідної школи, якій в цьому році виповнюється 113 років, я з'ясувала про плеяду видатних випускників, які стали відомими як Україні, такі в усьому світі. Одним із них був Михайло Степанович Забочень – мистецтвознавець, колекціонер, популяризатор української поштової листівки. Дослідження історичного минулого є актуальним для нинішнього покоління учнів.

Історіографія проблеми представлена доробком істориків різних поколінь, комплексом документів, що репрезентують творчий шлях мистецтвознавця. Використані мемуари, листи книги і статті в газетах М.С. Забоченя, спогади друзів, близьких і сучасників.

Метою дослідження є узагальнення відомостей про життєвий і творчий шлях Михайла Степановича Забоченя, як випускника нашої школи і видатної особистості. Бажання знати і зберігати духовні традиції, надбання народу рідного краю, почуття гордості за нашу творчу спадщину.

Я – учениця десятого класу Звенигородської спеціалізованої школи I-III ступенів №3. Щоранку, коли я підходжу до рідної школи, в мене постійно виникає відчуття, що я потрапила в якийсь панський маєток з чудовим будинком своєрідної архітектури. І це не даремно, бо моїй школі вже 113 років. Вона одна із найстаріших забудов нашого міста і має дивовижну історію. Та не можна докладно розповісти історію школи без історії її випускників. Наша школа відома знайомими і видатними людьми. Про одного з них і розказано в моїй роботі.

Гете назвав колекціонерів найщасливішими людьми на світі. Адже збирання – не лише насолода і розрядка в житті, а і наукове дослідництво.

Можна збирати усе: книжки, медалі, поштові листівки, марки, сірникові етикетки, підкови, самовари, меблі, автомобілі, аби пристрась захоплювала тебе,

була на користь іншим. Тому-то кожне відгалуження має свій особливий термін: бібліофілство, фалеристика, філокартія, філателія тощо. То не просто слова – за ними мистецький досвід, вироблений нахил до пошуку й ціла "історія" колекціонування, сповненого пригод, здобутків і втрат.

Тож найменша знахідка викликає не тільки хвилювання чи захват, а й справжнє задоволення; її дбайливо тримають у схованці, вона займає напочесніше місце серед найзаповітніших придбань, – і вилучити цю річ зі свого зібрання – все одно що відтяти пальця на руці. Але до такого усвідомлення треба дорости. Бо все починається із звичайнісінької дрібнички, а найперше – з подиву й зачудування.

Філокартія почалася із збирання видових і етнографічних листівок, які були одним з найдоступніших засобів знайомства з природою, побутом і культурою народів світу. Філокартія зіграла значну роль в популяризації витворів образотворчого мистецтва, що експонуються в музеях і на виставках і є важливим джерелом в історії України та її державотворення..

Здається, яке відношення відношення має філокартія і сам Михайло Забочень до процесів державотворення в Україні. Як не дивно, саме пряме. Перебуваючи в таборі смерті в Освенцімі, навчаючись в Ленінграді, працюючи в Центрі командно-вимірювальних комплексів штучних супутників Землі та космічних апаратів, М.Забочень не лише пам'ятав що є українцем, а й своєю колекціонерською діяльністю пропагував українську культуру, пробуджував національну свідомість.

Крок за кроком, а точніше - картка за карткою, вимальовувалась у Забоченя колекція "Звенигородщина". Кожен знімок на листівці - це документ, що засвідчує давній, неповторний образ міста, його карбовані в камені риси, красу й велич людей.

Михайло Степанович займався не тільки колекціонував поштових листівок, а і їх популяризацією. Постійно друкував свої статті в газетах і журналах, доводячи їх цінність, як невичерпного джерела історії України.

Особливо відклався у пам'яті образ Тараса Шевченка. Для багатьох він - поет й земляк, близька й дорога людина. З його думами і мріями ніби легше жити, переборювати труднощі, домагатися успіхів. Шевченко кличе любити батькаматір, свою заквітчану рястом землю, правічні звичаї й солов'їну мову народу. "І чужому наuczайтесь, й свого не цурайтесь", - повчає поет. - "Бо хто матір забуває, того Бог карає..."

До глибини душі зворушують його поштівки із світлинами небожа крайнина Григорія Шевченка (Петрика) з Кирилівки. Хоч скільки милуєшся ними - не намилиуєшся.

До 150-літнього ювілею генія-земляка він подав до Агентства друку «Новини» (АПН, Москва) невеличку розвідку про шевченківську листівку для республіканських і обласних газет (з часу академіка Миколи Сумцова ніхто не брався за цей матеріал!). Потім ім'я Забоченя з'явилося на шпальтах збірника "В сім'ї вольній, новій" та молодіжного журналу "Ранок" - у зв'язку з публікацією зібраних ним листівок із фотонатурними знімками родича Великого Кобзаря із Кирилівки Григорія Петровича Шевченка. Це був живий портрет людяності й батьківщини поета - без наведеної ретуші й накладеного часом глянцю.

У 1961 році, в соту річницю від дня смерті Великого Кобзаря, тагрінський альбомчик містив трохи більше ста шевченківських поштівок, а нині шевченкіана Забоченя налічує понад тисячу одиниць. Найперша листівка позначена **1898 роком**; її видано у Кракові, де в коло учасників польського визвольного руху записано и українця - Тараса Шевченка. Перша листівка з портретом Шевченка в Росії видана в 1901 році.

Особливе місце в колекції Михайла Степановича займають Великодні листівки. З великою теплою і захватом він розповідає про них у статті «Українська Великодня листівка» в газеті «Український кур'єр» за 1994 рік.

Дві пристрасті зігрівали його серце - захоплення й дослідження. Редакція Великої Радянської Енциклопедії саме Михайла Забоченя залучила до написання статті про філокартію. А підсумком його тривалої роботи став альбом-каталог «Україна у старій листівці» на 7 тисяч репродукцій. Він підготував цю працю спільно з Володимиром Яцюком та Олександром Поліщуком.

В нього у зібранні понад 120 тисяч одиниць!

ЯВИЩЕ ГОЛОДОМОРУ НА ТЕРИТОРІЇ С. МАТВІЇВКА ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наконецька Яна, учениця 11 класу Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2» Чигиринської районної ради

Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович**, учитель історії та основ правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №2» Чигиринської районної ради

Голодомор – трагічна і болісна сторінка в історії українського народу, яку радянська історіографія холоднокровно намагалась «вирвати». Не дивно, що старожили, свідки тих подій, згадують цей період зі сльозами на очах. Слухаючи їх історії, ти й сам усвідомлюєш весь жах, який їм вдалось пережити, усвідомлюєш по-справжньому...

Мальовниче село Матвіївка Чигиринського району Черкаської області має багатотисячолітню історію, яка бере свій початок ще з середини XVII століття. В свій час цей населений пункт входив до славнозвісної «Холодноярської республіки», що дає змогу вважати матвіївчан вірними синами рідної землі. Закономірно, що на цих територіях Голодомор мав найжорстокіший характер. Ми вважаємо за доцільне взятися за детальне вивчення цієї трагедії, де вона зазнала поверхневого дослідження.

Автору даного дослідження вдалось особисто поспілкуватися з людьми, які пережили Голодомор 1932-1933 рр. і надали унікальні свідчення, що дало поштовх до написання цієї роботи.

Актуальність даної теми зумовлена недостатнім висвітленням перебігу подій Голодомору 1932-1933 рр. на території с.Матвіївка.

Мета дослідження полягає у деталізованому вивченні особливостей геноциду українців 1932-1933 рр. на теренах с.Матвіївка, використовуючи спогади очевидців та надані ними матеріали.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

- особисто поспілкуватися з людьми, що стали свідками подій, що відбувались у 1932-1933 р.;
- розкрити особливості процесу знищення українського селянства в період Голодомору на тер. с. Матвіївка;
- дати об'єктивну оцінку наслідкам Голодомору, що тривав у 1932-1933 рр..

Об'єктом дослідження є явище Голодомору 1932-1933 рр. у одному з сіл Чигиринського району, Матвіївці.

Предметом дослідження виступають матеріали польових досліджень автора (інтерв'ю, що були взяті у безпосередніх свідків страшного Голодомору.

Хронологічні рамки: часовий проміжок від 1932 до 1933 рр..

Географічні рамки: село Матвіївка Чигиринського району на Черкащині.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали даного дослідження можна використовувати на уроках історії рідного краю, а також для проведення виховних робіт, присвячених даному питанню. Можливим є використання в гурткової роботі, може бути теоретичним надбанням в краєзнавчі музеї.

ТРИУМФ: ІСТОРІЯ ДАРДАН ТАМАРИ ПАВЛІВНИ

Огіренко Інна, учениця 10 класу Тернівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Смілянської районної ради

Керівник: **Усов Андрій Олександрович**, учитель історії Тернівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів

Робота «Тріумф: історія Дардан Тамари Павлівни» – це розповідь про неповторну і визначну особистість – працівника освіти, чий досвід і сподвижницька праця дають можливість з оптимізмом дивитися в майбутнє.

Сподіваюся, що знайомство з талановитою людиною, передовим педагогічним досвідом спонукатиме всіх до творчого пошуку, виявиться цікавим і корисним, наповнюватиме кожного вчителя новими ідеями.

Україна багата на талановитих, творчих людей, щирих серцем, чистих душею та небайдужих до життя. І на освітянській ниві працюють люди-творці, фахівці, віддані своїй справі. Кожна хвилина життя вчителя – творчий політ, отже, скарбниця педагогічної творчості невичерпна. Педагог, який вкладає душу в свою нелегку справу й отримує певний результат, викликає почуття поваги та подяки, спонукає нас до навчання і творчості впродовж усього життя.

Нині в Україні на тлі відродження державності та національної культури питання розвитку сучасної освіти набувають особливого значення. Саме освіта є запорукою майбутнього нашої держави. Вона слугує відтворенню й нарощенню інтелектуального, духовного та економічного потенціалу народу, вихованню патріота і громадянина України. Учителям і науковцям належить почесна місія – берегти і збагачувати «собори людських душ».

Якість освіти має відповідати сучасним потребам нашого суспільства, світовим і європейським стандартам. Саме педагоги покликані забезпечити вільний доступ молоді до якісної освіти, поєднавши науку з передовим педагогічним досвідом. Оскільки будь-який досвід роботи є унікальним і надзвичайно цінним надбанням, знайомство з творчими особистостями,

шанобливе ставлення до їхніх професійних досягнень сприяє збереженню та підтримці авторитету професії вчителя в Україні.

Життя школи – то маленька історія держави, суспільства, в якому відбуваються великі зміни. Не відставати ж освітянській установі. Школа хоч трохи, але має йти попереду і вказувати шлях людству до майбутнього. Думаю, що школа ніколи не втратить своєї просвітницької функції. До неї завжди поспішатимуть діти, вона є і буде центром духовного здоров'я і естетичного виховання, творчих думок і несподіваних дитячих відкриттів.

Школа – це живий організм. Вона не повинна зупинятися на досягнутому, бо перестане існувати. Цього не трапиться, коли продуманою технологією навчально-виховного процесу буде кожного разу, кожного року передбачатися конкретна мета, до якої треба йти спільно педагогічним і учнівським колективами, батькам, громадськості. Причому ця мета має бути такою, щоб вона захопила всіх – і дорослих, і дітей. Сфера ж освіти і виховання має для цього прямо такі величезні можливості.

Коли у школі закріпиться постійний творчий пошук, то до неї ще з більшою прихильністю будуть ставитися і діти, і батьки, і все навколишнє середовище. Вона ніколи не зупиниться у своєму розвитку.

Видатна жінка Черкаського краю – Тамара Павлівна Дардан усе своє життя присвятила рідній Тернівській школі, вклала у неї те розумне, добре, вічне, що проросло у душах її учнів безмежною вдячністю. Невирішених проблем для цієї енергійної, завзятої жінки не існувало. Вона, мов досвідчений гросмейстер, віртуозно продумувала кожний хід шахової партії і поступово розв'язувала заплутані ребуси складних питань. Свого часу навіть у Кремль до Брежнєва поїхала, аби тільки у Тернівці з'явилася нова школа.

Вона Відмінник народної освіти, Відмінник освіти СРСР, Відмінник освіти України, Заслужений вчитель України, лауреат премії імені народного учителя О.А.Захаренка, яка усе своє життя присвятила рідній Тернівській школі. Це плід піввікової педагогічної праці.

Мета дослідження полягає у тому, щоб шляхом дослідження мемуарних та інших джерел осмислити і показати роль директора у розбудові школи, простежити її активну і плідну діяльність на ниві освіти.

Об'єктом дослідження є історія розбудови Тернівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів.

Предмет дослідження – освітницька діяльність директора школи – Дардан Тамари Павлівни.

Методи дослідження – історичний, науково-дослідницький.

В розділі I йде мова про те як почуття глибокої відповідальності перед учнями, колегами, суспільством, громадянська свідомість, високий професіоналізм допомогли Тамарі Павлівні створити школу, яка стала відомою далеко за межами України. Основним завданням своєї педагогічної діяльності Тамара Павлівна вважала формування у підростаючого покоління загальнолюдських цінностей і визначення ролі керівника навчального закладу у цьому процесі.

В розділі II досліджено створення виховної системи Тернівської школи - «Бути людиною – бути лицарем». Школа має сучасну навчально-матеріальну

базу. Поряд з навчанням в школі проводиться значна культурна і спортивно-масова робота.

В розділі III висвітлено один з провідних напрямів роботи вчителів Тернівської загальноосвітньої школи - виховання патріотизму в учнів. Розповідаючи про історію рідної країни, бойові й трудові подвиги радянських людей, звичає життя односельчан, педагогічний колектив виходить з того, що патріотизм, національна єдність народу є невичерпним джерелом формування громадянських якостей учнів.

IV розділ присвячений роботі педколективу Тернівської школи по вихованню учнів, підготовці їх до практичної діяльності на благо суспільства.

ВОЛЯ І СВОБОДА ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ЄВРОМАЙДАНУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Олійник Аліна, учениця 9 класу Костянтинівського районного НВО №1 «Таврія» вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Центр туризму» Запорізької обласної ради

Науковий керівник: **Горбова Ольга Анатоліївна**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» комунального закладу «Центр туризму» Запорізької обласної ради, вчитель історії та правознавства вищої категорії, «Старший вчитель»

Одним із глибинних прагнень кожної людини і метою, формальною чи дійсною, більшості суспільства є свобода. Основою свободи людини, групи людей або суспільства є вольові зусилля окремої людини, її особисте прагнення до свободи і можливості долання внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до своєї мети. Проблема свободи була завжди в центрі уваги філософів, політологів, правознавців тощо. В переломні епохи, зокрема і в наш час, - коли Україна вступає в нову фазу свого розвитку, - переосмислюються традиційні поняття, дещо змінюються світоглядно-філософські парадигми, що, зрештою, актуалізує потребу в подальшому дослідженні цієї проблематики.

Реалії сьогодення свідчать, що для подальшої розбудови української держави важливою передумовою є усвідомлення народом своєї національної ідентичності, на основі якої формується національна свідомість і самосвідомість, виявляється національна гідність українців. У наші дні українці проявили високу активність, стійкість і масовість під час революції Гідності, яка не залишилася поза увагою мистецької еліти України. Художники, захоплені власним задумом і втілюючи ідеї багатьох тисяч українських патріотів, творили оригінальні твори мистецтва, присвячені подіям, які їх зібрали і об'єднали. Проблема волі і свободи образотворчості Євромайдану стає все більш актуальною, бо стала значним чинником консолідації українських громадян.

Сьогоднішні дні – час підйому національної самосвідомості, суспільного інтересу до своєї історії, духовного життя, час, коли народ прагне осмислити минуле, розібратись в теперішньому і знайти орієнтири на майбутнє. Саме Євромайдан для мільйонів українців став символом відродження української нації, формування сучасної української культури. Без національної культури неможлива українська державність і українська нація. Майдан став тим творцем новітнього мистецтва і культурної політики України, якого бракувало досі.

Мова мистецтва значно яскравіша та емоційніша, тому стає більш переконливою. За влучним висловом Олени Теліги: «Мистецтво має велике і прекрасне завдання: виховувати... сильних і твердих людей української нації, що вміють жити, творити і вмирати для своєї Батьківщини». [9]

Мета роботи полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу феноменів волі та свободи через призму образотворчого мистецтва українського Євромайдану.

Дух свободи і волі, ідеї національної незалежності, захисту свого народу від загарбників уособлювало козацтво України. Саме його ідеали в період розвитку козацтва стали ідеалами найширших народних мас. Специфічне сприйняття свободи козацтвом породжувало анархію, необов'язковість щодо союзників, імпульсивність у прийнятті політичних рішень. Тягар свободи в демократичній традиції вів Україну до катастрофи - нищення її політичних прав, бо верстви населення дбали про особисті вільності і свободи, нехтуючи загальними інтересами політичних стосунків. Тривале прямування української людності до свободи, не знайшовши свого виразу у політиці, в XIX столітті знайшло своє виявлення в духовності нації, в діяльності її кращих представників, зокрема Т. Шевченка:

«... Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки...»;
«...Де поділось козачество.
Червоні жупани?
Де поділась доля- воля.
Бунчуки, гетьмани?...» [10, 39].

Отже, можемо з певністю сказати, що стала схильність українців до вільної стихії особистої свободи не зазнала значних змін під тиском імперських зазіхань Росії й виявила себе на більш високому рівні - у працях української інтелігенції.

Мистецтво має здатність відображати реальність у специфічних чуттєво-емоційних формах, воно дає знання про світ, віддзеркалює зображальними засобами всю багатогранність національного буття. За допомогою художніх образів у ньому моделюються реальні історичні події та постаті, ідейно-культурний дух епохи та весь український світ. Мова мистецтва значно яскравіша й емоційніша, тому стає більш переконливою та впливовою.

Під час революційних подій зими 2013 - 2014 рр. художники створили Арт-Майдан, де репрезентували свої твори, присвячені подіям, які їх зібрали і консолідували. Митці писали роботи не лише в художніх майстернях, а й у наметах і на барикадах Євромайдану, бо з історії відомо, що кращі твори про революцію народжувалися у художників, які безпосередньо перебували в епіцентрі революційних подій. Оскільки «твір мистецтва являє собою не що інше, як типізоване відображення певних світоглядних колізій, що періодично виникають в бутті людей» [1, 209], то до професійних ілюстраторів і дизайнерів долучалися волонтери-оформлювачі й аматори, які прагнули висловити свою думку в художній формі. Вони до політичної символіки Євромайдану додавали сатиричні сюжети народного гумору та іронії. Митці, як професіонали, так і аматори, кожного дня, у контексті подій, що швидко змінювалися, створювали

нові плакати, дотепні гасла й карикатури. В одних художніх творах вони висміювали політиків, а в інших возвеличували героїзм і патріотизм повстанців; передавали як перші - мирні буденні дні революції, так і подальші, коли почалися збройні сутички. Євромайдан для багатьох українських громадян став мірилом людської і національної гідності, джерелом витримки і сміливості.

У революції Гідності сила мистецтва виявилася по новому, основними символами революції стали сцена, мікрофон, екран і намет. Величезний за своїм масштабом хеппенінг транслювався у багатьох країнах світу. Хеппенінг (англ. happening - те, що трапляється, відбувається тут і тепер, непередбачуване) - «театралізована миттєва дія на основі імпровізації з активною участю в ній аудиторії, направлена на стирання кордонів між мистецтвом і життям, прагне до спонтанності, безпосереднього фізичного контакту з публікою, підвищеної дієвості мистецтва» [6, 548]. Основними рисами хеппенінгу на Євромайдані стали: концерти відомих і невідомих музикантів, майстрів слова, народний фольклор, художні виставки під відкритим небом, плакати з лозунгами, малюнки у наметовому містечку, художні конкурси й акції.

Найчисленнішими на Євромайдані були плакати, які еволюціонували від саморобних із зображенням дотепних шаржів до Інтернет спільноти «Страйк плакат» («Я крапля в океані, який змінить Україну» - самий популярний плакат Євромайдану, «Я відповідаю за те, що буде завтра», «Я дихаю вільно», «Беркут, ми стоїмо за майбутнє ваших дітей» та ін.). Сторінку «Страйк плакату» в мережі Facebook прикрашало знаменне гасло: «Ще ніколи в житті маленький принтер не почувався таким героєм», адже воно символізувало «маленького українця», який врешті-решт отримав змогу вільно висловити свої думки, прагнення і бажання.

Революційні події, які поширилися майже по всій Україні, з їхньою соціально-політичною вмотивованістю, тривалими протестами і трагічними подіями, з жертовністю, створили вибух мистецької оригінальної творчості. Можна з впевненістю говорити, що за кілька місяців головна площа Києва перетворилася на величезний мистецький салон, адже тут були презентовані графіті, скульптури, плакати, інсталяції, фотографії, звучали виступи піаністів і співаків. Головним символом Євромайдану постала металева конструкція новорічної ялинки, прикрашена креативними революційними плакатами.

Як відомо, встановлення на площі зазначеної ялинки стало офіційною причиною для розгону мирних демонстрацій студентів у кінці листопада 2013р., у результаті чого мирні демонстрації переросли в масові акції спротиву владі та революційні виступи. Ця ялинка на київському майдані для протестуючих була уособленням згортання демократичних прав і свобод, уособленням споживацького добробуту, а після всеукраїнського масового повстання - символом відвойованої свободи і європейського вибору України. Ялинка, прикрашена національними прапорами України і плакатами - головна і найважливіша інсталяція Євромайдану. Окрім неї інсталяціями можна назвати й барикади, дерев'яні дошки, де писали назви міст і сіл України, які символізували єдність та неподільність України.

З'явилася значна кількість творів у різних видах і жанрах мистецтва з відображенням подій революції або її персонажів. Враховуючи те, що саме мистецтво має здатність до навіювання, переважна більшість творів мала

патріотичне спрямування. Патріотизм зумовлює повагу до своєї національної історії, мови, мистецтва. Патріотизм - це любов і повага до своєї нації, яку за необхідності потрібно захищати та виборювати її права - саме такі мотиви звучали в творах митців Арт-Майдану. Окрім цього, звичайно, були художні твори, які носили характер сатири й іронії, їхніми головними персонажами постали экс-президент України - Віктор Янукович, лідери Партії регіонів і Президент Росії - Володимир Путін. Гумор та іронія в мистецтві - це цивілізовані засоби висловлення незгоди і протесту, адже сприймання художніх творів відбувається передусім на базі емоцій та почуттів того, хто їх сприймає.

Образотворчість широко була представлена на Євромайдані не лише у графічному варіанті. Можна було побачити навіть дерев'яні скульптурні зображення, виконані майстром з Коломиї, а також скульптуру з рожевого мармуру французького художника Роті «Нова Україна», де він символічно відтворив Україну в образі жінки, що піднімається з глибин.

У лютому 2014 р. у Празі на Вацлавській площі, місці багатьох історичних подій, демонстрацій, прояву громадянської позиції населення, з'явилася незвичайна скульптура пегаса з автомобільних шин скульптора Ондржея Худеца. Саме тут, на Вацлавській площі, проходили мітинги на підтримку Євромайдану. Дану скульптуру майстер присвятив українському народові, вшановуючи пам'ять загиблих героїв української революції, адже пегас є символом життєвої сили, потуги й звільнення від земних тягарів.

Графіті, декоративний і портретний живопис були співзвучні революційним подіям. Митці Євромайдану в запалі креативу розмальовували намети, щити, шоломи бійців. Наприклад, під час конкурсу «Розмалюй шолом захиснику Майдану» і акції «Щитопис» художники розписували бойові щити і шоломи бійцям Самооборони. Тематика розписів залежала як від власних уподобань майстрів, так і від побажань бійців. Щити розфарбовували у жовтий і блакитний кольори, зображали біблійних героїв: Архистратига Михайла, якого у країні вважають покровителем Кисва, Георгія Переможця - воїна-захисника, покровителя військових і їхніх родин; на шоломах відтворювали символи України - прапор, герб, калину, зображали українські вишиванки й писанки, писали лозунги «Слава Україні», «Революція Гідності» та ін.

Художник Олег Смаль, за освітою архітектор, перебував на Євромайдані з першого дня. Він репрезентував свої карикатури, в яких висміював українських політиків і чиновників. У такій фізично та психологічно напруженій ситуації художні роботи митця викликали посмішки у повстанців, що сприяло оптимістичному настрою революціонерів і підтримувало їхній бойовий дух. На жаль, багато ілюстрацій художника під час штурмів було втрачено, проте ті роботи, які залишились продовжують створювати позитивну психологічну атмосферу і в наші дні.

Юрій Журавель представив свої революційні картини, Лев Скоп - розмальовував бойові щити, Микола Теліженко виконав серію витинанок, присвячених Євромайдану.

Оскільки митці були об'єднані великою спільною ідеєю євроінтеграції та піднесення національної гідності українців, то на Євромайдані не було ні критики, ні похвал, а була загальна колективна художня творчість, яка

стосувалася кожного. І художники-професіонали, і художники-аматори щиро захопилися задумом, тому так інтенсивно проходила робота над творами і так яскраво виявилася їхня оригінальність.

Сьогодні, коли Євромайдан виконав своє призначення, митці продовжують писати етюди з революційної тематики, щоб не забути страшні і хвилюючі події, щоб у подальшому створювати серйозні художні роботи з історії становлення нашої української нації.

Отже, мистецький Євромайдан став одним із напрямків сучасного українського мистецтва. Він показав, що українське суспільство має перспективу розвитку. Представлені на ньому інсталяції, графіті, карикатури, портрети героїв Небесної Сотні, декоративно розмальовані щити і шоломи засвідчили, що образотворче мистецтво відповідає вимогам часу, а українська мистецька еліта невіддільна від вирішення проблем і сподівань української нації. Художники чітко продемонстрували, що мистецтво не може перебувати поза проблемами суспільства, відмежовуватися від його болючих і складних питань.

Список використаних джерел

1. Авер'янова Н. Образотворчість Євромайдану як вияв національної гідності українців // Українознавчий альманах. Випуск 16. – 2014.
2. Гнатенко П. Український національний характер. - К., 1997. - 271 с.
3. Десятерик Д. Інтерв'ю з авторами прац. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blogosphere/journalists/299172-.html>
4. Євромайдан: хроніка відчуттів. – Брустурів: Дискурс, 2014.
5. Каганець І. Воля – українська національна ідея. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ar25.org/article/volya-ukrayinska-nacionalna-ideya.html>
6. Культурологія / Под ред. Ю.Н. Солонина, М. С. Кагана. – М., 2005.
7. Кульчицький О. Риси характерології українського народу.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.uaweb.org/lib/kulczycki.html>
8. Назарова І. С. Свобода – воля. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine8-20.pdf>
9. Теліга О. Прапори духу.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/evshan/teliha_100duh.htm
10. Шевченко Т. Поезії у двох томах. Т. 1. К., 1988.
11. <http://art-news.com.ua/news/1117381.html>

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ В ДОБУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1920рр.)

Мінчукова Анастасія, 10-Б клас, Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №30 Черкаської міської ради Черкаської області
Керівник роботи: **Босва Інна Григорівна**, учитель історії Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №30 Черкаської міської ради Черкаської області

Актуальність дослідження. Освіта – особлива галузь громадського життя, один з найважливіших чинників інтелектуального й духовного збагачення народу. Будь-яка система освіти спирається на певний світогляд. Необхідно, щоб система освіти спиралася на такий світогляд, в основі якого були б духовні цінності, духовні та моральні орієнтири. І саме від того, яке значення надається в державних структурах та в суспільстві освіті та вихованню, які цінності покладені в їх основу – залежить наше майбутнє. Сучасні стосунки між освітою і релігією, школою і Церквою мають дискусійний характер щодо релігійного виховання дітей і молоді

Нині, коли українська школа проходить період реформування, питання, що стосуються історії розвитку освіти, засад релігійного виховання набувають особливого значення. Сьогодні школа шукає шляхи використання виховного потенціалу минулого, вирішує завдання збереження й примноження здобутків українського народу, етичних вартостей християнства. Тому назріла потреба конструктивно-критичного і творчого осмислення позитивного навчально-виховного досвіду минулого, що збагатить сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями. При цьому, особливе значення має історичний досвід в системі релігійного виховання 20-х років ХХ ст., який не втратив свого значення на сучасному етапі розбудови незалежної української держави.

На сьогодні недостатньо з'ясовані особливості, зміст, засоби релігійно-світоглядного виховання учнівської молоді в школах України в період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.

Важливість об'єктивного осмислення історичного досвіду, актуальність та недостатня наукова розробленість проблеми і зумовили вибір теми дослідження.

Проблема релігійного виховання в системі шкільної освіти була предметом розгляду багатьох дослідників, істориків, педагогів, освітніх та громадських діячів. Слід зазначити, що оскільки релігійні засади були історично притаманні вітчизняному освітньому процесу, то дослідження з історії шкільництва торкалися й проблеми світоглядно-релігійних основ школи, релігійного виховання.

Релігійне виховання можна означити як освітньо-виховний процес, який своєю метою передбачає формування релігійного світогляду особистості – релігійних переконань, почуттів, ідеалів та духовно-моральних цінностей, зобов'язує її вести певний спосіб життя, дотримувати віросповідних норм, здійснювати релігійні практики, наповнює відповідним змістом, використовує певні форми, методи та засоби для реалізації цієї мети та для контролю за результатами. Саме в такому значенні дане поняття вживається в даному дослідженні.

За недовгий час існування уряд Центральної Ради зумів звільнитись від керівництва з боку центральної російської влади, утворивши власні керівні органи, у тому числі і в освітній галузі - Генеральний секретаріат освіти (ГСО). Важливим демократичним актом першого українського уряду стало декларування прав і свобод українських громадян. Центральна Рада III Універсалом від 7 листопада 1917 року проголошувала, зокрема, свободу совісті. Внутрішньополітичний курс уряду Української Народної Республіки стосовно релігії й Церкви базувався на тезі про те, що віросповідання – це особиста справа кожного громадянина. Церква відокремлювалася від держави. Декрети, видані радянським урядом, оголошувалися недійсними.

Держава взяла курс на створення єдиної, обов'язкової, загальноосвітньої світської школи. Реформи шкільництва розпочалися з того, що у грудні 1917 р. ЦР прийняла закон про передачу усіх типів шкіл та освітніх установ, у т.ч. і церковних, у відання ГСО. Викладання всіх предметів в школі проводилось українською мовою. Церковнопарафіяльні школи були реорганізовані у загальноосвітні, переходили у відання земських управ і прирівнювалися до нижчих початкових шкіл, у руках Духовного відомства залишалися спеціальні

духовні заклади середньої і вищої ланки. Вилучені приміщення передавались у власність міста. Так в м. Черкаси всі приміщення Соборно-Миколаївської та Різдва-Богородицької церковно-приходських шкіл стали власністю міста. Однак, процес перетворення нижчих і середніх духовних, церковно-вчительських шкіл на світські й передання їх Міністерству освіти затягнувся у часі.

Гетьманська адміністрація з перших днів своєї діяльності провадила активну церковну політику. «Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р., хоча й проголошували свободу віровизнання, відзначали, що «...передовою вірою є християнська, православна». Православна Церква на Україні проголошувалася державною. Останнє позначилося й на державницькій шкільній політиці.

Державно-церковні стосунки за часів Директорії не перешкоджали розвитку релігійного виховання. Освітня політика уряду трималася на принципі узгодження світського й релігійного у процесі навчання.

За часів діяльності українських національних урядів 1917-1920 рр. релігійне виховання в загальноосвітніх закладах зберігалось. Співіснування світської та церковної народної освіти тривало впродовж усієї доби новітньої української революції. Незмінним залишалося викладання в школах Закону Божого, богослужбової мови і церковного співу. Більше того, держава бере на свій кошт утримання законівчителів, викладачів релігійних предметів.

Ставлення національно-демократичних урядів щодо функціонування духовних семінарій, хлоп'ячих та дівчачих духовних, єпархіяльних шкіл було невизначеним.

Реформування системи освіти, яке розпочалося з приходом до влади українських урядів, кардинально не змінило засади навчально-виховного процесу школи. Автори «Проекту Єдиної школи на Україні» визнавали, що «виховання вестиметься через науку, релігію, мистецтво та гімнастичні вправи». У цей період значно зросла мережа початкових шкіл (нижчих і вищих). Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918-1919 шкільний рік подають наступний перелік дисциплін: рідна мова, Закон Божий, історія України, географія, природознавство, арифметика і співи. Релігійні дисципліни залишалися і в навчальному курсі середніх шкіл. Розклад уроків у гімназіях та реальних школах на 1918-1919 шк.р. передбачав 2 години Закону Божого із загальних 28-30-ти годин на тиждень в усіх класах. У розкладі уроків старших класів основної школи го-дини розподілялися таким чином: Закон Божий – 1-2 год. на тиждень, природознавство – 3-5 год., географія – 2 год., історія – 3 год., фізика – 3 год. тощо.

Слід вказати на ряд особливостей релігійних предметів. Перш за все, навчання у школах велося рідною мовою, тому викладання Закону Божого в українських школах здійснювалося українською. На посаду вчителя призначався лише той вчитель, який володів українською мовою, мав звання вчителя. По-друге, програми релігії (така назва Закону Божого використовується в цей час паралельно) мали характерне змістове наповнення, відмінне від програм із курсу Закону Божого попередніх років.

Змінювався і сам підхід до ведення уроку та викладання матеріалу. Рекомендувалося вживати усіх доступних засобів: ілюстрації, малюнки («гарні,

дійсно художні»), чарівний ліхтар, фотографії, музику, співи тощо . Головним вважалось не штудіювання основних догматів віровчення, а виховання загальнолюдських цінностей і моральних якостей, формування християнського напрямку волі.

На думку авторів «Проекту...», релігію не слід ставити в школі з метою вивчення самої релігії, її необхідно використовувати саме як засіб виховання. Так наприклад, статут поведінки учнів Мойсенської гімназії Полтавської губернії розпочинався саме з розділу «Відносно релігії», наступним був розділ «Відносно навчання», далі «Відносно моралі, товаришів, наставників і громадянства». Статут регламентував поведінку учнів як в школі так і поза її межами, зобов'язував «вдома ранком, після сна і вечером, перед сном – обов'язково молитися Богу», «завжди носити на шиї хрестик, і взагалі бути набожним до церкви, ікони...» Лекції в гімназії кожного дня розпочинались загальною молитвою. Розділ «Відносно моралі...» закликав учнів «повідься законами християнської моралі». Саме з точки зору виховних можливостей проект надавав релігії досить почесне місце в курсі школи.

В Україні за часів національно-визвольних змагань право визначення світоглядних орієнтацій та навчання певному віровченню дітей надавалося батькам. Школа, хоча юридично не була відокремлена від Церкви, вважалася і проголошувалася світською установою. Вивчення релігійних дисциплін вважалось необов'язковим, за згодою батьків учнів. Проте, викладання предметів релігійного циклу визнавалось обов'язковим для навчально-виховних закладів різних типів. Навчальні плани передбачали предмет Закон Божий та богослов'я. Зберігалася посада законовчителя по школах. Виховна сторона освітнього процесу в усіх навчальних закладах даного періоду мала релігійну основу. Збереглися порядки, устрій школи, церковні свята, урочистості, традиційні релігійних заходи у позаурочний і позашкільний час. Водночас характерним для системи релігійного виховання цього періоду є національне обрамлення. З огляду на зміст і форми виховного процесу, останній сприяв розвитку в учнів наукових і релігійних світоглядних орієнтацій, благочестивих намірів, високих моральних рис і духовних цінностей, а головне – формуванню національного світогляду. Національне виховання, яке стає провідним у даний період, не виключало релігійного аспекту, використовуючи моральний, етичний потенціал релігії.

Таким чином, незважаючи на те, що школа декларувалася світською установою, у період національно-визвольних змагань продовжувало функціонувати релігійне виховання в освітніх закладах України, яке набуло національного обрамлення.

З'ясовані особливості державної ідеології та шкільної урядової політики. Встановлено роль Церкви, державних та громадських інституцій, які брали безпосередню участь у процесі виховання підростаючого покоління. З'ясовано особливості змісту, методів, форм і засобів релігійного виховання в початковій і середній школі України в період 1917–1920 рр.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, історичні факти.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ІВАНА ЛИСЯКА – РУДНИЦЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Євтушенко Олена, учениця 10 класу Полтавської гімназії №21,
вихованка гуртка «Історичне краєзнавство»

Керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтавської
гімназії №21

Самопізнання та самовизначення народу є завжди актуальним, а тим більше тоді, коли нація стоїть на шляху розбудови своєї держави. Осмислення місця й ролі України в Європі та світі, поки що відстає від динамічних процесів її визнання міжнародним співтовариством. Величезним є той потенціал матеріальних та духовних цінностей, з якими Україна виходить на новий геополітичний простір. Саме тому, ми повинні говорити не лише про економічне та політичне утвердження України у Європі та світі, а насамперед, про самовизначення відносно самої себе. Рух до політичного самоствердження зумовлює особливе зацікавлення до проблем історії, ствердження національної свідомості, відродження та використання своїх історичних традицій і культурних надбань.

Взаємозумовленість культури і політики, спадщини попередніх поколінь і перспектив майбутнього розвитку не викликають сумніву, адже втрата власної держави завжди призводила до придушення або обмеження національної культури, і навпаки, культурне відродження стає запорукою політичного пробудження нації в боротьбі за державність. Нинішня активізація українського національно-культурницького руху зумовлена необхідністю самоствердження України у світі, викликає дедалі ширше зацікавлення до проблем становлення української нації та обґрунтування загальноєвропейського контексту даного процесу. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Особливої уваги заслуговують праці української діаспори, наукова спадщина якої тривалий час залишалася недоступною широкому загалу фахівців, внаслідок своїх проукраїнських націоналістичних та державницьких прагнень. Кожен, хто намагається розв'язати гострі політичні проблеми сучасної України, має можливість опертися на здобутки досліджень українських інтелектуалів з діаспори. Зокрема, тих, творчість яких припадає переважно на другу половину ХХ ст. (Б.Гаврилишин, Р. Шпорлюк, О. Мотиль та ін.). До них належить також І. Лисяк-Рудницький (1919 – 1984).

Метою нашого дослідження є аналіз життєвого шляху та ідейно-теоретичної спадщини мислителя І. Лисяка-Рудницького

В ході нашого дослідження було проаналізовано суспільно-політичні умови формування світогляду І. Лисяка-Рудницького, ідейно-теоретичну спадщину мислителя та його погляди стосовно сутності і процесу формування української нації, а також розглянуто філософське осмислення І. Лисяком-Рудницьким основних течій української суспільно-політичної думки в контексті актуальних проблем розбудови української держави, та дійшли таких висновків:

Вагомий вплив на сформування світогляду І. Лисяка-Рудницького мало його походження. Народився він у 1919 р. у Відні, в родині відомих українців з діаспори – адвоката, політика, громадського діяча Павла Лисяка та педагога, суспільно-політичної діячки Мілени Рудницької (була головою Союзу українок у 1929-1938 рр. та депутатом польського Сейму у 1928-1935 рр.). Навчання,

засвоєння знань та реалізація наукового поступу вченого І. Лисяка-Рудницького відбувалися за межами української землі. І. Лисяк-Рудницький виховувався в соціально активній сім'ї, протягом всього життя брав вагому участь у суспільно-політичному житті української діаспори. Суспільно-політичні умови, в яких жив І. Лисяк-Рудницький, уможливили його формування як знаного в світових наукових колах українського інтелектуала з діаспори і українського патріота.

І.Лисяк-Рудницький – автор близько 200 наукових праць з новітньої історії України, з проблем формування модерної української нації та української політичної думки XIX – XX ст. Провідні теми публікацій ученого – доля України в новітній історії, проблеми формування модерної (політичної) української нації, роль політичних ідеологій у цьому процесі, відносини українців із сусідніми націями і національними меншинами в Україні. Загалом він був прихильником лібералізму з поцінуванням нації і національної свідомості як запоруки ефективної представницької демократії.

І.Лисяк-Рудницького, як науковця, завжди цікавили особливості української нації. У своїх працях він, зокрема, досліджує поняття «нація», «історична нація», «неісторична нація». У його праці «Україна між Сходом і Заходом» ми бачимо як він застосував поняття нації, тобто який смисл вкладає у це слово. Дослідник визнає існування «національного характеру» і вважає, що він формується історично. Учений з'ясовує ті історичні чинники, що беруть участь у його становленні. На його думку вирішальну роль у націюстановленні і збереженні ідентичності нації відіграє існування вищого класу як носія політичної свідомості та культури. Дослідження процесу націюстановлення І. Лисяк-Рудницький здійснює з урахуванням геополітичного контексту, взаємин українців зі своїми найближчими сусідами – поляками, росіянами і євреями. Він акцентує увагу на тому, що становлення будь-якої нації відбувається в умовах протидії інших націй, насамперед найближчих сусідів. Тому процес націюстановлення великою мірою залежить від здатності нації ствердити себе, вибороти своє право на життя. У процесі становлення української нації І. Лисяк-Рудницький виокремлював шляхетську, народницьку та модерну добу.

У своїх творах І. Лисяк-Рудницький осмислює основні течії української суспільно-політичної думки в контексті актуальних проблем розбудови української держави. Мислителем проаналізовано такі суспільно-політичні течії: народництво, консерватизм, націоналізм, комунізм, і націонал-комунізм.

Лисяк-Рудницький подає нарис еволюції консерватизму як світогляду, зауважуючи, що в українській історії він як відіграв важливу позитивну роль: допоміг українському народові зберегти рідну мову, звичаї, обряди, певні традиції родинного і громадського життя.

Лисяк-Рудницький стверджує, що націоналізм – в українській політичній термінології під кінець XIX ст. поняття однозначне з активною національною свідомістю та патріотизмом, але згодом воно зазнало звуження. Перед першою світовою війною та під час визвольних змагань під націоналізмом стали здебільше розуміти самостійництво. А коли у 1920-х роках виникла ідеологічна течія, що прийняла назву «націоналістичної» та оформилася в організований політичний рух, поняття націоналізму набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігає й нині. Український націоналізм І. Лисяк-Рудницький вважає

виник у 1920-х роках, спершу як духовий фермент молодшого покоління, як протест на упадок української державності та шукання нових доріг у повоєнній дійсності.

В суспільному відношенні націоналізм прагнув охопити своїм впливом усе життя українського народу в усіх його виявах. Націоналістичний рух не обмежувався суто політичними завданнями, а намагався керувати й культурним процесом, зокрема в ділянці літератури, уважаючи її важливим світоглядово-виховним чинником. У генезі й еволюції українського націоналізму І. Лисяк-Рудницький наголошує, що головну роль відіграло трагічне становище українського народу кінця 1920-30-их років. Великим успіхом націоналізму можна вважати те, що він зумів опанувати молодь, зокрема студентство. Націоналізм ототожнював себе з молодим поколінням. Основним рушієм українського інтегрального націоналізму був пафос національно-визвольної боротьби.

Лисяк-Рудницький зауважує, що комунізм у його російській версії (більшовизм) не мав поширення в Україні, доки внаслідок більшовицької агресії її не було приєднано до Росії. Він переконаний що український комунізм не має дореволюційних коренів. Український комунізм як вважає І. Лисяк-Рудницький є паростком – хоча цей факт гаряче заперечує радянська історична наука – національної революції 1917 р.

Комунізм – єдиний з чотирьох основних напрямів української політичної думки, який може заявити про свій успіх. Але такий явний комуністичний тріумф має один дуже сумнівний аспект, він завдячує передовсім військовій інтервенції радянської Росії. І. Лисяк-Рудницький говорить, що існує принципова різниця між українським і російським комунізмом. І. Лисяк-Рудницький, як чесний і неупереджений науковець визнає, що все ж 1920-ті роки засвідчили значний зріст українського комунізму. Молодше покоління інтелігенції в Українській РСР відчувало, що традиційний народницько-демократичний світогляд застарів і став провінційним. Комуністична ідеологія вабила їх своїм динамізмом, науковими, як їм видавалося, засадами, світовими перспективами. Доказом життєздатності українського комунізму в 1920-х було те, що він міг поповнювати своє членство і поза межами СРСР, де за його спиною не стояла могутня держава. Комуністичні та прорадянські симпатії були дуже відчутні серед українців у Польщі, Румунії, Чехословаччині, емігрантів у країнах Західної Європи, українських поселенців у Сполучених Штатах і Канаді. Переконливим показником розпаду комунізму як власне української течії був швидкий і безповоротний занепад прорадянських симпатій серед українців поза межами СРСР. У науковому доробку І. Лисяка-Рудницького чільне місце займає осмислення основних течій суспільно-політичної думки народництва, консерватизм, націоналізм, комунізм, націонал-комунізм) в контексті актуальних проблем розбудови української держави. Мислитель виокремлює їх відповідно до тих політичних ідеологій, для яких вони стали ідейно-теоретичним підґрунтям. І. Лисяк-Рудницький дотримується тієї думки, що основні політичні ідеології в Україні є типово європейськими.

Нині в Україні продовжується процес розбудови незалежної держави, відродження кращих традицій національної культури. У цій справі важливо використовувати кращі теоретичні здобутки зарубіжних і вітчизняних мислителів

і учених. До останніх ми можемо віднести і І. Лисяка-Рудницького. Теоретична спадщина цього науковця не втратила своєї актуальності і сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Абліцов В. «Галактика Україна. Українська діаспора: видатні постаті» / В. Абліцов. – К. : «КИТ», 2007. – 436 с.
- 2.Бондар С. В. Проблема формування української нації у творчості І. Лисяка-Рудницького / С. В. Бондар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2001. – № 37. – С. 29 – 30.
- 3.Брайчевський М.О. Конспект історії України / М. О. Брайчевський. – К. : Старожитності, 1991. – 253 с.
- 4.Грицак Я. І. Лисяк-Рудницький. Нариси біографії / Ярослав Грицак. – К. : Сучасність, 1994. – 67 с. – С. 11 – 23, 30 – 45.
- 5.Ємиць Т. Європейський за формою та національний з змістом науковий доробок І. Лисяка-Рудницького / Татяна Ємиць // Наукові записки. – К. : Конус, 2010. – 703 с. – С. 620 – 626.
- 6.Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. Дорошенко. – К. : Глобус, 1992. – 217 с.
- 7.Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 530 с. – С. 1 – 27, 281 – 401.

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕРЦЕН

Толочин Михайло, учень 10 класу Полтавської гімназії №21, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство»

Керівник: **Посмітна С.В.**, учитель історії, Полтавської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Нині в Україні має місце процес розбудови незалежної держави і відродження найкращих національних традицій. У цій справі важливо використовувати теоретичні напрацювання кращих зарубіжних та вітчизняних мислителів. До таких ми відносимо і Михайла Петровича Драгоманова, видатного історика, громадського діяча і мислителя громадського масштабу, одного із ініціаторів та ідеологів українського національного відродження, бо його внесок у формування національної свідомості народу, на наш погляд, є досить великим. Ось чому ми вважаємо тему нашого дослідження актуальною.

Мета нашого дослідження – проаналізувати його життєвий шлях, творчу спадщину та внесок у розвиток української ідеї й суспільно-політичного руху, українське державотворення.

Народився майбутній історик, критик, публіцист, фольклорист і громадський діяч 30 вересня 1841 р. в м. Гадячі на Полтавщині в родині зубожілого дворянина, котрий походив з колишньої козацької старшини Монастирських Будищ Гадяцького полку. Батько – Петро Якимович – своїм шістьом дітям прищепив любов до літератури, бо і його знали як поета-аматора та перекладача, писав байки, збирав пісні, які передавав родичу-професору Амвросію Лук'яновичу Метлинському. Мати також привчала дітей до української пісні, бо й сама гарно співала. Роки дитинства та юності Михайла було овіяні поезією народної творчості. Михайло Драгоманов – брат Олени Пчілки (Ольга Петрівна Косач, у дівочтві – Драгоманова (1849-1930); племінник декабриста Якова Якимовича Драгоманова (1801-1840); дядько Лесі Українки (Лариса Петрівна Косач (1871-1913). [1, С.54]

У 1853 р. Михайло Драгоманов, закінчивши повітове училище, вступив до Полтавської чоловічої гімназії. Під час навчання багато читав (бібліотека гімназії налічувала близько п'яти тисяч томів), перейнявся соціалістичними ідеями і відкрито пропагував свої погляди. Разом з однокласниками заснував у гімназії рукописне видання, був його редактором. На формування світогляду молодого соціаліста Драгоманова справив неабиякий вплив викладач історії О.І. Стронін, цього наставника Михайло Петрович буде пізніше згадувати добрим словом.

Гімназію Михайло закінчив з пригодою – йому не видали свідоцтва. Причиною було виключення Михайла з гімназії за кілька місяців до закінчення навчання. Завдяки клопотанню відомого хірурга, професора, члена-кореспондента АН Російської імперії М.І. Пирогова, який на той час був попечителем Київського навчального округу, Михайло залишив гімназію «за власним проханням».

Драгоманову було дозволено скласти екстерном екзамени за курс гімназії і він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету імені святого Володимира, який успішно закінчив у 1864 р., захистивши дисертацію з присвоєнням ступеня магістра історії. Під час навчання Михайло взяв участь в організації недільних шкіл, а в газеті «Русская речь» в 1961 р. Розмістив свою першу публікацію – полемічний відгук на статтю М.О. Добролюбова «Всероссийские иллюзии, разрушаемые розгами». У цьому ж році Драгоманов виступив на проводах М.І. Пирогова, який залишив пост попечителя Київського народного округу, та на похоронах Т.Г. Шевченка.

Безперечно, оточення, сім'я мали значний вплив на духовне становлення молодого Драгоманова. Окрім того, серед чинників, що суттєво вплинули на формування його світоглядних позицій, слід зазначити:

- навчання у Гадяцькому повітовому училищі, Полтавській гімназії, на історико-філологічному факультеті Київського університету святого Володимира. Під впливом своїх учителів, що були взірцем найвищого служіння науці та народові, започаткував М. Драгоманов інтерес і любов до педагогічної діяльності;
- викладацька робота в Подільській чоловічій недільній школі, Тимчасовій Педагогічній школі, Другій київській гімназії, Київському університеті сформували у Драгоманова думки, ідеї та положення щодо розвитку освіти в Україні.

Практична робота на ниві української просвіти сприяла становленню як політичного світогляду, так і педагогічних поглядів М. Драгоманова.

Свої педагогічні погляди на освіту і виховання Михайло виклав у численних публіцистичних статтях, зокрема: «Народні школи на Україні», «Педагогическое значение малорусского языка» та ін.

«Справу шкільну я ставив у тих статтях не на національний. а на педагогічний ґрунт - на котрому й обговорювали російські педагоги в 1862-63 (у тім числі москалі -К. Ушинський і Водовозов), досить прихильно до українства...» - згадував Михайло Патрович.

Учений-педагог за професією, М. Драгоманов вніс неоціненний вклад у формування і розвиток прогресивної педагогічної думки в Україні. На жаль, і донині в науково-педагогічній літературі належним чином не висвітлені демократичні погляди великою мислителя, які могли б прислужитися в епоху

кризових освітніх явищ, становлення і реформування української національної школи.

У центрі уваги вченого знаходилося досить широке коло освітніх проблем:

- наповнення української школи європейськими гуманістичними ідеями з пріоритетом загальнолюдських цінностей над національними;
- орієнтація школи на національну самобутність і особливість учнів;
- обов'язковість рідної мови у початковому навчанні українських дітей;
- деполітизація освіти;
- соціальне і матеріальне становище народних учителів та проблеми підготовки педагогічних кадрів;
- організація початкової народної школи для забезпечення освіти широким верством трудящих мас;
- роль і місце національної інтелігенції в просвіті свого народу тощо.

У 1864 р. М.П. Драгоманов став приват-доцентом та одружився з Людмилою Михайлівною Кучинською, котра була членом «Старої громади». В 1863-1865 рр. Михайло Петрович – викладач географії у 2-й Київській гімназії та лектор кафедри загальної історії в Київському університеті. Одночасно працював над магістерською дисертацією «Вопрос об историческом значении Римской империи Тацит».

Михайло грав помітну роль у розвитку української педагогічної думки. Його ім'я по-праву має бути віднесене до кола тих, хто дуже близько стояв біля справи освіти, зокрема української народної школи. На підтвердження цього є хоча б такий красномовний факт - одним із своїх псевдонімів учений обрав псевдонім «Учитель».

Численні архівні матеріали, окремі роботи М. Драгоманова, видрукувані в Україні, переконують, що погляди вченого на розвиток української національної школи, на відродження рідної мови і впровадження викладання нею у навчальних закладах, піклування проти антигуманної політики російського самодержавного уряду, носили послідовний і систематичний характер.

У 1866 р. «украинофил с сепаратистическим направлением» М.П. Драгоманов перебував під наглядом III відділення поліції. В цей період він став членом організованої в 1863 р. В.Б. Антоновичем «Старої громади», до її складу входили також О. Русов, М. Зібер, С. Подолинський та інші громадські діячі – всього понад 70 членів. Драгоманов взяв участь в діяльності південно-Західного відділення Російського географічного товариства, яке було започатковане в 1873 р. Під прикриттям членства в ньому українофіли друкували українські архіви, заснували музей та бібліотеку, збирали українські документи, встановлювали контакти з українцями Галичини, користуючись їхньою пресою для поширення заборонених в Росії поглядів.

У 1875 р. М.П. Драгоманов був звільнений з університету за політичну небажательність і наступного року разом із сім'єю емігрував до Швейцарії. В Женеві він створив осередок політичної еміграції, за висловом І. Франка – «центр українського руху та української думки», що діяв більше 20 років. Також заснував вільну безцензурну українську друкарню, в якій видавав збірники «Громади» - в 1878-1882 рр. вийшло 5 книг, надруковані були і твори письменників із

Миргородщини А.П. Свидницького («Люборацькі», посмертно), Панаса Мирного («Лихі люди»), «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»).

Мета виховання за М. Драгомановим – «вкріпляти в дітях природні напруги до волі і братерства», виховати людину широкої ерудиції, багатогранних інтересів, громадянина, патріота. [2, С. 36]

У розумінні М. Драгоманова система народної освіти повинна включати розвиток розумових здібностей дітей, їх уміння орієнтуватися в суспільному житті та явищах природи, прищеплення дітям високих моральних якостей, засвоєння ними загальних закономірностей розвитку природи, навколишнього середовища.

Учений відстоював один із найважливіших принципів дидактики – наступність у навчанні, доказуючи, що треба йти від відомого до маловідомого, а згодом – і до невідомого.

Заслугує на увагу драгоманівський порівняльно-історичний метод навчання, який він застосовував у педагогічній практиці, пов'язуючи географічні, історичні, літературні та інші відомості з місцевими етнографічними та історичними даними.

У 1878 р. Драгоманов на Міжнародному літературному конгресі в Парижі виступив з протестом проти заборони російським урядом українського письменства. З-під його пера вийшли антицарські, що були заборонені в Росії, але широко поширювалися за кордоном і принесли Михайлу Драгоманову славу «українського Герцена».

Вперше про підтримку поглядів Михайла Петровича Драгоманова заявили члени віденського клубу українських студентів «Січ», львівського русофільського «Дружнього лихваря». В останньому членами було І.Я. Франкота та М.І. Павлик. Саме вони очолять інтелектуальне та ідеологічне повстання проти обмеженого і консервативного проросійського західноукраїнського проводу, до чого й закликав їх женевський наставник М.П. Драгоманов.

У 1883 р. Драгоманов редагував газету «Вільне слово», закликаючи до розгортання процесів національного відродження і визвольних змагань, до створення в підросійській та підавстрійській Україні політичних партій на європейських демократичних засадах. Така партія була створена – «Селянська русько-українська радикальна партія» першою в політичній історії Європи проголосила кінцевою метою реалізацію соціалістичних ідей. Допомогали Драгоманову у створенні партії І. Франко та М. Павлик.

У 1870-1890 рр. Михайло Петрович Драгоманов був співавтором українських революційно-демократичних видань у Галичині, особливо активно співпрацював з редакцією журналу «Народ» - двотижневого громадсько-політичного видання, органу Радикальної партії Галичини, який виходив у 1890 р. у Львові, а з 1892 р. – у Коломиї.

У 1891 р. Драгоманова було обрано членом Міжнародної ради фольклорного товариства. Так було поціновані його помітні здобутки в науковій фольклористиці та етнографії, викладені в працях «Історичні пісні українського народу», «Нові українські пісні про громадські справи 1764-1880», «Малоруські народні перекази і оповідання», «Політичні пісні українського народу 18-19 століть», «Розвідка про українську народну словесність і письменство».

Цінність зберігають і його публікації епістолярної спадщини українських письменників та дослідження про них.

М.П. Драгоманов творчо сприймав традиції російської прогресивної літератури і критики, зокрема, ідеї революційно-демократичного просвітництва. Він став одним з перших українських професійних літературних критиків, систематично аналізуючи основні тенденції та явища літературного життя в Україні. Захищаючи українську літературу від численних і різноманітних ворогів, М.П. Драгоманов вважав, що вона має бути тісно пов'язана з життям народу, бути «за ідеями – демократичною, за манерою – критичною і реалістичною, за мовою – живонародною». [3, С. 87]

М.П. Драгоманов розробив концепцію взаємовідносин національних культур в дослідженні «Література російська, великоруська, українська, галицька», сприяв популяризації, особливо в Галичині, творів російської літератури, за що навіть був названий «воинствующим москалем».

Драгоманов друкував статті та рецензії переважно про українську літературу та фольклор в російських журналах «Вестник Европы», «Древняя и новая Россия», «Дело», «Северный вестник», «Отечественные записки» (стаття «Борьба за духовную власть и свободу совести XVI-XVII стол.»), Санкт-петербургській газеті «Санкт-Петербургские ведомости» (стаття «О педагогическом значении малорусского языка»). Низку статей М.П. Драгоманов присвятив діям російського визвольного руху. [4, С. 247]

Протягом усього свого життя М.П. Драгоманов був одним із найбільш активних і послідовних учасників руху за національну школу, піклувався про розквіт національної культури, українського слова. [5. С. 91]

За тридцять років наукової, літературно-критичної, публіцистичної діяльності М.П. Драгоманов написав понад дві тисячі праць. Лише його фольклористика складає майже десять томів, його історичні праці відомі в багатьох країнах світу. Михайло Петрович неодноразово обирався почесним членом багатьох міжнародних організацій і товариств. Великий внесок Михайло зробив у становлення Софійського університету – саме його власна бібліотека з понад десяти тисяч томів стала основою університетської книгозбірні. Чимало зусиль доклав Михайло Петрович до створення національної бібліотеки Болгарії – софійської бібліотеки імені Кирила і Мефодія. [6, С. 60]

М.П. Драгоманов помер на 54-у році життя 20 червня 1895 р. в Софії, мріючи про свою вільну землю до останнього подиху, хотів повернутися в Україну. Галицькі радикали провели народне віче на пошанування пам'яті великого мислителя і громадського діяча, заснувавши просвітне товариство «Проступ». До Софії надіслали телеграму: «Батьку рідний, просвітителю наш, ти, що все своє життя, своє здоров'я посвятив для темного робочою люду, щоб його просвітити світлом правдивої науки, - прийми подяку за тридцятилітню працю твою від нас, руських хлопів, зібраних з усієї Галичини на руським народнім вічу у Львові. За правду, за Волю, котру ти голосиш, будемо стояти до загибуні». [7, С. 269]

Довголітня й багатогранна творча і громадсько-політична діяльність М. Драгоманова може скласти основу для сучасного українського національно-державного відродження, національного розвитку нації. Багато його ідей

стосовно державотворення не втратили своєї актуальності і можуть бути використані навіть сьогодні для розбудови незалежної української держави. Його творча спадщина надзвичайно важлива для українського народу.

Список використаної літератури:

1. Антологія краєзнавства Полтавщини: Науково-методичний посібник / За ред. П.І. Матвієнка. – 4 вид., допов. – Полтава: Довкілля-К, 2007. – 322 с.
2. Драгоманов М. Листи до І. Франка та ін. 1887-1895. – Львів, 1908. – с.45.
3. Климчук Л.А. Педагогічні погляди М.П. Драгоманова: Дис. канд. пед. наук. –К., 1995. – 175 с.
4. Рік української історії. Календар-довідник / В.М. Пономарьов. – Тернопіль : Богдан, 2013. – 416 с.
5. Михайло Драгоманов і українське національне відродження: Тези доповідей і повідомлень Республіканської наукової конференції молодих учених, присвяченої 150-річчю з дня народження М.П. Драгоманова. – К., 1991. – 125с.
6. Федченко П.М. Михайло Драгоманов: Життя і творчість. – К. – 1991. – 362 с.
7. Україна. Дитяча енциклопедія. Авт.-упорядники В. М. Складенко та ін. – Харків: Фоліо, 2008 – 319 с.

ТА, ЩО СВІТЛО В ТЕМРЯВУ НЕСЛА...

Пелина Катерина, учениця 7 класу Полтавської гімназії № 21, гурток «Історичне краєзнавство»
Керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтавської гімназії № 21

Невіддільною частиною історії українського народу є політично і соціально активна жінка. Проте, як це не парадоксально, у цьому аспекті вона нам майже невідома. Нові реалії сучасного життя змушують по-новому поглянути на роль жінки в історії. Сьогоднішнє прагнення створити демократичне українське суспільство, яке б усвідомлювало себе цілісною нацією, вимагає повернення жінки в історію нашого народу. Полтавщина породила тисячі ініціативних, талановитих, вольових жінок, які збагатили її історію і культуру. Різні за походженням, долею, життєвими обставинами, вони були справжніми берегинями, віддавали сили і творчу енергію на розбудову власної землі. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним

Колоритною постаттю на громадсько-культурному тлі 60–80-х років XIX ст. була “провісниця волі”¹ Єлизавета Милорадович зі славетного роду Скоропадських, представниця української аристократичної еліти.

Мета нашого дослідження – розглянути життєвий шлях нашої славетної землячки та її вплив на українське національне відродження, на становлення та розвиток державності на українських землях.

Єлизавета Іванівна Скоропадська (в заміжжі – Милорадович) народилася 31 грудня 1831 р. [1] (1 січня 1832 р.) у відомому палаці Качанівка Борзнянського. Походила Єлизавета з двох старовинних українських родів – Скоропадських і Тарновських. Її батько – Іван Михайлович Скоропадський (30 січня 1805 – 8 лютого 1887) – представник знатного козацького роду, був освіченою і розумною людиною, шанував старовину та мистецтво, підтримував фінансово школи й гімназії, належав до лінії генерального бунчужного Василя Скоропадського, рідного брата гетьмана Івана Скоропадського (1708–1722 рр.).

Єлизавета сімнадцятирічною вийшла за майже на тридцять років старшого графа Льва Григоровича Милорадовича. У своїх листа Єлизавета називала чоловіка «дідом». Подружжя було нещасливим. Сина Григорія, російського дипломата, стратили більшовики, а донька Олександра померла ще дитиною.

З переїздом сім'ї до Полтави почалася для Єлизавети Іванівни активна участь у громадсько-культурному житті. Будинок Милорадовичів став “справжнім українським салоном”, осередком культурницької діяльності полтавської громади. (нині на цьому місці розташована гімназія № 6).

У Полтаві, де жила Єлизавета Милорадович, її називали Гетьманшею. Але не тільки тому, що її прадід Іван Скоропадський – гетьман України. Вона сама була особистістю, мала незалежний і рішучий характер. Як і всі Скоропадські, Єлизавета була патріоткою і ратувала за самостійну Україну. Їй не було тридцяти, коли вона стала відомою суспільно-політичною діячкою, допомагала розвитку вітчизняної науки, освіти та культури, клопоталась перед владою про відкриття навчальних закладів. Її життя позначене перевагою найвищих громадських ідеалів, спрямованих на розбудову національної самобутності.[4]

Єлизавета Милорадович була свідомою українкою. Тому відомий полтавський літературознавець, краєзнавець, письменник і журналіст Петро Ротач порівнював її з Лесею Українкою і вважав, що в серці в неї горів прометеївський вогонь.

Духовним наставником Єлизавети Милорадович був Михайло Павлович Позен (1798–1871) – державний діяч, таємний радник, статс-секретар, один із теоретиків селянської реформи 1861 р., автор програмових праць з цього питання, а, можливо, й закоханий у неї чоловік. У 1856 і 1857 рр. він представляв цареві проекти поступового скасування кріпосного права зі збереженням власності поміщиків на селянські надільні землі, що надавалися селянам у користування за певні повинності та без права викупу. Імовірно, що саме під впливом М. Позена так гаряче підтримувала Є. Милорадович ідею звільнення селян. Як тільки-но було скасоване кріпацтво, вона подарувала кожному своєму колишньому кріпакові по одній десятині землі, окрім того, що припадало згідно з реформою за викуп. Антикріпосницькі погляди Єлизавети Іванівни раз у раз поглиблювалися, підкріплені забороненою літературою.[2]

Крім того, про графиню тоді говорили як про жінку “емансипе” – без заборонів. І спосіб життя вела відповідний: одягалася за останньою французькою модою, красуючись на балах у паризькому вбранні, палила, регулярно їздила за кордон – могла собі це дозволити. Була освіченою, вільно говорила французькою, з гарним “паризьким діалектом” [3], і німецькою мовами. Є. Милорадович самостійно ретельно вивчала англійську мову, маючи на меті зробити переклад “Історії Русів”, щоб її чужоземні друзі могли осягнути ментальність українського народу.

У 1863 році після підписання Валуєвського циркуляра в Україні розпочинаються репресії, арешти й заслання. Чимало неприємностей за українські симпатії довелося зазнати і Єлизаветі Милорадович.

Українські діячі, зрозумівши, що подальша праця в російській Україні неможлива, вирішують заснувати в Галичині літературне товариство. Але для

цього потрібні кошти. Олександр Кониський та колишній кирило-мефодієвець Дмитро Пильчиков звертаються за допомогою до Єлизавети Іванівни. Вона надає українським діячам значні кошти – 20 тисяч австрійських срібних крон – шалені на той час гроші. [5]

На ці кошти вдалося у Львові заснувати літературно-наукове Товариство імені Шевченка, завданням якого було «спомогати розвою руської (малоруської) словесності». На кошти Єлизавети також придбали друкарню для товариства, що дало змогу побачити світ українським часописам, зокрема «Записки», «Зоря», «Правда», «Діло».

В історії товариства імені Шевченка видатна меценатка й донині займає почесне місце. [6]

Померла Єлизавета Милорадович-Скоропадська 14 лютого 1890 року в Полтаві, де й похована. Українську патріотку пам'ятають і шанують. Вона зробила для Полтави і загалом для України так багато добра, що заслуговує на вдячну пам'ять земляків.

Джерела та література

1. Антологія краєзнавства Полтавщини: Науково-методичний посібник / за ред. П. І. Матвієнка - 4.е. вид., допов. - Полтава: Довкілля - К., 2007 - 322с.
2. Білоусько: Новітня історія Полтавщини (І половина XX) Підручник для 9 класу загальноосвітньої школи – Полтави: Оріяна, 2006 - 312с.
3. Довідник з історії України. Повна енциклопедія / Авт. – упорядники В. Д. Складенко Харків: Фоліо, 2006. - 463с.
4. Петренко І. М. Єлизавета Милорадович (1832-1890) в українському суспільно-політичному русі / - Полтава: ПУЕТ, 20013 - 416с
5. Пономарьов. Рік Української історії. Календар - довідник В.М. Пономарьов Тернопіль: Богдан, 2013 - 416с.
6. Томазов В.В./ Милорадович Єлизавета Іванівна// Енциклопедія історії України у 10 т. редкол та інститут історії України НАН УКРАЇНИ. --К./: Наук думка 2009 . ISBN 978- 966- 00 - 1028- 1

ДОСЛІДНИК СВІТОВОГО МАСШТАБУ

Курява Марія, 7 клас, Полтавська гімназія №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство»

Керівник: **Посмітна С.В.**, учитель історії Полтавська гімназія №21

Сьогодні Україна відроджує свою культуру та духовні цінності, які здавна шанують у цивільному світі. Відродитися духовно - це повернути народу сторінки його героїчної, трагічної історії, духовне, культурне, мистецьке, краєзнавче надбання тих, хто здійснив вагомий внесок в історію благодатного полтавського краю та в історію України в цілому. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Серед відомих учених - полтавців, подвижників національної української науки і культури початку XX ст. ім'я Михайла Яковича Рудинського належить до перших величин. І це не дивно, адже людина, тривалий час проживаючи у Полтаві, присвятила його на розбудову міста, його культури, науки, освіти та музеїв. Тут же отримав характеристику письменника - демократа Володимира Короленка - як "відомий українець" на садибі літературно-меморіального музею Володимира Короленка. Михайло Якович Рудинський - не тільки людина, що любила свою країну, а й відомий український археолог, історик мистецтва,

музейник, педагог- пам'яткоохоронець. Хоча досягнути цих висот було нелегко , перед цим він пройшов тернистий шлях невдачі.

На наш погляд, знати свою історію, свої витоки , пам'ятати імена та вивчити наукову спадщину істориків-полтавців які намагалися повернути нам ,своїм нащадкам, давно забуті сторінки славного минулого рідного краю - ось що ми поставили собі за мету для нашого дослідження. Своєю багаторічною невтомною працею Михайло Рудинський навіки вписав своє в ім'я скрижалі історії.

Михайло Рудинський народився 14 жовтня 1887 року в Охтирці на Сумщині, навчався у Охтирській гімназії, продовжив освіту у Петербурзькому історико-філологічному інституті, згодом у Харківському університеті. У 1905 році революційні події юнака захопили романтикою та надихнули на написання навіть віршів. До речі, архіви на сьогоднішній час зберегли понад сто віршів ученого. Оцінити душевний прорив археолога можна і через його прозу. Так у одному з автобіографічних листів він написав "Моє дитяче захоплення археологією в його чисто хлоп'ячій формі..., прийшла без найменших столітніх величів. Його джерелами була глибока любов до природи, яку збудили наш дім, враження, Охтирка та незрівняні емоції, любов, що з нею прожив я все своє життя.

"З раннього дитинства маленького Михайлика тягнуло до минулого, залишків його старовинних веж, величних соборів, козацькі назви вулиць і кутків, розповіді про відважних козаків зародили в душу М.Я. Рудинського любов до краю та прагнення зізнаватися про нього все більше нового та цікавого. Ще навчаючись у Охтирській гімназії, він почав досліджувати старовинні пам'ятники. Згодом започаткував власні дослідження "Літні місяці в селі і мої екскурсії спочатку (археологічні , а потім ботанічні), - згадував він, ще більше прив'язали мене до українського села». У 1909 році Михайло Якович захистив дисертацію, пізніше працював у середніх навчальних закладах Путівля, Переяслава, Києва, Петрограду, де навчав дітей любити рідний край. (8, с.8)

У 1917 році він повернувся на Батьківщину, а вже восени цього року переїхав до Полтави і отримав посаду зав. Педагогічним Бюро Полтавського губернського земства. У найтяжчі роки М.Рудинський був людиною творчої енергії безліч ідей кипучої діяльності. Він запам'ятався як представник «свідомої і патріотично настроєної полтавської інтелігенції».Тоді його сестри, Марія та Євгенія, оселилися у квартирі на садибі лікаря Будаговського.

Упродовж всього життя М.Я Рудинський зробив безліч хороших та корисних справ: був завідувачем педагогічного Полтавського губернського земства, редактором, видавцем, автором статей та спонсором журналу «Нова школа», забезпечивши народ читанками та іншими книжками у великій кількості- понад півтора мільйона. До цієї справи він залучав кошти на пожертвування і мріяв збудувати вищу педагогічну школу – свій Полтавський університ. М. Рудинський опублікував і підготував концепцію створення у Полтаві історико-філософського та педагогічного університету, до речі, саме у 1918 році з його ініціативи у Полтаві було відкрито історико-філософський педагогічний факультет, де він був викладачем факультету, на початку 20-х років ХХ ст. став членом кількох наукових товариств, познайомився з відомими діячами В.Є. Бучневичем , К.В Мощенком, І.Ф Павловським, Л.В Падалкою та іншими.(4, с.360)

За бурхливої доби Української революції, переломних зрушень у суспільстві М.Рудинський щедро обдарований талантами, високоосвічений громадянин не міг залишатися осторонь. Як ентузіаст –педагог,»Людина широкої освіти» М. Рудинський був зацікавлений у налагодженні місцевої видавничої діяльності, бо вона була спрямована на забезпечення шкіл українськими виданнями, читанками, збірками віршів. Діяльність М. Рудинського була спрямована на відродження національної культури.(2)

Після цього учений остаточно захоплюється мистецтвом і у 1919 році він створює картинну, чи як тоді її назвали «Образову» галерею мистецтв губернського музею. Згодом він бере участь у формуванні Полтавського художнього музею-галереї мистецтв, архіві і майбутньої обласної бібліотеки. Учений створює перші музейні путівники : «Музеї мистецтва : коротенький провідник» та «Архітектурне обличчя Полтави». Дві перші роботи перевидані у Полтаві і досі абсолютно доступні.(5)

Михайло Якович Рудинський разом із завідуючим округового музею Валентином Ніколаєвим виступили ініціаторами пропозиції щодо створення Центрального музею Полтавщини. Після від'їзду Валентина Ніколаєва до Харкова, Михайла Рудинського призначають на посаду директора Центрального пролетарського музею Полтавщини на початку 1923 року. Період перебування у Полтаві Рудинського на посаді очільника музею був «золотою добою» в житті музею, як виставкова частина, так і науково-дослідна частина роботи музею досягли найвищої точки розквіту. Разом із В.М. Ніколаєвим вони створили один з найкращих крайових музеїв України . Михайло Якович переносить археологічний відділ на перший поверх, консультує музейне будівництво губернії, очолює пам'яткоохоронну діяльність. Усе це він робить разом з Миколою Гавриленком , Константином Мощенком, Павлом Мельниковим, Вадимом Щербаківським. (3)

Учений продовжив викладати у Полтавському ІНО археологію, читав лекції, залучав студентів до роботи у музеї. Одним із найголовніших досягнень М. Рудинського було вивчення Кам'яної Могили саме як геологічного явища. Упродовж п'яти сезонів було повторно обстежено велику кількість печер, плит і гроти. (7, с.10)

Внаслідок переслідування радянської влади «за українофільські погляди та ідеалізацію патріархальщини» через два роки змушений був залишити Полтаву і перебратися до Києва. Працював вченим секретарем Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН(1924-1928рр., науковцем Кабінету антропології ВУАН(1928-1933 , співробітничав у Лаврському музейному містечку, Історичному музеї. На хвилі розгрома наукових кадрів на Україні в 1934 р. був зарештований і засланий на Північ. Місцем роботи стали лісоповал в Котласі, контора обласпоживспілки та музей у Вологді. До Києва повернувся у 1944р. обіймав посади вченого секретаря і заввідділу первісної археології Інституту археології АН УРСР. (1, с. 160)

За роки наукової діяльності провів масштабні польові археологічні дослідження пам'яток кам'яного та бронзового віку на Полтавщині, Чернігівщині,Київщині,Катеринославщині та у Подністров'ї. Автор понад 50 наукових праць,серед них:»Дюнні станції неолітичної доби з побережжя Ворскли»(1920р.) ,»До питання про культури мезолітичної доби на

Вкраїні»(1928р.), «Пушкарівський палеолітичний постіл і його місце в українському палеоліту»(1947р.),«Кам'яна могила» (1961р.). (6, с. 105)

Помер учений 23 червня 1958 року. Похований разом із своєю сестрою Євгенією Яківною на центральній алеї Байкового кладовища в Києві. За своє життя М.Я. Рудинський зробив не одну добру справу, написав багато творів, зробив археологічні відкриття.

У 2002 році з'явилася його меморіальна дошка, яку відкрили у Міжнародний день охорони пам'яток, щоб увічнити пам'ять цієї великої людини. У Полтаві тричі проводилося відзначення річниці від дня народження М.Я. Рудинського. Перші читання у вигляді конференції приймали у Полтавському краєзнавчому музеї ще у 1987 році - на 100-річницю від дня народження. Другі читання відбулися 2003 року у стінах Полтавського художнього музею, до речі, цей музей також засновано Рудинським. Нещодавно, у жовтні 2017, третя конференція була завершена та зібрана з приводу 130-річчя від дня народження вченого.(2)

Творчий внесок ученого в науку, в археологічну, пам'яткоохоронну та музейну галузі знання надзвичайно великий. Ім'я Михайла Яковича Рудинського-вченого-дослідника та музейника золотими літерами вписано в історію міста Полтави, вітчизняної та світової археологічної науки. М. Рудинський – один з найвідоміших директорів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, фундатор 1 вищу і музейних осередків у місті і області, визначний археолог - енциклопедист, знаний видавець і пам'яткоохоронець був розбудовником наукових і культурно - мистецьких закладів Полтави і краєзнавцем високого рівня.

Будучи археологом всесвітнього виміру, дослідником петрогліфів Кам'яної Могили подвижником культурної ниви України його велика спадщина не загубилася у вихорі складного та важкого життя, вона не втратила свого значення і сьогодні для української нації.

Ми сподіваємося, що творчі здобутки великого вченого будуть служити нашому суспільству, нашій нації для подальшої розбудови української державності.

Список використаних джерел:

1. Білоусько О.А. Єрмак О.П., Ревегук В.Я.Новітня історія Полтавщини 1 половина 20ст. підручник для 10 класу Полтава: Оріяна,2005.-312с.
2. Михайло Рудинський і Полтавський музей :збірник наукових праць.-Полтава: Дивосвіт, 2017.-192с.:іл.,
- 3.Полтавщина.: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В.Кудрицького. -К.:УЕ,1992.-1024с.:
- 4.Полтавщина Історичний нарис.- П.: Дивосвіт, 2005.- 592с
- 5.Рудинський М. Архітектурне обличчя Полтави.- Полтава, 1919. Вид.2-е 1992
- 6.Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2017. Пам'яті М.Я.Рудинського (1887-1958): збірник наукових праць.-К.:Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2017.-168.:іл.,
- 7.Супруненко О.Б. // Хто є хто в Україні К.:К.І.С.,1997.-С.499
- 8.Супруненко О. Б. Археолог, історик науки : Бібліографічний покажчик\Сост.Супрун. Т.- Полтава :Полтавський краєзнавчий музей ,1992-25С

ЛУБЕНСЬКИЙ СЛІД АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСІЯ БЕКЕТОВА

Кабанець Андрій, вихованець гуртка «Спортивний туризм» ДЮКСОТ «Валтекс», учень 10-а класу Лубенської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №2 Лубенської міської ради
Керівник: **Полонський Микола Миколайович**, методист ДЮКСОТ «Валтекс»

Архітектурна спадщина нашої Батьківщини багата і різноманітна. Нестримно спливають століття. У вогні пожеж і запеклих воєн гинули твори митців і будівничих. На місці старих виростали нові міста і села. Чим більша від нас епоха, тим менше ми знаємо про неї, тим важче нам зрозуміти життя та інтереси людей тих часів. Але кожна епоха залишає свідків, що красномовно розповідають нам про неї. Ці свідки – пам'ятки архітектури, які найміцніше протистоять натиску часу.

У березні народилися видатні особистості, які залишили слід в історії нашої країни і пов'язані з нашим містом Лубни:

- 3 березня народився академік архітектури Олексія Бекетова;

- 16 березня – Христина Алчевська, українська поетеса, перекладач і педагог.

- 26 серпня – 130-ти річчя з дня народження архітектора Дмитра Дяченка.

Народився Олексій Миколайович Бекетов у 1862 році в місті Харкові. Здобув освіту на архітектурному факультеті Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі в 1882-1888 роках. Звання академіка архітектури отримав у 1894 році за проект будівлі Громадської бібліотеки (м. Харків) на півтора мільйона томів, з 1921 носить ім'я бібліотека Короленка, найбільшої бібліотеки Східної України.

Від 1898 р. – професор Харківського технологічного інституту. Один з організаторів інженерно-будівельного факультету. Делегат з'їзду російських зодчих, член Харківського товариства поширення письменності в народі, для якого розробляв проект перших народних шкіл. Співпрацював із журналами «Зодчий» та «Ежегодник». Працював у власному проектному бюро, після 1917 р. – у проектному інституті «Архбуд» (потім «Шахтобуд»). Творчості Бекетова властиві висока культура розроблення планів, деталей фасадів та інтер'єрів, синтез мистецтв.

Після 1917 р. за проектами Бекетова споруджено робітничі будинки та клуби в селищах Донбасу, будинок електротехнічного інституту в Харкові (1921–29), житловий будинок на вул. М.Грушевського, № 9 у Києві (1936), будинок університету в Донецьку (1936). Він учасник конкурсних проектів Держпрому, забудови Сумської вулиці в Харкові, Центрального залізничного вокзалу в Києві тощо.

Олексій Миколайович Бекетов значною мірою сформував архітектурний вигляд міста Харкова (більше 40 будівель), особливо Нагірного району, вулиць Пушкінської, Мironosiцької і Садово-Куликовської.

Близько 60 будівель за його проектами побудовані також в Криму (Сімферополь, Алушта), Києві, Ростові-на-Дону, Катеринославі, Лубнах, Новочеркаську, Белгороді, Баку, Донецьку і містах Донбасу (Горлівці, Макіївці та інших).

Був одружений на дочці гірничопромисловця Олексія Алчевського – Ганні (1868-1931), яка була художницею.

Помер 23 листопада 1941 року в окупованому німцями Харкові.

Одна з найкращих споруд міста Лубен на Полтавщині – **будівля жіночого єпархіального училища (1907)**, нині школа. За ініціативи Єпархіального з'їзду духовенства (1902 р.) до співпраці запросила вже відомого архітектора Олексія Бекетова. Кошти на будівництво, в сумі 418 тис. крб. надходили від єпархіального свічкового заводу, що розміщувався на хуторі Дейкалівка під Полтавою.

Проект найбільшої в нашому місті будівлі виконано в стилі еклектики: з елементами неокласицизму, українського романтизму та модерну. Сама споруда є нехарактерною для творчості Бекетова: зодчий нечасто вдавався до масштабних проєктів. Триповерхова будівля, **Е**-подібна у плані, із куполом та витонченими прикрасами просто вражає. Неповторним елементом декору є кахельні кольорові міні-віконця та фасад із аркою над входом.

Будівництво єпархіального училища фінансувалася за кошти від свічного заводу. Триповерхова споруда у формі букви «Е», високий купол домової церкви, величний вигляд, досконала проробка не лише фасаду а й бічних сторін, передова система опалення та вентиляції – такої будівлі місто ще не бачило. Від парадного входу широкі сходи вели на другий поверх, до церкви. Для них і вестибюля були підготовані і укладені додаткові мозаїчні ступені. І хоча попередній кошторис було значно перевищено, єпархія сповна виплатила кошти, а місто отримало чудову споруду.

Училище було відкрито 28 вересня 1908 року і мало 6-ти річний курс навчання, який наближався до програм жіночих гімназій, сьомий клас був педагогічним. Архітектурні рішення, використані при спорудженні цієї споруди О.М.Бекетов використав при проєктуванні і спорудженні училища в Белгороді (не збереглося).

Вчителями працювали випускники духовних семінарій, єпархіальних училищ, Київського і Московського університетів та Маріїнського інституту. Заклад мав власні садибу, до якої входили головний триповерховий корпус, лікарня, лазня, біологічна станція та гуртожиток. При училищі діяли: бібліотека, фізичний кабінет, однокласна церковнопарафіальна зразкова жіноча школа на 18 учениць для проходження педагогічної практики. Серед викладачів був колишній головний хранитель музею К.Скаржинської, автор альбому «Українські писанки» С.Кульжинський.

Олексій Миколайович лише кілька разів був у Лубнах. Значно краще в місті знали сестру його дружини Христину Алчевську, яка підтримувала тісні зв'язки з лубенською інтелігенцією, серед яких брати Шемети – видавці першої україномовної газети на Лівобережній Україні, Надія Кибальчич, Любов Яновська, дочка Катерини Скаржинської Ольга та її чоловік Лев Клімов.

Ймовірно, що з лубенцями її познайомив Микола Міхновський під час відкриття пам'ятника І.Котляревському в Полтаві (1903 р.). Микола Міхновський, ідеолог українського націоналізму, був учнем матері Христини, підтримував тісні зв'язки із сім'єю Алчевських.

Будівля **Окружного суду (1910)** виконана в неокласичному стилі, також у формі букви «Е». Вона стала відправною точкою для розвитку міста в південному напрямку. Використовується як адміністративна будівля – тут розміщується Лубенська районна рада, РДА.

Цікаво, що поряд з цією будівлею знаходиться Лубенська земська лікарня, збудована у 1913 р. іншим відомим українським архітектором Дмитром Дяченком, який у 1907 р. навчався у Харківському технологічному інституті, в якому працював О.М.Бекетов. З 1908 р. навчався у Інституті цивільних інженерів та слухав лекції на архітектурному факультеті Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі (О.М.Бекетов закінчив його у 1888 р.).

Архітектори перетиналися не лише у Лубнах. Вони брали участь у конкурсах на спорудження будівлі Держпрому в Харкові, фасаду Головного Київського залізничного вокзалу, але їх проекти не стали переможцями...

На межі XIX – XX століть у Лубнах розпочався економічний підйом: у місто прийшла залізниця, виникали промислові підприємства, йшло значне будівництво. Саме в цей час місто отримало дві споруди авторства Олексія Миколайовича Бекетова – одного з найвидатніших архітекторів кінця XIX – середини XX ст.

Список джерел

1. Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1901 год. Полтава. Типо-литография Губернского правления, 1901. с. 78
2. Алчевська Христина // Літературна Харківщина: Довідник/ За заг. ред. М.Ф.Гетьманця. - 2-ге вид, випр. і доповн. — Х.: Майдан, 2007. - с. 20-21.
3. Алчевські – родина діячів української культури // Митці України: Енциклопедичний довідник. - К., 1992. - С. 101.
4. Андреева Е. А. Епархиальные женские училища в России // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 91.
5. Астряб М.І. Столетие Лубенского Высшего Начального Училища (1814-1914 гг.). / Труды Полтавской ученой архивной комиссии. под. редакцией И.Ф.Павловского. вып. 11. Полтава. Тип. Г.И.Маркевича, 1914. с. 123-124.
6. Борзенко С. Академік архітектури О.М.Бекетов: інтелігенція Харкова // Соціалістична Харківщина. 1940. 12 верес. С.3.
7. Бутрим В. Видатні жінки Лубенщини. Із циклу «Берег пам'яті». – Лубни, 2006. – с. 75-77.
8. Ванцак Б.С. «Немає на землі кращого куточка...» До 60-річчя від дня смерті В.М.Леонтовича // Лубенщина. – 1993. – 26 серп.;
9. Лейбфрейд А.Ю. Харьков: От крепости до столицы /А.Ю. Лейбфрейд, Ю.Ю. Полякова – Х., 2001. - 216 с.
10. Ясевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков / В.Е.Ясевич – К., 1988. – 188 с.
<https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/hristyja-alchevska-ukrayinci-shche-dosta-ne-navchilisya-shanuvati-svoyih-diyachiv>

СИН ЗЕМЛІ НАШОЇ: ВИДАТНИЙ ГАДЯЧАНИН ОЛЕКСІЙ ДОЛЯ

Мишаченко Лілія, учениця 9 класу Великобудичанської спеціалізованої школи I-III ступенів Гадяцької районної ради Полтавської області

Керівник: **Козороз Наталія Іванівна**, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель-методист Великобудичанської спеціалізованої школи I – III ступенів Гадяцької районної ради

Україна багата славними іменами. Рідна Полтавщина – один із регіонів, який подарував зірок світової величини. Серед них і наші земляки – гадячани: Михайло Драгоманов, Олена Пчілка, Олександр Засядько, Микола Духов та інші, зокрема, наш сучасник Олексій Доля – науковець, фольклорист, етнограф,

заслужений працівник культури України, волонтер, земне життя якого скінчилось 4 грудня 2017 року.

Тому ставимо за мету – привернути увагу сучасників до обсяжного й різноманітного спадку Олексія Леонтійовича Долі. Хочемо на прикладі життєвого шляху краянину-сусіда показати дієвий патріотизм справжнього громадянина, відданого сина України, донести до громадськості думку про те, що саме з таких особистостей, наділених діловими якостями, інтелектуальними здібностями у поєднанні з надзвичайною скромністю, природною інтелігентністю, безкорисливістю, складається наша нація.

Для реалізації мети накреслили завдання, серед яких виокремили головні: відвідати рідних та знайомих О.Долі з метою довідатися про цікаві факти його життя; зібрати матеріали періодичних видань; ознайомитися з науковими надбаннями етнографа; створити куточок в кабінеті української мови та літератури «Син землі нашої: видатний гадячанин Олексій Доля».

Таким чином, об'єктом нашої розвідки є етнографія, а предметом – етнографічно-дослідницька спадщина та діяльність цієї знаменитої особистості.

Актуальність роботи очевидна. Найперше, вона зумовлена важливістю національного виховання у житті підростаючого покоління. По-друге, пошануванням цих людей, життя яких є зразком для інших. По-третє, це і є активна громадянська позиція нас, учнів.

Дослідження, гадаємо, має неоціненне практичне значення. Безумовно, воно стане підґрунтям для створення куточка, написання інших наукових розвідок, вчителів, класним керівникам, загалом тим, хто цікавиться краєзнавством.

Ми вперше здійснюємо спробу звести в єдине ціле на крайовій основі (періодику, життєві та творчі віхи, про які ми довідалися від рідних, однокласників, односельчан тощо) про цю особистість. Цей факт і визначає новизну нашої пошукової роботи.

Пошукова робота в певній мірі пройшла апробацію: матеріали використовувались при проведенні загальношкільної радіохвилини скорботи «Над усе любив він Україну».

І це, справді, так. 4 грудня 2017 року весь район облетіла сумна звістка: на 53-му році життя перестало битися серце видатного земляка Олексія Леонтійовича Долі, українського етнографа, фольклориста, заслуженого працівника культури України, який народився 17 січня 1964 року у селі Плішивець Гадяцького району Полтавської області.

Зі слів сестри Галини Леонтіївни, як і всі діти, закінчив школу, на той час Плішивецьку восьмирічку, потім Книшівську десятирічку, проте, не як усі, любив «старовину»[6.3]. «Та й дружив він більше з дівчатами, ніж з нами», - долучається до розмови однокласник (однофамілець) Олексій Доля [6.2].

Закінчив філологічний факультет Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка у 1989 році. З 1987 по 2008 рік працював на посаді молодшого, старшого та провідного наукового співробітника-етнографа, згодом на посаді заступника директора з науково-організаційної роботи в Державному музеї народної архітектури та побуту України, що у Пирогові. За роки збиральницької та популяризаторської діяльності він провів понад сотню виставок декоративно-ужиткового мистецтва, взяв участь в організації і

проведенні різних етнографічних експедицій та етнофестивалів («Червона Рута», «Країна Мрій», «Свірж» та ін.), серед учасників яких - і земляки. Як пригадує Любов Григорівна Бистренко (на той час вона працювала директором Плішивецького СБК і керувала ансамблем, який мав Статус народного), у 2006 році брали участь у фестивалі народної творчості в Пирогові. Олекса (так його називали близькі друзі) з великою повагою поставився до односельчан, організував екскурсію не лише по території Музею народної архітектури і побуту, а й на різні виставки, концерти [6,1].

Разом із Ліною Костенко їздив у експедиції Чорнобильською зоною, де досліджував життя і побут напівпокинутих сіл.

Зібрав тисячі етнографічних експонатів, опублікував низку науково-популярних статей, присвячених різним аспектам музейної справи та розвитку етнографічної науки в Україні. Автор проекту «Українська традиційна іграшка та лялька», що протягом десяти років презентувався у Києві, Луганську, Вінниці та інших містах.

О.Л.Доля був незамінним науковим консультантом телевізійних передач з народної творчості.

За значний особистий внесок у збереження і популяризації історико-культурної спадщини в Україні, розвиток музейної справи та високий професіоналізм Указом Президента України Віктора Ющенка від 17 травня 2006 року йому присвоєно почесне звання Заслуженого працівника культури України.

Протягом 2008-2010 років був членом колегії Міністерства культури та туризму з питань народної культури. З 1 вересня 2007 року – провідний спеціаліст-етнограф у Центрі фольклору та етнографії Інституту філології Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка.

Січень 2011 року – директор Центру фольклору й етнографії та доцент кафедри фольклористики Інституту філології.

В усіх колективах, де працював Олексій Леонтійович, користувався великим авторитетом, був високоєрудованою людиною, настирливим, працюючим, доброзичливим, дисциплінованим та вимогливим. За ці риси і шанували його. Він ніколи не забував про рідне село, завжди відвідував його з великим задоволенням.

В останні роки активно займався волонтерством, допомагав пораненим бійцям. А про себе не подбав. Що хворий, виявив випадково і занадто пізно. Неоперабельна пухлина, метастази, жодних шансів. Він тримався гідно. Хоч знав, що часу мало», - написала на Фейсбук-сторінці моя улюблена телеведуча, журналістка Наталка Філич. Допомога бійцям не лише матеріально, а й морально: ветерани АТО знаходили душевну рівновагу після розмов із ним. «Моя найтяжча робота - воювати із атовцями, які не хочуть лікуватися», - говорив Олекса Доля. Він не лише за руку приводив ветеранів війни до лікаря, але і допомагав із ліками. При цьому ледь не все життя прожив у малесенькій кімнатці заводу «Радар» в Києві [2,с.6]

За кілька днів до смерті став одним із лауреатів премії «Євромайдан SOS» для волонтерів, проте на церемонії вже бути не зміг. Нагороду йому вручала Анжеліка Рудницька. «Важко хворий, він до останнього комусь допомагав, підтримував і при цьому не дозволяв досі допомагати йому. Олекса вкрай

слабкий, він не виходить із дому і навряд чи потрібні йому нагороди. Але це потрібно нам», - написала вона.

Поховали Олексу Долго за чернечим чином (17 листопада прийняв чернецтво з іменем Нестор) на чернечому кладовищі у селі Мошин. Та душа його завжди буде тут, на малій батьківщині.

Сумус Плішивець, сумус Гадячина, Полтавщина, Україна... Адже ким і де б не був, Олексій Доля свято любив свою державу, свій рідний край, звичаї, обряди, традиції. Дбав про їх збереження як підґрунтя духовності. Усе своє життя присвятив вивченню фольклорного різнобарв'я, брав участь та організовував етнографічні виставки, експедиції тощо. Ми б сказали, був ангелом-охоронцем всього національного.

Нашому землякові належить почесне місце в сучасному історико-культурному житті, у державотворчих процесах України, бо для нього національна справа була основою життя.

Список використаних джерел

1. Вовк І., Цвігуненко О. Видатний вчений і янгол-охоронець для бійців помер від невиліковної хвороби // Події та коментарі. – 2017. – 8 грудня
2. «Моя найтяжча робота – воювати з атовцями, які не хочуть лікуватися» // Гадяцький вісник. – 2017. – 8 грудня
3. Пам'яті видатного земляка // Базар Медіа. – 2017. – 14 грудня
4. Помер наш славний земляк // Панорама Полтавщини. – 2017. – 14 грудня
5. Топала В. Перед смертю Олексій Доля став ченцем // По-українськи. – 2017. – 8 грудня
6. Список респондентів:
 - 6.1. Бистренко Любов Григорівна, 1948р.н.
 - 6.2. Доля Олексій Іванович, 1964 р.н
 - 6.3. Момот Галина Леонтіївна, 1954 р.н.

«ТИ – УКРАЇНИ ВІРНИЙ СИН!» (Олена Пчілка)

Баранова Юлія, учениця 11 класу, член шкільного наукового товариства «Я – У всеСВІТІ» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №20 імені Бориса Сергі Полтавської міської ради Полтавської області»

Керівник: **Давиденко Наталія Миколаївна**, учитель української мови та літератури Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №20 імені Бориса Сергі Полтавської міської ради Полтавської області»

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть...

І. П. Котляревський

Українська держава протягом усього періоду існування знала як часи розквіту, так і години темряви. Незважаючи на все, зараз у самому центрі Європи розвивається, гартується велика держава. Це наша Україна. Ми пишаємося і оберигаємо свою незалежність.

Державотворення України – це процес, який передусім стосується зусиль і прагнень українців щодо заснування й утвердження власної держави. Для українського народу становлення державності проходило важко і довго.

Споконвічне бажання нашого народу мати власну державу відчутно залежало від ряду чинників: політичних, економічних, соціальних, культурних.

Особливе значення мало збереження власних традицій. Державотворчий процес України не можливо розглядати, не опираючись на історичне минуле. Адже від дотримання звичаїв предків залежить не тільки національна культура, а й цілісність нації, стабільність суспільства.

Історично становлення нашої країни відбувалося протягом багатьох віків. Сьогодні ж 2018 рік впише в історію України нові сторінки, події. Важливо пам'ятати і історичні постаті, щоб не забути про шлях, який довелося подолати українській державі у своєму становленні.

Письменники і художники, музиканти і актори... Майбутнє України неможливе без національної культури. Українці не одне століття намагалися зберегти і примножити кращі зразки духовного життя.

Нестор Літописець, Петро Могила, Костянтин Острозький, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Володимир Винниченко, Лесь Курбас, Василь Стус, Василь Симоненко... Яскраві постаті української культури, які викликають гордість у свідомості абсолютної більшості нашого суспільства. Проте маловідомими залишаються для нашого народу сторінки біографії великих діячів культури, які розповідають про їх участь у розбудові української державності.

Метою нашої роботи є проаналізувати громадсько-політичну діяльність Івана Петровича Котляревського – визначного українського письменника, громадського діяча, майора, першого класика нової української літератури. Його поема «Енеїда» стала першим в українській літературі твором, написаним народною розмовною мовою, «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» започаткували новий етап формування сучасної української літературної мови. Визначити роль і місце Івана Петровича у формуванні української державності.

Життя і творчість І.Котляревського припали на час, коли, здавалося, самі підмурки національної ідеї відбували одне з найсерйозніших випробувань на право свого існування взагалі. Невблаганна самодержавницька дійсність розбивала на друзки сподівання українського народу. Могутній і тотальний імперський тиск мав остаточно привести до знищення навіть можливих проявів національного духу [2].

І.Франко, оцінюючи безприкладний літературний подвиг І.Котляревського, порівнював творчість письменника з пробудженням високогірного орла, який, злетівши з вершини, відвалив снігову брилу, що, покотившись кам'яним схилом, викликала могутню лавину, яка залунала «дуже грому». Не буде перебільшенням твердження, що незмірна лавина продовжує обростати новими активними масами і в день сьогоднішній. І в цьому велич І.Котляревського й історична заслуга. Не буди, як справедливо вважають, генієм, коли міряти світовим масштабом, Котляревський зробив, проте, величезної ваги, просто-таки геніальне діло, давши свідомий почин молодому свіжому письменництву і громадському рухові наново відродженого народу. А такі заслуги не забуваються, і коли український народ кладе й свого щось в загальносвітову скарбницю духовного надбання, то треба пам'ятати, що почалось у нас це з Котляревського[1].

Іван Петрович Котляревський народився 9 вересня 1769 р. у Полтаві в сім'ї канцеляриста міського магістрату. Мати була родом із сім'ї козака Решетилівської сотні Полтавського полку. Дитинство хлопця минуло серед чарівної природи полтавської околиці. Напівзруйновані вали й насипи навівали поетичні уявлення про минуле – оживали почуті від дорослих легенди та перекази про татарські наскоки, козацьку звитягу, про трагічну Полтавську битву 1709 р. Напевно, це найперші й найсильніші чинники у формуванні естетичних почуттів підлітка, джерела розуміння прекрасного.

Шкільні роки, навчання у духовній семінарії, робота канцеляристом та учителем формували світогляд Івана Петровича.

12 років перебував Іван Котляревський на військовій службі. У 1796-1808 роках він служив у Сіверському карабінерському полку. У 1806-1807 роках у званні капітана брав участь у Російсько-турецькій війні, 1806-1812 – учасник боїв під Бендерами та облоги фортеці Ізмаїл. Проявив себе як хоробрий, відповідальний офіцер, талановитий дипломат. За бойові заслуги нагороджений орденами та медалями, зокрема Орденом Святої Анни. У 1808 році вийшов у відставку.

Після повернення до Полтави Іван Петрович працював наглядачем місцевого Будинку виховання дітей бідних дворян. Та світське життя не довго тривало.

У першій половині XIX ст. посилюється соціально-політичне і національне невдоволення правлячою системою та зростає опозиційність до самодержавної влади серед освічених кіл громадськості та широких народних мас України. Нові сподівання на волю і незалежність України відродилися у 1812 р., коли російський імператор Олександр I відмовився підтримувати континентальну блокаду - і Наполеон з 600-тисячною армією вторгнувся в Росію. В Україні почався рух за свободу, хоча шлях французької армії був визначений через Литву, Білорусь на Смоленськ.

У 1812 році Олександр I наказав сформувати в Лівобережній Україні козацькі полки, обіцяючи при тому, що по закінченні війни всім буде залишений козацький стан.

У земські полки набирали також кріпаків, яких поміщики повинні були забезпечити всім необхідним - одягом, харчами, зброєю. Поміщицькі кріпаки охоче йшли до війська, адже їм було обіцяно, що після закінчення війни всі учасники українських ополчень стануть вільними і отримають земельні наділи. Перспектива поновлення козацтва викликала у народі ентузіазм та свіжі надії: до козацьких та ополченських полків уступило майже 70 тисяч осіб, тобто 15 полків.

У цей час за дорученням генерал-губернатора Якова Лобанова – Ростовського майор Іван Котляревський розпочав формування у містечку Горошині на Полтавщині 5 Полтавського козачого полку народного ополчення. Селяни та козаки рішуче налаштовані помститися французьким військам за наругу над православними святинями. Місцеве населення довіряло Івану Петровичу (чесній людині, офіцерові, учаснику бойових дій) і охоче просилися до війська. Про набір до полку Котляревський сповіщав генерал-губернатору у листах. «...люди, приняты мною, хороши, стариков нет и очень молодых мало, большею частью поступают в казаки с удовольствием, охотною и без

малейшого уныния; все с пиками, но много сабель есть из кос переделанных. Есть с ружьями и пистолетами, но сие оружие в посредственной исправности; лошади небольшие, но к службе годные; одяание все новое, но надобно будет привести в единообразие»[3].

Кожного разу Іван Петрович нагадував у листах про обіцянку імператора вольності українським селянам та їх підтримку. Колишні армійські офіцери Устимович та Позен, Родзянка допомогли сформувати полк за 17 днів. За це майора відзначено бронзовою медаллю.

Під час навали Наполеона Котляревський сформував козацький кінний полк з населення Полтавщини, разом з ополченцями через Лубни, Пирятин, Прилуки, Борзну походом дійшов до Калуги. М. Кутузов послав козаків визволяти Білорусь. У битвах за свободу прославився не раз Полтавський полк. Не міг письменник не згадати козаків полку у безсмертній «Енеїді». Раз у раз автор переходить у тексті поеми до прямих згадок про славне минуле українських лицарів вільного степу, захоплено змальовує «славнії полки козацькі – Лубенський, Гадяцький, Полтавський», що «як грянуть, сотнями ударять, перед себе списи наставлять – то мов мітлою все метуть». Поема Котляревського була покликана до життя самою тогочасною дійсністю, породжена національно-визвольними змаганнями українців, незгасаючою ідеєю державотворення [3].

Козаки мріяли продовжити славу, нести козацькі звичаї у народ. Однак після війни ці полки були розформовані. Цар не виконав своєї обіцянки надати учасникам бойових дій свободу і звільнення від повинностей. Спроби козаків захистити свою самостійність були придушені каральними військами. Така політика викликала обурення серед недавніх солдат і ополченців.

В Україні на той час «панував явний дух опозиції» внаслідок скасування козацько-державних прав [2]. Спочатку це відобразилося у діяльності таємних масонських організацій, які виникали протягом 1817-1819 років. Іван Петрович Котляревський був одним із перших, хто заснував таку організацію. Разом із С.Кочубеєм, Г.Тарновським організував полтавську масонську ложу «Любов до істини», яка була спрямована українську національно-визвольну ідею. За свою мету учасники ложі ставили домогтися державної незалежності України. Основна тема бесід у ложі - можливі реформи Олександра І та їх наслідки для Полтавщини, характер політичних і економічних зв'язків регіону з іншими губерніями. Вбачаючи у засіданнях ложі антицарські погляди, Олександр І наказав закрити ложу.

Після ліквідації ложі Іван Котляревський знову поринув у світське життя. Вів майнові справи останнього українського гетьмана Андрія Розумовського. Був у товариських стосунках із письменниками, журналістами, науковцями, які відстоювали думку про незалежність і самобутність України. Іван Петрович добре знав пам'ятки старовини, український фольклор.

Відома також діяльність видатного письменника в підпільному Товаристві малоросійському: він цілеспрямовано, сміливо пропагував у ньому дух Мазепи, національну культуру українців. Члени організації за свою головну мету ставили здобуття самостійності України, незалежної і від Росії і від Польщі.

Факти з біографії І.П.Котляревського свідчать про те, що був він небайдужим громадянином, активним учасником усіх суспільних процесів, що відбувалися того часу на Україні:

- поема «Енеїда» відіграла значну роль своєю громадською і художньою значущістю в Україні. Автор віродив національний дух народу. «Живе» слово стало поштовхом соціальних та політичних змін;

- у важкі часи українського державотворення Іван Петрович розкривав духовну велич рідного народу, його мрії, у конкретних художніх образах утілював його віру в краще майбутнє;

- на посаді попечителя «богоугодних закладів» виявляв гуманне ставлення до простих людей, прагнув полегшити їхнє становище;

- у свій час майор Котляревський підтримував ідею перетворення українського козацтва на своєрідний військовий стан;

- як учасник громадських організацій Іван Петрович підносив освітньо-культурний і політичний рівень свідомості народу; згуртовував маси навколо процесу ліквідації кріпацтва; відстоював думку про повернення селян до прав козаків, за здобуття Україною самостійності.

Постать автора безсмертної «Енеїди» в історії українського державотворення є неоціненною – вона з'явилася у переломний момент громадського життя України на межі двох епох.

Слово стало ділом – у цьому і полягає неминуще значення творчості Івана Петровича Котляревського, його багатогранної громадянсько-патріотичної діяльності [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Панасенко Т. Іван Котляревський. - Харків:Фоліо. - 2010. - С.31-37.
2. Ленда, Р. Іван Котляревський і доба національного відродження //Українська мова та література. - 2008. - № 37. - С. 8-9.
3. Хропко П. Іван Котляревський // Історія України в особах: XIX – XX ст. / І. Войцехівська, В. Абліцов, О. Божко та ін. – К.: України, 1995. – С. 31 – 39.
- 4.<http://readbookz.com/books/170.html>

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ - МИСЛИТЕЛЬ СВІТОВОГО РІВНЯ

Золотарь Катерина, учениця 10 класу Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Сергія Полтавської міської ради Полтавської області»

Керівник: **Наваріч Н.Д.**, учитель біології Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Сергія Полтавської міської ради Полтавської області»

Ми називаємо великими вчених, які здійснили великі наукові відкриття, створили нові напрями в науці. Вернадський вирізняється особливо на їх фоні. Він не тільки створив нові наукові напрями, нові галузі знання – він створив новий світогляд, доводячи в своїх наукових працях, що життя взагалі – а людина особливо – є явище космічне, і що розум людини є також могутньою космічною силою, яка допоможе суспільству пережити всі майбутні кризи – і екологічні, і духовні.

Великий титан науки Вернадський мав енциклопедичні знання. За своє життя він написав 416 значних наукових робіт (крім статей), з яких:

- 100 присвячено мінералогії,
- 70 – біогеохімії,
- 50 – геохімії,
- 43 – історії науки,
- 37 – організаційним питанням,
- 29 – кристалографії,
- 21 – радіогеології,
- 14 – ґрунтознавству та іншим питанням.

Слід виділити й праці з біології, загальної геології, про родовища корисних копалин. Торкається він філософських проблем пізнання, реальності буття, вічності життя. Він умів здійснювати синтез знань, об'єднувати різні наукові дані; і це допомогло йому відкрити нові галузі розвитку наукової думки. Тому й зараховуємо його до великих вчених, мислителів ХХ століття. [2].

Особливо велике значення має вчення про біосферу для розв'язання питань охорони природи та раціонального природокористування. Тому вивчення наукової спадщини В. І Вернадського про біосферу й ноосферу є одним з найважливіших завдань розвитку загальнолюдської культури. Від того, як ми будемо господарювати в біосфері, залежить майбутнє людства: чи виживе людство, чи загине, якщо нерозумно буде взаємодіяти з природою. [3].

Ім'я Володимира Вернадського вписане золотими літерами в історію світової науки. Першовідкривач нових наук, творець вчення про біосферу й ноосферу, природознавець, філософ, пророк... та, на жаль, часто його називають російським ученим, забуваючи, що геніальний мислитель з діда-прадіда був українцем.

Дитячі роки Вернадського минули в Харкові, а в селі Великі Шишаки під Полтавою Вернадські мали садибу – двоповерховий будинок, куди приїжджали чи не щоліта. На жаль, від цього будинку не залишилося й сліду. [3]. Володимир Вернадському виповнилось чотири роки, коли родина переїхала до Харкова. Згодом він вступив у Харкові до гімназії і охоче взявся до науки...

Харківське життя здавалося Володі ідилією. Особливо любляв він читати книжки з великої сімейної бібліотеки, слухати розповіді про Україну, козаків, Шевченка. Також полюбив він вечірні прогулянки з дядьком Євграфом Короленком, закоханим у зоряне небо, коли обоє подовгу розглядали Чумацький Шлях. Після розповідей дядька світлові цятки – зорі, розсіяні у височині – оживали в хлопчиковій уяві, а місяць заселяли незвичайні істоти. Бажання пізнати загадковий космос перетворилося на таємну пристрасть і згодом визначило долю Володі.

До речі, змалечку і до кінця своїх днів він вів щоденник, у якому записував усе, що з ним трапилося. [5]

В сім'ї Вернадських свято берегли українську мову, пісню, книжки, спогади про Великого Кобзаря. Мабуть тому і поїхав вчений у тяжкі для України часи до Києва і створив національну Академію Наук України, збираючи в Києві розкиданих по всій Росії і Європі видатних українських вчених. [3].

На наукові відкриття Вернадського надихала робота в рідному краї. Свою найголовнішу працю, яка має назву "Біосфера", він почав писати влітку 1917 року

у родинному хуторі Великі Шишаки під Полтавою. Прогресивні вчення Вернадського про живу речовину, біосферу, запропоновані ним нові терміни, учений розробив якраз того літа, коли працював на Полтавщині. Тут він пережив стан найвищого піднесення і натхнення, а наступні три роки лише допрацьовував цю революційну наукову працю.

У роки "жовтневого перевороту", незважаючи на часту зміну влади в Україні, Вернадський їде до Полтави, де плідно працює, знайомиться з місцевою інтелігенцією. Згодом він переїжджає до Києва і організовує першу Українську Академію Наук, засновує універсальну Національну бібліотеку України.

Та вчений побоюється, що через більшовицький режим не зможе втілити свої наукові ідеї. А заради науки він готовий навіть емігрувати за кордон. Після тривалих вагань він вирішує все-таки залишитись в Україні. Невдовзі очолює кафедру геохімії і мінералогії Таврійського університету в Криму, а через рік стає ректором цього вузу.

1937 року геніальний вчений виступає в Україні на Міжнародному геологічному конгресі в Харкові з доповіддю "Про значення радіоактивності для сучасної геології", в якій попереджає про радіоактивну небезпеку для людства. [2].

Останні роки життя вченого припали на другу Світову війну. В роки війни і окупації України Вернадський написав патріотичну статтю "Збережіть український народ". Ця стаття проникнута болем вченого за долю України, її народ, її культуру... [3].

1943 року вчений пише спогади про заснування й перші роки існування Академії Наук України до 35-річчя її заснування. Стаття так по-варварськи була скорочена радянською цензурою, що про 1918 рік – рік заснування Академії навіть не згадувалося. Радянська пропаганда скрізь твердила, що АН України була заснована в 1919 році, а не в часи УНР і що багато зробили для її заснування Петлюра, гетьман Скоропадський. Стаття півстоліття повністю не публікувалася. [3].

Вернадський В. І. - один із небагатьох учених-універсалів ХХ сторіччя. Він був мислителем і природознавцем найширшого профілю, одним із засновників геохімії і радіогеології, творцем біогеохімії, вчень про біосферу і ноосферу. Його внесок у науку відзначений численними преміями й обранням дійсним членом ряду світових академій наук і наукових товариств. Саме він був одним із творців і першим президентом Української академії наук.

У суспільному житті країни Вернадський завжди займав принципову громадянську позицію. Перебіг революційних подій спонукає його до праці в Тимчасовому уряді, а з приходом до влади гетьмана Скоропадського (1918 р.) і проголошення Української держави, Вернадський очолює у Києві Комісію з організації Академії наук, організації Української національної бібліотеки, а також комісію з питань вищої школи. У жовтні 1918 року вченого обирають першим президентом Української академії наук. Він працює над створенням біохімічної лабораторії, яка згодом подарує людству багато відкриттів. З приходом більшовиків становище Української академії наук

погіршилося. На представників інтелігенції посипалися репресії. Серйозна небезпека загрожувала і вченому.

У 1920 році В. Вернадський обирається ректором Таврійського університету, у якому зібралися видатні вчені і мислителі. На початку 1922 року Володимир Іванович призначається на посаду директора Державного радієвого інституту.

Крім масштабності наукового доробку та величини особистості В.І. Вернадського, досить активною була його громадська діяльність, яка довгий час замовчувалась. А між тим, він був знаним політиком, членом ЦК Конституційно-демократичної партії (кадетів) з часу її заснування в 1905 р., членом Державної ради Російської імперії від Академії наук та від університетів, а також товаришем (тобто заступником) міністра народної освіти в Тимчасовому уряді. Саме через свої політичні переконання Вернадський був змушений восени 1917 р. рятуватися на Україні від більшовицького терору в Росії. В Україні ім'я великого вченого не забуто. Його ім'я носить найбільша бібліотека в Києві, є премія імені Вернадського, його ім'ям названо полярну станцію в Антарктиді.

Література

1. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере // Успехи биологии. – 1944. – 18, вып. 2. С. 113-120.
2. Вернадский В. И. Труды по геохимии. – М.: Наука, 1994. – 496 с.
3. Волошенко М. Українознавство, Біологія. Коломия. – Вік., 1995. – С. 116-120.
4. Лавренко Е. М., Дылис Н. В. Успехи и очередные задачи в изучении биогеоценозов суши в СССР // Ботан. журн. – 1968 – 53, №2, – С. 155-167.
5. Могапов Й. – Вернадский. ЖЗЛ. М., Наука, 1982 – С. 112-116.

НЕТЛІННА СПАДЩИНА КРАЄЗНАВЦЯ ОЛЕКСІЯ КУЛИКА

Кононенко Софія, Чопенко Карина, вихованки гуртка «Екологічне краєзнавство» Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Керівник – Копицький Євгеній Вікторович, керівник гуртків Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Постать Олексія Кулика (1937–2002) багатогранна: педагог, художник, поет-аматор, самодіяльний музикант, краєзнавець, фундатор Кобеляцького районного музею літератури та мистецтва на Полтавщині. Здійснивши у 2014, 2015 та 2017 рр. три краєзнавчі експедиції до Кобеляцького району, ми постійно натрапляли на Куликову спадщину. А він сам, розмірковуючи у 1992 р. про прожиті роки, підсумував свій доробок так: «Я був українцем усе своє свідоме життя... Я прожив біля своєї землі, біля землі предків... Я любив свою землю, свій край, про нього і розповів, що збагнув. ...Люблю свій край по-чесному – тому й присвячую йому, його людям, своє серце, свої думи, свою багаторічну працю... ...Вирішив чесно сказати своє слово про свій край, так як думав, як любив, як хочу передати про нього наступникам моїм» [1].

Народився Олексій Іванович Кулик 24 березня 1937 р. в с. Кунівка (нині Кобеляцький район Полтавської області) у селянській родині. Завершивши навчання у Кобеляцькій середній школі № 2 (1955 р.) працював інструктором з праці у Ліщинівському будинку-інтернаті для престарілих. Потому – служба в

армії (1956 – 1959 рр.), навчання у Полтавському педагогічному інституті, де здобув фах учителя української мови, літератури та історії (1959 – 1964 рр.). У 1964 – 1968 рр. викладав історію та географію у Кобеляцькій школі-інтернаті, в 1968 – 1972 рр. завідував методкабінетом Кобеляцького районного відділу народної освіти, у 1972 – 1979 рр. працював інструктором Кобеляцького райкому Компартії України.

У 1979 р. Кулик узявся за створення районного музею літератури і мистецтва. Поза сумніву, музей став головним його дітищем. Музей розпочав роботу в 1982 р. у будинку, спорудженому на початку ХХ ст. Через 10 років музею присвоєно звання народного, а ще через три роки... припинено його роботу «у зв'язку з аварійністю приміщення» (згодом до «аварійного» приміщення в'їхала податкова...). Поновлено роботу музею у 1998 р. з нагоди відзначення на державному рівні 80-річного ювілею Олесь Гончара. Проте уже з іншим директором. Олексій Іванович, пропрацювавши у 1979 – 1997 рр. учителем та вихователем у школі-інтернаті, вийшов на пенсію. Жив у злиднях. Помер 25 березня 2002 р.

Справжнє визнання красназавець здобув уже після смерті. На початку 2003 р. його оголошено дипломантом літературно-мистецької премії імені В.К. Малика за історико-красназавчий нарис «Край наш Кобеляцький». Цю книгу, яка побачила світ 2002 р. і відтоді неодноразово перевидавалася [2], Кулик свого часу пропонував харківському видавництву «Прапор», проте отримав на неї негативну рецензію. А 30 квітня 2013 р. рішенням Кобеляцької районної ради музею літератури і мистецтва присвоєне ім'я його фундатора.

Останні роки – період бурхливого оновлення суспільного життя. В експедиціях ми мали змогу спостерігати зміни у Кобеляцькому районному музеї літератури та мистецтва імені Олексія Кулика. Уже не експонуються матеріали про кількох відомих радянських письменників: «співця комсомолу» Павла Усенка, «червоного козака» Іллю Дубинського, інтернаціоналіста Мате Залку. Натомість оновлено стенд про Григорія Китастого – керівника капели бандуристів у Детройті, Героя України (саме Кулик свого часу отримав від його родичів цінні експонати для музею). У 2014 р. на його честь встановлено меморіальну дошку на фасаді районного центру культури і дозвілля.

Того ж 2014 р. півтисячі кобелячан прощалося з 37-річним Юрієм Сітяєвим – водієм-механіком танка, якого скосила на Донеччині куля ворожого снайпера. На жаль, ця перша жертва не стала для міста останньою... Відображенням подій на Сході стала виставка артефактів АТО «За право називатись українцем». Вона не відповідає профілю музею, але це єдиний музей у районному центрі, тож він є осередком просвітницької роботи з найрізноманітніших актуальних питань сьогодення.

Перша зала музею традиційно була присвячена історичному минулому Кобеляччини. Оскільки з'явилися нові відомості про історію краю та активно переосмислюється сприйняття минувшини, в експозиції зали стараннями директора музею Т.М. Чешко та її співробітників оновилися частина текстів та ілюстрацій. Зокрема, на зміну царському гербу Кобеляк 1842 р. прийшов новий герб міста, затверджений у 2000 р.

До речі, про герб. У музеї зберігається рукопис, датований груднем 1987 р., де Олексій Іванович пропонує затвердити герб міста на основі відомого історичного герба 1842 р. Через певний час він знову повертається до цієї теми: ще один рукопис датований березнем 1989 р. Проте тоді ці пропозиції, підкріплені ескізами, не були реалізовані.

Інтерес О.І. Кулика до розробки міської символіки спалахнув із новою силою, коли наприкінці 1999 р. було оголошено конкурс проектів нової міської символіки. Олексій Іванович активно включився в роботу. Він викладає на папері власні міркування та створює численні ескізи. На музейній виставці, організованій у жовтні 2017 р. Полтавським обласним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді та Кобеляцьким районним музеєм літератури та мистецтва імені Олексія Кулика до Дня українського козацтва, експонувалося 10 проектів герба та проект прапора міста із фондів музею та з приватної колекції. І це ще не весь доробок краєзнавця!

Один із проектів герба Кобеляк авторства О.І. Кулика брав участь у фінальному етапі конкурсу. Його високо поцінував голова Українського геральдичного товариства, кандидат історичних наук А.Б. Гречило: «...проект герба Кобеляк вирішений вдало й цікаво за змістом, але потребує незначного доопрацювання за оформленням» [1].

Хоча О.І. Кулик і пропонував залишити в гербі частину елементів міського герба 1842 р., які свого часу мали символізувати перемогу росіян над шведами під Переволочною, він вважав, що вони властиві козацькій історії сотенного містечка і перекручено трактувалися царською Герольдією («Добре, хоч тоді в 1842 р. не нав'язали нам двоголового орла з пазурами на всі боки, а так люди... все ж таки бачили наші козацькі символи ось уже більше 150 років» [1]). Саме тому наша пошукова група з керівником і організувала в музеї виставку до Дня українського козацтва, присвячену внескові О.І. Кулика у створення міської символіки: нехай люди знають, що Олексій Іванович також обстоював не імперський герб, а славне козацьке минуле краю!

Додамо, що частина проектів О.І. Кулика експонувалася і на виставці «Герб Кобеляк – козацька спадщина», організованій нашою пошуковою групою у жовтні 2017 р. до Дня українського козацтва в Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці імені І.П. Котляревського. Це, як і підготовлена нами спільно з працівниками обласної бібліотеки виставка до 80-річчя з дня народження Олексія Івановича Кулика, наша данина пам'яті видатного кобеляцького краєзнавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матеріали основного та науково-допоміжного фондів Кобеляцького районного музею літератури та мистецтва імені Олексія Кулика.
2. Митько Л., Кулик О. Край наш Кобеляцький. – Кобеляки: КП «Вид-во «Кобеляки», 2013. – 159 с.

НАУКОВА ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО

Фоменок Алісія, II курс ДІПНЗ Покровського ЦППРК
Дніпропетровської області
Керівник роботи: **Дерій З.В.**, старший викладач історії ДІПНЗ
Покровського ЦППРК Дніпропетровської області

Актуальність теми дослідження: На сьогодні є особлива дата української історії і науки – 21 червня 1971 року, пов'язана вона саме з Нікопольщиною. У цей день українська земля подарувала нам дивовижне творіння людських рук і духу – золоту скіфську пектораль, яку вважають нині найбільшим археологічним відкриттям ХХ ст. на наших теренах.

Актуальність теми додає той факт, що кожен має та повинен знати історію і творчу спадщину свого краю. Знати тих митців, що залишили її нам у спадок.

Для дослідження мети були поставлені такі завдання:

1.З'ясувати головні віхи біографії Б. Мозолєвського

2.Показати роль Бориса Мозолєвського у історично-науковому та творчому вкладі в українську спадщину.

3.Встановити історичний портрет Бориса Мозолєвського через призму і його діяльності як археолога та митця і реакції на його діяльність інших.

Об'єктом дослідження є діяльність Бориса Мозолєвського її відображення у поглядах сучасників.

Умовно охоплено різне коло питань: творчого і історичного життя відомого археолога.

Хронологічні рамки дослідження досягають більшу частину всього його життя. Територіальна робота зосереджена на теренах Наддніпрянської України. Джерелами роботи є публіцистичні, науково-популярні замітки сучасників Мозолєвського та свідчення друзів і колег Бориса Миколайовича. Невелику, а втім дуже цінну групу джерел становлять окремі статті Бориса Мозолєвського з тих часів.

1.Головними віхами життя та творчості:

Борис Мозолєвський народився 4 лютого 1936 року в селі Миколаївка, що на Миколаївщині. Непростим був його життєвий шлях. Війна жорстоко опалила його долю. П'ятнадцятирічним юнаком Борис Мозолєвський вступив до Одеської спец-школи Військово-повітряних сил. Згодом навчався в училищі Військово-морської авіації. У 1956 році демобілізувався і поїхав до Києва, де працював кочегаром на заводі залізобетонних виробів. Одночасно вчився заочно на історико-філософському факультеті Київського університету імені Т. Шевченка.

Із 1968 року Б. Мозолєвський працював в інституті археології, а з 1969 року очолював Орджонікідзевську археологічну експедицію. 1971 рік – прийнятий до спілки письменників України. У 1993 році спільним рішенням інституту археології АН України Київської академії євро-бізнесу йому було присуджено міжнародний диплом «Золотий скіф», який він, нажаль, не встиг отримати. Він пішов із життя 13 вересня 1993 року, залишивши на вічне – свої наукові відкриття, свою світлу поезію, незабутню пам'ять про себе.

2.Б. Мозолєвському дісталась зокрема провідна роль в археології рідного краю. Наприклад, його відома на весь світ золота пектораль, яка стала символом нашої давньої історії. З ім'ям Мозолєвського у багатьох пов'язується слово

«Пектораль», «Скіфія» і т. ін. Але його ім'я було невід'ємне від його мрій літати, але хоча ця його мрія так і не здійснилася, проте людина з крилатою душею завжди знайде своє небо, ним стала поезія. Вірші Борис складав із дитинства. 1963 року в Київському видавництві «Радянський письменник» побачила світ його перша збірка віршів «Начало марта». Поет усвідомлював себе українцем, але тоді ще писав російською. Він писав про людину праці, високі ідеали, рідну землю. У його віршах – Україна, археологія, степ. Багато у Мозолецького прекрасних рядків про кохання. Він вніс великий вклад в українську спадщину нашого краю своїми знахідками, своєю поезією та вкладом всього свого життя.

3. Відтоді, як Борис Миколайович працював в інституті археології, та очолював Орджонікідзевську археологічну експедицію, його доля була тісно пов'язана з Нікополем та з Нікопольщиною, яка 25 століть тому була центром Степової Скіфії. Казали, Мозолецькому щастило. Мабуть у цьому є вища якась справедливість, адже кому ж, як не йому, з народження степовиків, розкриє степ предковічні свої таємниці.

Світає, і небо поволі згаса.
Круг місяця тоншає срібний серпанок
Не знаю, в степу спалахнула роса,
Чи синьо засяяли очі скіф'янок.
Ще мак над могилою криком горів,
І слався туман, ніби саван печальний.
Мов білі черниці при світлі зорі,
Хилились в молитві мальовані мальви.
Що ти для мене готуєш, мій дню?
Чим розплачуся за зустріч з тобою?
Золотом скіфським? Двигінням вогню?
Чи долею, може? Чи, може, - собою?

Борис Миколайович належав до категорії людей, які знають собі ціну. Разом з тим він був скромним та дуже незалежною людиною. Не дивлячись на те, що йому належали видатні відкриття у археології, чудові художні творіння, він не був розпечений номенклатурою. На міжнародні виставки його знахідки завжди возило інституцьке керівництво. Він завжди дуже піклувався про своїх працівників: він намагався зробити побут археологів не похідним, а домашнім, як можна більше влаштованим, виклопотати для них високі оклади. Він страшно мріяв побачити свою Україну оновленою. Коли дізнався, що прийнята Декларація про незалежність, він покрасив свій вагончик у степу в голубий та жовтий кольори, підняв над полевим пристанищем археологів тут же сшитий з вигорілих футболок національний прапорець.

Мозолецький писав: «Мене більше цікавить сенс людського буття на землі, ніж історична доля тієї чи іншої спільності».

Він не просто систематизував та описував свої знахідки, він намагався осягнути їхню філософську сутність, а через неї – свідомість, світосприйняття давнього степового народу. Чим є курган? Чому такого значення надавали скіфи поховальному обряду? Відповіді на ці та багато інших запитань учений шукав багато років.

Справді, курган для Мозолецького був не просто об'єктом наукових досліджень. За кожною знайденою річчю він бачив людські долі, характери, чув голоси з глибини тисячоліть. Про поезію Бориса Мозолецького дослідники ще скажуть своє слово. Хоча сам Борис Миколайович свій поетичний дар оцінював досить скромно. Він говорив: « Мій хліб – археологія. І вже потім – поезія». І все ж саме мислення у віршованій формі було його природним станом. Борис Мозолецький – автор кількох поетичних збірок, серед яких « Веретено» (1980), « І мить, як вік» (1986), « Кохання на початку осені» (1991). Часом схоплювався вночі, дружина питала: « Що сталося?», Він жартував: «З мене вірші лізуть, піду запишу».

Уривок з його вірша:

Життя і смерті спивши щедрий келих,

Усі літа спаливши на вогні, -

Я, скіфський цар, лежу в дніпровських Геррах,

І стугонять століття по мені.

У нього ще були археологічні знахідки, нові книги – поетичні збірки, наукові й науково-популярні видання. Усе обірвала смерть. 13 вересня 1993 року його не стало серед суцільних на цьому світі. Душа його, певно, полинула в ці далекі міфічні Герри, де ховали скіфських царів і де живуть герої його віршів.

Борис Миколайович відомий не тільки в Україні, а й в усьому світі. Як археолог і менше – як поет, хоча поезія Бориса Мозолецького заслуговує на особливу увагу, адже несе в собі не лише високу інформативну насиченість, а й особливу позитивну енергію кришталеву чистої і чесної людини.

ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СТИЛЮ В АРХІТЕКТУРІ

Литвинова Марія, Тімофєєва Валерія, вихованки гуртка «Юні скаути» Канівського міського центру туризму, **Правдзіва Вікторія, Котурова Аліна**, вихованки гуртка «Географічне краєзнавство» Канівського міського центру туризму

Керівники: **Коваленко Ірина Миколаївна**, заввідділом туризму, керівник гуртків Канівського міського центру туризму, **Щербак Вікторія Віталіївна**, керівник гуртків Канівського міського центру туризму

Науковий керівник-консультант: **Чулкова Тетяна Миколаївна**, старший науковий співробітник Шевченківського національного заповідника

Якщо уявити собі мистецтво якогось народу як храм, що спирається на колони, то власне, однією з таких колон українського мистецтва був Василь Григорович Кричевський

Святослав Городинський

В історії української культури є знакові постаті, чия спадщина відіграла визначальну роль у долі нації, розвитку держави. Серед них Василь Григорович Кричевський – засновник українського стилю в архітектурі та перший художник вітчизняного кіно, самобутній живописець і графік-новатор, сценограф і майстер декоративно-прикладного мистецтва, автор дизайну національного герба України “Тризуб”, мистецтвознавець і педагог, старійшина могутнього сімейного клану

художників Кричевських – дуже харизматична фігура всього національного мистецтва ХХ століття.

Його вклад у культуру та мистецтво України надзвичайно важливий і значний. Особливої уваги заслуговує робота Василя Кричевського над проектом будівництва та оформлення сучасного музею Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі.

Саме тому **визначена тема дослідження актуальна**, своєчасна і оригінальна, так як ми маємо унікальну можливість безпосередньо доторкнутися до шедеврів національного архітектурного мистецтва початку ХХ століття, взяти участь у їх збереженні та відродженні.

Мета дослідження: історія створення та відродження українського стилю в архітектурних проектах Василя Кричевського, зокрема в будівництві та оформленні музею Тараса Шевченка у Каневі.

Завдання дослідження:

- вивчити архітектурну спадщину новатора та засновника українського стилю Василя Григоровича Кричевського;
- дослідити шлях проектування та будівництва Національного музею-пам'ятника Т.Г.Шевченка в м. Каневі, поєднання класичної та української народної архітектури та синтезу різних видів мистецтва в його оформленні;
- дослідити етапи відродження національного стилю в оформленні музею Шевченка в Каневі за проектом Василя Кричевського в кінці ХХ на початку ХХІ століття.

Василь Кричевський народився 31 грудня 1872 року в селі Ворожбі Лебединського повіту тодішній родині повітового фельдшера. З дитячих літ робив замальовки окремих хат, інтер'єрів, орнаментів. У 1886-му тринадцятирічний Василь Кричевський став учнем Харківського залізнично-технічного училища, де були добре поставлені креслення та малювання. Здібності хлопця одразу помітив технік міської управи. І йому, підліткові, доручили проектувати невеликі міщанські будинки. Так він заробляв собі на життя, а братові – майбутньому відомому художникові Федору Кричевському – на навчання в Петербурзькій академії мистецтв. Незабаром з'явилися і власні замовники.

Талант Кричевського помітив професор архітектури Харківського технологічного інституту Сергій Ілларіонович Загоськін. Він взяв хлопчика в сім'ю і виховував разом зі своїми дітьми. В дев'ятнадцять років Василь Кричевський – помічник міського архітектора з правом підпису своїх проектів.

В 1902 році він створює проект будинку Полтавського земства (нині будинок Полтавського краєзнавчого музею). У 1903 році в Полтаві на конкурсі на спорудження будівлі губернського земства проект Василя Кричевського, заснований на традиціях народної архітектури, перемагає. Цей будинок, що одразу приніс Кричевському широку славу, є кращим його архітектурним твором, він досі є зразком використання в міській архітектурі традиційних форм українською народною зодчеством і декоративного мистецтва. Ця будівля була незвичною на той час, оздобленою гербами з національними українськими мотивами і написами українською мовою. Так Василь Кричевський започаткував український стиль в архітектурі. Натхненний успіхами, архітектор перебирається до Києва. Український стиль має успіх, Кричевський створює будівлю за

будівлею. Захопившись національним, збирає колекцію предметів народного мистецтва, а в 1917-му стає одним із засновників Київської академії мистецтв.

У 1918-му році голова Центральної Ради Михайло Грушевський доручив Кричевському розробити державну символіку. Грушевський вважав, що знання історії і культури України допоможе художникові знайти найлаконічніші символи, що передавали б суть молодій держави. Беручи участь у роботі підготовчої комісії зі створення герба України, Василь Кричевський підготував свої проекти Великого і Малого Державних Гербів України. Розробив також проекти Великої та Малої державних Печаток УНР, прапор для Богданівського полку.

У двадцяті-тридцяті роки ХХ століття Василь Кричевський з ентузіазмом займається вивченням і збереженням української культури. В 1925 році він знайшов та відреставрував будинок Шевченка в Києві, потім домігся відкриття в ньому музею. Після відкриття Державного музею Т.Г.Шевченка в Києві він стає членом його ради.

На початку 30-х років ХХ століття, в 70-ту річницю з часу смерті Т.Г.Шевченка, одним із пунктів Постанови РНК УРСР від 10 березня 1931 року було визначено необхідність будівництва мурованого музею біля могили Шевченка. Проектування музею було доручено архітекторові Василю Григоровичу Кричевському (1873-1952). Кричевський на той час був директором Київського художнього інституту, діячем українського мистецтва. Кричевський брав активну участь у впорядкуванні могили та у конкурсі на кращий проект пам'ятника Шевченку у Києві, потім і у Всеукраїнському Шевченківському комітеті. Він був одним з основоположників українського архітектурного стилю ХХ століття та одним з організаторів Української Академії мистецтв. У співавторі Василь Григорович взяв свого учня Петра Федоровича Кострика (1897-1982).

Робота над проектами музею в українському стилі тривала біля трьох років. Це мав бути двоповерховий будинок. Монументальну споруду музею Кричевський витончено поєднав з образом звичайної української хати, насамперед через високий дах, значний (на 1 метр) виступ карнизу по всьому периметру будинку, а також завдяки блискучому використанню національного мистецтва в художньому оформленні будинку [5, с.381].

Спочатку проект був із вежею і лоджіями над головним входом до музею. З лоджії повинен відкриватися вид на Дніпро, а впродовж фасаду музею повинна була знаходитись відкрита галерея, яка виходила навколо будівлі, обсаджена квітами. Поруч із музеєм на семиметровому постаменті мала стояти величезна статуя Шевченка, висотою близько 17 метрів. Але цей варіант був забракований з політичних та економічних причин, і Кричевському з Костирком потрібно було переробляти й спростувати проект музею. Авторам проекту довелося боротися проти вимоги поставити статую Сталіна біля входу в музей, або скульптурну групу комсомольців, колгоспників тощо, проте довелося оголити фасад, позбавивши його будь-яких оздоб.

Затвердили проект в 1934 році з мальовничим оздобленням фасаду, але за браком коштів, довелося відмовитися від цього. В середині музею архітекторам

довелося робити також спрощення: відмовились від запланованого дерев'яного бар'єра.

А під час будівництва прийшлося боротися, щоб сходи на другий поверх музею були зроблені кам'яні, а не дерев'яні, як запропонував Наркомат освіти, щоб заощадити гроші. Проект передбачав поруччя балконів другого поверху навколо вестибюля, прикрашене геометричним орнаментом такого самого характеру, як і на експозиційних стендах у залах та на спинках меблів, проєктованих Кричевським для музею. Стіни навколо балконів, які створюють вестибюль другого поверху, та в залах мали бути розмальовані панно на теми з події життя Т.Г. Шевченка. Для прикрашення інтер'єру залів було використано геометричний орнамент: на стелях, із великими плафонами-розетками, на стовпах, що поділяють прозорий зал, і на експозиційних стендах між стовпами. Орнамент був розроблений Кричевським на основі народних українських мотивів, але модернізованих і пристосованих до великих площин, для їх декорацій. Проти першого маршу сходів відкривається велике потрійне вікно з орнаментальним вітражем.

Фронтон головного входу до музею мав бути оздоблений багатим орнаментом, також на основі народних мотивів і виконаним на майолікових полив'яних плитах. З боків до входу в музей мали простягатись великі, на два поверхи вертикальні смуги подібного орнаменту, а на всіх стінах передбачались орнаментальні вставки між кожною парою вікон першого й другого поверху [5, с.391].

Через те, що кошти на будівництво музею були скорчені, під час будівництва музей залишився з голими стінами, без усіх прикрас. Але, в 1961 році в музеї було розпочато деякі нові роботи під керівництвом учня і співавтора проєкту, архітектора П.Ф.Костирка. Під час цих робіт було зроблено деякі оздоблення, проєктовані ще Кричевським.

Проте й у своєму незакінченому стані з білими стінами, будівля Меморіального музею Т.Г.Шевченка справляла сильне враження. Будівлю музею вважають за одну з найкращих споруд України того часу. В огляді архітектури в УРСР Українська радянська енциклопедія писала: «... В 1934-1940 роках було споруджено багато громадських будівель (...) кращими з них є (...) ...Меморіальний музей Т.Г.Шевченка на Тарасовій горі (1934-1937 р.р.) архітектори В.Г.Кричевський, П.Ф.Костирко)...» [4]. Пройшло вже дуже багато років відколи його збудовано, але сучасні архітектори на Україні й досі відносять її до унікальної споруди. Проєкт В.Кричевського – музей Т.Г.Шевченка – був кульмінаційним моментом його творчості: в ньому він зі своїм учнем і помічником Костирком показав, як можна передати дух національного будівництва, не вдаючись до фольклорних засобів.

Будівництво музею розпочалося в дуже не легкий для нашої України і для її людей час, в роки голодомору. Улітку 1933 року люди йшли до Тарасової гори, на будівництво музею Т.Г.Шевченку, щоб «не померти з голоду і заробити баланду та два фунти хліба». Архітекторам теж було дуже скрутно. Вони не отримували по декілька місяців заробітної плати. І щоб прожити, доводилося продавати одяг та інші речі, і за ці гроші купували щось поїсти.

11 березня 1934 року відбулося урочисте закладання Меморіального музею Т.Г.Шевченку. Архітектори й будівельники, не покладаючи рук працювали над будівництвом музею. Незважаючи на те, що було багато перешкод, у 1936 році національний музей – Пам'ятник Т.Г.Шевченка вже стояв біля могили великого Кобзаря. Перед архітекторами стояло завдання художнього оформлення головного входу до музею, та оформлення вестибюлю. Але за браком коштів художнє оформлення не відбулося. Архітектори добивалися, щоб оформлення музею відбулося, та за наклепом секретаря Спілки архітекторів Івана Машкова, Кричевського і Костирка звинувачують у націоналізмі і усувають від проекту. Тогочасна тоталітарна держава всіма силами протистояла наданню національного колориту приміщенню музею [5, с.388-389]. 3 вересня 1938 року була укладена угода з новою бригадою художників для внутрішнього оформлення музею. Василь Кричевський змушений був покинути подальшу працю над художнім оформленням Національного музею-пам'ятника Т.Г.Шевченку.

Друга світова війна застала Василя Кричевського в Києві. Він пізнав усі “радоші” окупації: голод, холод, поневіряння по чужих будинках. У 1943 році художник із сім'єю виїхав на захід. Працював у Львові під покровительством владики Шептицького, потім через Братиславу, Бжецлав, Аугсбург перїхав в Париж, потім перебрався до Венесуели в м.Каракас, де прожив до листопада 1952 року, там і похований.

Музей у Каневі – це одна з найкращих архітектурних споруд великого майстра, завершити яку не дала творцеві тогочасна політична система. Музей Шевченка переживав нелегкі часи в період нацистської окупації, повоєнної реставрації. Не всі задуми Василя Кричевського були втілені. Проте, архітектурно-художнє вирішення в будинку-музеї з вітражним вікном у центрі, багатий орнаментальний розпис стель та пілястр справляли завжди враження на відвідувачів. Відповідно до проекту Кричевського, це все повинно було бути доповнене розробленими ним за художніми проектами меблями.

Науковці Шевченківського національного заповідника ініціювали відновлення Канівського музею Шевченка згідно з проектом В.Кричевського та П.Костирка, насамперед, покриття даху кольоровою черепицею, зовнішнє оформлення майолікою. У 1989 році було відновлено вітраж вестибюлю музею, виконувалось оформлення залів музею монументальними панно на Шевченківську тематику, за малюнками Кричевського було оформлено бар'єр галереї вестибюлю [5, с.533].

Проте, у 2010 році архітектурний шедевр Кричевського було перетворено реставраторами на модернову будівлю із засиллям скла, на музей Шевченка без самого Шевченка. За концепцією, затвердженою міністром культури України М. Куліняком, перекреслювались наміри архітекторів музею Василя Кричевського та Петра Костирка щодо оформлення музею в національному стилі: повнокольоровий вітраж було замінено на сірий з відтінками, розписи на стелі закрито натяжною стелею, огорожу змонтували скляну та ін [7].

Впродовж 2015-2016 років було розпочато відродження пам'ятки архітектури та роботу по гідній репрезентації музейної колекції з урахуванням побажань численних шанувальників Тараса Шевченка з України та інших країн світу, зокрема, відновлено орнаментальний поліхромний вітраж за ескізами

Василя Кричевського у вестибюлі музею під керівництвом майстра-вітражиста Володимира Жегуля та заслуженого художника України, лауреата Шевченківської премії Анатолія Гайдамаки. Відкрито розписи в кесонах на стелі вестибюлю у присутності художника Василя Лінде Кричевського.

Ще один крок до відновлення національного образу музею Тараса Шевченка біля його могили в Каневі за задумами Василя Кричевського було здійснено 15-16 травня 2017 року – на галереї вестибюлю встановлено дерев'яну огорожу, виконану в техніці інтарсії.

Отже, в результаті дослідження даної теми та опрацювання відповідних джерел можемо зробити наступні **висновки**:

- Василь Кричевський є одним з основоположників нового стилю в архітектурі – неоукраїнського стилю, або українського модерну;

- проект В.Кричевського – музей Т.Г.Шевченка – був кульмінаційним моментом його творчості: в ньому він зі своїм учнем і помічником П.Костирком надав національного колориту музею Шевченка в Каневі та показав, як можна передати дух національного будівництва, не вдаючись до фольклорних засобів;

- розпочаті роботи щодо збереження та відновлення національного стилю в оформленні видатної пам'ятки архітектури – музею Шевченка в Каневі мають бути реалізовані в повному обсязі як данина пам'яті талановитих українських зодчих – Василя Кричевського та Петра Костирка;

- втілення задумів Василя Кричевського щодо оформлення музею Тараса Шевченка – свідчення повернення національного образу Музею Тараса Шевченка, свідчення національного відродження українського народу.

Джерела:

1. Дзима В., Манжара Г. Василь Кричевський і Тарас Шевченко. На перехрестях історії. - «Образотворче мистецтво» № 1, 2014 р

2. Тарас Шевченко. Документи і матеріали 1814-1963 р.р. – К.: Державне видавництво Політичної літератури УРСР – 1963 р.

3. В.Паплавський. Василь Григорович Кричевський, життя і творчість. – Нью-Йорк.: Українська Вільна Академія Наук у США. 1974 р.

4. Стадії проектування. – Фонди Шевченківського національного заповідника, арх., П.Ф.Костирка, п.4

5. Тарахан-Береза З.П. Святиня. – Науково-історичний літопис Тарасової гори. – К.: Родовід. 1998 р.

6. Чернеча гора. Вісник Шевченківського національного заповідника №4, вересень. 1994 р.

7. Ще один крок до відновлення національного образу музею Тараса Шевченка. [інтернетресурс]. Режим доступу <http://shevchenko-museum.com.ua/default/blog/view/576/blog/1/Vt%D1%96leno-shche-odin-zadum-Vasilya-Krichevskogo>

УКРАЇНСЬКЕ КІНО ЛЕОНІДА БИКОВА

Жигир Софія, Краматорська українська гімназія, 10 клас, вихованка гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Бородай Олег Васильович**, учитель історії Краматорської української гімназії, керівник гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Тривалий період російська імперська пропаганда намагається поділити українців на російськомовних та україномовних, і на сьогодні ця проблема залишається актуальною. Проте водночас в Україні відбувається активний процес формування політичної української нації. Головними ознаками приналежності до неї є, на нашу думку, ні етнічне походження, ні мова, якою розмовляє людина, ні релігійні переконання тощо, а любов до Батьківщини, тобто сердечна прив'язаність до рідного краю, гордість за матеріальні й духовні надбання свого народу, готовність працювати на благо Вітчизни, ставити її інтереси вище за свої власні. Про це так просто й мудро сказав патріарх - предстоятель Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар: «Українці не діляться на українсько- чи російськомовних – вони діляться на тих, хто Україну любить і хто її не любить». Одним із тих митців, хто своєю творчістю вчив українців любити Україну, був видатний актор і кінорежисер Леонід Биков.

«Хочеш досягнути істину, повернися до джерел». Леонід Федорович Биков народився 12 грудня 1928 року в селі Знаменське (нині у складі смт. Черкаське) Слов'янського району Донецької області в селянській україномовній родині. До речі, у свідоцтві про народження, яке дивом збереглося, його прізвище записано так: «Биків». 1930 року сім'я Леоніда Бикова переїхала до міста Краматорська Донецької області, у ньому пройшли дитячі та юнацькі роки майбутнього актора й режисера. Саме тут юнак уперше вийшов на сцену Будинку культури, який сьогодні носить його ім'я, беручи участь у постановках народного театру. Звичайно, значну роль у становленні особистості хлопця зіграла його родина. З дитинства Леоніда оточувало багато жінок: мати Зінаїда, дві тітки (сестри матері), молодша сестра Луїза. У цьому жіночому середовищі Леонід отримав такий запас любові, чуйності, ліризму, якого йому вистачило на все творче життя і яким він так щедро ділився зі своїм глядачем. З родини він виніс і любов до музики й пісень, які часто лунали в його співучій родині. Певно, від матері хлопець успадкував сердечність і доброту, бо саме такою згадували Зінаїду Панкратівну ті, хто її знав. Батько Леоніда Федір був людиною гостинною, відкритою до людей, мав веселу вдачу.

В умовах радянського тоталітарного режиму, суцільної русифікації й боротьби влади з будь-яким проявом «українського буржуазного націоналізму» демонструвати щось проукраїнське було непросто й небезпечно. Л. Бикова неможливо уявити дисидентом чи людиною, яка відкрито бореться з системою. Він боровся з нею у свій спосіб. У його кінематографічній спадщині ми не знайдемо жодного фільму, який можна було б віднести до жанру з умовною назвою «агітаційний фільм-плакат». Герої Бикова не схожі на хрестоматійні, ідеологічно «правильні» образи-маски радянського кінематографа. Вони живі люди, зі своїми вадами і позитивними якостями, але завжди щирі, правдиві. Відомий актор Костянтин Степанков казав, що він «не бачив фальші в жодній

ролі – ні у великій, ні в маленькій... людина, яку відтворював Биков, була живою». Таємниця кінофільмів Бикова – в особистості самого актора й режисера. Він ненавидів лицемірство, пристосуванство, фальш, не йшов на угоду з наявною тоді системою чи власною совістю заради кар'єрного зростання чи матеріальних благ. Леонід Федорович завойовував серця глядачів якимось внутрішнім світлом. Він був неповторним, але при цьому кожний, хто бачив його на екрані, знаходив у його героях щось своє, звідси всенародна любов до Бикова, а зовнішня простота, безпосередність ще більше єднала актора з народом.

Биков ніколи не цурався своєї «українськості», хоча ніколи штучно не акцентував її – вона проявлялася на екрані природно й ненав'язливо. Його герої говорили з м'яким українським акцентом, інколи вживаючи українські слова. Слід зазначити, що всі фільми Л. Бикова російськомовні, але деякі деталі в них, не маючи прямого відношення до сюжету й змісту подій, нагадують про Україну. Наприклад, у фільмі «Де ви, лицарі?» (1971, Київська кіностудія ім. О. Довженка), у сцені, яка відбувається в кабінеті директора клубу, на стіні на стилізованому рушнику зображені контури України з надписом «УКРАЇНА». В іншому епізоді цього ж фільму у квартирі одного з героїв, де зібралася молодь, звучить пісня І.Д. Поклада «Кохана».

Не можливо не згадати епізоду з фільму «В бій ідуть лише «старі»» (1973, Київська кіностудія ім. О. Довженка), де герой Бикова, командир ескадрильї Титаренко, промовляє свій сповнений щирою любов'ю до України монолог:

– Як же ви не помітили? Ми ж сьогодні над соєю Україною билися!

– А як тут помітиш: ті ж поля, дороги, села.

– Е, ні! А повітря? Інше. А небо? Більш блакитне. А земля зеленіша».

У цьому ж фільмі (при перегляді фінального епізоду поминання загиблих льотчиків на їхній могилі) впадає в очі глибинна українськість цієї сцени. Можна сказати, що Биков демонструє своїм глядачам модернізовану форму прадавньої української тризни, коли на вишитому рушникові, покладеному на могилу, стоять наповнені чарки й лежить обрядовий хліб, а поминальники ведуть розмову про загиблих. Наші предки вважали, що в такі моменти душі померлих приєднуються як до споживання їжі, так і до розмови. Можливо, несвідомо, але Биков пропонує глядачам певні архетипи української душі, він занурює їх у колективну несвідомість українців.

У фільмі «Максим Перепелиця» (1955, «Ленфільм») герой Бикова виконує перед солдатами танець, у якому ми бачимо елементи давнього козацького танцю «Повзунець», який не можливо сплутати ні з яким іншим.

Варто звернути увагу на одну знаменну деталь, яка пов'язує найвідоміший фільм Бикова з історією України. Ми маємо на увазі той епізод, коли командир ескадрильї Титаренко, розповідаючи про своїх бойових товаришів, співає рядок пісні «Ой у лузі-лузі червона калина похилилася». На думку деяких дослідників, Биков під іншою мелодією замаскував своє цитування найвідомішої пісні українських патріотів часів Української революції 1917-1921 років, по суті гімн Українських січових стрільців, з яким вони виборювали тоді українську незалежну державу й вмирали за неї. В оригіналі ця пісня звучить так:

Ой у лузі червона калина похилилася,

Чогось наша славна Україна зажурилася.

А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славу Україну, гей-гей, розвеселимо!

Що хотів сказати Биков цією прихованою пісенною цитатою? Можливо, він цим нагадував своїм землякам-українцям про ідею вільної незалежної української держави.

Усі наведені епізоди видаються нам не випадковими, принаймні хоч у такий спосіб автор хотів нагадати глядачам про Україну. В українському кінематографі другої половини ХХ-го століття були актори, які стали всенародними улюбленцям не лише завдяки таланту, неповторності, досконалій акторській грі, а ще й тому, що це були особистості, яким люди вірили, відчуваючи в них щось своє, рідне, невимовне, потаємне, які мали потужну притягальну силу, до яких ставилися як до моральних авторитетів суспільства. Безсумнівно, що такою особистістю був і залишається Леонід Биков. Усі ці слова в повній мірі можна віднести й до іншого блискучого українського актора – Івана Миколайчука, з яким Леонід Биков зустрівся 1968 року на зніманні фільму «Розвідники» (Київська кіностудія ім. О. Довженка). Довгі роки Л. Биков та І. Миколайчук залишалися близькими друзями, їх єднала духовна спорідненість двох українських душ. Недаремно Л. Биков адресував свій відомий лист-заповіт не комусь із родичів, а саме Іванові Миколайчуку, своєму найдорожчому другу, якому довіряв найбільше. Для сучасних українців ця дружба має велике символічне значення. Про це влучно сказала Лариса Брюховецька в книзі «Своє/рідне кіно Леоніда Бикова»: «Обидва уособлювали в собі закодовану історію українського народу, його гірку долю і його незнищенну життєздатність. Навіть цілісність цього народу, актуалізовану в наші дні: один був з заходу, з Буковини, інший – зі сходу, з Донеччини. Обидва несли в собі Україну, можливо, й позасвідомо».

З давніх часів іноземні мандрівники, українські письменники, етнографи, фольклористи підкреслювали гумор як одну з визначальних рис ментальності українців. Гумор завжди займав вагоме місце в українському мистецтві, достатньо згадати лише іскристу, нищівну сатиру «Енеїди» Івана Котляревського, «гоголівський сміх» або непереможний, заразливий регіт «Запорозців» Іллі Рєпіна. Невичерпний гумор як важливий складник психіки українського народу щедро виявив себе в акторській та режисерській творчості Леоніда Бикова. Тонке почуття гумору Леонід успадкував від батька, який любив гостре слівце. Колишня сусідка Бикових згадувала, як Федір Іванович жартував щодо будинку, у якому жила його родина: «У цьому домі самі бики та бугаї живуть» (сусідом Бикових був якийсь Бугайов). А рідна тітка Леоніда Марія виявила гумор та іронію навіть при складанні заповіту. У ньому вона написала, звертаючись до рідних: «Я йду від вас і забираю з собою тепло ваших сердець. Вам усім бажаю я гору щастя, океан здоров'я, дощ поцілунків і гарного настрою. Буду вас чекати там. І хто прийде першим, так і знайте – буде грім оплесків». Як тут не згадати подібних інтонацій, які ми зустрічаємо в листі-заповіті самого Леоніда Бикова: «Никаких надгробних речей, а то я встану и уйду: получится конфуз». Згадаймо й героїв Бикова у фільмах «Розвідники» та «Ати-бати, йшли солдати» (1976, Київська кіностудія ім. О. Довженка), які в останню мить свого життя, жартуючи, ідуть на смерть.

Режисер Биков зняв дві кінокомедії – «Зайчик» (1964 р. «Ленфільм») та «Де ви, лицарі?», гумор у яких був обов'язковим, що відповідало вимогам жанру. Але сміх, жарти були ним органічно вплетені в драматургічну тканину фільмів на таку серйозну тему, як війна («У бій ідуть лише «старі»», «Ати-бати, йшли солдати»). І це не могло не знайти відгуку в серці українського глядача, бо гумор завжди був для українців своєрідним засобом самозахисту й виживання, особливо в умовах лихоліття.

Уперше глядачі побачили Леоніда Бикова у фільмі «Доля Марини» (1953 р., Київська кіностудія художніх фільмів). У першому ж кадрі за участю Бикова на екрані з'являється щирий відкритий хлопець, який грає на баяні й не надто гучним, але приємним голосом співає жартівливу українську пісню – таким актор відразу ж і запам'ятався людям. Пісня супроводжувала Бикова майже у всіх його роботах, бо він мав музичний склад душі. Згадаймо такі фільми, як: «Максим Перепелиця», «Розвідники», «Сварка в Лукашах» (1958, «Ленфільм»). А в фільмі «У бій ідуть лише «старі»» пісні не лише емоційно підсилюють дію, а й виконують драматичну функцію, допомагають повніше розкрити характери лютчиків «співочої ескадрильї».

Без перебільшення можна сказати, що акторська й режисерська спадщина Леоніда Бикова є однією з найяскравіших сторінок в історії українського кінематографа. Формально відповідаючи вимогам комуністичної ідеології, Л. Биков випадав із контексту радянського кінематографа. Він завжди залишався українцем, відтворюючи на екрані український погляд на світ. Творчість митця об'єктивно сприяла збереженню «українськості» в українцях. У творчості Л. Бикова виразно проявилось (свідомо чи несвідомо) споконвічне прагнення українців до свободи. Він завжди залишався вільним від ідеологічних догм, тиску системи художників, принципово відстоював право митця на власне творче обличчя. Духовні, моральні цінності, які ніс з екрана Биков-актор і Биков-режисер, були доведені життям Бикова-особистості.

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ АНАТОЛІЯ СОЛОВ'ЯНЕНКА

Савельєва Ірина, студентка Краматорського коледжу ДонНУЕТ, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: Степанов Ігор Геннадійович, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

«Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 - 2020 роки» має на меті «підвищення рівня знань у дітей і молоді про видатних особистостей українського державотворення, визначних вітчизняних учених, педагогів, спортсменів, провідних діячів культури і мистецтва...» [1, 8]. Одним із видатних діячів культури і мистецтва України є Анатолій Борисович Солов'яненко – співак світового рівня, народний артист України, лауреат Шевченківської премії, Герой України. Оскільки кар'єра цього артиста припала на другу половину XX століття, виросло вже покоління молоді, що не знає про його життя і творчість. Необхідність висвітлення цієї непересічної постаті визначила *актуальність* даної роботи. До того ж, публікацій на цю тему обмаль.

За винятком праці А. Терещенко [2], це стисла стаття В. Крупини в «Енциклопедії історії України» [3] та статті в газетах і журналах, що зумовлює *оригінальність* нашої теми. *Метою* даного дослідження є вивчення основних етапів життя і діяльності А. Б. Солов'яненка.

Анатолій Солов'яненко народився 25 вересня 1932 року в селищі Перемога, на околиці міста Сталіно (нині Донецьк), у родині шахтаря Бориса Степановича і його дружини Ольги Іванівни. Хлопчик був довгоочікуваним первістком. Того ж року (знак долі!) в місті був відкритий оперний театр, який нині носить його ім'я.

Від батьків Анатолій успадкував і любов до пісні, і чудовий голос. В одному з останніх інтерв'ю він з особливою теплотою згадував про них: «Своїм пісненим обдарованням хочу насамперед завдячити батькам. Я завше гріюся пам'яттю про них, щороку неодмінно навідуюся до Донецька, щоб уклонитися їхнім могилам... Поєднавши свої долі на шахтарській Пролетарці, поруч із шахтою «Першотравнева», вони завжди прикрашали своє скромне життя співом народних пісень» [4].

До найближчої школи треба було йти чотири кілометри по бездоріжжю, але хлопець наполегливо вчився. Вечорами у домі співали пісні, слухали радіо і платівки з голосами Козловського, Лемешева, Русланової, Шульженко. Анатолій вивчав ці пісні, а потім співав на шкільних вечорах. 1949 року хлопець закінчив середню школу зі срібною медаллю. На сімейній нараді вирішили, що він вступатиме до індустріального інституту (зараз - Донецький національний технічний університет), бо інженер – це надійна професія, а співатиме для душі. В інституті юнак вчився на «відмінно», був старостою групи. А на інститутських концертах Анатолій співав у супроводі студентського естрадного ансамблю.

Після третього курсу інституту Солов'яненко знову стояв перед вибором: бути інженером чи співаком? Мудрий батько порадив закінчувати інститут і паралельно брати приватні уроки вокалу. Так, 1952 року, Анатолій прийшов до соліста Донецького театру опери та балету, заслуженого артиста Олександра Коробейченка. Цей чудовий тенор навчався у Київській консерваторії, співав в оперних театрах Києва, Одеси, Харкова, Ленінграда, гастролював у Китаї та Кореї. Пізніше Солов'яненко згадував про свого вчителя: «І артистом, і педагогом він був від Бога. Першої ж зустрічі зі мною дав зрозуміти, що може щось зліпити й із мене, якщо впряжуся в роботу з головою. Застеріг: для того, щоб голос став професійним, на це треба буде витратити шість, а то й вісім років» [4]. Коробейченко не тільки навчав юнака співати, але й слухав з ним платівки видатних оперних співаків, знайомив з музичною літературою. Після закінчення інституту в 1954 році Солов'яненко був рекомендований на навчання у московській аспірантурі. Проте випускник відмовився від заманливої пропозиції, оскільки хотів продовжувати заняття співом з Коробейченком. Анатолій залишився у Донецьку і почав працювати викладачем у рідному інституті. Водночас, продовжував виступати на концертах і мав великий успіх. 10 років тривали його заняття з Коробейченком. У цей же час він одружився зі Світлоною, яка працювала з ним на одній кафедрі й стала супутницею всього життя, матір'ю його двох синів – Андрія та Анатолія.

У січні 1962 року розпочався відбір кращих самодіяльних артистів Донеччини, які мали представляти область на великому концерті у Києві.

Анатолій успішно виступив на огляді у Донецькій опері та був включений у склад делегації. На концерті у Жовтневому палаці Києва він заспівав дві арії з опер і український романс. Виступ молодого співака був зустрінутий овацією. Вранці йому зателефонували з Київської опери і запросили на прослуховування. Солов'яненко мав заспівати романс і дует з опери Верді «Аїда». Після виступу в залі пролунали оплески присутніх артистів. Дирекція театру запропонувала Анатолію стати солістом-стажистом Київської опери. Це було перше офіційне визнання.

Того ж пам'ятного 1962 року Солов'яненку подзвонили з Міністерства культури СРСР і запропонували взяти участь у конкурсі молодих оперних співаків. Переможці будуть направлені на стажування до всесвітньо відомого театру «Ла Скала» у Мілані (Італія). Не без хвилювань, Анатолій вирішив взяти участь. До складу журі входили такі корифеї музики, як Максакова, Лісіціан, Свешніков. У результаті з вісімдесяти претендентів було відібрано п'ять, серед них і Солов'яненко [2, 79].

У 1963-1965 роках співак двічі виїздив на стажування до Італії. Він займався вокалом з досвідченими італійськими педагогами Барра і Трабуйо, вивчав нові оперні партії, відвідував оперні вистави (у тому числі за участю Маріо дель Монако і Герберта фон Караяна). У музеї славетного театру «Ла Скала» Солов'яненко вклонився портрету української співачки Соломії Крушельницької. Артист продовжив вивчення італійської, започатковане ще у Донецьку. Наприкінці стажування він і сам успішно виступав на італійській сцені. Після повернення з Італії, артист був запрошений до Міністерства культури СРСР. Йому наполегливо рекомендували співати у московському Великому театрі, але він зробив вибір на користь Київської опери.

Того ж 1963 року Солов'яненко виконав першу оперну партію на сцені Київської опери – у виставі «Ріголетто» Верді. Як випускнику італійської школи співу, італійські опери були йому близькими. Згодом до цього списку додалися «Травіата» і «Трубадур» Верді, «Лючія ді Ламмермур» Доніцетті, «Богема» Пуччіні, «Сільська честь» Масканьї. Солов'яненко успішно виконав провідні партії у французьких операх - «Шукачі перлин» Бізе, «Манон» Массне, «Фауст» Гуно, російських – «Князь Ігор» Бородіна, «Євгеній Онєгін» Чайковського, «Борис Годунов» Мусоргського. Та найближчими до серця були партії в українських класичних операх – «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського, «Наталка Полтавка» Лисенка [5].

Слава про «Донецького соловейка» (так назвав його журналіст А. Москаленко) поширилася Україною, і його запрошували виступати у філармоніях, палацах культури, заводських цехах. Для таких виступів необхідно було підготувати камерний репертуар, і він блискуче впорався з цим завданням. Солов'яненко включив до свого репертуару романси українських композиторів М. Лисенка, Я. Степового, Г. Майбороди, А. Кос-Анатольського на вірші Т. Шевченка, І. Франка, С. Руданського. Він також підготував і успішно виконував романси класиків російської музики – М. Глинки, П. Чайковського, С. Рахманінова.

Співак виріс на українських народних піснях. Тому не дивно, що у дорослому віці він підготував цілу програму «Вечір української пісні». До неї він

підібрав такі перлини, як «Чорні брови, карії очі», «Ніч яка місячна», «Дивлюсь я на небо», «Стоїть гора високая» та інші. Солов'яненко писав: «Виконуючи народну пісню з естради, я пропагую її, хочу привернути до неї увагу людей. Українську пісню чудово сприймають у всьому світі... Недаремно кажуть: пісня не знає кордонів, вона – вісник дружби» [6]. Артист знайомив своїх слухачів і з кращими російськими та італійськими піснями.

1977 року Ліга американських українців запросила Солов'яненка виступити в різних містах США: Нью-Йорку, Детройті, Чикаго... Ці концерти справили на публіку незабутнє враження. На одному з концертів співака почув художній керівник всесвітньо відомого театру «Метрополітен-опера» Річард Родзінський. Він запросив українського артиста на прослуховування до театру. В результаті Солов'яненку було запропоновано співати в театральному сезоні 1977-1978 років провідні партії в операх «Кавалер троянд» Р. Штрауса і «Сільська честь» П. Масканьї. Артист чудово впорався з цим завданням, і йому запропонували виконати ще провідні партії у операх «Ріголетто» Д. Верді та «Тоска» Д. Пуччіні. Співак мав величезний успіх [2, 277].

На перший погляд, здається, що кар'єра Солов'яненка розвивалася дуже гладко: заслужений артист України (1967), народний артист України (1969), народний артист СРСР (1975), лауреат Ленінської премії (1980) [3]. Насправді ж, співаку доводилося долати перешкоди. Керівництво дуже хотіло, щоб він вступив до лав Комуністичної партії. Проте, його погляди не завжди збігалися з поглядами лідерів партії та держави. Кожного разу для гастролей за кордоном доводилося збирати стоси документів, проходити співбесіди на партбюро, і це дошкуляло артиста. На жаль, моральний клімат у Київській опері був нездоровим. Мали місце заздрість, підлабузництво, доноси, і Солов'яненко виступав проти цього. Атмосфера особливо погіршилася у 90-ті роки. Керівництво театру вимагало від артиста співати «не свій» репертуар, від чого він міг зірвати голос; до нього чіплялися і псували йому настрій. 1996 року він був вимушений піти з театру [3]. Мер Москви Юрій Лужков запрошував Солов'яненка переїхати до російської столиці й давав квартиру, але артист відмовився.

В останні роки життя співак виступав з аріями, романсами, народними піснями на різних концертних майданчиках. 1997 року йому була присуджена Шевченківська премія. Він також гастролював у США, Канаді, Угорщині, Італії. Проте, біль за рідний театр, якому віддав тридцять років, постійно допікав Анатолія Борисовича. 29 липня 1999 року співак помер від серцевого нападу.

На прощанні з Солов'яненком були присутні керівники держави, представники посольств, діячі культури й численні прихильники його таланту. Україна шанує свого великого сина. Його ім'я присвоєно Донецькому театру опери та балету. Співакові встановлено пам'ятники у Києві та Донецьку. Для молодих оперних співаків проводиться конкурс імені Солов'яненка [7]. 2008 року йому посмертно було присвоєно звання «Герой України».

Отже, дослідивши життя і діяльність Анатолія Борисовича Солов'яненка, можемо виділити наступні етапи:

- 1932-1952 - становлення особистості майбутнього співака
- 1952-1962 – заняття вокалом з Олександром Коробейченком
- 1963-1965 – стажування у театрі «Ла Скала» (Італія)

- 1965-1996 – плідна робота на сцені Київської опери
- 1996-1999 - гастрольно-концертна діяльність в Україні та за кордоном

Протягом багатьох років співак ніс у народ високе мистецтво і культуру. Артист включав до свого репертуару і чудово виконував українські народні пісні. Він чудово представляв Україну на світових сценах. Солов'яненко є гідним взірцем для молоді як уособлення найкращих рис людини: патріотизму, працьовитості, скромності, духовності.

Література

1. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 - 2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kntu.net.ua
2. Терещенко А. Анатолій Солов'яненко. Творчий шлях / Алла Терещенко. – К.: Либідь, 2009. - 352 с.
3. Крупина В. Солов'яненко Анатолій Борисович / Енциклопедія історії України. Т. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: history.org.ua
4. Мельничук А. Бельканто з Пролетарки // Дем. Україна. – 1997. – 1 квіт.
5. Пасхалов В. Поёт Анатолий Соловьяненко // Муз. жизнь. – 1977. - №11
6. Солов'яненко А. Люблю народну пісню // Київ. – 1985. – верес.
7. Міжнародний конкурс солістів-вокалістів «Солов'иний ярмарок»: Буклет. – Донецьк, 2002

ВЧЕНИЙ, ЯКИЙ ВИПЕРЕДИВ ЧАС НА СТОЛІТТЯ

Якименко Вікторія, (7 клас) вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» Варвинського районного Будинку школярів Чернігівської області
Прима Олег Леонідович, заступник директора з навчально-виховної роботи Варвинського районного Будинку школярів Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

«Я не поет і не знаю того натхнення, що описують поети, але я знаю хвилини не самовдоволення, не гордості – все це приходить пізніше, - а моменти, коли розум цілком охоплює ідею, яка раніше, як м'ячик, вислизала. Тут я забуваю, що я існую.»

Г. Ф. Вороний.

Тихоплинний Удай оспіваний багатьма поетами, плавно несе свої води в ріку Сулу. Мій древній край, моя волошками помережена Варвинщина. Тиша полів і шелест лісів, пісня хлібороба і клеkotіння журавля.

Чим багата рідна земля? Матеріальними цінностями, природними ресурсами, дивною красою лісів та полів, духовними надбаннями, які пройшли крізь віки і витримали перевірку часом. Але головне надбання – люди. Чудова земля виростила цілу плеяду синів і дочок України.

В одному з куточків Варвинщини, в селі з мелодійною назвою Журавка, народився 28 квітня 1868 року відомий математик Георгій Феодосійович Вороний.

Село Журавка колись входила до складу Полтавської губернії, Пирятинського повіту (нині Варвинський район Чернігівська область).

Батько Георгія – Феодосій Якович Вороний (1837-1910) – магістр російської філології, працював професором у Ніжинському лицей князя Безбородька (1864-1872), а згодом очолював гімназії у Кишиневі, Бердянську, Прилуках. Педагог за покликанням, будучи студентом став ініціатором створення безкоштовної недільної школи для робітничої молоді, де викладав історію. Ідею створення недільних шкіл підтримав Тарас Шевченко і подарував 50 примірників свого

«Кобзаря». Про це сказано в книзі Маратова «Шевченко в колі сучасників» (ця книга подарована музею автором). Через свої демократичні погляди Феодосій Якович погано вживався з реакційним начальством, цим пояснюються його порівняно часті переміщення по службі та вихід у відставку зразу ж після вислуги 25 років на п'ятдесятому році життя.

Залишивши службу в 1887 році Феодосій Якович займався своїм господарством, остаточно оселився в Журавці, брав участь у роботі Прилуцького с-г товариства, заклад у селі сортове садівництво, м'ягнє виробництво, бо треба було утримувати велику сім'ю і навчати дітей. За свої кошти заснував у Журавці народну бібліотеку, побудував школу для сільських дітей, де влаштовувались лекції, концерти, спектаклі. Приміщення школи слугувало жителям ще й у першій половині XX століття. Старший син Феодосія Яковича – Михайло – займався селекцією і вирощуванням лікарських трав. У 1885 році за його участю в Журавці було збудовано один із перших в країні заводів для переробки лікарських рослин: м'яти, чорної мальви, шавлії, айру. Молодший Леонід став лікарем, Георгій же рано виявив математичні здібності.

Середню освіту Георгій одержав у Бердянській (до 5 класу) та Прилуцькій гімназіях, останню закінчив у 1885 році із такою характеристикою: «...Уроки відвідував справно. Завдання завжди виконував акуратно та ретельно. Письмові роботи виконував старанно та серйозно, але через притаманну йому кваліфікацію, вони часто мали вади, особливо щодо зовнішнього виду. До того що викладалося у класі, ставився з активною участю, але іноді був неухважним. При відмінних здібностях має, незважаючи на свій молодий вік, досить розвинений розум та серйозну любов до навчання. З усіх предметів гімназичного курсу отримав знання дуже добрі, а з математики, до якої має особливу схильність та покликання, отримав знання, що далеко виходять з ряду учнівських успіхів з математики...»

Особлива захопленість математикою проявилась у Георгія не тільки в силу його здібностей. Великий вплив на свідомість юнака мав його улюблений вчитель математики Богословський І. Я. У щоденнику він з вдячністю згадує свого вчителя.

У 1884 році видатний математик, професор Київського університету В. П. Єрмаков почав видавати «Журнал елементарної математики», в якому читачам для самостійного твору було запропоновано тему: «Розкладання многочлену на множники на основі властивостей коренів квадратного рівняння». Георгій надіслав до редакції свій твір, будучи ще гімназистом. Його роботу було надруковано (1885 рік). Того ж року Вороний вступив до Петербурзького університету.

Математичні дисципліни в університеті викладали послідовники П. Л. Чебешева, А. А. Маркова, О. М. Корків, К. О. Поссе. Ю. В. Сухощкий. Щоб стежити за розвитком зарубіжної математики, Георгій одночасно вивчає французьку, німецьку, англійську мови. Не втрачає зв'язків із передовою російською літературою. Його улюбленим письменником був Л. М. Толстой. У вільні хвилини, а їх було небагато, захоплювався шахами. Любив оперу і полювання, грав на флейті та роєлі.

Саме у роки навчання в університеті Вороний остаточно визначив своє майбутнє як вченого – математика. Процес самоусвідомлення себе як науковця

яскраво розкритий у щоденнику Вороного. Перші записи в щоденнику розповідають про приїзд Георгія Вороного до Петербурга в серпні 1885 році. Грошей на влаштування було обмаль, доводилось рахувати кожную копійку, іноді через це потрапляв в кумедні ситуації, скажімо, просив не застеляти стіл на обід скатертиною, боячись, що за це слід платити. Або ось він на прийомі у ректора університету з рекомендаційним листом від Григорія Галагана. Ректор прийняв його люб'язно та спитав:

- Ви, звичайно, вступасте на свій кошт?

Я відповів, що не проти того, щоб і на казенний вступити. Тоді він мені відповів:

- Ви, звичайно, будете відмінно вчитись, обживетесь в Колегії, тоді ми Вас і зробимо стипендіатом.

Стипендію Г. Вороний отримав лише на четвертому курсі, останньому курсі навчання. Коштів, що надсилав батько було недостатньо, доводилось підробляти приватними уроками. Усяку роботу виконував ретельно. До всього намагався дійти серцем. Він згадує, як колов собі в ночі пальці голкою, щоб не заснути в час, призначений на навчання.

Літню відпустку він завжди проводив у Журавці, при першій можливості повертався в колиску свого дитинства до своїх «рідних палестин». Батьківщина давала йому духовні та фізичні сили, які згодом віддавав холодному Петербургу. Часто бував у сусідніх Богданах, де познайомився з Олею Крицькою, яка потім стала його дружиною.

«...Прощай, Олю, прощай Журавко. До нової весни, я загорнусь в свою броню і як у вісні буде ввижатися мені це літо, яке дало мені крім сил і здоров'я, ще й ті крихті щастя, які, я знаю, так часто знову і знову переживаю, читаючи в Петербурзі свій щоденник, про розмови з Олею Крицькою, про те, що так часто змушувало битись моє серце... Коли згадаю Олю, я так добре, так тепло себе почуваю...».

Основною областю досліджень, яку обрав для себе Вороний, була теорія чисел. Його науковим наставником був професор Андрей Андреевич Марков. Дебют Вороного в математичному гуртку відбувся 2 грудня 1888 року. На ньому він виступив з власним повідомленням – доведення однієї властивості чисел Бернуллі способом, який він сам же запропонував. Професор схильно відгукнувся до виступу студента. Успіх примножує сили Вороного і він продовжує свою дослідницьку роботу. Він доводить теорему Адамса, яку той свого часу висловив без доведення. Заодно доводить теорему Штаудта.

Восени 1889 року Георгій Вороний блискуче склав випускні екзамени і захистив кандидатську роботу, тумою якої було його дослідження про числа Бернуллі. У листопаді 1889 року його було залишено при університеті для підготовки до магістерських екзаменів на основі представлення, яке було підписане усіма провідними професорами. Додатково було задоволено прохання факультету про призначення Вороному стипендії. Одночасно він був призначений позаштатним вчителем у Петергофській прогімназії, мав стипендію 600 карбованців. Нарешті він стає нареченим Олі. Його ім'я стає широко відомим у наукових колах.

В 1894 році Вороного призначили професором Варшавського університету (йому було 25 років, це один з наймолодших професорів світу). Одночасно він працює і професором політехнічного університету.

«Я знаю, я твердо переконаний, що на ґрунті наукової діяльності і тільки на ній, я знайду своє щастя, ... своїм успіхам, я зобов'язаний звичці думати без пера і паперу, і думаю, що ця звичка ще послужить мені. ... Цифри, цифри, цифри...»

У Варшавський період наукової діяльності (1894-1908) Вороний проводить дослідження в двох галузях: в арифметичній теорії квадратних форм і аналітичній теорії чисел.

Працюючи у Варшаві він мав велике навантаження (тоді у двох вузах працювало лише три професори), Вороний старанно готувався до своїх лекцій, сам склав підручник з аналітичної геометрії. Одночасно був членом бібліотечної комісії, суддею Професорського дисциплінарного суду у Варшавському університеті.

В 1898 році Московське математичне товариство обрало Г. Ф. Вороного своїм членом. В своїх працях Вороний зумів подолати перешкоди, які зупинили його попередників у розробці багатьох питань за допомогою своїх геометричних методів і завдяки розширеній постановці питання. Він мав особливу звичку обмірковувати і тримати свої висновки в голові доти, доки вони остаточно не визріють і не будуть належної їм досконалої форми.

Ще будучи студентом Вороний підірвав своє здоров'я (хворів на «жовчні камені»), але допомагала підтримувати здоров'я вченого своєю турботою дружина Ольга Митрофанівна, а також щорічний відпочинок у Журавці, де в нього був власний будинок, що допоміг йому придбати батько. Відпочиваючи в саду, біля ставу, він обмірковував свої праці.

1905-1907 роки в період революційних подій університети в Варшаві не працювали і Вороного разом з іншими професорами командували в Новочеркаську для організації Донського Політехнічного інституту, де він виконував обов'язки декана механічного факультету і одночасно продовжував наукову роботу.

Під час перебування в Новочеркаську вчений одержав повідомлення про обрання його членом – кореспондентом Російської Академії наук по фізико-математичному відділу.

Рік перебування в Новочеркаську був особливо тяжким для Вороного. Не зовсім зручні умови життя, (дружина з дітьми залишилась у Варшаві) велике розумове напруження спричинили сильні приступи хвороби, яка мучила його давно.

«Лікарі забороняють мені працювати. Та я й сам помітив, що сильна розумова напруга завжди викликає реакцію у моїй недужі. Але вони не знають, що означає для мене не займатися математикою. Лише моя дружина знає, що математика для мене – життя, все.»

Лікарі вважали, що Вороному необхідна тривала відпустка, радили виїхати на лікування до Карлсбада. Але він, як і в попередні роки, на літо перебрався у Журавку, яка завжди повертала сили та здоров'я. І дійсно, його самопочуття значно поліпшилось, він повернувся в Варшаву. З 20 жовтня хвороба дуже загострилась і останні думки з приводу 12 – річної роботи його по вивченню

паралелеодрів він писав у ліжку. Ні зусилля лікарів, ні боротьба організму не могли зупинити хвороби і 20 листопада 1908 року Г. Ф. Вороного не стало. За його заповітом забальзамоване тіло привезли з Варшави в рідну Журавку й поховали в сімейній усипальниці на сільському кладовищі.

Професор Брайцев у некролозі писав: «...Всі усвідомлювали, що втратили видатного вченого, славного професора, який був гордістю і окрасою двох вищих шкіл Варшави...Проводжаючи останки небіжчика на вокзал для перевезення на місце поховання в містечко Журавку, всі сумували ще й тому, що втратили назавжди правдиву, чуйну і сердешну людину...»

Отже, Георгій Феодосійович Вороний – це видатний вчений, надзвичайно талановита і вимоглива до себе людина, яка досягла значних висот у своїй справі, дала змогу науці піднятися на кілька сходинок угору.

Праці Вороного відрізняються глибиною і довершеністю викладу. У вченого всього 12 праць: 6 малих і 6 великих:

«...Кожна з великих праць – або капітальна в даному обсягу, або відкриває велику ділянку досліджень; навіть кожна мала праця – оригінальна і часом по новому спрямовує дослідження.» Так писав у 1933 році математик Борис Миколайович Делоне, один із найбільш талановитих послідовників Вороного. Його праці дали поштовх до розвитку нових галузей наук, а його досягненнями користуються і сьогодні.

Георгій Вороний зробив основоположні відкриття і створив наукові напрямки в теорії чисел, алгебрі і геометрії, зокрема заклав основи геометрії чисел. Його результати і введені ним поняття використовуються у кристалографії, інформатиці, фізиці, електроніці, астрономії, астрофізиці, хімії, хімічній інженерії, мікробіології, офтальмології, у вирішенні проблем штучного інтелекту – скрізь, де виникає потреба розшарувати простір оптимальним у певному розумінні чином на окремі клітини. Діаграми Вороного було введено в теоретичну комп'ютерну науку. З часом, діаграми стали застосовуватись повсюдно: комп'ютерна графіка, геометричне моделювання, конструювання роботів, розпізнання образів, побудова географічних інформаційних систем тощо. Їм присвячено сотні статей. В Англії поняття про діаграми Вороного в водять навіть у програму шкільної освіти.

Феномен Г. Вороного полягає не тільки у виключній популярності серед сучасних дослідників його наукової роботи. Наукова праці дали новий поштовх для розвитку кількох нових напрямків у аналітичній теорії чисел, геометрії чисел, які нині розробляються в багатьох країнах світу.

Майже всі роботи Г. Ф. Вороного використовуються сучасними дослідниками! Тож не забуваймо й ми своїх талановитих предків – земляків, шануймо, пам'ятаймо їх і будьмо вдячними за все те, що вони для нас зробили, адже вони старались для нас – наступних поколінь.

І мабуть не даремно, за свій титанічний, наполегливий труд Г. Ф. Вороний ще за життя був представлений до таких нагород: Кавалер Ордена Святого Володимира IV ступеня, Святої Анни II ступеня, мав срібну медаль в пам'ять царювання імператора Олександра II.

«Сама лише математика, як яскрава зірка, сяє преді мною, на неї всі мої сподівання...» (06. 08. 1889р, Г. Ф. Вороний)

Джерела інформації:

1. Бородин О. І., Бугай А. С., Бібліографічний словник діячів у галузі математики, - 1973.
2. Вороний Г. Ф. Збірник творів у трьох томах. Київ, - 1957.
3. Вороний Г. Ф., Щоденник (1885-1890)., Підготовка тексту професором М. Кратка, Київ, – 1994.
4. Вплив наукового доробку Г. Вороного на сучасну науку. Київ, Інститут математики, - 2003.
5. Матеріали шкільного краєзнавчого музею Журавської ЗОШ І-ІІІ ст.
6. Минка Г. В., Видатний вчений – математик Г. Ф. Вороний – наш земляк., Прилуки, – 2005.
7. Історія вітчизняної математики, - 1967.
8. Національна академія наук України. Інститут математики НАН України. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова., Георгій Вороний: вчений, який випередив час на століття., Київ, – 2010.
9. Публікації районної газети «Слово Варвинщини»
10. <http://www.ebk.net.ua> – електронна бібліотека Князева
11. <http://voronuy.at.ua>

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

КЛИМЕНТІЙ СІЯНКО: БІЛЯ ВИТОКІВ ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»

Христенко Діана, учениця 11 класу опорного закладу навчально-виховного комплексу Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району Херсонської області

Керівник: Ташкевич Л. Л., вчитель опорного закладу навчально-виховного комплексу Асканія-Нова-гімназія Чаплинського району Херсонської області

Статтю присвячено маловідомому, проте видатному українському натуралісту-самоучці, соратнику засновника заповідника «Асканія-Нова», відданому природолюб-орнітологу, багаторічному директору зоопарку – Климентію Євдокимовичу Сіянку, який стояв у витоків створення заповідника.

Ім'я фундатора заповідника «Асканія-Нова» – Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна (1863-1920) добре відоме. Проте історія вимагає віддати належне і його найближчому помічнику, селянському сину – Климентію Євдокимовичу Сіянку. Ім'я орнітолога, природолюб-а, натураліста тісно пов'язане з діяльністю Ф.Е.Фальц-Фейна. Заслуги у створенні зоопарку належать Ф.Е.Фальц-Фейну, який без талановитих, відданих справі помічників не досяг би певного успіху. Зникнення архівних документів Асканії-Нова, просте селянське походження не дають змоги викласти детально біографію непересічної особистості в історії Таврійського краю, вірного соратника, відданого одностудця засновника заповідника. В різних публікаціях біографічні відомості про К.Є.Сіянка досить суперечливі, ім'я його було забуте і довгий час замовчувалось. Певний час ніхто з краєзнавців не досліджував життя та діяльність К.Є. Сіянка, бо прізвище було серед імен репресованих. Першу спробу у цьому напрямку зробив журналіст В.Е. Борецько. Вагоме доповнення внесла співробітниця Біосферного заповідника Дрогобич Н.Ю., встановивши багато цікавих фактів.

Климентій Євдокимович Сіянка народився 25 листопада 1868 року у селі Тінки Чигиринського повіту Київської губернії (нині Черкаська область) у релігійно-патріархальній селянській родині. Закінчивши церковно-приходську школу, у 1884 році потрапив наймитом до Асканії-Нова. З початку працював у плодому саду, а з 1886 року по 5 липня 1930 – у зоологічному парку. Фрідріх Фальц-Фейн швидко помічає працелюбного і талановитого хлопця, великого любителя природи. Клим Сіянка стає завідувачим асканійським зоопарком. Під керівництвом Климентія Євдокимовича зоопарк – один з найкращих у Російській імперії. Влітку 1930 року у заповіднику починається «чистка». Його разом з Генріхом Рібергером, хранителем музею, 5 липня 1930 року виганяють із заповідника. Сіянка переселяється у село Скворцовка, що неподалік від Асканії-Нова. Однак на цьому нещастя 65-річного чоловіка не закінчилися. 29 жовтня 1933 року чекісти заарештовують його за підозрою в участі в контрреволюційній організації, пригадують роботу у товаристві «Просвіта». Він і ще троє літніх людей одержали три роки умовно. Помер Климентій Євдокимович Сіянка

28 лютого 1946 року у Мелітополі. Реабілітований ухвалою Судової колегії з кримінальних справ Верховного суду УРСР 2 листопада 1957 року «за недоведеністю у його діях складу злочину». Прожив К.Є.Сіяню 77 років. Майже все своє свідоме життя, вірний соратник знаменитого Ф.Є.Фальц-Фейна присвятив роботі в Асканії-Нова.

Дослідниця біографії Климентія Сіяню – Н.Ю.Дрогобич, встановила, що після одруження на Секлеті, мав дев'ять дітей: чотирьох синів – Андрія, Василя, Володимира, Олександра і п'ятеро дочок – Ганну, Олександрю, Анастасію, Софію, Антоніну. Жила велика родина навпроти «цегельні» (на околиці селища), в одній великій кімнаті, спали на підлозі на матах, проте голова родини був задоволений, бо поруч була школа, діти могли вчитися, була лікарня при маєтку Фальц-Фейнів, де лікувалися члени великої родини.

Помер К.Є. Сіяню від серцевої недостатності, точніше б сказати від великої несправедливості по відношенню до нього. Незадовго до смерті жив у родині старшої доньки Ганни (Саркісянц) по вулиці Червонофлотській у місті Мелітополь. На жаль, не збереглася могила К.Є. Сіяню, бо старе кладовище того часу вже не існує.

Засновник заповідника довіряв К. Сіяню заповітні мрії: «В Асканії повинен бути створений найбільший зоопарк світу. Степ повинен належати тваринам». Є.В. Козлова, орнітолог за фахом, запам'ятала його як невтомного робітника зоопарку, який гаряче любив природу і належав до числа тих рідкісних людей, котрим до деякої міри було відкрито «розуміння внутрішнього світу диких дітей природи». «Він міг по виразу очей дізнатися про самопочуття птаха. Мав надзвичайну спостережливість, сумлінно записував побачене, щедро ділився своїми знахідками з науковцями, котрі не раз у своїх працях із вдячністю посилалися на нього». У 1874 році Ф.Фальц-Фейн влаштує перші вольєри для утримання місцевих диких птахів, яких в степу ловив селянський хлопчик Клим Сіяню. Дозвіл батька на будівництво вольєрів Фрідріх одержав в нагороду за успішні екзамени до Херсонської гімназії. І саме Клим Сіяню був відданим справі, талановитим виконавцем і помічником Ф.Фальц-Фейна. Навчаючись у гімназії, а потім в університеті, Фрідріх залишав тварин цілковито на піклування Сіяню, і останній успішно справлявся з цим дорученням. Таким чином, К.Є.Сіяню, який вклав згодом багато праці в справу розвитку асканійського зоопарку, був також в числі його зачинателів, стояв у витоків створення заповідника.

Письменник О.Кременської змалював цікаву картину співробітництва Фрідріха Фальц-Фейна і К.Є.Сіяню: «Ця людина також творець Асканії-Нова. Біля коліски її вони стоять удвох: Фальц-Фейн і батрацький син Клим Сіяню, вихователь незлічених птахів і звірів. Вони доповнювали один одного, десятиліттями працюючи разом: хазяїн-натураліст з університетської освітою і український селянин, вчений-самоучка, який своїми силами засвоїв науку про природу. Сіяню був майже ровесником Фальц-Фейна і все своє життя від юнацтва до смерті присвятив Асканії-Нова». Вони познайомилися вперше, коли Фальц-Фейну було 21, а Климентію – 16. Сіяню був неабиякою людиною, але брак освіти не дозволив повністю розкритися його здібностям. В нього був великий потяг до науки, намагався вчитися самотужки.

К.Є. Сіяню вважають правою рукою засновника заповідника «в деле строительства знаменитого зоопарка». В його особі Фрідріх знайшов вірного друга, зразкового помічника і сумлінного виконавця. Вони разом спостерігали за природою, разом досліджували місця ночівлі птахів, терпляче поповнювали вольєри новими тваринами. Успіх багатьох починань Ф.Е.Фальц-Фейна полягав в тому, що він мав талант знаходити однодумців і давати їм роботу у відповідності до їх інтересів, вподобань.

Брат засновника заповідника згадує, що великим помічником і вірним другом Фрідріха завжди був Клим Сіяню. Він навчився читати, писати, вивчив німецьку мову, латину. «Теплая дружба и искренняя привязанность связывали их всегда». Два фанатично закоханих у природу чоловіка. Син бідного селянина і нащадок багатого землевласника. Скромний практик зоології та постійний її меценат. Фрідріх призначив його головним управляючим зоопарком. «Зоряний час» Климентія Сіяню – це отримання потомства від страусів у неволі. Біля саморобного інкубатору Клим Сіяню проводив дні і ночі в очікуванні появи пташенят. Неосвічений, але винахідливий, практичний, поміркований, надзвичайно люблячий тварин. *«Любая асканийская тварь питала к нему особое расположение. Только его пускал в конюшню самый мощный из жеребцов Пржевальского. Шутили тогда, что этого жеребца оседлать труднее и опасней чем тигра».*

Говорячи про взаємостосунки представника «королів вівчарства», власника величезних статків, відомого землевласника і батрацького сина з релігійно-патріархальної селянської української родини, слід відзначити, що вони були однодумці-соратники, орнітологи за станом душі, ентузіасти-першопрохідці, природолюбни-натуралісти, відзначалися відданістю одній справі. Це приклад вдалого поєднання університетської освіти з працелюбністю українського селянина. Тож роль К.Є.Сіяню у фундації заповідника величезна, вона була визнана самим Фальц-Фейном. Як відомо, К.Є.Сіяню працював у зоопарку з 1886 по 1930 рік, тобто, майже 46 років. Звісно, світове визнання залишилося за Фрідріхом Фальц-Фейном.

Далеко розійшлася слава про «райський сад», яким безпосередньо керував К.Є. Сіяню. З 1912 року по 1917 рік зоопарк відвідало понад 12 тисяч чоловік. Тут побувало чимало вчених, мандрівників. На той час штат зоопарку складався з десяти чоловік. Звісно, все фінансувалося Фрідріхом, але без керівництва, без відданості справі, без щоденної копії роботи, без самопожертви таких співробітників як Сіяню не було б досягнень і успіху. Невідомо, як би склалася доля зоопарку під час буреломних подій 1917 року. Власник Асканії-Нова наважиди залишив її. Вчені України і Росії, стурбовані долею заповідника, направляють туди мандрівника П.К.Козлова, вчених І.К.Пачоського. Проте цілком очевидно, що жоден з них, офіційно відряджених до Асканії-Нова з метою її збереження, нічого суттєвого не домігся, якби не самовіддані, героїчні зусилля старих асканійців: Павла Кучерова, Генріха Рібергера, Кліма Сіяню. Простим, скромним та мужнім людям нащадки зобов'язані тим, що масток Асканія-Нова, єдиний у Таврії, не був повністю пограбований ні червоними, ні білими. І не даремно, деякі з колишніх працівників Фальц-Фейнів, у тому числі і К.Є.Сіяню, були удостоєні звання Героя Праці. Отримати таку відзнаку у

радянські часи було непросто: почесне звання Героя Праці надавали лише за видатні заслуги при стажу роботи не менше як 35 років.

Асканія-Нова півтора року знаходилась у фронтових межах громадянської війни і неодноразово була між фронтами противників. У північній Таврії хазяйнували банди, дві з яких – «кулеметна команда» і «загін матросів»: «вырвали куски живого мяса Аскании». Зберегти зоопарк допомогла відданість службового персоналу. З розповідей очевидців відомо, що К.Є. Сіянюк вберіг П.К.Козлова від розстрілу. Під час буремних подій Сіянюк К.Є. намагався не тільки вберегти зоопарк: занотовував дані про збитки, з сумом констатував загибель тварин, збирав оригінали документів військових частин. Директор заповідника (1924-1929) М.М.Колодзько писав: *«Любов до зоопарку у Сіянюка доходила до фанатизму. Всі свої сили він віддавав тому, щоб зберегти це надбання: Старий вічно клопоче, дає вказівки, з однаковою, якщо не з більшою енергією робить свою справу і гордо дивиться на своє дітище, яке зберіг від руйнування»*. Заслуги К.Є.Сіянюка були високо оцінені видатними вченими, які мали можливість спілкуватися з ним. Вони зверталися за порадами, за статистичними даними, давали доручення, які він виконував вчасно і доброякісно.

В образі одного з героїв роману «Таврія» Олеся Гончара вгадуємо Кліма Сіянюка, хоча автор назвав його Євдокимом Клименко, який обвішав Асканію своїми дотепними шпаківнями, ловив весною перелітних птахів, підрізав їм крила, щоб назавжди залишалися у зоопарку. Цього героя у творі названо «Ноем асканійського ковчега», його зараховано до «цвіту асканійської інтелігенції», він «мозок Асканії», його запрошують на наради, його думку поважають. Революційні події 1917 року назавжди припинили стосунки між Фрідріхом Фальц-Фейном і Климентієм Сіянюком. В тяжкі роки війни і до 1930 року К.Є. Сіянюк продовжував справу Фальц-Фейна, працюючи у заповіднику ще 13 років. Якби не «червона інквізиція» сталінських репресій, зробив би ще чимало гарних справ. Основні напрямки його діяльності і заслуги визначено в спогадах вчених, в публікаціях преси і особисто бароном Е.О.Фальц-Фейном, який з вдячністю згадує цю талановиту людину. Він називає Кліма Сіянюка «чудным человеком, которого дядя Федя обожал за то, что он был большой знаток птиц». Схвально про нього писав у 1930 році В.Е.Фальц-Фейн, який згадує, що Клим, як і Фрідріх дуже любив природу, його відрізняла гостра спостережливість, якщо мова йшла про тварин. Разом вони проводили дні і ночі далеко в степу, спостерігали за птахами, ловили їх, поповнювали нові вольєри. Їм вдалося зібрати майже усі види степових птахів. Фрідріх призначив його керівником зоопарку, бо довіряв йому повністю.

Пам'ятають його старожили селища. Колишній учень школи Асканії-Нова Іван Гончарівський згадував: *«Сіянюк у гарному темному костюмі, з розкішною сидюватою борідкою. Вмів знаходити спільну мову з різними людьми так само, як і з різними тваринами, зустрічався з «білими і червоними», і з усіма прагнув домовлятися»*. Професор А.О.Браунер, читаючи лекції з орнітології на курсах екскурсодів у 1938 році, неодноразово підкреслював вміння Сіянюка визначати назву птаха за шумом крил, формою польоту та голосом.

Не мав Сіянюк К.Є. вченого ступеню, не написав наукової праці, не захистив кандидатської дисертації. Як тут не згадати вислів А.П.Чехова: «Истинные

таланты всегда сидят в потемках, в толпе, подальше от выставки». Так трапилось і з Сіяно К.Є., який не став вченим, але зробив вагомий внесок в розвиток науки. Дивом збереглися два рукописні щоденники. Один унікальний документ знаходиться у науковій бібліотеці Інституту тваринництва. В щоденнику вміщено записи за всі 365 днів року, починаючи з 1 січня 1913 року. Щодня записувалися температура повітря, напрямок вітру, хмарність неба, характер опадів.

Другий щоденник знаходиться в архіві заповідника. Науковці часто звертаються до записів, використовують їх для порівняння, аналізують. Він вдвічі менше за перший щоденник, записи з 1 січня 1896 року по 31 липня цього ж року. К.Є.Сіяно залишив нам у спадщину і своє добре ім'я, і свої безцінні записи, які мають велике значення і заслуговують на увагу з боку орнітологів, натуралістів, метеорологів, краєзнавців і широкого кола людей, зацікавлених у вивченні історії Таврії. Швидко знайомство не дасть повної картини уявлень про цінність архівних джерел. Щоденники К.Є. Сіяно – дивом збережені документи, здатні розповісти про події столітньої давнини як фаховим спеціалістам, так і краєзнавцям.

На сторінках Вікіпедії знаходимо презентаційну таблицю К.Є.Сіяно.У графі «Громадянство» позначено: «Російська імперія», «СРСР». Прикро, адже народився К.Є.Сіяно у селі Тінки, Чигиринського повіту Київської губернії (Черкаська область).

Отже, він має українське походження, працював в Україні, похований теж в Україні. Країна має пишатися своїм видатним українцем. Ім'я К.Є.Сіяно завжди було і має бути поруч з ім'ям засновника заповідника «Асканія-Нова» Ф.Е.Фальц-Фейна. Майже 33 роки вони працювали разом, стояли у витоків заснування заповідника. Фальц-Фейн, як хазяїн і організатор, а Сіяно, як виконавець і помічник.

Враховуючи той факт, що найвідданіший і найкращий співробітник Фальц-Фейна, вважався тривалий час «ворогом народу», його ім'я жодним чином не увічнено. Настав час змінити становище. Жителі селища та численні відвідувачі мають завдячувати цій людині за внесок у створення краси і слави заповідника. Залишається побажати, щоб з часом в асканійському краєзнавчому музеї були представлені матеріали, присвячені життю та діяльності К.Є.Сіяно, невтомному трудівнику, який сприяв створенню, збереженню та славі заповідника. Добра людська пам'ять – то найкраще, чим можуть віддячити сучасники своїм попередникам.

Отже, наш обов'язок – повернути з забуття ім'я К.Є.Сіяно, віддати належну шану згідно заслуг. Уродженець Черкащини, відданий природі орнітолог, майже все життя провів на асканійській землі, похований в Таврії в Мелітополі – приклад працьовитості селянського сина українського народу. Зусиллями таких як він і писалася історія нашої країни, створювалися її багатства, слава і велич. Можливо, коли Україна стане заможнішою, то і вона знайде кошти на те, щоб встановити селянському самородку хоча би бронзовий барельєф.

Сьогодні, у шкільному музеї зберігаються спогади старожилів селища про К.Є.Сіяно, створено інформаційний буклет та презентація про видатну людину. Тож, школярі намагаються власними зусиллями зберегти пам'ять про

багаторічного директора зоопарку – Климентія Євдокимовича Сіянка, який стояв у витоків створення заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна.

ПАМ'ЯТЬ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Данилович Каріна, 10-А клас Смілянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія ім. В.Т.Сенатора»
Керівник: **Пискун Людмила Василівна**, вчитель історії Смілянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія ім. В.Т.Сенатора»

Історія Холодноярської республіки – героїчний фрагмент боротьби за незалежність України в 1917-1920-х рр. Це був один із потужних повстанських центрів, створених місцевим селянством для захисту своїх життєвих інтересів та підтримки УНР на протигагу іншим формам української державності тієї революційної доби.

Висвітлення даного періоду історії Черкащини незначне. Це романи та статті таких авторів: Микола Негода (роман «Холодний Яр»), Михайло Дорошенко (збірник спогадів «Стежками холодноярськими»), Юрій Горліс-Горський (роман «Холодний Яр»), отаман Іван Лютий-Лютенко (книга «Вогонь з Холодного Яру»), Василь Шкляр (роман «Залишенець, Чорний ворон»), Роман Коваль – автор низки книг про Холодноярську республіку.

Нині в Україні діє історичного клубу «Холодний Яр», за ініціативи якого створено цикл радіопередач, знято два документальних фільми, а також організовуються щорічні меморіальні заходи біля місць поховань та бойової слави холодноярців. Друкованим вісником клубу є газета «Незборима нація».

У 1918 році для охорони від пограбувань Мотронинського монастиря жителі села Мельники створили загін самооборони, у 1919 році загін перетворився в полк гайдамаків Холодного Яру, який діяв під прапором Української Народної Республіки. Очолив полк – Василь Чучупака.

Підпорядкована повстанцям територія отримала назву «Холодноярська республіка». До її складу входили 22 села сучасної Черкащини та прилеглої Кіровоградщини. Доречі, термін «республіка» вперше застосував Юрій Горліс-Горський.

Вища влада належала виборному отаману. При військовій організації існував штаб. Практикувалося скликання ради, на якій обговорювалася тактика дій повстанців. На території Холодноярської організації існувала своєрідна гілка судової влади.

З кінця 1918 р. в Холодному Яру діяв ще один координаційний орган влади – повстанком, створений вперше у 1918 р., який проводив агітаційну роботу. У структурі їхньої організації існувало інформаційне бюро, яке готувало звернення до населення у формі відозв (листівок).

У червні 1919 р. члени Холодноярської організації спромоглися розробити власний варіант Конституції УНР під назвою «Начерк Проекту Державного законодаду для Української Трудової республіки».

Військова історія Холодного Яру має дві сторінки: бої у складі Армії УНР під назвою куреня, а згодом полку гайдамаків Холодного Яру та самостійної повстанської боротьби.

Холодноярці перебували в лавах армії УНР щонайменше до літа 1919 р. Їх полк став складовою частиною 3-го Гайдамацького полку Запорізького корпусу, однієї із найбоєздатніших частин армії УНР. Іншою військовою частиною, яка використовувала назву Холодний Яр, були повстанці, котрі вели партизанську війну в Холодному Яру, під чорно-білим прапором із тризубом та написами із лицьового боку: «Воля України або смерть!», а із зворотнього – Шевченкові рядки: «І повіє огонь новий з Холодного Яру».

Русійною силою повстанського руху було місцеве селянство. Духовний центр тих країв, Мотронинський монастир у 1918-1922 роках був Центром та Штабом Холодного Яру. Його дзвін попереджав про небезпеку. 2 удари дзвону Мотронинського монастиря – мобілізація основних частин, 3 удари – посилена мобілізація.

У листопаді 1919 р. Головним Отаманом Холодного Яру було обрано Василя Чучупака, однак був він отаманом не довго. Це був той випадок, коли вчитель як представник нової генерації інтелігенції ставав на чолі загону повстанців.

Найбільш тривалою та героїчною була боротьба холодноярців проти більшовицької влади. Розпочалася вона навесні 1919 р., а до кінця 1920 р. Холодний Яр був для окупантів непоборним. Час від часу червоним удавалися операції проти холодноярців, проте цілковитого контролю над повстанськими селами вони до осені 1922 р. не мали ніколи.

Червень 1919 р. – підтримка холодноярцями повстання отамана М. Григор'єва. Липень-грудень 1919 р. – боротьба зі Збройними силами Півдня Росії. У липні – серпні 1919 р. більша частина України опинилася під владою денікінців, але це не стосувалося Холодного Яру. У середині грудня холодноярці спільно з іншими отаманами вибили денікінців з Чигирина та Черкас.

У 1920 р. більшовицьке керівництво визнало українських повстанців, які відмовилися ввійти до складу Червоної армії, серйозним та небезпечним ворогом. В березня 1920 р. після вдалої засідки більшовиками вдалося ліквідувати командний склад Холодноярської республіки: В. Чучупака (отаман), П. Чучупака (начальник штабу), П. Солонька (мав значний військовий досвід).

12 квітня під час бою на хуторі Кресельці, потрапивши в оточення, застрелився Василь Чучупак. Останніми словами Василя були «Готуй нових бійців, Холодний Яре!».

3 квітня по вересень 1920 року Холодноярську республіку очолив заступник Василя Чучупака Іван Деркач, а вже в вересні 1920 року в Медведівці, Головним отаманом усіх повстанських загонів Холодного Яру і околиць було обрано Костя Блакитного.

Війна з більшовиками спалахнула з новою силою. Проти повстанців більшовики використовували сили ЧК та Війська внутрішньої охорони республіки (ВОХР). Так у вересні 1920 р. силами ВОХРу було спалено Мотронинський монастир, але цього разу С. Левадний зумів знищити значну частину червоноармійців. Власне, незважаючи на ці локальні успіхи в 1920 р., більшовикам так і не вдалося приборкати повстанський рух у Холодному Яру.

З різноманітних причин керівництво організації часто зазнавало змін. Посаду Головного отамана після складання з себе повноважень Кость

Блакитного, отаманами були: Іван Гонта (Лютий-Лютенко), Пилип Хмара, Іларіон Завгородній. На початку 1921 року до Холодноярського краю прибув Микола Бондарчук – представник від уряду УНР. На з'їзді отаманів саме він був визнаний «старшим» усього повстанського руху Чигиринського повіту.

У 1921 р. відбулася реорганізація Холодноярської бригади, яку поділили на дві округи. Однією керував Герасим Нестеренко-Орел, іншою – Ларіон Загородній. У 1921-1922 р. на території Холодного Яру продовжували активно діяти Чорноліський полк Пилипа Хмари, загони Дениса Гупала, Мефодія Голика-Залізняка, які серйозно турбували більшовиків.

Проте, більшовики прогнать зламати опір українців. Надзвичайний Комітет розробив дві спецоперації по ліквідації Холодноярської республіки. Першою стала операція під назвою «амнісія», яку обіцяли тим повстанцям, які здадуться добровільно.

Частина повстанців (І. Деркач, І. Петренко, О. Чучупак, С. Чучупак) склали зброю 4 серпня 1921 року відповідно до оголошеної радянською владою амністії, однак, вірогідно, були страчені. Чимало тих, хто не піддався на *амнісію* («залишенці»), продовжували організовану боротьбу і становили реальну небезпеку для більшовицької влади.

Іншою стала так звана операція «Заповіт», в ході якої інспірували фіктивний з'їзд отаманів у Звенигородці та заарештувала майже усіх провідників Холодного Яру. Надзвичайна сесія Київського губернського революційного трибуналу 2 лютого 1923 року засудила більшість отаманів до розстрілу. Засуджені 38 учасників національно-визвольного руху підняли повстання, захопивши 14 гвинтівок з набоями та іншу зброю. Майже чотири години точився бій. Хто не загинув, був розстріляний.

Лише у грудні 2016 року Апеляційний суд Києва офіційно реабілітував Героїв Холодного Яру.

Фактично, у 1922 році масштабна організована боротьба в Холодному Яру припинилася. Проте окремі загони, зокрема, Чорного Ворона (Іван Черноусов – герой роману В. Шкляра «Чорний Ворон») продовжували боротьбу ще декілька років. Лише голод 1932-1933 рр. зумів приборкати повстанців.

Незважаючи на знищення повстанського руху у 20-х роках, у другій половині ХХ ст. у структурі Черкаського КГБ (принаймні до 1974 р.) продовжував діяти уповноважений по боротьбі з Холодним Яром. У його обов'язках було передбачено контроль за недопущенням поширення інформації про антибільшовицьку боротьбу в Холодному Яру.

Отже, у Холодному Яру, який займає значну частину Черкащини, у 1919 році сформувався потужний осередок селянсько-повстанського руху проти загарбників, який згодом набув загальноукраїнського значення у боротьбі за українську державність. Популяризація Холодноярської республіки в українській історії важлива, оскільки таїть у собі безліч загадок, невстановлених фактів та білих плям. Неупереджений погляд та ґрунтовне занурення істориків у цю тему відкриває нові перспективи для переосмислення та аналізу минувшини нашого краю.

Список використаної літератури

1. Горліс - Горський Ю. Холодний Яр: роман у двох частинах. - Львів: Червона калина, 1994. - 342 с.
2. Клименко, Т. А. Черкащина в період становлення української держави : 1917–1919 рр. / Т. А. Клименко, Е. А. Левицька, П. М. Жук. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 151 с.
3. Коваль, Р. М. Багрянні жнива Української революції : 100 історій і біогр. учасників Визв. змагань : воєнно-іст. нариси / Роман Коваль. – Київ : Діокор, 2006. – 404 с.
4. Лазуренко В. М. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). – Черкаси, 2004.– 248 с.
5. Мельниченко В. М. Черкащина в добу української революції 1917- 1921 рр.: навчальний посібник / В. М. Мельниченко. - Черкаси: Вертикаль, 2016. - 200 с.
6. Шкляр В. М. Чорний ворон: роман / В. М. Шкляр. - К.: Ярославів вал, 2009. - 356 с.

ОБОРОННІ ЛІНІЇ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ

Лук'яненко Діана, учениця 8 класу Ульяновської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Богодухівської районної ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Керівник – Астапова Т. М., керівник гуртків-методист Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

На сучасному етапі політичного та соціально-економічного розвитку України актуальним і вкрай необхідним стає підвищення рівня державно-політичної свідомості. І важливо усвідомлювати, що без аналітичного осмислення минулого, яким би складним та суперечливим воно не було, неможливо формувати засади сучасного державотворення.

Слобідська Україна нерозривно пов'язана з рештою українських земель багатовіковими зв'язками. На порозі раннього нового часу вона охоплювала землі сучасних Харківської, частини Сумської, Донецької та Луганської областей України, а також частини Воронежської, Белгородської, Курської областей Російської Федерації. Ця територія поетапно входила спочатку до Давньоукраїнської держави Київська Русь, Чернігово-Сіверського, Новгород-Сіверського та ряду удільних князівств Північно-Східної Русі. Року 1362 ця територія відійшла до Великого князівства Литовського, а наприкінці XIV ст. була визнана його невід'ємною частиною золотоординським ханом Тохтамишем. Відповідний договір між татарським ханом і великим князем литовським став правовою підставою татар вважати руські землі своїми володіннями, що були добровільно передані за плату Литовській державі. Цей порядок зберігався незалежно від того в чий підпорядкуванні вони перебували в майбутньому.

Постійна загроза з боку степовиків, протягом усього часу існування слобідських полків, спонукала осіле населення цього регіону шукати відповідь, яка б дозволила якщо не впоратися із загрозою, то хоча б стримувати агресію з боку кочовиків, завдаючи ударів у відповідь.

Протистояти легкій, рухливій татарській кінноті в умовах лісостепу і степу могла власна кіннота, озброєна вогнепальною зброєю. У роботі всесвітньо відомого філософа історії Арнольда Тойнбі «Дослідження історії» знаходимо цікаву інформацію: «Ведучи нескінченну і безперервну війну проти кочовиків,

нони [козаки] дійшли до розуміння, що, коли цивілізація хоче домогтися успіху в боротьбі з варварами, вона мусить удатися до іншої зброї і до інших засобів, аніж ті, котрими користуються вороги... Козаки перемогли кочовиків завдяки набагато вищій культурі обробітку землі ... Козаки віднайшли свій спосіб блокувати військову потугу кочовиків – вони захопили річки, єдину деталь природного ландшафту, якої кочовики не освоїли і яка була їм не на користь, а на шкоду. Для кочових вершників річка становила важко подоланну перешкоду ... ото ж і козаки, навчившись не поступатися своїм кочовим супротивникам у вмінні їздити верхи, не забули й про свій досвід плавати по річках ...».

Спочатку більшість міст Слобожанщини залишалися окремими укріпленими острівцями, що забезпечували прихисток місцевому населенню під час татарських нападів (адже татарська тактика не передбачала довгих облог укріплених пунктів, бо це могло призвести до значних втрат серед нападників). Проте з плином часу, коли Слобідська Україна стала вже доволі густо заселеною регіоном, встало питання про побудову нової суцільної лінії, яка захищала б козацькі полки з півдня. У безлісій місцевості споруджувалися великі земляні вали з дерев'яними вежами.

Більшість річок Слобожанщини не були перешкодою для кочовиків. Інколи неподалік від бродів споруджувалися остроги (укріплення, розраховані лише на гарнізон). Та найважливішими опорними пунктами ліній Слобожанщини були, безумовно, міста-фортеці, де характерним було використання земляних, а не дерев'яних укріплень: редутів, бастіонів та інших досягнень тогочасної європейської військової науки.

Побудова будь-якої оборонної лінії вимагала величезних коштів, величезного обсягу робіт, що виконувалися тисячами мобілізованих селян та козаків Слобідської України та Гетьманщини. Крім безпосередніх гарнізонів фортець, за лінією обов'язково мали бути місця зосередження рухомих резервів на випадок прориву татар. На Белгородській лінії цю функцію виконувала частина полків Белгородського розряду, на Ізюмській – слобідські козацькі полки разом із частиною ратних людей і драгун. Але, навіть у випадку вчасного попередження населення про напад, наявності достатньої кількості військ та розумного керівництва обороною нападники (кримські, азовські, ногайські татари або калмики) все ж мали певні шанси на прорив.

Хоча укріплені лінії не забезпечували стовідсоткової безпеки від татарських нападів, все ж становили серйозну перешкоду на шляху вторгнень кочовиків на територію Слобідської України. Белгородська, Ізюмська та Українська лінії по черзі закріплювали захищені межі осілої землеробської культури, котра поступово, з труднощами, але невідворотно відвойовувала у кочовиків усе нові й нові території протягом XVII-XVIII ст.

Головними опорними пунктами і місцями зосередження військ на укріплених лініях були міста і містечка. Найрозповсюдженішим типом міських укріплень в Україні, характерним як для XVII, так і для початку XVIII ст. були остроги. Острогом називався спосіб укріплення міста, що полягав у обнесенні його тином із загострених паль. На початку свого існування, а інколи і пізніше, слобідські міста повністю укріплювалися лише острогом «городъ Остроужской ставлень стоячить острогомъ, лесъ дубовой съ обламы, на обламах положено по

З котка дубовые, по городу 9 башен» (з опису Острогозька 1678 р.). Палі для острогу намагалися заготовляти дубові, адже вони, забиті в землю, довше протистоять гниттю. Як правило, тин в острожному укріпленні ставився на невисокому насипу. Висота тину досягала двох, інколи трьох сажнів (4-6 м). З внутрішнього боку острожної стіни влаштовувався насип, обложений деревом, на якому розміщувалися захисники острога, котрі діставалися туди приставними драбинами або східцями у насипу.

Важливими елементами острогу були також рів та башти (вежі). Їхня кількість, форма і розміри бували різними, але башти в будь-якій фортеці до появи земляних укріплень з бастіонами являли собою головні опорні пункти міської стіни і давали змогу ефективніше обстрілювати ворога. В острозі в баштах можна було встановити артилерію.

Загалом за умови достатньої кількості оборонців навіть звичайний острог міг вчинити неабиякий опір навалі кочовиків (дводенна оборона Савинського містечка від азовських татар балаклійським наказним полковником Гаврилом Могилкою у 1678 р.). Проте острог, не дивлячись на певні переваги (насамперед просту конструкцію і дешевизну), мав і значні недоліки – не надто товсті стіни, які можна було прорубати, неможливість забити палі в землю у болотистих місцях.

Станом на 1678 рік можна говорити про наявність стін у Балаклії («городъ Булыклея построень въ дубовомъ лесу, рублень в торасы, насыпаны землею»), Харкові («ставлень Харьковъ городъ съ торасы съ зашитыми»), Сумах, Охтирці та Суджі.

Дерев'яні укріплення домінували на Слобідській Україні протягом XVII ст. через достатню кількість деревини та відсутність необхідності споруджувати кам'яні фортеці проти кочовиків, які ніколи не вдавалися до тривалих облог. Єдине часткове виключення – Салтів, дерев'яні стіни котрого були споруджені на кам'яній підшві. Ця підшва, що являла собою залишки валу відомого городища поблизу Верхнього Салтова, мала один сажень заввишки, а стіни були викладені каменем, в якому були зроблені бійниці. Отже, навіть у цьому випадку давні кам'яні споруди були доповнені традиційними для XVII ст. типами укріплень. Але вже в першій половині XVIII ст. ці типи фортифікацій почали доповнюватися та замінюватися іншим, більш прогресивним типом укріплень – «регулярними» земляними фортифікаціями.

Взагалі, земляні фортифікації є одним із найдавніших типів укріплень. Розвиток артилерії, облогової справи, а в зв'язку з ними і фортифікаційного мистецтва, привів до появи у XVI ст. у Західній Європі бастіонного фронту, причому дерево і камінь при будівництві фортець витіснялися землею. Земляні укріплення, маючи правильну геометричну форму, товсті, але не надто високі вали, рови, могли витримати доволі сильний артилерійський вогонь.

У 70-х рр. XVII ст. земляними валами було укріплено слободу Нову Водолагу, у 1680-81 рр. – нову фортецю Ізюм на правому березі Сіверського Дінця. Ізюм, який будували і козаки Харківського полку на чолі з полковником Г. Донцем, мав цитадель острожного типу. Власне міська стіна являла собою земляний вал у формі чотирикутника з круглими виступами. Місто було оточене ровом. Спорудження земляного валу було непростю справою. Велика висота

валу (5-8 сажнів) вимагала, щоб профіль насипу мав вигляд трапеції, аби тиск встановлених на валу конструкцій (стін, бастионів і т.п.) не спричинив до зсуву ґрунту. Але й за умов правильного профілю насипу дощові та ґрунтові води сильно шкодили конструкції, розмиваючи вал, змиваючи з нього землю у рів, котрий ставав мілким. Стіни рову і вал укріплювався деревом.

Харківській фортеці було надано «регулярної форми», укріплено земляним валом, ровами, бастионами. На рукописному плані Харкова, складеному для топографічного опису Харківського намісництва 1787 р., добре видно земляний вал з трьома бастионами, що примикає до високого урвища на лівому березі р. Лопань (у районі нинішньої Університетської гірки). З тилу фортеця була прикрита рікою Лопань і, очевидно, частоколом. На плані добре видно, що передмістя також були включені до системи оборони. Перша лінія укріплень мала своїм лівим флангом р. Лопань, далі по дузі перетинала вул. Сумську (причому Мироносицька церква, побудована в 1783 р. і розташоване поряд старе кладовище залишалися за межею міста) і виходила до р. Харків. Такі самі земляні вали з баштами прикривали Залопанську та Захарківську частини міста, розташовані відповідно на захід і схід від головної фортеці (в районі сучасних вулиць Полтавський шлях та Московський проспект). Загалом Харків у XVIII ст. мав значні дерев'яні та земляні укріплення, для яких характерне поєднання передових фортифікаційних форм (редутів, бастионів) з більш давніми (баштами).

Найпотужніші укріплення серед полкових міст Слобожанщини першої половини XVIII ст. мав Ізюм. Під час російсько-турецької війни 1735 -1739 рр. це місто було однією з основних тилкових баз: там була розквартирована польова артилерія, склади з провіантом та шпиталі.

Решта укріплених міст Слобідської України у XVIII ст. мало змінилися у порівнянні з попередніми століттями: їхні фортифікації склалися з невисоких валів, острогу та ровів; більшість міст у 1718 р. мала одну лінію оборони (Недригайлів, Салтів, Богодухів, Котельва, Краснопілля); деякі мали другу, винесену вперед стіну, що прилягала з боків або до головної стіни, або до річкових берегів (Красний Кут, Коломак, Білопілля, Мурафа), окремі ж мали три ряди дерев'яно-земляних укріплень (Лебедин). Часто влаштовувалися кілька рядів передміських укріплень (особливо поблизу міст, що входили до оборонних ліній). Це могли бути засіки в лісових масивах, рови, невеликі острожки. Ретельно укріплювалися також проїжджі башти, ворота.

Отже, фортеці Слобідської України головним чином слугували прихистком для населення під час набігів та місцем зосередження сил, котрі при зручній нагоді завдавали контрударів по загонах кочовиків. Крім того, наявність значної кількості фортець та інших укріплень до певної міри сковувала свободу дій ворожих загонів, змушуючи їх діяти похапцем, з огляду на можливість отримати удар у відповідь. А дерев'яні чи земляні, малі чи великі, укріплені міста Слобожанщини ставали центрами заселення Дикого поля, створюючи підстави для розширення освоєної землеробами території.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЧИГИРИН» - КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Циганенко Софія, учениця 10 класу, Лісівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Тальнівської районної ради

Величко Надія Сергіївна, вчитель історії Лісівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Тальнівської районної ради

Останнім часом серед українців спостерігаємо зростання зацікавленості до власної історії. Вивчення та популяризація історико-краєзнавчих та туристсько-рекреаційних об'єктів України сприятиме зміцненню знань про історичні події і факти, політичних, військових та духовних діячів державотворення. У кожного українця при згадці про Чигирин та Черкащину одразу виникають асоціації з козаками. Своєю державницькою історією Чигирин може поступитися місцем лише «матері городів руських» - Києву.

Чигирин, заснований у першій половині XVI століття на кордоні з Диким Полем, посідає визначне місце в історії України. Свого найбільшого розквіту місто досягло в 1648-1657 рр., коли було гетьманською резиденцією Богдана Хмельницького. З 1657 по 1676 роки Чигирин обирали своєю резиденцією гетьмани України І.Виговський, Ю.Хмельницький, П.Тетеря, П.Дорошенко. Недовготривалий період існування козацької демократичної республіки є яскравою спробою державотворення на українських землях.

З урахуванням значення міста та його пам'яток для історії і культури України у 1989 році був створений Чигиринський державний історико-культурний заповідник. В 1995 році, коли відбулися урочисті заходи з нагоди 400-річчя від дня народження Б.Хмельницького, Указом Президента України заповіднику в Чигирині надано статус Національного. На території НІКЗ "Чигирин" під охороною держави перебувають 4 пам'ятки археології, 10 – історії, 10 – архітектури, 3 – ландшафтні, 1 – монументального мистецтва. До унікальних пам'яток національного значення належать городище чорноліської культури (XVIII-XVII ст. до н.е.) та Іллінська церква в с.Суботові, Свято-Миколаївська церква в с.Стецівці. На сьогодні до складу НІКЗ "Чигирин" входять 5 музеїв: археологічний і Б.Хмельницького – в м.Чигирині, історичний – в с.Суботові, краєзнавчий – у с.Медведівці, етнографічний – у с.Стецівці.

За часів Богдана Хмельницького Чигирин був столицею козацької держави. Столиця Чигирин вирувала потужним політичним та культурним життям козацької держави. Звідси Б. Хмельницький розсилав Універсали, що мали силу законів, накази, листи до населення міст і сіл, а також іноземних держав. Тут відбувалися засідання старшинської ради, гетьман приймав іноземних послів. Тут відзначалися артилерійською канонадою одержані перемоги у битвах Визвольної війни. Чигирин був важливим арсеналом козацько-селянської армії виготовлялася і зберігалася зброя – мечі, шаблі, списи, рушниці, порох тощо.

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

Окрім того, Чигирин був форпостом держави з півдня, звідки чатувала небезпека турецько-татарських набігів. Фортеця Чигирин не мала собі рівних по всій країні козаків, - так про неї говорили і писали сучасники Б. Хмельницького.

Холодний Яр – це реліктовий лісовий масив з пересіченим рельєфом. Його площа становить понад 7 тисяч га. З цим урочищем пов'язано багато знаменних подій історії України: національна революція XVII століття, повстання

Коліївщина 1768 р., Холодноярська республіка 1918-1922 рр., партизанський рух в роки Другої світової війни. На честь цих подій в регіоні встановлено пам'ятники і пам'ятні знаки. Найбільш визначні пам'ятки Холодного Яру, які мають національний статус – Мотронинське городище скіфського часу (VII-IV ст. до н.е.) та Свято-Троїцька церква Мотронинського монастиря. Патріархом холодноярських лісів є дуб-велетень на хуторі Буда. В народі його називають за іменем одного з ватажків Коліївщини дубом Максима Залізняка. Вік дерева обчислюють далеко за 1000 років. Найбільш цінні в історичному та природоохоронному значенні ділянки Холодного Яру площею 560 га оголошені пам'яткою природи державного значення. Продовженням холодноярських лісів є заповідне урочище Атаманський парк із системою ставків, унікальним видовим складом флори та цілющим джерелом "Живун". Поряд із Атаманським парком знаходиться с.Головкивка – один із осередків українського гончарства.

Український народ має чимало національних святинь. Однією з них є відома кожному щирому українцеві – Іллінська церква в селі Суботіві, що на Чигиринщині. Нині – це пам'ятка історії та архітектури, котра охороняється державою. В цілому збереглася не порушеною з часів гетьманування Богдана Хмельницького.

Нині, в час будівництва соборної суверенної держави України, Іллінська церква стала одним із символів державності.

МУЗЕЙ ПАМ'ЯТІ А. МАСЛАКОВА, ВИЗНАЧНОЇ ПОСТАТІ СУЧАСНОСТІ

Юрчишин Микола, учень 9 класу Промінської середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів Криничанського району Дніпропетровської області

Керівник роботи – **Ковальська Інна Михайлівна**, вчитель географії, завідувача районним методичним кабінетом при відділі освіти, молоді та спорту районної державної адміністрації

В рамках теми: «Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття» ми презентуємо музей, як історико – краєзнавчий об'єкт Криничанського району на Дніпропетровщині, який був створений на честь визначної постаті сучасності. Як відомо, музеї відкривають знаковим людям. Музею Пам'яті А.Л. Маслакова нещодавно виповнилось два роки з часу його заснування. На базі музею проводились різні заходи: районні, обласні та Всеукраїнські семінари у 2016 та 2017 роках.

За підтримки департаменту освіти і науки Дніпропетровської ОДА, Дніпропетровського дитячо-юнацького центру міжнародного співробітництва, громадськості району, музей Пам'яті А.Л. Маслакова став центром патріотичного виховання учнівської молоді. Музейна педагогіка набула неабиякого значення. Характеризуючи особистість земляка Анатолія Маслакова, важливо сказати, що він був вчитель - професіонал, легенда туризму, активіст, волонтер, громадський діяч і великий патріот України, що залишив яскравий слід в історії краю. Депутати Криничанської районної ради підтримали ініціативу громадськості про створення музею. Рік проводилась пошуково – дослідницька

робота щодо вивчення життєвого шляху А.Л. Маслакова, зустрічі із людьми, збирались експонати для експозицій і музей став реальністю.

Криничанщина – край золотих степів, де живуть талановиті і багаті душою люди. Анатолій Леонідович був один із них. Сьогодні це візитна картка Криничанського краю. Його добре знали земляки і туристи-волонтери, воїни української армії в області та Україні.

В музеї розміщені світлини, які розповідають про життя шанованої людини, Анатолія Маслакова. Музейна кімната оформлена в яскравих кольорах, як і життя його - яскраве, насичене різними важливими подіями.

В музеї знаходяться чотири головні експозиції: «Досягнення та нагороди», «Туристичними стежинами Едельвейсу», «Куточок туриста - мандрівника», «Куточок патріота».

Кожна експозиція має свої родзинки.

До експозиції “Досягнення та нагороди” входять видання, що друкували досвід Анатолія Леонідовича, звіти про походи, відгуки про роботу та спогади учасників туристичних походів. Тут висвітлені результати його діяльності: від районних нагород до міністерських, а також нагрудні знаки: «Відмінник освіти», В. Сухомлинського, А.Макаренка. У 2015 році «за вагомий особистий внесок Маслакова Анатолія Леонідовича у справу навчання і виховання учнів на традиціях українського народу засобами фізичної культури, туризму, патріотизму, активну громадськ позицію» депутати Криничанської районної ради звернулися до Президента України з клопотанням про нагородження його державною нагородою. У 2016 році, до Дня Соборності України, родина Маслакова отримала останню державну нагороду: Орден “За заслуги” III ступеню (посмертно).

За цими нагородами стоїть велика епоха досягнень і перемог. Та найбільша нагорода в його житті – це любов, яку він заслужив від людей своєю працею.

Експозиція «Туристичними стежинами Едельвейсу» представляє собою банер розміром 3х8 м. В основі фонові картини - фото із одного з походів. В центрі зображена постать Маслакова у величину свого зросту, яка створює атмосферу присутності в залі. В руках фотоапарат, що був постійним його супутником. В центрі світлини зображено логотип т/клубу «Едельвейс», який Анатолій Леонідович заснував у 1982 році і був незмінним його керівником більше 30 років. Основна увага приділяється висвітленню походів туристичного клубу в різні часи: по Кавказу, Тянь - Шаню, Казахстану, до Криму, Карпат та інших куточків України та за її межі. Привертає увагу вислів: «Сильного доля веде...» Сила України у силі духу її громадян. Анатолій Маслаков був сильною, вольовою і цілеспрямованою особистістю. Він прагнув перемог і досягав їх. Такі якості виховував у підростаючого покоління, вів до вершини успіху. Говерла, для нього була символом Перемоги і черговим п’єдесталом, на який він, час від часу, підіймався із своїми вихованцями.

З ним було проведено більше 180 багатоденних туристичних походів по рідному краю, Україні та за її межі, подорожувало більше 20 туристичних династій. Останній туристичний похід для Анатолія Леонідовича був взимку 2015 року. Група піднімалась на Говерлу, але подорожі не судилось здійснитись. Серце командора зупинилось. Але справа його, як і пам’ять, житиме вічно.

Анатолій Леонідович запалив нові зірочки. Його послідовники досягли високих результатів. **Василь Григоренко**, пригадує перше знайомство із Маслаковим, яке відбулось тоді, коли він навчався в школі. Перший туристичний похід запалив вогник любові до туризму. З часом, став учителем і в спортивному туризмі, як тренер, досяг результатів: очолив збірну команду Дніпропетровщини. Третій рік вихованці приймають участь на Всеукраїнських змаганнях і щороку піднімають результати рейтингу. Є реальні амбітні плани на майбутню перемогу.

Багато його вихованців поєднали своє життя із туризмом. В Світлогірській школі, де він працював учителем, молодий колега Марченко А.В. продовжив епоху туристичних походів, які присвячує своєму наставнику. Біля школи установленний знак, звідки починались всі туристичні походи. З кожної подорожі принесені камінчики підвищують тур, що свідчать про продовження справи. Туристи щиро шанують пам'ять про Анатолія Леонідовича і зберігають туристичні традиції. Речі, що знаходяться у музеї, є особливо значущими для них.

Експозиція «Куточок туриста-мандрівника» відображає туристичну зупинку. Табір розташований біля підніжжя Кримських гір. Фото шпалери розміщені на центральній світлині приміщення, намет, колода утворюють єдиний осінній пейзаж і складається враження, що мандрівник зупинився на відпочинок. Запалене багаття, казанок, розкладені речі говорять про його присутність. А компас та карта – свідчать про незакінчену подорож мандрівника. Та в реальному житті цю подорож, як і справу його, продовжать інші - його послідовники. Як приємно згадують туристи спілкування Анатолія Леонідовича при світлі місячного сяйва, біля багаття. Перше, що приходить на згадку туристам, це батьківська турбота про вихованців. Кожен учасник відчував свою значимість у колективі. Фізично сильніших закріплював за слабшими. Щовечора підводив підсумки: невимушені поради, настанови. У кожній дитині знаходив зерняток добра, тепла, краси та любові, які розкривались у туристичних мандрівках. Анатолій Леонідович згуртував, привчав до самоорганізації, розкривав лідерські якості і таланти. Леонідович був проста людина, але для дітей – він цілий Всесвіт цікавого, захоплюючого і неповторного. Діти були щасливі, що він поруч. Він любив мелодію гітари, туристичні пісні. Далекі походи єднали покоління і стали звичною справою для дітей і дорослих. В походах загартовується справжній характер, витривалість. Там немає місця байдужості і там добре знайомий дух братерства, взаємодопомоги. Його вихованці в екстремальних ситуаціях проявили себе, як справжні патріоти.

Експозиція “Куточок патріота” розташована на полотнищі з фоном прапора та на тлі голубого неба і золотистого колосся степового краю. Це край, де Він народився, виріс і проживав - це його мала Батьківщина. Але Він безмежно любив і степ, і ліс, і гори. Він безмежно любив Славну Україну. Подорожі були частинкою його багатогранного життя.

На стенді розміщені фото, що є свідченням активної діяльності Анатолія Леонідовича, як патріота – учасника “Революції гідності”, волонтера, громадського діяча. В центрі розміщене фото, де Анатолій Леонідович із матінкою. Він продовжив її справу, став учителем. Вислів на світлині, «Свою Україну любіть. Любіть її во время люте, в останню, тяжкую минуту за неї Господа моліть...» Маслаков сприймав в повному його розумінні. Внизу, біля

експозиції, розміщена обгоріла гума та бруківка з Майдану, яку приніс до музею його побратим.

В групі юних екскурсоводів музею є вихованці Анатолія Леонідовича, які у 2016 році в складі делегації від Дніпропетровщини, брали участь у Всеукраїнському форумі “Ми-Українці!” і презентували колективну справу про свого вчителя.

Життєвий шлях Анатолія Леонідовича став прикладом для інших. Щоб краще зрозуміти роль Анатолія Маслакова, як патріота в історії краю та України, екскурсії в музеї супроводжуються показом документальної стрічки соціально – патріотичного спрямування “Всім серцем любіть Україну свою”, яка була створена власними силами на основі зібраних матеріалів.

Односельчан, **Петро Матвій**, голова асоціації фермерських господарств району згадував: подружжя Маслакова – освітяни, патріоти, завжди були взірцем для односельців. Леонідович вмів працювати не лише в школі. Він не боявся фізичної праці за для блага родини. Організував власний бізнес на теплицях. Це була їх сімейна справа, що допомогла родині стати фінансово незалежною. А робота в школі, туризм були немов його захопленням. Леонідович прагнув до незалежності і це йому вдавалося. Адже людина, яка вміє працювати на землі і має фінансову незалежність має бути чесна і порядна, як Маслаков. Він був принциповий і непідкупний. Не дивно, що Він поїхав на Майдан, де багатьох об’єднувало бажання побороти злочинну систему, щоб розпоряджатися своєю долею на Богом даній рідній землі. Перед цим сильним почуттям відступає і страх, і втома, і відчай. Маслаков - це гордість нашого краю.

Анатолій Леонідович знав ціну гідності і свободи та власним прикладом спонукав інших до змін. Разом із ним на майдані були ті, хто прагнув об’єднатися за для кращої долі країни і змінити стереотипи на європейський вектор розвитку: «Довго можна чекати змін, та всі зміни почнуться з тебе. Серед сірих гнітючих стін Знайди сили, повір у себе...»

Він мав віру і надію, які штовхали вперед, змушували бути в центрі важливих подій у найважчі хвилини для країни і давали стимул не зупинятись. В ті важливі для країни часи Маслаков неодноразово був в Києві, в центрі подій. Поруч з ним були його друзі – соратники. **Станіслав Кобзар**, учасник революції гідності, волонтер, товариш із яким пліч опліч по життю пройшов Анатолій Леонідович згадував: наша дружба перевірена через різні життєві події і кожен наче складав своєрідний іспит. Є приказка: «Товариш пізнається в біді». Саме у таких складних ситуаціях кується справжня дружба. Таким випробуванням для нас із Анатолієм стали події Майдану. Розуміння поглядів підсилило, зміцнило і перетворило дружбу в головну цінність. На жаль життя його знезацька обірвалось. Це був на диво делікатний чоловік з вразливою душею і талантом людяності. Поруч із ним було комфортно і дорослим, і малим. Він мав чисту совість, що дозволяла спати по ночах, але спокою не обіцяла, знаючи про події в країні. Мирна демонстрація та послідуєчі криваві події на Майдані 2013 року стали початком Нової історії Українського суспільства і змінили свідомість людей. Вслід за подіями у Києві прокотилися акції протесту в підтримку майдану по всій країні. А потім, окупація Криму, неоголошена війна з Росією на сході України. Але, Анатолій Леонідович щиро вірив у Перемогу.

За час неоголошеної війни слово «волонтер» стало тотожним слову «порятунку». Це зачіпає душу і дає внутрішнє задоволення. Багато нужденних були забезпечені необхідним завдяки волонтерам. Ці люди, як медики, лише клятву не давали. Анатолій Леонідович долучився до волонтерської справи, згуртував навколо себе тих, хто активно допомагав арміям. Він часто вражав винахідливістю. Його ідеї швидко перетворювались у добрі масові справи. Серед армійців, яким допомагав Анатолій Леонідович, є ті, хто захищали Донецький та Луганський аеропорт, є ті, хто виконував інші важливі завдання. І вони добре пам'ятають батьківську турботу Леонідовича. Які раді були армійці, яким пощастило зустрітись у складну хвилину із Анатолієм Леонідовичем. Іноді голодні, холодні, маючи обмаль необхідних запасів в складну хвилину, як сонечко ясно, що зігріває теплом, з'являвся Маслаков.

Микола Мініч, учасник АТО пригадав, як Анатолій Леонідович привів його в туризм, де він отримав навички, які знадобились під час перебування в зоні АТО. Анатолій Леонідович намагався завжди бути корисним, допомагав нужденним. Він організував доставку бронежилетів, інших необхідних речей та продуктових наборів. А ще смачні домашні пиріжки. Малюнки та листи, які привозив А.Л. Маслаков, мали колосальну психологічну підтримку для військових. В зимовий час він підвозив буржуйки кращої конструкції які оглядали військові із інших частин. А коли виникали якісь потреби то він завжди був на зв'язку. Телефонував сам, щоб дізнатись потреби армійців. На замовлення привозив маскувальні сітки. Будучи милосердним віддавав, але від цього мав задоволення.

Сотні і тисячі таких спогадів ми можемо почути від тих хто зустрів на своєму шляху Анатолія Маслакова. Вірний друг і соратник в боротьбі за правду і волю народу. Завжди попереду – це був стиль його життя.

Приходить час, коли доводиться віддавати належне своїм землякам, так говорять про людей, що пішли у вічність. Анатолій Леонідович був винятковою особистістю і заслуговує на вшанування пам'яті. Його ім'ям названо вулицю в с.Світлогірське. На Дніпропетровщині із 2015 року започатковані обласні змагання зі спортивного туризму, присвячені пам'яті А. Л. Маслакова. На Івано-Франківщині, у підніжжя Говерли, друзі – туристи, побратими з Майдану установили пам'ятний знак. Біля Світлогірської школи установлений туристичний тур. Вшановуючи пам'ять Маслакова, створений єдиний в Україні музей туристичної слави, де відображені сторінки його життя, як туриста – патріота. Музей став перлиною району та області.

Ми вдячні долі, що на Криничанській Землі жив і завжди житиме в серцях земляків, світлий спогад про Анатолія Леонідовича. Він є взірцем для молоді і дорослих. Це не хтось і дець, а він – один з нас, у нашому рідному краї.

Сподіваюсь, що досвід Дніпропетровщини стане корисним і спонукатиме до пошуку своїх героїв в різних куточках сучасної України.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СИНЕВИР» – ПЕРЛИНА НАШОГО КРАЮ

Барна Іванна, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, учениця 11-го класу Ужгородської загальноосвітньої школи I-III ступенів №9

Керівник: **Мазур Віктор Борисович** – методист Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Природа нашого краю багата на лісові та водні ресурси, рослинний і тваринний світ. Для збереження цих багатств на території Закарпаття створено декілька національних природних парків. Вивчення та популяризація діяльності цих парків сприяє екологічному вихованню населення, бережливому відношенню до природи.

Я займаюся в гуртку «Історичне краєзнавство», одним із напрямків діяльності якого є вивчення та дослідження природних ресурсів нашого краю шляхом проведення екскурсій та експедицій у різні куточки Закарпаття.

На території Закарпаття знаходиться багато унікальних природних об'єктів.

Влітку минулого навчального року я брала участь у пошуково-дослідницькій краєзнавчій експедиції гуртківців Закарпатського центру туризму до Національного природного парку «Синевир». Метою цієї експедиції був збір матеріалів для творчих робіт з історії нашого краю, ознайомлення з природними, архітектурними та історичними об'єктами, які знаходяться біля сіл Синевир, Синевирська Поляна, Колочава та озера Синевир, екологічне виховання учнів.

За планом роботи експедиції ми здійснили декілька походів та екскурсій, зокрема, до перлини нашого краю озера Синевир, на ділянку Лінії Арпада, до руїн колишнього Музею лісу і сплаву, що знаходяться на річці Озерянці (Чорній ріці) на Міжгірщині (він був знищений повенями 1998 та 2001 років), до озера Озерця, перехід по хребту Пішконя, екскурсію до музею «Старе село» в с.Колочаві, сходження на г.Стримбу.

Актуальність моєї роботи складається з наступних чинників: необхідності збереження природних ресурсів нашого краю, показати важливість відновлення унікального історичного об'єкту нашого краю – Музею лісу і сплаву, популяризувати його, щоб зробити Закарпаття привабливим для туристів з усіх куточків України та іноземних гостей. Як відомо, на території нашого краю знаходяться багаточисленні цікаві історичні та природні об'єкти, і мешканці Закарпаття повинні піклуватися про їх збереження.

При написанні роботи ми використовували, в першу чергу, власні спостереження, а також матеріали, які люб'язно надали нам наукові співробітники візит-центру НПП «Синевир». Значну частину інформації ми отримали під час екскурсії до Музею лісу і сплаву в приміщенні НПП «Синевир», де ознайомилися з особливостями важкої та небезпечної професії бокорашів, а також з їхніми знаряддями праці, макетами споруд, які використовувалися під час сплаву деревини. Учні прослухали цікаву розповідь про історію спорудження греблі на Чорній Ріці, процесом розробки, спуску та сплаву лісу гірськими річками.

Мета моєї роботи - показати рекреаційно-туристичну привабливість Національного природного парку «Синевир», сприяти збереженню його природних багатств та екологічному вихованню учнів через участь у краєзнавчо-пошуковій експедиції. Під час походу ми чітко дотримувалися правил охорони навколишнього середовища – не залишали після себе на місцях таборів та нічлігів сміття та жодних побутових предметів, ретельно гасили багаття, не ламали куші та дерева.

НПП «Синевир» розташований у Міжгірському районі Закарпатської області. На його території знаходяться численні історичні, екологічні та природні об'єкти, які приваблюють туристів з усіх кутків нашої країни та з-за кордону. Це, в першу чергу, Синевирське озеро, яке є найбільшим гірським озером України; Реабілітаційний центр бурих ведмедів, на території якого в умовах, наближених до природних, утримувалося станом на літо 2017 року 22 клишоногих; унікальний Музей лісу і сплаву, який знайомить відвідувачів з важкою та небезпечною працею лісорубів та плотогонів-бокорахів; озеро Озерце, яке приваблює своїм плавучим островом; історичний музей «Лінія Арпада», до складу якого входять численні оборонні споруди часів Другої світової війни; цікаві природні об'єкти: гори Гропа, Негровець, Стримба, водоспади, річки, мінеральні джерела. На території парку знаходиться багато баз відпочинку, готелів, кемпінгів. Крім того, у навколишніх селах можна оглянути архітектурні пам'ятки: старовинні церкви, хати, колиби тощо. Ліси природного парку багаті на різноманітних тварин, пташок, плазунів. В них можна знайти лісові горіхи, гриби, ягоди. Особливо багаті схили гір на чорниці, які місцеві мешканці називають яфинами і які корисні через великий вміст різноманітних вітамінів.

Вказані вище об'єкти та природні чинники й спонукали вибрати для нашої експедиції саме територію Національного природного парку «Синевир». Роботі нашої експедиції сприяла й плідна співпраця з науковими співробітниками візит-центру НПП «Синевир», які провели з учасниками експедиції екскурсії, продемонстрували документальні фільми, надали нам друковані матеріали на різноманітну тематику.

Під час експедиції ми зібрали багатий матеріал, на основі якого зробили наступні висновки:

1. національний природний парк «Синевир» - природоохоронна, науково-дослідницька установа, на території якої знаходяться численні цікаві природні об'єкти: озеро Синевир, Дике озеро, водоспади, річки, вершини тощо;

2. територія парку багата на рослинний світ. Тут переважають хвойні, здебільшого, ялинові ліси, але є також і букові праліси, які в цьому (2017) році отримали статус Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. На території парку росте 1726 видів рослин, серед яких 53 види занесені до Червоної книги України;

3. фауна НПП «Синевир» нараховує 543 види, з яких до Червоної книги України занесене 43 види тварин;

4. природні, історичні та етнографічні об'єкти роблять національний природний парк «Синевир» привабливим для туристів, чому сприяють численні турбази, готелі, кемпінги; розроблені екологічні, науково-пізнавальні та туристичні маршрути;

5. одним з найцікавіших історичних та туристичних об'єктів на території парку є Музей лісу і сплаву, реставраційні роботи в якому вже почалися;

6. для збереження унікальності природного середовища парку потрібно приділяти велику увагу екологічному вихованню гостей, туристів, всіх відвідувачів НПП «Синеvir»

АДМІНІСТРАТИВНА МЕЖА

Черненко Данило, учень 11 класу, вихованець історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Генічеської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Генічеської районної ради Херсонської області м. Генічеськ, Херсонська область

Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна**, педагог-організатор Генічеської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Генічеської районної ради Херсонської області м. Генічеськ, Херсонська область

Військова служба – це героїчна праця, а служба прикордонника – щоденний подвиг.

Вартові державних рубежів завжди були у великій повазі та шані українського народу.

Прикордонники стали важливою ланкою в системі зміцнення національної безпеки, захисту політичних, економічних та військових інтересів нашої держави.

Генічеський район межує з анексованим півостровом. Наша розмова піде про тих, хто стоїть на захисті прикордонного району, про їх мужність і стійкість, витримку і сміливість, адже військові несуть нелегку службу вдень і вночі, у спеку і в холод, та є яскравим прикладом для підростаючих поколінь.

Ми перш за все віддаємо шану ветеранам прикордонної служби, тим, хто в той чи інший час віддав свої сили, мужність, професіоналізм справі захисту нашої держави.

Захисникам, які виконують свій обов'язок на адміністративній межі тимчасово окупованої території, ми, краєзнавці школи, присвячуємо свою роботу.

Мета нашого пошуку – ушанування мужності та героїзму усіх, хто носить високе звання захисника України.

Актуальність роботи – формування у школярів кращих якостей громадянина, патріота своєї держави та популяризація діяльності Державної прикордонної служби України.

Державна прикордонна служба України виконує дуже відповідальні функції, головна з яких – охорона українського кордону.

Українські кордони на суші та в морі оберігають 50 тисяч військових, зокрема 42 тис. військовослужбовців. Навесні цього року відновили призов строковиків до Держприкордонної служби. З вересня 2014 року прикордонники беруть участь у військових діях на сході України: 15 тисяч взяли участь у бойових діях, 680 з них відзначено державними нагородами

При спілкуванні з військовими, нашим пошуковцям пізнавальним було те, що кордон встановлюється між суверенними державами і порядок його перетину регламентується міжнародними договорами. У випадку з Херсонщиною та Кримом можна говорити тільки про адміністративні межі територій. Наша

розмова піде про Азово-Чорноморське регіональне управління як територіальний орган охорони кордону в системі Державної служби України.

Свій пошук ми почали з того, що зустрілися з І заступником начальника відділу прикордонної служби «Чонгар» Лемешем Андрієм Володимировичем. Під час бесіди ми дізнались, що до складу Азово-Чорноморського регіонального управління входять Бердянський та Херсонський загони, які охороняють ділянку державного кордону України та адміністративної межі з тимчасово окупованою територією АР Крим.

Бердянський прикордонний загін є територіальним органом в системі Державної прикордонної служби України і входить до складу Азово - Чорноморського регіонального управління, охороняє ділянку державного кордону, що включає адміністративні території в межах Херсонської та Запорізької областей та Азовському морі.

Протяжність державного кордону становить: сухопутна ділянка - 843,5 км., морська – 119,5 миль. Висвітлення підводної ситуації в територіальному морі здійснюють 5 постів технічного спостереження. Прикордонний контроль здійснюється в 2 контрольних пунктах в'їзду та виїзду. З них 2 залізничних, 1 повітряний, 1 автомобільний, 1 морський.

Краєзнавці нашої школи тривалий час збирали пошуковий матеріал про прикордонні відділи «Генічеськ» і «Чонгар», які входять до Бердянського прикордонного загону. Робота з пошуку виявилася нелегкою, адже всі матеріали - засекречені. Щоб нашим краєзнавцям потрапити на місце прикордонної служби, ми брали дозвіл у м. Бердянську.

У відділі прикордонної служби «Генічеськ» краєзнавців школи зустрів заступник з персоналу відділу Будько О.В. Під час бесіди ми дізнались, що відділ прикордонної служби є основним підрозділом прикордонного загону, призначеним для охорони та захисту визначеної ділянки.

Основна задача наших прикордонників – недопуск незаконного перетину державного кордону, дотримання прикордонного режиму в пунктах пропуску, здійснення прикордонного контролю України до тимчасово окупованої території осіб і транспортних засобів. Виконання зазначених завдань є оперативно-службовою діяльністю відділу прикордонної служби.

Прикордонний відділ «Генічеськ» здійснює охорону адміністративних меж на суші, на морі, припиняє будь-які спроби незаконного проходження державного кордону України, забезпечує правопорядок і дисципліну, запобігає і протидіє корупційним діям та кримінальним правопорушенням особового складу відділу прикордонної служби, займається його правовим, військово-патріотичним вихованням.

Відділ прикордонної служби «Чонгар» - наймолодший в Україні та входить до складу Бердянського прикордонного загону. Лемеш Андрій Володимирович, перший заступник начальника прикордонної служби «Чонгар», розповів краєзнавцям, що історія відділу почалась з березня 2014 року. Починати довелося практично з нуля: призначали офіцерів, мобілізованих військовослужбовців. Почалося побутове облаштування самого відділу, щоб люди могли після служби відпочити в нормальних умовах. Допомогало командування Бердянського прикордонного загону. Усе було зроблено для того, щоб люди могли найкращим

чином виконувати своє завдання - захищати адміністративну межу. Від Андрія Володимировича ми дізнались, що до обов'язків військових входить несення служби в прикордонних нарядах, огляд транспортних засобів на предмет запобігання переміщення контрабанди, недопуск на материкову частину України зброю та вибухівку – усе те, що дозволило б терористам здійснювати протизаконні дії на території нашої країни. Прикордонники також забезпечують оперативне оформлення документів тим, хто в'їжджає або виїжджає.

Під час візиту наших пошуковців до прикордонної служби «Чонгар», військові продемонстрували нам зразки озброєння й техніки, яка використовується прикордонниками під час охорони адміністративної межі.

На захисті миру та спокою материкової України з анексованим Кримом разом із прикордонниками стоять військовослужбовці.

Це легендарна бригада, яка в зоні АТО здійснила найдовший рейд у військовій історії світу. Вони прорвали лінію оборони сепаратистів і при цьому знищили три ворожих блокпости. Проте найважливішим досягненням стало розблокування та створення кордону для виходу з оточення підрозділів на кордоні. Завдяки колосальним зусиллям десантників та піхотинців з оточення вийшло 3 тисячі осіб та понад 250 одиниць техніки. Це відважні кіборги, які захищали Донецький аеропорт, які вкотре довели нам, що українська армія – це національна гордість, гарант стабільності та безпеки України.

Більш ніж півроку ми підтримуємо зв'язок із десантниками. Зібравшись однією дружною родиною, ми запрошуємо тих, хто заслуговує на низький уклін, на нескінченні слова подяки – бійців 95 бригади, на чолі з легендарним Сергієм Козаком. Цей мужній воїн 2 серпня 2014 року за особисту мужність і героїзм, виявлений в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі нагороджений орденом «За мужність» III ступеня.

Дуже скромна людина, про себе не говорить, а тільки про своїх бійців. А ось хлопці з гордістю розповіли про свого командира, який врятував багатьом життя. Було це у Слов'янську: сепаратисти влаштували засідку, у яку мали потрапити бійці. Сергій Козак їхав у головному БТР (був старшим провідним колони). Засідка була влаштована так, що бронетранспортер мав впасти у прірву. Планувалось атакувати танки, що йшли слідом. Коли почався бій, снаряд пропалив броню головного бронетранспортера, пробивши машину наскрізь. Бійці відкрили вогонь у відповідь. Сержант майже не відчував поранення, хоча снаряд пробив ногу Сергію. Коли підвівся та нахилився за другим барабаном набоїв у БТР, відчув, що лівої ноги немає. Вона була відірвана і висіла на клаптику шкіри. Наш герой підвівся на праву ногу та продовжив обстріл, а відірвану ногу поклав у рюкзаки. Тільки за 5 годин київські хірурги пришили Сергію ногу. Шансів не було, що вона приживеться, але він не тільки почав ходити, а й через півроку повернувся до лав, і ми пишаємося, що Сергій Козак проходить ротацию в нашому районі.

Беручи участь у сумісних заходах, військовослужбовці є прикладом для юнаків – майбутніх захисників. У дружньому шкільному колі військові співають з нами пісні, змагаються у спритності та вправності, демонструючи гарну фізичну підготовку, військову техніку та зброю.

Бажаним гостем у нашій школі є наш земляк-херсонець, прапорщик 2-го батальйону 95 бригади ВДВ Збройних Сил України Залевський Віктор - автор книги «Под флагом 95-ки». Віктор презентував нам книгу про свою бригаду, яка стала найсильнішим і найшановнішим підрозділом ВСУ. 95-ка йшла в бій тоді, коли ще не існувало ні волонтерів, ні добровольців. На початку весни 2014 року 5 десантних бригад з усіх регіонів замінили собою і піхоту, і розвідку, і спецназ.

Нещодавно на захист нашого району прибув 34-й окремий мотопіхотний батальйон, який прославився в боях на сході країни. Бойовий шлях цього окремого мотопіхотного батальйону 57-й окремої механізованої бригади почався з травня 2014 року, коли було прийнято рішення про формування підрозділу. Він був сформований на той час як 34-й батальйон територіальної оборони міста Кіровоград (нині Кропивницький). У липні батальйон прибув до зони проведення АТО та вів бої за звільнення м. Дзержинська; ним була зайнята висота 207,2 біля м.Горлівки. Потім ротація, відновлення боєздатності, навчання, ремонт техніки. Після цього батальйон знову перемістився під Горлівку. За час перебування на позиціях, до січня 2016 року, було звільнено 30 кв.км. території та 75% самого населеного пункту.

Відважними бійцями батальйону були захоплені численні трофеї, у тому числі новітні зразки зброї та важливі документи. У ході боїв було знищено велику кількість ворожої техніки.

З квітня 34-й окремий мотопіхотний батальйон у складі 57-ої окремої механізованої бригади був виведений із зони АТО для відновлення боєздатності та доукомплектування на полігони Миколаївської та Херсонської областей. А вже наприкінці серпня батальйон переведений для виконання бойового завдання до нашого міста Генічеська.

Волонтери нашого району з початку проведення АТО прийшли на допомогу українським військовослужбовцям, які захищають нашу Батьківщину на її східних рубежах.

Громадська організація «Волонтер» приділяє велику увагу патріотичному вихованню молоді. Ми вважаємо, що зараз, як ніколи, необхідно виховувати підрастаюче покоління гідними нащадками своєї країни, допомагаючи їм стати добрішими один до одного, небайдужими до чужого горя.

Учні нашої школи, як і всі школярі та жителі прикордонного району беремо участь у всіх благодійних акціях та підтримуємо всі добрі справи громадської організації «Волонтер».

Наша школа тісно співпрацює із засновниками волонтерської організації Догань В.В. та Шкаліковим Ю.В. Завдяки волонтерам наші красзнавці мали змогу побувати у військових частинах, передати на передову ліки та листівки для бійців 95 бригади, отримати прапор легендарних десантників.

Ми зустрілись з активним волонтером, одним із засновників організації «Волонтер» Галько Олександром Степановичем, який розповів нам про діяльність організації, про волонтерів різних сфер діяльності, які використовують власні кошти, вільний час, знання і вміння на вимагаючи ніяких заохочень та нагород. Волонтери ведуть активну роботу зі збору благодійної допомоги для потреб армії. Це і продукти харчування, і одяг, і взуття, і засоби гігієни. Небайдужі до долі солдат генічеські жінки в'яжуть шкарпетки; волонтери самі

шиють маски-халати і балаклави, в'яжуть маскувальні мережі. У військовій шпиталі систематично передаються медикаменти, перев'язувальні матеріали, крапельниці, системи для переливання крові, медичні груші, джгути.

У бійців 81 аеромобільної бригади, які зараз знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції, виникла гостра необхідність в електрогенераторі. Наші волонтери не тільки придбали, але й доставили до місця несення служби десантників бензиновий електрогенератор потужністю 2,5 КВт.

Ми дізнались від Олександра Степановича, що для справжніх патріотів відстань – це не перешкода. Уже більше року волонтерська група з німецького міста Золингер допомагає нашим хлопцям-військовослужбовцям. З далекої Німеччини вони пересилають нам медикаменти, побутову хімію, товари особистої гігієни. А маленькі залінгерці з радістю пишуть листи воїнам в зону АТО і передають в подарунках м'які іграшки із словами захоплення мужністю та стійкістю наших солдатів. Отримані посилки волонтери з Херсона і Генічеська доставляють за призначенням.

Така допомога від мирних жителів піднімає патріотичний і бойовий дух захисників, надає їм сил і здорово допомагає під час служби.

Разом з матеріально – технічною допомогою і продуктами харчування військовим вкладають в коробки листи і малюнки дітей, а також власноруч зроблені обереги та ікони. Завдяки таким дрібницям кожен солдат розуміє, що з окупантом бореться не тільки він один, але і весь український народ.

Наша держава потребує сміливого професійного захисту. Дії вартових кордону для підростаючого покоління стають прикладом стійкості, високої громадянської свідомості, відданості справі.

Краєзнавці нашої школи ознайомились з історією, традиціями, основами знань сучасної прикордонної справи, навиками професії прикордонних підрозділів - вартових України. Військовослужбовці першими прийняли бій з агресором та проявили найкращі якості українців: мужність, гідність, вірність присязі, народу України безперечно заслуговують на повагу. Завдяки мужності, жертвовності та героїзму прикордонників, Україна вистояла проти агресора. Ми робимо висновок, що військові в котрий раз довели: нам є ким пишатись і нас є кому оберігати.

Свою роботу, яка має військово-патріотичний напрямок – пріоритетний у виховній роботі, ми будемо презентувати на виховних заходах. Наша співпраця з військовими буде продовжуватись і далі. Вони для нас є прикладом, прагненням зростати здоровими, сильними, обізнаними, активними громадянами держави, бути готовими захищати інтереси, незалежність і свободу України.

МІСТ КРІЗЬ ВІКИ

Кравченко Єлизавета, учениця 11 класу, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Генічеської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Генічеської районної ради Херсонської області м. Генічеськ, Херсонська область
Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна**, педагог-організатор Генічеської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Генічеської районної ради

Генічеськ - це чудове, сонячне й зелене, мирне й гостинне, відкрите для туристів і відпочиваючих місто, а скільки невідомого та яскравого таїть воно в собі. Наш край творить власну історію і культуру протягом тисячоліть.

З метою збереження історичного та культурного надбання, підвищення духовного рівня місцевого населення, підвищення статусу курортного містечка, сприяння вихованню патріотизму та любові до рідного краю ми спробуємо ознайомити з історією залізничного мосту від минулого до сьогодення.

Історичні факти свідчать, що міст через протоку Тонкий був побудований у 1903-1905 роках минулого століття, як основна інженерна конструкція, яка з'єднує материкову частину з Арабатською стрілкою. Спочатку міст був зроблений повністю з дерева і в такому вигляді існував до 1920 року. У 1920 році, під час громадянської війни, міст був спалений. Палі опорних конструкцій горіли до рівня води. Через два роки міст та рух по залізничній лінії були повністю відновлені. Згідно з відомостями мостовипробувальної станції Дніпропетровського інституту інженерів залізничного транспорту ім. Л.М.Кагановича, у процесі відновлення згорілі палі були обрізані та нарощені, а прольоти перекриті металевими пакетними будівлями. У період Другої Світової війни міст двічі піддавався руйнуванню, а роботи по його відновленню були визнані не якісними.

Старий залізничний міст у Генічеську - цікавий пам'ятник європейської культурної спадщини. Конструкція першого такого моста була розроблена в період Першої світової війни австрійським інженером Фрідріхом Ротом. Її принцип полягає в тому, що відносно швидко і з мінімальним використанням будівельної техніки такі мости збиралися з набраних елементів за допомогою болтів. Власне і завдання полягало у швидкому відновленні зруйнованих у роки війни таких залізничних конструкцій.

Реалізувала ідею Фрідріха Рота відома австрійська фірма металоконструкцій «Waagner-Biró», тому його винахід отримав позначення «Система Roth-Waagner» (R-W). Мости системи R-W будувалися і в міжвоєнний період.

Цікаво було дізнатися, що інженерна фірма «Waagner-Biró», заснована в 1854 р австрійцем Waagner і угорцем Biró займається різноманітними металевими конструкціями. Фірма існує дотепер і брала участь у будівництві нового купола над Бундестагом у Берліні, купола Британського музею, хмарочоса «Мари-Ахе», відомого в нас як «огірок» (в Лондоні), сцен для Сіднейської опери та ще сотень сучасних архітектурних шедеврів. У 1915 р. молодий австрійський інженер Фрідріх Рот (Friedrich Roth) запропонував фірмі конструкцію збірно-розбірного залізничного мосту (типу «лего»), який вимагає мінімум монтажу, техніки й часу. Так з'явилася Roth-Waagner system - для швидкої заміни старих дерев'яних мостів.

За весь час таких мостів було побудовано всього 14, а один з їх числа знаходиться в Генічеську. Особливо вони користувалися попитом під час Другої світової війни. Ось тоді-то німецькі інженери зібрали майбутній Генічеський міст у білоруському місті Орші. Останню прописку він отримав в 1951 році, накривши протоку Тонкий, з'єднавши при цьому материковий Генічеськ з Арабатською стрілкою.

У 1951 році замість тимчасового моста було споруджено постійний міст на 15 км залізничної гілки Новоолексівка - Валок Сталінської залізниці (зберігся до наших днів) на новій трасі, розташований на відстані 20 метрів від осі тимчасового моста, з правого від нього боку. Спорудження залізничного моста проводилося мотопоездом за проектом розробленим Дніпротранс. На мосту встановлені трофейні збірно-розбірні прогонові будови типу Рот-Вагнера, зняті з тимчасового мосту, через річку Дніпро у ст. Орша. У кінці грудня по мосту було відкрито регулярний рух поїздів. Тимчасовий міст, після закінчення будівництва нового моста був розібраний і переданий для використання як автодорожній.

Експлуатація залізничного полотна здійснювалася до кінця 70-х років. Пізніше гілку розібрали, так як після відлиги лід забирав із собою рейки в Азовське море. Після цього міст став використовуватися виключно для руху автомобільного транспорту.

Генічеськ і Арабатську стрілку поділяють дві протоки - Промоїна і Тонкий, а пов'язують - залізничний міст та дерев'яний, який залишився тільки в пам'яті старожилів міста. Він простояв до середини 80-х років минулого століття. А пропрацював він до початку 70-х, поки весняний льодохід не переніс один проліт цього мосту, а заодно з ураганим вітром не знищили залізницю по Арабатці.

Функції зруйнованого на той час дерев'яного автомобільного моста взяв на себе залізничний. Ну а так як він був отриманий по репарації від німців і фактично складався з двох зчленованих одинарних мостів і роз'їхатися по ньому одночасно могли тільки мотоцикли, то з боку Генічеська поставили будочку регулювальника і повісили по обидва боки мосту світлофори. Із залишків старого дерев'яного мосту було дуже зручно ловити «азовського бичка». Купання під мостами мало свою принадність у тому, що за крок від крайніх опорних конструкцій починалася пристойна кількаметрова глибина і пірнати можна було, не побоюючись вдаритися об дно.

Генічеські екстремали 60-70-х років ризикували життям і здоров'ям, демонструючи сміливість стрибків у воду протоки із залізничного мосту. З пляжу можна було спостерігати картину, як стоячи на краю залізної конструкції людина зволікає, набираючись сміливості для стрибка.

Сторожили свідчать, що між міським пляжем і залізничним мостом був побудований та обладнаний двома вежами для стрибків у воду відкритий басейн. У середині протоки була досить велика глибина, метрів 50, перепливши гирло протоки, можна було прогулятися по мілині по щиколотку у воді. Далі в бік мосту було ще метрів 20 глибокої води, але ніхто з генічан не пильнував скоротити таким чином зворотну дорогу в місто - уже дуже тонким і мулистим був той другий берег. Після будівництва нового моста цей міський пляж поступово замулювався та занедбався. Сприяло цьому також рішення віддати під виборозмнення ці береги місцевому рибколгоспу. Від колишнього улюбленого

всіма генічанами пляжу "за мостом" залишився тільки куций шматочок берега - між першим і старим залізничним мостами. Якщо пляж за мостом був все-таки більш сімейним місцем відпочинку генічан, то молодь воліла плавати і пірнати у нині не існуючих льодорізів. Це були дерев'яні піраміди, ограновані рейками і поставленими на цегляну підставу. Перейти з льодорізу на льодоріз можна було по натягнутих між ними сталевих тросах із залишками дерев'яного настилу. Задумка була в тому, що рухомий з моря лід наповзав би на зварену з рейок раму, ламався під власною вагою і вже не погрожував знести суцільним крижаним панциром дерев'яні опори моста.

З мостом генічан пов'яже не тільки історичне минуле (залізниця, що з'єднує Генічеськ з крайньою населеною точкою Арабатської стрілки - Валком на початку 50-х і до 70-х років XX століття), а й надії на світле майбутнє. Міст можна не тільки реставрувати, а й перетворити його з іржавіючого каркасу в улюблене місце відпочинку для городян і відпочиваючих: використовувати ілюмінаційні підсвічування і світлодіодні прожектори, пропонувати організовані водні прогулянки по протоці Тонкий з виходом в Азовське море і Сиваш, виробити єдину концепцію благоустрою прилеглої до мосту території.

З метою підкреслити історичну цінність мосту і його перспективи майбутнього на туристично-інформаційному порталі sea-family.in.ua оголошено фотоконкурс на краще селфі з генічеським залізничним мостом. Цей конкурс присвячений сторіччю металоконструкції, у якому брали активну участь наші краєзнавці. Мер міста Олександр Васильович Тулупов запросив наш гурток на міський захід під назвою «Міст у майбутнє». Це непересічна подія в культурному житті приморського містечка. Організатори культweekend: ініціативна група URBAN COYC ГО, «інформаційний центр підтримки малого та середнього бізнесу та інновацій», Генічеський районний будинок культури, туристично-інформаційний портал Генічеська та Арабатської стрілки sea-family.in.ua за підтримки голови Генічеської районної ради Андрія Євстратова і мера Генічеська Олександра Тулупова. Члени гуртка відвідали музей у відкритому просторі – залізничний міст, здійснили екскурсію та презентацію робіт учасників конкурсу «селфі з мостом», відвідали у районному будинку культури презентації художніх виставок «Генічеські фотографії та художники «Міст», брали участь у презентації проєктів «Генічеський міст у майбутньому», ознайомилися з численними виставками, доторкнулись до сторінок історії рідного краю та поринули у світ мистецтва та культури.

Спілкуючись з мером, ми дізналися, що депутати міської ради Генічеська хочуть повернути старий залізничний міст, який є однією з головних визначних пам'яток міста, у комунальну власність. Він підкреслив, що за ініціативи Кабінету Міністрів України всі стратегічні об'єкти транспортної інфраструктури, у т. ч. авто- і залізні дорожні мости повинні знаходитися під контролем держави. Але як виявилось, не у випадку з міською реліквією Генічеська. У реєстрі таких організацій, як Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор) та Державна адміністрація залізничного транспорту України (Укрзалізниця) генічеський міст не стоїть на обліку.

Проект "Bridge to tomorrow" (Міст в майбутнє) реалізується ініціативною групою «Urban-COYC» спільно з громадською організацією «Херсонське

громадське об'єднання Інформаційний центр підтримки малого та середнього бізнесу та інновацій», туристичним порталом Генічеська та Арабатської стрілки sea-family.in.ua в рамках Спеціальних проєктів «Східного партнерства 2016», що реалізуються Goethe-Institut за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини, а також в рамках проєкту «Замінімо стіни відкритими вікнами», що реалізується громадською організацією «Інформаційно-дослідницький центр «Інтеграція та розвиток » в партнерстві з інститутом міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів (DVVInternational) за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини.

Міський голова робить все, щоб історична цінність була повернена у власність громади генічеська, планується міст відремонтувати та пофарбувати у кольори українського прапора.

Роблячи висновок, ми, краєзнавці, хочемо сказати, що все наше сучасне є прагненням заглянути у майбутнє, і ми вважаємо, чому б це не зробити за допомогою найстарішого залізничного моста, доля якого, як би, застигла в повітрі і чекає на прийняття рішучих дій на благо збереження історичної спадщини Генічеська. Робота з теми виявилась цікавим дослідженням пам'ятки архітектури місцевого значення. Тільки вивчаючи і знаючи свій край, можна вберегти цінність і скарби сивої давнини. Під час виконання пошуково-дослідницької роботи були виконані завдання, поставлені на початку дослідження. Зібраний матеріал ми будемо використовувати у подальшій роботі: презентаціях, диспутах, пов'язаних з історією свого міста.

Пошук у цьому напрямку ми продовжимо, бо ще багато цікавого й нерозкритого залишається загадкою. Наприклад, в Генічеськ міст цієї конструкції потрапив з Білорусі, а як він потрапив в Білорусь і де був вперше зібраний - питання. Так що розслідування тільки почалося. І ми віримо, що міська реліквія - міст майбутнього - відкриває свої ворота минулого.

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОГЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСТРІВ БІРЮЧИЙ В МЕЖАХ ГЕНІЧЕСЬКОГО РАЙОНУ

Акімов Владислав, учень 8 класу навчально-виховного комплексу «Гімназія – спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов», м. Генічеськ, гурток «Дослідники заповідних стежок Херсонщини» Генічеської районної станції юних натуралістів

Керівник – **Пирогов Ігор Анатолійович**, учитель географії вищої категорії, учитель – методист навчально-виховного комплексу «Гімназія – спеціалізована школа І ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов»

Приазовський край для кожного генічанина це - Азовське море, затока Сиваш, коса Бірючий острів. Дивлячись в небокрай моря ледь – ледь помітна споруда у вигляді маяку. Це край бірюзового моря і білого піску, де зустріти оленів простіше, ніж людей, це улюблене місце відпочинку президентів, а останнім часом туристів. Коса Бірючий острів - це своєрідний «Ноев ковчег» для рідкісних видів тварин, загублений в Азовському морі. Над узбережжям кружляють нелякані птахи, повітря чисте і первозданне, віддаючи лише морською

сіллю і степовим різнотрав'ям. Ти ніби перенесишся в інший світ, де про цивілізацію і людину взагалі мало що нагадує.

Актуальна та практична значущість нашого дослідження вважаємо в вивченні сучасного стану антропогенного впливу на природу коси Бірючий острів.

Якщо це завдання вирішиться позитивно, то це дасть можливість обмежити відвідування туристами даного природного об'єкту та поверненням тварин і птахів на свої постійні місця мешкання в межах острова.

Метою пропонованої дослідницької роботи є виявлення антропогенного впливу на територію Бірючого острова в межах Генічеського району.

Щоб досягти мети роботи, передбачаємо постановку і вирішення наступних завдань:

- вивчення історії утворення Азово-Сиваського національного парку;
- визначення природних умов і ресурсів території острова Бірючий;
- визначення основних причин антропогенного впливу.

Цілі дослідження:

- дати аналіз природних умов території;
- проаналізувати дані щодо відвідування туристами Бірючого острова;
- виявити причини антропогенного впливу;
- запропонувати шляхи вирішення впливу людини на природу острова.

Об'єктом дослідження є коса Бірючий острів в межах Генічеського району.

Вивчення природи Азово-Сиваського національного парку, а саме коси Бірючий острів та впливу на нього туристичної індустрії стало головною метою цієї роботи.

В основі роботи лежать матеріали досліджень протягом 2015-2017 років у подорожах, екскурсіях на території коси Бірючий острів. Також ми спілкувались з працівниками туристичних фірм «XXI століття», «Мега-Тур», Азово-Сиваського національного парку України та краєзнавчого музею.

Поставлені в дослідницькій роботі завдання вирішувались наступними методами: описовий, історичний, оцінки природно-ресурсного потенціалу, аерокосмічний та іншими.

На півдні України, на узбережжі Азовського моря та затоки Сиваш, рослинний покрив представлений ковиловими степами - місцем масового гніздування, а також зупинки птахів під час весняно - осінніх міграцій.

Перша спроба взяти під охорону держави цей мальовничий куточок природи з його цінним різноманіттям була зроблена у 1927 році, за Постановою Ради Народних Комісарів «Про утворення надморських заповідників по берегах Чорного й Азовського морів».

1 липня 1937 року на базі заповідника «Надморські коси» були створені два нових - Чорноморський та Азово-Сиваський. 8 серпня 1957 року, за ініціативою Микити Хрущова Азово-Сиваський заповідник був реорганізовано у Азово-Сиваське заповідно-мисливське державне господарство та 25 лютого 1993 року за ініціативою Президента України Л. Кучмою був створений Азово-Сиваський національний природний парк України з метою збереження генофонду рослинного і тваринного світу унікальних природних комплексів Північного

Приазов'я та раціонального використання їх у наукових, природоохоронних, господарських і рекреаційних цілей.

Перлиною Азово-Сиваського національного природного парку є коса Бірючий острів, що знаходиться на Азовському морі, 18 км. від міста Генічеськ, Херсонської обл.

Острів являє собою вузьку смужку суші довжиною 26 км. і шириною до 5 км., що злегка піднімається над морем. З південної сторони острів омивається хвилями Азовського моря, а з півночі Утлюцьким лиманом.

Острів Бірючий - це морська коса намівного походження. До 40 років ХХ сторіччя Бірючий був островом, але протока між ним і Федотовою косою з часом була наміта піском, в наслідок чого утворився півострів. Зараз на географічних картах Бірючий вже не острів, а коса-острів. Хоча по традиції його називають островом.

На підвищених місцях острова ростуть степові старожили: типчак, житняк, тирса, є тут і астрагал, жовта люцерна, молочай і багато інших рослин. Багатий острів і медоносними рослинами: медяник, кермек, молочай, чебрець чимало лікарського різнотрав'я.

З 1937 - го року на території острова Бірючий розпочали насаджувати дерева та кущі з метою збільшення кормової бази для акліматизованих тварин, які були завезені на острів: Благородний олень – 1928 р., лань Даніель європейська – 1951 р., муфлон європейський – 1976 р., кулан туркменський-1982 р.

Флора коси Бірючий острів нараховує близько 600 видів судинних рослин, з них 36 ендеміків. На узбережжі зростає біля 450 представників флори, з яких 45 – ендемічні види. Серед всього різноманіття слід назвати види рослин, що занесено до Червоної книги України: тюльпан Шренка, цибуля скіфська, ковила волосиста, дніпровська ковила, ковила Лессінга, та українська, чебрець приморський, астрагал дніпровський та інші.

Через острів Бірючий пролягає і перелітний шлях птахів. Навесні і восени біля берегів і на лиманах острова збираються величезні зграї водоплаваючої птиці: кулики, чайки, казарки та інші. Тут вони відпочивають і живляться, набираючись сил для продовження перельоту. Багато з них зимують на острові, особливо в теплі зими, коли море і лимани не замерзають. Чимало з них залишаються на гніздування.

На косі Бірючий острів проводяться екскурсії за затвердженими маршрутами. Кожен рік тисячі туристів відвідують цей куточок природи, а потім із задоволенням розповідають своїм друзям про «Бірючанське сафарі».

Чимало високопоставлених осіб були небайдужі до відпочинку на Бірючому. Все почалося з Микити Хрущова, завзятого мисливця, який перетворив цей заповідник у «заповідно-мисливське» господарство. Спеціально для генсека на Бірючому побудували дачу, але приїхав на острів він усього один раз. Більш розкішна будівля, що поруч із хрущовською, – президентська резиденція, побудована за часів Павла Лазаренка. Саме тут проходила історична зустріч двох президентів, Леоніда Кучми і Володимира Путіна.

Ще років 20 тому потрапити на Бірючий туристу було практично неможливо, але його вже відкрили для відвідувань. Найпростіший варіант –

заховити екскурсію з Генічеська катером. Це близько 18 км по Утлюцькому лиману. Найбільше таких прогулянок влаштовують улітку.

Саме екскурсійна подорож на катері до острова Бірючий (яка триває 30-40 хвилин), а потім так зване «Бірючанське сафарі», з кожним роком стає більш цікавим. Це пов'язано з бажанням туристів познайомитись з островом, який досі немає постійних мешканців, край, де мешкають тварини та птахи, це край чистого Азовського моря і великої історії формування національного парку України.

Саме це і подобається туристам! Якщо ти побував на Бірючому один раз, то впевнено можна сказати, що ти будеш і наступний раз на цьому справжньому «острові скарбів»!

В мережі Інтернет дуже багато позитивних відгуків про відвідування туристами острова. З однієї сторони це розвиток туристичної індустрії нашого краю, маркетингові пропозиції, а з іншої є і негативна дія. Спілкуючись з працівниками туристичних фірм, які надають послуги щодо відвідування відпочиваючих острова Бірючий, ми зробили таблицю відвідування туристами острова Бірючий впродовж 2015-2017 років, з якої видно, що кожен рік збільшується кількість людей, які бажають потрапити на острів. Як наслідок велика кількість тварин на птахів змінюють своє постійне місце мешкання у безлюдну, східну частину острова.

Крім того туристи залишають після відвідування острова багато бруду, який ніхто не вбирає і як наслідок увесь він потрапляє до Азовського моря. Ці фактори дуже негативно починають впливати на цілинні ділянки коси Бірючий острів.

Таким чином:

- Острів Бірючий є справжнім «островом скарбів» в межах Азово-Сиваського національного парку України.

- Починаючи з 2015 року кількість бажаючих відвідати острів стає все більше і у 2017 році ця цифра становить 5736 чол., що вдвічі більше ніж у 2016 році.

- Щорічно кількість туристів, які відвідують косу Бірючий острів збільшується і це впливає на зміни у природі – її екологічному стані (збільшується кількість сміття, яке залишають відпочиваючі. Тварини та птахи поступово відходять на схід острова – не бажають дуже часто зустрічатися з людьми).

- Єдиним рішенням цієї поки що невеликої проблеми є обмеження відвідування коси Бірючий острів до 30 туристів на одну добу з метою повернення тварин до початкового їх місця мешкання на Бірючому.

А це тема наступних наших досліджень.

ПАРК ІМ. ІВАНА ПРОХОРОВИЧА ЛИТВИНЕНКА (м.ЧИГИРИН)

Добровольська Марія, учениця 9-Б класу Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2» Чигиринської районної ради

Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович**, учитель історії та основ правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 2» Чигиринської районної ради

В історії українського народу Друга світова війна назавжди залишиться незагоєною раною, ніби як осколок. Серця старшого покоління завжди будуть оповіяні смутком та страхом згадуючи ті жакливі події. Адже скільки обірваних молодих життів, мрій, сподівань. Сонячне небо було затьмарене непроглядною завісою диму постійних пожеж. Нестерпним боєм стали й ті похоронки, що приходили щодня. Скільки сліз та крові було пролито в ті буремні роки? Скільки життів було покладено за для мирного неба? Чи вправі ми забути тих, героїв котрі без жодних докорів сумління віддали своє життя за Батьківщину? Молоде покоління повинно плекати пам'ять про тих хто подарував їм мирне майбутнє та передавати наступним поколінням. Подвиг не повинен бути опов'яним плином безжального часу котрий стирає його з пам'яті людей.

Актуальність роботи: В наш час не рідкість зустріти безіменні постаменти та пам'ятні знаки. Часто ми не звертаємо на це уваги, а іноді нас охоплює сум за постать ім'я якої майже зникло. З плином часу з граніту і справді зникають імена героїв, а в пам'яті людей їхні подвиги застилає мінлива пелена забуття. Така жаклива доля спіткала нашого земляка, ім'я якого було не справедливо забути.

Мета дослідження: висвітлити історію створення та буття парку ім. І.П. Литвиненка в м. Чигирин, розкрити нові досі невідомі факти з життя та бойового шляху Івана Прохоровича Литвиненка, показати роль учнівського пошукового загону героїко-патріотичного центру «Пам'ять» Чигиринського НВК І-ІІІ ступенів №2 в пошуковій діяльності, а також можливість клопотати перед органами державної влади України про відновлення історичної справедливості: нагородити І.П. Литвиненка (посмертно) високою державною нагородою – Герой України

Для досягнення мети було поставлено ряд **завдань:**

- зібрати та систематизувати матеріал про життя та бойовий шлях Івана Прохоровича Литвиненка;
- проаналізувати героїчний подвиг земляка;
- активно співпрацюючи з пошуковим загonom «Тризна», встановити точне місце подвигу героя;
- ознайомитися з матеріалами пошукової експедиції загону «Тризна»;
- співпрацювати з родиною з метою розкриття цікавих фактів біографії Івана Прохоровича;
- узагальнити матеріал, зібраний пошуковцями героїко-патріотичного центру «Пам'ять»;
- реставрувати пам'ятний знак, присвячений І.П.Литвиненку в однойменному парку;
- пропагувати серед молоді та мешканців міста приклад героїчної мужності героя-земляка.

Об'єкт дослідження: Іван Прохорович Литвиненко.

Предмет дослідження: життя та бойовий шлях Івана Прохоровича Литвиненка, діяльність героїко-патріотичного центру «Пам'ять», Чигиринського НВК I-III ст. №2.

Хронологічні рамки – датуються з 1918 року по сьогоднішня.

Наукова новизна полягає у тому, що в ході даного дослідження авторка разом з героїко-патріотичним центром «Пам'ять» та учнівським пошуковим загonom розпочали нелегку справу встановлення історичної справедливості стосовно подвигу Івана Прохоровича Литвиненка, а також активно розпочали реставраційні роботи в однойменному парку..

Практичне значення дослідження полягає у тому, що напрацювання можуть стати підґрунтям для виховних годин з патріотичного виховання, а також бути основою до написання наукових праць з життя та діяльності героїв-земляків Черкащини в роки Другої світової війни.

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чикалова Евеліна, учениця Запорізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 15, вихованка комунального закладу «Центр туризму» Запорізької обласної ради

Керівник: **Янущенко Дмитро Вікторович**, керівник гуртків вихованка комунального закладу «Центр туризму» Запорізької обласної ради

Народ вважається нацією, коли його об'єднує не лише цілісність території, а й спільне культурне надбання. Тому, у будь-якій розвинутій державі, велика увага приділялася і приділяється збереженню та охороні культурної спадщини.

Наша культурно-історична спадщина – це важливий чинник формування єдиної української національної ідентичності та утвердження об'єднуючих цінностей у суспільстві, як ключового елементу розвитку історичної свідомості. Тому для сучасної України питання вивчення, збереження та охорони культурної спадщини є надзвичайно актуальними. Особливо зараз, у той час, коли, по-перше, продовжуються долатись наслідки тоталітарного режиму з його принципами руйнації та забуття минулого. А по-друге, в Україні, у світі останніх подій, відбувається сплановане нищення історичних пам'яток за політичними мотивами. Ці дві обставини, у поєднанні з розповсюдженням правовим нігілізмом громадян, можуть призвести до складання моделі поведінки наступного покоління українців.

Пам'ятки археології та історії складають найбільшу групу серед різних видів об'єктів культурної спадщини України. Не дивлячись на те, що в Україні прийнято пам'яткоохоронне законодавство, все ще існує багато не вирішених питань. На самперед це питання, що пов'язані з недостатньою розробкою нормативно-правової бази, недосконалою системою обліку археологічних пам'яток та неефективністю заходів боротьби з порушеннями норм охорони пам'яток археології та історії.

Доводиться також констатувати, як це не прикро, що багато пам'яток, в основному археологічних, під впливом природних факторів руйнуються (у

Запорізькій області особливо ті, які розташовані на берегах Каховського водосховища – внаслідок розмивання), а деякі перебувають під загрозою повного зникнення. Ці проблеми, з урахуванням масштабів та розповсюдженістю протиправної діяльності так званих «чорних археологів», становлять безпосередню загрозу національній безпеці України.

Найбільшої шкоди археологічним об'єктам у нашій області безперечно завдає господарча діяльність. Треба зазначити, що ситуація з охороною археологічних пам'яток в Україні докорінно змінилася в зв'язку з переходом земель сільськогосподарського призначення у приватне володіння. А саме, у межах таких земель знаходиться значна частина археологічних пам'яток, зокрема майже усі кургани, які дуже рідко споруджувалися у низинах або заплавах річок. Ситуація загострюється ще й тим, що багато нових власників землі, головним чином через похилий вік або нестачу техніки, здають свою землю в оренду більш енергійним людям, найчастіше – крупним фермерам, які безпосередньо обробляють землю, проте не відповідають ні за підтримання її родючості, ні за збереження розташованих на ній стародавніх пам'яток, відповідно договору про оренду. В Запорізькій області нині перебуває на державному обліку понад 6256 археологічних пам'яток, що визначає площу земель історико-культурного призначення близько 800 га. Нині виведено із землекористування лише частину від названої цифри, незважаючи на те, що Запорізьке обласне Головне управління земельних ресурсів та відповідні районні відділи проінформовані про перелік та розташування археологічних об'єктів. Це призводить до знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини.

Зазначимо, що тривала оранка курганів згодом призводить до тяжких наслідків – повністю знищується курганий насип, що є невід'ємною частиною даного історико-культурного комплексу, а поховання, котрі він перекривав, практично стають недоступними дослідникам. Незважаючи на передбачені досить суворі санкції, неодноразові звернення співробітників Запорізької Центру охорони культурної спадщини до судових інстанцій, оранка курганів, навіть тих, на яких були встановлені охоронні знаки, не припиняється. Це свідчить як про правовий нігілізм значної частини населення, так і про не усвідомлення землекористувачами значення об'єктів історико-культурної спадщини.

До компетенції органів внутрішніх справ відноситься розслідування кримінальних справ, пов'язаних з так званою «чорною археологією». Згідно з Законом України «Про охорону археологічної спадщини» право на проведення наукових досліджень археологічної спадщини надається виключно професійним археологам з дозволу центрального органу виконавчої влади в сфері охорони культурної спадщини при наявності у нього відкритого листа – документа, що підтверджує його кваліфікацію, який видається Інститутом археології НАН України. Усі інші роботи на археологічних об'єктах є незаконними, а у випадку, коли вони пов'язані з пошуком рухомих археологічних об'єктів, ці роботи підпадають під дію ч. 3 ст. 298 КК, де передбачається покарання позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. У Законі «Про охорону археологічної спадщини» визнаний також незаконним пошук без наявності відкритого листа археологічних предметів за допомогою металодетекторів та інших приборів.

Наведемо приклад. Під час роботи з металошукачем на пошкодженій ділянці Кам'янського городища скіфської доби, більша частина якого зруйнована при забудові м. Кам'янка-Дніпровська, були затримані мешканець м. Запоріжжя та два мешканці с. Велика Білозерка. Але у порушенні кримінальної справи було відмовлено, оскільки у даному місці був відсутній охоронний знак. Дійсно, про взяття пам'яток про охорону має сповіщатися шляхом встановлення охоронної дошки, охоронного знака, інших інформаційних написів. Проте, передбачене і повідомлення через засоби масової інформації.

Увагу широкої громадськості нашої області привернули незаконні розкопки археологічної пам'ятки національного значення кургану Куляб-Могила, що розташований поблизу с. Старобогданівка Михайлівського району. Курган, що попередньо датується III ст. до н.е., є нині найвищим у нашому краї. Його висота становить 11,5 м, діаметр – 130 м. Правоохоронними органами Запорізької області з цього приводу порушили кримінальну справу за ч.1ст. 298 КК. Відомо, що під час незаконних розкопок на поруч розташованому, меншому за розміром, кургані були затримані три порушника. Проте, того ж дня їх звільнили.

Підсумовуючи огляд існуючої ситуації досліджуваній сфері, необхідно зазначити, що насамперед повинне змінитися ставлення українського суспільства до історико-культурної спадщини своєї країни. Сприятиме цій зміні розробка державних та суспільних заходів спрямованих на підняття рівня обізнаності населення, особливо молоді.

Ми іділяємо наступні шляхи розв'язання найсуттєвіших проблем сучасної України пов'язаних зі збереженням та охороною пам'яток історії та археології:

1. Вирішення проблеми недостатньої системності та слабкої координації діяльності органів влади держави зі збереження культурно-історичної спадщини та неповного використання потенціалу співробітництва органів державної влади, освіти з недержавними організаціями могло б стати створення єдиного координаційного центру.

2. Шляхом вирішення проблеми недосконалості існуючої нормативно-правової бази могло б стати удосконалення законодавства, спрямованого на узгодження міжвідомчих повноважень та врегулювання питання щодо приватного колекціонування та так званої «чорної археології», визначення чітких охоронних зон, встановлення грошової оцінки нерухомих пам'яток археології (з використанням досвіду Російської Федерації, країн Західної Європи та Північної Америки).

3. Для посилення боротьби з порушеннями у сфері контролю за виконанням та дотриманням чинних законів України щодо охорони пам'яток необхідно створити спеціальні підрозділи у Службі безпеки і (або) МВС і Генеральній прокуратурі України з відповідною фаховою підготовкою співробітників.

4. Діями щодо безпрецедентного поширення «чорної археології» повинні стати не тільки чіткі заборони та проведення посилення системи правоохоронних заходів (хоча вони є необхідними). Дієвим важелем могло б стати посилення ролі офіційної археології, стимулювання розвитку археологічного туризму в країні, залучення до участі у проведенні розкопок аматорів, але під керівництвом фахівців. Щодо перспективи якоїсь форми співпраці з «чорними археологами», то вона, на нашу думку, сумнівна (але діалог повинен бути). Перспективною

виглядає співпраця щодо збереження археологічних та історичних пам'яток з колекціонерами, власниками приватних музеїв.

5. Шляхом вирішення проблеми недостатнього і несистемного бюджетного фінансування та нераціонального розподілу наявного державного фінансування могло б стати залучення приватних коштів через створення системи податкових пільг для благодійництва та меценатства.

6. Шлях вирішення проблеми природної руйнації історичних та археологічних пам'яток, а також діяльності що завдає шкоди археологічним та історичним об'єктам бачиться у створенні потужних археологічних експедицій, фінансованих за рахунок державних коштів осіб, які займаються обробкою земель, на яких розташовані археологічні об'єкти, або за рахунок залучених благодійних внесків чи інших джерел фінансування, які не заборонені чинним законодавством України.

Кінцевою метою даних заходів має бути зміна загального ставлення людей до культурно-історичної спадщини країни, через формування у громадській свідомості розуміння небезпеки нищення пам'яток історії та археології. Сподіваємось, що результати даного дослідження можуть бути використані державними та громадськими організаціями, які займаються проблемами збереження культурної спадщини зокрема археологічних та історичних пам'яток.

Список використаних джерел

1. Горбик В. О., Денисенко Г.Г. «Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи / В.О. Горбик, Г.Г. Денисенко. – Інститут історії України НАН України, 2012

2. Дровосекова О.В. Популяризація культурної спадщини: з досвіду роботи Запорізького обласного центру охорони культурної спадщини. // Культурна спадщина Запорізького краю. Збірка наукових статей та документів з охорони культурної спадщини. – Запоріжжя, Дике Поле, 2010.

3. Кот С. І. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. В шести частинах. – Ч. 3. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1989.

4. Курило Т. В. Правова охорона культурної спадщини України. – Л.: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – 156 с.

5. Мурзін В. Ю., Таран В. О. «Про порушення законів України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини». Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – 408 с.

6. Опалько Ю. В. Збереження культурно-історичної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи // «Стратегічні пріоритети» № 1 (2), 2007р.

7. Рудика Н. М. Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони пам'яток археології / Н.М. Рудика // Праці Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – Випуск 19. – К., 2011. – С. 91-98.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК «НИЖНЬОВОРСКЛЯНСЬКИЙ» – ПЕРЛИНА ПРИРОДИ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОДНІПРОВ'Я

Фисуненко Костянтин, Сафаров Олександр, вихованці гуртка
«Екологічне краєзнавство» Полтавського обласного центру туризму і
краєзнавства учнівської молоді

Керівник – **Копилець Євгеній Вікторович**, керівник гуртків
Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської
молоді

Регіональний ландшафтний парк (РЛП) «Нижньоворсклянський» організований відповідно до рішення четвертої сесії Полтавської обласної ради четвертого скликання від 24.12.2002 р. Він розташований у пониззі р. Ворскли від сіл Лівобережної та Правобережної Сокилки Кобеляцького району до Кам'янського (донедавна Дніпродзержинського) водосховища, включно з долиною р. Ворскли, її заплав, терасами, низкою островів у гирловій частині, акваторією частини водосховища. Загальна площа РЛП – 23 200 га [1; 2].

Історико-культурну спадщину місцевості складають насамперед археологічні пам'ятки: різночасові кургани, поселення доби Київської Русі, а також один із часто згадуваних у вітчизняній історії об'єктів на Дніпрі – Переволочанський перевіз, що діяв переважно у другій половині XVII – XVIII ст. Ці терени також знані у зв'язку з подіями Північної війни, Української революції, Другої світової війни. На жаль, чимало пам'яток нині поглинуто водосховищем. Але немає лиха без добра: саме масове відселення з цієї території 1964 р. у зв'язку із будівництвом ГЕС уберегло навколишню природу від виродження внаслідок надмірної експлуатації.

Створенню РЛП передували багаторічні дослідження природи пониззя Ворскли, здійснені у рамках функціонування з 1972 р. біостаніонару природничого факультету Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. У 1990-х рр. за участю науковців педагогічного вишу та Інституту ботаніки Національної академії наук України у пониззі Ворскли в межах Кобеляцького району було створено систему заказників: п'ять місцевого значення та один – «Лучківський» – загальнодержавного. Зрештою було обґрунтовано доцільність створення тут регіонального ландшафтного парку.

Під науковим обґрунтуванням – підписи трьох фахівців із Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка: завідувачої кафедри екології та охорони довкілля, доктора біологічних наук О.М. Байрак та доцентів, кандидатів біологічних наук Н.О. Стецюк (спеціаліста-ботаніка) та М.В. Слюсаря (спеціаліста-зоолога) [4]. Із кафедрою екології та охорони довкілля пов'язане і становлення регіонального ландшафтного парку: у березні 2003 р. першим директором «Нижньоворсклянського» став викладач кафедри В.В. Попельнюх. А забезпечення наукової та рекреаційної діяльності парку увійшло до кола обов'язків Н.О. Стецюк (Смоляр).

Парк, розташований на межі Лівобережного Лісостепу та Степу, вирізняється надзвичайно високою та добре збереженою природною різноманітністю. Флору парку складають 901 вид вищих судинних і спорових рослин, 93 види мохоподібних, 75 – лишайників. З-поміж них 68 рідкісних видів, які підлягають охороні на міжнародному, загальнодержавному чи регіональному

рівні. Із 208 видів грибів-макроміцетів, які зростають у «Нижняворскляньському», 9 видів шапінкових грибів є рідкісними для Лісостепу, а 1 занесений до Червоної книги України. У фауні зафіксовано 230 видів: по 9 видів земноводних та плазунів, 170 – птахів, 42 – ссавців. Майже третина з них є регіонально рідкісними або занесені до Червоної книги України. Їхтіофауну представляють понад 40 видів риб, майже половина з яких потребують охорони. У фауні безхребетних, зокрема, комах, також відзначено низку видів, які є рідкісними [1; 2].

Найвищі в області показники ландшафтного, ценотичного, флористичного та фауністичного розмаїття, цілісність природних екосистем, ландшафтний та історико-культурний імідж для регламентованої рекреації та екологічного туризму, наявність функціонуючого адміністративно-наукового центру дали фахівцям підстави обстоювати у 2006 р. перетворення РЛП «Нижняворскляньський» на національний природний парк [2]. Проте ця пропозиція наštтовхнулася на спротив Кобеляцької районної ради (депутати побоювалися, що місцева громада втратить контроль над парком) і не була втілена в життя.

Рекреаційну цінність парку визначають насамперед його ландшафтні комплекси. Переважання на цій території відносно незмінених та природно відновлених ландшафтів із багатим рослинним і тваринним світом, відсутність поблизу значних промислових центрів створюють сприятливі умови для організації пізнавального й екологічного туризму, короткотривалого і довготривалого (стаціонарного) активного відпочинку та оздоровлення. У «Нижняворскляньському» відвідувачам пропонують відвідати екологічні стежки та музеї природи, прогулятися на човні під веслами чи з мотором, порибалити, відпочити у власному наметі чи в будиночку, скористатися кухнею на території адміністративно-наукового центру тощо.

Досліджуючи стан та перспективи розвитку екологічного туризму на Полтавщині, наша пошукова група не могла не відвідати «Нижняворскляньський». Регіональний ландшафтний парк із такими високими показниками ландшафтного та біологічного різноманіття, яким опікуються фахівці з екології та охорони довкілля – кращого об'єкту для ознайомлення з реаліями екотуризму годі й шукати! Тож у червні 2017 р. ми здійснили експедицію до «Нижняворскляньського».

Перед тим, як вирушити до РЛП, ми домовилися про зустріч із головою Кобеляцької районної ради В.І. Кішінським та з начальником відділу нормативно-правового, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності ради та управління майном (координатором проектів та інвестиційних програм) А.І. Кучеренком. Ще до початку експедиції нашу увагу привернула інформація «Новин Полтавщини» про перемогу на конкурсі проектів розвитку територіальних громад Полтавської області у листопаді 2016 р. поданого районною радою проекту «Створення еколого-натуралістичного парку як експериментально-дослідницького центру з метою розробки інноваційної моделі екологічної освіти та забезпечення умов реалізації екологічного туризму в Кобеляцькому районі» [5]. Тож ми хотіли оглянути «Нижняворскляньський» уже крізь призму цього документа.

Як нам пояснили у районній раді, територія регіонального ландшафтного парку традиційно використовується і місцевим населенням, і мешканцями суміжних областей для відпочинку: купання, рибальства, милування мальовничими краєвидами, збирання грибів, ягід, подорожей тощо. Це здійснюється здебільшого стихійно. Неконтрольований туризм негативно впливає на стан довкілля через низьку екологічну свідомість туристів, що виявляється в забрудненні території парку та порушенні природних систем (несанкціоновані місця відпочинку, виникнення пожеж, створення доріг у невизначених місцях, браконьєрство та ін.). Створення ж на базі РЛП «Нижньоворсклянський» центру екотуристичної діяльності дасть змогу врегулювати антропогенне навантаження, забезпечить екологічну рівновагу та підвищить рівень екологічної культури відвідувачів парку.

Іще на початку існування РЛП «Нижньоворсклянський» базовими екологічними маршрутами були визначені пішохідний «Полтавські краєвиди» та водний «Острови зелених робінзонів». Та якщо перший із них ефективно функціонує для забезпечення еколого-просвітницької діяльності парку з різними групами рекреантів, зокрема, зі студентською та учнівською молоддю, то другий потребує створення належного матеріально-технічного забезпечення, для чого у Кобеляцької районної ради не вистачає коштів. Останніми роками районна рада спрямувала фінанси на виготовлення проекту відновлення електропостачання адміністративно-наукового центру парку, ряд ремонтних робіт будівель і споруд центру, але виконати розбудову центру екотуристичної діяльності за рахунок районного бюджету немає змоги. Тому й було розроблено конкурсний проект, розрахований на спільне фінансування з обласного бюджету, районного бюджету та коштів організації-партнера, якою виступила громадська організація «Козацька громада Кобеляцького району».

Проект спрямований: на розбудову інфраструктури регіонального ландшафтного парку (виготовлення необхідної проектно-кошторисної документації відповідно до завдань проекту, реконструкцію існуючої інфраструктури, придбання необхідних будівельних матеріалів, будівництво пляжно-акваторіального комплексу); на розвиток еколого-просвітницької діяльності (створення сучасного музею природи, облаштування аудиторій та лекторію, розробку та апробацію екотуристичних маршрутів, виготовлення та облаштування вказівників та інформаційно-природоохоронних знаків, видання еколого-просвітницької друкованої продукції); на розвиток матеріально-технічної бази (придбання необхідного туристичного інвентарю, облаштування місць для швартування водних плавзасобів на визначених майданчиках). Сукупне фінансування у рамках реалізації проекту, розрахованого до кінця 2017 р., має скласти близько 1 мільйона гривень.

Прибувши до «Нижньоворсклянського», ми насамперед оглянули інфраструктуру адміністративно-наукового центру парку. Це адмінбудинок із започаткованим музеєм природи, аудиторіями та лекторієм, 15 будиночків літнього типу на 120 місць, кухня, їдальня на 100 місць, літній душ, низка інших господарських будівель та споруд. Питну воду працівники РЛП та туристи набирають із колодязя. Зауважимо, що будівництво водопровідної та санітарно-

технічної мережі, облаштування туалетів передбачено фінансувати у рамках проекту.

Основу музею природи складають матеріали студентських польових практик та проведених на базі «Ни́жньоворскля́нського» наукових заходів. Відповідно до конкурсного проекту його мають суттєво оновити: придбати стелажі, змонтувати біовітрини, виготовити фотоматеріали, колекції тощо. Також нашу увагу привернули сортовий фруктовий сад (закладений 2004 р.) та дендропарк із екзотичними рослинами (закладений 2007 р.): тут висаджено гіньго дволопатеве, катальпи, метасеквої та ін. – всього близько 70 видів, сортів і декоративних форм голонасінних та покритонасінних.

Ну і, звичайно, ми з нетерпінням чекали польового ознайомлення з місцевими ландшафтами, рослинним та тваринним світом. Екскурсію за маршрутом «Полтавські краєвиди» для нас майстерно провела заступник директора з наукової роботи, кандидат біологічних наук Н.О. Смоляр. Наталія Олексіївна розповідала цікавинки про звичні та рідкісні рослини заплави та правого корінного берега Ворскли, привертала нашу увагу до слідів перебування диких свиней та козуль, до черепак, які долали високі та стрімкі берегові схили, щоб відкласти яйця на осонні. Знайомила із місцевими птахами і пропонувала послухати пісню вітру. І нарешті подарувала дивовижний краєвид, що відкривається зі Зміїної гори... Ми на власному досвіді зрозуміли, чим місцева природа приваблює туристів. Потрібно лише приділяти їй належну увагу та розбудовувати відповідну інфраструктуру. Сподіваємося, проект створення еколого-натуралістичного парку суттєво цьому посприє.

Тож якщо вже розвивати екологічний туризм – то в «Ни́жньоворскля́нському»! За підрахунками розробників проекту «Створення еколого-натуралістичного парку як експериментально-дослідницького центру з метою розробки інноваційної моделі екологічної освіти та забезпечення умов реалізації екологічного туризму в Кобеляцькому районі», його реалізація дасть змогу щосезону без шкоди довкіллю приймати на території РЛП «Ни́жньоворскля́нський» для активного відпочинку, оздоровлення, еколого-просвітницької діяльності більш як 5 тисяч осіб без урахування місцевого населення: понад 1000 учнів та студентів – у адміністративно-науковому центрі; понад 1000 туристів довготривалого перебування; понад 3500 рекреантів за рахунок одноденних екотурів [3].

Мультиплікативний ефект від реалізації проекту передбачається досягнути шляхом висвітлення результатів проекту в ЗМІ, у публікаціях науково-методичного, публіцистичного, науково-популярного характеру, створення відеофільму про екологічний туризм та його перспективи в Кобеляцькому районі тощо. Саме в цьому напрямі вирішили працювати і ми, адже приїздили до «Ни́жньоворскля́нського» не відпочивати, а досліджувати.

У вересні 2017 р. організовано фотовиставку за підсумками нашої експедиції у Кобеляцькому районному музеї літератури та мистецтва імені Олексія Кулика. На ній представлені як пейзажні фотографії з РЛП «Ни́жньоворскля́нський», так і світлини, що дають уявлення про побутові умови та перебіг експедиції. До Всесвітнього дня туризму у відділі краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І.П. Котляревського ми спільно з

бібліотекарями підготували книжково-ілюстративну виставку «Регіональний ландшафтний парк «Нижняворсклянский» – територія екологічного туризму» та провели на матеріалі літньої подорожі засідання клубу «Рідний край», який діє при відділі краєзнавства. У листопаді 2017 р. результати нашої краєзнавчо-дослідницької роботи була презентовані у доповідях на обласній краєзнавчій конференції учнівської молоді «Полтавщина – земля моя свята»: Костянтин Фисуненко – «Екологічний туризм та перспективи його розвитку на Полтавщині», Олександр Сафаров – «Практика організації туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності у регіональному ландшафтному парку «Нижняворсклянский», Карина Чопенко – «Інфраструктура адміністративно-наукового центру РЛП «Нижняворсклянский» як база для організації еколого-просвітницької та рекреаційної діяльності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байрак О.М., Попельных В.В., Стецюк Н.О. Проектований національний природний парк «Нижняворсклянский»: [Буклет]. – Полтава: Верстка, 2006.
2. «Нижняворсклянский» // Еталони природи Полтавщини: Розповіді про заповідні території. – Полтава: Верстка, 2003. – С. 173-186.
3. Рішення сьомої сесії Кобеляцької районної ради сьомого скликання від 20.07.2016 № 17 «Про проект «Створення еколого-натуралістичного парку як експериментально-дослідницького центру з метою розробки інноваційної моделі екологічної освіти та забезпечення умов реалізації екологічного туризму в Кобеляцькому районі» // Архів Кобеляцької районної ради Полтавської області. Рішення сесій сьомого скликання. – 2 арк. + 41 арк. дод.
4. Наукове обґрунтування доцільності створення регіонального ландшафтному парку «Нижняворсклянский» (Кобеляцький район, Полтавська область) // Роль регіональних ландшафтних парків як навчально-виховних центрів. Матеріали науково-практичного семінару (біостаніонар ПДПУ, Полтавська обл., Кобеляцький р-н, с. Лучки, 12–15 червня 2002 р.). – Полтава: Верстка, 2002. – 152 с.
5. У Кобеляках розвиватимуть екологічний туризм [Електронний ресурс] // Новини Полтавщини: обласне комунальне інформаційне агентство. – Режим доступу: <http://np.pl.ua/2016/11/u-kobelyakah-rozvyvatymut-ekolohichnyj-turyzm/>

СВІДКИ СИВОЇ ДАВНИНИ

Славінська Аліна, II курс група № 635 ДПТНЗ «Покровський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів»

Дерій Зоя Вікторівна, старший викладач історії і суспільствознавчих дисциплін ДПТНЗ «Покровський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів»

Ще пів мільйона років тому, в містах та урочищах Каховського водосховища недалеко від нашого міста, проживали племена первісних людей. Про їх життя розповідали спеціально виготовлений місцевим художником В.Шаляпіним макет «Полновання на мамонтів». Дивлячись на макет можна уявити, як пристосовувались первісні люди до нового життя. Вони перейшли жити в печери скель, споруджували примітивні будівлі, одягалися у шкуру. На макеті можна побачити як первісні люди зі списками, гострими наконечниками вибігають з печери і переслідують змучених довгою мандрівкою по снігу мамонтів, щоб вполювати тварину для їжі.

Вже в добу неоліту почала людина користуватися глиняним посудом.

В третинний період територія Нікопольського-марганцевського басейну, куди виходило і наше місто, була дном Нижньосамартського моря. В його водах

жили акули, дрібні риби, слимаки. Саме в цей час хімічним шляхом утворювався марганець. Коли море поступово відступило, сушу заселили тварини, з'явилися рослини, дерева. Про це красномовно свідчить знахідка – закам'янілий стовбур дерева, виявлений на території Богданівського кар'єру в сарматських відкладеннях. У звичайних умовах стовбур дерева міг би зберегтися до нашого часу, коли б не потрапив у воду, де поступово засипався і без доступу повітря закам'янів.

Орджонікідзевська (нині Покровська) земля зберігає в собі безліч нерозгаданих таємниць.

Десь у середині II тисячоліття до нашої ери у Північне Причорномор'я проникають племена іншої культури і етносу, змішуються з ним, відтоді культура дістає назву катакомбної.

Курган розрізали навпіл і встановили, що насип його споруджувався не одночасно, а принаймні у п'ять прийомів.

Для всіх давньоямних могил у кургані характерна відсутність будь-яких речей, і лише у двох з них, разом з покійниками були горщики, в третій – кістяна каблучка.

Перші оселі в нашій місцевості виникли ще в кам'яному віці. На схилах берега до Остапенкового озера знайдено рештки неолітичної стоянки. До зрубної культури бронзової доби належить поселення та курганный могильник.

В III-IV столітті на місці Покрова жили землеробські черняхівські племена. Дальший розклад первісних відносин, розшарування суспільства обумовило виникнення в Нижньому Придніпров'ї в IV столітті до нашої ери примітивної скіфської держави. Покровська земля зберігає в собі безліч нерозгаданих таємниць.

Археологічні розкопки в районі Покрова дали багато цікавого матеріалу, який стосується часу заселення цієї території скіфами.

У VII столітті до нашої ери на нашу територію з-за Дону прийшли кочові племена – скіфи. Витіснивши кімерівців із степових районів північного Причорномор'я, вони створили велике об'єднання племен під назвою скіфії. В V-IV столітті до нашої ери частина скіфів – кочівників поступово переходить до осілости. На березі Дніпра виникає ряд селищ, а також Кам'янське городище (проти національного Нікополя).

В IV столітті до нашої ери воно перетворюється в центр скіфської держави. В той час це городище займало площу близько 12 квадратних кілометрів. Зараз ця місцевість носить назву Кам'янських кучугур.

Предмети, знайдені в 1961 році при розкопках скіфських могил на території колгоспу ім. Котовського Нікопольського району під керівництвом доктора історичних наук Тереножкіна і професора Гракова в районі села Кам'янка в серпні 1962 року, ще раз підтверджують про існування нерівності серед скіфського населення.

Грандіозною спорудою того часу була відома Чортомлицька могила, яка відноситься до IV століття до нашої ери.

Курган стояв на рівнинному узвишші у верхів'ях річки Чортомлика (звідки в подальшому й пішла його назва) за 2,5 кілометра від Чортомлицьких хуторів

(тепер с.Чкалово). За три версти на схід від нього проходив Чумацький шлях. Свого часу курган правив козакам за сторожову вежу, з якої степ відкривався на тридцять верст довкруг.

По археологічним даним розкопки скіфських курганів тривали до Великої Жовтневої революції. На землях, де інтенсивно ведуться розкопки Орджонікідзевським (нині Покровським) ГЗК по видобутку марганцю, київський вчений О.І. Тереножкін в 60-х роках виявив багато цінних могильників епохи бронзи і доби Скіфії.

Його справу по дослідженню древніх поховань продовжив молодий науковець Борис Мозолевський.

Починаючи з 1964 року, кожного літа на землях Орджонікідзевського (нині Покровського) комбінату проводяться дослідження десятків курганів під час розкопок 1964 року в районі Богданівської збагачувальної фабрики. Шевченківського кар'єру і екскаваторного парку були знайдені серги із зображенням богині Афродіти, намисто, пояс із золотою пряжкою, сагайдак на 180 стріл, трилистовий спис, залізна сокира, великий бронзовий казан, амфори.

Один із цікавих курганів 60-х років – Хомина могила. Вона була розташована в районі Шевченківського кар'єру в 4 км на захід від Чортомлицького кургану. Через те, що знаходилася над Хоминою балкою, місцеві жителі назвали її Хоминою.

Центральна могила складалася з прямокутної вхідної ями і катакомби довжиною 5,6 м, шириною 4,6 м. Глибина могили від поверхні – шість метрів.

Як і всі раніше досліджені центральні поховання скіфських курганів, гробницю було пограбовано ще в давнину. Склепіння її після цього обвалилося. Грабіжники пройшли в могилу через вхідну яму і, опинившись у підземеллі, не стали докопуватися до дна. Ця їхня помилка була неоціненною для археологів: у бічних підбоях вхідної ями скіфи поховали коней загиблого. Добре збереглися вуздечки з срібними прикрасами, вкритими золотими платівками. Вони надзвичайно рідкісні, досі науці не відомі і являють собою високохудожні стародавні вироби – еталон наукової цінності і художньої довершеності.

Гробницю, де лежав знатний скіф, пограбували нищівно. Однак у засипці могили древні злодії загубили неперевершену за майстерністю виконання золоту литу скульптурку дикого кабана. Таку «свиню» грабіжники підсовують археологам не часто, - висловив свою думку начальник археологічної експедиції Борис Мозолевський. – «Золота скіфська скульптура – явище взагалі надзвичайно рідкісне. Фігурка ж кабана досі була тільки одна – в колекції Петра Ів Ермітажі. При чому місце знахідки невідоме. Кaban з Хоминої могили відлитої надзвичайно реалістично. Для більшої виразності ікла виготовлені зі срібла».

До речі, коштовні знахідки після реставрації в Ермітажі повернулися до Києва, де доповнили і прикрасили, експозицію Музею історичних коштовностей України.

Ви, напевно, знаєте, про знахідку з глибин історії, котра привернула увагу світової преси, науковців. Це сталося саме у нас влітку 1971 року під час дослідження кургану «Товста могила», яка стала найбільшою пам'яткою та прославила не тільки наше місто, а й всю Україну археологом Борисом

Миколайовичем Мозолевським, всесвітньо відомою знахідкою – Золотою Пектораллю.

ЗОСТЕРА – МОРСЬКА ТРАВА АЗОВСЬКОГО МОРЯ З УНІКАЛЬНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

Бубеляк Єлизавета, учениця 11 класу, Генічеської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Генічеської районної ради Херсонської області
Зибіна Вікторія Леонідівна, учитель біології, спеціаліст ІІ категорії
Генічеської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Генічеської районної ради Херсонської області

Тема даної науково - дослідницької роботи була обрана з огляду на її актуальність, яка зумовлюється необхідністю в нових екологічних умовах забезпечувати збереження, вивчення та найбільш повне використання унікального дару Азовського моря.

Актуальна та практична значущість нашого дослідження полягає визначення усіх можливих галузей використання зостери, донесення інформації до населення про унікальний дарунок моря.

Якщо це завдання вирішиться, то:

- Використовуватися інформація буде на заняттях екологічного гуртка;
- Для проведення екскурсій туристичними агентствами, як цікавий матеріал;
- Видання буклетів, календарів по використанню чудодійної морської трави.

Метою пропонованої науково-дослідницької роботи є дослідження зостери, як основного представника рослинності прибережних вод Арабатської Стрілки та визначення усіх можливих галузей використання.

Щоб досягти мети роботи, передбачаємо вирішення наступних завдань:

вивчити зовнішню будову, фізико – хімічні властивості та застосування зостери. Запропонувати доцільне використання камки. Об'єктом дослідження є *Zostera Marina*.

Предмет дослідження: будова, поширення, значення в природі і застосування зостери в господарській діяльності людини.

Методи дослідження: екскурсії за місцем мешкання зостери (узбережжя Азовського моря), метод наукового пошуку, аналітичний метод, бесіди із сторожилами села Щасливцево, фотографування об'єкту дослідження, практичні роботи.

У морях, крім водоростей, зустрічаються і квіткові рослини (близько 30 видів). Найбільш відома серед них «морська трава», або камка (*Zostera marina*), яка масами виростає на мілководдях, утворюючи справжні підводні луки і служить об'єктом великого промислу. Квіткові рослини моря представляють собою вторинних виселенців з суші в море, подібно морським ссавцям, вдруге завоював морське середовище. Морської трави (зостери) особливо багато в Чорному і Азовському морях, уздовж берега Арабатської Стрілки, на Чонгарському півострові, в затоці Сиваш. Постійно плывуть до берегів «нитки» камки, викидаються хвилями на берег і лягають пухнастою периною уздовж берегової лінії. Частина рослин висихає на сонці, інша частина перетворюється у берега в шар булькаючої суміші, яка переробляється мікроорганізмами і утворює чорну грязьову рідину - лікувальну сировину в природному морському

стані(Додаток А, мал.1). Спостереження за відпочиваючими, спілкування з ними дали можливість зробити висновок, що люди не знають особливостей диво-трави зостери (інша назва «камка»), яку здавна широко використовували жителі приморських територій у своїй господарській діяльності, заготовляли і продавали.

Мета роботи: дослідити зостеру, як основного представника рослинності прибережних вод Арабатської Стрілки та визначити усі можливі галузі використання.

Об'єкт дослідження: *Zostera Marina*.

Предмет дослідження: будова, поширення, значення в природі і застосування зостери в господарській діяльності людини.

Методи дослідження:

- екскурсії за місцем мешкання зостери (узбережжя Арабатської Стрілки), метод наукового пошуку, аналітичний метод, бесіди із сторожками села Щасливцево, фотографування об'єкту дослідження, практичні роботи.

Зостера - один з нащадків стародавнього моря. Зостера у море пробралася в давні часи. Уперше камку зустріли на берегах Таманії. Тамань - станція в Темрюцькому районі Краснодарського краю. Знаходиться на заході Таманського півострова (півострів часто називають просто Тамань), на узбережжі Таманського затоки, що знаходиться в акваторії Керченської протоки. Про це можна стверджувати із викопних рештків археологів. Гробниці стародавнього міста Фанагорії, яке існувало дві тисячі років тому, укривалися по черзі шарами землі і камки. Археологи, які розкопували кургани, повідомляють про це у своїх звітах. Камка завжди служила людям і ніхто від її присутності не кривився так, як часто роблять наші сучасники, які вважають себе цивілізованими людьми. Камка, зостера або морська трава – від широко поширених гідаатофітів. Гідаатофіти – водні рослини, цілком або більшою своєю частиною занурені у воду . Взморникові (лат. *Zosteraceae*) – невелика родина, представників якого часто називають «морськими травами», належить до дуже цікавої в біологічному відношенні групи квіткових рослин, що пристосувалися до проживання в солоній воді морів і океанів. У неї справжнє стебло, квітки, насіння. Дуже довгі лінійні листки взморникових, повністю занурені у воду, тому їх неважко прийняти за морські водорості, а їх непоказні квітки, як і плоди, рідко вдається побачити. Більшість видів - багаторічні рослини зі сплюснутим повзучим кореневищем, вкорінюються у вузлах. Кореневище зазвичай моноподіальне, товсте повзуче. Стебла сплюснуті, гіллясті, з двоярядно розташованими вузькими листям. Листя довге- (1,5-1,8 м), яскраво-зеленого кольору, у вигляді вузьких стрічок, близько 1 см завширшки (Додаток А, мал.2). Квітки голі, одностатеві, в колосках; чоловіча квітка має одну тичинку, жіноча - одну маточку. Плоди порожнисті яйцевидні і можуть плавати. Насіння еліпсоїдальної форми; ендосперм в них відсутній.

Хімічні властивості морських трав найбільш докладно вивчені в науково-дослідних інститутах м. Одеси. Зостера в підсушеному вигляді добре подрібнюється до часток різної дисперсії. До складу зостери входять екстрактивні речовини, мінеральні елементи, азотовмісні речовини, вуглеводи, лігнін. Кількість ефіророзчинних речовин незначна, однак коливається в широких межах і залежить від часу вегетації і умов зростання. Зостера характеризується

сприятливим співвідношенням макро - і мікроелементів, в ній багато вітамінів групи В, виявлений каротин, аскорбінова кислота та інші цінні речовини.

У 100 г сухої речовини зостери міститься (в мг):

Ca - 1,39 -2,44; P - 2,48; Na - 0,18-0,30; Mg - 0,15-1,0; Mn - 82,7-472,5; Cu - 0,39-2,88; Co - 0,19-0,66; Zn - 8,52-33,75; Fe - 94,5-450,68; Al - 148,5-720,4.

Основна маса (понад 50%) речовин зостери представлена вуглеводами, зостера не відрізняється від наземних трав. За даними багатьох дослідників у зостері міститься до 34% сирого протеїну з цінним амінокислотним складом. В 1 кг трави знайдено 29,4 г незамінних амінокислот, це вище, ніж у люцерни (19,9 г) і зеленій масі кукурудзи (7,3 г). За кількістю лейцину зостера перевершує трав'яне борошно, кукурудзяний і соняшниковий силос, злакові та бобові трави. На частку незамінних амінокислот припадає до 40%. Пектинові речовини зостери (близько 14,5%) мають желейні властивості - їх розчини утворюють досить міцні холодці. Зостера морська - це індикатор забруднення середі важкими металами. Зостера морська застосовується для отримання целюлози і зостерина. За вмістом целюлози зостера схожа на деревину (а дерево-добрий теплоізолятор). Але у відмінності від деревини, зостера абсолютно не гниє (трава, викинута на берег кілька років тому, має ті ж теплоізоляційні властивості, що і молода). Зостера абсолютно не руйнується гризунами і комахами, оскільки високий вміст солей кальцію створює неприйнятне місце існування для тварин- паразитів). Зостера практично не горить, при жеврінні не виділяється токсичних речовин. І цю властивість зостери ми перевірили практично (Додаток А, мал.3)

Важлива у колообігу речовин (трофічний ланцюг живлення):

У процесі фотосинтезу збагачують водою киснем;

Коріння, відмираючи, збагачують ґрунт органікою і роблять її родючою. Нею живиться маса ґрунтових тварин. Вся інша поживна органіка просто лягає на ґрунт, і в будь-який момент може бути змита хвилею і течією;

Джерело їжі та укриття для водних тварин (безлічі видів риб і безхребетних). У кущах морської трави, маскуючись під її листя, ховаються морські голки; морські коники обвивають її листя хвостами; як комахи по листю лугових трав, по листю взморника бігають дрібні рачки;

Зарості зостери - кращий нерестовий субстрат для багатьох риб. Ікра, а потім і личинки в цих підводних кущах захищені від штормів і хижаків. І корму для малька предостатньо, оскільки тут же живе купа всякої тваринної дрібниці.

Зостера морська - це індикатор забруднення середовища важкими металами. Особливості накопичення важких металів зостерою морською дозволяють використовувати її як організм-індикатор для визначення рівня забруднення донних відкладень марганця, цинку, кадмію і мідді, а також забруднення водного середовища цими металами.

Морські трави, як і водорості, є потенційним джерелом для харчових, кормових і лікарських препаратів. Застосування морських рослин в якості кормових добавок практикується давно, але в основному за кордоном. Крім цього, морські трави широко використовуються для технічних цілей, як пакувальний, набивочний і звукоізоляційний матеріал, стійкий до вогню і механічного руйнування. На береги мілководних заток моря щорічно викидається близько 100 тис. т морських трав, з яких видобувається і використовується всього

1%. До складу викидів входять в основному 2 види зостери - *Zostera marina* і *Z. noltii*, листя яких після масового опадів в серпні-вересні виносяться на берег і володіють в цей період найкращими фізико-хімічними властивостями. З метою підвищення харчової та біологічної цінності борошняних кондитерських виробів, зокрема поліпшення вітамінного і мінерального складу, вважається за доцільне застосовувати суху подрібнену зостеру. Зостера відрізняється високим вмістом полісахаридів, зокрема зостерину, макро- та мікроелементів, вітамінів, пектинових речовин. Це дозволить, на нашу думку, розширити асортимент виробів для оздоровчого харчування, у тому числі для харчування хворих на цукровий діабет.

Ми пропонуємо використовувати зостеру як корм для тварин, адже вивчаючи фізико-хімічні властивості, ми побачили що ця морська трава характеризується сприятливим співвідношенням макро- і мікроелементів, в ній багато вітамінів групи В, виявлений каротин, аскорбінова кислота та інші цінні речовини. Ми дізналися, що в 1 кг трави знайдено 29,4 г незамінних амінокислот, це вище, ніж у люцерни (19,9 г) і зеленій масі кукурудзи (7,3 г). За кількістю лейцину зостера перевершує трав'яне борошно, кукурудзяний і соняшниковий силос, злакові та бобові трави. Враховуючи, що близько 40% загального виробництва комбікормів виробляється без біологічно активних речовин і з браком вітамінів, можна припустити, що використання зостери для сільського господарства буде перспективним і не вимагатиме великих капітальних вкладень. Ми вважаємо, що у результаті використання зостери в якості кормової добавки будуть позитивні результати продуктивності тварин. Все це дозволяє розглядати зостеру як перспективний сировину в якості складової частини кормосумішей і комбікормів, для поповнення харчової цінності раціону сільськогосподарських тварин.

Камка - гарне органічне добриво, яким в минулому столітті широко користувалися садівники і городники. З камки робили компости: шар камки, шар землі, шар скошеної трави, сіна, соломи або бур'яну, шар органіки тваринного походження. Це не ноу-хау - це добре забуте старе.

Зостера - натуральний утеплювач з морських глибин. При правильному висиханні являє собою чудовий теплоізоляційний матеріал. У процесі виробництва з названої трави формують спеціальні мати, які в подальшому застосовуються для утеплення покрівлі, утеплення міжповерхових перекриттів, стін та підлоги. Морське походження зазначеного утеплювача говорить про те, що в ньому міститься велика кількість солей кальцію та йоду, а це, у свою чергу, не тільки приносить сприятливе повітря в приміщення, але і позбавляє його від різних комах та гризунів. При застосуванні камки для утеплення будинку, повітря в приміщенні постійно буде пронизане йодом, а це дуже важливо для життєдіяльності людей, що мають проблему зі щитовиткою (Додаток Б, мал.4). Якщо дивитися на вказаний утеплювач з точки зору екологічності, то камка, звичайно ж, буде найкращим вибором з доступною ціною. Важливим достоїнством камки є ще й те, що цей матеріал важкозаймистий. У момент тління камка не виділяє через дим ніяких шкідливих речовин, які могли б бути небезпечними для людей. Зостера не схильна до гниття. Варто відзначити, що камка - це не просто відмінний утеплювач, це ще й гідний звукоізолятор.

Ми пропонуємо налагодити роботу підприємств з переробки морської трави зостери у нашому місті. Ми вважаємо, що це буде екологічно найчистіше підприємство, буде нести прибуток до міської казни і до того ж будуть очищатися береги Азовського моря від викидів цієї трави.

Частина водоростей висихає на сонці, інша частина перетворюється біля берега в шар булькаючої суміші, яка переробляється мікроорганізмами і утворює чорну грязьову рідину - лікувальна сировина в природному морському стані. Ті, хто розуміє цілющу силу камки поспішають нею полікуватися, їх не лякає гострий запах йоду та сірководню.

З висушеної камки роблять матраци та подушки, які випромінюють м'який, ледве вловимий запах йоду, броду і сірководню, заспокоюючи нервову систему і сприяючи спокійного і безтурботного сну. Камка широко використовується в медичній практиці при лікуванні захворювань опорно - рухового апарату, шкірних покривів, органів дихання і травлення. Сухою камкою лікують захворювання верхніх дихальних шляхів. У курільних трубках замість тютюну колись використовували суху камку – це своєрідна масляна інгаляція. Медичні препарати з камки широко використовуються в комплексній терапії при захворюваннях, пов'язаних з порушенням обміну речовин і центральної нервової системи. Лікування харчуванням з використанням сухої камки в різноманітних ароматичних карі для овочевих, рибних і м'ясних страв може стати основним методом відновлювальної терапії, пов'язаної із захворюваннями, що порушують обмін речовин в організмі людини. Отже, камка - це високоякісний рослинний білок, у якому дуже потребує вітчизняна мікробіологічна, фармацевтична, медична та косметологічна промисловість. З неї можна отримувати найцінніші сировинні поживні основи, необхідні для приготування поживних середовищ; косметичних паст, гелів і кремів, омолоджуючих шкіру; всіляких лікувальних мазей і життєво необхідних біологічних добавок. Камку, можна консервувати, сушити і продавати як вітчизняній, так і зарубіжній мікробіологічній промисловості, фармацевтичним і косметичним установам і підприємствам.

СКІФСЬКИЙ ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД ЗА «ІСТОРІЄЮ» ГЕРОДОТА Й МАТЕРІАЛАМИ КУРГАННИХ ПОХОВАНЬ ДОНЕЧЧИНИ

Гулідов Матвій, Бахмутський навчально-виховний комплекс № 11 Бахмутської міської ради, 10 клас, Донецький обласний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді, гурток «Археологічне краєзнавство», Бахмутський міський центр дітей та юнацтва, секція МАН «Історичне краєзнавство», м. Бахмут

Керівники: **Корняцький Ігор Аркадійович**, керівник гуртка «Археологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, секції МАН «Історичне краєзнавство» Бахмутського міського центру дітей та юнацтва, **Чухлєбова Олена Анатоліївна**, учитель історії Бахмутського навчально-виховного комплексу № 11

Поховальний обряд є важливою складовою частиною духовного життя і матеріальної культури населення сучасної України в стародавні часи. Скіфські племена, які населяли землі Степової України в VII – III ст. до н.е., залишили після себе велику кількість поховальних пам'яток, які дають нам уявлення про

їхній спосіб життя, вірування й обряди. У стародавніх племен, у тому числі й скіфів та сусідніх із ними лісостепових племен, обряди, пов'язані зі смертю, мали суттєвий світоглядний зміст, відображаючи їхнє бачення людини, її земного й потойбічного життя.

Поховальний культ являє собою сукупність релігійно-магічних обрядів та уявлень, пов'язаних з похованнями померлих і з самими померлими. Відносно ширшим поняттям, порівняно з поховальним культом, є поховальний обряд, який можна визначити як релігійно-обрядовий цикл обрядів і звичаїв, враховуючих, окрім релігійних дій, ряд побутових звичаїв, що відображують норми поведінки по відношенню до померлого. Дослідження поховального культу неможливо без детального вивчення поховального обряду [2, с.60].

На території України збереглися до наших днів величні поховальні споруди ранньої залізної доби – скіфські кургани, серед них і всесвітньо відомі «царські»: Товста Могила, Солоха, Чортормлик та інші, в яких археологи знайшли поховання скіфської знаті з надзвичайно багатим поховальним інвентарем, серед якого важливе місце посідають зброя й коштовні прикраси, видатні пам'ятки мистецтва скіфського «звіриного стилю».

Уявлення скіфів про загробне життя частково можна реконструювати завдяки письмовим джерелам (насамперед «Історії» Геродота) та матеріалам розкопок скіфських курганів. Поховання рядових общинників архаїчної пори досить часто були впущені в давні кургани і здійснені у невеликих ямах, перекритих деревом. Інвентар їх доволі скромний. Це, як правило, стріли, деталі кінської вуздечки, зрідка – ліпний горщик, точило, люстерко тощо, а також жертвна їжа (кістки худоби, поруч залізний ніжик). Водночас скіфи розпочинають і власне курганне будівництво. Насипами відмічено поховання верхівки. Такі могили вирізняються розмірами та облаштуванням і нерідко відмічені кам'яною стелою. Це були просторі ями, перекриті чи облицьовані деревом або камінням, або зведені на поверхні дерев'яні гробниці [1, с.233].

Зміна скіфського поховального обряду простежується з V ст., коли набувають поширення катакомби. Така могила складається із двох частин: вхідної ями та поховальної камери, влаштованої збоку. Камери катакомб розміщені під землею і з'єднані з вхідною ямою вузьким лазом або коридором. Обрядженого покійника клали випростано, головою у більшості випадків на захід, хоча відомі й інші варіанти орієнтації по сторонах світу. Поруч клали їжу та різні речі: у чоловічих похованнях – переважно зброю, у жіночих – прикраси. Вхід до камери закривали заслоном із каменя або дерева [1, с.233-234].

З IV ст. до н.е. у скіфів переважав сімейний характер захоронень – в одній могилі або під одним насипом. Саме сімейним групам відповідають маленькі курганні групи, що виокремлюються в численних курганних могильниках. Померлого скіфа, як простого, так і знатного, протягом 40 днів возили по «друзях», під котрими, скоріш за все, слід розуміти родичів, членів кочової общини. Залишається невідомим, чи брала участь у поховальній церемонії вся община чи тільки ближчі родичі, члени сімейно-родинної групи. Поховання царів перетворювалося в подію загальноскіфського значення – поховальний кортеж проходив через території усіх підвладних племен, котрі повинні були приймати

процесію та посилати своїх представників для участі у поховальній церемонії [2, с.60-61].

У Геродота знаходимо детальний опис скіфського поховального обряду. В період перших сорока днів після смерті покійник демонструвався начебто живий. У час «прощання з друзями» проходили ритуальні оплакування і «годування» покійника. Сорок днів подорожі померлого можливі лиш при бальзамуванні покійника або у зимовий час. Навряд чи бальзамування було доступно рядовим скіфам, тому 40 днів можна розглядати просто як термін, по закінченню котрого закінчувалися прощання з померлим. Високий соціальний ранг похованого можна з'ясувати й за зовнішніми ознаками та інвентарем: чим вищий курган і чим більше дорогоцінних речей, тим багатшим був похований.

Особливою пишністю відзначався обряд поховання скіфського царя, який обов'язково передбачав бальзамування й оплакування померлого володаря всіма підвладними йому племенами. Геродот свідчив, що «за звичаями скіфів, які живуть в місцевості Геррів, в тому місці, до якого Борисфен (Дніпро) судноплавний, пливучи від моря, коли помирає цар, вони викопують у землі велику чотирикутну яму, беруть уже підготовленого померлого, вкривають його тіло воском (перед тим очищують від нутрошів його черево), наповнюють його перетертим купрієм, кмином, насінням селери, кропом, потім зашивають черево, кладуть покійника на віз і перевозять його до іншого племені. Ті, до яких привозять померлого, роблять те саме, що й царські скіфи: відрізають кінчик вуха, стрижуть на голові волосся, дряпають в різних місцях рамено, вкривають синцями лоб і ніс і проколюють стрілою ліву руку». Ці ритуальні дії мали наочно довести, що загибель царя є найвеличнішою трагедією для підданих [3, с. 253-254].

Метою жалобної процесії й місцем останнього притулку скіфських царів була область, яку античний історик називає Геррами. Сучасні дослідники локалізують її поблизу Дніпрових порогів, де справді знайдені й досліджені археологами найбагатші, «царські» скіфські поховання. «Помістивши покійника на підстилку в могильному склепі, встромлюють у землю з усіх боків від покійника списи, а над ними кладуть деревини і вкривають його очеретяними матами. В просторому приміщені склепу ховають одну з його наложниць, яку перед тим задушили, його чашника і куховара, конюха, особистого слугу, вісника і його коней, а також певну частину його речей і так само золоті чаші (срібла та міді вони зовсім не використовують). Коли вони все це зроблять, то насипають землю і споруджують великий курган, намагаючись зробити його найвищим» [3, с. 253]. Супровідні жертви й багатий поховальний інвентар були неодмінними елементами поховального обряду скіфської знаті й мали забезпечити всім необхідним посмертне існування покійника.

Дуже цікавим є повідомлення Геродота про обряди, що здійснювалися через рік після смерті скіфського царя (в літературі вони не досить точно називаються поминками). Для цього обряду потрібно було вбити 50 найкращих слуг-юнаків з числа вільних скіфів та 50 найкращих коней, з яких робили опудала й розташовували навколо кургану, закріпивши кожного коня на двох кілках і двох половинках коліс [3, с. 253]. Скоріш за все, коней розташовували біля курганів з похованнями, аби померлий зміг переправитися на той світ. Роль коня як

перевізника душ у царство предків досить відома в індоіранській міфології.

Поховальні пам'ятки скіфів на території Донеччини відносно нечисленні. Сучасні дослідники одностайно відносять до кола скіфських курганных старожитностей лише курганну групу біля міста Маріуполь, в якій серед 11 розкопаних курганів два скіфські (№ 6 і 7) датовані V ст. до н.е., та Двогорбу Могили - курган, розташований у 6 кілометрах на північ від села Приморське Новоазовського району, на правому березі річки Кальміус (датується він IV ст. до н.е.) [5, с. 56]. Ці курганні поховання, найсхідніші на території нашої країни, дають можливість виявити характерні риси матеріальної і духовної культури регіону в скіфські часи, простежити локальні особливості скіфського поховального обряду.

Два кургани, розкопані поблизу міста Маріуполь, доповнюють наші уявлення про поховальний обряд скіфських племен, які населяли південь сучасної Донеччини. Розкопки цих курганів в околицях міста були проведені у 1927 році працівниками місцевого музею.

Поховальні споруди являли собою великі могили. Поховані в них лежали на спині у випростаному положенні, головою на схід, хоча і траплялися випадки, коли покійники випростані і головою на захід, або інші сторони світу. Серед інвентарю курганів добре представлені предмети зброї, наприклад, панцир, шолом, бойовий пояс, мечі, списи, наконечники стріл, рештки лука. Були знайдені такі предмети, як дзеркало та браслет, прикраси, виконані у звіриному стилі. Очевидно, серед похованих були як чоловіки, так і жінки. Оскільки біля скелета чоловіка лежала зброя, і не було інших кісток, це дає підставу вважати, що то був звичайний скіфський воїн [6, с. 181].

Найвизначнішою із скіфських поховальних пам'яток Донеччини є курган Двогорба могила. Курган Двогорба входив до групи з 10 курганных насипів висотою до 4,5 метрів. На початку розкопок висота кургану сягала 5 метрів, діаметр - 56 метрів. Курган цікавий конструктивними особливостями поховальної споруди: біля вхідної ями двокамерної катакомби були розташовані чотири дрібніші катакомби [5, с. 56].

Двогорба могила – грандіозна споруда, на вершині якої в давнину стояла скіфська кам'яна фігура. Насип був укріплений зверху великою кам'яною плитою. Під насипом була знайдена могила, в котрій лежали п'ять слуг, які супроводили покійника на той світ. Поруч знаходилися ями з інвентарем. В одній з ям знаходився великий бронзовий котел на підставці, у якому лежали кістки ягняти, що дає підставу вважати цей котел ритуальним, або тим, у якому залишали їжу для покійника. В іншій ямі були знайдені 19 грецьких амфор, що мали гостре дно. В третій ямі археологи знайшли рештки дерев'яної колісниці.

У центрі майданчика під насипом була перекрита вхідна яма у вигляді шахти глибиною близько 10 метрів. Від неї відходили у різні боки дві камери, у котрих були поховані заможні скіфські аристократи. На жаль, обидві камери були пограбовані ще у давнину. При розкопках кургану, був виявлений грабіжницький лаз, котрий простягався від краю насипу прямісінько до перехрестя камери. Так само були пограбовані майже всі скіфські царські поховання [4, с.148].

Таким чином, зафіксовані в письмових джерелах особливості скіфського поховального обряду простежуються й доповнюються деякими важливими

подробностями на матеріалі порівняно нечисленних поховальних пам'яток Донеччини. Однією з таких специфічних рис, спостережених на прикладі кургану Двугорба Могила, є винесення господарських комплексів та супровідних поховань за межі основної гробниці і розташування їх у спеціально влаштованих за нею приміщеннях [4, с.178].

Список джерел та літератури

1. Археологія України : курс лекцій : навч. посібник / Л.Л. Залізняк, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л.Л. Залізняка. – К.: Либідь, 2005. – 504 с.
2. Бессонова С. С. Религиозные представления скифов / С. С. Бессонова. – Київ: Наукова думка, 1983. – 136 с.
3. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Геродот. – Харків: Фоліо, 2006. – 654 с.
4. Привалова О.Я. Двугорбая могила / О.Я. Привалова, Н.П. Зарайская, А.И. Привалов // Древности Степной Скифии : сб. науч. трудов. - К.: Наук. думка, 1982. - С. 148-178.
5. Черненко Е. В. Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья / Е. В. Черненко, С. С. Бессонова. – Киев: Наукова думка, 1986. – 367 с.
6. Черненко Е.В. Скіфські кургани V ст. до н. е. поблизу м. Жданова / Е.В. Черненко // Археологія. - Т. 23. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 176-181.

ПАМ'ЯТНИК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА ДЕНДРОПАРК ТРОСТЯНЕЦЬ

Небрат Анастасія, (7клас) вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» Варвинського районного Будинку школярів

Прима Олег Леонідович, заступник директора з навчально-виховної роботи Варвинського районного Будинку школярів Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Багата і щедра природа нашої країни. Для будь-якого регіону України характерні свої неповторні ландшафти, унікальні природні комплекси, своєрідний рослинний і тваринний світ. Все це – наше спільне багатство, яке потрібно не тільки зберігати, а й, примноживши силу й красу рідної землі, передати його наступним поколінням.

Наша розповідь піде про один з наймальовничіших парків України і Європи – дендрологічний парк «Тростянець», якому в 2014 році виповнилось 180 років. Знаходиться він в південно-східній частині Чернігівщини, неподалік старовинного міста Ічня, серед рівнинного степу, на площі понад 200 гектарів.

Ще в 1834 році в урочищі Богівщина навколо неглибокої балки Тростинки, по дну якої протікала невелика річечка з такою ж назвою, на площі в 20 гектарів було закладено парк – до кількох десятків вікових дубів підсадили смереки і Каролінські тополі. На річці збудували греблю, балка почала виповнюватись водою – утворився ставок довжиною 1,3 кілометри і загальною площею водного дзеркала понад 10 гектарів, який і став ядром у створюваному парку. Проект парку розробили в 50-х роках XIX століття відомі садівники з Петергофу брати Євстигнеєви.

Кожного року під парк відводилися нові ділянки, на яких висаджували місцеві та екзотичні дерева і кущі. Одночасно поглиблювався ставок, а вибрану землю використовували для зміни рельєфу – насипали горби. Отож на площі близько 30 гектарів була створена мініатюрна гірська країна з двома пасмами гір висотою 25-30 метрів (Дідова, Ротонда, Сторожова, Мохната) та мальовничою звивистою стежкою – «ущелиною». Вся ця частина парку дістала назву

«Швейцарія». На нових ділянках навколо ставка насаджували гаї площею від 2 до 15 гектарів. Їх було створено близько 20. Тут росли екзотичні дерева і кущі з Кавказу, Середньої Азії, Західної Європи. Особливо багато екзотів почали вирощувати починаючи з 60-х років. Насіння одержували з далекого Сходу, Китаю, Північної Америки, де багатий видовий склад хвойних деревних порід, яким у парку приділялась дуже велика увага. В сучасному парку колекція хвойних налічує 92 види, і є справжньою окрасою, особливо в зимову пору року.

Для пророщування насіння збудували спеціальну теплицю і створили розсадник.

На 1886 рік будівництво дендропарку в основному було закінчене, його площа становила 175, а разом із захисними гайками – близько 350 гектарів. Були створені штучні ставки (Великий, Лебязий, Куциха та інші). За видовим складом деревних порід і чагарників парк став одним з найбагатших серед аналогічних у світі. Не всі породи змогли пристосуватися до кліматичних умов Чернігівщини, але переважна більшість добре прижилась і зараз вражає відвідувачів своєю величиною і здоров'ям. У сторічному віці вони сягають висоти 35-40 метрів і не поступаються деревам того ж виду, які ростуть у природних умовах на Далекому Сході чи в Північній Америці.

Парк розплановано настільки вдало, що справляє враження природного. Всю територію розділено на 6 ландшафтних районів: горбисто-гірський, приозерний, балковий, рівнинно-пейзажний, парадний присадибний та лісовий. На відміну від так званих «регулярних» або англійських парків, з прямими доріжками, обсадженими кущами, які підстригаються у вигляді різних фігур, клумбами-бордюрами, фонтанами, альтанками тощо, у Тростянецькому дендропарку немає жодної прямої доріжки, жодного фонтана, павільйона, жодної клумби. При створенні парку застосований прийом перетворення рівнинного рельєфу на горбисто-гірський, такий прийом не має собі рівних у практиці паркобудування в нашій країні. Тут господарюють дерева і кущі. Лише в одному з куточків парку є косо зрізана колона сірого каменя «Розбита надія» та кілька скіфських баб на штучних курганах. В парку милують око і викликають захоплення мальовничі галявини, рослинні композиції і самі дерева, що мають незвичну форму. Наприклад, туя разом з молодим підростом утворює крону у вигляді велетенського шолома і має назву «Шапка Мономаха», смерека має дуже товсті горизонтально розташовані гілки і дає кореневу поросль, що є незвичним для даного виду. Викликають захоплення велетенський платан. Північноамериканські і далекосхідні ялиці. Тут можна познайомитись із софорою японською, оцтовим деревом, багатьма видами барбарису.

Вік більшості дерев досягає тут 100-130 років. Висота насадження 130-річних ялин становить у середньому 42 метри, сосни Веймутова у віці 80-100 років – 44-46 метрів. Вражає своєю красою дубовий гай де переважають 300-річні дерева. В насадженнях можна зустріти до 20 різновидів дуба. Це справжні гіганти рослинного світу. В парку ростуть також пробкові, оцтові дерева, алича, горіхи чорний та волоський, різні породи клену і липи, екзохорда Алберта, аралія маньчжурська, секуринега голкоцвіта, катальпа японська та інші незвичні для нашої країни порід. В дендропарку постійно культивуються до 700 видів, різновидностей і форм рослин.

Парк гарний в будь-яку пору року, але найбільше – восени, коли крони дерев і кущів розцвічуються цілою гамою теплих кольорів, а хвоя вічнозелених порід стає ще темнішою і густішою.

Тростянецький дендропарк – не тільки місце, куди спеціалісти щорічно приїждять учитись мистецтву паркобудування. Тростянець – це також розсадник багатьох нових деревних порід, якими поповнюються ботанічні сади, озеленюють міста і села, збагачують ліси. Парк включено до складу Центрального державного ботанічного саду АН України. Тут проводиться велика наукова робота.

Джерела інформації:

1. Географічна енциклопедія України Київ «Українська Радянська Енциклопедія ім. М.П. Бажана». 1989.
2. Географичный энциклопедический словарь Главный редактор А.Ф. Трешников Москва «Советская энциклопедия». 1989.
3. По Черниговщине Краткий путеводитель А.Карнабед, В.Карнабед Киев «Реклама». 1983.
4. Природно-заповідний фонд Української РСР Реєстр-довідник заповідних об'єктів За редакцією М.А.Воїнственного Київ «Урожай». 1986. Природоохоронні території Української РСР За редакцією Д.И. Проценко Київ «Урожай». 1983.
5. Сады, парки и заповедники Украинской СССР И.Д. Родичкин, О.И. Родичкина и другие Киев «Будивельник». 1985.
6. Чернігівщина Енциклопедичний довідник За редакцією А.В. Кудрицького Київ «Українська Радянська Енциклопедія імені М.П. Бажана». 1990.
7. <http://ukrainaincognita.com>
8. <http://siver.org.ua>

УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ 1917-1920 РОКІВ

Ярмоленко Дарина, (7клас) вихованка туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» Варвинського районного Будинку школярів Чернігівської області
Прима Олег Леонідович, заступник директора з навчально-виховної роботи Варвинського районного Будинку школярів Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка»

Період 1917-1920 років незвичайно багатий на події. Власно в цей період відбулося відродження нашої держави в політичному, економічному й культурному плані.

Історія розпорядилась так, що довгий час ми не тільки з чуток знали да і в колекціях і зібраннях зустрічалися рідкісні екземпляри грошей з емісії Центральної Ради, уряду гетьмана П.Скоропадського і Директорії.

Зупинимось тільки на одній сторінки нашої історії – на появленні в Україні перших паперових грошових знаків.

Надамо ж слово Історії.

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА (4/17/ березня 1917 – 29 квітня 1918 років)

Після перемоги Лютневої революції 4 (17) березня 1917 року в Києві виник центр, який репрезентував інтереси всього українського народу – Українська Центральна Рада. Її діяльність сприяла дальшому національному піднесенню. Головою ради став видатний український історик, громадський діяч М.С.Грушевський.

Влітку ситуація в Україні з кожним днем усе більше погіршувалась. Розкитане війною економічне життя завмирало. Голод примарою ходив по країні.

Продовольчих запасів було мало. Ціни на товари в серпні-вересні підскочили на 100%. Надходжень в банки від торгівлі і населення були незначними, бо більшість торговельних установ і заможна частина людей намагались тримати готівку у власних сейфах, не довіряючи новій владі. Золота монета зникла з обігу ще в перші дні світової війни. Невдовзі зникли срібні і мідні монети. Грошей катастрофічно не вистачало. Виник грошовий голод. Земства і міста України не мали можливості покрити свої витрати і щоразу вимагали субсидій від Уряду УНР. Ось чому Українському уряду довелося подумати про запровадження своєї власної валюти.

20 листопада в Україні Центральна Рада приймає третій Універсал. У цьому документі йшлося про встановлення Української Народної Республіки, яку українське населення, зарубіжні дипломатичні місії розуміли як проголошення незалежності Української держави.

Але український уряд проявляв нерішучість в розв'язанні основних соціально-економічних завдань. Страждаючи від нестачі грошей, УНР зберігала у недоторканості стару банківську систему.

4 грудня 1917 року від нестачі грошей було ухвалено постанову про обіг нарівні з кредитовими білетами царського і Тимчасового уряду Росії різних державних позик і купонів до них, як сурогату грошей із зазначенням строку – «до 1 березня 1918 року».

На засіданні Малої Ради УНР секретар фінансів Василь Мазуренко заявив, що 10 грудня 1917 року будуть випущені кредитні білети, забезпечені всіма прибутками України. Але, як і належало чекати, їх не надрукували.

Проект першого знаку в 100 карбованців і поштові марки (мініатюри) блискуче виконав Г.Нарбут, за що отримав високу оцінку спеціалістів.

«Появление в возрожденной украинской державе украинских денежных знаков вызвало небывалый энтузиазм среди населения – писал М.Обідний. – В то время, когда нечеткие слова универсала вызвали неясную тревогу, «нові гроші» с изображением не царей и символов царской власти, а крестьян и пшеницы, вселяли веру и бодрость». Отже 23.12.1917 року (5.01.1918р.), білет 100 карбованців став першим в українській державній емісії. Купюра з'явилась раніше на день, ніж був прийнятий Центральною Радою закон про нові українські гроші. Ці гроші цікаві ще і тим, що тризуб, зображений на купюрі, випередив на 54 дні закон про державний герб УНР, ухвалений 1 березня 1918 року.

При падінні вартості паперових грошей терміновий випуск білетів у 100 карбованців не вирішив питання «грошового голоду». Тоді були використані чеки Державного банку, які випускали номіналами у 100, 200, 400, 500 і 1.000 карбованців на гарному папері з водяними знаками. Це була друга емісія Центральної Ради.

Наступаючи, радянські війська розгромили військові сили Центральної Ради 26 січня (08.02) 1918 року. Центральна Рада відступила спочатку до Житомира, а потім у Сарни Рівненської області.

У цей час був підписаний Брест-Литовський мирний договір (27.01.(09.02) 1918 року). Радянські війська змушені були залишити Україну. Повернувшись до Києва з австро-німецькими військами, Центральна Рада продовжувала самостійну фінансову політику, і був прийнятий новий закон від 1 березня 1918 року.

Основною грошовою одиницею УНР стала гривня, що містила 8,712 долі чистого золота і ділилась на 100 шагів. Дві гривні дорівнювали одному карбованцю.

30 березня 1918 року вийшов закон про випуск грошових знаків скарбниці на суму 100 млн. карбованців вартістю 5, 10, 25 і 50 карбованців. Термін їх обігу встановлювався до 1 березня 1924 року.

За цей час майже зникли розмінні дрібні гроші, їх резервували як держава, так і населення. Центральна Рада 18 квітня 1918 року випустила першу партію паперових розмінних грошей вартістю 10, 20, 30, 40, 50 шагів. У цей час такі дрібні гроші вже нуліфікувались. Тобто інфляція досягла такого розміру, що їх не варто було випускати.

Центральна Рада випустила в обіг 25, 50 і 100 карбованців.

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА (29 квітня – 14 листопада 1918 року)

Після підписання Берестейської угоди (9.02.1918 року) Рада переконувала народ, що німці тільки помічники на короткий час і «не мають наміру в чому-небудь перемінити наші закони і порядки, обмежити самостійність і суверенність нашої Республіки». (Вісник політики, літератури і життя. – 1918 - №14. – с.211). Проте у більшості населення політика Центральної Ради не знаходила підтримки. Потрібна була сила, яка в умовах безладу, анархії, падіння виробництва, інфляції, лозунгів «Геть!» зробила б героїчний крок організувати народ на оборону України від нашествия, як іноземного, так і більшовицького, навести лад в економіці.

29 квітня 1918 року на з'їзді вільних хліборобів було проголошено про повалення уряду Центральної ради і утворення Української Держави на чолі з царським генерал Павлом Петровичем Скоропадським.

Спочатку уряд гетьмана використовував гроші свого історичного попередника. Невдовзі в обігу з'явилися 3,6-процентні облігації внутрішньої позики з назвою «Білет державної Скарбниці» вартістю 50, 100, 200 і 1.000 гривень.

При уряді гетьмана було проведено ряд заходів по зміцненню української валюти. Гетьманський уряд 14 серпня 1918 року ухвалив закон про обмеження ввозу в Україну російських грошових знаків. 8 листопада міністерство фінансів одержало право вилучати з обігу російські купони, облігації та інші сурогати грошей, які були в обігу на Україні. У цей час вийшов закон (05.11.1918 року) про обов'язковий обмін купюр вартістю 250 рублів 1917 року, а також про припинення обігу «керенок» у 20 і 40 рублів і про обов'язкове штемпелювання 1.000 рублів 1917 року. Все це робилося гетьманським урядом, щоб посилити українську грошову валюту.

Німецько-австрійські окупанти, щоб мати українську валюту, одразу уклали з урядом гетьмана договір на позику 400 мільйонів карбованців за курсом 1 карбованець до 1,5 марки або 2 крони. Хоча за Брестською угодою курс був іншим: марки – 66 копійок, а крони – 44 копійки. Але вже з 6 квітня 1918 року він був підвищений до 75 копійок за марку і 50 копійок за крону.

Німецьке командування передало Українському міністерству фінансів у розрахунок за позику свої «військові гроші» – «ост-рублі», які вони випустили для обігу в Прибалтиці.

На той час інфляція набула катастрофічних розмірів, вартість паперових грошей падала. Ось чому уряд гетьмана наказав виготовити побільше купюр у 1.000 і 2.000 гривень.

Нові паперові гроші гривні – були випущені в обіг 17 жовтня 1918 року за 59 днів до падіння Гетьманщини. За умовою з Німеччиною берлінська друкарня мала надрукувати купюр вартістю 2, 10, 100, 500, 1.000 і 2.000 гривень на суму 11,5 мільярда гривень, а фактично їх випустили значно більше.

УКРАЇНЬСЬКА ДИРЕКТОРІЯ (11 листопада 1918 року – червень 1920 року)

Розвал монархічних урядвань у Німеччині та Австро-Угорщині в листопаді 1918 року привів до краху й уряд Скоропадського в Україні. В ніч на 14 листопада 1918 року в Білій Церкві була утворена Українська Директорія в складі В.К.Винниченка, С.В.Петлюри та інших, яка через місяць увійшла в Київ.

Уряд Директорії продовжував самостійну фінансову політику, але вже «в порядку облогового становища». Війна з Радянською Росією, яку Директорія оголосила 16 січня 1919 року, та Українською Радянською владою вимагала великих коштів. Вона нічого не могла зробити для стабілізації грошової системи, продовжуючи випускати в обіг величезні суми грошей, а прийняті щодо грошової реформи закони і постанови залишилися на папері.

Так, уряд Директорії ухвалив закон, згідно з яким паперові гроші Росії від 1 до 100 рублів підлягали обміну по курсу 90 за 100 (до 31 січня 1919 року). Після цієї дати вони вже мали обмінюватись по курсу 75 рублів за 100 карбованців, а після 15 лютого 1919 року анулюватись. Також оголошувалось, що всі не українські гроші, номінал яких перевищував 100 карбованців переставали бути легальним платним засобом.(закон від 6.01.1919 року). Таким був початок валютних реформ Директорії.

Щодо обміну золоті монети, то простодумних людей було мало.

У Києві Директорія використовувала запаси грошей випущених, ще урядами Центральної Ради і гетьмана, а також російських рублів. Німецькі марки і австрійські крони були в обігу серед населення, як необов'язкові, разом з ними курсували і бони міст та сіл України.

Останнє місце перебування Директорії – Кам'янець-Подільський, де вона протрималася ще майже рік і випустила в обіг купюри по 10, 25, 100, 250, і 1.000 карбованців. Для історії збереглися пробні грошові знаки затвердженого зразка. Першими були випущені в серпні 1919 року купюри у 100, 250 і 1.000 карбованців.

Однак на цьому випуск грошових знаків не припиняється. Вже у Відні (Австрія) були підготовлені до друку купюри у 50 і 1.000 гривень за ескізами Г.Нарбуга. Відомі вони як пробні, в декількох примірниках. Оскільки вже наприкінці 1920 року наказом С.Петлюри уряд Директорії був розпущений, відпала необхідність і у власній валюті.

УКРАЇНЬСЬКА РСР (1919-1920 роки)

На початку 1919 року в Харкові було сформовано Український Радянський уряд, який виступив на боці Радянської Росії у війні проти Директорії.

Нарком фінансів УРСР з відома і згоди уряду РРФСР вирішив використати знак Директорії у 10 карбованців.

Радянський знак відрізнявся від знака Директорії папером, фарбою, водяними знаками та місцем розміщення серії та номера.

1 червня 1919 року Радянська Україна поєдналася з радянським урядом Росії, Литви, Білорусії та Латвії в єдиний революційний фронт боротьби, була узаконена єдина грошова одиниця – рубль РРФСР. Необхідність у випуску власних грошей відпала.

В нашому історико-краєзнавчому музеї створено експозицію «Грошовий обіг на території України» де розміщено копії та декілька оригіналів грошей часів 1917-1920 років

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. М.Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ. Наукова думка. 1992 рік.
2. Н.Полонська-Василенко. Історія України. т.2. Київ. «Либідь». 1995 рік.
3. Б.Лановик, Р.Матейко, З.Матисякевич. Історія України. Навчальний посібник. Київ. «Знання». 2000.
4. А.С.Бадаев. Бумажные деньги ходившие на Украине. Каталог XX столетия. Чернигов. 1991 год.
5. Р.Тхоржевський. Національні паперові гроші України (1918-20 роки). Історичний нарис. Донецьк. Аспект. 1992 рік.
6. О.Бузина. «Гроші» – слово німецьке. Тисячоліттями українці віддавали перевагу іноземній валюті.» Стаття з газети «Київські відомості» за 1991 рік.
7. Р.Тхоржевський. «Паперові гроші України 1917 – 1920 років». Стаття з газети «Освіта» за 1992 рік.
8. С.Гуценко. «Гривна, копа, шеляг ...». Стаття из газеты «Вечерний Киев» от 25.07.1991 года.
9. В.В.Зварич. Нумизматический словарь. Львов. «Вища школа». 1980 год.
10. Універсальний словник-енциклопедія. Київ. «Ірина». 1999 рік.
11. П.Ф.Рябченко Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994 гг.) Издательско-культурологический центр «Софія» «Лісбанк». Киев-1995.
12. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. Київ. «Либідь». 1993.
13. Мистецтво України. Біографічний довідник. Київ. «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана. 1997.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЧУДЕСА НЕРУКОТВОРНІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО ХРАМУ ОДЕСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Гутник Вікторія, учениця 6 класу, вихованка гуртка «Буджак» Ярославської загальноосвітньої школи I-III ступенів Саратської районної ради Одеської області

Керівник: Ходос Наталя Анатоліївна, вчитель історії, керівник гуртка «Буджак» Ярославської ЗОШ I-III ступенів Саратської районної ради Одеської області

В умовах державотворення Україна переживає період національного відродження, зростання національної свідомості, насамперед на ґрунті духовного відродження нації. І люди повертаються до релігії як на побутовому, так і на науковому рівнях, вивчаючи її як суспільне явище, в тому числі й у просторовому аспекті. Відбувається переосмислення ролі церкви та її служителів у житті суспільства.

На противагу ще донедавна пануючим стереотипам про культурну малозначимість православно-церковної традиції нині утверджується думка про її важливість для підтримання спадкоємності розвитку української культури, для

збереження миру і злагоди у суспільстві. Тому історичний аналіз створення та діяльності Свято-Миколаївського храму у с.Кулевча Саратського району Одеської області, як осередку духовності, видається мені актуальним.

Історія Свято-Миколаївського храму с.Кулевча є невід'ємною складовою минулого мешканців села. Засноване село болгарськими переселенцями у 1830 році. Назву свою отримало в пам'ять про батьківщину, про село Кюлевча Шуменського округу Болгарії.

У 1873 р. був побудований Свято-Миколаївський храм, який існує і донині. Ця дата підтверджується написом на одній з балок церкви. Для церкви було відведено 124 десятин землі. Будувався храм на кошти, пожертвовані прихожанами, завдяки діяльності протоієрея Арсенія Лускалова.

У 1976 р. храм було закрито. Жителі села всіляко намагалися відновити роботу храму, про що свідчить документ «Про стан додержання радянського законодавства про релігійні культи в області» від 10.04.1977 р. Загалом це призводило до відновлення діяльності Свято-Миколаївського храму у 1978 р.

У 1991 р. Свято-Миколаївський храм завдяки протоієрею Павлу, став справжнім духовним осередком населеного пункту. У церкві знаходяться старовинні ікони різного розміру і призначення, старі церковні книги та хоругви XIX століття.

Цікавлять прихожан прояви чудес у церкви.

У 2001 році в Свято-Миколаївському храмі замироточив Хрест-Голгофа. Це була дивовижна картина – на грудях Спасителя з'явилося відразу безліч крапельок миро. З часом з'явилося багато струмочків миро, які текли через все Розп'яття. Пахощі від Хреста бувають часто, але чують не всі, а лише ті, кому Бог дає цю благодать. Через декілька тижнів із кіота Касперівської ікони потекло миро на іконку Всецариця і вони, відразу обидві мироточать! Кожен день миро опускалося все нижче і нижче.

А ще Храму була подарована місцевою жінкою Іверська Кровоточива Чудотворна ікона. Коли в родині цієї жінки вмерла близька людина, батюшка приїхав до них на похорон, і вони показали йому ікону, а потім побажали віддати її в Кулевчанський Храм. Це дуже благодатний образ. По вірі своїй, багато людей отримали у цієї ікони цілення. Цю ікону сама Цариця Небесна подарувала.

Пояснити феномен кровоточіння і мироточіння фахівці не можуть. У висновку судово-медичної експертизи зазначено: «Присланный на исследование объект представляет собой органическое, маслянистоподобное вещество, образующее микротяжи при растяжении, происхождение которого установить не представляется возможности». Також були зроблені спектрограми – графічні зображення речовин з Іверської та Касперівської ікони Божої Матері. І ще одне чудо. Спектрограми збіглися, тобто мир та кров мають однаковий склад. І жоден експерт не знайшов якихось підстав, щоб звинуватити настоятеля церкви в омані. Вони зазначили – це диво.

Одного разу, Кулевчанському Храму, паломником з Одеси був подарований Образ Нерукотворного Спаса в терновому вінці. Ікона, подарована ним, спочатку була така темна, що на ній нічого не було видно, тільки одні очі були ледь помітні. За дуже короткий час ікона оновилася. Фарби відновилися, і вона має велику Божу благодать, цілює людей. Біснувати дуже бояться цієї ікони.

Непереможна Божественна Сила виходить від цієї ікони! Хто з вірою до неї йде – отримує благодатне зцілення.

Був такий випадок. З Одеси приїхав в храм молодий професор, який займався пересадкою нирок, і сказав, що його пацієнт приїжджав в Кулевчу, приклався до ікони Спасителя і він зцілювався. У професора теж були хворі нирки. Всі помолилися і настоятель приклав до нього образ Нерукотворного Спасителя в терновому вінці і паломник поїхав. Через півтора місяця він знову приїхав і розповів, що пройшов УЗД, перевірився на більш сучасній апаратурі і виявилось, що цілком здоровий! Відслужив благодарчий молебень і записався в книгу зцілень.

На іконі великомученика Георгія Побідоносця і Пантелеймона-цілителя побачили дивну річ: коли відкрили скло, то на ньому залишилося зображення ікони. І це зображення не зникає.

Ще над одним дивом вже декілька років сушать голову фахівці з Ботанічного саду Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Це чудо відбувається з Казанською іконою Божої Матері, яка дуже відома на Україні. Пояснити цей феномен, так само як і мироточіння, фахівці не можуть.

Кіот цієї ікони відкривається один раз на рік, в п'ятницю Світлої седмиці. Собором священників, в кіот урочисто лягають зрізані в квітниках Кулевчи білі лілії. Там вони, з обрізаними коріннями, лежать до Трійці без землі, вологи та повітря. Лілії дуже швидко починають рости, потім внизу засихають, а вгорі з'являються нові пагони. На Трійцю квіти завжди розквітають. Проходить приблизно 8 місяців, і з висохлих стебел народжуються цибулини, а із цибулин – живі листочки і так живуть до самого Великодня, тобто цілий рік.

Рівно за тиждень до Великодня, листочки на цибулинах починають засихати. Настоятель роздає їх прихожанам, а замість них кладуть свіжі лілії. Був час, коли ця ікона дихала, як жива, а з очей Божої Матері рясно котилися сльози. Ці сльози були дуже солоні і пекучі. Багатьом паломникам батюшка клав сльозинки на язик і місце те терпло, німіло на кілька годин, а у деяких і на цілий день.

Від цієї ікони важко відірвати погляд. Звідки б не дивився на Богородицю – вона дивиться нам у вічі.

На території України були випадки зцілення людей молитвами. Відомо ряд фактів про зцілення хворих лише одним поглядом на чудодійні ікони. У кулевчанській книзі подяк, зціленими паломниками і прихожанами записано 2089 подяк Богу, Його Матері та святим. І рахунок вдячних постійно зростає. Це ті, хто вимолили у Богородиці: здоров'я, дитину, сім'ю; жінки і чоловіки, які палили по 20-25 років - кинули погані звички; ті, хто не можуть відмовитися від алкогольної залежності - звільнилися від неї; наркомани та хворі на СНІД.

Отже, церковно-релігійна ситуація в системі новітніх суспільно-політичних, ідеологічних, світоглядних, культурних координат відчуває свій ренесанс і, думається, що її резервні можливості будуть задіяні і в майбутньому, як в Україні в цілому, так і, зокрема, в Кулевчі.